

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ВАЗОРАТИ КОРҲОИ ДОХИЛӢ
АКАДЕМИЯ

*Ба истиқболи 35-умин солгарди
Истиқлолияти давлатӣ ва 25 солагии
қабули Кодекси ҷиноятии
Ҷумҳурии Тоҷикистон*

ҲУҚУҚИ ҶИНОЯТӢ

ҚИСМИ МАХСУС

КИТОБИ ДАРСӢ

Ҷилди II

*Бо қарори Мушовараи Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 02/5 аз 30-юми январӣ
соли 2023 ба сифати китоби дарсӣ барои муассисаҳои
таҳсилоти олии касбӣ тавсия карда шудааст*

Душанбе
«Нашриёти муосир»
2023

ТДУ 343 (075.8) (575.3)
ТКБ Я 73 67.99 (2) 93 (2 тоҷик)
Ҳ – 90

МУҚАРРИЗОН:

Азиззода Убайдулло Абдулло – мудири кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор;

Назаров Аваз Қувватович – мудири кафедраи фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор;

Нематов Акмалҷон Рауфҷонович – сарҳодими илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент;

Лутфуллозода Шавкат – муовини якуми Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Зери таҳрири умумии
Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
генерал-полковники милитсия
Раҳимзода Рамазон Ҳамро

Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми махсус: китоби дарсӣ: дар III ҷилд. Ҷилди II / Зери таҳрири умумии д.и.х., дотсент Раҳимзода Р.Ҳ. – Душанбе: «Нашриёти муосир», 2023. – 640 с.

Ҷилди дуҷуми китоби дарсии ҳуқуқи ҷиноятӣ омӯзиши Қисми махсуси ҳуқуқи ҷиноятиро дар бар гирифта, мавзӯҳои ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ, озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс, озодии ҷинсӣ ва дахлноазрии ҷинсӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд, оила ва нобилигон, амнияти ҷамъиятӣ ва саломати аҳоли, бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро фаро мегирад.

Китоби дарсии мазкур барои курсантону шунавандагон, донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ки бо ихтисоси ҳуқуқшиносӣ таҳсил менамоянд, аспирантону адъюнктон, докторантон, омӯзгорон, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва доираи васеи хонандагон тавсия карда мешавад.

Китоби дарсӣ бо дарназардошти тамоми тағйироту иловаҳои дахлдори қонунгузорӣ то санаи нашр таълиф шудааст.

ISBN 978-99985-900-7-6

© Ҳайати муаллифон, 2023

© Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023

ҲАЙАТИ МУАЛЛИФОН:

- Шарифзода Файзали Раҳмонали** – сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, генерал-майори милитсия: боби 25 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Зоир Ҷурахон Мачидзода** – сарҳодими илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, генерал-майори милитсия: боби 25 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Раҳмадҷонзода Рифат Раҳмадҷон** – муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба илм, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, подполковники милитсия: боби 31 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Бобочонзода Исрофил Хусейн** – сарҳодими Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор: боби 24 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Қудратов Некруз Абдунабиевич** – сардори Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент: боби 28 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Назарзода Носир Ҷобир** – профессори кафедраи ташкили идоракунии фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи факултети №1 Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия: боби 25 (дар ҳаммуаллифӣ), 27 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Ғаффорӣ Назира Абдуллозода** – профессори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминалистика ва пешгирии коррупсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ: боби 25 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Насуриён Пӯлод Асадулло** – сардори Муассисаи давлатии таълимии “Коллеҷи милитсияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон”, номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия: боби 27 (дар ҳаммуаллифӣ);

- Ализода Алиҷон Шариф** – муовини аввали сардори Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия: бобҳои 29 (дар ҳаммуаллифӣ), 32 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Мансурзода Амиршоҳ Мансур** – сардори факултети №2 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, подполковники милитсия: боби 28 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Ғафурӣ Меҳриддин Садриддин** – сардори факултети №4 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия: боби 28 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Заробидинзода Сулаймон Заробидин** – сардори шуъбаи ташкилӣ-илмӣ ва таъбу нашри Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, майори милитсия: бобҳои 27 (дар ҳаммуаллифӣ), 31 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Ҳусейнзода Сино Хотамӣ** – сардори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва психологияи факултети №2 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия: бобҳои 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Сафарзода Ҳаётҷон Саидамир** – профессори кафедраи пешгирии ҷиноятҳои террористӣ ва таъмини беҳатарии ҷамъиятии факултети №6 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, полковники милитсия: боби 30 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Нарзуллозода Сухроб Саидахмад** – сардори кафедраи муҳофизати ҷиноятии факултети №2 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, майори милитсия: боби 32 (дар ҳаммуаллифӣ);
- Аҳёзода Шохрух Табаруқшо** – дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва психологияи факултети №2 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, подполковники милитсия: бобҳои 26 (дар ҳаммуаллифӣ), 30 (дар ҳаммуаллифӣ).

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО

- БПНМ – Бемории пайдошудаи норасоии масуният
ВКД – Вазорати корҳои дохилӣ
ВНМО – Вируси норасоии масунияти одам
ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустиқил
ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ
ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
КА – Кодекси андоз
КИҶҶ – Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ
КМ – Кодекси меҳнат
КМГ – Кодекси муҳофизати гражданин
КМҶ – Кодекси муҳофизатии ҷиноятӣ
КҶМ – Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ
КО – Кодекси оила
КТ – Кодекси тандурустӣ
ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон
ҶШС – Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ
МЭҶ – Машинаи электронии ҳисоббарор
РМЗҶМ – Раёсати мубориза бар зидди ҷиноятҳои мута-
шаккил
РСС – Республикаи Советии Сотсиалистӣ
РСФСР – Республикаи Советии Федеративии Сотсиали-
стии Россия
САҶА – Созмони Амният ва Ҷамкорӣ дар Аврупо
СММ – Созмони Миллалӣ Муттаҳид

БОБИ XXIV
МАФҲУМ, НИЗОМ ВА АҲАММИЯТИ ҚИСМИ
МАХСУСИ
ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**§ 1. Мафҳум, низоми ва аҳаммияти Қисми махсуси ҳуқуқи
чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон**

§ 2. Бандубасти чиноят

**§ 1. Мафҳум, низоми ва аҳаммияти Қисми махсуси ҳуқуқи чиноятии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон (9-уми сентябри соли 1991) дар кишвар ҷанги шаҳрвандӣ ба миён омад, ки ин сабаби нисбатан заиф гардидани иқтидори мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва афзоиши чиноятҳои муташаккил гардид. 6-уми ноябри соли 1994 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид, ки муносибатҳои нави ҳуқуқиро ба миён овард. Инсон, ҳуқуқ ва озодии он арзиши олӣ эътироф гардида, дар мадди аввал гузошта шуд. Кодекси чиноятии РСС Тоҷикистон дар мадди аввал манфиатҳои давлатро мегузошт, ки ин ба принципҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат намекард. 21-уми майи соли 1998 КҶ ҚТ қабул карда шуд, ки манфиатҳои шахсият дар мадди аввал гузошта шуд ва ба принципҳои демократӣ мувофиқ буд. Қабули Кодекси чиноятии нав маънои онро надорад, ки Кодекси чиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 қувваи амали худро пурра гум кардааст. Дар чунин ҳолат моддаи 13 КҶ ҚТ соли 1998 ба эътибор гирифта мешавад: «1) Қонуни чиноятӣ, ки чиноят будани кирдорро баргараф мекунад, ҳазоро сабук ё ба тариқи дигар вазъи шахси чиноят содиркардари бехтар мекунад, қувваи бозгашт дорад, яъне ба шахсоне татбиқ мегардад, ки то эътибор пайдо кардани чунин қонун кирдор содир кардаанд, аз ҷумла ба шахсоне, ки муҳлати ҳазоро адо мекунанд ё кардаанд, вале доғи судӣ доранд. Аз лаҳзаи эътибор пайдо кардани қонуне, ки чиноят будани кирдорро баргара-

раф мекунад, кирдори то эътибор пайдо кардани конун содиршуда ҷинойт ҳисоб намешавад.

2) Агар конуни нави ҷинойтӣ ҷазои кирдореро, ки шахс ба-рои содир кардани он муҳлати ҷазоро адо мекунад, сабук созад, ҷазои таъйиншуда бояд мутобиқи ҳадди болоии ҷазое, ки қону-ни ҷинойтии нав муайян кардааст, ихтисор карда шавад.

3) Қонуни ҷинойтиё, ки ҷинойт будани кирдорро муқаррар менамояд, ҷазоро пурзӯр мекунад ё ба тариқи дигар вазъи шахсеро, ки ин кирдорро содир намудааст, бадтар месозад, қувваи бозгашт надорад».

КЧ ҚТ воситаи муҳимтарин дар мубориза бар зидди ҷинойт-корӣ, пешгирии содиршавии ҷинойтҳои нав ва ҳифзи ҳуқуқи озо-диҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли, муҳити зист, тартиботи ҷамъияти ва ахлоқ, моликият, сохти кон-ститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмини сулҳ ва амнияти башарият, ҳамчунин тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳияи риояи Кон-ститутсия ва қонунҳои ҷумҳурӣ махсуб меёбад.

КЧ ҚТ аз ду қисм иборат мебоша:

- 1) Қисми умумӣ;
- 2) Қисми махсус.

Қисми умумӣ – аз меъёрҳои ҳуқуқи ҷинойтӣ иборат аст, ки дар онҳо принципҳо, институтҳо ва мафҳумҳои умумӣ пешбинӣ карда шуда, ҳолатҳои асосие, ки асосҳо ва доираи ҷавобгарии ҷинойтӣ ва татбиқи ҷазо, тартиб ва шартҳои озод кардан аз ҷавобгарии ҷино-ятӣ ва ҷазоро муайян мекунанд, мустақкам карда мешаванд.

Қисми махсус – аз меъёрҳои ҳуқуқи ҷинойтӣ иборат аст, ки дар онҳо ҷинойтҳои мушаххаси гурӯҳ ё намуди муайян, инчунин ҷазоҳое, ки барои содир кардани онҳо муқаррар карда шудаанд, пешбинӣ мешаванд.

Қисми умумӣ ва Қисми махсус бо ҳам дар алоқамандии зич мебошанд ва бо дарназардошти меъёрҳои Қисми умумӣ, Қисми махсус таҳлил карда мешавад, яъне бе дарназардошти Қисми умумӣ, оид ба Қисми махсус тасаввурот пайдо намудан ғайриим-кон мебошад.

Алоқамандии Қисми умумӣ ва Қисми махсуси ҳуқуқи ҷинойтӣ дар он ифода мегардад, ки:

➤ барои иҷрои ҳамон як вазифа равона карда шудаанд, ки дар моддаи 2 КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст, яъне ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли, муҳити зист, тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ, моликият, ҳимояи сохти кон-ститутсионӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҷовузи ҷино-

ятӣ, таъмини сулҳ ва амнияти башарият, тарбияи шахрвандон дар рӯҳияи риояи Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳурӣ, инчунин пешгирии ҷиноятҳо;

➤ ба ҳамон як принципҳое, ки дар моддаҳои 4 то 10 КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд, асос меёбанд;

➤ Қисми умумӣ меъёрҳоеро дар бар мегирад, ки барои қонунгузори ҷиноятӣ таҳкурси ба ҳисоб рафта, асос барои дар амал татбиқ гардидани меъёрҳои Қисми махсус эътироф мешаванд;

➤ дар вақти содир намудани қирдоре, ки дар Қисми махсус пешбинӣ шудааст, барои эътироф қардани ҳолати истисноқунандаи ҷиноят, меъёрҳои Қисми умумӣ ба инобат гирифта мешаванд (боби 8 КҶ ҚТ – ҳолатҳое, ки ҷиноят будани қирдорро истисно меқунанд) ва ғайра.

Бояд зикр намуд, ки меъёрҳои Қисми махсус на фақат қирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро ҷиноят эътироф қарда, барои онҳо ҷазоро пешбинӣ менамояд, ҳатто дар баъзе меъёр мафҳумҳоро пешбинӣ менамояд. Мисол, дар моддаи 366 КҶ ҚТ мафҳуми ҷиноятҳо ба муқобили хизмати ҳарбӣ дода шудааст. Дар эзоҳ ба моддаи 244 КҶ ҚТ мафҳуми тасарруф шарҳ дода шудааст ва дар эзоҳи моддаи 314 КҶ ҚТ мафҳуми шахси мансабдор шарҳ дода шудааст.

Қисми махсуси КҶ ҚТ аз фасли 7 то фасли 15, боби 16 то 34 ва моддаҳои 104 то 405-ро дар бар мегирад. Қисми махсус аз рӯйи объекти ҷиноят ҷудо қарда мешавад.

Меъёрҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ муносибатҳои муҳими ҳифзшавандаро муқаррар менамояд, ки дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ объекти ҷиноят эътироф мешаванд.

Объекти ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошад, ки дар натиҷаи содир намудани ҷиноят ба онҳо зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани чунин зарар ба вучуд меояд.

Қисми махсуси ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи чунин объектҳо ба низом дароварда мешавад:

- 1) Объекти умумӣ;
- 2) Объекти гурӯҳӣ (хелӣ);
- 3) Объекти намудӣ;
- 4) Объекти бевосита.

Объекти умумии ҷиноят – ин маҷмӯи ҳамаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки бо қонуни ҷиноятӣ аз таҷовузи ҷиноятӣ ҳифз қарда мешаванд. Агар ҳамаи моддаҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ-ро таҳлил қарда бароем, пас маҷмӯи муносибатҳое муайян мешаванд, ки онҳо объекти умумӣ ба ҳисоб рафта, бо Қонуни ҷиноятӣ ҳифз қарда ме-

шаванд. Мисол, дар моддаҳои Қисми махсуси КЧ ҚТ чунин муносибатҳои ҷамъияти ҳифз карда мешаванд:

- Ҳаёт;
- Саломатӣ;
- Озодӣ, обрӯ ва эътибор;
- Озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ;
- Ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд;
- Оила ва ноболиғон;
- Амниятӣ ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли;
- Бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт;
- Амнияти экологӣ ва муҳити зист;
- Тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ;
- Моликият;
- Фаъолияти иқтисодӣ;
- Амнияти иттилоотӣ;
- Асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлатӣ;
- Ҳокимияти давлатӣ ва манфиатҳои хизмати давлатӣ;
- Тартиботи идоракунии;
- Адолати судӣ;
- Хизмати ҳарбӣ;
- Сулҳу амнияти инсоният.

Объекти гурӯҳии (хелии) ҷиноят – ин гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандаи ба ҳам монанд ва бо ҳам алоқаманд мебошад, ки аз рӯи табиати ҳуқуқии худ гурӯҳи якхеларо ташкил медиҳанд. Гурӯҳи якхелаи ба ҳам монанди муносибатҳои ҷамъиятӣ аз рӯи субъект ва предмети муносибат ва ё моҳиятан ҷудо карда мешаванд. Мисол, ба шахсият (фасли 7-уми КЧ ҚТ) – ҳаёт ва саломатии шахс, обрӯю эътибори шахс, озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс, ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои оилавии шахс ва манфиатҳои ноболиғон мансуб мебошанд. Ҳамаи ин ҷиноятҳо дар асл ба шахсият равана карда шудаанд.

Аз муқаррароти дар боло зикргардида муайян мешавад, ки дар асоси нишонаи объекти гурӯҳӣ Қисми махсуси КЧ ҚТ ба нӯҳ фасл ҷудо карда шудааст:

1) Фасли VII – Ҷиноятҳо ба муқобили шахсият. Моддаҳои 104 – 178 КЧ ҚТ;

2) Фасли VIII – Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли. Моддаҳои 179 – 219 КЧ ҚТ;

3) Фасли IX – Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист. Моддаҳои 220 – 236 КЧ ҚТ;

4) Фасли X – Ҷиноятҳо ба муқобили тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ. Моддаҳои 237 – 243 КҶ ҚТ;

5) Фасли XI – Ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисодиёт. Моддаҳои 244 – 297 КҶ ҚТ;

6) Фасли XII – Ҷиноятҳо ба муқобили амниятӣ иттилоотӣ. Моддаҳои 298 – 304 КҶ ҚТ;

7) Фасли XIII – Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ. Моддаҳои 305 – 365 КҶ ҚТ;

8) Фасли XIV – Ҷиноятҳо ба муқобили хизмати ҳарбӣ. Моддаҳои 366 – 394 КҶ ҚТ;

9) Фасли XV – Ҷиноятҳо ба муқобили сулҳу амниятӣ инсоният. Моддаҳои 395 – 405 КҶ ҚТ.

Объекти намунии ҷиноят – ин қисми объекти гурӯҳии ҷиноят ба ҳисоб рафта, гурӯҳи муайяни як намуд ҷиноятҳоро ҷамъ меоварад¹. Ҳамин тавр, объекти намунии ҷиноят гурӯҳи ҷиноятҳои як намудро² дар худ ҷамъ менамояд, ки ҳар яки онҳо дар вақти содир намудани ҷиноят ба сифати объекти бевосита баромад менамоянд. Вобаста ба ин, аз рӯйи объекти намунии ҷиноят, фаслҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ ба бобҳо ҷудо карда мешаванд. Мисол, вобаста ба объекти намунии ҷиноят, фасли VII – Ҷиноятҳо ба муқобили шахсият ба ҷунин бобҳо тақсим карда мешавад:

1) Боби 16 – ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ. Моддаҳои 104 то 129 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад;

2) Боби 17 – ҷиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсият. Моддаҳои 130 то 137¹ КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад;

3) Боби 18 – ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ. Моддаҳои 138 то 142¹ КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад;

4) Боби 19 – ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд. Моддаҳои 143 то 164 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад;

5) Боби 20 – ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон. Моддаҳои 165 то 178 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад.

Объекти бевоситаи ҷиноят – ин муносибатҳои конкретии (мушаххаси) ҷамъиятӣ мебошад, ки ба он кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) ҷиноятӣ равона шуда зарар мерасонад ё таҳдиди расонидани ҷунин зарарро ба вучуд меорад. Аз рӯйи нишонаи объекти бевосита бобҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ ба моддаҳо ҷудо карда

¹ Ниг.: Российское уголовное право. Часть общая. Том 1 / Под. ред. проф. А.И. Рарога. М.: Профобразование, 2001. С. 109.

² Ниг.: Гафорова Н.А., Хусейнов С.Х. Ҳуқуқи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ. Мафҳумҳо дар нақшаҳо. Хучанд, 2011. С. 31.

мешаванд. Хамин тавр, одамкушӣ (моддаи 104 КҶ ҚТ) ба муқобили ҳаёт равона карда шудааст; одамрабӯӣ (моддаи 130¹ КҶ ҚТ) ба муқобили ҳуқуқ ва озодии шахс равона шудааст; таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат ӯ тӯҳмат кардан ба ӯ (моддаи 137¹ КҶ ҚТ) ба муқобили обрӯ ва эътибори шахс равона карда шудааст; дуздӣ (моддаи 244 КҶ ҚТ) ба муқобили моликият равона карда шудааст ва ғайра.

Чи тавре маълум гардид, аз рӯйи объекти бевосита бобҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ ба моддаҳо чудо карда мешаванд. Мисол, аз рӯйи нишонаи объекти бевоситаи ҷиноят, ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ (боби 16 КҶ ҚТ) ба ду зергурӯҳ чудо карда мешаванд:

1) Ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёти шахс, ки моддаҳои 104 то 109 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад;

2) Ҷиноятҳо ба муқобили саломатии шахс, ки моддаҳои 110 то 129 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад.

Хамин тавр, низоми Қисми махсуси ҳуқуқи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз низоми Қисми махсуси КҶ ҚТ иборат мебошад.

Мувофиқ моддаи 1 КҶ ҚТ қонунҳои наво, ки ҷавобгариҳои ҷиноятиро пешбинӣ менамоянд, ба Кодекси ҷиноятӣ бояд дохил карда шаванд.

Аҳаммияти Қисми махсуси ҳуқуқи ҷиноятӣ дар он ифода мегардад, ки меъёрҳои он:

➤ ҳимояи муҳимтарин муносибатҳои ҷамъиятиро таъмин менамояд;

➤ инъикоскунандаи принципи қонуният (ҷиноят будани кирдор, сазовори ҷазо ва оқибатҳои дигари ҳуқуқии ҷиноятӣ будани онро танҳо КҶ ҚТ муайян менамояд; татбиқи қонуни ҷиноятӣ аз рӯйи қиёс манъ аст);

➤ татбиқи сиёсати ҷиноятӣи давлатро таъмин менамояд;

➤ дорои меъёрҳои мебошад, ки кирдорҳои мушаххаси барои ҷамъият хавфнокро ҷиноят эътироф менамояд;

➤ таркибҳои ҷиноятҳо аз рӯйи дараҷа ба ҷамъият хавфнокнашон тасниф мекунад, яъне ба таркибҳои асосӣ, таркиб бо ҳолатҳои вазнинкунада, таркиб бо ҳолатҳои махсусан вазнинкунада ва таркиб бо ҳолатҳои сабуккунада.

§ 2. Бандубасти чиноят

Мақсади асосии азхудкунии Қисми махсуси ҳуқуқи чиноятӣ ин донишони қонун ва дуруст бандубаст кардани кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) содиршудаи барои чамъият хавфнок мебошад. Бандубасти чиноят яке аз давраҳои муҳимтарини татбиқи қонуни чиноятӣ ба ҳисоб меравад. Аз бандубасти дурусти чиноят – минбаъда раванди тафтишоти парвандаи чиноятӣ, баррасии вай дар муурофияи судӣ ва муайян кардани намуд ва ҳадди ҷазо, вобаста мебошад.

Бандубасти чиноят ин муқаррар кардани мувофиқати аломатҳои кирдори ба чамъият хавфноки содиршуда ба аломатҳои таркиби чиноят, ки дар меъёрҳои қисмҳои умумӣ ва махсуси КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд ва дар натиҷа баровардани ҳулоса оид ба татбиқи ин ё он моддаи (моддаҳои) КҶ ҚТ мебошад.

Дар адабиёти ҳуқуқии замони Шуравӣ вобаста ба ҳуқуқи чиноятӣ муҳаққиқи аввалини падидаи бандубасти чиноятҳо А.А. Герцензон чунин таърифро пешкаш карда буд: «Бандубасти чиноятҳо аз муқарраркунии мувофиқати кирдори мушаххас ба аломатҳои ин ё он таркиби чиноят, ки дар қонуни чиноятӣ пешбинӣ шудааст, иборат мебошад»³.

Муҳаққиқони минбаъда дар муқарраркунии мафҳуми бандубасти чиноятҳо дур нарафта, аслан дар доираи мафҳуми мазкур таъриф додаанд⁴.

В.В. Колосовский чунин қайд мекунад, ки мафҳуми бандубаст ба маънои ҳуқуқи чиноятиаш якҷанд аломатҳоро дар бар мегирад. Аввалан, мафҳуми бандубаст ҳам раванд ва ҳам натиҷаи онро фаро мегирад, ки аз ҷониби субъекти махсуси ҳуқуқтатбиқкунанда амалӣ карда мешавад. Ҳамзамон, бояд қайд кард, ки дар ин ҷода натиҷаи бандубасти чиноят аҳаммиятнок аст. Чунки то лаҳзае, ки бандубаст дар ягон шакли муурофиявӣ таҷассум наёбад, он боиси оқибати ҳуқуқӣ намегардад. Танҳо вақте бандубаст дар ягон ҳуҷҷати муурофиявӣ сабт мешавад, иштирокчиёни муурофия ҳуқуқи аз болои он шикоят карданро пайдо мекунанд. Дуюм, муайян кар-

³ Герцензон А.А. Квалификация преступлений. М., 1947. С. 3.

⁴ Ниг.: Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М., 2010. С. 13; Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1972. С. 8; Кузнецова Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений: Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений». М., 2007. С. 7; Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М., 1984. С. 7-19; Наумов А.В., Новиченко А.С. Законы логики при квалификации преступлений. М., 1978. С. 10-30.

дани мувофиқати аломатҳои кирдори содиршуда бо аломатҳои таркиби ҷиноят, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ муқаррар кардааст, аломатҳои бандубасти ҷиноятро ба пуррагӣ фаро намегирад. Бандубасти ҳуқуқии ҷиноятӣ, ба гуфти В.В. Колосовский зухуротест, ки набояд танҳо бо баҳодихии кирдори ба ҷамъият хавфнок маҳдуд карда шавад⁵.

Дар ҳақиқат, гуфтаҳои муаллиф асос доранд, чунки натиҷаи бандубаст на ҳамеша баҳодихии ҷиноят будани кирдори ба ҷамъият хавфнок аст. Ҳолатҳои мешаванд, ки дар натиҷаи бандубаст дар кирдори шахс аломатҳои таркиби ҷиноят ошкор намегарданд. Раванди анҷомдодашуда низ бандубаст мебошад, вале бандубасти на ҷиноят, балки бандубасти кирдори ғайриҷиноятӣ мебошад. Аз ин рӯ, мафҳуми «бандубаст» ва «бандубасти ҷиноят», ки чун анъана дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ бидуни тафриқа, ҳамчун муродиф истифода мешавад, бояд аз ҳам ҷудо карда шаванд.

Дар ин ҷо бояд ба як масъалаи дигар низ диққат зоҳир намоем. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ истилоҳи «бандубаст» тавъман бо «ҷиноят» истифода мешавад, яъне дар шакли «бандубасти ҷиноят (ё ҷиноятҳо)». Мо чунин мешуморем, ки бо назардошти андешаҳои зикршуда шакли дурусттари истилоҳи мазкур «бандубасти кирдор» мебошад. Воқеан, дар ҚЧ ҚТ низ дар чунин шакл истилоҳи мазкур истифода шудааст. Масалан, мувофиқи қисми 4 моддаи 15 доғи судӣ ва дигар оқибатҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ нисбати шахсе, ки дар ҳудуди давлати хориҷӣ ҷиноят содир кардааст, набояд ҳангоми бандубасти кирдори ин шахс ва ҳангоми таъйини ҷазо барои ҷинояте, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон содир кардааст, ба инобат гирифта шавад, агар дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад. Фаҳмиши ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқие, ки ҷиноят ва сазовори ҷазо будани кирдорро муайян мекунад, ба мақсад ва вазифаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ мувофиқ нест. Барои татбиқи дурусти қонунгузориҳои ҷиноятӣ ин тарзи фаҳмиш боиси оқибатҳои манфӣ шуда метавонад. Ин тарзи фаҳмиш ба таъйиноти аслии ҳуқуқи ҷиноятӣ хилоф шуда метавонад.

Дар ҳуқуқи ҷиноятӣ бисёр меъёрҳо ҳислати манъкунӣ доранд ва барои он равона шудаанд, ки шахрвандон чунин рафторҳои манъшударо содир накунад. Дар сурати вайрон шудани онҳо суҳан дар бораи ҷиноят ва ҷазо меравад. Дар баробари муқаррарнамоии ҷиноят ва ҷазо, меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ мавҷуданд, ки

⁵ Колосовский В.В. Теоретические проблемы квалификации уголовно-правовых деяний. М., 2011. С. 16.

дар онҳо ҳуқуқҳои муайяни шахрвандон аз ҷониби давлат сабт карда мешаванд. Мисоли аз ҳама оддӣ он ин ҳуқуқ ба мудофиаи зарурӣ (моддаи 40 КҶ ҚТ), расонидани зарар ҳангоми дастгир кардани шахсе, ки ҷиноят содир намудааст (моддаи 41 КҶ), зарурати ниҳой (моддаи 42 КҶ) ва ё таваккали асоснок (моддаи 43 КҶ) аст. Ё худ бинобар қамаҳаммиятӣ ҷиноят набудани кирдор (қисми 2 моддаи 17 КҶ ҚТ) фаҳмиши (мафҳуми) ҷиноятро маҳдуд месозад. Аз ин рӯ, моҳияти қонунгузори ҷиноятӣ бояд дар тано-суб бо ин паҳлӯҳо фаҳмида шавад. Дар вақти бандубасти кирдор масъалаи мазкур бояд ба инобат гирифта шавад, дар акси ҳол қач-фаҳмӣ ва муносибати яктарафа зоҳир мегардад.

Л.Д. Гаухман чунин мешуморад, ки бандубасти ҷиноят аз чор қисм таркиб ёфтааст:

1) бандубасти ҷиноят ин арзёбии маҳз кирдори ҷиноятӣ мебошад, яъне кирдоре, ки тамоми аломатҳои таркиби ҷиноятро доро мебошад⁶. Дар сурати муайян шудани набудани ҷиноят раванди амалишуда дар доираи мафҳуми «бандубасти ҷиноят» ҷойгир намешавад. Муаллиф ин ҳолатро «бандубасти манфӣ» ё худ «бандубасти ноанҷом» номидааст (бандубасти ҷиноятро бошад «бандубасти мусбат» ё худ «бандубасти анҷомёфта» номидааст). Бо чунин тарзи муносибат мо розӣ шуда наметавонем. Бандубаст раванд аст ва чуноне қайд шуда буд, дар ин раванд натиҷа аҳаммият дорад, сарфи назар аз он ки, дар кирдорҳои шахс аломатҳои таркиби ҷиноят ошкор карда мешавад ё не. Муҳим он аст, ки мутобикати кирдори ба ҷамъият хавфноки содиршуда бо аломатҳои таркиби ҷиноят муайян карда шавад. Дар акси ҳол фаъолияти анҷомдодаи мақомоти ваколатдори давлатӣ муаллақ менамояд. Фарз кардем, ки мақомоти тафтишотӣ парвандаи ҷиноятиро бо ин ё он моддаи КҶ оғоз менамояд. Ин ҷо аллакай бандубаст ба ҷашм мерасад. Баъдан дар ҷараёни тафтиш ҳолатҳое, ки ҷавобгарии ҷиноятиро истисно мекунанд, ошкор мегардад. Тафтишот аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ қатъ карда мешавад. Саволе ба миён меояд, ки амали муфаттиш оид ба оғози парвандаи ҷиноятӣ бо моддаи мушаххаси КҶ чӣ гуна амал аст?

2) қисми дигари бандубаст ин аломатҳои кирдори содиршуда мебошад;

3) ин муқаррар кардани аломатҳои таркиби ҷиноят, ки қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст;

⁶ Ниг.: Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М., 2010. С.13-14.

4) ин муқарраркунӣ ва мустаҳкамкунии дақиқи унсурҳои дуҷум ва сеҷум мебошад.

Қобили зикр аст, ки қисмҳои мазкур аслан ба раванди бандубасти ҷиноятҳо дахл доранд, аз ин рӯ, мо онҳоро муфассалтар дар боби дигари тадқиқот баррасӣ хоҳем кард.

Б.А. Куринов мафҳуми бандубастро ба ду маъно қорбаст кардааст:

1) бандубаст ҳамчун раванди мантиқӣ, ҳамчун фаъолияти ин ё он шахс оид ба муқарраркунии мувофиқати ҳолати мушаххас бо таркиби ҷиноят;

2) бандубаст ҳамчун арзёбии ҳуқуқии қирдори ба ҷамъият хавфнок⁷.

Тафовут на аз фаҳмиши бандубаст ҳамчун раванди айният-диҳии қирдори содиршуда бо тавсифи таркиби он дар ҚҶ, балки аз мавқеи муаллиф нисбат ба таркиби ҷиноят вобаста аст. Дар ин ҷо саволе ба вуҷуд омаданиш мумкин аст, ки ҷӣ бо ҷӣ ҳангоми бандубаст ба ҳамдигар муқоиса карда мешавад? Баъзеҳо чунин мешуморанд, ки ҷиноят бо таркиби ҷиноят айният дода мешавад. Дигарон бар он ақидаанд, ки ҷиноят бо меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ муқоиса карда мешавад. Ақидаи сеюме низ ҷой дорад, ки таркиби қирдори ба ҷамъият хавфнок бо таркиби ҷинояте, ки дар меъёри дахлдори ҚҶ дарҷ ёфтааст, мавриди муайянкунии мувофиқат қарор мегирад.

В.Н. Кудрявцев ҳамчун муҳаққиқи машҳури падидаи бандубасти ҷиноятҳо чунин мафҳумро пешниҳод намуда буд: бандубасти ҷиноятҳо ин «муқарраркунӣ ва мустаҳкамкунии мувофиқати аниқ миёни аломатҳои қирдори содиршуда ва аломатҳои таркиби ҷиноят» мебошад. Баъдан ӯ ин мафҳумро андаке дигар муайян кардааст. Бандубаст ҳамчун яке аз давраҳои татбиқи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ баррасӣ шудааст, ки аз қабули қарор оид ба он ки, маҳз кадом меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ ҷинояти содиршударо пешбинӣ мекунад ва дар мустаҳкамкунии ин қарор дар санади муурофиавии ҷиноятӣ иборат мебошад⁸.

Дар ҳуқуқи римӣ мафҳуми таркиби ҷиноят (*corpus delicti*) ҳамчун асос, моҳияти ҷиноят, таркиби ҷиноят маълум буд. Аз рӯйи шаҳодати Н.С. Таганцев дар асрҳои 16 ва 17 таркиби ҷиноят ба таври истисно аҳаммияти муурофиавӣ, ҳамчун маҷмӯи изҳо, ки ҷиноят

⁷ Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М., 1984. С.7.

⁸ Кудрявцев В.Н. Теоретические основы квалификации преступлений. М., 1972. С.7-8; Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1999. С. 14.

дар олами зоҳирӣ (ҷасад, хун) мегузорад, дошт¹. Ҳангоми ҷой доштани таркиби ҷиноят, ки аз рӯи аломатҳои он оид ба воқеан содир шудани ҷиноят боварӣ ҳосил кардан мумкин аст, ҳаракатҳои ҷустуҷӯиро оғоз намудан мумкин буд.

Дар охири асри 18 дар қорҳои олмониҳо таркиби ҷиноят ба ҳуқуқи ҷиноятӣ (ҳуқуқи моддӣ) таҳвил мегардад. Қриминалистҳои олмонӣ ба тафовути миёни таркиби ҷиноят (Tatbestand) ва ҷиноят (Verbrechen) таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд. Таркиби ҷиноят ҳамчун «таркиби қонун» тавзеҳ дода мешавад. Дар китобҳои дарсӣ оид ба ҳуқуқи ҷиноятӣ таркиби ҷиноят дар фасли «Дар бораи қонун» ҷой дода шудааст.

В.Н. Кудрявцев бо ин муносибат муттафиқ аст. Ӯ чунин мешуморад, ки ҷойи назарияи умумии бандубасти ҷиноятҳо дар низоми Қисми умумии ҳуқуқи ҷиноятӣ ва китобҳои дарсӣ бояд фасли «Қонуни ҷиноятӣ» бошад: «Назарияи умумии бандубасти ҷиноятҳо қисми ин фасл мебошад, зеро дар он мушкилоти сохтори қонун, қоидаҳои татбиқи он омӯхта шуда, масъалаҳои тафсир ва муайянкунии маънои он ва ғайра дахл карда мешавад»². Аломати баробарӣ миёни таркиби ҷиноят ва қонуни ҷиноятӣ қотееона гузошта шудааст. Тафовут миёни диспозитсияи қонуни ҷиноятӣ ва таркиби ҷиноят, ҳамчунин функцияи таркиби ҷиноят номуайян менамояд. Агар меъёри ҳуқуқи ҷиноятӣ, ки аз рӯи он бандубасти ҷиноят гузаронида мешавад, мавҷуд бошад, пас таркиб чи лозим аст? Дар яке аз қорҳои охири дар бораи таркиби ҷиноят, ҷуноне В.Н. Кудрявцев мешуморад, «истифодаи мафҳуми таркиби ҷиноят танҳо бо як маъно – мазмуни меъёри мувофиқи мақсад аст»³.

Дар солҳои 1960 ӯ воқеан ҷой доштани таркиби ҷиноятро эътироф намуда, чунин навишта буд: «Қонунгузор, албатта, на таркиб, балки меъёри ҳуқуқи ҷиноятро таъсис медиҳад, ки дар он бо пуррагии беш ё кам аломатҳои таркиби ҷиноят тасвир мешаванд. Худи ин аломатҳо объективан ҷой доранд, сарфи назар аз идроки одамон, онҳо воқеан ба ҷинояти мушаххас ҳос мебошанд ва вазифаи қонунгузор дар он ифода меёбад, ки аломатҳои мазкурро дар қонун бо пуррагӣ ва амиқии ҳарчи бештар муайян ва пешбинӣ намояд»⁴. Бо фаҳмиши таркиб ҳамчун воқеияти кирдори ҷиноятӣ розӣ шуда, муаллиф қайд намуда буд: «Таркиби ҷиноят як навъ ҳаста ва сохтори (скелет, танаи) ҷинояти кате-

¹ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая. Т.1. СПб., 1902. С. 336.

² Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1999. С. 29.

³ Энциклопедия уголовного права. СПб., 2005. С. 11.

⁴ Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступлений. М., 1960. С. 46-47.

горияи муайян мебошад»¹. Дар китоби дарсӣ таркиби ҷиноятро ӯ ҳамчун «мачмӯи аломатҳои кирдори ба ҷамъият хавфнок, ки онро мувофиқи қонуни ҷиноятӣ ҳамчун ҷиноят ва сазовори ҷазо» муайян мекунад. Таркиб «низоми аломатҳои ҷиноят, таркиб алоқаҳои дохилии хоси ҷиноятро инъикос мекунад»².

Аксари олимони замони Шуравӣ ва замони баъд аз Шуравӣ ба таркиб ҳамчун тамсилаи қонунгузорӣ назар доранд. Масалан, «таркиби ҷиноят – тарҷид, тамсилаи қонунгузорӣ мебошад, ки бидуни он кирдори мушаххасро ҷиноят эътироф кардан номумкин аст»³.

И.Я. Гонтар дар тадқиқотҳои, ки махсусан ба таркиби ҷиноят ҳамчун зухурот ва мафҳум дахл доранд, назарияи меъёриро истодагарӣ мекард: «Таркиби ҷиноят тасвири аломатҳои кирдори ба ҷамъият хавфноке мебошад, ки дар қонуни ҷиноятӣ ҷойгир аст. На мачмӯи аломатҳои муқарраршуда, ки дар қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд, ҷуноне одатан таъкид мегардад, балки тасвири ин мачмӯи аломатҳо»⁴. Азбаски меъёр асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ шуда наметавонад, «масъалаи таркиби ҷиноят ҳамчун асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ бояд аз байн бардошта шавад»⁵.

А.А. Пионтковский дар замони худ навишта буд: «Мафҳуми таркиби ҷиноятро ҳуқуқшиносон ҳамчун ифодаи мачмӯи аломатҳои, ки ҷинояти муайяно аз рӯи қонунгузорию ҷиноятӣ тавсиф мекунанд ва ҳам барои ифодаи кирдори мушаххасе, ки ба аломатҳои он мувофиқ мебошанд, истифода мекунанд»⁶. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамин фаҳмиши дугонаи таркиби ҷиноят қариб ним аср идома ёфтааст.

Дар мавқеи ҷонибдорони назарияи меъёрӣ баъзан ақидаҳои бемантиқро дучор шудан мумкин аст. Агар таркиби ҷиноят – тарҷиди қонунгузорӣ, тамсилаи иттилоотӣ бошад, пас ҷаро хангоми таҳлили унсурҳои мушаххас ва аломатҳои он (объект, тарафи объективӣ, субъект, тарафи субъективӣ) дар хусуси тарҷиди қонунгузорӣ ва тамсилаи иттилоотӣ касе ёдрас намекунад. Пас, ҷунин бар меояд, ки таркиб (ҳамчун низом) тарҷиди қонунгузорӣ, вале қисмҳои ин низом ва унсурҳои он категорияҳои воқеӣ мебошанд.

¹ Ҳамон ҷо.

² Российское уголовное право. Общая часть: учебник. М., 1997. С. 84.

³ Игнатов А.Н., Костарева Т.А. Уголовная ответственность и состав преступления: лекция. М., 1996. С. 27.

⁴ Гонтарь И.Я. Преступление и состав преступления как явление и понятие в уголовном праве. Владивосток, 1997. С. 10.

⁵ Ҳамон ҷо.

⁶ Пионтковский А.А. Учение о преступлении. М., 1961. С. 120.

Чунин сохтори мантиқӣ ба назарияи низомҳо ва назарияи маърифат мувофиқ нест.

Тасаввурот дар бораи таркиби ҷиноят ҳамчун кашфиёти сирф назариявӣ низ қобили қабул нест. Масалан, В.О. Навротский чунин мешуморад, ки таркиби ҷиноят «таркиби ҳуқуқиест, ки дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ коркард шудааст»¹. Ӯ чунин мешуморад, ки тасвияи «таркиби ҷиноят, ки бо қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст» нодуруст мебошад. Қонуни ҷиноятӣ ҷиноятро муқаррар мекунад, на таркиби онро. Т.М. Маритчак ӯро дастгирӣ мекунад: «Таркиби ҷиноят таркиби ҳуқуқӣ мебошад, ки дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ коркард шуда, ҳамчун воситае, ки ҳангоми бандубаст истифода мешавад, баромад менамояд. Бандубаст бошад, муқарраркунии мувофиқати байни аломатҳои воқеии сӯиқасд ва меъёри қонунро, ки ҷавобгариро барои сӯиқасди мазкур пешбинӣ мекунад, дар назар дорад»².

Назарияи таркиби ҷинояти воқеӣ аз он нуқтаи назаре бар меояд, ки таркиб ин ҳастаи (асос, моҳияти) ҷинояти бо чор зернизом сохташуда мебошад, ки аз унсурҳои ҳатмӣ иборат буда, хавфнокии кирдорро, ки аломатҳои он дар диспозитсияи меъёрҳои ҚЧ пешбинӣ шудаанд, ташкил медиҳад. Таркиб мисли ҳуди ҷиноят воқеӣ мебошад. Таҳлили забонӣ низ нишон медиҳад, ки таркиб мазмуни ҷиноятро ташкил медиҳад. Вақте сухан дар бораи таркиб меравад, мо дар хусуси таркиби ҷиноят сухан меронем, на дар хусуси таркиби қонун.

Мувофиқи қисми 3 моддаи 34 ҚЧ ҚТ шахсе, ки ихтиёран аз ба охир расонидани ҷиноят даст кашадааст, танҳо дар ҳолате ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашада мешавад, ки кирдори содирнамудаи ӯ таркиби ҷинояти дигар дошта бошад. Яъне, таркиби ҷиноят дар кирдори шахс ҷой дошта метавонад. Чунин тавсия дар тамоми эзоҳоти моддаҳои ҚЧ ҚТ, ки озод кардан аз ҷавобгари ҷиноятиро пешбинӣ мекунанд, мавҷуд аст. Масалан, мувофиқи эзоҳи моддаи 130 ҚЧ ҚТ шахсе, ки одами рабудашро ё ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум кардаашро ихтиёри озод мекунад, агар дар кирдори ӯ таркиби ҷиноятҳои дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгари ҷиноятӣ озод карда мешавад. Ё худ, мувофиқи эзоҳи моддаи 195 ҚЧ шахсе, ки ихтиёри предметҳои дар моддаи мазкур номбаршударо месупорад, агар дар кирдори ӯ дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгари ҷиноятӣ озод карда мешавад.

¹ Навротский В.О. Теоретические проблемы правовой квалификации. Киев, 1999. С. 136.

² Маритчак Т.М. Ошибки в квалификации преступлений. Киев, 2004. С. 7.

Дар яке аз китобҳои классикӣ мафҳуми таркиби ҷиноят чунин дода шудааст: «Таркиби ҷиноят аз маҷмӯи аломатҳо (унсурҳо) иборат мебошад, ки ҷинояти мушаххасро ташкил медиҳанд»¹.

Аз таҳлилҳои мазкур бар меояд, ки дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ таркиб ҳамчун маҷмӯи аломатҳои фаҳмида мешавад, ки ҷиноятро ташкил медиҳанд. Таркиби ҷиноят бо ҷиноят муқобил гузашта намешуд. Онҳо ҳамчун муродиф истифода мешуданд. Танҳо дар солҳои 1950 таркиб, аз як тараф, ҳамчун ҳастаи воқеи ҷиноят ва аз тарафи дигар тарчиди қонунгузорӣ, таркиби назариявӣ, таъсири иттилоотӣ тадриҷан ҷудо карда шуд.

Ю. Ляпунов маъноҳои назарияи меъёрии таркиби ҷинояти назариячиёни ҳуқуқи ҷиноятӣ олмонро дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX Э. Белинг, К. Биндер, Р. Франк, Г. Ешек ба таври асоснок тасдиқ кардааст². Ба ақидаи онҳо, таркиби ҷиноят ҳамчун мафҳуми умумӣ, ҳамчун таркибҳои алоҳидаи он сирф тарчидӣ мебошанд, категорияҳои мафҳумӣ мебошанд. Аз ин ҷо аломатҳои таркиб пурра ба олами мафҳумҳо, ба ҳарфи қонун дахл дорад. Масалан, Э.Белинг чунин мешуморад, ки таркиб ин унсур қонун мебошад, он ба таври истисноӣ ба қонун дахл дорад, на ба ҳаёти воқеӣ. Таркиб ба худ кирдори иродавӣ ва гуноҳро дар бар намегирад.

Қонунгузории муносири Ҷумҳурии Федералии Олмон (ҶФО) таркиби кирдорро ба маънои васеъ ва маҳдуд тафовут мегузорад. Фаҳмиши васеъ тамоми заминаҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ – кирдори зиддиҳуқуқӣ, гуноҳ ва аломатҳои объективии кирдорро дар бар мегирад. Он функсияи кафолатии ҳуқуқи ҷиноятиро иҷро мекунад (*die Garantiefunktion des Strafgesetz, Garantietatbestand*). Таркиб ба маънои маҳдуд, ки таърихан аз назарияи Э. Белинг баромадааст, нисбат ба таркибҳои мушаххас истифода мешавад ва ба мафҳуми сеъзозии ҷиноят асос меёбад. Ҳоло назариячиён на танҳо дар ҳусуси таркиби қонунӣ ё таркиби қонун (*gesetzliche Tatbestand*), инчунин дар ҳусуси таркиби нодуруст (*Unrechtstatbestand*) менависанд.

Ҷиноят дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ҶФО ҳамчун ҳаракат ё беҳаракатӣ фаҳмида мешавад, ки таркиби гунаҳгори ва зиддиҳуқуқии аз ҷониби суд эътирофшударо дар бар мегирад. Таркиб аломати зиддиҳуқуқии ҷинояти мушаххас мебошад, зиддиҳуқуқӣ бошад зидди тартибот дар маҷмӯъ аст. Кирдор мумкин аст таркиби ҷиноятро дар бар гирад, ҳатто гунаҳгори бошад, вале

¹ Уголовное право. Часть Общая. М., 1939. С. 41.

² Муфассалтар ниг.: Ляпунов Ю. Состав преступления: гносеологический и социально-правовой аспекты // Уголовное право. 2005. № 5. С. 44-48.

чиноят эътироф нашавад, зеро аз рӯйи баҳодихии суд он мумкин аст ба тартиботи ҳуқуқӣ дар маҷмӯъ муҳолифат нанамояд¹.

Мансуб донишмандони таркиби чиноят ба рафтори зиддиҳуқуқӣ боиси тафриқагардии асосҳои ҷавобгарии чиноятӣ, асосҳои бандубасти чиноятҳо ба ҳуқуқӣ (таркиб) ва иҷтимоӣ (хавфнокии ҷамъиятӣ) мегардад. Ю. Ляпунов барои ҷунин мавқеъ Г.А. Кригерро зерин танқид қарор додааст. Вале ин ақида миёни назариячиёни муносири ҳуқуқи чиноятӣ, ки назарияи меъёрии таркиби чиноятро ҷонибдоранд, васеъ паҳншуда мебошад (ҳарчанд он ҳилофи моддаи 11 ҚЧ ҚТ мебошад, ки мувофиқи он асоси ҷавобгарии чиноятӣ содир намудани кирдоре мебошад, ки дорои тамоми аломатҳои таркиби чинояти дар ҳамин Кодекс пешбинигардида аст). Асоси бандубасти чиноятро бошад мувофиқати пурраи аломатҳои кирдори ба ҷамъият хавфноки содиршуда ба аломатҳои таркиби он, ки ҚЧ пешбинӣ кардааст, ташкил медиҳад.

ҚЧ Ҷумҳурии Молдова (соли 2002) фаҳмиши меъёрии таркиби чиноятро мустақкам кардааст. Дар моддаи 51 он омадааст: «Асоси воқеии ҷавобгарии чиноятӣ содир намудани кирдори зараровар ва асоси ҳуқуқии ҷавобгарии чиноятӣ аломатҳои таркиби чиноят, ки қонуни чиноятӣ пешбинӣ кардааст, мебошад».

Таркиби чиноят дар моддаи 52 ҚЧ Ҷумҳурии Молдова ҷунин омадааст:

«(1) Таркиби чиноят маҷмӯи аломатҳои объективӣ ва субъективӣ бо қонуни чиноятӣ муқарраршудае мебошад, ки кирдори зарароварро ҳамчун чинояти мушаххас бандубаст мекунад.

(2) Таркиби чиноят асоси ҳуқуқии бандубасти чиноят мувофиқи моддаи мушаххаси Кодекси мазкур мебошад».

Аз мазмуни моддаҳои мазкур бар меояд, ки ҚЧ Ҷумҳурии Молдова муфассал ва дақиқ назарияи меъёрии таркиби чиноятро таҷассум кардааст. Дар хусуси арзиши он ҳини татбиқи ҳуқуқ бо-варӣ ҳосил кардан мумкин аст. Дар ин ҷо саволе ба миён меояд, ки оё назарияи меъёрият ба ҚЧ давлатҳои ИДМ таъсир кардааст, ки онҳо аз истилоҳи «таркиби чиноят» даст кашида, танҳо дар хусуси чиноят сухан меронанд? Масалан, ҚЧ Ҷумҳурии Белоруссия ва ҚЧ Гурҷистон асоси ҷавобгарии чиноятро чиноят эътироф мекунад.

Дар ҚЧ ҚТ ва ҚМЧ ҚТ ва мувофиқан дар таҷрибаи судӣ фаҳмиши меъёрии таркиб вонамехӯрад. Таҷрибаи чиноятро бо таркиби он муқобил намегузорад. Аломат ва унсурҳо ҳам ба чиноят ва ҳам ба таркиби он дахл дорад. Ҷонибдорони назарияи меъёрият

¹ Муфассал ниг.: Кузнецова Н.Ф., Вельцель Л. Уголовное право ФРГ. М., 1980. С. 64.

онҳоро тафовут мегузоранд: унсурҳо ба ҷиноят, аломатҳо ба таркиб дахл доранд.

Дар мақолаи Н.Ф. Кузнецова пурсишномаи мароқангезе таҳлил шудааст. Мазмуни он чунин аст: соли 1987 дар байни аъзои Шӯрои илмию машваратии Суди Олии ИҶШС, судяҳо ва олимони пурсишгузaronида шуда, саволи зерин гузошта шуда буд:

1. Таркиби ҷиноят ин дар ҳаракатҳои шахс мавҷудияти ҳамаи аломатҳои ҷиноят, ки дар қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд.

2. Таркиби ҷиноят ин маҷмӯи аломатҳои объективӣ ва субъективӣ ҷиноят – объект, субъект, тарафи объективӣ ва тарафи субъективӣ, ки дар қонун пешбинӣ шудааст.

3. Таркиби ҷиноят ин тамсилаи қонунгузории ҷиноятӣ мебошад.

Натиҷаи пурсиш нишон додааст, ки 67 фисад ҷонибдори банди 2 ва 26 фисад ҷонибдори банди 1 мебошанд, қисме, ки бо банди 3 розӣ мебошанд, қормандони илмӣ мебошанд. Аҷиб он аст, ки баъзеҳо чунин навиштаанд: «Наход назарияҷиён дигар қор надошта бошанд?». Аз ин қо бар меояд, ки дар амалия масъалаи фаҳмиши таркиби ҷиноят масъалаи баҳсноқ набуда, фаҳмиши гуногунро истисно мекунад¹.

Барои ҳадафҳои тадқиқоти мо таркиби ҷиноят аз нуқтаи назаре лозим аст, ки он асоси бандубасти ҷиноят мебошад. Ҳангоми фаҳмиши меъёрӣ асоси бандубасти ҷиноятҳо тарҷиди қонунгузорӣ ё тамсилаи иттилоотӣ мебошад. Саволе ба миён меояд, ки қӣ бо қӣ айният дода мешавад? Мумкин қирдори содиршуда бо меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ? Вале мафҳуми ҷинояте, ки дар моддаи 17 ҚҚ ҚТ пешбинӣ шудааст, барои бандубаст мувофиқ нест, зеро дар он дигар ҳосиятҳои қирдор тасвир ёфтаанд (бидуни сохтор аз рӯи қор зернизоми таркиб). Аз ин қо бояд дақиқ қарда шавад, ки таркиб ин асоси ҳуқуқии бандубасти ҷиноят мебошад. Пас, дигар саволе ба миён меояд, ки асоси ғайриҳуқуқии бандубаст қӣ аст? Дар қитоби дарсӣ чунин омадааст: «муайян қардани бандубасти ҷиноят ҳамчун муқаррарқунӣ ва мустаҳқамқунии ҳуқуқии айнияти аломатҳои аз нигоҳи ҳуқуқӣ аҳаммиятноқи қирдори воқеан содиршуда бо аломатҳои таркиби ин намуди ҷиноят, ки дар меъёри Кодекси ҷиноятӣ мустаҳқам шудааст, аҳаммияти қонуни ҷиноятиро ҳамчун асоси ҳуқуқии бандубасти ҷиноятҳо пешбинӣ мекунад»².

¹ Ниг.: Кузнецова Н.Ф. Состав преступления (спорные вопросы) // Вестник МГУ. Сер.11.

² Корнеев А.В. Теоретические основы квалификации преступлений: учебное пособие. М., 2006. С. 32.

Ба ҳам муқобил гузоштани аломатҳои кирдори содиршуда бо қонуни ҷиноятӣ ҳақиқати бебаҳс (аксиома) мебошад. Вале дар чунин маврид зарур меояд, ки аломати баробарӣ байни меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ ва таркиби ҷиноят гузошта шавад, онҳоро муродиф шуморид ва функсияи таркибро ҳангоми бандубаст, дар тафовут аз қонуни ҷиноятӣ маънидод кард. «Аломатҳои аз нигоҳи ҳуқуқӣ аҳаммиятноки кирдори воқеан содиршуда» - ин ё аломатҳост, ки дар қисми 1 моддаи 17 КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд (хавфнокӣ чамъиятӣ, гуноҳ, кирдори зиддиҳуқуқӣ), ё таркиббандӣ аз рӯи чор зерном мебошад. Онҳо воқеан ҷой доранд ва мо онҳоро дар китобҳои дарсӣ на ҳангоми таҳлили мафҳуми ҷиноят, балки ҳангоми баррасии таркиби ҷиноят (объект, субъект, тарафи объективӣ, тарафи субъективӣ) таҳлил менамоем.

Унсурҳои воқеии ҷиноят (қисмҳои таркибӣ) ва аломатҳои онҳо (хусусиятҳои фарқкунанда) унсурҳои ҳам ҳатмӣ ва ҳам иловагиро дар бар мегирад. Таркиббандии ҳастваи ҷиноят – таркиби он танҳо унсурҳои ҳатмиро бо аломатҳои он, ки барои бандубасти ҷиноят кофӣ ва зарур мебошанд, фаро мегирад. Ҳангоми бандубаст дар маҷмӯъ на ҷиноят, балки таркиби он мувофиқи таркиби ҷиноят, ки бо меъёри КҶ пешбинӣ шудааст, муқобил гузошта мешавад. Агар чунин шуморида шавад, ки ҳангоми бандубасти ҷиноят муқарраркунии аломатҳои таркиби ҷинояти содиршуда бо аломатҳои меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ амалӣ карда мешавад, ғалат намешавад, вале ин чандон мувофиқ нест, чунки дар қонун он низоми таркиббандии унсурҳое, ки ба таркиб хос аст, мавҷуд нест.

Ҳамаи гуфтаҳои мазкурро агар мо дар шакли формула ифода намоем, пас чунин бар меояд:

$$Ч = УХ + УИ,$$

ки дар ин ҷо «Ч» - ҷиноят, «УХ» - унсурҳои ҳатмӣ, «УИ» - унсурҳои иловагӣ буда,

$$УХ = О + ТО + С + ТС; УИ = Кх + Г + Кҷ$$

ки дар ин ҷо «О» - объект, «ТО» - тарафи объективӣ, «С» - субъект, «ТС» - тарафи субъективӣ, «Кх» - кирдори ба чамъият хавфнок, «Г» - гуноҳ, «Кҷ» - кирдори зиддиҳуқуқии ҷиноятӣ мебошанд.

Муқарраркунии айният миёни таркиби кирдори содиршуда (онро баъзан «таркиби воқеӣ» меноманд) ва таркиби ҷиноят, ки дар диспозитсияи ин ё он меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ (онро баъзан

«таркиби ҳуқуқӣ» низ меноманд) тасвир шудааст, бо пайдарпайии дақиқ гузаронида мешавад.

Аввал объекти кирдори содиршуда бо объекте (объектҳое), ки дар моддаҳо, номҳои бобҳо ва фаслҳои КҶ тасвир шудаанд, муқоиса карда мешавад. Сипас аломатҳои тарафи объективии кирдори содиршуда бо тасвири онҳо дар меъёри КҶ айният дода мешаванд. Қадами дигари бандубаст ин айниятдихии аломатҳои субъекти ҷиноят бо муқаррароти КҶ дар бораи ҷинояткор ё шарикӣ ҷиноят мебошад. Давраи охири бандубаст – муқоиса намудани аломатҳои тарафи субъективии кирдори содиршуда бо тасвири онҳо дар меъёрҳои дахлдори Кодекс мебошад. Хулосаи бандубастӣ: таркиби ҷиноят дар ҳаракатҳои А. ҳаст ва дар қадом моддаи КҶ пешбинӣ шудааст ё таркиби ҷиноят дар ҳаракатҳои А. мавҷуд нест.

Ҳамаи давраҳои бандубастии ҷиноятӣ бояд бо далелҳои, ки қонунӣ ба даст оварда шудаанд (ҷоизии далелҳо) ва объективӣ – ҳаматарафа мебошанд, асоснок карда шаванд. Дар моддаи 85 КМҶ ҚТ се гурӯҳи ҳолатҳои пешбинӣ шудаанд, ки бояд исбот карда шаванд:

- а) таркиби ҷиноят;
- б) фардисозии ҷазо;
- в) криминологию пешгирикунӣ (ҳолатҳои, ки боиси содиршавии ҷиноят гардидаанд).

Гурӯҳи якуми далелҳои таркиби ҷиноят ба ҳодисаи ҷиноят (вақт, ҷой, тарз ва дигар ҳолатҳои содир намудани ҷиноят), ҳолатҳои, ки гунаҳгори айбдоршавандаро дар содир кардани ҷиноят ва мусоидат намудан ба он, дараҷаи гуноҳ ва андозаи зарари аз ҷинояти содиршуда расидаро муайян мекунад, дахл доранд. Ҳамаи онҳо дар якҷоягӣ ба унсурҳои объективӣ ва субъективӣ таркиби ҷиноят дахл доранд. Истилоҳи «таркиби ҷиноят» дар КМҶ ҚТ ва КҶ ҚТ хеле кам истифода мешавад. Одатан дар қонунгузори истилоҳҳои «ҷиноят», «аломатҳои ҷиноят» ё «кирдор» истифода мешаванд. Ин ҳолат чунин асоснок карда мешавад, ки мафҳуми таркиби ҷиноят дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ баҳснок мебошад.

Мувофиқи моддаи 335 КМҶ ҚТ суд дар ҳонаи машваратӣ ҳангоми баровардани ҳукм масъалаҳои зеринро ҳал мекунад:

- кирдоре, ки дар содир намудани он судшаванда айбдор карда мешавад, ҷой дорад ё не;
- оё исбот шудааст, ки кирдорро судшаванда содир кардааст;
- ин кирдор ҷиноят аст ё не ва он маҳз бо қадом моддаи қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст;

– судшаванда дар содир намудани ин ҷиноят гунаҳгор аст ё не ва ҳолатҳои сабуқкунанда ва вазнинкунандаи ҷазо мавҷуданд ё не ва ғайра.

Ҳолатҳои мазкур бевосита барои муайянкунии таркиби ҷиноят равона шудаанд. Дар КМҶ ҚТ мафҳуми таркиби ҷиноят истифода нашуда, моҳияти бандубасти ҷиноят дар сархати сеюм пешбинӣ шудааст («ин кирдор ҷиноят аст ё не ва он маҳз бо қадом моддаи қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст»).

Ҳамин тавр, дар асоси гуфтаҳои болоӣ мафҳуми бандубасти ҷиноятро муқаррар кардан мумкин аст. Ин муқарраркунии мувофиқати аломатҳои кирдори ба ҷамъият хавфнок бо аломатҳои ҷиноят, ки меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст. Агар таркиби ҷиноятро ҳамчун ҳастаи воқеии таркибии ҷиноят тавзеҳ диҳем, ки аз унсурҳои ҳатмӣ, зарурӣ ва кофӣ иборат буда, ба ҷамъият хавфнокии онро инъикос менамояд, чунин таркиб асоси бандубасти ҷиноят мебошад. Бандубаст аз муқарраркунии мувофиқати (айният, шабоҳати) аломатҳои таркиби кирдори ба ҷамъият хавфноки содиршуда бо аломатҳои таркиби ҷиноят, ки ин ё он меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст, иборат мебошад.

Агар назарияи меъёрии таркиби ҷиноятро ҷонибдорӣ намоём, ки таркиби ҷиноятро ҳамчун тарҷиди қонунгузорӣ ва тамсилаи иттилоотӣ тавзеҳ медиҳад, пас маҳз онҳо асоси бандубастро ташкил медиҳанд. Бо суханони дигар тибқи назарияи меъёрий таркиби ҷиноят меъёр мебошад ва ҳини бандубаст мувофиқати байни кирдор ва меъёри КҶ муқаррар карда мешавад. Ин ҳолат низ дар маҷмӯъ қобили қабул аст. Вале дар чунин ҳолат мумкин аст бидуни зикри таркиб бандубаст муайян карда шавад (чуноне дар КҶ баъзе давлатҳои ИДМ пешбинӣ шудааст).

Меъёрҳои муурофиавӣ барои бандубаст истифода намешаванд. Дар онҳо далелҳои дурустӣ ё нодурустии бандубаст мавҷуд аст. Бандубасти ҷиноят танҳо аз рӯи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ сурат мегирад. Мақомоти ваколатдори давлатӣ санадҳои муурофиавии ҷиноятӣ оид ба бандубасти ҷиноятро қабул мекунанд, ки он бандубасти расмӣ номида мешавад. Дар баробари ин бандубасти ғайрирасмӣ низ мавҷуд аст, ки дар тафсириҳои илмию амалӣ ба КҶ, адабиёти илмӣ ва китобҳои дарсӣ, воситаҳои ахбори омма таҷассум мегарданд.

Ҳамин тавр, бандубасти ҷиноят – ин муқарраркунии мувофиқати таркиби кирдори ба ҷамъият хавфнок ба таркибе, ки дар меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст, мебошад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ чун анъана ду намуди бандубаст чудо карда мешавад:

- а) бандубасти расмӣ;
- б) бандубасти ғайрирасмӣ (илмӣ).

Таҳти мафҳуми бандубасти расмӣ бандубасте фаҳмида мешавад, ки эътибори ҳуқуқӣ дошта, аз ҷониби таҳқиқбаранда, муфаттишон, прокурорҳо ва судяҳо амалӣ карда мешавад.

Бандубасти ғайрирасмӣ бандубастест, ки дар адабиёти ҳуқуқӣ аз ҷониби олимон, аспирантҳо, донишҷӯён, муаллифони мақолаҳои илмӣ ё аз ҷониби иштирокчиёни муҳофизати судӣ ва шахсони алоҳида бо тартиби пешниҳоди ақидаи худ аз рӯйи ин ё он парвандаи ҷиноятӣ пешниҳод карда мешавад.

Хусусияти бандубасти расмӣ дар он аст, ки он вобаста ба парвандаи мушаххас ва аз ҷониби шахсони барои он ваколатдор амалӣ карда мешавад. Л.Д. Гаухман дуруст ба сеюм хусусияти он низ ишора кардааст: бандубасти расмӣ дар санадҳои дахлдори муҳофизатии ҷиноятӣ сабт мегардад (қарор дар бораи оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ, қарор дар бораи ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидани шахс, фикри айбдоркунӣ, ҳукм ва ғайра)¹. Дар сурати ба ин се хусусият ҷавобгӯ набудани раванди бандубаст он ғайрирасмӣ ҳисобида мешавад.

Ба чунин навъбандии бандубаст баъзе олимон муҳолиф мебошанд. Масалан, А.П. Коробов муқобили чудосозии бандубасти илмӣ мебошад². Ба андешаи мо ақидае, ки бандубаст танҳо бояд аз ҷониби шахси мансабдори мақоми ваколатдори давлатӣ амалӣ карда шавад, дуруст мебошад. Дар ҳақиқат, танҳо чунин бандубаст боиси оқибатҳои ҳуқуқӣ мегардад. Вале ин маънои онро надорад, ки бандубасти ғайрирасмӣ ҷой дошта наметавонад. Шаҳрвандони муқаррарӣ (ғайриҳуқуқшинос) низ баъзан ба кирдорҳои ин ё он шаҳрванд баҳои ҳуқуқӣ дода, бо ин роҳ як навъ бандубастро амалӣ месозанд. Инкор намудани чунин раванд нодуруст ва нолозим аст. Бандубасти ғайрирасмӣ дар ҷараёни таълим ва ташаккули тафаккури ҳуқуқӣ аҳаммияти калон дорад.

Л.Д. Гаухман бандубасти ғайрирасмиро ба ду зернамуд чудо кардааст: а) бандубасти сирф ғайрирасмӣ. Масалан, бандубасте, ки аз тарафи шаҳрвандон, кормандони илмӣ, муаллифони мақолаҳо, монографияҳо, китобҳои дарсӣ ва ғайра вобаста ба парвандаи

¹ Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М., 2010. С. 20.

² Ниг.: Коробов А.П. Правовая квалификация: основы, понятие, значение, этапы: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2005. С. 73.

чиноятӣ амалӣ карда мешавад; б) бандубасти ғайрирасмие, ки аз тарафи иштирокчиёни муурофияи чиноятӣ амалӣ карда мешавад: ҳимоятгар, гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида, даъвогар ва ҷавобгари маанӣ, ки дар дархостҳои онҳо таҷассум ёфтааст, инчунин аз тарафи судяҳои Суди Олии дар қарорҳои Пленум. Бандубасти мазкур ду хусусият дорад:

1) вобаста ба парвандаи чиноятӣ мушаххас пешниҳод мешавад;

2) дар ҳуҷҷатҳои, ки дар қонунгузори муурофияви чиноятӣ пешбинӣ шудааст, инъикос ва мустақкам мегардад.

Тафовути ин зернамуд аз бандубасти расмӣ дар он аст, ки шахсони чунин бандубастро амаликунанда субъектони бандубасти расмӣ намебошанд. Ин намудро муаллиф «бандубасти омехта» ва ё «бандубасти нимрасмӣ» номидааст³.

Қобили зикр аст, ки чудосозии бандубаст ба расмӣ ва ғайрирасмӣ ба мазмуни бандубаст таъсир надорад. Дурустӣ ё нодурустии бандубаст аз омодагии касбӣ, сатҳи маърифат, касбият ва дигар хислатҳои шахсии бандубасткунанда вобаста аст.

Баъзе олимони бо ин таснифот иктифо накарда, дигар намудҳо ва зернамудҳои бандубастро чудо месозанд⁴.

В.В. Колосовский мафҳуми бандубастро васеъ (мафҳуми навъӣ) шуморида, бандубасти кирдорҳои чиноятӣ ва бандубасти кирдорҳои ғайричиноятӣ (рафтори баъдичиноятӣ, кирдоре, ки зарари қонунӣ мерасонад, кирдорҳои қамаҳаммият, кирдори шахсони номукаллаф)-ро шомилӣ он медонад⁵.

Ҳамин тавр, таҳлили масъала нишон медиҳад, ки тафриқасозии бандубаст асосан аз рӯи субъекти амалисозандаи он сурат гирифта, дар адабиёти ҳуқуқӣ яқраи қобили қабул нест. Сарфи назар аз ин, чудосозии бандубасти расмӣ ва ғайрирасмӣ қобили таваҷҷӯҳ мебошад. Вобаста ба парвандаи чиноятӣ мушаххас маҳз бандубасти расмӣ боиси оқибати ҳуқуқӣ мебошад, вале ин аҳаммияти бандубасти ғайрирасмиро коста намесозад. Дар таҷриба бисёр ҳолате мешавад, ки бандубасти расмӣ таҳти таъсири бандубасти

³ Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М.: ЮрИнфоР, 2001. С. 21-22.

⁴ Ниг., масалан: Толкаченко А.А. Теоретические основы квалификации преступлений: учеб. пособие. М., 2004. С. 16.

⁵ Ниг.: Колосовский В.В. Теоретические проблемы квалификации уголовно-правовых деяний. М., 2011. С. 16. Чунин ақидаро Р.А. Сабитов низ доро мебошад. Ниг.: Сабитов Р.А. Теория и практика квалификации уголовно-правовых деяний: учеб. пособие. М., 2003. С. 7.

гайрирасмӣ ташақкул меёбад. Аз ин рӯ, ба андешаи мо, зарурати айни ба таснифоти мазкур ҷой дорад.

Пеш аз ҳама, бояд қайд сохт, ки бандубасти ҷиноят аҳаммияти умумиҷимғомӣ ва ҳуқуқии ҷиноятӣ дорад.

Б.А. Куринов бошад, дар хусуси аҳаммияти сиёсии бандубаст низ суҳан рондааст⁶.

Аҳаммияти умумиҷимғомии бандубасти ҷиноятҳо дар он ифода меёбад, ки ҳолати иҷтимоию ҳуқуқии низомро тавсиф дода, аз як тараф, заминаи таъмини қонуният дар давлат дар маҷмӯъ буда, аз тарафи дигар ҷойи марказиро дар ташаққули давлати ҳуқуқӣ ишғол менамояд. Ҳарду паҳлӯи мазкур нақши ҳуқуқи ҷиноятиро дар давлат ва ҷамъият ифода менамоянд, ки моҳияташон муайян кардани муносибатҳои нисбатан муҳим ва арзишноке мебошад, ки шакли иҷтимоию иқтисодӣ ва ахлоқии ҷомеаро ифода карда, ҳифзи ин муносибатҳо роҳи татбиқи ҷораҳои ҷазо таъмин менамояд,

Аз рӯйи аҳаммияти умумиҷимғомӣ дар хусуси қонуният дар давлат, риоя ва таъмини он пеш аз ҳама бо он баҳо медиҳанд, ки то кадом дараҷа ҷазои татбиқшаванда ба қонуни ҷиноятӣ мувофиқ аст ва то кадом дараҷа кирдори ба ҷамъият хавфноки содиршуда ҳолисона ва дуруст бандубаст карда шудааст.

Ташаққули давлати ҳуқуқбунёд ҳамчун раванд, дараҷаи амалишавӣ ва оқибати ниҳонии он аз рӯйи ду қисми таркиби он сурат мегирад. Қисми якуми он дар мазмун ва шакли қонун ифода меёбад. Мазмуни қонун аз рӯйи он муайян карда мешавад, ки то кадом дараҷа иродаи давлат, ки дар қонун таҷассум ёфтааст, ба иродаи халқ мувофиқ мебошад; то кадом дараҷа муносибатҳои муҳим ва арзишноки ҷамъиятӣ таҳти ҳифзи қонуни ҷиноятӣ қарор гирифтаанд; то кадом дараҷа воқеан, на ба таври эъломиявӣ ҷиноятҳо вобаста ба хавфнокиашон ба ҷамъият тафриқагузорӣ шудаанд. Шакли қонун ин ифодаи мазмуни он дар меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ мебошад. Дараҷаи тасвири дақиқи мазмун дар қонуни ҷиноятӣ татбиқшавандагии қонуни мазкурро дар воқеияти иҷтимоӣ (таҷрибаи тафтишотӣ ва судӣ) ва бандубасти дақиқи ҷиноят нишон медиҳад.

Қисми дуюм дар татбиқшавии воқеии қонуни ҷиноятӣ дар амалия ифода меёбад, яъне то кадом дараҷа мазмун ва шакл бандубасти дақиқро таъмин мекунад.

⁶ Ниг. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М., 1984. С. 21.

Ахаммияти ҳукукии ҷиноятии бандубасти ҷиноятҳо гуногун-чабха буда, дар чандин лаҳзаҳо ифода меёбанд.

Дар байни онҳо асосӣ ва муайянкунандаро ҷудо намуда, бояд кайд сохт, ки бандубасти дақиқ боиси оқибатҳои зерин мешавад:

1) риояи қонуниятро ҳангоми амалишавии адолати судӣ таъмин мекунад;

2) арзёбии иҷтимоию сиёсӣ ва ҳукукии кирдори содиршударо ифода мекунад;

3) ҳуқуқ ва манфиатҳои гунаҳгорро кафолат медиҳад ва бо ин роҳ барои дақиқан мувофиқи КҶ фардисозии ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо мусоидат менамояд;

4) татбиқи қонунӣ ва асосноки падидаҳо ва меъёрҳои қонунгузории ҷиноятиро, ки озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ва аз ҷазо, барҳам хӯрдани доғи судиро танзим мекунад, муайян месозад;

5) тартиби муурофиавии тафтиши ҷиноят, ки қонунгузории муурофиавии ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст, боис мегардад;

6) имкон медиҳад, ки вазъ, сохтор ва тамоюли ҷинояткорӣ дуруст баҳо дода шуда, ҷораҳои самараноки мубориза бо он коркард шавад.

Бандубасти дурусти ҷиноят риояи қонуниятро ҳамчун принципи конститусионӣ ва принципҳои дигари ҳукуки ҷиноятиро таъмин менамояд. Ҳамчун принципи конститусионии қонуният моддаи 42 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад мекунад, ки мувофиқи он дар Тоҷикистон ҳар шахс вазифадор аст, ки Конститутсия ва қонунҳоро риоя кунад, ҳуқуқ, озодӣ, шаъну шарафи дигаронро эҳтиром намояд.

Дар қонуни ҷиноятӣ принципҳо ва дигар муқаррароти умумӣ ва мушаххаси ҳукуки ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд, ки риояи онҳо ҳангоми бандубасти ҷиноятҳо дар таҷрибаи тафтишотӣ ва судӣ амалишавии принципи конститусионии мазкурро таъмин мекунад. Мувофиқи моддаи 4 КҶ ҚТ ҷиноят будани кирдор, сазовори ҷазо ва оқибатҳои дигари ҳукукии ҷиноятӣ будани онро танҳо КҶ муайян менамояд. Ҳеҷ кас дар содир намудани ҷиноят гунаҳгор доништа намешавад ва ба ҷазои ҷиноятӣ кашида намешавад ба ҷуз бо ҳукми суд ва дар асоси қонун. Татбиқи қонуни ҷиноятӣ аз рӯи қиёс манъ аст. Мазмуни КҶ ҚТ бояд дақиқан мутобиқи матни он фаҳмида шавад.

Мувофиқи моддаи 5 КҶ ҚТ шахсоне, ки ҷиноят содир намунаанд, қатъи назар аз ҷинс, наҷод, миллат, шаҳрвандӣ, забон, муносибат ба дин, ақидаҳои сиёсӣ, таҳсилот, вазъи иҷтимоӣ, хизматӣ ва молу мулкӣ, мансубият ба хизмҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъи-

ягӣ, маҳалли истиқоматашон ва дигар ҳолатҳо дар назди қонун ба-робаранд ва бояд ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шаванд.

Л.Д. Гаухман чунин мешуморад, ки хангоми тасвияи принци-пи мазкур баъзе муқаррароти Конститутсия оид ба дахлнопазирии баъзе категорияи шахсони мансабдорон ба эътибор гирифта нашудааст⁷.

Баҳодихии иҷтимоию сиёсӣ ва ҳуқуқии кирдори содиршударо ифода намуда, бандубасти дурусти ҷиноят асоси баҳодихии ман-фии давлат ва ҷамъият ба кирдори содиршуда бо назардошти да-рача ва вазнинии хавфнокии ҷамъиятии он мебошад; мазмуни му-носибатҳои вайроншудаи ҷамъиятӣ, расонидани зарар ба ар-зишҳои ҳифзшавандаи он, ҳислат ва тамоюли кирдори содиршуда, шакли гуноҳ ва ғайраро сабт мекунад; мувофиқати аломатҳои воқеии ҷинояти содиршударо бо аломатҳои таркиби ҷиноят, ки дар КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, муайян мекунад.

Хангоми бандубасти дурусти ҷиноят ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии гунаҳгор тавассути фардисозии ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо, инчунин оқибатҳои ҳуқуқии аз он бароянда кафолат дода мешавад. Бандубасти дурусти ҷиноят, татбиқи моддаи дахлдори КҶ, ки ба кирдори содиршуда мувофиқ аст, таъмин мекунад. Ҳам-чунин, амалишавии меъёрҳои Қисми умумии КҶ ҚТ, ки ҷавобга-рии ҷиноятиро барои тайёри ба ҷиноят, таъйини ҷазоро бо наза-рдошти ба ҷамъият хавфнокии кирдор ва шахсияти гунаҳгор ва ғайра пешбинӣ мекунад, таъмин карда мешаванд.

Бандубасти дурусти ҷиноят боиси ба таври қонунӣ ва асоснок озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо, барҳам-хӯрии доғи судӣ, ки Қисми умумии КҶ пешбинӣ кардааст, ме-гардад. Бандубасти кирдор мувофиқи моддаи 18 КҶ ҚТ воба-ста ба хусусият ва дараҷаи хавфи барои ҷамъият дошташон ба ҷиноятҳои начандон вазнин, дараҷаи миёна, вазнин ва махсу-сан вазнин тақсим мешаванд. Озод кардан аз ҷавобгарии ҷино-ятӣ бо сабаби пушаймонӣ аз кирдор (моддаи 72 КҶ) ва бинобар сабаби ошӣ шудан бо ҷабрдида (моддаи 73 КҶ ҚТ), инчунин бо сабаби тағйир ёфтани вазъият (моддаи 74 КҶ ҚТ) танҳо ба-рои ҷиноятҳои категорияи начандон вазнин ва дараҷаи миёна имконпазир аст; озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ бо сабаби гузаштани муҳлати ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан (моддаи 75 КҶ ҚТ) дар сурате имконпазир аст, ки агар аз рӯзи содир шу-дани ҷиноят ду сол барои ҷиноятҳои начандон вазнин гузашта

⁷ Ниг.: Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М.: ЮрИнфоР, 2001. С. 27.

бошад (банди «а» қисми 1 моддаи 75 КҶ ҚТ), шаш сол барои ҷиноятҳои дараҷаи миёна гузашта бошад (банди «б» қисми 1 моддаи 75 КҶ ҚТ); даҳ сол барои ҷиноятҳои вазнин гузашта бошад (банди «в» қисми 1 моддаи 75 КҶ ҚТ) ва понздаҳ сол барои ҷиноятҳои махсусан вазнин (ба истиснои нишондоди қисми 5 моддаи 75 КҶ ҚТ) гузашта бошанд (банди «г» қисми 1 моддаи 75 КҶ ҚТ).

Боби 11 КҶ ҚТ, ки озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ном дорад ва асосҳои аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод кардан дар он ҷой нишон дода шудаанд, ба андешаи мо на ҳамаи ҳолатҳои аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карданро пешбинӣ менамояд. Мисол, дар эзоҳҳои моддаҳои 130, 130¹, 167, 179, 179¹, 181, 185, 187, 194³, 195, 196, 262, 279, 305, 307², 307³, 320, 343, 365, 374 ва 375 КҶ ҚТ ҳолатҳои пешбинӣ шудаанд, ки шахс аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад, аммо чунин асосҳо дар Қисми умумии КҶ ҚТ пешбинӣ нашудаанд, ки ин номукаммалии техникаи ҳуқуқӣ мебошад.

Шартан пеш аз муҳлат аз адои ҷазо озод кардан (моддаи 76 КҶ ҚТ) нисбат ба шахсони болиғ танҳо дар мавриди воқеан муҳлати зеринро адо намудани ӯ имконпазир аст:

а) на камтар аз нисфи ҷазое, ки барои ҷинояти начандон вазнин ӯ дараҷаи миёна таъйин гардидааст;

б) на камтар аз се ду қисми ҷазое, ки барои ҷинояти вазнин таъйин шудааст;

в) на камтар аз чор се ҳиссаи ҷазои барои ҷинояти махсусан вазнин таъйиншуда, инчунин ҷазое, ки ба шахси қаблан шартан пеш аз муҳлат аз адои ҷазо озодгардида таъйин шудааст (агар шартан пеш аз муҳлат аз адои ҷазо озод намудан тибқи асосҳои дар қисми 6 моддаи 76 КҶ ҚТ пешбигардида бекор карда шуда бошад).

Нисбат ба шахсони ноболиғ таносуби ин муҳлатҳо чунин аст:

а) на камтар аз сеяки муҳлати ҷазое, ки барои ҷинояти начандон вазнин ӯ дараҷаи миёна таъйин шудааст;

б) на камтар аз нисфи ҷазое, ки барои ҷинояти вазнин таъйин шудааст;

в) на камтар аз се ду ҳиссаи ҷазое, ки барои ҷинояти махсусан вазнин таъйин шудааст (моддаи 91 КҶ ҚТ).

Доғи судӣ дар муҳлати зерин нисбат ба шахсони болиғ барҳам меҳӯрад:

а) ба маҳкумшудае, ки нисбати ӯ шартан татбиқ накардани ҷазо татбиқ карда шудааст - баъди тамом шудани муҳлати санҷиш;

б) нисбати шахсоне, ки аз маҳдуд кардани озодӣ дида ба ҷазои сабуктар маҳкум шудаанд - бо гузаштани як сол пас аз тамои кардани муҳлати таъйиншудаи ҷазо;

в) нисбати шахсоне, ки барои ҷиноятҳои наҷандон вазнин ва дараҷаи миёна ба маҳдуд кардани озодӣ ва ё маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шудаанд - бо гузаштани се сол пас аз адои ҷазо;

г) нисбати шахсоне, ки барои ҷиноятҳои вазнин бо маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шудаанд - бо гузаштани панҷ сол пас аз адои ҷазо;

д) нисбати шахсоне, ки барои ҷиноятҳои маҳсусан вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шудаанд – бо гузаштани ҳашт сол пас аз адои ҷазо (қисми 3 моддаи 84 КҶ ҚТ).

Нисбат ба шахсони ноҳолиғ таносуи ин муҳлатҳо чунин аст:

а) як сол пас аз адо намудани муҳлати маҳрум сохтан аз озодӣ барои ҷинояти наҷандон вазнин ё дараҷаи миёна;

б) се сол пас аз адо намудани муҳлати маҳрум сохтан аз озодӣ барои ҷиноятҳои вазнин ё маҳсусан вазнин (моддаи 94 КҶ ҚТ).

Бандубасти дурусти ҷиноят тафтиши дурусти ҷиноятро, ки қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст, муайян мекунад, яъне шакли тафтиши ҷиноят ё пешбурд аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ, тобеияти судӣ, тартиби мурофиаи судӣ, ҳаҷми ҳуқуқҳои айбдоршаванда ва дигар оқибатҳои мурофиавӣ дуруст татбиқ карда мешаванд⁸.

Бандубасти ҷиноят, аз як тараф, тартиби мурофиавии тафтиши ҷиноятҳо аз тарафи дигар, ба якдигар алоқамандии мутақобила дошта, ба якдигар таъсири мутақобила мерасонанд. Ҳамин тавр, агар кирдор аломатҳои ду ва зиёда таркиби ҷиноятро фаро гирифта бошад, ки дар меъёрҳои ду ва зиёдаи ҳуқуқи ҷиноятӣ пешбинӣ шуда, якеаш кирдорро ба пуррагӣ, дигараш қисман дар бар гирад, кирдор дар сурате бо меъёри нисбатан пурра бандубаст карда мешавад, ки агар чунин бандубаст тартиби мурофиавии тафтишро содда нагардонад. Масалан, агар авбошӣ, ки ҷавобгарӣ барои он дар моддаи 237 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, бо расонидани зарари сабук ба саломатӣ бо ҳиссиёти авбошона содир шуда бошад (ки ҷавобгарӣ барои он дар моддаи 112 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст), пас кирдор танҳо бо моддаи 237 КҶ ҚТ, ки кирдорро ба пуррагӣ фаро мегирад, бандубаст карда мешавад, дар ҳоле ки моддаи 112 КҶ ҚТ ҷавобгари ҷиноятиро барои қисми кирдор пешбинӣ мекунад ва тартиби мурофиавии ҷиноят сода намегардад. Агар авбошӣ, ки дар

⁸ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1972. С. 31.

қисми 1 моддаи 237 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, боиси бо ҳиссиёти авбошона несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк гардида бошад (ки ҷавобгарӣ барои он дар қисми 2 моддаи 255 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст), дар чунин ҳолати таносуби меъёрҳо, ки мувофиқан том ва ҷузъро дар бар мегиранд, кирдори содиршуда бояд аз рӯи маҷмӯи ҷиноятҳо аз рӯи моддаҳои номбаршуда бандубаст карда шавад, зеро бандубасти чунин ҷиноят танҳо бо қисми 1 моддаи 237 КҶ ҚТ тартиби муҳофизатии тафтиши ҷиноятро содда мегардонад.

Аҳаммияти ҳуқуқии ҷиноятҳои бандубасти дурусти ҷиноятҳо дар он аст, ки он имкон медиҳад дар ҳисоботи омӯрӣ вазъ, сохтор ва тамоюли ҷинояткориро дуруст инъикос намояд. Ин боиси коркарди ҷораҳои самараноки мубориза ба муқобили намудҳои алоҳидаи ҷиноятҳо, аз ҷумла бо роҳи мукамалсозии қонунгузорию ҷиноятӣ мегардад⁹.

Бандубасти дуруст боиси муқаррар кардани воқеияти объективӣ вобаста ба парвандаи ҷиноятӣ мегардад. Он бо раванди исбот робитаи зич дорад. Бандубаст раванди баъди исбот аст. Дар натиҷаи исбот иттилооти зарурӣ ҷамъоварӣ карда шуда, замина барои раванди мантиқии мураккаб – бандубаст мегардад¹⁰.

⁹ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 2001. С. 23.

¹⁰ Бобочонов И.Х. Масоили мубрами бандубасти ҷиноятҳо (дар назария ва амалия). Васонти таълимию амалӣ. Дар се қисм. Қисми 1. Душанбе: "ЭР-граф", 2012 С. 6-31.

БОБИ XXV

ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ҲАЁТ ВА САЛОМАТӢ

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили шахсият

§ 2. Мафҳум ва намудҳои чиноятҳо ба муқобили ҳаёт

§ 3. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили саломатӣ

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили шахсият

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бори нахуст дар боби дуюм «Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд» ҳуқуқҳои шахсиятро баён ва эътироф менамояд, аз ҷумла: ҳуқуқ ба ҳаёт, саломатӣ, озодӣ, обрӯву эътибор дахлнопазирӣ, ҳамчунин ҳимояи оила ва ноболиғон аз ҷониби давлат. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро арзиши олии эътироф мекунад (моддаи 5). Бинобар ин, КЧ ҚТ доир ба шахсият чунин бартариятҳоро доро мебошад:

дар аввал, дар қисми 1 моддаи 2 КЧ ҚТ муҳимтарин вазифаи қонуни чиноятӣ – ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд эътироф шудааст;

дуом, дар қисми 2 моддаи 2 КЧ ҚТ муҳимтарин муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни чиноятӣ ҳифзшаванда пешбинӣ гардидааст, ки аз онҳо манфиатҳои шахсият дар мадди аввал гузошта шудааст;

сеюм, дар Қисми махсуси КЧ ҚТ фасл, боб ва моддаҳо аз рӯйи муҳиммияташон ҷойгир карда шудаан, ки дар мадди аввал шахсият гузошта шудааст ва баъд манфиатҳои ҷамъият ва давлат.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор қонунҳои ҳастанд, ки ба ҳимоя ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои шахс равона карда шудаанд. Қонуни чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ҷойи махсусро ишғол менамояд ва барои чиноятҳои муқобили шахсият ҷазоҳои гуногун пешбинӣ менамояд.

Чиноятҳо ба муқобили шахсият – ин гурӯҳи муносибатҳои баъроӣ ҷамъият хавфнок мебошанд, ки дар КЧ ҚТ пешбинӣ гардида ва ба муқобили ҳуқуқҳои муҳимтарини шахс равона карда шуда-

анд. Қисми махсуси КЧ ҚТ аз фасли VII «Қинойтҳо ба муқобили шахсият» оғоз мегардад.

Фасли VII КЧ ҚТ аз боби 16 то боби 20 ва аз моддаи 104 то 178 иборат мебошад.

Таркиби қинойтҳое, ки дар фасли VII КЧ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, онҳо низ аз рӯи муҳиммияташон ҷойгир карда шудаанд, яъне аз «одамкушӣ» (м. 104) то «бадқасдона саркашӣ намудани фарзандон аз таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат» (м. 178). Агар ҷазои ниҳой барои м. 104 то ҷазои қатл пешбинӣ гардида бошад, пас барои м. 178 то ду соли маҳрум сохтан аз озодӣ муқаррар шудааст.

Объекти гурӯҳии ҳамаи қинойтҳое, ки дар фасли VII КЧ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, **шахсият** эътироф мешавад. Шахсият ҳамчун объекти бо қонунгузории қинойтӣ ҳифзшаванда инсонро дар назар дорад, ки ҳамчун ҷузъи муносибатҳои ҷамъиятӣ эътироф карда мешавад. Бинобар ин, объекти гурӯҳии ҳамаи моддаҳои 104 то 178 КЧ ҚТ – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории қинойтӣ ҳифзшавандае, ки амнияти шахсиятро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Фасли VII КЧ ҚТ – қинойтҳо ба муқобили шахсият аз рӯи **объекти намудӣ** ба 5 намуд ҷудо карда мешаванд:

1) боби 16 – қинойтҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ. Моддаҳои 104 то 129-и КЧ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин қинойтҳоро – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории қинойтӣ ҳифзшавандае, ки амнияти ҳаёт ва саломатии шахсро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

2) боби 17 – қинойтҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсият. Моддаҳои 130 то 137¹-и КЧ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин қинойтҳоро – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни қинойтӣ ҳифзшавандае, ки озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

3) боби 18 – қинойтҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ. Моддаҳои 138 то 142¹-и КЧ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин қинойтҳоро – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни қинойтӣ ҳифзшавандае, ки озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахсро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

4) боби 19 – қинойтҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд. Моддаҳои 143 то 164 КЧ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин қинойтҳоро – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни қинойтӣ ҳифзшавандае, ки ҳуқуқ ва озодиҳои

конститутсионии инсон ва шахрвандро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

5) боби 20 – ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон. Моддаҳои 165 то 178-и КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин ҷиноятҳо – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки манфиатҳои оила ва ноболиғонро таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр, ҳамаи ин бобҳои фасли VII КҶ ҚТ вобаста ба объекти бевосита ба моддаҳо ҷудо карда мешаванд. Мисол, боби 16 КҶ ҚТ аз рӯи объекти бевосита ба ду зергурӯҳ ҷудо карда мешавад:

1) ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёти шахс, ки моддаҳои 104 то 109 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад;

2) ҷиноятҳо ба муқобили саломатии шахс, ки моддаҳои 110 то 129 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад.

§ 2. Мафҳум ва намудҳои ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт

Ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ шахсият пеш аз ҳама аз ҳифзи ҳаёт оғоз мегардад. Ҳуқуқ ба ҳаёт аз муҳимтарин ҳуқуқҳои фитрӣ маҳсуб меёбад, ки бе он дигар ҳуқуқҳои инсон моҳияти худро гум мекунад. Меёрҳои, ки дар фасли VII КҶ ҚТ «Ҷиноятҳо ба муқобили шахсият» пешбинӣ гаштаанд, манфиатҳои инсонии зиндари ҳифз менамоянд. Бинобар ин, ҳаёт назар ба дигар муносибатҳои муҳимтарин муносибати инсонӣ ба ҳисоб меравад. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт чунин оқибатеро ба бор меоранд, ки барқароркунии он ғайриимкон аст, яъне шахсе, ки аз ҳаёт маҳрум карда мешавад, ба ҳаёт баргардонидани он берун аз тавоноии инсон аст ва бо ин мавҷудияти шахс дар ҷомеа хотима меёбад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳаёти шахсро дахлнопазир эътироф менамояд (қисми 2 моддаи 5) ва дар моддаи 18-уми он гуфта шудааст, ки ҳар кас ҳуқуқи зиндагӣ дорад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Певои миллат, Президенти ҚТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ борҳо дар баромадҳои худ ҳуқуқ ба ҳаётро ҳамчун дахлнопазир эътироф кардааст, чуноне ки дар суҳанронии худ ба муносибати 10 – солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 5-уми ноябри соли 2004 чунин зикр намуд: «... инсон бо ҳуқуқҳои табиӣ ба дунё меояд ва ин ҳуқуқро ба инсон касе ва ё мақома намедихад. Маҳз бо тақозои чунин принсипи умумибашарӣ мо ба татбиқи ҷазои қатл моратория эълон намудем»¹¹. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон

¹¹ Раҳмонов Э.Ш. Қавлу қасами миллат. Хучанд, 2004. С. 26.

«Дар бораи боз доштани татбиқи ҷазои қатл» аз 15-уми майи соли 2004 қабул гардид. Мувофиқи ин Қонун амали ҷазои қатл боз дошта шуд.

Аз ин бар меояд, ки дар сатҳи конституционӣ қарор доштани дахлнопазирии ҳаёт, ба ҳамаи шохаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ҳатмӣ эътироф мешавад.

Ҳуқуқ ба ҳаёт аз ҷониби Худованд (аз рӯи меъёрҳои динӣ) ва табиат (аз рӯи нуқтаи назари фалсафа) дода мешавад, на аз ҷониби касе ва ё мақома.

Мутобиқи муқаррароти қисми 2 моддаи 232 Кодекси маданияи ҚТ ҳуқуқ ба ҳаёт ҳуқуқи чудонашавандаи инсон буда, ҳеҷ кас бе асоси қонунӣ аз ҳаёт маҳрум карда намешавад.

Дар ҷомеаи ҷаҳонӣ гарчанде ҳуқуқ ба ҳаёт дахлнопазир эътироф шавад ҳам, вале ҳифзи ҳаёт пурра таъмин ва ё кафолат дода намешавад. Аз ҳаёт маҳрум шудани шахс омилҳои объективӣ ва субъективиро доро мебошад, ки инҳо шуда метавонанд:

- аз ҷониби ҷинояткорон;
- дар натиҷаи муноқишаи байни миллатҳо ва қавмиётҳо;
- дар натиҷаи гуруснагӣ ва беморӣ;
- дар натиҷаи актҳои террористӣ ва муноқишаҳои сиёсӣ;
- худкушӣ;
- бо хоҳиши худ ба марг расонидан (эвтаназия) ва ғайра.

КЧ ҚТ ҳаёти шахсро муҳимтарин объекти ҳифзшаванда эътироф менамояд, бинобар ин Қисми махсуси ин қонун аз ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт оғоз мегардад.

Боби 16 КЧ ҚТ, ки моддаҳои 104 то 129-ро дар бар мегирад, ду гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятиро ҳифз менамояд, ки онҳо ҳаёт ва саломатӣ мебошанд. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт дар моддаҳои 104 то 109 пешбинӣ шудаанд.

Ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт – қасдан ва ё аз беэҳтиётӣ содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфноке, ки ба ҳаёти шахс таъвоуз мекунад ва ё ба худкушӣ расонидан эътироф мешаванд.

Ҳамаи он ҷиноятҳоеро, ки ба муқобили ҳаёт равона карда шудаанд, шартан ба се намуд ҷудо кардан мумкин аст:

1. одамкушӣ (моддаҳои 104 то 107 КЧ ҚТ);
2. аз беэҳтиётӣ ба марг расонидан (моддаи 108 КЧ ҚТ);
3. ба худкушӣ расонидан (моддаи 109 КЧ ҚТ).

Барои боз ҳам муфассалтар тасниф намудан, одамкуширо боз ба зернамудҳо ҷудо намудан мумкин аст:

➤ одамкушӣ бе ҳолатҳои вазнинкунанда ва бе ҳолатҳои сабуккунанда (қисми 1 моддаи 104 ҚЧ ҚТ). Дар адабиёт одатан чунин одамкуширо одамкушии оддӣ низ номбар мекунанд;

➤ одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда (қисми 2 моддаи 104 ҚЧ ҚТ);

➤ одамкушӣ бо ҳолатҳои сабуккунанда (моддаҳои 105, 106, 107 ҚЧ ҚТ).

Ҳуқуқ ба ҳаёт аз лаҳзаи таваллуд ба шахс дода, шуда баъди маргаш қатъ мегардад.

Олимон оғози ҳаётро ба тарзҳои гуногун маънидод намудаанд. Ба ақидаи Н.И. Загородников оғози ҳаёт аз лаҳзаи оғози таваллуд ба миён меояд¹². Ба ақидаи М.Д. Шаргородский ҳаёт аз лаҳзаи аз батни модар берун баромадани ҷанин оғоз мегардад¹³. Л.И. Глухарев зикр менамояд, ки оғози ҳаёт аз лаҳзаи намудор шудани ҷанин аз батни модар эътироф мешавад¹⁴. Ба ақидаи тиббӣ судӣ оғози ҳаёт аз нафаскашии мустақил иборат мебошад¹⁵. А.Н. Красиков зикр менамояд, ки оғози ҳаёт аз лаҳзаи буридани найи ноф ба миён меояд.¹⁶

Чи тавре маълум аст, оид ба оғози ҳаёт таснифҳои гуногун мавҷуд аст, вале мо бояд ба муқаррароти қонунгузорӣ таъя намоем. Ҳамин тавр, ҳуқуқ ба ҳаёт аз ҳангоми таваллуд ё бевосита пас аз он оғоз мегардад. Ин аз мазмуни диспозитсияи моддаи 105 ҚЧ ҚТ (қӯдаки навзоди худро куштани модар) бар меояд: «Қӯдаки навзоди худро куштани модар ҳангоми таваллуд ё бевосита пас аз он...».

Оид ба «ҳангоми таваллуд» дар илми тиб муқаррароти махсус ҷой дорад. Мутобиқи муқаррароти тиббӣ ҳангоми таваллуд аз лаҳзаи дар зани ҳомиладор ба вучуд омадани дарди таваллуд эътироф мешавад¹⁷, ки ин муқаррарот фикр ва ақидаи Н.И. Загородниковро дуруст меҳисобад (оғози ҳаёт аз лаҳзаи оғози таваллуд ба

¹² Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. М., 1961. С. 35.

¹³ Шаргородский М.Д. Курс советского уголовного права: Часть Особенная. Л., 1973. С. 480.

¹⁴ Глухарева Л.И. Уголовная ответственность за детоубийство. М., 1984. С. 25.

¹⁵ Судебная медицина / Под ред. В.В. Томилина. М., 1987. С. 218.

¹⁶ Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана права и свобод человека в России. Саратов, 1996. С. 10; Уголовное право России: Особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Эксмо, 2010. С. 27.

¹⁷ Большая медицинская энциклопедия. 3-е изд. М., 1981. Т. 17. С. 35.

миён меояд)¹⁸. Дарди таваллуд 13 – 18 соат қабл аз таваллуд, дар занҳое, ки бори аввал ҳомиладор шудаанд ба миён меояд ва барои занҳое, ки бори дуюм ва аз он зиёд ҳомиладор шуда таваллуд қардаанд, аз 1 то 11 соат қабл аз таваллуд¹⁹.

Агар оғози ҳаёт – ҳангоми таваллуд ё бевосита пас аз он бошад, пас марғи шахс – мувофиқи нишондоди моддаи 150 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2017 тахти № 1413, аз лаҳзаи фавти бебозгашти пурраи мағзи сар, эътироф мешавад. Муайянкунии фавт аз тарафи табиб, дар набудани табиб аз тарафи кормандони миёнаи тиббӣ гузаронида мешавад. Хулосаи тиббӣ дар бораи фавт дар асоси муайян шудани фавти бебозгашти пурраи мағзи сар (марғи мағзи сар) мутобиқи дастурҳои аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ тасдиқшуда дода мешавад.

Дар адабиёт чунин марғро марғи биологӣ меноманд. Дар таҷриба дигар намуди марғ ҳам вохӯрдан мумкин аст, ки ин марғи клиникӣ (истодани нафас, дил, паст шудани ҳарорати бадан) эътироф мешавад ва ҳолати баргардандавӣ дорад²⁰. Аз марғи клиникӣ шахс баромада боз ба ҳаёти муқаррарии худ гаштани мумкин аст.

Ҳамин тавр, доир ба лаҳзаи марғ, фикри М.И. Ковалв ва И.Г. Вермельро ҷонибдорӣ намудан ба мақсад мувофиқ аст, яъне марғ – ин марғи пурраи мағзи сар мебошад, ки дар фавти бебозгашти хучайраҳои он ифода мегардад, эътироф карда мешавад²¹.

Дар қисми 1 моддаи 232 Кодекси маданияи ҚТ оғози ҳаётро аз лаҳзаи обистан шудан дар батни модар, муқаррар менамояд. Яъне, ҳаёти инсон аз лаҳзаи обистан шудан дар батни модар то марғи ӯ ҳифз карда мешавад.

Объекти гурӯҳии ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт – шахсият ба ҳисоб меравад.

Объекти намуӣ ва бевоситаи ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ин муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба ҳаёти шахс зарар расонида меша-

¹⁸ Ниг.: Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. М., 1961. С. 35.

¹⁹ Оид ба раванди таваллуд нигаред: Большая медицинская энциклопедия. М., 1976. Т. 22. С. 330.

²⁰ Бородин С. В. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. М.: Юрист, 1994. С. 9; Уголовное право России: Особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. 4 – е изд., перераб. и доп. М.: Эксмо, 2010. С. 28.

²¹ Ковалев М.И., Вермель И.Г. Юридическое определение смерти // Соц. законность. 1982. № 7. С. 57-58.

вад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён меорад, фаҳмида мешавад.

Дар аксар моддаҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ предмети ҷиноят ҳамчун нишонаи иловагӣ ва дар баъзе моддаҳои он ба сифати нишонаи ҳатмии объекти ҷиноят баромад мекунад. Вале, дар ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт предмети ҷиноят ҷой надорад. Ин ақидаро Б.В. Здравомислов, А.И. Парог ва дигар олимони соҳаи ҳуқуқ ҷонибдоранд. Баъзе олимоне ҳастанд, ки ҳасади инсонии зиндари ҳамчун предмети ҷиноят эътироф менамоянд. Зикр менамоянд, ки дар вақти сӯйқасд ба шахсият «инсон ҳамчун ҳастии биологии зинда» ба сифати предмети ҷиноят баромад карда метавонад²². Ин ақидаро Б.В. Здравомислов зид баромада зикр менамояд, ки дар ин ҳолат ду унсур муносибатҳои ҷамъиятӣ ба ҳам пайваст мешаванд:

1. Инсон ҳамчун субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ;
2. Предмети муносибатҳои ҷамъиятӣ.

Ҳамчунин, Б.В. Здравомислов зикр менамояд, ки омезиши ин ду мафҳум ғайриимкон аст²³, яъне инсон предмети муносибатҳои ҷамъиятӣ шуда наметавонад.

Бояд дар назар дошт, ки ҳасади инсонии фавтида (мурда) ҳамчун предмети ҷиноят баромад карда метавонад²⁴. Ҳамин тавр, дар моддаи 243 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятиро барои таҳқири ҳасади фавтидагон ва ғӯри онҳо пешбинӣ намудааст. Мисол, С. ном мард Д. ном занеро ба анбор дароварда бугӣ карда мекушад. Баъди ин ҳодиса, барои рӯйпӯш намудани ҷинояти содир намудааш, ҳасади фавтидаи С. дар ҷойи ҳодиса месӯзонад. Доир ба ин ҳодиса, мақомоти тафтишотӣ мутобиқи қисми 1 моддаи 104 ва 243 КҶ ҚТ парвандаи ҷиноятӣ оғоз менамояд²⁵.

Тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт кирдор ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ифода мегардад. Ҳамаи таркибҳои ин ҷиноятҳо моддӣ (материалӣ) мебошанд, яъне ин намуди ҷиноятҳо дар он ҳолат хотимаёфта ҳисобида мешаванд, ки агар кирдор (дар шакли ҳаракат ё беҳаракатӣ) содир шуда бошад, оқибат (дар намуди марғи шахси дигар) фаро расида бошад ва робитаи сабабии байни кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ) ва оқибат ҷой дошта бошад.

²² Коржанский Н.И. Предмет преступления. Волгоград, 1988. С. 133.

²³ Уголовное право России. Общая часть / отв. ред. Б.В. Здравомыслов. М.: Юристъ, 1996. С. 122.

²⁴ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 500.

²⁵ Қонун ва ҷомеа. № 16 (271). 18.04.2013. С. 13.

Тарафи субъективии ҳамаи чиноятҳо ба муқобили ҳаёт гуноҳ дар шакли қасд ба ҳисоб мераванд, ба истиснои аз беэҳтиётӣ ба марғ расонидан (моддаи 108 КҶ ҚТ).

Ангеза, мақсад ва ё ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ гарчанде, нишонаҳои иловагии тарафи субъективии чиноят бошанд ҳам, дар баъзе ҳолатҳо ба сифти нишонаи ҳатмии он дар чиноятҳо ба муқобили ҳаёт баромад карда метавонанд. Мисол, куштани одам бо **мақсади** истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрдида (банди «н» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ), одамқушӣ дар ҳолати **ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ** (моддаи 106 КҶ ҚТ).

Бояд чиноятҳо ба муқобили ҳаётро аз дигар кирдорҳое, ки шахсро аз ҳаёт маҳрум месозанд, фарқ карда шаванд. Дигар кирдорҳое, ки шахсро аз ҳаёт маҳрум месозанд қонунӣ ва ғайриқонунӣ буда метавонанд. Ба кирдорҳое, ки шахсро қонунӣ аз ҳаёт маҳрум месозанд, иҷроиши ҷазои қатл (моддаи 59 КҶ ҚТ), мудофияи зарурӣ (моддаи 40 КҶ ҚТ), расонидани зарар хангоми дастгир кардани шахсе, ки чиноят содир намудааст (моддаи 41 КҶ ҚТ), ба ҳисоб мераванд. Ба кирдорҳое, ки шахсро ғайриқонунӣ аз ҳаёт маҳрум месозанд, дар Қисми маҳсуси КҶ ҚТ меёри маҳсус ҷой дода шудааст, ки ҷавобгариро пешбинӣ менамоянд. Мисол, моддаи 310 КҶ ҚТ – таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё моддаи 398 КҶҚТ – генотсид.

Субъекти чиноятҳо ба муқобили ҳаёт танҳо шахси воқеии муқаллафе шуда метавонад, ки дар вақти аз ҳаёт маҳрум сохтани шахси дигар ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст. Танҳо барои қасдан аз ҳаёт маҳрум сохтани шахси дигар, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 104 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, синни ҷавобгарии чиноятӣ аз чордаҳсолагӣ фаро мерасад.

Субъекти чинояти кӯдаки навзоди худро куштани модар (моддаи 105 КҶ ҚТ), маҳсус – танҳо модари ҳамин кӯдак шуда метавонад.

2.1. Одамқушии оддӣ

Дар илми ҳуқуқи чиноятӣ одамқушии оддӣ чунин одамқушии эътироф карда мешавад, ки на ҳолатҳои сабуққунандаро (кӯдаки навзоди худро куштани модар, одамқушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ, одамқушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан ё дар ҳолати баромадан аз ҳадди ҷораҳое, ки барои дастгир намудани шахси чиноят содир карда заруранд) доро мебошад ва на ҳолатҳои вазининқунандаро (куштани ду

шахс ё бештар аз он; шахс ё наздикони ӯ вобаста бо фаъолияти хизматӣ ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро кардани ӯ; бараъло ноболиғ ё шахсе, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳгор аён аст; марбут ба одамрабӣ ё гаравгонгирӣ; зане, ки ҳомилагии ӯ барои гунаҳгор аён аст ва ғайра).

Мафҳуми одамкушӣ бори нахуст дар КҶ ҚТ дода шудааст, яъне Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон онро шарҳ надода буд. Ҳамин тавр, ҷавобгарии ҷиноятӣ барои одамкушии оддӣ дар қисми 1 моддаи 104 КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудааст. Аз ин ҷост, ки одамкушии оддӣ таркиби асосии одамкуширо ташкил медиҳад. Одамкушӣ– қасдан аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар эътироф карда мешавад. Диспозитсияи қисми 1 моддаи 104 КҶ ҚТ баёнкунанда эътироф мешавад.

Дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» № 21 аз 26-уми июни соли 2009 пешбинӣ шудааст, ки бо қисми 1-и моддаи 104 КҶ ҚТ одамкушии бандубаст карда мешавад, ки аломатҳои бандубасткунандаи (вазнинкунандаи) дар қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ нишондода ва ҳолатҳои сабуккунандаи дар моддаҳои 105, 106 ва 107-и КҶ ҚТ пешбинишударо надошта бошад, масалан, ҳангоми муноқиша ва занозанӣ (дар сурати набудани ҳиссиёти авбӯшӣ), аз рӯйи рашк, ҳасад, хусумат, бадбинӣ, қасос, ки асос барои онҳо хафашавӣ, таҳқир, рафторҳои бадахлоқона ва ғайриқонунии қаблии ҷабрдида шуда бошад, инчунин куштор, ки бо хоҳиши ҷабрдида аз рӯйи дилсӯзӣ, ҳангоми муайян накардани ангеа ва мақсади куштор, дар сурати барнагардонидани қарз, дар заминаи хурофот, куштори мазҳабӣ ва қурбоникунии одамон, ки ба ангеаи бадбинии миллий, динӣ, наҷодӣ ва маҳалгарой алоқаманд намебошанд²⁶.

Объекти гурӯҳии одамкуширо – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ хифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Объекти намудӣ ва бевоситаи одамкушӣ **ҳаёти шахси дигар** эътироф карда мешавад. Ҷабрдида бояд шахси дигар бошад, дар акси ҳол таркиби ҷиноят ҷой надорад, яъне қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгариро барои худкушӣ пешбинӣ намекунад.

²⁶ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 98.

Предмети чинойт, ҳамчун нишонаи иловагии (факултативии) объекти чинойт дар қасдан аз ҳаёт маҳрум сохтани шахси дигар ҷой дошта наметавонад.

Тарафи объективии одамкушӣ аз се нишона иборат мебошад:

- 1) кирдор;
- 2) фаро расидани оқибат;
- 3) робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати фарорасида.

Кирдор ҳамчун нишонаи тарафи объективии одамкушӣ дар қисми 1 моддаи 104 КҶ ҚТ ифода гардидааст: «аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар».

Аз ҳиссиёти дилсӯзӣ, бо хоҳиши худи ҷабрдида ба тарзи осон ва беазоб аз ҳаёт маҳрум сохтани \bar{y} (эвтаназия, ки аз калимаи юнонӣ гирифта шуда, ифодаи $\epsilon\upsilon$ ($\epsilon\upsilon$) - «хуб» ва $\theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\varsigma$ («марг» - ро доро мебошад) низ одамкушӣ эътироф шуда, кирдори шахс мутобиқи моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Чунин ҳолат мумкин аст аз ҷониби суд дар вақти фардикунонии ҷазо ҳамчун ҳолати сабуккунанда ба эътибор гирифта шавад (банди «д» қисми 1 ва қисми 3 моддаи 61 КҶ ҚТ).

Кирдоре, ки одами дигарро аз ҳаёт маҳрум месозад, ҳам дар шакли ҳаракат (мисол, бо даст зада куштан ва ё бо пой зада куштан) ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ (мисол, нигоҳубин накардани падару модари бемори барҷомонда, ки ба қувва ва ҳаракати фарзандон эҳтиҷдорад, бо мақсади аз ҳаёт маҳрум гардидани онҳо ва ё бо ҳамин мақсад нигоҳубин накардани кӯдак аз ҷониби волидайн ва ғайра) содир шуданаш мумкин аст.

Одамкушӣ ҳам бо роҳи таъсиррасонии ҷисмонӣ ва ҳам рӯҳӣ содир шуданаш мумкин аст²⁷. Агар аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар бо таъсиррасонии ҷисмонӣ, аз ҷумла задан, захр додан, бугӣ кардан ва ғайра бошад, пас одамкушӣ бо таъсиррасонии рӯҳӣ – ба рои аз ҳаёт маҳрум кардани шахси дигар (ё одами ба бемории сактаи дил, фишори хун гирифтورشуда), қасдан хабари бардурӯғ ё ро-сти воқеаҳои нохушро (мисол, марги фазандашро ва (ё) оташ гирифтани муассисаи пуриктидорашро ва ғайраро) мерасонад, тарсонидан эътироф мешавад. Дар чунин ҳолатҳо аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар аз ҷониби баъзе олимони ғайриимкон эътироф мешавад²⁸.

²⁷ Уголовное право России: Особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Эксмо, 2010. С. 29; Уголовное право России. Часть Особенная / Под ред. Л.Л. Кругликова. М., 2004. С. 22-23.

²⁸ Каченко В.И. Квалификация преступлений против жизни и здоровья по советскому уголовному праву. М., 1977. С. 8.

Оқибати одамкушӣ дар фаро расидани марги одами дигар ифода мегардад. Дар ҳолати фаро нарасидани марги шахси дигар, кирдори қасдонаи шахс на ҳамчун ҷинояти хотимаёфта, балки ҳамчун суиқасд ба одамкушӣ, яъне мутобиқи қисми 1 моддаи 104 КҶ ҚТ ишора ба қисми 3 моддаи 32 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Дигар нишонаи тарафи объективии одамкушӣ робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати ҷиноят мебошад. Дар чунин ҳолат вақти фарорасии марги шахс ба эътибор гирифта намешавад. Муҳимаш он аст, ки қасди аз ҳаёт маҳрум кардани одами дигар равонакардашуда муайян карда шавад.

Тарафи субъективии одамкушӣ бо гуноҳ дар шакли қасди бевосита ва қасди бавосита содир мешавад. Дар ин ҷо ҳолати рӯҳии шахсе, ки одами дигарро аз ҳаёт маҳрум месозад, муайян карда мешавад.

Одамкушӣ бо **қасди бевосита** содиршуда дар сурате эътироф мешавад, ки агар шахс ба ҳаёти одами дигар хавфнок будани ҳаракати (беҳаракатии) худро дарк карда, имконияти ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҳаёти одами дигар хавфноки онро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани он бошад. Мисол, шахс бо мақсади аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар каллаашро аз танааш ҷудо карда мегирад. Дар чунин ҳолат шахсе, ки одами дигарро аз ҳаёт маҳрум сохтааст, ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракати худро дарк мекунад, яъне одамкушӣ ҷиноят аст, ногузирии фаро расидани марги одами дигарро пешбинӣ менамояд, яъне вақте, ки инсон аз каллааш маҳрум мешавад, пас марги одами дигар ногузир аст, хоҳони фаро расидани марги ҳамин одам мебошад.

Одамкушӣ бо **қасди бавосита** содиршуда дар ҳолатҳое эътироф мешавад, ки агар шахс ба ҳаёти одами дигар хавфнок будани ҳаракати (беҳаракатии) худро дарк карда, имконияти фаро расидани оқибати барои ҳаёти одами дигар хавфнокии онро пешбинӣ намуда, фаро расидани оқибатро дар намуди марги одами дигар нахоста, вале дидаву доништа ба ин оқибат роҳ дода бошад, ё ба он безътиноёна муносибат карда бошад. Мисол, шахс одами дигарро дар сару рӯяш ва ба узвҳои баданаш, ки ҳаётан муҳим аст, лату кӯб мекунад. Дар натиҷа ҷабрдида беҳуш мешавад. Шахс марги шахси дигарро намехоҳад, вале безътиноёна муносибат карда боз лату кӯбро давом медиҳад. Дар чунин ҳолат шахсе, ки одами дигарро лату кӯб мекунад, ба ҳаёти одами дигар хавфнок будани ҳаракати худро дарк мекунад, имконияти фаро расидани оқибати барои ҳа-

ёти одами дигар хавфнокии лату кӯбашро пешбинӣ намуда, фаро расидани оқибатро дар намуди марги одами дигар нахоста, вале лату кӯбро давом дода дидаву дониста одами дигарро аз ҳаёт маҳрум карда бошад ё ба фаро расидани марги одами дигар безътиноёна муносибат карда бошад.

Дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамқушӣ» № 21 аз 26-уми июни соли 2009 пешбинӣ шудааст, ки сӯиқасд ба одамқушӣ танҳо бо қасди бевосита содир мешавад, яъне ҳаракатҳои гунаҳгор аз он шаҳодат медиҳанд, ки ӯ ба амал омадани маргро пешбинӣ намуда, хоҳони фарорасии он буд, вале оқибати марговар бо сабабҳои аз ӯ вобастанабуд, то ба охир расонида нашудааст (мисол, бо сабаби муқобилияти саҳт нишон додани ҷабрдида, даҳолати шахсони дигар, саривақт ба ҷабрдида расонидани ёрии тиббӣ ва ғайра)²⁹.

Дар вақти муайян кардани қасд бояд ба ҳамаи ҳолатҳои воқеа дуруст баҳо дода шавад, яъне ба тарз ва олоти содиршавии ҷиноят, миқдор, хусусият ва ҷойи ҷароҳатҳои ҷисмонӣ ва ғайра. Мисол, (аз таҷрибаи судии Федератсияи Россия мисол овардан ба мақсад мувофиқ аст, зеро талаботи ҚЧ ҚТ ба он мувофиқат мекунад) бо маслиҳати пешаки С. ва И. бо мақсади тасарруфи молу мулки ғайр ба хонаи мӯйсафеди 76 сола А. даромада, ба ӯ зарари вазнини саломатӣ расониданд, аз ҷумла, шикастани устухонҳои бинӣ, устухонҳои сар ва инчунин, ўро дасту побанд карда, даҳонашро бо даҳонбанд бастанд. Бо гузашти вақт А. дар ҷойи ҳодиса вафот мекунад.

Суди инстансияи якум кирдори онҳоро оид ба аз ҳаёт маҳрум сохтани А. ҳамчун аз безҳиёгӣ ба марг расонидан бандубуст намуд, зеро аз гуфти худ судшавандагон мақсади аз ҳаёт маҳрум сохтани А. надоштанд, балки бо мақсади зарар ба саломатӣ расонидан лату кӯб намудаем, то ки ба мо муқобилият нишон надиҳад. Илова бар ин, мо фикр мекардем, ки фардо яке аз наздиконаш омада ўро наҷот медиҳад. Вале, Коллегияи ҳарбии Суди Олии Федератсияи Россия ҳукми суди инстансияи якумро бекор намуд ва онро барои аз нав баррасӣ намудан ирсол намуда, аз ҷумла чунин ишора намуд: “судшавандагон оид ба синну соли (нотавонии) А. огоҳ буданд, нисбати ӯ зӯрвари ҷисмонӣ, ки барои ҳаёт хавфнок мебошанд, раво дидаанд, дасту пойи ўро дар ҳолати даҳону бинии шикаста ва олудаи хун бастанд, даҳонашро, ки ягона роҳи нафас-

²⁹ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 97-98.

кашӣ буд, бастанд, бар замми ин аз болояш кӯрпаву болин партофтанд. Барои С. ва И. нотавонии А. аён буд ва онҳо ба ин безътинона муносибат намуданд”.

Иштибохи суди инстансияи якум дар он буд, ки ӯ ба муносибати рӯҳии судшавандагон баҳои нодуруст додааст ва гуноҳи онҳоро дар шакли безҳтиётӣ баҳо додааст, ҳол он ки қасди бавосита ҷой дорад³⁰.

Субъекти одамкушӣ – ин шахси воқеии муқаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни ҷордаҳсолагӣ расидааст.

Одамкушӣ ба категорияи ҷинояти махсусан вазнин шомил аст, зеро ҷазои дар санқсияи қисми 1 моддаи 104 КҶ ҚТ пешбинигардида чунин аст: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ҳашт то понздаҳ сол ҷазо дода мешавад.

Ҳамин тавр, одамкушии оддӣ чунин одамкушии эътироф карда мешавад, ки на ҳолатҳои вазнинкунанда ва на ҳолатҳои сабуқкунандаро доро мебошад. Дар ҳолати мастии майзадагӣ, мадхӯшӣ аз маводи нашъаовар ё таҳти таъсири моддаҳои психотропӣ ва дигар моддаҳои мадхӯшкунанда куштани одам ҳамчун ҳолати вазнинкунанда эътироф шавад ҳам (банди “н”, қисми 1 моддаи 62 КҶ ҚТ), лекин ҳамчун одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда ҳисобида намешавад, зеро он дар бандҳои қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ пешбинӣ нагардидааст.

2.2. Одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда

Гурӯҳи одамкушиҳои, ки ба ҷамъият хавфнокташон баландтар мебошанд дар қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудаанд. Хавфнокии одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда пеш аз ҳама дар он ифода мегардад, ки агар қонунгузори ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои одамкушии оддӣ бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ҳашт то понздаҳ сол ҷазо пешбинӣ намода бошад, пас одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз понздаҳ то бисту панҷ сол бо мусодираи молу мулк ё ҷазои қатл, якумра аз озодӣ маҳрум сохтан бо мусодираи молу мулк ҷазо дода мешавад. Аз ин бар меояд, ки чунин одамкушиҳо ба категорияи ҷиноятҳои махсусан вазнин шомил мешаванд.

³⁰ Настольная книга судьи по квалификации преступлений: практической пособие. М., 2008. С. 91; Бюллетень Верховного Суда РФ. 1997. № 3. С. 8, 9.

Дар қисми 2 моддаи 104 КЧ ҚТ понздаҳ намуди одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ карда шудаанд, ки инҳо:

- а) куштани ду шахс ё бештар аз он;
- б) куштани шахс ё наздикони ӯ вобаста бо фаъолияти хизмати ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро кардани ӯ;
- в) куштани баръало ноболиғ ё шахсе, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳгор аён аст;
- г) куштани шахс марбут ба одамрабӣ ё ғаравгонгирӣ;
- д) куштани зане, ки ҳомилагии ӯ барои гунаҳгор аён аст;
- е) куштани одам бо бераҳмии махсус;
- ж) куштани одам бо тарзи ба ҳаёти мардуми зиёд хавфнок;
- з) куштани одам аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, гурӯҳи муташаккил, иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ);
- и) куштани одам бо мақсади ғарзнок ё кироия зархаридон, инчунин марбут ба роҳзанӣ, тамаъҷӯӣ ё бандитизм;
- к) куштани одам аз ҳиссиёти авбошӣ;
- л) куштани одам бо нияти рӯйпӯш намудани ҷинояти дигар ё осон кардани содир намудани он, инчунин марбут бо таҷовуз ба номус ё кирдори зӯрвариӣ дорои хусусияти шахвонӣ;
- м) куштани одам бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ маҳалгароӣ ё интиқоми хунӣ;
- н) куштани одам бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрдида;
- о) куштани одам дар ҳолати пешбиниамудай қисми дуҷуми моддаи 403 КЧ ҚТ;
- п) куштани одам дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок ё такроран ба истисноӣ кирдорҳои пешбиниамудай моддаҳои 105, 106 ва 107 КЧ ҚТ.

Куштани ду шахс ё бештар аз он (банди «а» қисми 2 моддаи 104 КЧ ҚТ). Куштори ду шахс ё бештар аз он эътироф карда шавад, ки агар ҳаракати гунаҳгорро қасди ягона дар бар гирифта, чун қоида дар як вақт ё фосилаи кӯтоҳи вақт содир шуда бошад.

Қасди ягона чунин маъно дорад, ки кирдори шахс бо қасди аз ҳаёт маҳрум сохтани ду шахс ё бештар аз он равона карда шудааст. Дар чунин ҳолат қасд нишонаи хатмии ҷавобгарии ҷиноятӣ бо ин банд ба ҳисоб меравад. Куштори як шахс ва сӯиқасд ба куштори шахси дигар ҳамчун ҷинояти хотимаёфтаи куштори ду шахс бандубаст карда намешавад. Дар чунин ҳолат новобаста аз пайдарҳамии ҳаракатҳои ҷинояткорона, кирдор бояд бо қисмҳои 1 ё 2-и моддаи 104 КЧ ҚТ ва қисми 3-и мод-

даи 32, банди «а» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад³¹.

Дар **як вақт** куштани ду шахс ё бештар аз он маънои онро дорад, ки як кирдори шахс куштори ду шахси дигар ё бештар аз онро ба миён меорад. Мисол, бо қасди куштани ду шахси дигар ё бештар аз он, ки дар як ҷо истодаанд (ё нишастаанд) ҷинояткор бо автомашина ба сӯяшон ҳамла меоварад ва дар натиҷа ҳамаи ҷабрдидаҳо бо сабаби зарбаи якбораи ҳамон автомашина, аз ҳаёт маҳрум карда мешаванд.

Дар **фосилаи кӯтоҳи вақт** куштани ду шахс ё бештар аз он маънои пайдарҳам куштани шахс баъди гузаштани фосилаи кӯтоҳи вақти куштани шахси дигар. Ба куштани ин ду ё бештар аз он қасди ягона вучуд дорад – ҳамон ду ё бештар аз он бояд аз ҳаёт маҳрум карда шаванд. Ангеза ва мақсади ҷиноят низ ягона аст. Мисол, Л. завчаашро дар хиёнат ба шавҳар шубҳа мекунад. Барои муайян кардани шубҳааш, ба завчааш хабар дод, ки ба муҳлати якчанд рӯз ба рухсатии меҳнатӣ меравад, ҳол он, ки ба ҳеч ҷо нарафта буд. Бегоҳӣ, ними шаб ба хонааш омад. Пешакӣ амин шуд, ки завчааш дар ҷойгаҳи хобаш бо С. ном марди дигар буд. Дар чунин ҳолат, Л. аз анбор табарро гирифта ба хонааш бо қасди ягона, яъне ҳам куштани завчааш ва ҳам куштани С. даромад. Дар он ҷой завчаашро аз ҳаёт маҳрум сохт. С. аз ҳамлаи табар гурехта ба кӯча меравад. Л. аз ҷойи ҳодиса ба ҷангал гурехта, якчанд рӯз пинҳон шуда шабе роҳи С.-ро интизор шуда бо оҳани дар дастбудааш ўро зада аз ҳаёт маҳрум месозад³².

Агар куштани ду шахс ё бештар аз он дар вақтҳои гуногун ва қасди гуногун содир карда шавад, пас кирдори шахс мутобиқи банди «п» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун такрорӣ бандубаст карда мешавад.

Агар шахс қасдан одами дигарро кушта бо мақсади пинҳон намудани ин одамкушӣ, шахси дигарро кушад, кирдори ин шахс мутобиқи банди “а” қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Куштани ду ё зиёда шахс эътироф карда намешавад, ки агар як одамкушӣ қасдона ва дигараш одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони сахти рӯҳӣ, одамкушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан ё

³¹Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 98.

³² Стрельников А.И. Ответственность за убийство, совершенное при обстоятельствах, отягчающих наказание: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1997. С. 58.

дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳое, ки барои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруран, содир шуда бошад.

Қасдан куштани ду ё зиёда шахс бо тарзҳои гуногун содир карда мешавад. Бояд дар назар дошт, ки агар қасдан куштани ду ё зиёда ашхос бо тарзи ба ҳаёти мардуми зиёд хавфнок содир шуда бошад, пас бандубасти иловагӣ аз рӯи банди “ж” қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ба миён меояд, новобаста аз он, ки дар чунин тарз дигар шахс (ду ё зиёда шахс, ки нисбаташон қасди куштор равона шуда буд) аз ҳаёт маҳрум сохта мешавад ё не.

Барои бандубасти кирдори шахс мутобиқи банди “а” қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ бояд ин ҳолатҳо ба эътибор гирифта шаванд:

1. марги ҷабрдидаҳо дар натиҷаи кирдори қасдонаи гунаҳгор фаро расида бошад;
2. марги ду ё зиёда шахс дар натиҷаи кирдори барои ҷамъият хавфноки дар як вақт ё фосилаи кӯтоҳи вақт содиршудаи гунаҳгор фаро расида бошад.

Куштани шахс ё наздикони ӯ вобаста бо фаъолияти хизматӣ ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро кардани ӯ дар банди «б» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст ва ҳамон вақт бо ин банд бандубаст карда мешавад, ки агар шахси гунаҳгор кушторро бо мақсади ҳалал расонидан ба шахс барои ба амал баровардани фаъолияти ҷамъиятӣ ё қарзи ҷамъиятии ӯ ва ё ҳамчун қасос барои амалӣ намудани ин фаъолиятҳо содир карда бошад.

Мафҳуми фаъолияти хизматӣ ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро кардани ҷабрдида дар банди 8 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» № 21 аз 26-уми июни соли 2006 шарҳ дода шудааст.

Зери мафҳуми баамалбарории фаъолияти хизматӣ бояд ҳаракатҳои шахс, ки ба доираи уҳдадорихои хизматии ӯ дохил шуда, аз шартномаи меҳнатӣ (қарордод) бо корхона, дигар ташкилоти тибқи қонунгузори бақайдгирифташудаи давлатию шахсӣ новобаста аз шакли моликиятшон, бо соҳибкорон, ки фаъолиятшон ба қонунгузории амалкунанда муҳолиф нест, ба вуқӯъ меояд, фаҳмида мешавад.

Таҳти иҷрои қарзи ҷамъиятӣ бошад аз ҷониби шахрвандон амалӣ намудани ҳам вазифаҳои ба уҳдааш воғузошташуда ба манфиати ҷамъият ё манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи шахсони алоҳида, ҳам иҷрои дигар амалҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ (пешгириӣ кардани ҳуқуқвайронкунӣ, ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ хабар

додан оид ба чиноятҳои тайёр шудаистода ё содиршуда ё дар бораи ҷойи шахси барои ҳуқуқвайронкуниаш дар кофтукови чиноятӣ қарордошта, додани нишондод аз тарафи шохид ё ҷабрдида, ки шахси чиноятсодирнамударо фош месозанд ва ғайра) доништа мешавад. Мисол, роҳбари сеҳ Т., А-ро, ки дар ҳолати мастӣ ба кор омада буд, кор қардан намонд. Оид ба ин ҳолат Т. ба директори корхона гузориш дод ва талаб намуд, ки нисбати А. ҷораи интизомӣ андешида шавад. А. аз амали анҷомдодаи Т. ранҷида бо болға ба сари Т. мезанад. Ҷабрдида ро ба беморхона мебаранд, ки дар он ҷо вафот мекунад.

Аз рӯи назария ва таҷрибаи судӣ ба **шахсони наздики** ҷабрдида, дар баробари хешони наздиқаш, инчунин дигар шахсоне, ки ба ӯ муносибати хешутаборӣ доранд (мисол, хешони ҳамсар), ғайр аз он шахсоне, ки ҳаёт, саломатӣ ва некӯахлоқии онҳо аз рӯи муносибатҳои шахсии ба миёномада ба ҷабрдида муҳим (мисол, дӯст, маъшук(а), ҳамкор) аст ва дар ин хусус гунаҳгор баръало огоҳ буд, дохил мешаванд.

Бо банди «б» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ танҳо куштори шахсе бандубаст қарда мешавад, ки дар асоси қонун амал қарда бошад. Агар сабаби куштор ҳаракатҳои ғайриқонунии ҷабрдида шуда бошад (масалан, баромадан аз ҳадди ваколатҳои хизматӣ), чунин қирдор бо банди «б» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст қарда намешавад³³.

Куштани баръало ноболиғ ё шахсе, ки дар ҳолати оқизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳгор аён аст дар банди «в» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст. Барои бандубасти ин тарзи одамқушӣ пеш аз ҳама бояд ноболиғ ҳамчун ҷабрдида ва ҳолати оқизи ҷабрдида муайян қарда шавад.

Дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамқушӣ» № 21 аз 26-уми июни соли 2006 дуруст муқаррар қарда шудааст, ки бо банди «в» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ куштори шахси баръало ноболиғ ё шахсе, ки дар ҳолати оқизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳгор аён аст ва бинобар ноболиғӣ ё ҳолати ҷисмонӣ рӯҳӣ барои ҳимояи худ имконияти ба гунаҳгор муқобилият нишон доданро надошта, охири ин ҳолатро дарк намуда, кушторро содир намуда бошад, бандубаст қарда мешавад.

³³ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 98.

Ноболиғ шахсе эътироф карда мешавад, ки ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидааст. Мутобиқи қисми 1 моддаи 86 КҶ ҚТ шахсоне ноболиғ эътироф мегарданд, ки дар вақти содир намудани ҷиноят синни чордаҳсолагиро пур кардаанд вале ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидаанд. Дар ин ҳолат, ба эътибор гирифта хатмӣ аст, ки дар бандубаст бо банди «в» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ бояд ҳолати рӯҳии ҷабрдида ба эътибор гирифта шавад, яъне танҳо дар ҳолатҳое имконпазир аст, ки агар гунаҳгор дидаю доништа дарк намояд, ки куштори шахсоро содир карда истодааст, ки ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидааст. Агар ҷинояткор эътироф кунад, ки шахсоро куштааст, ки аз синни ҳаждаҳсола болотар аст, ҳол он ки ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидааст, кирдори шахс мутобиқи банди «в» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Шахсе дар ҳолати **очизӣ** қарордошта эътироф мешавад, ки ба бемории ҷисмонӣ ва рӯҳӣ гирифта бошад, пиронсол бошад, беҳуш бошад, хоб бошад, хурдсол бошад, маст бошад, ки бо ин сабаб моҳияти ҳодисаҳоро дуруст дарк карда наметавонанд ва қуввати тавоноии муқобилиятро надоранд. Мисол, “У” дар ҳолати мастӣ ба назди “Б”, ки маъюби гурӯҳи 3 мебошад, омада, то ки ҳамроҳ нӯшоқиҳои спиртӣ истеъмол кунанд. Дар роҳ миёни “У” ва “Б” муноқиша сар мезанад, ки дар натиҷа “Б” бо асои дасташ ба сари “У” мезанад. “У” ба ғазаб омада бо мақсади аз ҳаёт маҳрум кардани “Б”, бо муруваттоби нӯғаш тези бо худ доштааш 5 маротиба ба қисми пеш ва паҳлӯи гулӯи ӯ зада, ба қатл мерасонад. Дар ин ҳолат, очиз будани “Б” ба “У” маълум буд, яъне “Б” маъюби гурӯҳи III буд ва бо асо мегашт.

Куштани шахс марбут ба одамрабӣ ё гаравгонгирӣ дар банди «г» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Қасдан аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар марбут ба одамрабӣ ё гаравгонгирӣ бо дигар таркибҳои ҷиноятҳо дар алоқамандӣ мебошад, яъне бо **“одамрабӣ”** – моддаи 130 КҶ ҚТ ва **“ғасби гаравгон”** – моддаи 181 КҶ ҚТ.

Ҳангоми бандубасти кирдори гунаҳгор бо банди «г» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бо аломати одамкушӣ, марбут ба одамрабӣ ё гаравгонгирӣ бояд дар назар дошт, ки тибқи мафҳуми қонун ҷавобгарӣ бо банди мазкур на танҳо барои қасдан ба марг расонидани рабудашуда ё ки ба гаравгон гирифташуда, балки барои куштори шахсони дигар, ки аз ҷониби шахси гунаҳгор вобаста ба рабудан ё ба гаравгон гирифта содир шудааст, ба миён меояд.

Кирдори содиргардида бояд дар маҷмӯъ бо ҷиноятҳои дар моддаҳои 130 ё 181-и КҶ ҚТ пешбинишуда, бандубаст карда шавад.³⁴

Агар бо мақсади қасдан ба марг расонидан шахси дигар рабудашуда бошад, пас кирдори шахс мутобиқи банди «г» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад³⁵.

Қуштанӣ зане, ки ҳомилагии ӯ барои гунаҳгор аён аст дар банди «д» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинқунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст. Хавфнокии ин намуди одамқушӣ дар он ифода мегардад, ки ҷинояткор на фақат шахси дигарро (зани ҳомиларо), балки кӯдаки дар батнбудаи ӯро нобуд месозад. Барои дуруст бандубаст кардани кирдори барои ҷамъият хавфноки шахс бо банди «д» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ, ҳатман бояд муайян карда шавад, ки гунаҳгор дар бораи ҳомиладории ҷабрдида маълумоти аниқ дошт ё не. Шарти зарурии ҷавобгарӣ мутобиқи ин банд дар он аст, ки гунаҳгор бояд донанд, ки ҷабрдида ҳомиладор аст ва дидаву дониста ин ҷиноятро содир кардааст. Дар бораи аниқ донистани ин ҳолат масалан, нишонаҳои берунии ҳомиладорӣ ва дигар маълумоти мавҷуда метавонанд шаҳодат диҳанд.

Ба сифати ҷабрдидаи ин намуди одамқушӣ дилхоҳ зани ҳомиладор баромад карда метавонад, новобаста аз синну солаш. Дар таҷриба ҳолатҳое во меҳӯранд, ки духтарчаи 8 – сола ҳомиладор мешавад ва падараш аз тарси шармандагӣ ӯро мекушад³⁶.

Дар чунин намуди одамқушӣ зан бояд ҳомиладор бошад, яъне ҷи ҳомиладории табиӣ ва ё ҷи бо роҳи бордорқунии сунӣ.

Шахсе, ки дар бораи ҳомиладории ҷабрдида маълумоти аниқ надорад, бо банди «д» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад. Давомнокии ҳомиладорӣ ба бандубасти кирдори содиргардида, дар чунин шакл аҳаммият надорад. Ҳамчунин, хангоми куштори зани ҳомиладор ба марг расонидан ё нарасонидани кӯдаки дар батни ӯ буда, низ ба баҳодихии кирдори содиргардида, таъсир намерасонад.

Қуштанӣ одам бо бераҳмии махсус дар банди «е» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинқунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

³⁴ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 99.

³⁵ Тафсири ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 235.

³⁶ Стрельников А.И. Ответственность за убийство, совершенное при обстоятельствах, отягчающих наказание: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1997. С. 72.

Албатта ҳама намуди одамкушӣ бо бераҳмӣ содир карда мешавад. Одамкушӣ бо расонидани зарари ҷисмонӣ ва рӯҳӣ алоқаманд аст. Дар вақти одамкушӣ дар ҷабрдида дард ва тарси марғ фаро мерасад. Тарзҳои куштани шахси дигар ҷой доранд, ки ҷабрдидаро пеш аз марғ ба азобу уқубати махсус гирифта мекушанд, ки чунин ҳолатҳо одамкушӣ бо бераҳмии махсус эътироф мешаванд. Бояд дар назар дошт, ки мафҳуми бераҳмии махсус ҳам ба тарзи куштор ва ҳам ба дигар ҳолатҳое, ки оид ба аз ҷониби гунаҳгор зоҳир намудани бераҳмии махсус шаҳодат медиҳанд, алоқаманд мебошад. Ҳамзамон, барои кушторро бо бераҳмии махсус содиршуда эътироф намудан бояд муқаррар карда шавад, ки қасди гунаҳгор маҳз ба куштор бо бераҳмии махсус равона шудааст.

Нишонаҳои бераҳмии махсус, аз ҷумла дар ҳолатҳое ҷой дорад, ки агар пеш аз маҳрум кардан аз ҳаёт ва ё дар ҷараёни содиркунии одамкушӣ нисбати ҷабрдида азобу уқубат истифода шуда ё қурбонии ҷиноят таҳқир карда шавад, инчунин агар кушторро гунаҳгор дидаву доништа бо тарзе содир намояд, ки ба ҷабрдида азобу уқубати махсус диҳад. Ба ин мисол шуда метавонанд:

- нохунҳои дасту пойро қанда куштан;
- чашро шикӯфта куштан;
- дандонҳоро қанда куштан;
- гӯшу бинӣ, ангуштҳо ва дигар узви баданро бурида куштан;
- бо сӯзан зада куштан;
- бо истифодаи захри азиятдиҳанда куштан;
- зинда сӯзонидан;
- дурудароз аз ҳӯроку об маҳрум намуда куштан;
- зинда гӯронидан;
- каллаашро ба об монда гирифта куштан;
- бо таъсири қувваи барқ куштан;
- дар ҳузури шахсони наздик куштан (агар гунаҳгор дарк намояд, ки бо ҳаракатҳои худ ба онҳо азобу уқубати махсус мерасонад) ва ғайраҳо.

Ба чунин намуди одамкушӣ мисол шуда метавонад: «А. дар ҳолати мастӣ ба номуси духтари ҳамсоя Б. таҷовуз мекунад. Б. оид ба ҳодисаи ба вуқӯъомада, ба аҳли хонаводааш хабар медиҳад. Бародаронаш В. ва Г. қасди куштани А. карданд. Онҳо А. дар назди оғили хонааш дарёфт карда лату қӯб карданд, ки дар натиҷа беҳуш шуд. Ба рӯяш об рехта баҳуш оварданд ва лату қӯбро давом доданд. Ин дафъа аз пошидани об ба ҳуш наомад. Бародарон оханро

тафсонид ба баданаш монданд, ки ба хуш ояд ва заданро давом диҳанд. Дар натиҷа А. аз сӯхтан ва зарар дидани узвҳои дохилии бадан ба марг мерасад».

Зиёд будани миқдори чароҳатҳо маъноӣ бо бераҳмии махсус содир шудани кушторро надорад.

Таҳқири ҳасади ғавтида ҳамчун ҳолати бо бераҳмии махсус содир намудани одамкушӣ ҳисобида намешавад. Дар чунин ҳолатҳо, агар дигар нишонаҳои аз ҷониби гунаҳгор зоҳир намудани бераҳмии махсус пеш аз ҳаёт маҳрум сохтани ҷабрдида ё дар ҷараёни содир намудани куштор набошанд, кирдор бояд бо қисмҳои дахлдори моддаҳои 104 ва 243-и КҶ ҚТ, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои таҳқири ҳасади ғавтидагон пешбинӣ намудааст, бандубаст карда мешавад.

Ҳамчунин, дар банди 12 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» № 21 аз 26-уми июни соли 2009 пешбинӣ гардидааст, ки нобуд ва ба қисмҳо ҷудо кардани ҳасад бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷиноят барои бо бераҳмии махсус бандубаст кардани куштор асос шуда наметавонад³⁷.

Куштани одам бо тарзи ба ҳаёти мардуми зиёд хавфнок дар банди «ж» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст. Таҳти мафҳуми одамкушӣ бо тарзи ҳаёти мардуми зиёд хавфнок чунин тарзи қасдан ба марг расонидан фаҳмида мешавад, ки гунаҳгор бараъло донанд, ки он на танҳо ба ҳаёти ҷабрдида, ҳатто боз ба як шахси дигар низ хавф дорад. Мисол, бо роҳи тарқонидан, оташ задан, тирпарронӣ дар ҷойи мардуми зиёд чамъшуда, захролудкунии обу ҳӯрокворӣ, ки ба ғайр аз ҷабрдида дигар шахсон низ истеъмоли менамоянд ва ғайра.

Агар дар натиҷаи аз ҷониби гунаҳгор истифодаи тарзи куштори барои ҳаёти мардуми зиёд хавфнок марги на танҳо шахси мушаххас, балки дигарон низ фаро расида бошад, ин кирдорро бо ду банд, ҳам бо банди «ж» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ ва ҳам бо банди «а» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст кардан лозим аст.

Дар сурати куштани шахси мушаххас, ба дигар шахсон зарари ҷисмонӣ расонида шуда бошад, пас кирдори шахс бо банди «ж» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ ва моддаҳои Кодекси мазкур, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои қасдан расонидани зарар ба саломатӣ пешбинӣ намудаанд, бандубаст кардан мумкин аст.

³⁷ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 100.

Дар ҳолатҳое, ки агар одамкушӣ бо роҳи тарконида, оташ задан ё дигар тарзҳои хавфи умумидошта содиршуда, ба несту нобуд ё вайрон кардани молу мулки ғайр ё киштзори ба фонди ҷангал дохилнабуда алоқаманд бошад, кирдор дар баробари банди «ж» қисми 2-и моддаи 104 ҚЧ ҚТ боз бо қисми 2-и моддаи 255 ҚЧ ҚТ ё бо қисми 2-и моддаи 235 ҚЧ ҚТ бандубаст карда мешавад³⁸.

Куштани одам аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, гурӯҳи муташаккил, иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкілоти ҷиноятӣ) дар банди «з» қисми 2 моддаи 104 ҚЧ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудаанд. Мазмуни гурӯҳи шахсон, гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкілоти ҷиноятӣ) дар моддаи 39 ҚЧ ҚТ ифода гардидаанд.

Куштор дар ҳолате аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда ҳисобида мешавад, ки агар ду ё зиёда шахсон, бо қасди якҷояи ба куштор равонашуда, бевосита дар ҷараёни аз ҳаёт маҳрум кардани ҷабрида иштирок карда бошанд. Куштор аз ҷониби гурӯҳи шахс бе маслиҳати пешакӣ ва бо маслиҳати пешакӣ содир шуданаш мумкин аст.

Одамкушӣ бе маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он иҷрокунандагон иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя содир намудани куштани шахси дигар пешакӣ маслиҳат накардаанд. Мисол, ду ё зиёда рафиқ дар роҳ ноҳост бо қасди китф ба китф зада ҷанҷолро оғоз мекунанд, ки онҳо дар якҷоягӣ шахси дигарро аз ҳаёт маҳрум месозанд. Агар ҷабрида аз ҷароҳатҳои ҷисмонии бардоштааш вафот карда бошад, муҳим нест, ки ин ҷароҳатҳоро кадоме аз ҳамҷароҳатдорон расонида бошанд (масалан, яке муқобилияти ҷабридаро баргараф карда, ба ӯ имконияти худмуҳофизаткуниро намедихад, дигари бошад ба ҷабрида ҷароҳати марговар мерасонад). Куштор дар ҳолате низ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда ҳисобида мешавад, ки агар дар ҷараёни аз ҷониби як шахс содир намудани ҳаракатҳое, ки ба одамкушии қасдона равона шудаанд, ба ӯ бо ҳама мақсад шахси дигар (шахсони дигар) ҳамроҳ шуда бошад.

Одамкушӣ бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя куштани шахси дигар пешакӣ маслиҳат кардаанд. Мисол, “П” ном мард нисбати ҳамсараш “Р” ном зан рашк мекунад ва дар натиҷаи лату кӯб маълум мешавад, ки “Р”

³⁸ Ҳамон асар. С. 100.

бо “А” ном мард муносибати махрамона доштааст. Баъд аз шунидани ин суханон “П” бо ҳамсараш маслиҳат намуда, ба воситаи телефон “А”-ро ба хона даъват мекунад. Ҳангоми ба хона ворид шудани “А”, “П” ўро лату кӯб мекунад. Баъди лату кӯб, “П” ва “Р” маслиҳати куштани ўро мекунад ва онро дар амал иҷро карда дар ҳоҷатхонаи хавлии истиқоматиашон гӯр мекунад³⁹.

Ҳамзамон, дар баробари ҳамичрокунандагон дигар иштирокчиёни ҷиноят метавонанд ба сифати ташкилкунандагон, таҳриқкунандагон ё ёрдамчиёни одамкушон баромад кунад ва ҳаракатҳои он бо қисмҳои дахлдори моддаи 36 ва банди «з» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад.

Гурӯҳи мутташаққили ин гурӯҳ иборат аз ду ё зиёда шахсон аст, ки онҳоро қасди содир намудани як ё якчанд куштор муттаҳид кардааст, чун қоида ин гурӯҳ ҷиноятро ҳаматарафа ба нақша гирифта, олоти кушторро пешакӣ тайёр намуда, нақшахоро дар байни иштирокчиёни гурӯҳ тақсим менамоянд. Аз ин рӯ, ҳангоми куштор аз ҷониби гурӯҳи мутташаққил содиршуда доништа, ҳаракати ҳамаи иштирокчиёни ҷиноятро новобаста аз нақши он дар ҷиноят бояд ҳамчун ҳамичрокунандагон бе нишон додани моддаи 36-и КҶ ҚТ бандубаст намуд.

Иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) ин муттаҳидшавии ду ё якчанд гурӯҳҳои мутташаққиле мебошад, ки барои содир намудани як ё якчанд ҷинояти куштор ташкил карда шудааст.

Ҳаракати гунаҳгор, ки дар ҳайати иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) куштор ё дигар ҷиноятҳое, ки онҳоро ҷинояти мазкур дар бар намегирад, содир намудааст бояд аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо, яъне бо банди «з» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ва моддаҳои дахлдор, инчунин қисми лозимаи моддаи 187-и Кодекси мазкур (ташкilotи иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ)) бандубаст карда мешавад⁴⁰.

Куштани одам бо мақсади гаразнок ё кироия зархаридон, инчунин марбут ба роҳзанӣ, тамаъҷӯӣ ё бандитизм дар банди «и» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудаанд.

Дар банди 15 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» № 21 аз 26-уми июни соли 2006 пешинӣ гардидааст, ки бо банди «и» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ (куштор бо нияти

³⁹ Қонун ва ҷомеа. №49 (304). 05.12.2013. С. 12.

⁴⁰ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 101.

ғаразнок) бояд кушторе бандубаст карда шавад, ки бо мақсади ба даст овардани манфиати моддӣ барои гунаҳгор ё шахсони дигар (маблағ, молу мулк ё ҳуқуқи ба даст овардани он, ҳуқуқ ба манзил ва ғайра) ё халос шудан аз харочотҳои моддӣ (баргардонидани молу мулк, қарз, ҳаққи хизматрасонӣ, иҷрои уҳдадорихоӣ молумулкӣ, пардохти алимент ва ғайра) содир шуда бошад.

Ҳамчунин, куштор бо кироӣ зархаридон кирдоре бандубаст карда мешавад, ки бо гирифтани мукофоти моддӣ ё дигар мукофот аз ҷониби иҷроқунандаи одамқушӣ алоқаманд бошад. Иҷроқунанда мумкин аст бе гирифтани мукофоти моддӣ ё дигар мукофот шахси дигарро кушад. Мисол, иҷроқунандаи одамқушӣ хеши наздик ё рафиқи наздики шахсе, ки мақсади куштори ҷабрдидаро дорад, бе ваъдаи мукофот чунин ҷиноятро содир мекунад.

Шахсоне, ки кушторро ташкил намудаанд, онро таҳриқ доданд ё барои содир кардани ғайри расонидаанд бо қисми дахлдори моддаи 36 ва банди «и» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Бо аломатҳои вазнинқунандаи марбут ба роҳзанӣ (моддаи 249 КҶ ҚТ), тамаъҷӯӣ (моддаи 250 КҶ ҚТ) ё бандитизм (моддаи 186 КҶ ҚТ) бояд кушторе бандубаст карда шавад, ки дар ҷараёни ҷиноятҳои номбурда содир гардидааст. Дар чунин ҳолатҳо кирдори содиргардида бо банди «и» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ дар маҷмӯъ бо моддаҳои КҶ ҚТ, ки ҷавобгариро барои роҳзанӣ, тамаъҷӯӣ ё бандитизм пешбинӣ намудаанд, бандубаст карда мешавад. Мисол, “Н” ном ҷавонмард бо мақсади тасарруфи моликияти “Н” ном зан, ки ошиқу маъшук буданд, рафта бо табар чанд маротиба ба сару рӯи “Н” зада ӯро ба ҳалокат мерасонад. Баъди ин ходиса, сандуқи оҳанинро тасарруф намуда ба хонааш бармегардад. Дар ин ҷиноят, ҷияни ҷабрдида – “У” ном мард низ шарик будааст. Кирдори онҳо бо дастрасии моддаҳои 104 ва 249 КҶ ҚТ бандубаст карда шудааст⁴¹.

Қуштани одам аз ҳиссиёти авбошӣ дар банди «к» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинқунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Авбошӣ дар диспозитсияи моддаи 237 КҶ ҚТ баён карда шудааст. Бо банди «к» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бояд кушторе бандубаст карда шавад, ки дар заминаи беҳурмати ошкоро нисбат ба ҷамъият ва меъёрҳои умумиқабулкардаи ахлоқӣ содир шуда, рафтори гунаҳгор таҳдиди ошкоро ба тартиботи ҷамъиятӣ буда, бо

⁴¹ Қонун ва ҷомеа. №4(311). 30.01.2014. С. 10.

хохиши худро ба атрофиён муқобил гузоштан, намоиш додани муносибати беҳурматона ба онҳо, алоқаманд мебошад. Мисол, қасдан ба марғ расонидани шахси барои гунаҳгор ношинос ва ё бо сабабҳои ночиз, ки ҳамчун баҳонаи куштор истифода бурда мешавад.

Дар чунин намуди одамкушӣ мавқеи асосиро ангезаи авбошӣ ташкил медиҳад. Б.С. Волков зикр менамояд, ки ба ангезаи авбошӣ нисбат ба ҷамъият нишон додани бераҳмӣ, диловариву нотарсӣ, қувваву маҳорати худро намоиш додан, худро дар муқобили ҷомеа ва одамон гузоштан ва ба онҳо беҳурмати ошкоро намояд⁴². Н.И. Коржанский зикр менамояд, ки ангезаи авбошӣ ин кӯшиш ба худнишондихӣ, ҳештангарой, ахлоқи паст, худписандӣ, ки дар якҷоягӣ ваҳшигиرو ифода мекунанд⁴³.

Дар банди 16 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» № 21 аз 26-уми июни соли 2009 пешбинӣ гардидааст, ки агар шахси гунаҳгор ба ғайр аз куштор аз ҳиссиёти авбошӣ дигар ҳаракатҳои қасдонаи дағалона вайрон кардани тартиботи ҷамъиятӣ, ки дар беэҳтиромӣ нисбат ба ҷамъият ифода ёфта, бо зӯрварӣ ба шахрвандон ё таҳдиди истифодаи он, ҳамчунин несту нобуд ё вайрон кардани молу мулки ғайр алоқамандбударо содир карда бошад, кирдори ӯ бо банди «к» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ ва қисми дахлдори моддаи 237-и Кодекси мазкур бандубаст карда мешавад⁴⁴.

Барои дуруст фарқ намудани одамкушӣ аз ҳиссиёти авбошӣ содиршуда, аз кушторе, ки дар вақти муноқиша ва занозанӣ содир шудааст, бояд муайян намуд, ки ташаббускори ин кирдорҳо кӣ буд, оё муноқиша аз тарафи гунаҳгор чун баҳона барои содир намудани куштор ташкил нашуда бошад. Агар муноқишаю занозаниро ҷабрдида сар карда бошад, инчунин дар ҳолатҳое, ки сабаби муноқиша ҳаракатҳои ғайриқонунии вай гаштааст, гунаҳгор барои куштор аз ҳиссиёти авбошӣ ба ҷавобгарӣ кашида намешавад.

Куйтани одам бо нияти рӯйпӯш намудани ҷинояти дигар ё осон кардани содир намудани он, инчунин марбут бо таҷовуз ба номус ё кирдори зӯрварии дорои хусусияти шахвонӣ дар банди «л» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ

⁴² Волков Б.С. Мотив и квалификация преступлений. М., 1968. С. 74.

⁴³ Коржанский Н.И. Квалификация хулиганства. Волгоград, 1989. С. 7.

⁴⁴ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 102.

шудаанд. Дар ин банд се ҳолати мустақили вазнинкунандаи одамкушӣ пешбинӣ карда шудаанд:

- 1) Куштани одам бо нияти рӯйпӯш намудани ҷинояти дигар;
- 2) Куштани одам бо нияти осон кардани содир намудани ҷинояти дигар;
- 3) Куштани одам марбут бо таҷовуз ба номус ё кирдори зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ.

Одамкушӣ бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷинояти дигар дар он ҳолат ҷой дошта метавонад, ки шахс бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷинояти содирнамудааш ба одамкушӣ даст мезанад.

Куштани шахси дигар бо мақсади осон намудани содир намудани ҷинояти дигар – то содир намудани ҷинояти дигар ба амал бароварда мешавад. Мисол, А. бо мақсади дуздии пӯшокаҳои ҷармин ба назди анбор омад. Дар наздикии он ду нафар нишаста буданд: писар ва духтар. Онҳо барои А. монеа ҳисоб мешуданд. А. ба назди нафарони нишаста омада таклиф намуд, ки аз ин ҷо раванд ва кордро гирифта ба писар зад, ки аз захми он аз ҳаёт маҳрум гардид. Духтар аз ҷойи ҳодиса гурехт. А. ба назди анбор рафта корашро давом дод.

Аз мафҳуми қонун бар меояд, ки банди «л» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст намудани кирдори гунаҳгор барои куштори шахси муайян бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷиноят ё осон кардани содир намудани он имконияти бандубасти ҳамин кушторро, ба ғайр аз банди мазкур бо дигар банди қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ, ки дигар мақсад ва ангезаи одамкуширо пешбинӣ намудааст, истисно менамояд. Бинобар ин, агар муайян карда шавад, ки куштори ҷабрдида, масалан, бо нияти ғаразнок ё аз хиссиёти авбошӣ содир шуда бошад, он гоҳ ин куштор дар як вақт бо банди «л» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Зери мафҳуми одамкушӣ марбут ба таҷовуз ба номус ё кирдори зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ, кушторро фаҳмида мешавад, ки дар ҷараёни содир намудани ҷиноятҳои мазкур ё бо мақсади рӯйпӯш намудани онҳо, инчунин кирдоре, ки масалан, бо ангезаи қасос гирифтани аз шахсе, ки барои содир намудани ин ҷиноятҳо муқобилият нишон додааст, содир шуда бошад. Бо назардошти он, ки дар чунин ҳолат ду ҷинояти мустақил содир мешавад, кирдор бояд бо банди «л» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ ва вобаста аз ҳолатҳои мушаххаси қор инчунин бо қисмҳои дахлдори моддаҳои 138 (таҷовуз ба номус) ё 139-и КҶ ҚТ (ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ) бандубаст карда мешавад. *Таҷовуз*

ба номус – алокаи чинсӣ бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба ӯ наздик ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан, эътироф мешавад. *Ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ* – бачабозӣ, чимои зан бо зан (лесбиянство) ё дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ дошта, ки бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ҷабрдида ё дигар шахсони ба ӯ наздик ё истифодаи вазъияти очизонаи ҷабрдида анҷом дода шудааст, эътироф мешавад.

Куштани одам бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ, маҳалгарой ё интиқоми хунӣ дар банди «м» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудаанд. Барои татбиқ намудани ин банд бояд ангезаи мушаххаси дар қонун нишондодашуда (бо сабаби нафрат, ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ, маҳалгарой ё интиқоми хунӣ) муайян карда шавад. Ин ангеза метавонад дар якҷоягӣ бо дигар асосҳо (қасд, ғараз, аз ҳиссиёти авбошӣ) ба миён ояд, вале дар байни онҳо ангезаи мазкур бояд бартарӣ дошта бошад.

Чунин намуди одамкушӣ дуобъекта ба ҳисоб меравад. Ин ҷиноят ҳам ба ҳаёти шахс ва ҳам ба принсипи конституционии баробарии ҳама новобаста аз миллат, наҷод, маҳалли истиқомат ва интиқоби дин таъсир мекунад.

Дар ин маврид ангезаи бартаридошта, мумкин аст дар ҳолатҳои зерин: кӯшиши гунаҳгор барои зарар расонидан ба ҷабрдида вобаста ба муносибати миллӣ, наҷодӣ ё маҳалли зисташ ё ин ки мансубияти диниаш ва ба ин васила паст задани обрӯ ва шаъну шарафи миллатҳо, наҷодҳо ё динҳои алоҳида, ифода гардад. Чунин ангеза метавонад дар қасос гирифтани аз ҷабрдида барои розӣ нашудани ӯ ҷиҳати дастгирӣ кардани таъзири миллӣ ва динӣ зоҳир шавад.

Бо банди «м» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ, инчунин куштор ба бандубаст карда мешавад, ки аз рӯи интиқоми хунӣ содир шудааст. Ин куштор асосан бо баҳонаи интиқом гирифтани аз шахс, аҳли оила ё авлоди ӯ барои ҳақиқатан ё маҷозан хафа кардани гунаҳгор ё аҳли оилаи ӯ содир карда мешавад. Чун қоида, интиқоми хунӣ бо сабаби куштори ҳешу таборӣ ба амал меояд⁴⁵.

Ангезаи чунин ҷиноят ин қасос, интиқоми хунӣ мебошад.

Куштани одам бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрдида дар банди «н» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

⁴⁵ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 102.

Васеъ шудани имконияти соҳаи тиб оид ба аз як шахс ба шахси дигар гузаронидани аъзои бадан ё бофтаҳо (пайвандсозӣ) барои ба даст овардани маводи донорӣ, талаботро ба миён овардааст. Ин ҳолатҳо метавонанд ба куштор чиҳати ба даст овардани аъзои бадан ё бофтаҳо барои истифода дар пайвандсозӣ оварда расонанд.

Дар моддаи 1 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2017 таҳти №1413 мазмуни узв, бофта, маводи пайвандсозӣ ва пайвандсозӣ шарҳ дода шудааст:

– **узв** – ҷузъи бадан, ки сохти муайян ва таъйиноти махсус дорад (дил, гурда, чигар, шуш, ғадуди зери меъда, устухонҳо, мағзпардаи саҳти сар, шоҳпардаи чашм ва ғайра);

– **бофта** – силсилаи ҳуҷайраҳо ва маҳсули онҳо (моддаҳои байниҳуҷайравӣ), ки аз чиҳати умумияти сохт, фаъолият ва инкишофи худ мутахид шудаанд (мағзи устухон, системаи мушаки устухонбандӣ, бофтаҳои рағҳо, даричаи дил, пӯст ва ғайра);

– **маводи пайвандсозӣ** – узв ё бофта, ки барои пайвандсозӣ истифода бурда мешаванд;

– **пайвандсозӣ (трансплантатсия)** – пайванд сохтани узвҳо ё бофтаҳо бо мақсади ҷоннок кардани онҳо дар ҳудуди як организм (аутотрансплантатсия) ё аз як организм ба организми дигар (гомотрансплантатсия) пайваст намудан бо мақсади начот додани ҳаёти инсон ё барқарорсозии фаъолияти организми ӯ;

– **донор** – шахсе, ки ягон узв ва ё бофтаи худро барои пайвандсозӣ ба шахси дигар (ретсипиент) ихтиёран медиҳад.

Аз мазмуни донор бар меояд, ки донори маҷбурӣ низ ҷой дошта метавонад ва – ин шахсе, ки ягон узв ва ё бофтааш маҷбуран гирифта шуда барои пайвандсозӣ ба шахси дигар дода мешавад, ки дар натиҷа шахс аз ҳаёт маҳрум мегардад.

Мутобиқи нишондоди моддаи 139 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон гирифтани узв ва (ё) бофтаҳо барои пайвандсозӣ дар ҳолате таркиби ин ҷиноятро ташкил намедиҳад, ки агар он аз майит бошад ва дар ҳолате гирифта мешаванд, ки агар бо далелҳои бебаҳс ҳолати фавт аз ҷониби гурӯҳи машваратии духтурони мутахассис қайд шуда бошад. Хулосаи тиббӣ дар бораи фавт дар асоси муайян шудани фавти бебозгашти пурраи мағзи сар (марги мағзи сар) мутобиқи дастурҳои аз ҷониби мақоми ваколатдор тасдиқшуда дода мешавад.

Ангезаи содир намудани ин ҷиноят хусусияти ғаразнок дорад (дар ҷунин ҳолатҳо кирдор бояд дар маҷмӯъ бо бандҳои «и, н» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад), вале ин ҷо метавонанд дигар ангезаҳо низ бошанд (масалан, кӯшиши начот

додани ҳаёти наздикон аз ҳисоби дигарон, бомуваффақият гузаронидани ҷарроҳӣ ва ғайра).

Бояд ба назар гирифт, ки ин ҷинойт на танҳо бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳо (пайвандсозӣ), инчунин бо дигар мақсадҳо низ содир шуданаш мумкин аст (масалан, дар мавридҳои одамхӯрӣ (каннибализм), садистӣ, ашёнпарастии ҷинсӣ (половой фетешизм) ва ғайра). Истифодабарии аъзои бадан ё бофтаҳои одамӣ бо мақсадҳои саноатӣ низ ҷой доштани мумкин аст. Дар ин маврид муҳимаш он аст, ки куштор бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрдида содир гардида, хусусиятҳои истифода бурдани он метавонад ҳархела бошанд⁴⁶.

Куштани одам дар ҳолати пешбининамудаи қисми дуҷуми моддаи 403 КҶ ҚТ дар банди «о» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Дар қисми 2 моддаи 403 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷинойтиро ба рои ҷунин ҷинойт пешбинӣ менамояд: “барқасдона вайрон кардани меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии башар, ки дар вақти муҳолифати мусаллаҳонаи байналмилалӣ ё дохилӣ содир шуда, ба муқобили шахсоне равона гардидааст, ки дар амалиёти ҳарбӣ иштирок намекунад ё дорои воситаи ҳимоя намебошанд, инчунин ба муқобили захмиён, беморон, ҳамчунин ба муқобили ҳайати шахсии табибон ва рӯҳониён, қисмҳои санитарӣ ё воситаи нақлиёти санитарӣ, муқобили асирони ҳарбӣ, шахсони мулкӣ, аҳолии мулкӣ, ки дар минтақаҳои забтшуда ё дар минтақаҳои амалиёти ҳарбӣ қарор доранд, ба муқобили гурезаҳо ва апатритҳо, ҳамчунин ба муқобили дигар шахсоне, ки ҳангоми амалиёти ҳарбӣ аз ҳимоя истифода мебаранд, пешбинӣ намудааст. Он дар кирдорҳои зайл ифода ёфтааст:

а) кину азоб додан ё муомилаи ғайриинсонӣ, ки таҷрибаҳои биологии ба одамон татбиқ карда шударо дар бар мегирад;

б) расонидани азобу шиканҷаи вазнин ё амале, ки ба ҳолати ҷисмонӣ ва рӯҳӣ таҳдид мекунад;

в) маҷбур намудани асири ҳарбӣ ё шахси **пуштибонро** ба хизмат ба қувваҳои мусаллаҳи рақиб;

г) маҳрум кардани асири ҳарбӣ ё шахси **дигари пуштибонро** аз ҳуқуқи мурофиаи судии беғараз ва муътадил;

д) депортатсия ё бадарғаи ғайриқонунӣ ё дастгир кардани шахсони таҳти **пуштибон** қароргиранда;

е) гаравгонгирӣ;

⁴⁶ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 103.

ж) худсарона расонидани харобкориҳо ба микёси калон ё аз худ кардани молу мулке, ки аз нуктаи назари ҳарбӣ зарур нестанд”.

Агар дар натиҷаи содир намудани амлиётҳои зикргардида одам кушта шуда бошад, пас кирдори шахс мутобиқи банди “о” қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ дар маҷмӯъ бо моддаи 403-и КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Куштани одам дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок ё тақроран ба истиснои кирдорҳои пешбининамудаи моддаҳои 105, 106 ва 107 КҶ ҚТ дар банди «п» қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудаанд. Дар чунин ҳолат бояд талаботи қисми 3-и моддаи 21 ва моддаи 19-и КҶ ҚТ ба инобат гирифта шаванд.

Мутобиқи қисми 3 моддаи 21 КҶ ҚТ ретсидиви ҷиноят дар ҳолатҳои зерин махсусан хавфнок доништа мешавад:

а) дар ҳолати содир намудани ҷинояти вазнин, агар ин шахс қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

б) дар ҳолати содир намудани ҷинояти махсусан вазнин, агар ин шахс қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин маҳкум карда шудааст, ё ин ки қаблан барои содир намудани ҷинояти махсусан вазнин маҳкум шуда бошад.

Тибқи талаботи моддаи 19 КҶ ҚТ одамкушӣ дар он ҳолат тақрорӣ эътироф мешавад, ки шахс дар вақти гуногун ду ё зиёда шахсони дигарро қасдан аз ҳаёт маҳрум сохтааст. Тақрорӣ эътироф карда намешавад, агар шахс дар вақти гуногун шахси дигарро қасдан аз ҳаёт маҳрум сохта чунин ҷиноятҳоро содир намуда бошад:

- кӯдаки навзоди худро куштани модар (моддаи 105 КҶ ҚТ);
- одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ (моддаи 106 КҶ ҚТ);
- одамкушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан (моддаи 107 КҶ ҚТ).

Агар шахси гунаҳгор пеш барои одамкушӣ ё сӯиқасди он маҳкум нашуда бошад, пас ин кирдори ӯ мустақилона бандубаст карда мешавад ва ҷинояти охирини ӯ бошад, вобаста аз ба итмом расидан ё нарасиданаш бо банди «п» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Дар сурати мутобиқи қонун барҳам хӯрдан ё бардоштани доғи судӣ барои ҷинояти пеш содиршуда, инчунин дар ҳолатҳои аз ҷавобгарӣ озод кардани шахс бо сабаби гузаштани муҳлати ба

чавобгарии ҷиноятӣ кашидани кирдор бо банди «п» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Ҳамин тавр, аз ҳама намудҳои одамкушӣ, одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда ба ҷамъият хавфнокӣшон баландтар мебошад, ки аз тавсифи қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҚТ муайян гардид.

2.3. Одамкушӣ бо ҳолатҳои сабуккунанда

Бо ҳолатҳои сабуккунанда чунин одамкушиҳои эътироф карда мешаванд, ки ба ҷамъият хавфнокӣшон нисбатан камтар мебошад. Мутобиқи муқаррароти қонунгузори ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин намудҳои одамкушиҳо бо ҳолатҳои сабуккунанда ҷой дошта метавонанд:

- 1) Кӯдаки навзоди худро куштани модар – моддаи 105 КҶ ҚТ;
- 2) Одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ – моддаи 106 КҶ ҚТ;
- 3) Одамкушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан ё дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои, ки ба рои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруранд – моддаи 107 КҶ ҚТ.

Кӯдаки навзоди худро куштани модар

Кӯдаки навзоди худро куштани модар дар моддаи 105 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Ин ҷиноят гарчанде қасдона содир шавад ҳам, қонунгузор ҳолати махсуси рӯҳии модаре, ки кӯдаки навзоди худро мекушад, ба инобат гирифта онро ҳамчун дар ҳолати сабуккунандаи ҷазо содиршуда эътироф менамояд, яъне агар барои одамкушии оддӣ бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ҳашт то понздаҳ сол ҷазо дода шавад, пас дар ин ҳолат бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад. Бо назардошти он, ки организми зан аз лаҳзаи ҳомиладоршавӣ то лаҳзаи таваллуди кӯдак ба як қатор мушкилот, чи аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва чи аз ҷиҳати рӯҳӣ, дучор мешавад. Онҳо ба зани ҳомиладор таъсири манфии худро мерасонанд, чунки худи ҷараёни таваллуди кӯдак як ҷарайёни хело дардманд буда, ба зан азобу машаққатҳои хело зиёде мерасонад⁴⁷.

⁴⁷ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 242.

Диспозитсияи моддаи 105 ҚЧ ҚТ баёнкунанда эътироф мешавад. Он на фақат ҷиноятро номбар кардааст, ҳатто дар он аломатҳои кирдори ҷиноятии мазкур нишон дода мешаванд, яъне кӯдаки навзоди худро куштани модар хангоми таваллуд ё бевосита пас аз он дар ҳолати харобии асаб, ки бо сабаби таваллуд ба вучуд омадааст ё дар ҳолати харобии рӯҳие, ки мукаллафиро истисно намекунад.

Оғози ҳаёт бо оғози таваллуди кӯдак мувофиқат мекунад (албатта кӯдаки зинда таваллудшуда). Аз лаҳзаи аз модар ҷудо шудани кӯдак ва мустақилона нафаскашии ӯ ҳуқуқ ба ҳаётро ба миён меорад ва ӯ кӯдаки навзод эътироф мешавад.

Объекти гурӯҳии ин ҷиноят шахсият ба ҳисоб меравад.

Объекти бевоситаи ҷиноят – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят кӯдаки навзод аз ҳаёт маҳрум сохта мешавад. Аз ин мафҳум бар меояд, ки объекти ин ҷиноят – ҳаёти кӯдаки навзод эътироф мешавад.

Оид ба навзодии кӯдак муқаррароти акушерӣ, педиатрӣ ва судӣ – тиббӣ мавҷуданд.

Аз рӯйи муқаррароти акушерӣ кӯдаки навзод аз лаҳзаи таваллуд то як ҳафтаина эътироф мешавад. Аз рӯйи муқаррароти педиатрӣ кӯдаки навзод то чор ҳафтагӣ эътироф мешавад⁴⁸, зеро кӯдаки навзод дар ин муддат ба нигоҳубини махсус эҳтиёҷ дорад. Аз рӯйи муқаррароти судӣ – тиббӣ кӯдаки навзод эътироф мешавад, то як рӯзагӣ⁴⁹.

Тарафи объективии ҷинояти кӯдаки навзоди худро куштани модар дар ҷунин гуногуншаклии он ифода мегардад:

- 1) Хангоми таваллуд;
- 2) Бевосита пас аз таваллуд;

Кӯдаки навзоди худро куштани модар дар он вақт ҷой дошта метавонад, ки агар он:

1) Дар ҳолати харобии асаб, ки бо сабаби таваллуд ба вучуд омадааст, содир шуда бошад;

2) Дар ҳолати харобии рӯҳие, ки мукаллафиро истисно намекунад, содир шуда бошад.

⁴⁸ Мачидов А.Қ., Азизов А.А., Шабонов Р.З., Абдуллоева Н.А. Таълимоти асосҳои бемориҳои кӯдакона. Душанбе, 2010. С. 9-10.

⁴⁹ Уголовное право России: Особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. 4 -е изд., перераб. и доп. М.: Эксмо, 2010. С. 45; Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Коммисарова. СПб.: Питер, 2008. С. 56.

Чуниин ҳолатҳоро экспертизаи судӣ – рӯҳшиносӣ муқаррар мекунад.

Кӯдаки навзоди худро куштани модар ҳангоми таваллуд танҳо бо роҳи ҳаракат содир карда мешавад ва ба ҳалокат расонидани кӯдак дар лаҳзаи аз батни модар берун баромада истодани ӯ мебошад, яъне дар раванди таваллуд.

Кӯдаки навзоди худро куштани модар пас аз таваллуд баъди анҷом ёфтани ҷараёни таваллуд дар назар дошта мешавад ва он ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ (хӯрдани надодан, надидани чора нисбати кӯдаке, ки ҳарорати баданаш паст ё баланд шудааст ва ғайра) ифода мегардад.

Кӯдаки навзоди худро куштани модар бо тарзҳои гуногун содир карда мешавад. Аз ҷумла, ғарқ кардан, бугӣ кардан, сӯзонидан, зарба задан, бо олотҳои гуногун задан, дар шароити бад нигоҳ доштан ва ғайра. Мисол, «М» ном зан дар хонаи истиқоматиаш кӯдаки чинсаш мардро таваллуд карда, бо мақсади куштори кӯдаки навзодаш, ӯро бо дастонаш бугӣ намуда, бо қайчӣ ба қафаси сина ва гардани кӯдак якҷанд маротиба мезанад, ки дар натиҷа кӯдаки навзод ба ҳалокат мерасад. Мисоли дигар, «Н» ном зан шабона соати 03⁰⁰ кӯдаки чинсаш занро таваллуд намуда, барои қасдан куштан, ӯро дар таги дарахт монда рафтааст, ки кӯдак аз хуноки тоб наоварда вафот кардааст⁵⁰.

Аз мазмуни қонунгузорӣ бар меояд, ки ҳолати харобии асаби модаре, ки кӯдаки навзодашро мекушад, бо сабаби таваллуди ҳамин кӯдак ба миён омадааст. Мисол, кӯдаке таваллуд шудааст, вале кӣ будани падараш номаълум аст; бе никоҳ таваллуд шудааст; аз натиҷаи тачовуз ба номус таваллуд шудааст; бо сабаби таваллуди ин кӯдак оила барҳам хӯрдааст ва ғайра.

Кӯдаки навзоди худро куштани модар дар ҳолати харобии рӯҳӣ, қонунгузор мукаллафии маҳдудро дар назар дорад, ки он мукаллафиро истисно намекунад. Дар чунин ҳолат, зан на он қадар метавонад хавфнокии ҳаракатҳои худро дарк кунад ё онро идора кунад.

Тарафи субъективии кӯдаки навзоди худро куштани модар – гуноҳ дар шакли қасд, ҳам дар шакли қасди бевосита ва ҳам дар шакли қасди бавосита ифода мегардад. Лаҳзаи бавучудойии қасд (ҳангоми таваллуд ва ё бевосита пас аз он) ва мақсади ҷиноят ба бандубасти кирдори шахс бо моддаи 105 КҶ ҚТ аҳаммият надорад.

⁵⁰ Рӯйхати кушторҳои содиршуда дар давоми 9 моҳи соли 2013 дар вилояти Суғд.

Субъекти кӯдаки навзоди худро куштани модар махсус ба ҳисоб меравад, яъне танҳо зан – модари кӯдак, ки дар вақти содир намудани ин ҷинойт ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст ва албатта мукаллаф бошад.

Одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ

Одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ ҳамчун ҳолати сабуқкунандаи ҷазо дар моддаи 106 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Ин модда аз ду қисм иборат мебошад. Барои он ҳолати сабуқкунанда эътироф карда шудааст, ки сабаби ҷунин кирдор зӯроварӣ, таҳқир ё дашноми қабех ё рафтори дигари зиддиҳуқуқӣ ё бадахлоқонаи ҷабрдида, инҷунин дар ҳолати давомдори харобкунандаи асаб бо сабаби рафтори мунтазами ғайриқонунӣ ё рафтори бадахлоқонаи ҳуди ҷабрдида ба ҳисоб меравад. Ҳамҷунин, шахс дар вақти ҷунин одамкушӣ дар ҳолати муқаррарии рӯҳӣ қарор надорад.

Ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ (ҷунун, аффе́кт) дар илми ҳуқуқи ҷинойтӣ ҳамчун нишонаи иловагии тарафи субъективии ҷинойт омӯхта мешавад.

Ҷунун – ин ҷунин ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳие мебошад, ки сабаби он зӯроварӣ, таҳқири саҳт ё амалҳои дигари ғайриқонунии ҷабрдида ба ҳисоб меравад. Дар ҷунин маврид, шахси ба ҳолати ҷунун гирифташуда қобилияти пурра идора намудани ҳолати рӯҳии худро аз даст медиҳад, ки ин дар муддати кӯтоҳ аз байн меравад, яъне ҷунун баъди ба вуқӯъ омаданаҷ, муддати кӯтоҳ гузашта аз байн меравад ва шахс ба ҳолати муқаррарӣ бармегардад.

Ҷунун ба ду намуд ҷудо карда мешавад:

1. Ҷунуни патологӣ;
2. Ҷунуни физиологӣ.

Дар ҳолати ҷой доштани **ҷунуни патологӣ** шахс номукаллаф эътироф карда мешавад. Дар ҷунин ҳолат агар шахси дигар аз ҳаёт маҳрум сохта шавад, ҷавобгарии ҷинойтӣ мутобиқи моддаи 106 КҶ ҚТ фаро намерасад ва нисбати ӯ ҷораҳои маҷбурии дорой хусусияти тиббидошта таъйин карда мешавад.

Дар ҳолати **ҷунуни физиологӣ** содир намудани одамкушӣ шахс мукаллаф эътироф карда мешавад ва ба ҷавобгарии ҷинойтӣ мутобиқи моддаи 106 КҶ ҚТ кашида мешавад. Ҳолати сабуқкунандагии ҷунуни физиологӣ дар он аст, ки ба ҷамъият хавфнокиаш камтар аст ва шахс дар ҳолати муқаррарии рӯҳӣ ин кирдорро содир накарданаҷ мумкин буд.

Дар фарк аз чунуни патологӣ, дар чунуни физиологӣ, шахс хусусияти воқеӣ ва хавфнокии чамъиятии кирдори худро дарк мекунад ё имконияти идора кардани онро дошт. Ана барои хамин, кирдори барои чамъият хавфнок дар ҳолати чунуни физиологӣ ҷиноят эътироф мешавад.

Нишонаи ҳатмие, ки шахсро ба ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ оварда мерасонад, ин кирдори ғайриқонунии ҷабрдида ба ҳисоб меравад. Қонунгузор онро “амалҳои дигари ғайриқонунии ҷабрдида” номбар мекунад. Ба ин мисол шуда метавонад, ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ (моддаи 139 КҶ ҚТ), маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ (моддаи 139 КҶ ҚТ), ғоратгарӣ (моддаи 248 КҶ ҚТ) ва ғайра. Мисол, А. аз ҳиссиёти ҳасаду бахилӣ хонаи Б. оташ мезанад. Агар кирдори А. дар Б. чунуни физиологиро пайдо намояд Б. А.-ро аз ҳаёт маҳрум созад, суд метавонад кирдори Б.-ро мутобиқи моддаи 106 КҶ ҚТ бандубаст намояд.

Чунун метавонад дар ҷинояти аз безҳиёгӣ содиршуда низ ба вуқӯъ ояд. Мисол, Д. қоидаи ҳаракати роҳро вайрон намуда кӯдакero бо автомашинааш паҳш мекунад. Падари кӯдак ин ҳолро дида ба чунуни физиологӣ гирифтормешавад ва Д.-ро аз ҳаёт маҳрум месозад. Дар чунин ҳолат, суд бояд кирдори падари кӯдакро мутобиқи моддаи 106 КҶ ҚТ бандубаст намояд.

Қонунгузор муқаррар накардааст, ки кирдори ҷабрдида зидди қадом қонун равона карда шудааст ва бинобар ин ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки барои вайрон кардани қонунгузории маъмурий (майдаавбошӣ), қонунгузории маданӣ (қасдан саркашӣ намудан аз пардохти қарз) ва ғайра чунун ба миён омаданаҳ мумкин аст.

Қонунгузор сабаби одамқушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳиро муқаррар кардааст, ки мутобиқи он чунун ногаҳон бо сабаби зӯроварӣ, таҳқир ё дашноми қабех ё рафтори дигари зиддиҳуқуқӣ ё бадахлоқонаи ҷабрдида, инчунин дар ҳолати давомдори харобкунандаи асаб бо сабаби рафтори мунтазами ғайриқонунӣ ё рафтори бадахлоқонаи ҷабрдида ба вучуд омадааст. Аз муқаррароти диспозитсияи моддаи 106 КҶ ҚТ бар меояд, ки чунун хусусияти ҷаҳл, ғазаб ва бадбиниро доро мебошад, на тарсро, вагарна роҳи ҳимоя ва ё гурезро пеша мекард.

Объекти гурӯҳӣ – муносибати чамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Объекти бевоситаи одамқушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ – муносибати чамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае,

ки дар вақти содир намудани ҷиноят шахси дигар аз ҳаёт маҳрум сохта мешавад, эътироф мегардад.

Тарафи объективии одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ се нишоноро доро мебошад:

1) Кирдор танҳо дар шакли ҳаракати аффективона, ки барои аз ҳаёт маҳрум сохтани шахси дигар равона карда шудааст;

2) Оқибат дар намуди марғи шахси дигар;

3) Робитаи сабабии байни кирдор (дар шакли ҳаракат) ва оқибат (дар намуди марғи ҷабрдида).

Аз муқаррароти нишонаҳои тарафи объективӣ бар меояд, ки таркиби одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ моддӣ (материалӣ) ба ҳисоб меравад.

Тарафи субъективии одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ – гуноҳ дар шакли қасди ҳам бевосита ва ҳам бавосита ифода мегардад. Нишонаи ҳатмии тарафи субъективии ин ҷиноят ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ (ҷунун), ки ногаҳон бо сабаби зӯроварӣ, таҳқир ё дашноми қабех ё рафтори дигари зиддиҳуқуқӣ ё бадахлоқонаи ҷабрдида, инчунин дар ҳолати давомдори харобкунандаи асаб бо сабаби рафтори мунтазами ғайриқонунӣ ё рафтори бадахлоқонаи ҷабрдида ба вучуд омадааст, ба ҳисоб меравад. Дар сурати ҷой надоштани ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ, кирдори шахс бо моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Мисол, “С” ном мард дар ҳолати мастӣ ба хонааш омада ҳардуяшон бо ҳамсараш “М” муноқиша мекунад. Дар натиҷа, “С” корди хоҷагиро гирифта ба қафаси сина ва мавзеи дили “М” мезанад, ки аз ҷароҳати бардоштааш ба ҳалокат мерасад. Доир ба ҳолати ҷойдошта, “С” худро дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ (аффекти физиологӣ) қарордошта эътироф мекунад, вале ҳулосаи экспертиза онро нодуруст меҳисобад ва кирдори ӯ бо қисми 1 моддаи 104 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад⁵¹.

Субъекти одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ – шахси воқеии муқаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷунин одамкушӣ ба синни шонздаҳсолағӣ расидааст.

Категорияи одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ (қисми 1 моддаи 106 КҶ ҚТ) начандон вазнин ба ҳисоб меравад, зеро санқсияи он ҷазоро ҷунин пешбинӣ намудааст: “бо маҳдуд қардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ин муҳлат ҷазо дода мешавад”.

⁵¹ Қонун ва ҷомаа. №47 (302). 21.11.2013. С. 12.

Қисми 2 моддаи 106 КЧ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятиро барои дар ҳолати ҷунун куштани ду ё бештар шахсон пешбинӣ менамояд.

Дарачаи ба ҷамъият хавфнокии ҷинояти дар ҳолати ҷунун куштани ду ё бештар шахсон (қисми 2 моддаи 106 КЧ ҚТ) миёна ба ҳисоб меравад, зеро санксияи он ҷазоро ҷунин пешбинӣ намудааст: “бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол ҷазо дода мешавад”.

Аз муқаррароти моддаи 106 КЧ ҚТ бар меояд, ки қонунгузор манфиатҳои шахсе, ки дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ қарор дорад, ҳифз менамояд, зеро дар ҳолати муқаррарӣ ва ё дар сурати ҷой надоштани зӯрварӣ, таҳқир ё дашноми қабех ё рафтори дигари зиддиҳуқуқӣ ё бадахлоқонаи ҷабрдида, ӯ ин қирдорро содир намекард.

Одамқушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан ё дар ҳолати баромадан аз ҳадди ҷораҳое, ки барои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруранд

Одамқушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан ё дар ҳолати баромадан аз ҳадди ҷораҳое, ки барои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруранд дар моддаи 107 КЧ ҚТ ҳамчун ҳолати сабуққунандаи ҷазо барои одамқушӣ пешбинӣ гардидааст ва ин модда аз ду қисм иборат мебошад. Дар қисми 1-уми он ҷавобгарии ҷиноятӣ барои одамқушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан ва дар қисми 2-уми он ҷавобгарӣ барои одамқушӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди ҷораҳое, ки барои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруранд, пешбинӣ гардидааст.

Объекти гурӯҳӣ – муносибати ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Объекти бевоситаи одамқушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан - муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят шахси ҳамлақунанда аз ҳаёт маҳрум сохта мешавад, эътироф мегардад.

Тарафи объективии одамқушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан танҳо дар шакли ҳаракат ифода мегарданд, ки ин аз мазмуни мафҳуми мудофияи зарурӣ бар меояд. Қоидаҳои мудофияи зарурӣ дар моддаи 40 КЧ ҚТ муқаррар карда шуданд ва мутобиқи нишондоди қисми 1-уми он **ҳаракате**, ки дар ҳолати мудофияи зарурӣ, яъне ҳангоми ҳимояи шахсият ва ҳуқуқҳои мудо-

фиакунанда ё шахси дигар, манфиатҳои бо қонун хифзшавандаи ҷомеа ё давлат аз таҷовузи барои ҷамъият хавфнок бо роҳи расонидани зарар ба таҷовузкунанда содир шудааст, агар ин таҷовуз бо зӯроварӣ барои ҳаёти мудофиакунанда ё шахси дигар хавфнок бошад, ё ин ки бо таҳдиди бевоситаи истифодаи чунин зӯроварӣ алоқаманд бошад, ҷиноят ҳисобида намешавад.

Одамкушӣ он вақт аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромада ҳисобида мешавад, ки ҳаракатҳои қасдонаи шахс ба хусусият ва хавфнокии ҷамъиятии таҷовуз мувофиқ нест, яъне он вақт ҷой дорад, ки байни зарари таҳдидкунанда ва зарари аз тарафи шахси мудофиакунанда расонида ва байни воситаю тарзи таҷовуз ошкоро но-мувофиқӣ ҷой дорад. Дар чунин маврид мудофиакунанда имкониятҳои расонидани зарари камтарро истифода намебарад ва аз ҷабрида ба ҷинояткор мубаддал мегардад.

Тарафи субъективии одамкушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромаданро гуноҳ дар шакли қасди ҳам бевосита ва ҳам бавосита ташкил медиҳад. Нишонаи ҳатмии тарафи субъективии ин намуди одамкушӣ **мақсад** дар ҳимояи шахсият ва ҳуқуқҳои мудофиакунанда ё шахси дигар, манфиатҳои бо қонун хифзшавандаи ҷомеа ё давлат аз таҷовузи барои ҷамъият хавфнок, ифода мегардад.

Субъекти одамкушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромаданро шахси воқеии мукаллафе ташкил медиҳад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Одамкушӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди ҷораҳое, ки барои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруранд ҳамчун ҳолати сабуккунандаи ҷазо дар қисми 2 моддаи 107 КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудааст.

Қоидаҳои умумии расонидани зарар ҳангоми дастгир кардани шахсе, ки ҷиноят содир намудааст дар моддаи 41 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст ва мутобиқи он ҳаракатҳое, ки ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда бо мақсади ба мақомоти ҳокимият супурдан ё пешгирии имконияти ҷиноятҳои навро содир кардани ба ӯ зарар расонидаанд, агар бо воситаҳои дигар дастгир намудани чунин шахс ғайриимкон бошад ва дар айни замон ҷораҳои зарурии бо ин мақсад андешидашуда аз ҳад набаромада бошанд, ҷиноят ҳисоб намешаванд.

Аз муқаррароти қонунгузори бар меояд, ки дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда бо мақсади:

1. ба мақомоти ҳокимият супурдани шахси ҷиноят содирнамуда, ба ӯ зарар расонида мешавад;

2. пешгирии имконияти ҷиноятҳои навро содир кардани шахси ҷиноят содирнамуда, ба ӯ зарар расонида мешавад.

Дар чунин намуди одамкушӣ мақсади якуми қонунгузор ифода намегардад, яъне шахси ҷиноят содирнамуда бо мақсади ба мақомоти ҳокимият супоридани шахси ҷиноят содирнамуда, бояд зарар расонад.

Агар одамкушӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳое, ки барои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруранд, бо мақсади пешгирии имконияти одамкушии навро содир кардани шахси ҷиноят содирнамударо аз ҳаёт маҳрум созад, пас ҳолате эътироф карда мешавад, ки ҷиноят будани кирдори шахсро истисно мекунад.

Агар одамкушӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳое, ки барои дастгир намудани шахси ҷиноят содир карда заруранд, бо мақсади пешгирии имконияти зарар ба саломатии навро содир кардани шахси ҷиноят содирнамударо аз ҳаёт маҳрум созад, пас аз ҳад гузашта эътироф мешавад ва кирдори шахс мутобиқи қисми 2 моддаи 107 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Дар чунин ҳолат бояд ба эътибор гирифта шавад, ки манфиати ҳаёт аз манфиати саломатӣ болотар меистад.

Объекти бевоситаи одамкушӣ хангоми баромадан аз ҳадди чораҳои дастгир кардани шахсе, ки ҷиноят содир намудааст - муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят шахсе, ки ҷиноят содир намудааст аз ҳаёт маҳрум сохта мешавад, эътироф мегардад.

Тарафи объективии одамкушӣ хангоми баромадан аз ҳадди чораҳои дастгир кардани шахсе, ки ҷиноят содир намудааст танҳо дар шакли ҳаракат ифода мегардад, ки ин аз мазмуни мафҳуми расонидани зарар хангоми дастгир кардани шахсе, ки ҷиноят содир намудааст бар меояд.

Тарафи субъективии ин ҷиноятро гуноҳ дар шакли қасди ҳам бевосита ва ҳам бавосита ташкил медиҳад. Дар ин ҷиноят ба сифати нишонаи ҳатмии тарафи субъективӣ мақсади махсус баромад мекунад - *ба мақомоти ҳокимият супурдани шахси ҷиноят содирнамуда ва пешгирии имконияти ҷиноятҳои навро содир кардани шахси ҷиноят содирнамуда.*

Агар хангоми баромадан аз ҳадди чораҳои дастгир кардани шахсе, ки ҷиноят содир намудааст, аз беэҳтиётӣ ба марғ расонида шуда бошад, пас таркиби ҷиноят ҷой надорад.

Субъекти ин чиноятро шахси воқеии мукаллафе ташкил медиҳад, ки дар вақти содир намудани ин чиноят ба синни шонздаҳсолағи расидааст.

Хулоса, аз муқаррароти моддаҳои 105, 106 ва 107 КҶ ҚТ муайян гардид, ки сабаби сар задани чиноят дар ҳар ҳолат, бо ҳуди ҷабрдида вобастағи дорад.

2.4. Дигар намуди чиноятҳо ба муқобили ҳаёт

Аз беҳтиётӣ ба марг расонидан

Аз беҳтиётӣ ба марг расонидан дар моддаи 108 КҶ ҚТ ҳамчунин чиноят ба муқобили ҳаёт равонашуда пешбинӣ гардидааст. Ин чиноят одамкуши эътироф намегардад, зеро он аз намудҳои одамкуши ба қулӣ фарқ мекунад.

Объекти гурӯҳӣ – муносибати ҷамъиятии бо қонуни чиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Объекти бевоситаи аз беҳтиётӣ ба марг расонидан - муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани чиноят шахси дигар аз беҳтиётӣ аз ҳаёт маҳрум сохта мешавад, эътироф мегардад. Шахс танҳо дар он ҳолат барои аз беҳтиётӣ ба марг расонидан мутобиқи моддаи 108 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад, ки агар ба сифати объекти бевоситаи асосӣ ҳаёти шахси дигар баромад кунад, яъне тибқи муқаррароти меъёрҳои дигари Қисми махсуси КҶ ҚТ, ҳаёт дар аз беҳтиётӣ ба марг расонидан ба сифати объекти бевоситаи иловагӣ баромад карда метавонад. Мисол, қисми 3 моддаи 123 КҶ ҚТ – исқоти ғайриқонунии ҳамл (объекти бевоситаи асосӣ – саломатии шахс), ки аз беҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида (объекти бевоситаи иловагӣ – ҳаёти шахс) гардида бошад; қисми 3 банди “д” моддаи 130 КҶ ҚТ – одамрабӣ (объекти бевоситаи асосӣ – озодии шахс), ки аз беҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида (объекти бевоситаи иловагӣ – ҳаёти шахс) гардидааст ва ғайра.

Тарафи объективии аз беҳтиётӣ ба марг расонидан дар кирдор (дар шакли ҳаракат ва беҳаракатӣ), оқибат дар намуди марги ҷабрдида ва робитаи сабабии байни кирдор ва оқибат ифода мегарданд. Таркиби ин чиноят моддӣ буда ва хотимаёфта эътироф мегардад аз лаҳзаи фаро расидани марги ҷабрдида.

Чиноятҳои аз беҳтиётӣ содиршаванда аз беинтизомӣ (бетартибӣ), бепарвоӣ, бесарусомонии баъзе шахсон, муносибати

бепарвоёнаи онҳо дар уҳдадорихои касбӣ ва дигар уҳдадорихо, бепарвоёна муносибат кардан ба ҳаёти атрофиён далолат меку- нанд⁵².

Тарафи субъєктивии аз беэҳтиётӣ ба марг расонидан дар гуноҳ дар намуди беэҳтиётӣ ҳам бепарвоӣ ва ҳам худбоварӣ ифода ме- гардад.

Аз беэҳтиётӣ ба марг расонидан ҳангоме аз худбоварӣ содир- шуда эътироф мешавад, ки агар шахс имконияти фаро расидани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокӣ (дар намуди марги шахси ди- гар) ҳаракати (беҳаракатии) худро пешбинӣ карда, вале бе асосҳои ба он кофӣ, худбоварона ҳисоб карда бошад, ки он оқибатҳоро баргараф мекунад.

Ба ақидаи В.В. Свечков худбоварӣ – ин додани баҳои аз ҳад зиёд ба тавоноӣ ва имкониятҳои худ ба ҳисоб меравад⁵³.

Худбоварона ва бе асосҳои кофӣ ҳисобидан оид ба баргараф намудани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок, нишонҳои иродавии беэҳтиётӣ дар шакли худбоварӣ мебошад. Ҳаракатҳои минбаъдаи худбоваронаи шахс аз иродаи ӯ вобастааст. Агар шахс асосҳои кофӣ барои баргараф кардани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок- ро (дар намуди марги шахси дигар) дошта бошад, вале онҳо барои баргараф кардани ин оқибатҳо нобасанда буданд, ки оид ба он шахс наметодист дар ин ҳолат гуноҳ ҷой надорад ва шахс ба ҷавобгарии ҷиноятии қашида намешавад (бегуноҳ расонидани зарар).

КЧ ҚТ нишонҳои иродавии худбовариро на ҳамчун ҷораи ниҳой, балки ҳисоб кардан оид ба баргарафкунии оқибатҳои ба- рои ҷамъият хавфнок меҳисобад, ҳол он, ки асосҳои ба он кофӣ надошт. Дар ин ҷо гунаҳгор меҳисобад, ки ин оқибатҳоро бар- гараф мекунад ва ба он кодир аст: ба қобилияти шахсии худ (боқувват, ҷаққон, маҳорат, таҷриба), ба қобилияти дигар шахс ё механизмҳо ва дигар ҳолатҳо, ки нодуруст ва беасос мебошанд. Мисол, Ш. барои аз ҳаёт маҳрум сохтани ноболиғ О. маҳкум шуда буд. Ш. барои ҳимояи моҳиҳояш аз дузд дар назди ҳавзаш қувваи барқро (220 в.) пайваст мекунад, ки касе ба он ҷо расад, дар хонааш зангула садо медиҳад. Бо мақсади дуздии моҳӣ ноболиғ О. меҳост симҳои зангулаи садодихандаро ҷудо кунад, вале аз таъсири қувваи барқ аз ҳаёт маҳрум карда мешавад. Ш.

⁵² Уголовное право России. Общая часть / отв. ред. Б.В. Здравомыслов. М.: Уристь, 1996. С. 172.

⁵³ Свечков В.В. Уголовное право. Общая и Особенная части: учебное пособие. М.: Высшее образование, 2009. С. 124-125.

оқибати вазнинро ба бор овардани ин корашро пешбинӣ намуд ва бо мақсади пешгирии он ба ҳамаи ҳамсоягонаш маълумот дода буд, инчунин ҳамаи чораҳои техникиро оид ба ҳодисаи ногаҳонӣ истифода бурда буд ва онро танҳо шабона, ки дар хонааш мебуд, пайваст менамуд. Барои хамин, Пленуми Суди Олии ИҶШС ба чунин хулоса омад: “дар чунин ҳолат Ш. ҷинояти худбоварона содир намудааст ва ӯ медонист, ки 220 вт. қувваи барқ ба ҳаёти инсон хатарнок аст, вале худбоварона ҳисоб кард, ки ин оқибатҳо фаро намерасанд. Инчунин, ӯ ногаҳон сар задани воқеаро ба инобат нагирифта, ба чунин воқеаҳои объективие така карда буд, ки ба фикри ӯ оқибати барои ҷамъият хавфнок ба вуқӯъ омаданаҳ номумкин буд”⁵⁴. Дар чунин ҳолат кирдори Ш. на таркиби ҷинояти одамқушӣ, балки аз беэҳтиётӣ ба марг расониданро доро мебошад⁵⁵.

Аз беэҳтиётӣ ба марг расонидан хангоме аз бепарвоӣ содиршуда эътироф мешавад, ки агар шахс имконияти фаро расидани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокии ҳаракати (беҳаракатии) худро (дар намуди марги шахси дигар) пешбинӣ накарда бошад, ҳол он, ки дар сурати бодикқатӣ ва дурандешии зарурӣ мебоист ва метавонист он оқибатҳоро пешбинӣ кунад.

Аз муқаррароти КҶ ҚТ бар меояд, ки нишонаи зехнии (интеллектуалии) бепарвоӣ дар пешбинӣ накардани оқибатҳои барои ҷамъият хавфноки (дар намуди марги шахси дигар) аз ҳаракати (беҳаракатии) худ фарорасанда, зоҳир мегардад.

Моҳияти ин намуди беэҳтиётӣ гуноҳ дар он ифода мегардад, ки шахс имконияти воқеии пешбинӣ намудани оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки кирдори худро дар намуди марги шахси дигар дошт.

Нишонаи зехнии бепарвоӣ бо ду нишона ифода карда мешавад: манфӣ ва мусбӣ⁵⁶.

Нишонаи манфии бепарвоӣ – пешбинӣ накардани имконияти фаро расидани оқибатҳои барои ҳаёти шахси дигар хавфнок – ба он дохил мешавад, дар аввал, набудани тасаввурот оид ба ҳаёти шахси дигар хавфнокии ҳаракат ё беҳаракатии содиршуда ва дувум бошад, мавҷуд набудани пешбиниҳои оқибати ҷиноятӣ дар намуди аз ҳаёт маҳрум гардидани шахси дигар.

⁵⁴ Бюллетень Верховного Суда СССР. 1961. № 1. С. 24.

⁵⁵ Российское уголовное право. Общая часть / Под. ред. проф. А.И. Рагога. 4 – е изд., перераб. и доп. М.: Эксмо, 2010. С. 140.

⁵⁶ Настольная книга судьи по квалификации преступлений: практическое пособие. М., 2008. С. 93.

Нишонаи мусбии бепарвой дар он зоҳир мегардад, ки гунаҳгор мебоист ва метавонист дар ҳолати дурандеши ва бодикқатӣ оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокро дар намуди марғи шахси дигар пешбинӣ кунад ва танҳо ана ҳамин нишона бепарвоиро ба яке аз шаклҳои гуноҳ муаррифӣ мекунад.

Субъекти ҷиноят мутобиқи қисми 1 моддаи 108 КҶ ҚТ танҳо шахси воқеии муқаллафе шуда метавонад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Дар қисми 2 моддаи 108 КҶ ҚТ ҷавобгарӣ барои аз беэҳтиётӣ ба марғ расондан дар натиҷаи вазифаи касбии худро ба таври дахлдор иҷро накардани шахс, инчунин аз беэҳтиётӣ ба марғ расондани ду ва ё зиёда шахсон пешбинӣ гардидааст.

Аз беэҳтиётӣ ба марғ расондан дар натиҷаи вазифаи касбии худро ба таври дахлдор иҷро накардани шахс бо вазифаи касбии он шахс вобастагӣ дорад ва субъекти ин ҷиноят шахсе буда метавонад, ки дорои касби ин ё он соҳа мебошад. Мисол, мураббӣони муассисаҳои таълимии томақтабӣ, мураббӣони варзиш, инструктор оид ба туризм⁵⁷ ва ғайра.

Ҳамчунин, аз беэҳтиётӣ ба марғ расондани ду ва ё зиёда шахсон ҳолати вазнинкунандаи ҷазо эътироф карда шудааст.

Категорияи ин ҷиноят начандон вазнин эътироф мешавад.

Ба худкушӣ расонидан

Мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарӣ барои худкушӣ ҷой надорад, вале шахсе, ки одами дигарро ба худкушӣ мерасонад мутобиқи моддаи 109 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Ин модда аз ду қисм иборат мебошад.

Ба худкушӣ расонидан низ ба муқобили ҳаёт равонашуда ба ҳисоб рафта одамкушӣ эътироф намешавад.

Объекти гурӯҳиро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин мекунанд, ташкил медиҳад.

Объекти бевоситаи ба худкушӣ расонидан - муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ҷабрдида аз ҳаёт маҳрум мегардад (бо роҳи ба худкушӣ расонидан), эътироф мегардад. Агар мутобиқи нишондоди қисми 1 моддаи 109 КҶ ҚТ ба сифати ҷабрдида дилхоҳ шахс баромад кунад, пас мутобиқи қисми 2 ҳамин моддаи қонун ба си-

⁵⁷ Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Коммисарова. СПб.: Питер, 2008. С. 67.

фати чабрдида шахсе баромад карда метавонад, ки аз чихати моддӣ ё аз чихати дигар тобеи гунаҳгор мебошад ё ин ки ноболиғ бошад.

Тарафи объективии ин ҷиноят кирдор дар шакли ҳаракатҳое (беҳаракатие⁵⁸) ифода мегардад, ки шахси дигарро ба худкушӣ мерасонанд. Ҷиноят он вақт хотимаёфта эътироф мешавад, ки агар чабрдида худкушӣ кунад ё сӯиқасд ба худкушӣ кунад.

Аз диспозитсияи моддаи 109 КҶ ҚТ бар меояд, ки аз чунин кирдорҳои субъекти ҷиноят чабрдида ба худкушӣ расонида мешавад:

- 1) таҳдид нисбати шахси чабрдида;
- 2) муомилаи бераҳмона нисбати шахси чабрдида;
- 3) пастании мунтазами шаъну эътибори шахси чабрдида.

Таҳдид нисбати шахси чабрдида дар дилхоҳ намуд ифода гаштанаш мумкин аст. Мисол, таҳдиди паҳн кардани маълумоте, ки чабрдидаро бадном месозанд (аз шавҳари худ ҳомиладор набуданаш ва ғайра).

Таҳдид мумкин аст дар дилхоҳ шакл ифода карда шавад. Мисол, бо роҳи гуфтан (даҳонӣ), хаттӣ ва имову ишора.

Бояд дар назар дошт, ки таҳдид ғайриқонунӣ бошад. Таҳдиди қонунӣ оид ба маҳрум кардани чабрдида аз имтиёзҳои моддӣ, аз озодӣ маҳрум сохтан ё аз кор озод кардан, таркиби ҷинояти мазкурро ташкил наметавонад⁵⁹.

Муомилаи бераҳмона нисбати шахси чабрдида дар шаклҳои гуногун ифода гашта метавонад, аз ҷумла нописандӣ, сангдилӣ, бераҳмӣ. Ин шаклҳои бераҳмӣ ба чунин муносибат оварда расониданашон мумкин аст: қасдан расонидани зарар ба саломатӣ, лату кӯб, таҳқир, тачовуз ба номус, маҷбур кардан ба кирдорҳои дорой хусусияти шахсонӣ, маҳдуд ва ё маҳрум сохтан аз озодӣ, маҳрум кардан аз дамгирӣ ва ё хоб рафтани, аз хона пеш кардан ва ғайра. Чунин шакли содиршавии ин ҷиноят мумкин аст дар беҳаракатӣ низ ҷой дошта бошад. Мисол, хӯрок надодан ба чабрдида, бесаробон мондан, ёрии тиббӣ нарасонидан ва ғайра⁶⁰.

Мумкин аст бо як муомилаи бераҳмона ва ё якчанд маротиба чунин муомила кардан, шахс ба худкушӣ расонида шавад. Кирдори бераҳмона бояд хусусиятҳои доро бошад, ки дар ҳақиқат шах-

⁵⁸ Асари ишорашуда. С. 68.

⁵⁹ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 248.

⁶⁰ Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Коммисарова. СПб.: Питер, 2008. С. 68.

сро ба худкушӣ расонанд. Мисол, Суди Олии ИҶШС кирдори Т. дар муомилаи бераҳмона, ки аз он завҷаш ба худкушӣ оварда расонидааст, эътироф намуд, зеро Т. завҷашро мунтазам лату кӯб менамуд, масҳара ва таҳқир мекард, аз хона пеш мекард, ки дар натиҷа ҷабрида аз ҳаёт ба воситаи худкушӣ маҳрум гардид⁶¹.

Пастзании мунтазами шаъну эътибори шахси ҷабрида чунин фаҳмида мешавад, ки субъекти ин ҷиноят такроран ҳамон рафторҳоро содир мекунад, ки хусусияти таҳқир, пастзании обрӯву эътибор, масҳара, танқиди нораво, поймолкунии шахсият ва ғайраро доро мебошанд.

Тарафи субъективии ба худкушӣ расонидан гуноҳ ҳам дар шақли қасд ва ҳам беҳаётӣ содир шуданаш мумкин аст. Баъзе олимони аз беҳаётӣ содир шудани чунин ҷиноятро инкор мекунанд⁶².

Ба худкушӣ расонидан аксар вақт бо қасди бавосита содир карда мешаванд. Шах аз кирдори худ ба худкушӣ расонидани ҷабридаро дарк карда, имконияти ба худкушӣ расонидани ҷабрида ва ё сӯйқасди онро пешбинӣ намуда, фаро расидани чунин оқибатҳоро нахоста, вале дидаву дониста ба онҳо роҳ медиҳад, ё ба онҳо беътиноёна муносибат мекунад.

Субъекти ин ҷиноят танҳо шахси воқеии мукаллафе шуда метавонад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Қисми 2 моддаи 109 КҶ ҚТ ҷавобгариро барои ба худкушӣ расонидани шахсе, ки аз ҷиҳати моддӣ ё аз ҷиҳати дигар тобеи гунаҳгор мебошад ё ин ки дар ҳаққи ноболиғ содир шудааст, муқаррар мекунад.

Вобастагии моддӣ дар он ифода мегардад, ки ҷабрида дар тарбия ва таъминоти субъекти ҷиноят аст, бехтар ё бадтаршавии шароити моддии вай аз гунаҳгор вобаста аст, аз гунаҳгор қарздор аст. Аз дигар ҷиҳат, вобаста будан метавонанд дар муносибатҳои оилавӣ, муносибати корманд бо корфармо, тобеъ ба сардор ва ғайра ифода ёбад.⁶³

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар аксар ҷиноятҳои ба худкушӣ расонидан, ҷабридагон аз ҷиҳати моддӣ ё аз ҷиҳати дигар тобеи гунаҳгор мебошанд: келин тобеи падарарӯс ва хушдоман, ҳамсар ва фарзандон тобеи шавҳар ва падар, хоҳар тобеи бародар ва

⁶¹ Бюллетень Верховного Суда СССР. 1968. № 6. С. 31.

⁶² Российское уголовное право: В 2 т. Т. 2: Особенная часть / Под ред. Л.В. Иногамовой – Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Рарога. М., 2006. С. 63.

⁶³ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 248.

ғайра. Мисол, “Д” ном зан (келин ва ҳамсар) хангоми ба замини наздихавлигиашон даромада помидор чиданаш, модари шавҳараш “М” ҳолатро дида ўро таъна мекунад, ки “дар вақти коштани помидор ёрдам надода акнун, ки тайёр шуд мехӯрӣ” гуфта, бар замми ин, таҳқиру дашном карда ба сару рӯйи келинаш бо чойнику пиёла зада аз ў хоҳиш мекунад, ки аз хона баромада равад. Ин ҳодисаро шавҳари “Д”, - “С” дида, ба фикри модараш “М” ҳамроҳ мешавад ва ўро аз хона бароварда пеш мекунанд. Баъди чунин муомилаи бераҳмона, “Д” тоқат карда натавониста, бо оғилхона рафта даст ба худкушӣ мезанад.

Ҳамчунин, бо ин қисм бандубаст карда мешавад, ки агар субъекти ҷиноят шахси ноболиғро ба худкушӣ расонад ва дар чунин маврид бояд оид ба ноболиғ будани ҷабрдида маълумот дошта бошад.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 1 моддаи 109 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш миёна буда, ҷинояти дар қисми 2-уми он пешбинишуда вазнин ба ҳисоб меравад.

Намуди санксия нисбатан муайян ба ҳисоб меравад.

§ 3. Тавсифи умумии ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ

Ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ баъди ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт дар ҳамон боб, яъне боби 16 КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудаанд. Дар ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ, меъёрҳои пешбинӣ гардидаанд, ки ҳаёти шахсро низ дар хатар мегузоранд (мисол, моддаи 122 КҶ ҚТ - маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ; моддаи 127 КҶ ҚТ – дар хатар монондан ва ғайра). Олимон чунин ҷиноятҳоро ҷиноятҳои омехта меноманд, яъне ҳам ба саломатӣ хатароваранд ва ҳам ба ҳаёт. Бинобар ин, муттаҳид кардани ҳаёт ва саломатӣ ҳамчун объекти бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшаванда дар як намуд (боби 16 КҶ ҚТ) ба мақсад мувофиқ аст.

Ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ – кирдорҳои зиддиҳуқуқии қасдона ва ё аз беэҳтиётӣ содиршавандае, ки дар вақти содир гардидани онҳо узв ё бофтаҳои бадани инсон зарар мебинанд ё ба бадани инсон дард меоранд ва ё ҳаёт ва саломатии шахси дигарро дар хатар мегузоранд, эътироф мешаванд.

Ҳамин тавр, чиноятҳо ба муқобили саломатӣ, ки дар КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, аз рӯи чор зергурӯҳ тасниф намудан ба мақсад мувофиқ аст:

1. Кирдорҳое, ки ба саломатии шахси дигар дараҷаҳои гуногуни зараро мерасонанд:

➤ Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – моддаи 110 КҶ ҚТ;

➤ Қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ – моддаи 111 КҶ ҚТ;

➤ Қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ – моддаи 112 КҶ ҚТ;

➤ Қасдан расонидани зарар ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ – моддаи 113 КҶ ҚТ;

➤ Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофиаи зарурӣ – моддаи 114 КҶ ҚТ;

➤ Қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси чиноят содирнамуда – моддаи 115 КҶ ҚТ;

➤ Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – моддаи 118 КҶ ҚТ;

➤ Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари миёна ба саломатӣ – моддаи 119 КҶ ҚТ.

2. Лағу кӯб ва азобу уқубат:

➤ Лағу кӯб – моддаи 116 КҶ ҚТ;

➤ Азобу уқубат – моддаи 117 КҶ ҚТ.

3. Кирдорҳое, ки ба зӯрварӣ вобаста нестанд, вале саломатии шахси дигарро дар ҳатар меғузоранд:

➤ Сироят кардан бо инфексияи ВНМО – моддаи 125 КҶ ҚТ;

➤ Сироят кардан бо касалии зӯҳравӣ – моддаи 126 КҶ ҚТ.

4. Кирдорҳое, ки ҳаёт ва саломатии шахси дигарро дар ҳатар меғузоранд:

➤ Таҳдиди қуштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – моддаи 120 КҶ ҚТ;

➤ Вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозӣ – моддаи 121 КҶ ҚТ;

➤ Маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ – моддаи 122 КҶ ҚТ;

➤ Искоти ғайриконунии ҳамл (аборт) – моддаи 123 КҶ ҚТ;

➤ Ба искоти ҳамл маҷбур сохтани зан – моддаи 124 КҶ ҚТ;

➤ Дар ҳатар мондан – моддаи 127 КҶ ҚТ;

➤ Ёрӣ нарасонидан ба бемор – моддаи 128 КҶ ҚТ;

➤ **Аз ҷониби корманди тиб номатлуб иҷро гардидани вазифаи касбӣ** – моддаи 129 КҶ ҚТ.

Объекти гурӯҳии ҳамаи ҷинойтҳо ба муқобили саломатӣ – муносибати ҷамъиятии бо қонуни ҷинойтӣ ҳифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин мекунад, ташкил медиҳанд.

Объекти намудӣ ва бевоситаи ҷинойтҳо ба муқобили саломатӣ – ин муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷинойтӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷинойт ба саломатии шахс зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатиرو ба миён меорад, эътироф мешаванд.

Барои расонидани зарар ба саломатии худ шахс мутобиқи ин моддаҳо ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида намешавад. Барои расонидани зарар ба саломатии худ, шахс дар он ҳолат ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида мешавад, ки агар ин бо мақсади саркашӣ аз иҷрои вазифаҳои хизмати ҳарбӣ (моддаи 376 КҶ ҚТ) содир шуда бошад. Дар чунин ҳолат объекти бо қонунгузории ҷинойтӣ ҳифзшаванда на саломатии шахс (фасли 7, боби 16), балки тартиботи хизмати ҳарбӣ (фасли 14, боби 33) ба ҳисоб меравад.

Розигии шахси ҷабрдида барои расонидани зарар ба саломатии ӯ, ҷавобгарии ҷинойтиро истисно намекунад, ба истисноии ҳолатҳое, ки агар ин кирдор бо мақсади ба манфиатҳои ҷамъиятӣ содир карда шавад. Мисол, дар асоси муқаррароти Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон узв ва (ё) бофтаҳои инсон дар он ҳолат иҷозат дода мешавад, ки агар шахс (донор) ягон узв ва ё бофтаи худро барои пайвандсозӣ ба шахси дигар (ретсипиент) ихтиёран диҳад. Гирифтани узв ва (ё) бофтаҳо аз донори зинда танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки агар мувофиқи хулосаи гурӯҳи машваратии духтурони мутахассис амали мазкур ба саломатии ӯ зарари ҷиддӣ нарасонад.

Ҳамчунин, қатъи сунъии ҳомиладорӣ (қонунӣ) бо розигии худи зани ҳомиладор низ ҷавобгарии ҷинойтиро ба миён намеорад.

Саломатии кӯдак ҳамчун объекти ҷинойт хангоми таваллуди ӯ ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тавр, объекти бо қонунгузории ҷинойтӣ ҳифзшавандаи ҷинойтҳо ба муқобили саломатӣ – ин дахлнопазирии саломатии дилхоҳ шахси дигар ба ҳисоб меравад, новобаста аз вазъи саломатӣ ё синну соли ӯ.

Тарафи объективии ҷинойтҳо ба муқобили саломатиرو кирдор ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ташкил медиҳад.

Аксарияти ҷиноятҳо, аз ҷумла ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ дар шакли ҳаракат содир карда мешаванд. Як гурӯҳи ҷиноятҳои ҳастанд, ки ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ содир карда мешаванд ва баъзе гурӯҳи ҷиноятҳои ҳастанд, ки танҳо дар шакли беҳаракатӣ содир карда мешаванд.

Чунин ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ дар шакли танҳо ҳаракат содир карда мешаванд:

1. Қасдан расонидани зарар ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ – моддаи 113 КҶ ҚТ;

2. Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофиаи зарурӣ – моддаи 114 КҶ ҚТ;

3. Қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда – моддаи 115 КҶ ҚТ;

4. Лату кӯб – моддаи 116 КҶ ҚТ;

5. Азобу уқубат – моддаи 117 КҶ ҚТ;

6. Таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – моддаи 120 КҶ ҚТ;

7. Маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ – моддаи 121 КҶ ҚТ;

8. Искоти ғайриқонунии ҳамл (аборт) – моддаи 123 КҶ ҚТ.

Чунин ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ дар шакли танҳо беҳаракатӣ содир карда мешаванд:

1. Дар хатар монондан – моддаи 127 КҶ ҚТ;

2. Ёрӣ нарасонидан ба бемор – моддаи 128 КҶ ҚТ.

Ҳамчунин, чунин ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ содир карда мешаванд:

1. Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – моддаи 110 КҶ ҚТ;

2. Қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ – моддаи 111 КҶ ҚТ;

3. Қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ – моддаи 112 КҶ ҚТ;

4. Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари миёна ба саломатӣ – моддаи 118 КҶ ҚТ;

5. Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – моддаи 119 КҶ ҚТ;

6. Вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозӣ – моддаи 121 КҶ ҚТ;

7. Ба искоти ҳамл маҷбур сохтани зан – моддаи 124 КҶ ҚТ;

8. Сироят кардан бо инфексияи ВНМО – моддаи 125 КЧ ҚТ;

9. Сироят кардан бо касалии зӯхравӣ – моддаи 126 КЧ ҚТ;

10. Аз ҷониби корманди тиб номатлуб иҷро гардидани вазифаи касбӣ – моддаи 129 КЧ ҚТ.

Ҳамин тавр, **тарафи объективии** ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ кирдор ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ифода мегардад.

Таркиби аксарияти ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ моддӣ (материалӣ) ба ҳисоб мераванд. Ин мазмуни онро дорад, ки нишоннаи ҳатмии ин қабил ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ, оқибати ҷиноятӣ дар намуди зарар ба саломатӣ ва робитаи сабабӣ байни ҳаракат (беҳаракатӣ) ва оқибат, ба ҳисоб меравад.

Расонидани зарар ба саломатӣ ҳама вақт натиҷаи кирдори зиддиҳуқуқии шахс, ки дар қонунгузорию ҷиноятӣ инъикос гардидааст, ба ҳисоб меравад. Қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати мудофияи зарурӣ, чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда, зимнан агар аз ҳад нагузашта бошад, ҷиноят эътироф карда намешавад. Ҳамчунин, дар расонидани зарар ба саломатӣ шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад, агар кирдор дар натиҷаи чорабиниҳои варзишӣ ба вуқӯъ пайваستا бошад. Чунин кирдор дар доираи риояи ҳама усул ва қоидаҳои беҳатарӣ риоя карда шуда бошанд (мисол, дар варзиши намуди бокс дар пушти сар задан қатъиян манъ аст). Агар, қасдан бо мақсади зарар ба саломатии шахси дигар ин қоида ва усулҳои риоя нагарданд ва шахс ба саломатиаш зарар бинад, пас чун қоидаҳои умумӣ, шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад.

Чи тавре дар боло қайд карда шуд, агар шахси дигар бо хоҳиши худаш ба саломатии ӯ зарар расонида шавад, ҷавобгарии ҷиноятӣ истисно карда намешавад, вале ҳангоми фардиқунонии ҷазо аз ҷониби суд ҳамчун ҳолати сабуққунанда ба эътибор гирифта шуданаш мумкин аст (банди «д» қисми 1 ва қисми 3 моддаи 61 КЧ ҚТ).

Таркиби баъзе ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ расмӣ буда ҳам метавонанд, яъне аз лаҳзаи содир намудани кирдори ба ҷамъият хавфнок новобаста аз фаро расидини оқибат ҷиноят хотимаёфта эътироф мешавад. Мисол, дар ҳатар монондан – моддаи 127 КЧ ҚТ.

Қой, вақт, тарз, олоту воситаи содир намудани ҷиноят ба сифати нишонаҳои иловагии тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ баромад карда метавонанд. Дар баъзе тар-

кибҳо онҳо ҳамчун нишонаи ҳатмии ҳамин таркиби ҷиноят баромад карда метавонанд. Мисол, «бо усули хатари умумидошта» (банди «е» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ), “бо роҳи шиканча ё бераҳмона” (банди «ж» қисми 2 моддаи 117 КҶ ҚТ) ва ғайра.

Дар **тарафи субъективии** ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ гуноҳ ҳам дар шакли қасд ва ҳам дар шакли беоҳтиётӣ ҷой дошта метавонад. Дар ҳолати беоҳтиётӣ расонидани зарари сабук ба саломатӣ ҷавобгари ҷиноятӣ ҷой дошта наметавонад, яъне барои аз беоҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 118 КҶ ҚТ) ва зарари миёна ба саломатӣ (моддаи 119 КҶ ҚТ) ҷой дошта метавонад.

Қасдан расонидани зарар ба саломатӣ мумкин аст ҳам дар шакли бевосита ва ҳам дар шакли бавосита инъикос гардад. Беоҳтиётӣ бошад, дар шакли худбоварӣ ва ҳам дар шакли бепарвоӣ инъикос мегардад.

Дар баъзе таркибҳои ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ нишонаҳои иловагии тарафи субъективии ҷиноят ба сифати нишонаҳои ҳатмии ин таркибҳо баромад карда метавонанд. Мисол, қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ (бо нияти ғаразнок, бо ҳиссиёти авбошона, бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ, маҳалгароӣ ё интиқом, бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрида), моддаи 113 КҶ ҚТ (қасдан расонидани зарар ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ).

Субъекти ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ – ин шахси воқеии мукаллафе, ки дар вақти содир намудини ин намуди ҷиноятҳо ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст, ҳисобида мешавад. Ба истиснои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 110 КҶ ҚТ) ва қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ (моддаи 111 КҶ ҚТ), ки ҷавобгари ҷиноятӣ аз синни чордаҳсолагӣ фаро мерасад.

Субъекти махсус дар баъзе таркибҳои ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ ҷой дошта метавонад, ки ғайр аз нишонаҳои умумии субъекти ҷиноят, дорои нишонаҳои иловагӣ мебошад. Аз ҷумла:

- уҳдадорихоӣ касбӣ (қисми 2 моддаҳои 118 ва 119 КҶ ҚТ);
- қорманди тиб (моддаи 121, қисмҳои 1 ва 3 моддаи 123, моддаи 129 КҶ ҚТ);
- қорманди тиб ва дигар шахсони вазифадор (моддаи 128 КҶ ҚТ).

Ҳамин тавр, бо дарназардошти талаботи тавсифи умумии ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ, ба таркибҳои ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ баҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ дода мешавад.

3.1. Кирдорҳое, ки ба саломатии шахси дигар дараҷаҳои гуногун зарро мерасонанд

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 110 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст. Ин модда аз се қисм иборат мебошад.

Намуди диспозитсияи моддаи 110 КҶ ҚТ баёнкунанда ба ҳисоб меравад, зеро дар он аломатҳои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатиро муқаррар шудааст. Ҳамин тавр, қасдан ба саломатӣ расонидани зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад ё боиси нобино, гунг, кар шудан ё талаф додани ягон узви бадан гардидааст ё аз кор мондани ин узв, қатъ гардидани ҳомиладорӣ ё дар бадсуратии ислохнопазири рӯй ифода ёфтааст, инчунин расонидани зарари дигар ба саломатӣ, ки барои ҳаёт хавфнок намебошад ё боиси харобшавии зиёди саломатии марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ гардидааст ё гунаҳгор баръало медонист, ки он боиси пурра аз даст додани қобилияти меҳнатии касбӣ ё бемории руҳӣ, нашъамандӣ ва ё токсикомания мегардад.

Объекти бевоситаи қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – ин саломатии ҷабрдида ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузорию ҷиноятӣ хифзшаванда ба ҳисоб меравад. Ба сифати ҷабрдидаи ҷинояти мазкур дилхоҳ шахси воқеӣ баъромат карда метавонад: аз ҳангоми таваллуд то марги биологӣ.

Тарафи объективии қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз се нишона иборат мебошад:

1) Кирдор дар шакли ҳаракат ё беҳаракатӣ, ки барои расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси дигар равона карда шудааст;

2) Оқибат дар намуди зарари вазнин ба саломатӣ: зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад ё боиси нобино, гунг, кар шудан ё талаф додани ягон узви бадан гардидааст ё аз кор мондани ин узв, қатъ гардидани ҳомиладорӣ ё дар бадсуратии ислохнопазири рӯй ифода ёфтааст, инчунин расонидани зарари дигар ба саломатӣ, ки барои ҳаёт хавфнок намебошад ё боиси харобшавии зиёди саломатии марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ гардидааст ё гунаҳгор баръало медонист, ки он боиси пурра аз даст додани

қобилияти меҳнати касбӣ ё бемории руҳӣ, нашъамандӣ ва ё токсикомания мегардад;

3) Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибат.

Таркиби ҷинояти қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ моддӣ ба ҳисоб меравад, зеро ин ҷиноят аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар намуди зарари вазнин ба саломатӣ хотимаёфта эътироф карда мешавад.

Аз рӯи муқаррароти диспозитсия моддаи 110 КҶ ҚТ, ҳама намудҳои зарари вазнин ба саломатиро ба ду гурӯҳ ҷудо кардан ба мақсад мувофиқ аст:

1) Қасдан ба саломатӣ расонидани зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад;

2) Қасдан ба саломатӣ расонидани зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок намебошад, вале оқибатҳои вазнинро ба миён овардани мумкин аст.

Доир ба муқаррар кардани дараҷаи зарари ба саломатии одам расонидашуда ҳатман экспертизаи тиббӣ – судӣ гузаронида мешавад. Мутобиқи моддаи 209 КМҶ ҚТ барои муайян кардани дараҷаи вазнинии зарари ҷисмонӣ гузаронидани экспертизаи тиббӣ – судӣ ҳатмист⁶⁴.

Экспертизаи тиббӣ – судӣ аз рӯи меъёрҳои тиббии дараҷаи зарари ба саломатии одам расонидашуда гузаронида мешавад, ки он тибқи меъёрҳои фармоиши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 918 аз 01 ноябри соли 2014 – замимаи 16 “Меъёрҳои тиббии муайян намудани дараҷаи зарар ба саломатии одам расонидашуда”⁶⁵ (минбаъд замимаи 16) қабул гардидааст, гузаронида мешавад.

Меъёрҳои тиббӣ – тавсифи тиббии аломатҳои баҳодиханда, барои муайян намудани дараҷаи зарар ба саломатии одам расонидашуда, ҳангоми гузаронидани экспертизаи тиббӣ – судӣ дар раванди истеҳсолоти парвандаҳои шаҳрвандӣ, маъмури ва ҷиноятӣ дар асоси таъйиноти суд, қарори суд, шахси таҳқиқбаранда, муфаттиш (дар мавриди мавҷуд будани роҳхати мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аризаи шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ шаҳодатгардонии

⁶⁴ Ниг.: Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2009. № 12. Мод. 816.

⁶⁵ Фармоиши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 918 аз 01 ноябри соли 2014 // Маҷмӯаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи экспертизаи тиббӣ – судӣ ва тартиби дастурии ташкил ва гузаронидани экспертизаи тиббӣ – судӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ судии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2014. С. 184.

(таджикоти) тиббӣ – судӣ гузаронида мешавад) истифода бурда мешаванд.

Тибқи банди 5 замимаи 16 зери мафҳуми “зарар ба саломатии одам расонидашуда”, вайроншавии ягонагии анатомӣ ва функцияи физиологии узвҳо ва бофтаҳои одам, дар натиҷаи таъсирҳои физикавӣ, кимиевӣ, биологӣ ва руҳии муҳити атроф, фаҳмида мешавад.

Зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад – ин расонидани чунин зарарҳое эътироф карда мешаванд, ки хатари аз ҳаёт маҳрум гардидани шахси дигарро ба миён меоранд. Ба чунин зарар бо баробари чароҳати ҷисмонӣ, инчунин беморӣ ва вазъи патологияи саломатӣ низ эътироф мешавад⁶⁶.

Дар адабиёти ҳуқуқии ҷиноятӣ зарарҳои вазнин ба саломатии инсонро қисман муқаррар намудаанд. Мисол, ба зарари вазнини саломатие, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд дохил шуда метавонанд: бо ягон ҷиз зада шикаф кардани косахонаи сар⁶⁷; захми сутунмуҳра; қафаси сина; шикамро захмӣ карда пардаашро дарронидан; зарар расонидан ба рағҳои калони хунгард; зиёда аз 15% сӯхтани пӯсти болоии бадан, ки ин сӯзиш 3 – 4 дараҷа эътироф мешавад; сӯзиши дараҷаи 3, ки зиёда аз 20% сӯхтани пӯсти болоии баданро ташкил медиҳад; сӯзиши дараҷаи 2, ки зиёда аз 30% сӯхтани пӯсти болоии баданро ташкил медиҳад. Натиҷаи чунин кирдорҳо оқибатҳои гуногунро ба бор оварданад мумкин аст. Ба монанди дараҷаи вазнини садамот (шок); комаи (ҳолати беҳушӣ дар натиҷаи захролуд шудани асабҳо ва майна) этиологияи (як соҳаи тиб, ки пайдоиши касалиҳоро меомӯзад) гуногун; аз даст додани хуни бисёр ва ғайра⁶⁸.

Барои дуруст муқаррар кардани дараҷаи зарар ба саломатӣ доир ба ин намуди ҷиноят, тибқи муқаррароти меъёрҳои тиббӣ, экспертизаи тиббӣ – судӣ гузаронида мешавад.

Тибқи замимаи 16 ба фармоиши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 918 аз 01 ноябри соли 2014, зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд ба ду зергурӯҳ ҷудо гардидаанд:

⁶⁶ Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Комми-сарова. СПб.: Питер, 2008. С. 73.

⁶⁷ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов. Отв. ред.: д.ю.н. И.Я. Козаченко, д.ю.н. З.А. Незнамова, к.ю.н. Г.П. Новоселова. М.: «ИН-ФРА». М. – НОРМА, 1998. С. 78.

⁶⁸ Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Комми-сарова. СПб.: Питер, 2008. С. 73.

1. Зарар ба саломатие, ки барои ҳаёти одам хавфнок аст ва вобаста ба хусусияташ бевосита ба ҳаёти одам таҳдидовар аст, инчунин зарар ба саломатие, ки ҳолатҳои хатарнокро ба ҳаёти одам эҷод мекунад;

2. Зарари хавфнок ба ҳаёти одам, ки вайроншавии функсияҳои ҳаётан муҳими организми одамро ба вуқӯъ мепайвандад ва организми одам чунин ҳолатҳоро мустақилона барқарор карда наметавонад, ки одатан ин ҳолатҳо бо марғи одам ба анҷом мерасад.

Дар банди 6.1 замимаи 16 намудҳои зарар ба саломатие, ки барои ҳаёти одам хавфнок аст ва вобаста ба хусусияташ бевосита ба ҳаёти одам таҳдидовар аст, инчунин зарар ба саломатие, ки ҳолатҳои хатарнокро ба ҳаёти одам эҷод мекунад, муқаррар гардидааст, ки чунин намудро ташкил медиҳанд⁶⁹:

6.1.1. Заҳми воридшаванда ба косоҳонаи сар (қисми мӯйдо-ри сар, пилкони чашм ва минтақаи атрофи чашм, бинӣ, гӯш, рухсора ва минтақаи чаккаю поёнманах, дигар минтақаҳои сар), аз ҷумла бе ҷароҳати мағзи сар;

6.1.2. Шикасти гумбаз (устухони пешона, фарқи сар) ва (ё) асо-си косоҳонаи сар: шикасти чуқуракҳо (пеш, миёна ё қафои) ё усту-хони пушти сар, ё девораи болои ковокии чашм, ё панҷарамонанд дар ғафсии умумиаш, ё устухонҳои фонамонанд, устухони чакка, ба истиснои шикасти лавҳачаи берунаи устухони косоҳонаи сар ва шикасти устухонҳои рӯй: бинӣ, девораи поёнии ковокии чашм, устухончаи ашк, устухони рухсора, ҷоғи боло, шохачаи алвеолӣ, устухони ком, ҷоғи поён;

6.1.3. Осеби дохиликосоҳонагии сар: маҷакшавии бофтаҳои мағзи сар; ҷароҳати диффузионӣ – аксоналии мағзи сар; латхурии мағзи сар дараҷаи вазнин; хунрезии баъдиосебии дохили мағзи сар ё дохили меъдаҷавӣ ва латхурии дараҷаи миёнаи мағзи сар, ё хунравии осебии эпидуралӣ, субдуралӣ, ё хунрезии осебии суб-рахноидалӣ мавриди вучуд доштани аломатҳои умумимағзӣ, мавзъегӣ ва сутунӣ (танағӣ);

6.1.4. Заҳми воридшавандаи гардан ба ковокии гулӯ ё ҳалқ ё қисми гардани хирной, ё қисми гардани сурхрӯда, заҳми ғадуди сипаршақл бо вайроншавии функсияи он;

⁶⁹ Маҷмӯаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи экспертизаи тиббӣ – судӣ ва тар-тиби дастурии ташкил ва гузаронидани экспертизаи тиббӣ – судӣ дар муас-сисаҳои давлатии тиббӣ судии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2014. С. 185-188.

6.1.5. Шикасти тағояки ҳалқ: сипаршакл ё чаллашакл, ё каф-лесшакл, ё болои ҳалқ, ё шохчамонанд, ё тағоякҳои хирной;

6.1.6. Шикасти сутунмуҳраи қисми гардан: шикасти тана ё шикасти дутарафаи камонаки муҳраи гардан, ё шикасти дандонаки муҳраи 2-юми гардан, ё шикасти яктарафаи камонаки муҳраи 1 ва 2-юми гардан, ё шикасти якчанд муҳраҳои гардан, аз ҷумла бе вайроншавии функсияи ҳароммағз;

6.1.7. Баромадани як ё якчанд муҳраҳои гардан; кафидани баъдиосебии диски байни муҳраҳо дар миқёси муҳраҳои гардан бо фишорорӣ ба ҳароммағз;

6.1.8. Латхӯрии ҳароммағз дар миқёси гардан бо вайроншавии функсияи он;

6.1.9. Заҳми воридшавандаи қафаси сина ба ковокии плевра ё перикард ё ба миёнадевор, аз ҷумла бе ҷароҳатёбии узвҳои дохилӣ;

6.1.10. Ҷароҳати пӯшидаи (мачақшавӣ, кандашавӣ, рахнашавӣ (кафидан) узвҳои ковокии қафаси сина: дил ё шуш, ё бронхҳо, ё хирной дар миқёси қафаси сина; гемоперикард ё пневмоторакс; диафрагма ё мачрои лифатикии қафаси сина, ё ғадуди тимус;

6.1.11. Шикасти сершумори дутарафаи кабургаҳо бо вайроншавии ягонагии анатомии қолиби қафаси сина ё шикасти сершумори яктарафаи кабургаҳо аз ду ё зиёда хатҳои анатомӣ бо пайдошавии минтақаи ҷунбандаи қафаси сина дар шакли “клапани кабургаӣ”;

6.1.12. Шикасти сутунмуҳра дар миқёси қафаси сина: шикасти тана ё камонаки як муҳра бо вайроншавии функсияи ҳароммағз, ё шикасти якчанд муҳраҳои қафаси сина бо пайваста шудани ҳолатҳои хатарнок ба ҳаёти одам;

6.1.13. Баромадани муҳраи қафаси сина: рахнашавии (кафидани) юаъдиосебии диски байнимуҳраҳо дар миқёси муҳраҳои қафаси сина бо фишорорӣ ба ҳароммағз;

6.1.14. Латхӯрии ҳароммағз дар миқёси қафаси сина бо вайроншавии функсияи он;

6.1.15. Заҳми воридшавандаи шикам ба ковокии батн, аз ҷумла бе ковокии узвҳои дохилӣ;

6.1.16. Ҷароҳати пӯшидаи (мачақшавӣ, кандашавӣ, рахнашавӣ (кафидан) узвҳои ковокии батн – испурч ё чигар, ё (ва) талхадон, ё ғадуди зери меъда, ё меъда, ё рӯдаи борик, ё рӯдаи ҳалқашакл, ё рӯдаи рост, ё чарбуи калон ва масорикаи ғафс, ё чарбуи рӯдаи ғафс ва борик, узвҳои фазои пасибатнӣ – гурда, ғадуди болои гурда, найчаи пешобгузар;

6.1.17. Захми воридшавандаи миқёси поёнии пушт ва (ё) кос ба фазои пасибатнӣ бо ҷароҳати пасибатнӣ он: гурда ё ғадуди болои гурда, ё ғадуди зеримеъда, ё қисми поёнраванда ё горизонталии рӯдаи двоздаҳангушта, ё рӯдаи болораванда ё поёнравандаи халқашакл;

6.1.18. Шикасти муҳраи миқёси камару кос: шикасти тана ё камонаки як ё якҷанд муҳраи миқёси камару кос бо алоими “думи асп”;

6.1.19. Баромади муҳраи камар; кафидани баъдиосебии диски байнимуҳраҳо дар миқёси муҳраҳои камар, камару кос бо алоими “думи асп”;

6.1.20. Латхӯрии ҳароммағзи камар бо алоими “думи асп”;

6.1.21. Ҷароҳати (маҷақшавӣ, кандашавӣ, рахнашавӣ (кафидан) узвҳои ковокии кос: ҷароҳати кушода ё пӯшидаи шошадон ё қисми пардадори пешоброҳа, ё тухмдон, ё бачадон бо изофаҳояш, ё дигар узвҳои ковокии кос (ғадуди простата, ҳубобчаҳои манӣ ё та-ноби манигузар);

6.1.22. Захми маҳбал ё рӯдаи рост, ё чатан бо воридшавии он ба ковокӣ ва ё насичи ҷарбии коси хурд;

6.1.23. Шикасти дутарафаи нимдоираи пеши кос бо вайроншавии пайвастагии ягонаи кос: шикасти ҳардуи устухонҳои зери ноф (заҳор) ва ҳардуи устухонҳои сурина дар шакли “шапалак”; шикасти устухонҳои кос бо вайроншавии пайвастагии доираи кос дар қисми қафой: шикасти вертикалии устухонҳои кос, сурина, рахнашавии (кафидани) алоҳидаи пайвандаки косу сурина; шикасти устухонҳои кос бо вайроншавии пайвастагии кос дар қисми пеш ва қафои кос: шикасти вертикалии яктарафа ва дутарафаи қисми пеш ва қафои устухони кос аз як тараф (шикасти Малген); шикастҳои диагоналӣ – вертикалӣ дар қисми пеш ва қафои кос дар тарафҳои муқобил (шикасти Воллюме); шикастҳои пайвастаи гуногуни устухонҳои кос ва пайвандаки он дар қисми пеш ва қафои он;

6.1.24. Захми воридшаванда ба ковокии сутунмуҳра дар миқёси гардан, ё қафаси сина, ё камар, ё кос, аз ҷумла бе ҷароҳати ҳароммағз ва алоими “думи асп”;

6.1.25. Ҷароҳати кушода ё пӯшидаи ҳароммағз: кандашавии пурра ё нопурраи ҳароммағз; маҷақшавии ҳароммағз;

6.1.26. Ҷароҳати (рахнашавӣ (кафидан), кандашавӣ, буридашавӣ, аневризмаи баъдиосебӣ) рағҳои калони хунгард: аорта (шоҳраг) ё шараёни хоб (умумӣ, дохилӣ, беруний), ё зерикулфак, ё зеробағал, ё китф, ё тигигоҳ (умумӣ, беруний, дохилӣ), ё рон, ё зеризону ва (ё) варидҳои ҳамравӣ марказии онҳо;

6.1.27. Осеби кунди минтақаҳои рефлексогенӣ: минтақаи халқ, ё минтақаи синусҳои каротидӣ, ё минтақаи асаббофти офтобӣ, ё минтақаи узвҳои берунаи чинсӣ мавриди вучуд доштани маълумоти клиникӣ ва морфологӣ, ки оид ба вучуд омадани ҳолатҳои ба ҳаёти одам хатарнокро, ки дар бандҳои 6.2.1. – 6.2.8. Меъёри тиббӣ⁷⁰ нишон дода шудаанд, шаҳодат медиҳанд;

6.1.28. Сӯхтани ҳароратӣ ё кимёвӣ, ё барқӣ, ё нури дараҷаи III-IV зиёда аз 10% сатҳи бадан; дараҷаи III зиёда аз 15% сатҳи бадан; дараҷаи II зиёда аз 20% сатҳи бадан, сӯхтаҳои камтари сатҳи бадан мавриди авҷгирии бемории сӯхта; сӯхтаи роҳҳои нафас бо алоими варамӣ ва тангшавии тарқиши овозбарорӣ;

6.1.29. Сармозании дараҷаи III-IV зиёда аз 10% сатҳи бадан; сармозании дараҷаи II зиёда аз 15% сатҳи бадан; сармозании дараҷаи I зиёда аз 20% сатҳи бадан;

6.1.30. Ҷароҳати нури, бо пасомади бемории шадиди нурии дараҷаи вазнин ва бениҳоят вазнин;

6.1.31. Шикасти кушодаи устухонҳои найшақли дароз: рон, соқи калон; китф.

Дар банди 6.2 замиаи 16 намудҳои зарари хавфнок ба ҳаёти одам, ки вайроншавии функсияҳои ҳаётан муҳими организми одамро ба вуқӯ мепаивандад ва организми одам чунин ҳолатҳоро мустақилона барқарор карда наметавонад, ки одатан ин ҳолатҳо бо марғи одам ба анҷом мерасад, муқаррар гардидааст ва 10 намудро ташкил медиҳад:

6.2.1. Садамаи дараҷаи вазнин (III-IV);

6.2.2. Комаи дараҷаи II-II пайдоишаш гуногун;

6.2.3. Хунталафоти шадид, бисёр ё зиёдҳаҷм;

6.2.4. Норасогии шадиди кори дил ва рағҳои хунгарди дараҷаи вазнин, ё дараҷаи вазнини вайроншавии гардиши хун дар мағзи сар;

6.2.5. Норасогии шадиди кори гурда ё чигар, ё норасогии шадиди кори ғадуди болои гурдаи дараҷаи вазнин, ё панкреонекрози (фавти бофтаҳои ғадуди зеримеъда) шадид;

6.2.6. Норасогии шадиди нафаскашии дараҷаи вазнин;

6.2.7. Ҳолатҳои фасодию септикӣ: сепсис ё перетонит, ё плеврити фасодӣ, ё флегмона;

⁷⁰ Меъёри тиббӣ дар банди 1 замиаи 16 ба фармоиши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 918 аз 01 ноябри соли 2014 ҳамчун шакли мухтасари меъёрҳои тиббии муайян намудани дараҷаи зарар ба саломатии одам расонидашуда эътироф шудааст.

6.2.8. Вайроншавии хунгардиши минтакавӣ ва (ё) узвӣ, ки ба инфаркти узви дохилӣ ё гангренаи андомҳо; эмболияи (газӣ, равғанӣ, бофтавӣ, ё тромбоземболия) рағҳои мағзи сар ё шушҳо оварда мерасонад;

6.2.9. Заҳролудшавии шадид бо моддаҳои кимёвӣ ва биологии истифодабаранда дар тиб ё ғайритиббӣ, аз ҷумла бо маводи нашъадор, психотропӣ, хобоваранда, ки асосан ба системаи дилу рағҳо таъсир меоваранд, ё бо алкоғол ва маводи ба он монанд, ё маҳлулҳои техникӣ, ё бо металҳои заҳролудкунанда, ё газҳои заҳролудкунанда, ё заҳролудшавӣ аз гизо, ки ин ҳолатҳо ба ҳаёти одам хатарнокиро эҷод мекунанд ва дар бандҳои 6.2.1. – 6.2.8. Меъёрҳои тиббӣ нишон дода шудаанд;

6.2.10. Намудҳои гуногуни асфиксияи механикӣ; оқибати таъсироти умумии ҳарорати баланд ё паст (зарбаи гармо, зарбаи офтоб, гармозании умумӣ, сармозании умумии организм); оқибатҳои таъсироти фишори балад ё пастии атмосферӣ (баротравма, бемории кассонӣ); оқибати таъсироти барқи техникӣ ё атмосферӣ (осеби барқӣ); оқибатҳои дигар шаклҳои таъсироти нохуш (беобшавии организм, лоғарӣ, таассуроти аз ҳад зиёд ба организм), ки ин ҳолатҳо ба ҳаёти одам хатарнокиро эҷод мекунанд ва дар бандҳои 6.2.1. – 6.2.8. Меъёрҳои тиббӣ нишон дода шудаанд.

Зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок намебошад, вале оқибатҳои вазнинро ба миён оварданаш мумкин аст аз зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд дар он фарқ мекунанд, ки оқибати зарар дар диспозитсияи қисми I моддаи 110 ҚҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд:

- Нобино шудан;
- Гунг шудан;
- Кар шудан;
- Талаф додани ягон узви бадан ё аз кор мондани ин узв;
- Қатъ гардидани ҳомиладорӣ;
- Бадсуратии ислохнопазири рӯй;
- Боиси харобшавии зиёди саломатӣ марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ гардидааст;
- Пурра аз даст додани қобилияти меҳнатии касбӣ;
- Ба бемории руҳӣ гирифтор шудан;
- Ба бемории нашъамандӣ ва ё токсикомания гирифтор шудан.

Дар зери маънои **нобино шудан** – пурра нобино шудан (кӯр) ё ҳолате фаҳмида мешавад, ки тезбинии биноиши 0,04 ва камтар аз

он мувофиқ мебошад⁷¹. Гум кардани биной дар як чашм (аз чумла, ампутатсияи як себаки чашм дар натиҷаи осеб⁷²) низ зарари вазнин ба саломатӣ эътироф мешавад, зеро дар чунин ҳолат шахс зиёда аз сеяки қобилияти умумии меҳнатиашро гум мекунад⁷³. Мутобиқи муқаррароти банди 6.3. замимаи 16 дараҷаи зарар ба саломатӣ мавриди гум шудани чашми қаблан нобино аз рӯйи аломати давомнокии муҳлати вайроншавии саломатӣ муайян карда мешавад.

Дар зери маънои *гунг шудан* – устувор (пурра) аз даст додани қобилияти баён намудани фикру ақидаи худ ба воситаи садоҳо ва ё овоз, фаҳмида мешавад.

Дар зери маънои *кар шудан* ҳолате фаҳмида мешавад, ки шахс пурра қобилияти шунавоиро дар ҳарду гӯшаш гум мекунад ва ё чунин ҳолате фаҳмида мешавад, ки шахс суҳанронии муқаррарии аз назди гӯшаш зиёда аз 3 – 5 см дуртарро намешунавад⁷⁴.

Бояд қайд намуд, ки гум шудани қобилияти шунавоӣ ҳатто дар як гӯш, аз рӯйи аломати устувор гум шудани қобилияти меҳнати умумӣ баҳо дода мешавад. Доир ба эътироф намудани гум кардани шунавоӣ дар як гӯш ҳамчун зарари вазнин ба саломатӣ муҳлатҳои тӯлонӣ ақидаи ягона байни адабиёти ҳуқуқӣ ва судии тиббӣ, ҷой надошт⁷⁵. Аксари олимони криминалистика гум шудани шунавоиро дар як гӯш ҳамчун зарари вазнин ба саломатӣ эътироф менамуданд. Аммо, олимони соҳаи тиб ин намуди зарарро ҳамчун зарари каме вазнини ҷисмонӣ (зарари миён ба саломатӣ) эътироф менамуданд⁷⁶.

Талаф додани ягон узви бадан ё аз кор мондани ин узв. Узв як қузъи бадани инсон мебошад, ки таъйиноти махсуси худро иҷро мекунад ва ҳамаи узвҳо дар якҷоягӣ саломатии инсонро пурра таъмин мекунанд ва ё ҳаёти инсонро пойдор мегардо-

⁷¹ Ниг.: Уголовное право России. Общая и Особенная части: учебник для вузов / Под общей редакцией д.ю.н., Н.Г. Кадникова. М.: Книжный мир. 2007. С. 347.

⁷² Маҷмӯаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи экспертизаи тиббӣ-судӣ ва тартиби дастурии ташкил ва гузаронидани экспертизаи тиббӣ-судӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ судии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2014. С. 189.

⁷³ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов. Отв. ред.: д.ю.н. И.Я. Козаченко, д.ю.н. З.А. Незнамова, к.ю.н. Г.П. Новоселова. М.: «ИН-ФРА». М. – НОРМА, 1998. С. 79.

⁷⁴ Маҷмӯаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи экспертизаи тиббӣ-судӣ ва тартиби дастурии ташкил ва гузаронидани экспертизаи тиббӣ-судӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ судии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2014. С. 189.

⁷⁵ Титов Б.Н. Уголовная ответственность за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001. С. 39.

⁷⁶ Ниг.: Авдеев М.И. Курс судебной медицины. М.: Изд-во Медицина. 1959. С. 451.

нанд. Мутобики нишондоди моддаи 1 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати узв ҳамчун ҷузъи бадан, ки сохти муайян ва таъйиноти махсус дорад, инҳо баромад меку- нанд: дил, гурда, чигар, шуш, ғадуди зерӣ меъда, устухонҳо, мағзпардаи саҳти сар, шоҳпардаи чашм ва ғайра. Дар ин ҷо қонунгузор узвҳои бадани инсонро муқаррар кардааст, ки баъзеи он ҳаётан муҳиманд. Моддаи 110 КҶ ҚТ он узвҳоеро дар назар дорад, ки бе он шахс зинда монданаҳ мумкин аст. Мисол, як гурда, устухонҳои даст ё пой ва ғайраҳо.

Дар банди 6.6. замимаи 16 узвҳо, ки ҳангоми расонидани зарари вазнин ба саломатӣ талаф дода мешаванд, муқаррар гардида- анд:

6.6.1. Талафёбии даст ё пой, яъне чудо шудани онҳо аз тана ё гум карда шудани функсияи онҳо (фалаҷ ё дигар ҳолатҳо, ки боиси вайроншавии функсия мегарданд); талафёбии дастпанча ё по- панча ба талафёбии даст ё пой баробар карда мешавад;

6.6.2. Талафёбии қобилияти наслмонӣ, дар мардҳо лаёқати алоқаи чинсӣ намудан ва бордоркунӣ, дар занҳо лаёқати алоқаи чинсӣ намудан, бордоршудан ва таваллуд кардан дар назар дошта мешавад;

6.6.3. Талафёбии як тухмак (ҳоя).

Қатъ гардидани ҳомиладорӣ – қатъ гаштани чараёни ҳоми- ладорӣ, новобаста аз муҳлати он, дар натиҷаи расонидани зарар ба саломатӣ, бо инкишофи бачапартоӣ ва марғи дохили батнии тифл⁷⁷, эътироф мешавад. Ҷинояткор ба зани ҳомиладор таъсир расонида, ҳомиладорӣро ӯро қатъ менамояд. Таъсиррасонӣ ҳам бо роҳи ҷисмонӣ ва ҳам руҳӣ ба вукӯъ омаданаҳ мумкин аст. Мисол, бо мақсади зарари вазнин ба саломатӣ марбут ба қатъи ҳомиладорӣ бо таъсиррасонии ҷисмонӣ дар шиками зан бо мушт, лағад ва ё бо дигар восита мезанад, ё ин ки бо таъсирра- сонии руҳӣ зани ҳомиларо бо ҳамин мақсад метарсонад (дар ҳо- лати танҳои, ногаҳон бо овози баланд ягон ҳайвони даррандаро тақлид мекунад) ва ғайра.

П.А. Дубоветс доир ба эътирофи қатъи ҳомиладорӣ зан ҳам- чун зарари вазнин ба саломатӣ, чунин иброз намудааст: “Дар натиҷаи бо истифодаи зӯрӣ қатъ гардонидани ҳомиладорӣ зан хунравӣ ва дигар оризаҳои пасазқатъии ҳомиладорӣ ба миён ома-

⁷⁷ Маҷмӯаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи экспертизаи тиббӣ-судӣ ва тарти- би дастурии ташкил ва гузаронидани экспертизаи тиббӣ-судӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ судии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2014. С. 189

данашон имкон доранд, ки онҳо хавфи марги чунин занро ба миён меоранд”⁷⁸.

Ба сифати чабрдидаи ин чиноят дилхоҳ зани хомиладор баромад карда метавонад, новобаста аз синну солаш. Дар таҷриба ҳолатҳои вомехӯранд, ки ҳатто духтарчаи 8 – сола низ хомиладор шудааст⁷⁹.

Дар чунин намуди қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, зан бояд хомиладор бошад, яъне чӣ хомиладории табиӣ ва ё чӣ бо роҳи бордоркунии сунъӣ.

Ин тарзи расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз дигар намудҳои расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, бо хоҳиши зани хомиладор вобастагӣ дорад, яъне қатъи хомиладорӣ ғайри хоҳиши зани хомиладор буда, маҷбури амалӣ карда мешавад. Агар, қатъи хомиладорӣ бо хоҳиши худи чабрдида амалӣ карда шавад, пас кирдори шахс тибқи моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Дар чунин намуди расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, аҳаммият надорад, ки хомиладории зан чандвақтина аст.

Ҳамчунин, қатъ гардидани хомиладорӣ дар натиҷаи бемории модар ва тифл бояд бо зарар ба саломатии расонидашуда робитаи мустақими сабабию оқибатӣ дошта бошад ва на бояд ба хусусиятҳои инфиродии организми зан ва тифл (бемориҳо, ҳолатҳои патологӣ), ки то расонидани зарар ба саломатӣ вучуд дошт, вобастагӣ дошта бошад.

Бадсуратии ислоҳнопазири рӯй. Дар ҳолати расонидани чунин зарари вазнини саломатӣ дар рӯйи чабрдида тағйироте дароварда мешавад, ки он бадсуратиро (дахшатнамоиро, безебиро) ифода менамояд. Мисол, бурида гирифтани лаб, бинӣ, чашм, абрӯвон бо пӯсташ, пошидани моддаҳои кимиёвӣ, ки пӯсти рӯйро вайрон мекунад (месӯзонад) ва ғайра.

Ислоҳнопазири рӯй чунин ҷароҳати рӯй эътироф мешавад, ки тағйироте дар рӯй ҷойдошта хусусияти мустақилона барқароршавиро надоранд (бе гирифта шудани натбаҳо бо роҳи ҷарроҳӣ, пайдошавии дигаргуншавии шакл (деформатсия), вайроншавии қиёф ва ғайраҳо ё бо таъсири тағйироти ҷарроҳӣ) ва барои ислоҳ намудани он нишондод ба амалиёти ҷарроҳӣ пайдо мешавад (ҷарроҳии косметикӣ).

⁷⁸ Дубовец П.А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. М.: Юридическая литература, 1964. С. 73-74.

⁷⁹ Стрельников А.И. Ответственность за убийство, совершенное при обстоятельствах, отягчающих наказание: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1997. С. 72.

Дарачаи зарар ба саломатӣ расонидашуда бадсуратии илохнопазири рӯй аз тарафи суд муайян карда мешавад.

Экспертизаи тиббӣ – судӣ барои муайян намудани дарачаи илохнопазирии ҷароҳат, муайян намудани ҷойгиршавии анатомии он, инчунин оқибатҳои тиббии ҷароҳат тибқи муқаррароти замимаи 16 гузаронида мешавад⁸⁰.

Боиси харобшавии зиёди саломатӣ марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ гардидааст. Дар зери харобшавии зиёди саломатӣ марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ ҳолате дар назар дошта мешавад, ки шахс зиёда аз 30%⁸¹ (33%⁸²) қобилияти меҳнатиашро бебозгашт (умрбод) аз даст медиҳад ва маъюби гурӯҳи I ва ё II эътироф мешавад. Қобилияти меҳнатӣ – маҷмӯи ҳунар ва қобилияте дар назар дошта мешавад, ки натиҷаи он дар хизматрасонӣ ва ё тайёр намудани ин ё он маҳсулот инъикос мегардад.

Тибқи банди 19 замимаи 16 аз даст додани қобилияти меҳнати умумӣ дар мавриди пешгӯӣ шудани оқибати нохуши клиникӣ ва меҳнатӣ ё мавриди муайян будани оқибат новобаста аз муҳлат муайян карда мешавад. Аз даст додани қобилияти меҳнати умумӣ дар мавриди муайян набудани оқибати зарар ба саломатӣ дар муҳлати зиёда аз 120 рӯз муайян карда мешавад.

Дар зери **пурра аз даст додани қобилияти меҳнати касбӣ** ҳолате дар назар дошта мешавад, ки шахс қобилияти фаъолият ба он касбро пурра аз даст медиҳад. Чунин касб дар натиҷаи омӯхтани ин ё он соҳа ва ё истеъдод ба ӯ мушарраф гардидааст. Мисол, касби мусиқанавозӣ, ҳайкалтарошӣ, рассомӣ, актёрӣ, ҷарроҳ (хирург), варзишгарӣ ва ғайра.

Мутобиқи нишондоди сархати 13 банди 1 Дастурамал оид ба ташхиси тиббӣю иҷтимоӣ, ки бо фармониши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 майи соли 2012, таҳти № 189 ба тасвиб расидааст, **касб** – ин навъи фаъолияти меҳнатӣ, ки донишу малакаи тавассути омӯзиш ва таҷриба андӯхтаре тақозо менамояд, эътироф мешавад.

Шаҳрвандоне, ки осебро вобаста ба иҷрои вазифаҳои меҳнатӣ нагирифтаанд, дарачаи аз даст додани қобилияти

⁸⁰ Маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи экспертизаи тиббӣ – судӣ ва тартиби дастурии ташкил ва гузаронидани экспертизаи тиббӣ – судӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ судии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2014. С. 190.

⁸¹ Ҳамин ҷо.

⁸² Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов. Отв. ред.: д.ю.н. И.Я. Козаченко, д.ю.н., З.А. Незнамова, к.ю.н., Г.П. Новоселова. М.: «ИН-ФРА». М. – НОРМА, 1998. С. 80.

касбии меҳнатияшонро Комиссияи ташхиси тиббӣ – судӣ муайян менамояд. Дар ҳолатҳое, ки ҷабрдида дар натиҷаи вайроншавии фаъолияти узвҳо ҳангоми мавҷудияти нишондодҳои мутлақи тиббӣ барои иҷрои ҳама фаъолияти касбӣ, ҳатто дар шароити махсус ташкилкардашуда вазифаҳояшро иҷро карда натавонад, аз даст додани дараҷаи қобилияти касбии меҳнатӣ 100 фоиз (пурра) муқаррар карда мешавад.

Тибқи муқаррароти банди 77 Дастурамал оид ба ташхиси тиббӣ иҷтимоӣ, агар ҷабрдида якҷанд касб дошта бошад, пас тибқи хоҳиши ҳудаш ҳамон касбе, ки дар он осеби меҳнатӣ гирифта шудааст, ё ҳамон касбе, ки дар он собиқаи зиёди корӣ дорад, ё касбе, ки бо тариқи таълимоти махсус, ё касбе, ки дар он таҳассуси нисбатан баландро соҳиб шудааст, касби асосӣ ҳисобида мешавад. Асосан ҳамин ихтисос ҳангоми муайянсозии дараҷаи аз даст додани қобилияти касбии меҳнатӣ ба ҳисоб гирифта мешавад.

Ба бемории руҳӣ гирифтोर шудан чунин маъно дорад, ки дар натиҷаи содир намудани ин ҷиноят ҷабрдида ба бемории парешонии доимии руҳӣ, парешонии муваққатии руҳӣ ва заъфи ақл гирифтोर мешавад. Ба ин намуди беморӣ инчунин дохил мешаванд:

- Шизофрения (мачзубият);
- Психози васвосӣ – руҳафтадагӣ (паниакално-депрессивный психоз);
- Заъфи ақл аз латхӯрӣ (посттравматическое слабоумие);
- Эпилепсия аз латхӯрӣ (травматическая эпилепсия) ва ғайра⁸³.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 1 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон носолимии (бемории) руҳӣ – вайрон шудани фаъолияти муътадили руҳӣ, ки дар пастшавии қобилияти ақлӣ ва тағйирёбии возеҳи тафаккур ифода меёбад.

Ин намуди ҳамин ҷиноят мумкин аст бо таъсиррасонии ҷисмонӣ ва руҳӣ содир карда шавад.

Он вақт барои ба бемории руҳӣ гирифтोर шудан, шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, ки пайдоиши он бо зарар ба саломатии расонидашуда бояд робитаи сабабии байни кирдор ва оқибат эътироф карда шавад.

Ба бемории наишъамандӣ ва ё токсикомания гирифтोर шудан мутобиқи нишондоди моддаи 1 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин эътироф карда мешавад:

⁸³ Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Комми-сарова. СПб.: Питер, 2008. С. 75.

➤ **Нашъамандӣ** - беморие, ки аз захролудшавии паиҳами организм дар натиҷаи суиистеъмоли воситаҳои нашъадор, ки дар Конвенсияҳои байналмилалӣ дахлдор ва Рӯйхати миллий айнан гуруҳбанд шудаанд ба вучуд омада, ба вобастагии руҳию ҷисмонӣ аз онҳо тавсия мешавад;

➤ **Токсикомандӣ** (захрмандӣ) – беморие, ки аз захролудшавии паиҳами организм дар натиҷаи суиистеъмоли маводи доруворӣ ва маводи дигари ба воситаҳои нашъадор мансуб набуда ба вучуд омада, ба вобастагии руҳию ҷисмонӣ аз онҳо тавсиф мешавад. Ба сифати маводе, ки шахсро ба бемории таксикомандӣ гирифтдор мекунад, баромад карда метавонанд: буғи атсетон (моеи беранге, ки дар истеҳсоли лок, моддаҳои тарканд ва ғайра истифода мешавад), бензин, толуол ва ғайра⁸⁴.

Ҷинояткор ба организми ҷабрдида якҷанд маротиба моддаҳои нашъадор ва захрдорро (токсикиро) ворид мекунад, ки дар натиҷа вобастагии руҳию ҷисмонӣ ҷабрдида ба онҳо ба миён меорад.

Барои муқаррар кардани бемории нашъамандӣ ё токсикомандӣ ташхис гузаронида мешавад. Ин ташхис аз ҷониби комиссияи машваратии тиббӣ дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти тиббӣ дар муассисаҳои наркологии Вазорати тандурустии ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад.

Тарафи субъективӣ ҷинояти қасдан расонидани зарари вазнин ба саломати роҳи гуноҳ ҳам дар шакли қасди бевосита ва ҳам дар шакли қасди бавосита ташкил медиҳад.

Маҳз ҷой доштани қасди расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ин ҷиноятро аз сӯиқасд ба одамкушӣ фарқ мекунонад, зеро дар аксари ин ҷиноятҳо аз рӯйи аломатҳои кирдор онҳо бо ҳам тафовут доранд. Қасди гуноҳдор дар ҷинояти мазкур танҳо барои расонидани зарари вазнин ба саломатӣ равона гардидааст. Мисол, санаи 19 феввали соли 2016 шаҳрванд З. тахминан соати 16:00 ҳангоми дар хиёбони Рӯдакии шаҳри Душанбе қарор доштаниш, бо ҷабрдидаи шаҳрванд С. ҷанҷол намуда, бо мақсади расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, бо корди дар даст доштаи худ қасдан як маротиба зарба ба тарафи чапи шиками ӯ мезанад. Мувофиқи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ таҳти № 1604 аз санаи 07.03.2016, ҷароҳати бардоштаи шаҳрванд С. ба зарари вазнин ба саломатӣ мансуб дониста шудааст. Аз рӯйи хулосаи экспертизаи судии тиббӣ ва қасди равонагардидаи шаҳрванд З. нисбат ба фаро расидани оқибати кирдори содирнамудааш дар намуди зарари вазнин ба са-

⁸⁴ Ниг.: Ҳамон ҷо.

ломатии шахрванд С., суди ноҳияи Исмоили Сомони шаҳри Душанбе кирдори ӯро бо қисми 1 моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст намулдааст⁸⁵.

Субъекти ҷинояти қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – шахси воқеии муқаллафе ба ҳисоб меравад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни 14 – солағӣ расидааст.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда ва махсусан вазнинкунанда

Дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 110 КҶ ҚТ қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки хавфнокии ҷамъиятиашон вазнин ва махсусан вазнин мебошанд, пешбинӣ карда шудаанд.

Бандубасти одамқушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда, ки дар қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, бо қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда монанд ҳастанд, бинобар ин баъзе талаботи ба он вобастабудаи Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамқушӣ» таҳти № 21 аз 26-уми июни соли 2006 ва дигар сарчашмаҳо доир ба тавсифи ҳуқуқи ҷиноятии одамқушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда, ба инобат гирифта мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ карда шудаанд, ки агар:

- а) нисбати ду ва ё зиёда шахсон содир шуда бошад;
- б) нисбати шахс ё наздикони ӯ вобаста бо фаъолияти хизматӣ ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро намудани ӯ содир шуда бошад;
- в) нисбати шахси баръало ноқил ё шахсе, ки дар ҳолати очӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳгор аён аст, содир шуда бошад;
- г) нисбати шахси рабудашуда ё гаврон содир шуда бошад;
- д) бо бераҳмии махсус содир шуда бошад;
- е) бо усули хатари умумидошта содир шуда бошад;
- ж) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;
- з) дар қараёни бетартибҳои оммавӣ содир шуда бошад;
- и) бо нияти ғаразнок ё бо кирои зархаридон содир шуда бошад;
- к) бо ҳиссиёти авбошона содир шуда бошад;

⁸⁵ Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомони шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-174/16.

л) бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷинойти дигар ӯ осон кардани содир намудани он, инчунин марбут бо таҷовуз ба номус ӯ кирдори зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ содир шуда бошад;

м) бо сабаби нафрат ӯ хусумати миллий, наждӣ, динӣ, маҳалгарой ӯ интиқом содир шуда бошад;

н) бо мақсади истифодаи аъзои бадан ӯ бофтаҳои ҷабрдида содир шуда бошад;

о) тақроран ӯ аз ҷониби шахсони қаблан барои одамқушӣ маҳкумшуда содир гардидааст, ба истиснои кирдорҳои пешбини-намудаи моддаҳои 105, 106 ва 107 ҳамин Кодекс.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахс ӯ бештар аз он (банди «а» қисми 2 моддаи 110 ҚЧ ҚТ). Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахс ӯ бештар аз он эътироф карда мешавад, ки агар ҳаракати гунаҳгорро **қасди ягона** дар бар гирифта, чун қоида он дар **як вақт ӯ фосилаи кӯтоҳи вақт** содир шуда бошад.

Қасди ягона чунин маъно дорад, ки кирдори шахс бо қасди расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахс ӯ бештар аз он равона карда шудааст. Дар чунин ҳолат қасд нишонаи ҳатмии ҷавобгарии ҷинойтӣ бо ин банд ба ҳисоб меравад. Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии як шахс ва сӯйқасд ба расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси дигар ҳамчун ҷинойти хотимаёфтаи қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахс бандубаст карда намешавад. Дар чунин ҳолат новобаста аз пайдарҳамии ҳаракатҳои ҷинойткорона, кирдор бояд бо қисмҳои 1 ӯ 2 моддаи 110 ҚЧ ҚТ ва қисми 3 моддаи 32, банди «а» қисми 2 моддаи 110 ҚЧ ҚТ бандубаст карда мешавад⁸⁶.

Дар **як вақт** қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахс ӯ бештар аз он чунин маъноро дорад, ки як кирдори шахс қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахси дигар ӯ бештар аз онро ба миён меорад. Мисол, бо қасди расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси дигар ӯ бештар аз он, ки дар як ҷо истодаанд (ӯ нишастаанд), ҷинойткор бо автомашина ба сӯяшон ҳамла меоварад ва дар натиҷа ҳамаи ҷабрдидаҳо бо сабаби зарбаи ҷборай ҳамон автомашина, зарари вазнин ба саломатӣ мегиранд.

Дар **фосилаи кӯтоҳи вақт** қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахс ӯ бештар аз он маънои пайдарҳам қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии шахс ва баъди гузаштани фо-

⁸⁶ Уголовное право. Особенная часть: учебник / под ред. И.В. Шишков. М.: Проспект, 2014. С. 65; Маҷмуаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 98.

силаи кӯтоҳи вақт, чунин зарар ба шахси дигарро дорад. Ба қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ин ду ҷе бештар аз он шахс, қасди ягона вучуд дорад – ба саломатии ҳамон ду ҷе бештар аз он шахс зарари вазнин расонида шавад. Ангеза ва мақсади ҷиноят низ ягона аст. Мисол, шаҳрванд Г. ном мард бо завҷааш шаҳрванд Р., ки ҳомиладор буд, дар хонаи баландошӯна хучраашонро таъмир мекарданд. Ҳамсоҷашон шаҳрванд Т. аз садоҳои гуногуни таъмири хучраи онҳо нороҳат мешавад. Шаҳрванд Т. бесабрӣ карда, бо мақсади расонидани зарари вазнин ба саломатии ҳамсоҷонаш, ба хучраи шаҳрвандон Г. ва Р. омада, бо зарбаҳои гуногун онҳоро лату кӯб мекунад, ки дар натиҷа як чашми шаҳрванд Г. пурра нобино гардида, ҳомиладорӣи шаҳрванд Р. қатъ мегардад.

Агар қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду шахс ҷе бештар аз он дар вақтҳои гуногун ва бо қасди гуногун содир карда шавад, пас кирдори шахс мутобиқи банди «о» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун такрорӣ бандубаст карда мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду ҷе зиёда шахс эътироф карда намешавад, ки агар як расонидани зарари вазнин ба саломатӣ қасдона ва дигараш қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда, содир шуда бошад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ду ҷе зиёда шахс бо тарзҳои гуногун содир карда мешавад. Бояд дар назар дошт, ки агар ин амали қасдона бо усули хатари умумидошта содир шуда бошад, пас бандубасти иловагӣ аз рӯи банди “е” қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ба миён меояд, новобаста аз он, ки дар чунин тарз ба саломатии дигар шахс (ду ҷе зиёда ашхос, ки нисбатан қасди расонидани зарари вазнин ба саломатӣ равона шуда буд) зарари вазнин ба саломатӣ расонида мешавад ҷе не.

Барои бандубасти кирдори шахс мутобиқи банди “а” қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ бояд ин ҳолатҳо ба эътибор гирифта шаванд:

1. дар натиҷаи кирдори қасдонаи гунаҳгор ба саломатии чабрдидаҳо қасдан зарари вазнин ба саломатӣ расида бошад;

2. ба саломатии ду ҷе зиёда шахс, дар натиҷаи кирдори қасдонаи барои ҷамъият хавфноки дар як вақт ҷе фосилаи кӯтоҳи вақт содиршудаи гунаҳгор, зарари вазнин расида бошад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ нисбати шахс ҷе наздикони ӯ вобаста бо фаъолияти хизматӣ ва ҷе қарзи ҷамъиятиро

ичро намудани ӯ дар банди «б» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ, ки ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи чазо пешбинӣ шудааст ва ҳамон вақт кирдори шахс бо ин банд бандубаст карда мешавад, ки агар шахси гунаҳгор зарари вазнин ба саломати ро бо мақсади халал расонидан ба шахс барои ба амал баровардани фаъолияти чамъиятӣ ё қарзи чамъиятӣ ӯ ва ё ҳамчун қасос барои амалӣ намудани ин фаъолиятҳо содир карда бошад.

Зери мафҳуми баамалбарории фаъолияти хизматӣ бояд ҳаракатҳои шахс, ки ба доираи уҳдадорихои хизматиӣ ӯ дохил шуда, аз шартномаи меҳнатӣ (қарордод) бо корхона, дигар ташкилоти тибқи қонунгузорӣ бақайдгирифташудаи давлатию шахсӣ новобаста аз шакли моликиятшон, бо соҳибкорон, ки фаъолиятшон ба қонунгузории амалкунанда муҳолиф нест, ба вуқӯъ меояд, фаҳмида мешавад.

Таҳти иҷрои қарзи чамъиятӣ бошад аз чониби шаҳрвандон амалӣ намудани ҳам вазифаҳои ба уҳдааш вогузошташуда ба манфиати чамъият ё манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи шахсонӣ алоҳида, ҳам иҷрои дигар амалҳои фойданокӣ чамъиятӣ (пешгирӣ қардани ҳуқуқвайронкунӣ, ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ хабар додан оид ба ҷиноятҳои тайёр шудаистода ё содиршуда ё дар бораи ҷойи шахси барои ҳуқуқвайронкуниаш дар кофтукови ҷиноятӣ қарордошта, додани нишондод аз тарафи шохид ё ҷабрдида, ки шахси ҷиноятсодирнамударо фаш месозанд ва ғайра) доништа мешаванд. Мисол, Х. ном шахс оид ба хариду фурӯши маводи нашъадор машғул будани ҳамсоияш Б. ба мақомоти дахлдори ҳифзи ҳуқуқ мурочиат менамояд. Б. аз ин кирдори ҳамсоияш Х. воқиф шуда, ба назди ӯ омада, ба сару рӯяш якчанд маротиба бо мушт ва лагад мезанад, ки дар натиҷа аз ҷароҳатҳои бардоштааш шунавоияш дар ҳарду гӯшаш гум мегардад ва ӯ аз 4 см. дуртарро намешунавад. Аз рӯйи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ, ҷароҳати бардоштаи ҷабрдида ҳамчун зарари вазнин ба саломатӣ эътироф мегардад.

Тибқи муқаррароти моддаи 6 КМҶ ҚТ, ба сифати ҳешовандони наздик – падару модар, фарзандон, фарзандхондагон, фарзандхондашудагон, бародарон ва хоҳарон, бобо, бибӣ (модарқалон), набера, инчунин ҳамсар баромад қарда метавонанд.

Аз рӯйи назария ва таҷрибаи судӣ ба шахсонӣ наздики ҷабрдида, дар баробари ҳешони наздиқаш, инчунин дигар шахсоне, ки ба ӯ муносибати ҳешутаборӣ доранд (мисол, ҳешони ҳамсар), ғайр аз он шахсоне, ки ҳаёт, саломатӣ ва неқӯаҳволии онҳо аз рӯйи муносибатҳои шахсии ба миёномада ба ҷабрдида муҳим (мисол, дӯст,

маъшук(а), ҳамкор) аст ва дар ин хусус гунаҳгор бараъло огоҳ буд, дохил мешаванд.

Бо банди «б» қисми 2, моддаи 110 КҶ ҚТ танҳо қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии шахсе бандубаст карда мешавад, ки ӯ дар асоси қонун амал карда буд. Агар, сабаби қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар натиҷаи ҳаракатҳои ғайриқонунии ҷабрдида содир шуда бошад (масалан, баромадан аз ҳадди ваколатҳои хизматӣ), чунин кирдор бо банди «б» қисми 2, моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ нисбати шахси баръало ноболиғ ё шахсе, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳгор аён аст, дар банди «в» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст. Барои бандубасти ин тарзи қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ пеш аз ҳама бояд ноболиғ ҳамчун ҷабрдида ва ҳолати очизии ҷабрдида муайян карда шавад.

Бо банди «в» қисми 2, моддаи 110 КҶ ҚТ қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси баръало ноболиғ ё шахсе, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳгор аён аст ва бинобар ноболиғӣ ё ҳолати ҷисмонӣ руҳӣ барои химояи худ имконияти ба гунаҳгор муқобилият нишон доданро надошта, охирон ин ҳолатро дарк намуда, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатиро содир намуда бошад, бандубаст карда мешавад.

Ноболиғ шахсе эътироф карда мешавад, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидааст. Мутобиқи қисми 1 моддаи 86 КҶ ҚТ шахсоне ноболиғ эътироф мегарданд, ки дар вақти содир намудани ҷиноят синни ҷордахсолагиро пур кардаанд, вале ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидаанд. Дар ин ҳолат, ба эътибор гирифтани ҳақиқати аст, ки дар бандубаст бо банди «в» қисми 2, моддаи 110 КҶ ҚТ бояд ҳолати руҳии ҷабрдида ба эътибор гирифта шавад, яъне танҳо дар ҳолатҳои имконпазир аст, ки агар гунаҳгор дидаю дониста дарк намояд, ки ба саломатии шахсе зарари вазнин расонида истодааст, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидааст. Агар ҷинояткор эътироф кунад, ки ба саломатии шахсе зарари вазнин расонидааст, ки аз синни ҳаҷдаҳсола болотар аст, ҳол он ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидааст, кирдори шахс мутобиқи банди «в» қисми 2, моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Шахсе дар ҳолати очизӣ қарордошта эътироф мешавад, ки ба бемории ҷисмонӣ ва руҳӣ гирифта бошад, пиронсол бошад, беҳуш бошад, хоб бошад, хурдсол бошад, маст бошад, ки бо яке аз ин сабабҳо моҳияти ҳодисаҳоро дуруст дарк карда наметавонад ё

қуввату тавоноии муқобилиятро надорад. Мисол, шаҳрванд Ш. - маъюби гурӯҳи III буд ва як пой надошт, бо асояш дар ях лағжида ба автомобили шаҳрванд Б. ном зан мерасад ва асояш ранги автомобилро мехарошад. Ин ҳолатро дида, шаҳрванд Б. асои дасти шаҳрванд Ш. гирифта ба рӯяш мезанад. Аз чароҳати бардоштааш, чашми чапи шаҳрванд Ш. пурра нобино мегардад. Тибқи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ, чароҳати бардоштаи маъюби гурӯҳи III, шаҳрванд Ш. ҳамчун зарари вазнин ба саломатӣ эътироф гардид. Дар ин ҳолат, очиз будани шаҳрванд Ш. ба шаҳрванд Б. маълум буд, яъне шаҳрванд Ш. як пой надошт, бо асо мегашт ва хатто аз ҷойи лағжида ғалтидааш хеста натавониста буд.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ нисбати шахси рабудашуда ё гаравгон дар банди «г» қисми 2 моддаи 110 КЧ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии одами рабудашуда ё гаравгон бо дигар таркибҳои ҷиноятҳо дар алоқамандӣ мебошад, яъне бо “**одамрабӣ**” – моддаи 130 КЧ ҚТ ва “**ғасби гаравгон**” – моддаи 181 КЧ ҚТ.

Ҳангоми бандубасти кирдори гунаҳгор бо банди «г» қисми 2, моддаи 110 КЧ ҚТ бо аломати қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ нисбати шахси рабудашуда ё гаравгон, бояд дар назар дошт, ки тибқи мафҳуми қонун ҷавобгарӣ бо банди мазкур на танҳо барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии одами рабудашуда, ё ин ки ба гаравгон гирифташуда, балки барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии шахсони дигар, ки аз ҷониби шахси гунаҳгор вобаста ба рабудан ё ба гаравгон гирифтани содир шудааст, ба миён меояд. Кирдори содиргардида бояд дар маҷмӯъ бо ҷиноятҳои дар моддаҳои 130 ё 181-и КЧ ҚТ пешбинишуда, бандубаст карда шавад.

Агар, бо мақсади қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, шахси дигар рабуда шуда бошад, пас кирдори шахс мутобиқи банди «г» қисми 2 моддаи 110 КЧ ҚТ бандубаст карда мешавад⁸⁷.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо бераҳмии махсус дар банди «д» қисми 2 моддаи 110 КЧ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Тарзҳои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки ҷабрдида ба азобу уқубати махсус гирифта мегардад, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо бераҳмии махсус эътироф

⁸⁷ Тафсир ба КЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 235.

мешаванд. Бояд дар назар дошт, ки мафхуми бераҳмии махсус ҳам ба тарзи куштор ва ҳам ба дигар ҳолатҳое, ки оид ба аз ҷониби гунаҳгор зоҳир намудани бераҳмии махсус шаҳодат медиҳанд, алоқаманд мебошад. Ҳамзамон, барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо бераҳмии махсус содиршуда эътироф намудан бояд муқаррар карда шавад, ки қасди гунаҳгор маҳз ба расонидани зарари вазнин ба саломатии ҷабрдида бо бераҳмии махсус равона шудааст.

Ин тарзи қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо таъсири омилҳои гуногун содир гардиданаш мумкин аст: химиявӣ, механикӣ, физикӣ, биологӣ, психологӣ ва ғайраҳо. Мисол, ба воситаи оташ ягон қисмати баданашро оҳиста – оҳиста месӯзонад, ягон қисмати бадани ҷабрдида ро бурида, ба он маҳлули кимиёвӣ мерезад ва ба инҳо монанд.

Нишонаҳои бераҳмии махсус, аз ҷумла дар ҳолатҳое ҷой дорад, ки агар пеш аз расонидани зарари вазнин ба саломатии ҷабрдида ва ё дар ҷараёни содиркунии он нисбати ҷабрдида азобу уқубат истифода шуда ё ҷабрдидаи ҷиноят таҳқир карда шавад, инчунин агар ин кирдорро гунаҳгор дидаву дониста бо тарзе содир намояд, ки ба ҷабрдида азобу уқубати махсус диҳад. Ба ин мисол шуда метавонанд:

- нохунҳои дасту пойро қандан;
- чашро оҳиста бо сӯзан кӯр қандан;
- дандонҳоро қанда гирифтан;
- гӯшу бинӣ, ангуштҳо ва дигар узви баданро бурида намак пошидан;
- меҳро ба гӯш даровада қар қардан;
- забонро бо анбур пучида қанда гирифтан;
- қаллаашро ба об монда гирифтан;
- қувваи барқ истифода бурдан;
- дар ҳузури шахсони наздик (агар гунаҳгор дарк намояд, ки бо ҳаракатҳои худ ба онҳо азобу уқубати махсус мерасонад);
- пучидан;
- ба муҳлати дуру дароз ташна ва гурусна нигоҳ доштан;
- ба бадан таъсир расонида хандонидан;
- дар ҷойҳои ба саломатӣ номувофиқ (намнок, гармӣ, хунукӣ, ҳашаротдор, ҳазандадор) нигоҳ доштан ва ғайраҳо.

Зиёд будани миқдори ҷароҳатҳо на дар ҳамаи ҳолатҳо маъноӣ бо бераҳмии махсус расонидани зарари вазнин ба саломатиро дорад. Дар баъзе ҳолатҳо, дар аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 118 ҚҶ ҚТ) низ миқдори ҷароҳатҳо дар бада-

ни чабрдида зиёд гардиданаш мумкин аст. Мисол, аз бепарвогии гунаҳгор, чабрдида аз баландии кӯҳ гелида – гелида ба поён меафтад, ки дар натиҷа ба саломатиаш зарари вазнин расонида мешавад. Дар баробари беҳтиёти, инчунин қасдан расонидани зарари вазнин ба саломати дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофиаи зарурӣ (моддаи 114 КҶ ҚТ) ва қасдан расонидани зарари вазнин ба саломати дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси чиноят содирнамуда (моддаи 114 КҶ ҚТ), ба чабрдида мумкин аст ҷароҳатҳои зиёд расонида шавад. Зиёд будани миқдори ҷароҳатҳоро ҳамчун бераҳмии махсус, аз рӯи мақсади субъекти чиноят ва тарзи содир намудани он муайян кардан ба мақсад мувофиқ аст.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо усули хатари умумидошта дар банди «е» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи чазо пешбинӣ шудааст.

Таҳти мафҳуми қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо усули хатари умумидошта чунин тарзе фаҳмида мешавад, ки гунаҳгор бараъло донад, ки он на танҳо ба саломатии чабрдида зарари вазнин мерасонад, ҳатто кирдори содирнамудаи ӯ боз ба шахси дигар низ хавф дорад. Мисол, бо роҳи оташ задан, захролудкунии обу хӯроқворӣ, ки ба ғайр аз чабрдида дигар шахсон низ истеъмол менамоянд ва ғайра.

Дар сурати бо усули хатари умумидошта ба саломатии шахси мушаххас қасдан зарари вазнин расонида шавад ва дар баробари он ба дигарон низ ин зарар расонида шавад, ин кирдор бо ду банд бандубаст карда мешавад: банди «е» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ва банди «а» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ.

Дар сурати бо усули хатари умумидошта ба саломатии шахси мушаххас қасдан зарари вазнин расонида шавад ва дар баробари он ба дигар шахсон зарари миёна ё сабуки қисмонӣ расонида шуда бошад ё аз ҳаёт маҳрумгардида бошад, пас кирдори шахс бо банди «е» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ва моддаҳои дахлдори Кодекси мазкур, ки ҷавобгарии чиноятиро барои қасдан расонидани зарари миёна, сабук ё одамкушӣ пешбинӣ намудааст, бандубаст кардан мумкин аст.

Дар ҳолатҳое, ки агар қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо роҳи оташ задан ё дигар тарзҳои хавфи умумидошта содир шуда, ба несту нобуд ё вайрон кардани молу мулкӣ ғайр ё киштзори ба фонди ҷангал дохилнабуда алоқаманд бошад, кирдор дар баробари банди «е» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ, боз бо қисми 2

моддаи 255 КҶ ҚТ ё бо қисми 2 моддаи 235 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ дар банди «ж» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст. Мазмуни гурӯҳи шахсон, гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) дар моддаи 39 КҶ ҚТ ифода гардидааст.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолате аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда ҳисобида мешавад, ки агар ду ё зиёда шахсон, бо қасди якҷояи ба расонидани зарари вазнин ба саломатӣ равонашуда, бевосита дар ҷараёни расонидани зарари вазнин ба саломатии ҷабрдида иштирок карда бошанд. Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон бе маслиҳати пешакӣ ва бо маслиҳати пешакӣ содир шуданаш мумкин аст.

Расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бе маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он иҷрокунандагон иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя содир намудани зарари вазнин ба саломатии шахси дигар пешакӣ маслиҳат накардаанд. Мисол, ду ё зиёда рафиқ дар роҳ нохост бо касе китф ба китф зада ҷанҷолро оғоз мекунанд, ки онҳо дар якҷоягӣ шахси дигарро лату кӯб намуда, ба саломатии ӯ зарари вазнин мерасонанд. Дар ҷунин ҳолат муҳим нест, ки ин ҷароҳатхоро қадоме аз ҳамичрокунандагон расонида бошанд (масалан, яке муқобилияти ҷабрдидаро баргараф карда, ба ӯ имконияти худмуҳофизаткуниро намедихад, дигаре бошад ба ҷабрдида ҷароҳати ҷисмонӣ мерасонад). Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолате низ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда ҳисобида мешавад, ки агар дар ҷараёни аз ҷониби як шахс содир намудани ҳаракатҳое, ки ба қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ равона шудаанд, ба ӯ бо ҳамин мақсад шахси дигар (шахсони дигар) ҳамроҳ шуда бошад.

Расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси дигар пешакӣ маслиҳат кардаанд.

Ҳамзамон, дар баробари ҳамичрокунандагон, дигар иштирокчиёни ҷиноят метавонанд ба сифати ташкилкунандагон, таҳриркунандагон ё ёрдамчиёни расонидани зарари вазнин ба са-

ломатӣ баромад кунанд ва ҳаракатҳои онҳо бо қисмҳои дахлдори моддаи 36 ва банди «ж» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар қараёни бетартибҳои оммавӣ дар банди «з» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ гардидааст.

Бетартибҳои оммавӣ – ин аз ҷониби гурӯҳи калони одамон (тӯда) содир намудани тачовуз ба амнияти ҷамъиятӣ, ки бо зӯрварӣ нисбат ба шахсият, харобкорӣ, сӯхтор, несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк, истифодаи силоҳи оташфишон, моддаҳои тарканда, воситаҳои тарқиш ё моддаҳои оташзананда алоқаманд аст, инчунин муқобилият нишон додан ба ҳокимият, ки бо истифодаи силоҳ ё дигар предметҳои ба сифати силоҳ истифодашаванда содир шудааст, фаҳмида мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо нияти ғаразнок ё бо кироия зархаридон дар банди «и» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Бо банди «и» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ (расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо нияти ғаразнок) бояд расонидани зарари вазнин ба саломатие бандубаст карда шавад, ки бо мақсади ба даст овардани манфиати моддӣ барои гунаҳгор ё шахсони дигар (маблағ, молу мулк ё ҳуқуқи ба даст овардани он, ҳуқуқ ба манзил ва ғайра) ё халос шудан аз хароҷотҳои моддӣ (баргардонидани молу мулк, қарз, ҳаққи хизматрасонӣ, иҷрои уҳдадорӣҳои молумулкӣ, пардохти алимент ва ғайра) содир шуда бошад.

Ҳамчунин, расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо кироия зархаридон кирдоре бандубаст карда мешавад, ки бо гирифтани мукофоти моддӣ ё дигар мукофот аз ҷониби иҷроқунонда алоқаманд бошад. Иҷроқунонда мумкин аст бе гирифтани мукофоти моддӣ ё дигар мукофот, ба саломатии шахси дигар зарари вазнин расонад. Мисол, иҷроқунонда хеши наздик ё рафиқи наздики шахсе, ки мақсади расонидани зарари вазнин ба саломатии ҷабрдидаро дорад, бе ваъдаи мукофот чунин ҷиноятро содир мекунад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо ҳиссиёти авбошона дар банди «к» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Авбошӣ дар диспозитсияи моддаи 237 КҶ ҚТ баён карда шудааст. Бо банди «к» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ бояд зарари вазнин ба саломатие бандубаст карда шавад, ки дар заминаи беҳурмати ошкоро нисбат ба ҷамъият ва меъёрҳои умумикабулкардаи

ахлоқӣ содир шуда, рафтори гунаҳгор таҳдиди ошкоро ба тартиботи ҷамъиятӣ буда, бо роҳи хоҳиши худро ба атрофиён муқобил гузоштан, намоиш додани муносибати беҳурматона ба онҳо, алоқаманд мебошад. Мисол, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси барои гунаҳгор ношинос ва ё бо сабабҳои ночиз, ки ҳамчун баҳона истифода бурда мешавад.

Дар чунин намуди расонидани зарари вазнин ба саломатӣ мавқеи асосиро ангезаи авбошӣ ташкил медиҳад. Б.С. Волков зикр менамояд, ки ҳамчун ангезаи авбошӣ нисбат ба ҷамъият нишон додани бераҳмӣ, диловариву нотарсӣ, қувваву маҳорати худро намоиш додан, худро дар муқобили ҷомеа ва одамон гузоштан ва ба онҳо беҳурмати ошкоро намояд⁸⁸. Н.И. Коржанский зикр менамояд, ки ангезаи авбошӣ ин кӯшиш ба худнишондихӣ, хештангарой, ахлоқи паст, худписандӣ, ки дар яқҷоягӣ ваҳшигиро ифода мекунад, эътироф мешавад⁸⁹.

Вобаста ба талаботи банди 16 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамқушӣ» таҳти № 21 аз 26-уми июни соли 2006, агар шахси гунаҳгор ба ғайр аз қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо ҳиссиёти авбошона дигар ҳаракатҳои қасдонаи дағалона, вайрон кардани тартиботи ҷамъиятӣ, ки дар беэҳтиромӣ нисбат ба ҷамъият ифода ёфта, бо зӯрварӣ ба шахрвандон ё таҳдиди истифодаи он, ҳамчунин несту нобуд ё вайрон кардани молу мулки ғайр алоқамандбударо содир карда бошад, кирдори ӯ бо банди «к» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ва қисми дахлдори моддаи 237 Кодекси мазкур бандубаст карда мешавад. Ҳамин тавр, санаи 16 майи соли 2016 соати 21:30 бародарон С. ва Н. бо бародарон Д. ва Ш. дар дохили маркази хизматрасонии интернетӣ қарор доштанишон, ба бозии компютери «Контр Страйк» машғул мешаванд. Ҳангоми бозии зикргардида, Р. нисбати маъмурияти маркази интернетӣ Ш. суханҳои пастзанандаи шаъну шараф аз қабилӣ «Кампир» иброз намудааст, ки дар натиҷа байни онҳо муноқиша ба миён омадааст. Баъдан, Ш. бо дасти росташ ба қисмати рӯи Р. як зарба мезанад. Ин ҳолатро бародараш С. дида, ба авбошии ӯ ҳамроҳ шуда, бо мушту лағат Ш. ва Д.-ро лату кӯб намуда, нисбати онҳо дашномҳои таҳқиромез иброз карда, тартиботи ҷамъиятиро 10-15 дақиқа дағалона вайрон намудаанд. Кирдори авбошонаашро давом дода, Р. аз болои мизи маъмурияти маркази хизматрасонии интернетӣ кордро

⁸⁸ Волков Б.С. Мотив и квалификация преступлений. М., 1968. С. 74.

⁸⁹ Коржанский Н.И. Квалификация хулиганства. Волгоград, 1989. С. 7.

дарёфт намуда, бо мақсади қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад, бо корди дар дасташбуда ба тарафи рости қафаси синаи Д. як зарба мезанад. Мувофиқи хулосаи Маркази ҷумҳуриявии экспертизаи тиббӣ – судии Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 4893 аз 08.07.2016 Д. ҷароҳати ҷисмонӣ ба монанди захми халидаю буридаи гузарандаи қафаси сина аз рост, гемопневмоторакс аз рост, хунравии дарунию берунӣ, осеби пӯшидаи косахона ва майнаи сар, ларзиши майнаи сар, хуносом ва хунрезии бардоштааст, ки он ба зарари вазнини саломатӣ мансуб мебошад. Мувофиқи хулосаи Маркази ҷумҳуриявии экспертизаи тиббӣ – судии Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 4891 аз 08.07.2016 Ш. ҷароҳати ҷисмонӣ ба монанди шикасти гарданаки миёнапанҷаи ангушти дуёми дасти чап, ки он ба зарари миёнаи саломатӣ мансуб мебошад, бардоштааст. Суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе кирдори шаҳрванд Р. бо қисми 3 банди «а» моддаи 237 ва қисми 2 банди «к» моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст намуда, дар асоси қисми 3 моддаи 67 КҶ ҚТ бо роҳи қисман зам намудани ҷазои таъйиншуда аз рӯи маҷмӯи ҷиноятҳо, ҷазо таъйин намудааст⁹⁰.

Барои дуруст фарқ намудани қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо ҳиссиёти авбошона содиршуда, аз қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатие, ки дар вақти муноқиша ва занозанӣ содир шудааст, бояд муайян намуд, ки ташаббускори ин кирдорҳо кӣ буд, оё муноқиша аз тарафи гунаҳгор чун баҳона барои содир намудани ин қасд ташкил нашуда бошад. Агар, муноқишаю занозаниро ҷабрдида оғоз карда бошад, инчунин дар ҳолатҳое, ки сабаби муноқиша ҳаракатҳои ғайриқонунии вай гаштааст, гунаҳгор барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз ҳиссиёти авбошӣ ба ҷавобгарӣ кашида намешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо мақсади рӯйтуш намудани ҷинояти дигар ё осон кардани содир намудани он, инчунин марбут бо таҷовуз ба номус ё кирдори зӯрварии дорои хусусияти шахвонӣ дар банди «л» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудаанд. Дар ин банд се ҳолати мустақили вазнинкунандаи қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ пешбинӣ карда шудаанд:

⁹⁰ Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-300/16.

1. Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо нияти рӯйпӯш намудани ҷинойати дигар;

2. Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо нияти осон кардани содир намудани ҷинойати дигар;

2. Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ марбут бо таҷовуз ба номус ё кирдори зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷинойати дигар дар он ҳолат ҷой дошта метавонад, ки шахс бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷинойати содирнамудаш ин кирдорро содир мекунад.

Расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси дигар бо мақсади осон намудани содир кардани ҷинойати дигар – то содир намудани ҷинойати дигар ба амал бароварда мешавад. Мисол, Ҷ. бо мақсади дуздии пӯшокаҳои чармин ба назди анбор омад. Дар наздикии он як нафар нишаста буд; шахси бе хонаву дар. Ӯ барои Ҷ. монеа ҳисоб мешуд. Ҷ. ба назди ин шахси бехона рафта таклиф намуд, ки аз ин ҷо равад ва кордро гирифта ба шиками ӯ зад, ки аз захми он зарари вазнин ба саломатӣ бардошт. Ҷ. ба назди анбор рафта қорашро давом дод.

Зери мафҳуми расонидани зарари вазнин ба саломатӣ марбут ба таҷовуз ба номус ё кирдори зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ, зарари вазнин ба саломатие фаҳмида мешавад, ки дар ҷараёни содир намудани ҷинойатҳои мазкур ё бо мақсади рӯйпӯш намудани онҳо, инчунин кирдоре, ки масалан, бо ангезаи қасос гирифтани аз шахсе, ки барои содир намудани ин ҷинойатҳо муқобилият нишон додааст, содир шуда бошад. Бо дарназардошти он, ки дар ҷунин ҳолат ду ҷинойати мустакил содир мешавад, кирдор бояд бо банди «л» қисми 2 моддаи 110 ҚҶ ҚТ ва вобаста аз ҳолатҳои мушаххаси қор, инчунин бо қисмҳои дахлдори моддаҳои 138 (таҷовуз ба номус) ё 139 ҚҶ ҚТ (ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ) бандубаст карда мешавад.

Таҷовуз ба номус – алоқаи ҷинсӣ бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба ӯ наздик ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан, эътироф мешавад.

Ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ – бачабозӣ, ҷимои зан бо зан (лесбиянство) ё дигар ҳаракати дорои хусусияти шаҳвонӣ дошта, ки бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ҷабрдида ё дигар шахсони ба ӯ наздик ё истифодаи вазъияти очизонаи ҷабрдида анҷом дода шудааст, эътироф мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, нажодӣ, динӣ, маҳалгарой ё интиқом дар банди «м» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи чазо пешбинӣ шудааст. Барои татбиқ намудани ин банд бояд ангезаи мушаххаси дар қонун нишондодашуда (бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, нажодӣ, динӣ, маҳалгарой ё интиқом) муайян карда шавад. Ин ангеза метавонад дар якҷоягӣ бо дигар асосҳо (қасд, ғараз, аз ҳиссиёти авбошӣ) ба миён ояд, вале дар байни онҳо ангезаи мазкур бояд бартарӣ дошта бошад.

Чунин намуди расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дуобъекта ба ҳисоб меравад. Ин чиноят ҳам ба ҳаёти шахс ва ҳам ба принсипи конституционии баробарии ҳама новобаста аз миллат, нажод, маҳалли истиқомат ва интиқоби дин таъовуз мекунад.

Дар ин маврид, ангезаи бартаридошта мумкин аст дар ҳолатҳои зерин зоҳир шавад: кӯшиши гунаҳгор барои зарар расонидан ба ҷабрдида вобаста ба муносибати миллӣ, нажодӣ ё маҳалли зисташ ё ин ки мансубияти диниаш ва ба ин васила паст задани обрӯ ва шаъну шарафи миллатҳо, нажодҳо ё динҳои алоҳида, ифода гардад. Чунин ангеза метавонад дар қасос гирифтани аз ҷабрдида барои розӣ нашудани ӯ ҷиҳати дастгирӣ кардани таъзири (дискриминатсия) миллӣ ва динӣ.

Бо банди «м» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ, инчунин расонидани зарари вазнин ба саломатие бандубаст карда мешавад, ки аз рӯйи интиқоми хунӣ содир шудааст. Ин шакли расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, асосан бо баҳонаи интиқом гирифтани аз шахс, аҳли оила ё авлоди ӯ барои ҳақиқатан ё маҷозан хафа кардани гунаҳгор ё аҳли оилаи ӯ, содир карда мешавад.

Ангезаи чунин чиноят ин қасос, интиқоми хунӣ мебошад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрдида дар банди «н» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи чазо пешбинӣ шудааст.

Васеъ шудани имконияти соҳаи тиб оид ба аз як шахс ба шахси дигар гузаронидани аъзои бадан ё бофтаҳо (пайвандсозӣ) барои ба даст овардани маводи донорӣ, талаботро ба миён овардааст. Ин ҳолатҳо метавонанд ба куштор ҷиҳати ба даст овардани аъзои бадан ё бофтаҳо барои истифода дар пайвандсозӣ оварда расонанд.

Ангезаи содир намудани ин чиноят хусусияти ғаразнокиро дорад (дар чунин ҳолатҳо кирдор бояд дар маҷмӯъ бо бандҳои «и, н» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад), вале ин ҷо метавонанд дигар ангезаҳо низ бошанд (масалан, кӯшиши начот до-

дани ҳаёти наздикон аз ҳисоби дигарон, бомуваффақият гузаронидани ҷарроҳӣ ва ғайра).

Бояд ба назар гирифт, ки ин ҷинойт на танҳо бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳо, инчунин бо дигар мақсадҳо низ содир шуданиш мумкин аст (масалан, дар мавридҳои одамхӯрӣ (каннибализм), садистӣ, ашёнпарастии ҷинсӣ (половой фетешизм) ва ғайра). Истифодабарии аъзои бадан ё бофтаҳои одам бо мақсадҳои саноатӣ низ ҷой доштаниш мумкин аст. Дар ин маврид муҳимаш он аст, ки зарарири вазнин ба саломатӣ бо мақсади истифодаи аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрида содир гардида, хусусиятҳои истифода бурдани он метавонад ҳархела бошанд.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ тақроран ё аз ҷониби шахсони қаблан барои одамкушӣ маҳкумшуда содир гардидааст, ба истиснои кирдорҳои пешбининамудаи моддаҳои 105, 106 ва 107 КҶ ҚТ дар банди «о» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо пешбинӣ шудааст.

Тибқи талаботи моддаи 19 КҶ ҚТ қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар он ҳолат тақрорӣ эътироф мешавад, ки агар шахс дар вақти гуногун қасдан ба саломатии ду ё зиёда шахсони дигар зарари вазнин расонад. Чунин тақрорӣ дар илми ҳуқуқи ҷинойтӣ ҳамчун тақрорӣ соф эътироф мегардад.

Агар шахс қабл аз содир намудани қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии шахс, шахси дигарро қасдан аз ҳаёт маҳрум сохта бошад ва барои ин ҷинойташ бо моддаи 104 КҶ ҚТ маҳкум гардида бошад, кирдори ӯ тибқи банди «о» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Қонунгузориҳои ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин маврид чунин намудҳои одамкуширо истисно намудааст:

- кӯдаки навзоди худро куштани модар (моддаи 105 КҶ ҚТ);
- одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ (моддаи 106 КҶ ҚТ);
- одамкушӣ дар ҳолати аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан (моддаи 107 КҶ ҚТ).

Дар сурати мутобиқи қонун барҳам хӯрдан ё бардоштани доғи судӣ барои ҷинойти пеш содиршуда, инчунин дар ҳолатҳои аз ҷавобгарӣ озод кардани шахс бо сабаби гузаштани муҳлати ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашидани кирдор бо банди «о» қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Категорияи ҷинойти дар қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ пешбинигардида вазнин эътироф мегардад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба

муҳлати аз ҳашт то дувоздаҳ сол ва мусодираи молу мулк ё бидуни он чазо дода мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 110 КҶ ҚТ 3 ҳолати махсусан вазнинкунандаи қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ пешбинӣ гардидааст. Ҳамин тавр, мутобиқи қисми 3 моддаи 110 КҶ ҚТ, кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуҷуми ҳамин модда, агар онҳо:

- а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир гардида бошанд;
- б) дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир гардида бошанд;
- в) аз беэҳтиётӣ боиси ғавти ҷабрдида гардида бошанд.

Аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир гардидани қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – банди “а” қисми 3 моддаи 110 КҶ ҚТ. Гурӯҳи мутташаққили ин гурӯҳ иборат аз ду ё зиёда шахсон аст, ки онҳоро қасди содир намудани як ё якчанд ҷинойт муттаҳид кардааст, чун қоида ин гурӯҳ ҷинойтро ҳаматарафа ба нақша гирифта, олоти расонидани зарари вазнин ба саломатиرو пешакӣ тайёр намуда, нақшаҳоро дар байни иштирокчиёни гурӯҳ тақсим менамоянд. Аз ин рӯ, ҳангоми расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз ҷониби гурӯҳи мутташаққил содиршуда доништа, ҳаракати ҳамаи иштирокчиёни ҷинойтро новобаста аз нақши он дар ҷинойт, бояд ҳамчун ҳамичроқунандагон бе нишон додани моддаи 36 КҶ ҚТ бандубаст намуд.

Дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир гардидани қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – банди “б” қисми 3 моддаи 110 КҶ ҚТ. Дар ҷунин ҳолат бояд талаботи қисми 2 моддаи 21 КҶ ҚТ ба инобат гирифта шавад.

Мутобиқи қисми 2 моддаи 21 КҶ ҚТ ретсидиви ҷинойт дар ҳолатҳои зерин хавфнок доништа мешавад:

а) дар ҳолати содир намудани ҷинойти вазнин, агар ин шахс қаблан на камтар аз ду маротиба барои қасдан содир намудани ҷинойтҳои дараҷаи миёна бо маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

б) дар ҳолати содир намудани ҷинойти вазнин, агар шахс қаблан барои содир намудани ҷинойти вазнин ё махсусан вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

в) дар ҳолати содир намудани ҷинойти махсусан вазнин, агар ин шахс қаблан барои содир намудани ҷинойти вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки аз беэҳтиётӣ боиси ғавти ҷабрдида гардида бошад, тибқи банди “в” қисми 3 мод-

даи 110 КЧ ҚТ ҳамчун ҳаолати махсусан вазниқунандаи ҷазо эътироф карда мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки аз беэҳтиётӣ боиси ғавти ҷабрдида гардидааст, аз қасдан одам куштан (моддаи 104 КЧ ҚТ) пеш аз ҳама бо он фарқ мекунад, ки ҳангоми қасдан куштани одам гунаҳгор мақсади аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигарро дорад, аммо ҳангоми аз беэҳтиётӣ ба марг расонидан, гунаҳгор фақат мақсади расонидани зарари вазнин ба саломатиро дошт ва қасди куштани ҷабрдидаро надошт⁹¹, вале ба ин оқибат бепарвогӣ зоҳир менамояд. Мисол, Шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон Ш. моҳи феввали соли 2011 дар муҳочирати меҳнатӣ дар Федератсияи Россия қарор дошта, дар якҷоягӣ бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон Ф. ва Т. дар ноҳияи Светлоярски вилояти Волгоград муваққатан ҳамчун иҷоранишин истиқомат менамуданд. Ш.мои 25 феввали соли 2011 дар манзили истиқоматиашон зимни тановули хӯроки шом Т. дар ҳузури Ш. ва Ф. маблағҳои пулии бо худ доштаашро шуморидааст, ки ҷамъ 100000 (сад ҳазор) рубли русиро ташкил додааст. Субҳи барвақти рӯзи 26 феввали соли 2011 тахминан соати 06:00 Ф. аз хоб будани ҳамроҳонаш истифода намуда, аз ҷайби онҳо маблағҳои пулиро дар ҳаҷми 100000 рубли русӣ ва ду адад телефонҳои мобилиро пинҳонӣ тасарруф намуда, баромада меравад. Баъди дарёфт намудани Ф., ўро ба ҳучраи истиқоматиашон овардаанд. Соати 14:30 санаи 26 феввали соли 2011, Ш. бо иштироки бевоситаи Р. бо сабаби тасарруфи пинҳонии маблағҳои пулии Т., бо Ф. муноқиша намуд. Бо мақсади расонидани зарари вазнин ба саломатии Т. ба воситаи дасту пой ва тираки ошӣ (ҷӯби хамиртунуккунӣ) ба қисмҳои бадан, узвҳои ҳаётан муҳим, аз ҷумла мавзеи сари Ф. зарбаҳо зада, ба ў зарари вазнин ба саломатӣ расонидаанд. Дар натиҷа, ҷабрдида Ф. аз ҷароҳатҳои вазнини бардоштааш санаи 27 феввали соли 2011 соати 09:00 пагоҳӣ дар ҷойи ҳодиса ба ҳалокат расидааст. Бо дарназардошти қисми 1 моддаи 15 КЧ ҚТ суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе кирдори Ш. бо қисми 3 банди «в» моддаи 110 КЧ ҚТ – қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки аз беэҳтиётӣ боиси ғавти ҷабрдида гардидааст, бандубаст намуд⁹².

Таркиби ин ҷиноят мураккаб буда, аз ду объект иборат мебошад ва бо ду шакли гуноҳ содир карда мешавад.

⁹¹ Ниг.: Тафсир ба КЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 251.

⁹² Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе // Ҷилди 4 Парвандаи ҷиноятӣ № 1-92/16.

Объекти бевоситаи асосиаш – саломатӣ. Объекти бевоситаи иловагиаш – ҳаёт.

Тарафи субъективӣ: нисбат ба кирдор – қасд; нисбат ба оқибат – беҳтиёгӣ.

Категорияи ҷинояти дар қисми 3 моддаи 110 КҶ ҚТ пешбинигардида махсусан вазнин эътироф мешавад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз дувоздаҳ то понздаҳ сол ва мусодираи молу мулк чазо дода мешавад.

Ҳамин тавр, аз ҳама намудҳои ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда ва махсусан вазнинкунанда ба ҷамъият хавфнокӣ-шон баландтар мебошанд, ки аз тавсифи қисми 2 ва 3 моддаи 110 КҶ ҚТ муайян гардид.

Қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ

Қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ дар моддаи 111 КҶ ҚТ ҳамчун ҷиноят пешбинӣ гардидааст. Ин модда аз 2 қисм иборат мебошад.

Ҳамин тавр, қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ, ки барои ҳаёт хавфнок набуда ва оқибатҳои дар моддаи 110 КҶ ҚТ пешбинишударо ба миён наовардааст, вале боиси харобшавии тӯлонии саломатӣ ё ба таври устувору назаррас аз даст додани камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ шудааст. Аз муқаррароти моддаи 111 КҶ ҚТ бар меояд, ки диспозитсияи он ҳаволақунанда ба ҳисоб меравад, зеро қонунгузор барои пурра муайян кардани аломатҳои чунин ҷиноят ба моддаи 110 КҶ ҚТ ҳавола мекунад, яъне он вақт зарари миёна ба саломатӣ расонидашуда эътироф мешавад, ки агар «оқибатҳои дар моддаи 110 КҶ ҚТ пешбинишударо ба миён наоварда бошад».

Объекти бевоситаи қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ – ин саломатии ҷабрдида ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшаванда ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ аз се нишона иборат мебошад:

1) Кирдор дар шакли ҳаракат ё беҳаракатӣ, ки барои расонидани зарари миёна ба саломатии шахси дигар равона карда шудаанд;

2) Оқибат дар намуди зарари миёна ба саломатӣ;

3) Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати чунин ҷиноят.

Фарқияти аввалиндараҷаи зарари миёна ба саломатӣ аз зарари вазнин ба саломатӣ дар он аст, ки оқибатҳои аз кирдорҳои, ки аз зарари миёна ба саломатӣ ба вуқӯъ меоянд ба **ҳаёти шахс хавфнок намебошанд**. Агар аз кирдори шахс оқибатҳои ба миён оянд, ки ба ҳаёти шахси дигар хавфнок мебошанд, пас он мутобиқи моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Дар зери **оқибатҳои дар моддаи 110 КҶ ҚТ неибинишударо ба миён наовардан** қонунгузор чунин оқибатҳоро дар назар дорад, ки бояд инҳо ба миён наоянд: нобино шудан; гунг шудан; кар шудан; талаф додани ягон узви бадан ё аз кор мондани ин узв; қатъ гардидани ҳомиладорӣ; бадсуратии ислохнопазири рӯй; боиси харобшавии зиёди саломатӣ марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ гардидаст ё гунаҳгор баръало медонист, ки он боиси пурра аз даст додани қобилияти меҳнатии касбӣ мегардад; ба бемории руҳӣ гирифтор шудан; ба бемории нашъамандӣ ва ё токсикомания гирифтор шудан. Агар аз кирдори шахс яке аз чунин оқибатҳо ба миён оянд, пас он мутобиқи моддаи 110 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Боиси харобшавии тӯлонии саломатӣ чунин маъно дорад, ки дар ҳолати зарар ба саломатӣ, ҷабрдида қобилияти меҳнатиашро зиёда аз се ҳафта гум мекунад ва ин баробар аст ба зиёда аз 21 рӯз⁹³. Мисол, Қ. (шавҳар) ва Ҷ. (зан) оғоз аз моҳи апрели соли 2009 бо расмӣ гардонидани ақди никоҳ зану шавҳари қонунӣ гардида, тӯли ҳамзистии якҷоя соҳиби се фарзанд гардидаанд. Муддати ҳафт моҳи охир аз деҳаи истиқоматиашон ба шаҳри Душанбе кӯчида дар ҳавлие, ки падарарӯс барои истиқомат барои духтараш ва домодаш пешниҳод кардааст, истиқомат мекунад. Санаи 02 январи соли 2015 Қ. соати 17:00 дар ҷойи зисташ воқеъ дар шаҳри Душанбе қарор дошта, бо баҳонаи аз хонаи падараш дер бар гаштан мочаро намуда, ҳамсарашро қасдан лату қуб мекунад, ки дар натиҷа Ҷ. ҷароҳати ҷисмонӣ бардошта ба беморхона мурочиат мекунад. Мувофиқи хулосаи Маркази ҷумҳуриявӣ экспертизаи тиббӣ – судии Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 336 аз 15.01.2015 ҷароҳатҳои бардоштаи Ҷ. дар намуди шикасти пӯшидаи устухони ҷоғи поён аз рост, шикасти пӯшидаи устухони бинӣ бе бечошавии устухонпораҳо, харошаҳо дар мавқеи гардан, мавзеи пушти дастпанҷаи дасти рост ва хуномусҳо буда, бо аломати ба харобшавии тӯлонии саломатӣ – зиёда

⁹³ Ниг.: Ҳамон ҷо. С. 252.; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный). 2-е издание, исправленное, переработанное и дополненное / Под ред. А.И. Чучаева. М., 2010. С. 198.

аз 21 рӯз оварда расонидан, мансуб ба зарари миёна ба саломатӣ мебошад. Суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе кирдори Қ, бо қисми 1 моддаи 111 ҚЧ ҚТ бандубаст намуд⁹⁴.

Дар зери ба таъбири устувору назаррас аз даст додани камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ чунин фаҳмида мешавад, ки дар натиҷаи зарари миёна ба саломатӣ, ҷабрдида аз 10% то 30% (30% низ дохил мешавад) қобилияти умумии меҳнатии худро гум мекунад. Мисол, аз даст додани ягон ангушти даст ё пой⁹⁵, шикастан ва ё кафидини устухонҳои майда⁹⁶ ва ғайра.

Тарафи субъективии зарари миёна ба саломатино гуноҳ ҳам дар шакли қасди бевосита ва ҳам дар шакли қасди бавосита ташкил медиҳад.

Субъекти ҷинояти қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ – шахси воқеии мукаллафе ба ҳисоб меравад, ки дар вақти содир намудани зарари миёна ба саломатӣ ба синни 14 – солагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 111 ҚЧ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад, зеро барои он дар санксияи ҳамин модда чунин ҷазо пешбинӣ гардидааст: бо корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол. Намуди санксия алтернативӣ аст, зеро барои расонидани зарари миёна ба саломатӣ ду ҷазоро пешниҳод мекунад.

Дар қисми 2 моддаи 111 ҚЧ ҚТ ҳафт ҳолати вазникунандаи ҷазо барои расонидани зарари миёна ба саломатӣ пешбинӣ гардидаанд:

- а) нисбати ду ё зиёда шахсон;
- б) нисбати шахс ё наздикони ӯ вобаста бо фаъолияти хизматӣ ё қарзи ҷамъиятиро иҷро намудани ӯ;
- в) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- г) бо бераҳмии махсус;
- д) дар ҷараёни бетартибҳои оммавӣ;
- е) бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ, маҳалгароӣ ё интиқом;

⁹⁴ Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-72/15.

⁹⁵ Ниг.: Уголовное право России. Общая и Особенная части: учебник для вузов / Под общей редакцией д.ю.н., Н.Г. Кадникова. М.: Книжный мир. 2007. С. 348.

⁹⁶ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов. Отв. ред.: д.ю.н. И.Я. Козаченко, д.ю.н. З.А. Незнамова, к.ю.н. Г.П. Новоселова. М.: «ИН-ФРА». М. – НОРМА, 1998. С. 82.

ж) такроран ё аз ҷониби шахси қаблан содирнамудаи ҷинояти қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ё одамкушии пешбиниамудаи моддаҳои 104 ва 110 КҶ ҚТ содир гардидааст.

Бандубасти ҳолатҳои дар қисми 2 моддаи 111 КҶ ҚТ пешбинигардида бо муқаррароти ҳолатҳои вазнинкунандаи моддаи 110 КҶ ҚТ айнан мебошанд ва танҳо оқибати ин намуди ҷиноят дар зарари миёна ба саломатӣ ифода мегардад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 111 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна эътироф мешавад, зеро барои он дар санксияи ҳамин модда чунин ҷазо пешбинӣ гардидааст: “бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол”. Намуди санксия нисбатан муайян аст, зеро қонунгузор барои расонидани зарари миёна ба саломатӣ як намуди ҷазоро пешбинӣ мекунад.

Қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ дар моддаи 112 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст.

Дар натиҷаи расонидани зарари сабук ба саломатии ҷабрдида, саломатии ҷабрдида ба муҳлати кӯтоҳ хароб мешавад ё андаке ба таври устувор қобилияти меҳнатиашро аз даст медиҳад.

Объекти бевоситаи қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ – ин саломатии ҷабрдида ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшаванда ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии чунин ҷиноят дар кирдори зиддиҳуқуқие ифода мегардад, ки ба саломатии шахси дигар зарари сабук мерасонад ва он дорои се нишона мебошад:

1) Кирдор дар шакли ҳаракат ё беҳаракатӣ, ки барои расонидани зарари сабук ба саломатии шахси дигар равона карда шудаанд;

2) Оқибат дар намуди зарари сабук ба саломатӣ;

3) Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати чунин ҷиноят.

Боиси ба муҳлати кӯтоҳ хароб шудани саломатӣ чунин маъно дорад, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба саломатӣ, ҷабрдида қобилияти меҳнатиашро ба муҳлати камтар аз се ҳафта, яъне камтар аз 21 рӯз (21-ум рӯз низ дохил мешавад⁹⁷) аз даст медиҳад.

Андаке ба таври устувор аз даст додани қобилияти меҳнатӣ чунин фаҳмида мешавад, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба са-

⁹⁷ Маҷмуаи санадҳои меъриии ҳуқуқии соҳаи экспертизаи тиббӣ – судӣ ва тартиби дастурии ташкил ва гузаронидани экспертизаи тиббӣ – судӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ судии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2014. С. 191.

ломатӣ, чабрдида қобилияти меҳнатиашро ба андозаи то 10% гум мекунад.

Маҳз аз рӯи оқибатҳои бавукӯъомада зарари вазнин, миёна ва сабук ба саломатӣ, ки аз рӯи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ муайян карда мешавад, аз ҳамдигар фарқ карда мешаванд. Мисол, С. санаи 29 ноябри соли 2015 соати 15:30 бо мақсади қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ шаҳрванд Н., ки аз тағои ӯ Ғ. ба маблағи 20 сомонӣ қарздор буд ва дар муҳлати ваъдадодааш ин маблағро бар нагардонидааст, ба ҷойи беодамӣ – кӯчаи Саҳбои шаҳри Душанбе бурда, бо истифода аз корди бо худ доштааш се маротиба ба нимаи рости қафаси сина, шонаи рост ва қисмати тахтапушти ӯ зарба зада, аз ҷойи ҳодиса ғайб задааст. Дар натиҷа, Н. ҷароҳати ҷисмонӣ бардошта, ба беморхонаи клиникаи шаҳрии № 5 рафта бистарӣ шудааст. Мувофиқи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 9431 аз 21 декабри соли 2015 ҷароҳатҳои бардоштаи шаҳрванд Н. дар намуди захмҳои халидаву буридаи воридшавандаи нимаи рости қафаси сина ва шонаи рост, ки ба дараҷаи зарари сабук ба саломатӣ мансуб мебошад. Суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе кирдори С. бо моддаи 112 КҶ ҚТ бандубаст намуд⁹⁸. Аз ҳаракатҳои С. маълум аст, ки оқибат дар намуди зарари миёна ё вазнин ба саломатӣ ва ҳатто марғ фаро расиданаш аз имкон дур нест, аммо қасди ӯ барои расонидани зарари сабук ба саломатӣ равона гардидааст ва ҳатто эксперт дар хулосаи худ оқибатро дар намуди зарари сабук ба саломатӣ ишора намудааст.

Тарафи субъективии зарари сабук ба саломатиро гуноҳ ҳам дар шакли қасди бевосита ва ҳам қасди бавосита ташкил медиҳад. Агар, барои аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 118 КҶ ҚТ) ё барои аз беэҳтиётӣ расонидани зарари миёна ба саломатӣ (моддаи 119 КҶ ҚТ) ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой дошта бошад, пас барои аз беэҳтиётӣ расонидани зарари сабук ба саломатӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой надорад.

Субъекти ҷинояти қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ – шахси воқеии мукаллафе ба ҳисоб меравад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар моддаи 112 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи начандон вазнин эътироф мешавад, зеро барои он дар санксияи ҳамин модда чунин ҷазо пешбинӣ гардидааст: бо корҳои ҳатмӣ ба муҳлати аз ҳаштод то яксаду шаст соат ё бо ҷарима ба ан-

⁹⁸ Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-39/16.

дозаи то сесад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Қасдан расонидани зарар ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ дар моддаи 113 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Ин модда аз 2 қисм иборат мебошад. Дар қисми 1-уми ин модда ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ ва дар қисми 2-уми он барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ муқаррар карда шудааст.

Дар Қисми махсуси КҶ ҚТ 2 таркиби ҷиноятҳо муайян гардидаанд, ки дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ содир карда мешаванд: яке одамқушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ (моддаи 106 КҶ ҚТ) ва дигараш қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ (моддаи 113 КҶ ҚТ).

Чунин намуди расонидани зарар ба саломатӣ ҳамчун ҳолати сабуқкунандаи ҷазо эътироф мешавад. Барои он ҳолати сабуқкунанда эътироф карда шудааст, ки сабаби чунин кирдор зӯроварӣ, таҳқир ё дашноми қабех ё рафтори дигари зиддиҳуқуқӣ ё бадахлоқонаи ҷабрдида, инчунин дар ҳолати давомдори харобкунандаи асаб бо сабаби рафтори мунтазами ғайриқонунӣ ё рафтори бадахлоқонаи ҳуди ҷабрдида ба ҳисоб меравад. Ҳамчунин, шахс дар вақти расонидани зарари миёна ё вазнин ба саломатӣ дар ҳолати муқаррарии руҳӣ қарор надорад.

Нишонаҳои зарари миёна ба саломатӣ ва зарари вазнин ба саломатӣ дар тавсифи моддаҳои 110 ва 111 КҶ ҚТ баррасӣ гардидаанд.

Объекти бевоситаи қасдан расонидани зарари миёна (қисми 1) ва вазнин (қисми 2) ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ – ин саломатии ҷабрдида ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшаванда ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии чунин ҷиноятҳо дорои се нишона мебошанд:

- 1) Кирдор дар шакли ҳаракат, ки барои расонидани зарари миёна ва вазнин ба саломатии шахси дигар равона карда шудаанд;
- 2) Оқибат дар намуди зарари миёна ва ё вазнин ба саломатӣ;
- 3) Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати чунин ҷиноятҳо.

Тарафи субъективии қасдан расонидани зарари миёна (қисми 1) ва вазнин (қисми 2) ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони сахти руҳӣ – гуноҳ дар шакли қасди ҳам бевосита ва ҳам бавосита ифода мегардад. Нишонаи ҳатмии тарафи субъективии ин ҷиноят ҳолати ҳаяҷони сахти руҳӣ (чунун), ки ногаҳон бо сабаби зӯрварӣ, таҳқир ё дашноми қабех ё рафтори дигари зиддихуқуқӣ ё бадахлоқонаи ҷабрдида, инчунин дар ҳолати давомдори харобкунандаи асаб бо сабаби рафтори мунтазами ғайриқонунӣ ё рафтори бадахлоқонаи ҷабрдида ба вучуд омадааст, ба ҳисоб меравад.

Дар ин ҷиноят, шахси ба ҳолати ҳаяҷони сахти руҳӣ гирифтورشуда қобилияти пурра идора намудани ҳолати руҳии худро аз даст медиҳад, ки ин дар муддати кӯтоҳ аз байн меравад, яъне баъди ба вуқӯъ омадани ҳолати ҳаяҷони сахти руҳӣ, муддати кӯтоҳ гузашта аз байн меравад ва шахс ба ҳолати муқаррарӣ бармегардад. Ҳатто, баъди ба ҳолати муқаррарӣ бар гаштанаш аз чунин амалхояш пушаймон гардиданаш мумкин аст. Ҳамин тавр, санаи 14 декабри соли 2014 С. муносибаташон бо З. вайрон гардида, онҳо қарор медиҳанд, ки бегоҳ ба боғи фарҳангию фароғатии “Дӯстии халқҳо” рафта, муносибаташонро бо ҷанги як ба як муайян мекунанд. Тибқи маслиҳати ҳамдигар бо ҳамроҳии шариконашон тахминан соати 19:00 ҳамон рӯз бо дашномҳои қабех ҷанги як ба якро дар макони маслиҳаткардашон оғоз мекунанд. З. зада С. аз пой меафтанад ва ба болояш баромада, ба сару рӯйи ӯ бо муштонаш зада, нисбати С. ва наздиконаш дашномҳои қабех дода, суҳанҳои таҳқиромез гуфтааст. С. аз зӯрии З. раҳо ёфта натавониста, нисбати худ суҳанони дурушти таҳқиромезро шунида, ба ҳолати ҳаяҷони сахти руҳӣ афтада, аз кисааш корди тухфагиро (подарочный) гирифта, бо он якчанд зарба ба бадани З. зада худро аз ӯ халос мекунанд. Ин ҳолатро дида, ҳамроҳонашон З. ба беморхона мебаранд. С. бошад, ба ШВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳияи Фирдавсӣ омада, оид ба ҳодисаи бавуқӯъомада хабар медиҳад. Мувофиқи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ таҳти № 9550 аз 18 декабри соли 2014 ба саломатии З. зарари вазнин расонида шудааст. Дар асоси хулосаи экспертизаи судӣ – психологӣ аз 06 марти соли 2015 С. хангоми бо корд захмӣ намудани ҷабрдида, З. дар ҳолати аффекти (ҳолати ҳаяҷони сахти руҳии) физиологӣ қарор дошта, хангоми содир намудани ҷинояти мазкур метавонист ҳаракату амали худро дарк ва идора намояд. Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе

кирдори С. бо банди “а” қисми 3 моддаи 237 ва қисми 2 моддаи 113 КҶ ҚТ бандубаст намудааст⁹⁹.

Ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ (чунун, аффект) дар қасдан расонидани зарар ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ ва умуман дар ҳама ҳолатҳо ба ду намуд чудо карда мешавад:

3. Чунуни патологӣ;

4. Чунуни физиологӣ.

Дар ҳолати ҷой доштани **чунуни патологӣ** шахс номукаллаф эътироф карда мешавад ва нисбати ӯ ҷораҳои маҷбурии дорой хусусияти тиббидошта таъйин карда мешавад.

Дар ҳолати **чунуни физиологӣ** содир намудани ҷиноят, шахс мукаллаф эътироф карда мешавад ва ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашаида мешавад. Ҳолати сабуққунандагии чунуни физиологӣ дар он аст, ки ба ҷамъият хавфнокташ камтар аст ва шахс дар ҳолати муқаррарии руҳӣ ин кирдорро содир намекард.

Чи тавре, ки муқаррар гардид, чунуни патологӣ ҷавобгарии ҷиноятиро истисно мекунад, зеро шахс хусусияти воқеӣ ва хавфнокташ ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ё онро идора карда наметавонист ва ба онҳо ҷавоб ҳам гуфта наметавонад.

Дар чунуни физиологӣ шахс мукаллаф эътироф мешавад. Дар фарқ аз чунуни патологӣ, чунуни физиологӣ шахс хусусияти воқеӣ ва хавфнокташ ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк мекунад ё имконияти онро идора карданро доро буд. Ана барой ҳамин, қасдан расонидани зарари миёна ва вазнин ба саломатӣ дар ҳолати чунуни физиологӣ ҷиноят эътироф мешавад.

Нишонҳои ҳатмие, ки шахсро ба ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ оварда мерасонад, ин кирдори ғайриқонунии ҷабрида ба ҳисоб меравад. Мисол, А. аз ҳиссиёти ҳасад бахилил хонаи Б. оташ мезанад. Агар кирдори А. дар Б. чунуни физиологиро пайдо намояду Б. ба А. зарари вазнин ба саломатӣ расонад, суд метавонад кирдори Б. мутобиқи қисми 2 моддаи 113 КҶ ҚТ бандубаст намояд.

Чунун метавонад дар ҷинояти аз беҳаҳтиёти содиршуда низ ба вуқӯъ ояд. Мисол, Д. қоидаи ҳаракати роҳро вайрон намуда, кӯдакero бо автомашинааш паҳш мекунад. Падари кӯдак ин ҳолро дида ба чунуни физиологӣ гирифтормешавад ва ба саломатии ронанда Д. зарари миёна ё вазнин мерасонад. Дар чунин ҳолат, суд бояд кирдори падари кӯдакро мутобиқи моддаи 113 КҶ ҚТ бандубаст намояд.

⁹⁹ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1 – 255/12.

Қонунгузор муқаррар накардааст, ки кирдори ҷабрдида зидди кадом қонун равона карда шудааст ва бинобар ин, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки барои вайрон кардани қонунгузории маъмурий (майдаавбошӣ), қонунгузории маданӣ (қасдан саркашӣ намудан аз пардохти қарз) ва ғайра дар шахс ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳиро ба миён оварданаши мумкин аст.

Ҳамин тавр, аз муқаррароти моддаи 113 КҶ ҚТ бар меояд, ки ҷунун хусусияти ҷаҳл, ғазаб ва бадбиниро доро мебошад, на тарсро вагарна роҳи ҳимоя ва ё гурезро пеша мекард.

Субъекти қасдан расонидани зарари миёна (қисми 1) ва вазнин (қисми 2) ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ – шахси воқеии муқаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят, ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти қасдан расонидани зарари миёна (қисми 1) ва вазнин (қисми 2) ба саломатӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти руҳӣ начандон вазнин ба ҳисоб рафта, намуди санксияшон алтернативӣ мебошад:

- қисми 1: бо қорҳои ҳатмӣ ба муҳлати аз сад то яксаду ҳаштод соат ё қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳдуд кардани озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад;

- қисми 2: бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то се сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофияи зарурӣ

Қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофияи зарурӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 114 КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудааст. Диспозитсияи ин модда содда ба ҳисоб меравад.

Объекти бевоситаи қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофияи зарурӣ – ин саломатии ҷабрдида (шахси ҳамлақунанда) ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофияи зарурӣ – кирдор танҳо дар шакли ҳаракат содир карда мешавад.

Қоидаҳои умумии мудофияи зарурӣ дар моддаи 40 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст ва мутобиқи қисми 1-уми он ҳаракате, ки дар ҳолати мудофияи зарурӣ, яъне ҳангоми ҳимояи шахсият ва ҳу-

қуққои мудофиакунанда ё шахси дигар, манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандаи ҷомеа ё давлат аз таҷовузи барои ҷамъият хавфнок бо роҳи расонидани зарар ба таҷовузкунанда содир шудааст, агар ин таҷовуз бо зӯрварӣ барои ҳаёти мудофиакунанда ё шахси дигар хавфнок бошад, ё ин ки бо таҳдиди бевоситаи истифодаи чунин зӯрварӣ алоқаманд бошад, ҷиноят ҳисобида намешавад.

Ҳимоя аз таҷовузи ба зӯрварӣ марбут набуда, ки барои ҳаёти мудофиакунанда ё шахси дигар хавфнок нест, ё ин ки бо таҳдиди бевоситаи истифодаи чунин зӯрварӣ қонунӣ ҳисобида мешавад, агар зимнан ба аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан, роҳ дода нашуда бошад, яъне ҳаракати қасдонае, ки баръало ба хусусияту дараҷаи хавфнокии таҷовуз мувофиқ нест.

Ҳаракатҳои шахси мудофиакунанда, ки дар натиҷаи таҷовузи нобахангом ба вучуд омадаанд, баромадан аз ҳадди мудофияи зарурӣ ҳисоб намешавад, агар шахс имконияти ба таври объективӣ баҳо додани дараҷа ва хусусияти хавфнокии таҷовузро надошта бошад. Мисол, дар нимаи шаб ба шахси мудофиакунанда бо овози баланду ниқоби пӯшида, бо мақсади лату кӯб ҳамла оварда шавад, пас мудофиакунанда имконияти ба таври объективӣ баҳои дуруст додан ба ҳаракатҳои ҳамлакунандаро надорад.

Тарафи субъективии қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофияи заруриро гуноҳ дар шакли қасди ҳам бевосита ва ҳам бавосита ташкил медиҳад.

Нишонаи ҳатмии тарафи субъективии ин ҷиноят **мақсад** дар ҳимояи шахсият ва ҳуқуқҳои мудофиакунанда ё шахси дигар, манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандаи ҷомеа ё давлат аз таҷовузи барои ҷамъият хавфнок, ифода мегардад. Яъне, қасдан барангехтани игвои таҷовуз бо мақсади расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, мудофияи зарурӣ эътироф карда намешавад.

Субъекти қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди мудофияи заруриро шахси воқеии муқаллафе ташкил медиҳад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ин ҷиноят начандон вазнин ба ҳисоб рафта, намуни санксия алтернативӣ мебошад, яъне бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ва ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад.

Қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда

Қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда ҳамчун ҷиноят дар моддаи 115 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Ин модда аз 2 қисм иборат мебошад. Дар қисми 1-уми он ҷавобгарӣ барои қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ ва дар қисми 2 ҷавобгарӣ барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда пешбинӣ карда шудааст.

Қоидаҳои умумии расонидани зарар ҳангоми дастгир кардани шахсе, ки ҷиноят содир намудааст дар моддаи 41 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст ва мутобиқи он ҳаракатҳое, ки ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда бо мақсади ба мақомоти ҳокимият супурдан ё пешгирии имконияти ҷиноятҳои навро содир кардани ба ӯ зарар расонидаанд, агар бо воситаҳои дигар дастгир намудани чунин шахс ғайриимкон бошад ва дар айни замон чораҳои зарурии бо ин мақсад андешидашуда аз ҳад набаромада бошанд, ҷиноят ҳисоб намешаванд.

Нишонаҳои зарари миёна ба саломатӣ ва зарари вазнин ба саломатӣ дар тавсифи моддаҳои 110 ва 111 КҶ ҚТ баррасӣ гардидаанд.

Номутобикатии ошкорои воситаю усулҳои дастгир кардан ба хавфи кирдор ва шахси содирнамуда, инчунин ба ҳолатҳои дастгир кардан, ки дар натиҷаи онҳо ба шахс қасдан зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ расонида шавад, ки зарурати дастгир кардан онро талаб намекард, баромада аз ҳадди чораҳои зарурӣ барои дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда эътироф мешавад.

Объекти бевоситаи қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба саломатии шахсе, ки ҷиноят содир намудааст зарари миёна (қисми 1) ва ё зарари вазнин (қисми 2) расонида мешавад, эътироф мегардад.

Тарафи объективии қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳанго-

ми дастгир кардани шахси чиноят содир намудааст, танҳо дар шакли ҳаракат ифода мегарданд, ки ин аз мазмуни мафҳуми расонидани зарар ҳангоми дастгир кардани шахсе, ки чиноят содир намудааст бар меояд.

Тарафи субъективии ин чиноятро гуноҳ дар шакли қасди ҳам бевосита ва ҳам бавосита ташкил медиҳад. Дар ин чиноят ба сифати нишонаи ҳатмии тарафи субъективӣ мақсади махсус баромад мекунад - ба мақомоти ҳокимият супурдани шахси чиноят содирнамуда ва пешгирии имконияти чиноятҳои навро содир кардани шахси чиноят содирнамуда.

Агар, ҳангоми баромадан аз ҳадди чораҳои дастгир кардани шахсе, ки чиноят содир намудааст, аз беэҳтиётӣ ба саломатии шахс зарари миёна ё вазнин расонида шуда бошад, пас таркиби чиноят ҷой надорад.

Субъекти ин чиноят шахси воқеии мукаллафе ба ҳисоб меравад, ки дар вақти содир намудани чиноят ба синни 16 солагӣ расидааст. Ҳуқуқи дастгир кардани шахси чиноят содирнамударо дар баробари шахсони ба ин қор махсус ваколатдор, инчунин ҷабрдидагон ва шахрвандони дигар низ доранд.

Категорияи чинояти дар қисми 1 ва 2 моддаи 115 ҚҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф гардида, намуди санксиашон алтернативӣ мебошад:

- қисми 1: бо қорҳои ҳатмӣ ба муҳлати то яксаду чил соат ё бо қарима ба андозаи то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад;

- қисми 2: бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад.

Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ

Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ҳамчун чиноят дар моддаи 118 ҚҶ ҚТ муқаррар гардидааст. Ин моддаи аз ду қисм иборат мебошад.

Объекти бевоситаи аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – ин саломатии ҷабрдида ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузориҳои чиноятӣ ҳифзшаванда ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз се нишона иборат мебошад:

1. Кирдор дар шакли ҳаракат ё беҳаракатӣ, ки барои расонидани зарари вазнин ба саломатии шахси дигар равона карда шудаанд;

2. Оқибат дар намуди зарари вазнин ба саломатӣ;

3. Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибат.

Таркиби ҷинойти аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ моддӣ ба ҳисоб меравад. Ҷинойт хотимаёфта эътироф карда мешавад, аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар намуди зарари вазнин ба саломатӣ.

Оқибати ҷинойтӣ дар аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ҳамон оқибатҳоеро дар бар мегирад, ки дар қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 110 КҶ ҚТ) муқаррар гардидааст.

Тарафи субъективии ҷинойти аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатиро гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ ташкил медиҳад. Беэҳтиётӣ ҳам дар шакли худбодарӣ ва ҳам дар шакли бепарвоӣ ифода мегардад.

Расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ҳангоме аз худбодарӣ содиршуда эътироф мешавад, ки агар шахс имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки ҳаракати (беҳаракатии) худро дар намуди зарари вазнин ба саломатӣ пешбинӣ карда, вале бе асосҳои ба он кофӣ, худбодарона ҳисоб карда бошад, ки оқибатҳоеро, ки ба зарари вазнин ба саломатии шахси дигар вобастагӣ доранд, баргараф мекунад.

Расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ҳангоме аз бепарвоӣ содиршуда эътироф мешавад, ки агар шахс имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии ҳаракати (беҳаракатии) худро дар намуди зарари вазнин ба саломатӣ пешбинӣ накарда бошад, ҳол он, ки дар сурати бодикқатӣ ва дурандешии зарурӣ мебоист ва метавонист оқибатҳоеро, ки ба зарари вазнин ба саломатии шахси дигар вобастагӣ доранд, пешбинӣ кунад. Ҳамин тавр, санаи 14 феввали соли 2012 тахминан соати 12:30 М. бо мақсади омода намудани ҳуроки нисфирӯзӣ ба ошхона рафта, дар он ҷо болои миз бо корди хоҷагӣ сабзӣ реза мекард. Дар ҳамин замон, ҳамкораш Ё. аз паси ӯ омада, ӯро ба оғӯш гирифта шӯхиқунон бо таъсири дастонаш хандонидааст. М. худро нороҳат эҳсос карда, ба ҳаракати Ё. тоб наоварда, хостааст, ки худашро аз оғӯши ӯ халос намояд. Ҳангомӣ раҳой ёфта аз Ё., ногоҳ корди хоҷагии дар дасташ буда ба қафаси синаи тарафи ростии Ё. расидааст. Ё. аз ӯ ҷудо шуда дидааст, ки аз қафаси синааш хун чорӣ шуда истодааст. Мувофиқи ҳулосаи экспертизаи

тиббӣ – судӣ таҳти № 863 аз 17 феввали соли 2012 чароҳати бардоштаи Ё. ҳамчун зарари вазнин ба саломатӣ, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад, эътироф карда шудааст. Суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе кирдори М. аз беҳтиётӣ содиршуда эътироф намуда, бо қисми 1 моддаи 118 КҶ ҚТ бандубаст намудааст¹⁰⁰.

Субъекти ҷинояти аз беҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – шахси воқеии мукаллафе ба ҳисоб меравад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни шанздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 118 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мегардад: бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол чазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 118 КҶ ҚТ ду ҳолатҳои вазнинкунандаи аз беҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ муқаррар гардидааст:

1. Аз беҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар натиҷаи уҳдадорихои касбии худро ба таври лозимӣ иҷро накардани шахс;

2. Аз беҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатии ду ё зиёда шахсон.

Қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бори аввал аст, ки дар диспозитсия аз беҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатиро дар натиҷаи уҳдадорихои касбии худро ба таври лозимӣ иҷро накардани шахс муқаррар намудааст, яъне дар диспозитсияи моддаи 117 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ин ҳолати вазнинкунанда барои аз беҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ё каме вазнини ҷисмонӣ пешбинӣ накарда буд.

Ҳангоми амалӣ гардонидани уҳдадорихои касбии худ, шахс бояд ҳамеша қоидаҳои махсуси бехатариро идора ва риоя намояд.

Уҳдадорихои касбии худро ба таври лозимӣ иҷро накардани шахс, ҳолатҳои дар назар дошта мешаванд, ки шахс талаботи барзиммааш ҳангоми иҷрои ин ё он қор воғузоштаро иҷро намекунад ё дар иҷрои он бемасъулиягӣ, беинсофӣ ва безъиноӣ зоҳир мекунад.

Субъекти ҷинояти дар қисми 2 моддаи 118 КҶ ҚТ пешбинигардида барои аз беҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар натиҷаи уҳдадорихои касбии худро ба таври лозимӣ

¹⁰⁰ Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе // Аз парвандаҳои ҷиноятии соли 2012.

ичро накардани шахс, махсус мебошад. Дар ҳамаи дигар ҳолатҳо, шахси воқеии мукаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 118 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мегардад: бо корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари миёна ба саломатӣ

Аз беэҳтиётӣ расонидани зарари миёна ба саломатӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 119 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст. Ин моддаи аз ду қисм иборат мебошад.

Муқаррароти аз беэҳтиётӣ расонидани зарари миёна ба саломатӣ бо муқаррароти аз беэҳтиётӣ расонидани зарари вазнин ба саломатӣ монанд мебошад, аммо тафовут танҳо дар оқибати он ифода мегардад. Оқибати ҷиноятии дар моддаи 119 КҶ ҚТ муқаррар гардида дар зарари миёна ба саломатӣ ифода мегардад.

Аз муқаррароти моддаҳои 110 то 129 КҶ ҚТ бар меояд, ки баърои аз беэҳтиётӣ расонидани зарари сабук ба саломатӣ ҷавобгариӣ ҷиноятӣ ҷой надорад.

Категорияи ҷинояти дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 119 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф гардида, намуди санксияшон алтернативӣ мебошад:

- қисми 1: бо корҳои ҳатмӣ ба муҳлати аз як садубист то ду сад соат ё бо ҷарима ба андозаи аз сад то чорсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад;

- қисми 2: бо корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад.

3.2. Лату кӯб ва азобу укубат

Лату кӯб

Лату кӯб ҳамчун ҷиноят дар моддаи 116 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Диспозитсияи ин ҷиноят ҳаволақунанда ба ҳисоб меравад,

яъне лату кӯб ё содир намудани ҳаракати дигари зӯроварӣ, ки дарди ҷисмонӣ расонидаанд, вале боиси оқибатҳои дар моддаи 112 КҶ ҚТ зикршуда нагардидаанд.

Объекти лату кӯбро муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷинойтӣ ҳифзшавандае ба ҳисоб меравад, ки дахлнопазирии ҷисмонии шахсро таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Тарафи объективии лату кӯб танҳо дар шакли ҳаракат содир карда мешавад ва он ифода мегардад дар:

1) Лату кӯб;

2) Содир намудани ҳаракати дигари зӯроварӣ, ки дарди ҷисмонӣ расонидаанд.

Лату кӯб – ин расонидани дарди ҷисмонии якҷандкарата ба бадани ҷабрида эътироф мешавад. Лату кӯб мумкин аст бо мушт, оринҷ, пой ва дигар аъзои бадан содир карда шавад ва ё ба воситаи ягон предмети олами моддӣ.

Лату кӯб бо расонидани зарар ба саломатии ҷабрида алоқаманд намебошад. Агар дар натиҷаи лату кӯб ба саломатии шахс зарари вазнин, миёна ё сабук расонида шавад, пас вобаста ба оқибати бавуқӯъомада кирдори шахс мутобиқи моддаи 110 ё 111 ва ё 112 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Содир намудани ҳаракати дигари зӯроварӣ, ки дарди ҷисмонӣ расонидаанд, дар пучидан, бастан¹⁰¹, кашидани мӯйи сар, тоб додани дасту пой, қисм – қисм сӯзонидани бадан, таъсир ба бадани одам ба воситаи ҳайвонот ё хазандаҳо ё бо дигар роҳу воситаҳо расонидани озори ҷисмонӣ ифода мегардад.

Натиҷаи содир намудани ҳаракати дигари зӯроварӣ, ки дарди ҷисмонӣ мерасонанд, хусусияти зарари начандон вазнин ба саломати ро доро мебошад: харошаҳо, кабудшавӣ, варам ва ба инҳо монанд. Инчунин, мумкин аст ин ҳолатҳо назаррас набошанд ва танҳо дарди ҷисмониро ба миён оранд.

Нишонаи ҳатмии тарафи объективии лату кӯб ё содир намудани ҳаракати дигари зӯроварӣ, дар расонидани дарди ҷисмонӣ ифода мегардад. Дарди руҳӣ, асоси бо моддаи 116 КҶ ҚТ бандубаст намудани кирдор намегардад.

Мутобиқи банди 9 замимаи 16 ҷароҳатҳои рӯякӣ, аз ҷумла: хароша, хуномос, лати бофтаҳои мулоим бо вучуддошти хуномос ё гематома, захми рӯякӣ ва дигар ҷароҳатҳои, ки боиси кӯтоҳмуддат вайроншавии саломатӣ ё андаке ба таври устувор аз даст додани қобилияти умумии меҳнатӣ намегарданд, ҳамчун ҷароҳати бо ра-

¹⁰¹ Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Комми-сарова. СПб.: Питер, 2008. С. 83.

сонидани зарар ба саломатӣ ҳамбастагӣ надошта бахогузорӣ карда мешаванд.

Тарафи субъективии лату кӯб дар гуноҳи қасдона ва танҳо қасди бевосита ифода мегардад.

Субъекти ҷинояти лату кӯб шахси воқеии мукаллафе ба ҳисоб меравад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти лату кӯб начандон вазнин эътироф шуда, намуди санксияаш алтернативӣ мебошад: бо қорҳои ҳатмӣ ба муҳлати то яксаду бист соат ё бо ҷарима ба андозаи то сесад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Азобу уқубат

Азобу уқубат ҳамчун ҷиноят дар моддаи 117 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Диспозитсияи ин ҷиноят ҳаволақунанда ба ҳисоб меравад, яъне азобу уқубати ҷисмонӣ ё руҳӣ бо роҳи лату кӯби мунтазам ё бо усули дигари зӯрварӣ, агар он боиси оқибатҳои дар моддаҳои 110 ва 111 КҶ ҚТ пешбинишуда нагардида бошад.

Объекти азобу уқубатро муносибати ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дахлнопазирии ҷисмонии шахсро таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Тарафи объективии ин ҷиноят дар ҳаракатҳои мунтазам ифода мегардад, яъне азобу уқубати ҷисмонӣ ва руҳӣ бо роҳи лату кӯби мунтазам ё бо усули дигари зӯрварӣ, фаҳмида мешавад. Бояд дар назар дошт, ки агар дар натиҷаи содир намудани ин амалҳо ба саломатии ҷабрдида зарари вазнин ё миёна расонида шавад, пас қирдори шахс тибқи моддаи 110 ё 111 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Агар, дар рафти лату кӯб ба саломатии ҷабрдида зарари сабук расонида шавад, пас бандубасти иловагӣ тибқи моддаи 112 КҶ ҚТ ба миён намеояд. Агар, дар натиҷаи ҳаракатҳои гунаҳгор оқибатҳои дар моддаҳои 110 ва 111 КҶ ҚТ пешбинигардида фаро расида бошад, пас ҳаракатҳои гунаҳгор аз рӯи оқибатҳо бо моддаҳои зикргардида бандубаст карда мешаванд ва ҳоҷат ба бандубасти иловагӣ бо моддаи 117 КҶ ҚТ ҷой надорад.

Нишонҳои ҳатмии ҷинояти азобу уқубат, дар *мунтазамии* ҳаракатҳои зикргардида (лату кӯб ё усули дигари зӯрӣ) ифода мегардад. Он вақт мунтазам эътироф карда мешавад, ки агар на кам

аз се¹ маротиба ё ба муддати дуру дароз содир гардида бошад. Мисол, Ш. санаи 25.07.2003 ба шаҳрванд Т. ба тариқи расмӣ акди никоҳ баста, аз зиндагии якҷояшон соҳиби се фарзанд мешаванд. Аз соли 2012 то ин чониб бо мақсади он, ки ҳамсараш Т. бо фарзандони хурдсолар манзили истиқоматиашро тарк намоянд, мунтазам ҷангу ҷанҷол карда, мавриди лату кӯб қарор дода, азобу уқубати ҷисмониву руҳӣ додааст. Бо мақсади амалӣ гардонидани ниятҳои ғаразноки худ, яъне аз манзили зисташ рондани Т., Ш. санаи 12 июли соли 2014 соати 14:00 хангоми дар манзили истиқоматиаш қарор доштани, ӯро мавриди лату кӯб қарор додааст. Ба ғайр аз ин, ӯ боз санаи 28 сентябри соли 2015 соати 21:00 бо мақсади зикргардида, боз ҳамсарашро мавриди лату кӯб қарор дода, аз мӯи сараш кашола карда азобу уқубат додааст. Ҳамин амалҳои ҷиноятиро давом дода, Ш. бо мақсади аз манзили зисташ рондани ҳамсараш Т., санаи 01 январи соли 2016 ӯро мавриди озори ҷисмониву руҳӣ қарор додааст. Суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе кирдори Ш. бо қисми 2 банди “в” моддаи 117 КҶ ҚТ бандубаст намуд².

Зери истилоҳи *усули дигари зӯроварӣ* чунин кирдорхое (ҳаракат ва беҳаракатие) фаҳмида мешавад, ки дар шакли расонидани азоби ҷисмонӣ ва руҳӣ бо роҳи аз обу хӯрок маҳрум кардан, муддати тӯлонӣ дар ҷойҳои сардӣ нигоҳ доштан ва ё ҳаракатҳои зӯроварие, ки бо расонидани озори ҷисмонӣ ва руҳӣ ба муддати зиёд бо роҳи пучидан, газидан, сӯзондан ва ғайра ифода мегардад, фаҳмида мешавад. Дар натиҷаи азобу уқубат, ҷабрида озори тӯлонии руҳиву ҷисмонӣ кашида, дар дарди ҷисмонӣ, тарс, ваҳм ва дигар ҳолатҳои нофорами руҳиву ҷисмонӣ ифода мегардад.

Дар баъзе ҳолатҳо, барои як маротиба содир кардани ҳаракатҳои дар боло зикргардида, ҳамчун азобу уқубат маънидод кардан мумкин аст. Барои ин, муайян кардан зарур аст, ки гунаҳгор ҷабридаро муддати тӯлонӣ бо роҳҳои гуногун озор дода, ба ӯ азоби ҷисмонӣ расонидааст. Дар баъзе адабиёт мисол оварда шудааст, ки ҷинояткор ҷабридаро урён карда дар ҳаммомдон шинонида ба муддати ду соат аз болои сараш оби хунук рехтааст³.

¹ Уголовное право. Особенная часть: учебник / под. ред. И.В. Шишков. М.: Проспект, 2014. С. 70; Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Коммисарова. СПб.: Питер, 2008. С. 84.

² Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятӣ № 1-130/16.

³ Ниг.: Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. М., 1999. С. 60.

Аз рӯйи конструкцияи тарафи объективи чиноят, таркиби чинояти азобу уқубат расмӣ мебошад. Аз лаҳзаи содир намудани лату кӯб ё усули дигари зӯрӣ, ки аломатҳои азобу уқубатро доранд, чиноят хотимаёфта эътироф мешавад, новобаста аз он, ки оқибати дар моддаи 112 КҶ ҚТ муқарраргардида фаро мерасад ё не.

Тарафи субъективи азобу уқубат дар қасди бевосита ифода мегардад, зеро шахс ба ҷамъият хавфнок будани азобу уқубати дигар шахсро дар ҳаракатҳои (беҳаракатҳои) худ дарк карда, ногузирии эҳсоси азоби ҷисмонӣ ва руҳии ҷабрдида ро пешбинӣ намуда, хоҳони расонидани азоби ҷисмонӣ ва руҳӣ ба ҷабрдида мебошад.

Субъекти чинояти азобу уқубат дилхоҳ шахси воқеии муқаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти содир намудани ин чиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи чинояти азобу уқубат, ки дар қисми 1 моддаи 117 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш миёна мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 117 КҶ ҚТ 7 ҳолати азобу уқубат бо ҳолатҳои вазнинкунанда муқаррар гардидааст, ки инҳо:

- а) нисбати ду ё зиёда шахсон;
- б) нисбати шахс ё наздикони ӯ вобаста бо ғаъолияти хизмати ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро намудани ӯ;
- в) нисбати бараъло ноболиғ ё шахсе, ки нотаъвоҷ будани ӯ барои гунаҳгор аён аст, ё шахсе, ки аз ҷиҳати моддӣ ё аз ҷиҳати дигар вобастаи гунаҳгор аст, инчунин шахси рабудашуда ё гаравгон гирифташуда;
- г) нисбати зане, ки ҳомила будани ӯ барои гунаҳгор аён аст;
- д) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ва гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- е) аз рӯйи кироия зархаридон;
- ж) бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ, маҳалгарой ё интиқом содир шудааст.

Тавсифи ҳуқуқии чинояти ҳолатҳои вазнинкунандаи азобу уқубат бо ҳолатҳои вазнинкунандаи қасдан расонидани вазнин ба саломатӣ монанд ҳастанд, танҳо аз ҷиҳати фаро расидани оқибат тавовут доранд.

Дар сурати содир намудани азобу уқубат нисбати зане, ки ҳомила будани ӯ барои гунаҳгор аён аст, шартӣ зарурии ҷавобгарӣ дар он аст, ки гунаҳгор бояд донад, ки ҷабрдида ҳомиладор аст ва дидаву доништа нисбат ба ӯ кирдори (ҳаракат ё беҳаракат)

ти) азобу уқубатро раво мебинад. Дар бораи аниқ дониستاني ҳомиладории ҷабрдида, нишонаҳои берунии ҳомиладорӣ ва дигар маълумоти мавҷуда, метавонанд шаҳодат диҳанд. Дар чунин намуди азобу уқубат, зан бояд ҳомиладор бошад, яъне ҷӣ ҳомиладории табиӣ ва ё ҷӣ бо роҳи бордоркунии сунъӣ. Шахсе, ки дар бораи ҳомиладории ҷабрдида маълумот надорад, бо банди “г” қисми 2 моддаи 117 ҚҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад.

Категорияи ҷинояти азобу уқубат бо ҳолатҳои вазнинкунанда, ки дар қисми 2 моддаи 117 ҚҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш вазнин мебошанд: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то ҳафт сол ҷазо дода мешавад.

3.3. Кирдорҳое, ки ба зӯрӣ вобаста нестанд, вале саломатии шахси дигарро дар хатар мегузоранд

Сироят кардан бо вируси норасоии масунияти одам

Сироят кардан бо вируси норасоии масунияти одам ҳамчун ҷиноят дар моддаи 125 ҚҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз се қисм иборат мебошад. Дар ин модда ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ду таркиби мушаккили ҷиноят ҷой дорад:

1. Дидаю дониста, таҳти хавфи сироят бо вируси норасоии масунияти одам (ВНМО) гузоштани шахси дигар (қисми 1);

2. Бо ВНМО сироят кардани шахси дигар аз ҷониби шахсе, ки мубталои ин беморӣ будани худро медонист (қисми 2 ва 3).

Ҷӣ тавре маълум аст, инсониятро микроорганизмҳои гуногун ихота намуда, на дар ҳамаи ҳолатҳо ўро ба бемор шудан роҳ медиҳанд. Дар организми инсон низоми мураккаби ба худ ҳосе ҷой доранд, ки бо микробҳои зараровар муқовимат мекунанд, – низоми масуният эътироф мешавад¹.

Ҳар қадар ки дар организми инсон ҳуҷайраҳои масунияти солим камтар бошанд, ҳамон қадар ҳимоя аз сироятҳо заифтар мегардад. Замоне фаро мерасад, ки организм дигар қудрати мубориза бо сироятҳоро надорад. Барангезандаҳои беморихо бо муқовимат дучор нагардида, дар бадани инсон ҳукмфармой мекунанд. Дар ин вақт, ҳатто беморихои оддии зуком (шамолзадагӣ) дар шакли вазнин, бо оризаҳо гузашта, душвор табобат ме-

¹ Ниг.: Можайская Л.А. Социально-правовые проблемы профилактики ВИЧ – инфекции / СПИД – а (Уголовно – правовые и медицинские аспекты): дис. ... канд. юрид. Наук. М., 2005. С. 14.

шаванд. Ҳолати одами ВНМО - мусбӣ, ки дар он системаи масуният аллакай организмро аз сироятҳо ҳимоя карда наметавонад, бемории пайдошудаи норасоии масуният (БПНМ) ном дорад¹.

ВНМО (ВИЧ – вирус иммунодефицита человека) чунин вирусе мебошад, ки ба пайдо шудани бемории пайдошудаи норасоии масуният (БПНМ – СПИД – синдром приобритённого иммунного дефицита) сабаб мегардад. ВНМО системаи масуниятро вайрон намуда, ҳамзамон қобилияти зидди сироятшавии бадани одамро заиф мегардонад.

Тарзу усулҳои ягона барои муайян намудани сирояти ВНМО дар одам, ин санҷиши махсуси хун (ташҳиси ВНМО) мебошад, ки дар он ҷисмҳои бегонае (антитела), ки организм ҳангоми муқобилият пайдо намудааст, муайян мегарданд.

Пас аз он, ки ВНМО бори нахуст дар соли 1981 ҳамчун бемории клиникӣ тавсиф карда шуд, он дар аксарияти давлатҳо ба эпидемия мубаддал гардида ба муҳимтарин даъвати ҷаҳонии хатарфзо барои саломатии ҷомеа, рушди иҷтимоӣ – иқтисодӣ, амният ва риояи ҳуқуқи инсон табдил ёфт.

Соли 2012 дар ҷаҳон тақрибан 35,8 миллион одамони бо сирояти ВНМО умр басарбаранда ба қайд гирифта шуда буд ва ҳуди ҳамин сол аз ҳисоби бемории БПНМ 1,6 миллион нафар одамон фавтидаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1991 то 1 январи соли 2017-1968 ҳодисаҳои фавти одамон аз ҳисоби ВНМО/БПНМ ба қайд гирифта шудаанд.

Тибқи омили Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз соли 1991 то 1 январи соли 2017 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 8750 ҳодисаи сирояти ВНМО/БПНМ ба қайд гирифта шудааст.

Бо дарки хавфи баланди ВНМО/БПНМ ва муқовимат бар зидди он, бори аввал 27 декабри соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии бемории СПИД (аломати норасоии масунияти бадан)» қабул гардидааст. Баъдан, 28 декабри соли 2005 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат бо вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуният” аз нав қабул гардид, ки он низ то қабули Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон амал мекард. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои ҳуқуқии амалӣ

¹ Бобоходжаев О., Салимов Ф., Исмоилов А., Саидова Ф., Ашурова Р., Туреханов Я. Омӯзиши кӯтоҳмуддат оид ба пешгирии бемориҳои сироятии аз лиҳози иҷтимоӣ муҳим: дастур барои омӯзгор. Душанбе, 2011. С. 9.

намудани маҷмӯи чорабиниҳои муқовимат ба паҳншавии вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуниятро танзим намуда, риояи ҳуқуқҳои шахрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва озодии асосии инсонро дар бар гирифта, барои пешгирии паҳншавии сироятпазирии вируси норасоии масунияти одам, кам кардани таъсири мубталошавӣ ба беморӣ, расонидани ёрии таҳассусии тиббӣ ба шахсони мубталои вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуният ва сабук гардонидани оқибати он барои ҳар кас ва тамоми ҷомеа нигаронда шудааст.

Тибқи банди 8 Дастурамал оид ба тартиби амалигардонии пешгирии сирояти вируси норасоии масунияти одам дар байни ҳайати шахсии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо гурӯҳҳои осебпазири аҳолии қор мекунад, бо Фармони ВҚД таҳти № 35 б/з аз 28 октябри соли 2015 тасдиқ шудааст, бемории пайдошудаи норасоии масуният марҳилаи охири инкишофи сирояти ВНМО мебошад. Бо гузашти вақт ВНМО системаи масуниятро то он дараҷае вайрон мекунад, ки он инсонро аз сироятшавии дигар касалиҳои муҳофизат карда наметавонад (сил, бемориҳои шадиди бактериялӣ, пневмонияи пневмасистӣ ва ғайра). Ин ҳолат БПНМ (СПИД) ном дорад. Ба ҳисоби миёна БПНМ пас аз 8-10 соли гирифтории сирояти ВНМО инкишоф меёбад. Ҳаракати инкишофи беморӣ аз хусусиятҳои фардии бадан ва бештар аз тарзи бурдани ҳаёт ва муолиҷаи дахлдор вобастагӣ дорад.

Дар замони муосир олимони соҳаи тиб кӯшиш ба ҳарч дода истодаанд, то ки воситаҳои муолиҷавии ВНМО/БПНМ кашф кунанд, аммо то ҳол натиҷаи дилхоҳро ба даст наовардаанд.

Объекти ин ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти саломатии шахсро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад. Низомии масуният пойдеории саломатии шахсро таъмин менамояд.

Дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 125 ҚҶ ҚТ омадааст, ки дидаю доништа, таҳти ҳавфи сироят бо ВНМО гузоштани шахси дигар. Аз муқаррароти ин диспозитсия бар меояд, ки гунаҳгор худ мубталои сирояти ВНМО буданаширо доништа, дигаронро зери ҳавф менамояд. Дар чунин маврид, аҳаммият надорад, ки шахси дигар бо ВНМО сироят мешавад ё не – ба бандубасти ҷиноят таъсир намерасонад.

Тарафи объективии ҷиноят дар ҳаракат ё беҳаракатие ифода мегардад, ки шахси дигарро таҳти ҳавфи сироят бо ВНМО мегузорад.

ВНМО бо воситаҳои зерин шахси дигарро сироят мекунад ё хавфи сироят карданро ба миён меорад:

- хун: ҳангоми гузаронидани хуни сироятёфта ҳамчун донор; ҳангоми истифодабарии сӯзандоруҳои тамъизнашуда ва дигар таҷҳизотҳои инексионӣ (якҷоя истифодабарии маводи нашъадор бо як сӯзандору); ҳангоми истифодабарии таҷҳизотҳои тамъизнашуда барои вашмкунӣ ва ё холкӯбӣ (сӯрох (шикоф) кардан); ҳангоми истифодабарии лавозимотҳои риштарошии бегона ва чутқаҳои дандон, ки дар онҳо боқимондаи хун буда метавонад;

- оби манӣ (сперма): алокаи шахвонии (маҳбалӣ, даҳонӣ ва маъқадӣ) беҳимоя (бе истифодаи рифола);

- моеъи маҳбал (маҳбал – даромадгоҳи узви таносули зан);

- шири модар: аз модари мубталои сироят бо ВНМО ба кӯдак ҳангоми синамаконӣ.

ВНМО ба воситаи дигар моеъҳои бадани инсон ба дигар шахс сироят намеёбад (ба монанди оби даҳон, арақи бадан, оби дида, пешоб ва ғайра). Аммо, агар дар таркиби ин моеъҳо хун ҷой дошта бошад, хатари сироят пайдо мешавад¹.

Яке аз тарзҳои сироят кардан бо ВНМО ин бо роҳи алокаи чинсӣ мебошад. Дар алокаи чинсӣ агар зан ғайрифаъоли нишон диҳад – аломати беҳаракатӣ дар он ифода мегардад.

Аз рӯи конструксияи тарафи объективии ҷиноят, таркиби ҷинояти мазкур расмӣ ба ҳисоб меравад ва дар сурати содир намудани ҳаракатҳое, ки шахси дигарро таҳти хавфи сироят бо ВНМО мегузорад, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Дар чунин ҳаракатҳо бо ВНМО дигар кас сироят намегардад:

- ҳангоми даст фишурдан, ба оғӯш гирифтган ва бӯсидан;

- ҳангоми сулфа ва атса задан;

- ҳангоми тайёр намудан ва истеъмоли хӯрок;

- ҳангоми истифодабарии зарфҳои умумӣ, табаку коса, дастпоқунак ва раҳти хоб;

- ҳангоми истифодабарии мабразхона ва ҳаммом;

- ҳангоми якҷоя ба варзиш машғул шудан;

- ҳангоми дар як ҷой ё бино будан бо шахсе, ки мубталои сироят бо ВНМО мебошад;

- ҳангоми газидани ҳашарот ё ҳайвонот.

¹ Дастурамал оид ба тартиби амалигардонии пешгирии сирояти вируси норасоии масунияти одам (ВНМО) дар байни ҳайати шахсии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо гурӯҳҳои осебпазири аҳоли қор мекунад, ки Фармони ВКД таҳти № 35 б/з аз 28 октябри соли 2015. Душанбе, 2015. С. 5.

Тарафи субъективии чинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад, зеро шахс дидаву дониста шахси дигарро тахти хавфи гирифторм шудан бо сирояти ВНМО мегузорад.

Субъекти чинояти дар қисми 1 моддаи 125 ҚЧ ҚТ пешбинигардида шахси воқеии муқаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти содир намудани чиноят ба синни шонздаҳсолағӣ расидааст.

Категорияи чинояти дар қисми 1 моддаи 125 ҚЧ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин мебошад: бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то се сол, ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол чазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 125 ҚЧ ҚТ ҷавобгарии чиноятӣ барои бо ВНМО сироят кардани шахси дигар аз ҷониби шахсе, ки муқталлои ин беморӣ будани худро медонист, муқаррар гардидааст.

Объекти ин чиноят – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ин чиноят, ба саломатии шахс зарар расонида мешавад, эътироф карда мешавад.

Тарафи объективии ин чиноят, кирдор дар шакли ҳаракат ё беҳаракатие ифода мегардад, ки шахси дигарро ба сирояти ВНМО муқталло мегардонад. Нишонаи ҳатмии ин таркиби чиноят дар оқибати он ифода мегардад – бо сирояти ВНМО муқталло гардида-ни шахси дигар.

Аз рӯи конструкцияи тарафи объективии чиноят, таркиби чинояти дар қисми 2 ва 3 моддаи 125 ҚЧ ҚТ пешбинигардида моддӣ ба ҳисоб меравад ва дар сурати аз кирдори шахс (агар муқталлои бемории ВНМО будани худро донанд) фаро расидани оқибат дар намуди “ба сирояти ВНМО гирифторм шудани шахси дигар”, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ин чиноятро гуноҳ дар шакли ҳам қасд ва ҳам беэҳтиётӣ худбодарона, ташкил медиҳад.

Қасд ҳам бевосита ва ҳам бавосита буда метавонад ва он аз ҷиҳати зехнӣ ва иродавӣ муқаррар карда мешавад.

Аз ҷиҳати зехнӣ ҳам дар қасди бевосита ва ҳам дар қасди бавосита шахс ба ҷамъият (саломатии шахси дигар) хавфнок будани ҳаракати худро дарк мекунад. Дар қасди бевосита имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро дар намуди ба сирояти ВНМО гирифторм шудани шахси дигарро пешбинӣ менамояд. Дар қасди бавосита бошад, имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро дар намуди ба сирояти ВНМО гирифторм шудани шахси дигар, пешбинӣ менамояд.

Аз ҷихати иродавӣ, қасди бевоситаи ин ҷиноят аз қасди бавоситаи он, тафовут дорад. Дар қасди бевосита шахси мубталои бемории вируси норасоии масунияти одамбуда, хоҳони сироят гардидани шахси дигар (чабрдида) бо инфекцияи ВНМО мебошад. Дар қасди бавосита бошад, шахси мубталои бемории вируси норасоии масунияти одамбуда, хоҳони сироят гардидани шахси дигар (чабрдида) бо ВНМО намебошад, вале дидаву доништа ба ин оқибат роҳ медиҳад ё ба он безътиноёна муносибат мекунад.

Дар адабиёти ҳукукии ҷиноятӣ доир ба муқаррар кардани беэҳтиётии худбаварона ҳамчун аломати тарафи субъективии ҷинояти дар қисми 2 моддаи 126 КҶ ҚТ пешбинигардида ақидаҳои гуногун ҷой доранд² ва ҳатто дар баъзе адабиёт беэҳтиётии худбаварона умуман ишора нагардидааст³.

Гуноҳ дар шакли беэҳтиётии худбаварона низ дар ин таркиби ҷиноят ҷой дошта метавонад⁴.

Аз ҷихати зехнӣ беэҳтиётии худбаварона бо қасди бавосита монандӣ доранд. Монандии беэҳтиётии худбаварона аз қасди бавосита аз ҷихати иродавӣ мушоҳида мегардад. Аломати иродавии беэҳтиётии худбаварона ин: шахси мубталои бемории вируси норасоии масунияти одам буда бе асосҳои ба он кофӣ, худбаварона ҳисоб карда бошад, ки оқибатҳои аз ҷинояти мазкур бавуқӯъояндаро баргараф мекунад. Мисол, ҳангоми алоқаи ҷинсӣ, шахсе, ки ба сирояти ВНМО гирифтор будани хушро медонад, имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокӣ ҳаракати худро дар намуди ба сирояти ВНМО мубтало гардидани шахси дигарро пешбинӣ карда, вале бе асосҳои ба он кофӣ (на дар ҳама ҳолатҳо рифола дуруст истифода мешавад ё сифати хуб дорад), худбаварона ҳисоб карда бошад, ки дар натиҷаи истифодаи рифола, ВНМО ба шахси дигар намегузарад. Аммо, аз сабаби нодуруст истифода бурдани рифола ё аз сифати пасти рифола (кафидани рифола, баромадани рифола), шахси дигар ба ВНМО сироят мегардад.

² Хабаров А.В. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: учебное пособие и курс лекции для студентов дистанционной формы обучения. Ч. 1. Тюмень: Изд-во Тюменского Государственного университета, 2005. С. 124; Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный / Под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. Ашхабад, 2013. С. 229.

³ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Зери таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 47.

⁴ Ниг.: Можайская Л.А. Социально-правовые проблемы профилактики ВИЧ – инфекции / СПИД – а (Уголовно-правовые и медицинские аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005. С. 14.

Субъекти чинояти дар қисми 2 ва 3 моддаи 125 КҶ ҚТ пешбинигардида махсус мебошад, яъне ғайр аз нишонаҳои умумии шахси воқеӣ будан, мукаллаф будан ва ба синни шонздаҳсолағӣ расидан, - дорои нишонаҳои иловагӣ мебошад – мубталои сирояти ВНМО будани шахс ва ҳатман доир ба дорои сирояти мазкур буданаш воқиф бошад. Дар сурати бо ВНМО гирифтोर намудани шахси дигар аз тарафи шахсе, ки мубталои ин беморӣ будани худро намедонист, таркиби ин чиноятро ташкил намедихад.

Категорияи чинояти дар қисми 2 моддаи 125 КҶ ҚТ пешбинигардида миёна мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол чазо дода мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 125 КҶ ҚТ ҷавобгарии чиноятиро барои чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи чазо муқаррар гардидааст:

а) бо ВНМО сироят кардани ду ё зиёда шахсон аз ҷониби шахсе, ки мубталои ин беморӣ будани худро медонист;

б) бо ВНМО сироят кардани шахси баръало ноболиғ аз ҷониби шахсе, ки мубталои ин беморӣ будани худро медонист.

Категорияи чинояти дар қисми 3 моддаи 125 КҶ ҚТ пешбинигардида миёна мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол чазо дода мешавад.

Сироят кардан бо касалии зӯҳравӣ

Сироят кардан бо касалии зӯҳравӣ ҳамчун чиноят дар моддаи 126 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат мебошад. Дар қисми 1 моддаи мазкур ҷавобгарии чиноятӣ барои бо касалии зӯҳравӣ сироят кардани шахси дигар аз ҷониби шахсе, ки мубталои ин беморӣ будани худро медонист, пешбинӣ гардидааст.

Объекти сироят кардан бо касалии зӯҳравӣ муносибати ҷамъиятии бо қонунгузориҳои чиноятӣ ҳифзшавандае ташкил медиҳад, ки дар вақти содир намудани ин чиноят ба саломатии шахс зарар расонида мешавад (сироят гардидан бо бемории зӯҳравӣ).

Тарафи объективии ин чиноят аз нишонаҳои зерин иборат мебошад:

1. Кирдор дар шакли ҳам ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ифода мегардад – алоқаи ҷинсӣ, риоя накардани гигиенаи шахсӣ ва қоидаҳои муҳофизатӣ. Дар алоқаи ҷинсӣ агар зан ғайрифавҷулоӣ нишон диҳад – аломати беҳаракатӣ дар он ифода мегардад;

2. Оқибат дар намуди гирифтор шудани чабрдида ба сирояти касалии зӯхравӣ;

3. Робитаи сабабии байни кирдори содиршуда ва оқибат дар намуди мубтало гардидан ба сирояти касалии зӯхравӣ.

Аз рӯйи конструктории тарафи объективии чиноят, таркиби чинояти дар моддаи 126 КҶ ҚТ пешбинигардида моддӣ ба ҳисоб меравад ва дар сурати аз кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) шахс (сирояти бемории зӯхравӣ будани худро донанд) фаро расидани оқибат дар намуди “ба сирояти бемории зӯхравӣ гирифтор шудан”, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Бемориҳои зӯхравӣ – гурӯҳи бемориҳои сирояти мебошанд, ки асосан бо роҳи алоқаи чинсӣ аз шахси дорои сирояти бемории зӯхравидошта ба шахси дигар мегузаранд.

Бемориҳои зӯхравӣ аз рӯйи меъёрҳои тиббӣ муайян карда мешаванд.

Сироятҳои тавассути алоқаи чинсӣ интиқолёбанда асосан инҳо эътироф мегарданд:

- оташак (сифилис);
- сӯзок (гонорея);
- вируси ҳерпесӣ;
- уреоплазмоз (микоплазмоз);
- хламидиоз⁵.

Оташак (Сифилис)

Оташак ба беморӣҳое мансуб мебошад, ки бо роҳи алоқаи чинсӣ (бемориҳои узвҳои таносул) мегузаранд. Барангезанда – трепонемаи хиратоб (*Treponema pallidum*). Оташак бо хусусияти чараёни камҳаракат инкишоф меёбад. Дар давраҳои дерин вай метавонад боиси осебҳои вазнини системаи асаб ва узвҳои дохилӣ гардад.

Дар аксарияти ҳолатҳо, сироятшавӣ бо оташак ҳангоми алоқаҳои чинсӣ дар маҳбал, даҳон ва ё роҷрада ба вучуд меояд. Бештар беморони гирифтори оташаки ибтидоӣ (бо захмҳо дар узвҳои таносул, дар даҳон ва ё роҷрада) сироят кунанда мебошанд. Ғайр аз ин, гузаштани сироят ҳангоми ҳомиладорӣ аз модарӣ гирифтори беморӣ ба чанин мумкин аст, инчунин эҳтимоли сироятшавӣ ҳангоми хунгузаронӣ.

Давраи ноаёни оташак одатан 3-4 ҳафта (аз 2 то 6 ҳафта) дар бар мегирад.

⁵ Доир ба тавсифи ин бемориҳои сироятӣ нигаред: Сомонаи Ташкилоти ҷамъиятии ҷумҳуриявии «СПИД Фонд Шарқу Ғарб – Тоҷикистон» // <http://www.afew.tj>.

Аломатҳои оташак хеле гуногун мебошанд. Онҳо вобаста аз давраи беморӣ тағйир меёбанд. Се давраи бемории оташакро фарқ мекунанд:

1. Оташаки ибтидоӣ пас аз хотимаёбии давраи ноаёнӣ ба вучуд меояд. Дар ҷойи ба организм роҳёфтаи барангезанда захми бедарди решааш ғафс пайдо мешавад (сӯзоки сахт). Пас аз 1-2 ҳафтаи баъди пайдоиши захм, ғадудҳои сафрӣ дар атрофии он варам мекунанд (ҳангоми паҳншавии захм дар даҳон варамҳои ғадудҳои сафрӣ зерини ҷоғ ва осебёбии узвҳои таносул – ғадудҳои сафрӣ қадкашак дида мешавад). Захм (сӯзоки сахт) дар давоми 3-6 ҳафтаи пайдоиш мустақилона сӯхат мешавад.

2. Оташаки такрорӣ дар фосилаи 4-10 ҳафта пас аз пайдоиши захм (2-4 моҳ пас аз сироятшавӣ) ба вучуд меояд. Вай дорои хусусияти дамидани доначаҳои мутаносиби тиратоб дар тамоми бадан мебошад, аз ҷумла дар кафи дастон ва кафи пойҳо. Ба пайдоиши доначаҳо бисёр вақт дарди сар, беҳолӣ, баландшавии ҳарорати бадан (мисли зуком) ҳамроҳ мешавад. Ғадудҳои сафрӣ дар тамоми бадан варам мекунанд. Оташаки такрорӣ дар шакли паиҳамивазшавии хуруҷ ва ифоқат (даврани гузариши бе аломат) ҷараён мегирад. Ҳамзамон, рехтани мӯи сар эҳтимол дошта, дар узвҳои таносул ва дар атрофии мақъад пайдоиши доначаҳои ҳамранги бадан ба назар мерасад (кондиломаҳо).

3. Оташаки сеюмқарата ҳангоми мавҷуд набудани табобат дар мурури солҳои зиёди сироятшавӣ пайдо мешавад. Ҳамзамон системаи асаб (аз он ҷумла майнаи сар ва ҳароммағз), устухонҳо ва узвҳои дохила (аз он ҷумла дил, ҷигар ва ҳоказо) осеб меёбанд.

Ҳангоми сироятшавӣ дар вақти ҳомиладорӣ сирояти оташаки модарзодии навзод эҳтимол дорад. Оташаки модарзодӣ метавонад боиси осебёбии вазнинтарин ва ё вафоти навзод гардад.

Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ, ҳангоми мавҷуд набудани табобат дар сеяки беморон оташаки сеюмқарача ташаккул меёбад. Тақрибан ҷоряки беморон аз оқибати он ба ҳалокат мерасанд.

Сӯзок (гонорея)

Сӯзок низ ба гурӯҳи бемориҳои тааллуқ дорад, ки бо роҳи алоқаи чинсӣ мегузаранд (бемориҳои узвҳои таносул). Барангезанда – гонококк (*Neisseria gonorrhoeae*). Ҳангоми ин беморӣ осебёбии роҳи пешобронӣ (уретра), роstrӯда, ҳалқ, гарданаи баччадон ва ҷашм аз эҳтимол дур нест.

Дар аксарият ҳолатҳо сироятшавӣ аз сӯзок ҳангоми алоқаҳои чинсӣ ба маҳбал ва роstrӯда ба вучуд меояд. Эҳтимоли сироятшавӣ ҳангоми алоқаи даҳонӣ низ вучуд дорад.

Ҳангоми гузариш аз роҳҳои насли эҳтимоли сироятшавии навзод бо инкишофи конъюнктивити гонококкӣ вучуд дорад.

Ҳангоми алокаи чинсии даҳонӣ эҳтимоли сироятшавӣ пасттар мебошад. Бо дарназардошти паҳншавии фарингити бе аломат дар байни фоҳишаҳо, алокаи чинсии бидуни рифоларо бо фоҳиша беҳатар ҳисобидан мумкин нест.

Давраи ноаёни сӯзнок дар мардон одатан аз 2 то 5 шабонарӯзро дар бар гирифта, дар занон – аз 5 то 10 шабонарӯз.

Аломатҳои сӯзнок дар мардон:

- тарашшӯҳи сафеду зардчатоб аз роҳи пешоброн;
- ҳиссиёти дард ҳангоми пешобронӣ.

Аломатҳои сӯзнок дар занон:

- тарашшӯҳи сафеду зардчатоб аз маҳбали;
- дарднокӣ ҳангоми пешобронӣ;
- хунравӣ дар фосилаи ҳайзҳо;
- дард дар зери шикам.

Фарингити гонококкӣ (осебёбии ҳалқ) аксар вақт бе аломат мегузарад. Баъзан он бо ҳисси дард дар гулӯ зоҳир мегардад.

Проктити гонококкӣ (осебёбии рострӯда) одатан бе аломат мегузарад. Эҳтимоли ҳисси дард дар рострӯда, хориш ва тарашшӯҳ аз рострӯда вучуд дорад.

Фарингити гонококкӣ ва проктити гонококкӣ ҳам дар мардон (маҳсусан тамоюли шахвонии ғайритабии мард бо мард ва майли шахвонӣ ба ҳарду чинс бисексуалӣ) ва ҳам дар занон ба назар мерасад.

Дар занон сӯзнок асосан бидуни ягон аломат мегузарад. Ҳатто агар аломатҳо пайдо шаванд, онҳоро на ҳама вақт дуруст баҳо медиҳанд. Масалан, тарашшӯҳи сафеди зардчатобро аз маҳбали занон одатан бо кандидоз алоқаманд мекунанд; ҳисси дардро ҳангоми пешобронӣ бошад бо – варами масона.

Дар мардон аворизи бештари сӯзнок ин илтиҳоби зоиди хоя – эпидидимит мебошад.

Дар занон аворизи бештари сӯзнок – бемории илтиҳоби баччадон ва тухмдон ба назар мерасад, ки яке аз сабабҳои асосии безурриёти занона мебошад. Ҳамзамон, олати муҳофиза аз ҳамл ва ҳайз хавфи бемориҳои илтиҳобии баччадон ва тухмдонро меафзоянд.

Ҳангоми паҳншавии гонококкҳо ба узвҳои дигар сирояти гонококки носомонии нутфабарорӣ пайдо мешавад. Ҳамзамон, пайвандҳо, пӯст, майнаи сар, дил ва чигар осеб меёбанд. Ҳангоми роҳ

ёфтани гонококкҳо ба чашм конъюнктивити гонококкӣ пайдо мешавад.

Барои ташхиси сӯзок танҳо мавҷудияти аломатҳо нокифоя аст. Тасдиқебии ташхис бо усулҳои лабораторӣ зарур мешавад.

Агар шахс аз бемории сӯзок табобат ёбаду, шарикӣ чинсиаш – не, ӯ метавонад такроран сироятдор шавад.

Вируси херпесӣ

Дар натиҷаи хуручи вируси херпесии оддӣ, он ҳам дар узвҳои таносул ва ҳам дар лабҳо пайдо мешавад. Ин вирус ниҳоят сироятпазир аст. Сироятшавӣ дар ҳаёт як маротиба ба амал меояд. Пас аз ин, вирус яқумрӣ дар организми инсон ҷойгир мешавад, ҳатто пас аз табобати он ҳам.

Давраи ноаёнӣ (ниҳонӣ) – 3-7 рӯз. Пас аз ин дар атрофи узвҳои таносул сурхӣ, инчунин ҳиссиёти сӯзиш ва хориш пайдо мешавад, хусусан хангоми пешобронӣ, ғул кардан ва роҳгардӣ. Сипас ҳубобчаҳои хурд пайдо шуда, зуд мекафанд ва дар ҷойи онҳо захмчаҳои дарднок ба вучуд меоянд. Дар ин ҳолат аҳволи бемор то як андоза бад мешавад (беҳолӣ, дарди сар, ҳарорати баланд). Варамии ғадудҳои сафрӣ ба назар мерасад.

Ҳубобчаҳо, ҳиссиёти нофориам дармуддати 1-2 ҳафта мегузанд, лекин аз баски вирус дар организм боқӣ мемонад, беморӣ дар ҳолати сустшавии чиддии қувваҳои муҳофизати организм метавонад такроран хуруҷ гирад. Табобати херпесии таносулӣ баҳри камшавии дард ва пешгирии кардани такрорёбӣ равона карда мешавад.

Аворизи эҳтимолий:

- дар занон херпесии узвҳои таносул бисёр вақт боиси исқоти беихтиёронии ҳамл, таваллуди бармаҳал, сироятгирии ҷанин ва баъзан аномалияҳои модарзодии (ғайримуқаррарӣ) инкишофи кӯдак мегардад;

- аворизи беморӣ метавонад ба осеби херпесии системаи марказии асаб оварда расонад;

- осеби пардаи луобии чашмҳо метавонад боиси аз даст додани қувваи босира гардад (нобиной);

- алоқа байни бемории херпес ва саратони (омос) узвҳои таносул муайян карда шудааст.

Уреаплазмоз (микоплазмоз)

Уреаплазмоз (микоплазмоз) аз микробҳо сар мезанад: микоплазмаҳо ва уреоплазмаҳо. Дар 5-15% ҳолатҳо микоплазмоз ва уреоплазмоз дар шахсони воқеан сиҳат ошкор мешавад. Дар 70% ҳолатҳо беморӣ дар яқҷоягӣ бо трихомоноз, сӯзок, хламидиоз ва ҳоказо мушоҳида шудааст. Паҳнкунандаи яғонаи сирояти инсон

мебошад. Ин микробҳо дар муҳити беруна ноустувор буда, дар организм танҳо дар пардаҳои луобӣ ҷойгир мешаванд ва ба хуну сафро, моддаҳои дигари организм роҳ намеёбанд, ба дохили ҳеҷ як бофта низ (аз он ҷумла ҳамрояк) ворид шуда наметавонанд, бинобар ин сироятшавӣ асосан бо роҳи алоқаи ҷинсӣ ба амал меояд.

Ҳам мардон ва ҳам занон бемор мешаванд, аммо беморӣ ба-роӣ мардон хеле хавфнок мебошад. Зиштиӣ беморӣ аз он иборат аст, ки теъдоди асосии беморон худро сихат мепиндоранд (бо сабаби ҷой надоштани аломатҳои аёни сироят), бинобар ин тарзи маъмулии ҳаётро нигоҳ медоранд.

Давраи ниҳонии сироят - аз 3 рӯз то 5 ҳафта. Мушоҳида карда шудааст, ки аломатҳои беморӣ ҳар қадар фаъол бошанд, ин давра ҳамон қадар кӯтоҳтар мегардад. Ҳар замон шикоятҳо нисбати хо-риш дар узвҳои таносул, тарашшуҳи на он қадар зиёд аз узвҳои та-носул, дарднокии хусусияташ номаълум, риштаҳои луобӣ дар пе-шоб пайдо шаванд.

Сирояти ҷараёнаш бидуни аломатҳо ҳангоми ҳомиладорӣ ва таваллуд, хунукхӯрии аз ҳад зиёди бадан, вазъиятҳои гуногуни бо-шиддати руҳӣ ва ҷисмонӣ метавонад фаъолтар гардида, боиси аво-ризиҳои вазнин шаванд: исқоти септикӣ, ҷараёнҳои илтиҳобии ҷанин ва ё навзод, инчунин ҷараёнҳои илтиҳобии узвҳои таносул ва масона. Дар натиҷаи ҷараёни тулӯқунанда ҳам дар мардон ва ҳам дар занон пайдоиши безурриётӣ имконпазир аст. Дар занони наво-ризи камтар ба назар мерасад.

Безурриётӣ мардон ҳангоми гирифтдорӣ ба уреаплазм мета-вонад на танҳо оқибати хуручи илтиҳоб дар узвҳои таносул, балки таъсири бевоситаи уреаплазм ба ҳуҷайраҳои манӣ (спермато-зоидҳо) бошад. Дар занон илтиҳоби узвҳои таносули дохилӣ суръатноктар ва зиёдтар инкишоф меёбад, зеро часпиши мико-плазмҳо ба ҳуҷайраҳои манӣ ба амал омада бо ёрии худӣ онҳо мегузаранд.

Хламидиоз

Дар инсон сирояти хламидиоз одатан аз ҷониби бактерияе пайдо мешавад, ки «хламидия трахоматис» ном гирифтааст. Хла-мидияҳо дар муҳити берун бе ниҳоят ноустувор мебошанд.

Дар организми инсон хламидияҳо танҳо дар пардаҳои луобӣ ҷойгир шуда наметавонанд, ки тавассути онҳо сироят бе ҳеҷ як ду-шворӣ паҳн мешавад. Нишондиҳандаҳо дар бораи имконияти во-ридшавӣ ба хун, сафро ва дигар моддаҳои организм мавҷуд нест, сирояти хламидии махсусан ба системаи олотӣ таносул ва масона осеб мерасонад, гарчанд эҳтимоли авҷ гирифтани илтиҳоби пардаи

луобии чашмон, роҳҳои нафас, пайвандҳо пайдо шаванд. Ҳам мардон ва ҳам занон зуд зуд ба бемории хламидиоз гирифтормешаванд.

Давраи ниҳонӣ аз 5 то 30 – рӯзро дар бар мегирад. Чудогона ин сироят ниҳоят кам дар кам дида мешавад, аксар вақт вай бо дигар сироятҳои тавассути алоқаи ҷинсӣ интиқолёбанда якҷоя чараён мегирад, дар навбати аввал бо трихомоноз.

Одатан сирояти хламидий бидуни аломатҳои зоҳирӣ чараён мегирад. Дар мардон ин беморӣ дар 1/3 ҳолатҳо боиси осебҳои нерӯмандии ҷинсӣ (суштшавии эрекция, оргазм, пеш аз муҳлат хориҷшавии нутфа), безурриёти мегардад, ки ҷӣ дар натиҷаи илтиҳоби узвҳои дохилии таносул ва ҷӣ вайроншавии чараёни тащаккулёбии ҳуҷайраҳои манӣ ба вучуд меояд. Илтиҳоби гадуи олоти таносули мард ва ҳояҳо дар 46% беморон мушоҳида карда мешавад.

Дар занон ҳангоми амали алоқаи ҷинсӣ хламидияҳо ба нутфа (сперматозоид) часпида, метавонанд на танҳо ба найҳои бачадон рафта расида қабзияти онҳоро ба миён оранд, балки ковокии шикамро низ фаро мегиранд, ки ин ҳолат боиси сарзании беморҳои узвҳои дохилӣ: чигар, испурч, пардаи шикам ва ҳуручи раванди илтиҳобӣ мегардад. Аксар вақт хламидиоз сабаби ҳомиладории патологӣ ва таваллуд мегардад. Хламидиоз дар чашмҳои калонсолон одатан ҳангоми гузариши сироят аз узвҳои таносул ва масона сарзада, бисёр вақт аломати нахустини беморӣ дар шахс ва ё шарикӣ алоқаи ҷинсии вай мебошад.

Аломатҳои хламидиоз: ҳиссиёти нофोरам, кам дар кам хориш, дард дар роҳи пешоб ва ё маҳбал, тарашшуҳи на онқадар зиёд аз узвҳои таносул, ки ба ширеш монандӣ дорад ва эҳтимол зиёдшавии пешобронӣ. Ҳамаи ин зухурот одатан кӯтоҳмуддат буда, лекин метавонанд такрор ёбанд.

Аворизҳои имконпазир ҳангоми хламидиоз воқеан ҳам он тавре мебошанд, ки мавриди трихомоноз ҳуруч мекунанд.

Хабардор намудани шарикони ҷинсии худ дар бораи беморӣ хеле муҳим аст, инчунин ҷиҳати аз муоина гузаштан ва гирифтани табобат ўро боварӣ ҳосил кунонидан зарур аст.

Тарафи субъективии ин ҷиноятро гуноҳ дар шакли ҳам қасд ва ҳам беҳтиётии худбоварона ташкил медиҳад. Қасд ҳам бевосита ва ҳам бавосита буда метавонад.

Гуноҳ дар шакли беҳтиётии худбоварӣ низ дар ин таркиби ҷиноят ҷой дошта метавонад. Мисол, ҳангоми алоқаи ҷинсӣ, шахсе, ки ба сирояти бемории зўҳравӣ гирифтормешаванди худашро ме-

донад, имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокӣ ҳаракати худро дар намуди ба гирифтори сирояти бемории зӯҳравӣ мубтало гардидани шахси дигарро пешбинӣ карда, вале шахс ба худмуолиҷақунӣ машғул шуда, бе асосҳои ба он кофӣ, худро муолиҷашуда ҳисобида, бар он умед бастааст, ки шахси дигар бо касалии зӯҳравӣ сироят намегардад.

Субъекти ҷинояти дар моддаи 126 КҶ ҚТ пешбинигардида, – шахси воқеии мукаллафи дорои сирояти касалии зӯҳравие ба ҳисоб меравад, ки дар вақти сироят намудан бо касалии зӯҳравӣ ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст ва он дорои чунин беморӣ будани худро медонист.

Дар қисми 2 моддаи 126 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷазо муқаррар гардидааст:

а) сироят кардан бо касалии зӯҳравӣ ду ё зиёда шахсонро аз ҷониби шахсе, ки бо сирояти касалии зӯҳравӣ мубтало будани худро медонист;

б) сироят кардан бо касалии зӯҳравӣ шахси баръало ноболиғро аз ҷониби шахсе, ки бо сирояти касалии зӯҳравӣ мубтало будани худро медонист.

Категорияи ҷинояти дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 126 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад:

- **қисми 1:** бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба муҳлати аз як то ду сол ҷазо дода мешавад.

- **қисми 2:** бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то ҳафтсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

3.4. Кирдорҳое, ки ҳаёт ва саломатии шахси дигарро дар хатар мегузоранд

Таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ

Таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 120 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст.

Диспозитсияи моддаи 120 КҶ ҚТ таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатиро он вақт эътироф менамояд, ки агар барои амалӣ гаштани ин таҳдид асоси тарсу ҳарос мавҷуд бошад.

Объекти таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузорию ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дахлнопазирии ҳаёт ва саломатии шахсро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Ҷабрдидаи ҷинояти мазкур дилхоҳ шахс буда метавонад, ба истиснои таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатии:

1. кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, хизматчиёни ҳарбӣ (ҳамчунин нисбати шахсони наздики онҳо) бо мақсади монеъ шудан ба фаъолияти қонунии ин шахсон оид ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятӣ ё таъмини амнияти ҷамъиятӣ ё аз рӯйи интиқом барои фаъолиятшон содир шуда бошад. Ҷавобгарии ҷиноятӣ дар ин ҳолат бо моддаи 329 КҶ ҚТ фаро мерасад. Агар таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, хизматчиёни ҳарбӣ (ҳамчунин нисбати шахсони наздики онҳо) бо мақсади монеъ шудан ба фаъолияти қонунии ин шахсон оид ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятӣ ё таъмини амнияти ҷамъиятӣ ё аз рӯйи интиқом барои фаъолиятшон содир шуда набошад, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ мутобиқи моддаи 120 КҶ ҚТ фаро мерасад;

2. судя, машваратчи халқӣ, прокурор, муфаттиш, шахсе, ки таҳқиқ мегузаронад, адвокат, эксперт, тарҷумон, пристави суд ё котиби суд, иҷроии суд (ҳамчунин наздикони онҳо) вобаста ба гузаронидани таҳқиқ, тафтиши пешакӣ, баррасии парванда ё мавод дар суд ё иҷрои ҳукм, ҳалномаи суд ё санади дигари судӣ. Ҷавобгарии ҷиноятӣ дар ин ҳолат бо моддаи 356 КҶ ҚТ фаро мерасад. Агар таҳдиди куштани ё расонидани зарари вазнин ба саломатии судя, машваратчи халқӣ, прокурор, муфаттиш, шахсе, ки таҳқиқ мегузаронад, адвокат, эксперт, тарҷумон, пристави суд ё котиби суд, иҷроии суд (ҳамчунин наздикони онҳо) бо гузаронидани таҳқиқ, тафтиши пешакӣ, баррасии парванда ё мавод дар суд ё иҷрои ҳукм, ҳалномаи суд ё санади дигари судӣ вобаста набошад, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ мутобиқи моддаи 120 КҶ ҚТ фаро мерасад;

3. сардор бинобар вазифаҳои хизмати ҳарбиро иҷро кардани вай. Ҷавобгарии ҷиноятӣ дар ин ҳолат бо моддаи 371 КҶ ҚТ фаро мерасад. Агар таҳдиди куштани ё расонидани зарари вазнин ба саломатии сардор бо вазифаҳои хизмати ҳарбии ӯ вобаста набошад, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ мутобиқи моддаи 120 КҶ ҚТ фаро мерасад.

Тарафи объективии ин чиноят – кирдор дар шакли ҳаракатҳое ифода мегардад, ки асоси дар қабрида тарсу ҳароси марг ва зарари вазнин ба саломатиро ба миён меоранд.

Дар ҚЧ ҚТ мафҳуми таҳдид шарҳ дода нашудааст, ҳамчунин олимони соҳа доир ба он тасаввуроти ягона надоранд. Ҳамин тавр, як гурӯҳи олимон (Н.В. Стерехов, И.Ю. Бунеев) зикр менамоянд, ки таҳдид дар куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ як шакли маҷбуркунӣ маҳсуб меёбад⁶; дигар гурӯҳ (Г.К. Костров, Л.В. Сердюк, Н.И. Панов) эътироф менамоянд, ки ҳамчун шакли зӯрварӣ маҳсуб меёбад⁷. Сеюм гурӯҳи олимон (Л.А. Андреев, А.И. Чучаев, С.В. Бородин, М.М. Ватанов) қайд менамоянд, ки он ҳамчун ифодаи содир кардани ниятҳои чинояткорона мебошад⁸. Чорум гурӯҳи олимон (М.Т. Муҳаммадиев, А.А. Чугунов, А.Д. Чернявский)⁹ таҳдидро чун таъсиррасонии (зӯрвари) руҳӣ (психологӣ) ба шахс эътироф менамоянд¹⁰.

Ҳамаи ақидаҳои матраҳгардидаи олимон ва мутахассисони соҳа ҳақиқати таҳдидро ифшо менамоянд ва ба ҳамдигар алоқамандӣ доранд. Гурӯҳе аз онҳо таҳдидро чун маҷбуркунӣ ва дигарашон чун таъсиррасонии руҳӣ эътироф намудаанд.

Аз муқаррароти моддаи 43 ҚЧ ҚТ низ бар меояд, ки маҷбуркунӣ ҳам ҷисмонӣ ва ҳам руҳӣ буда метавонад. Дар мод-

⁶ Ниг.: Стерехов Н.В. Ответственность за угрозу по советскому уголовному праву. Свердловск, 1972. С. 55; Бунеев И.Ю. Уголовная ответственность за принуждение к даче показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2000. С. 9–10.

⁷ Костров Г.К. Уголовно-правовое значение угрозы: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1970. С. 12; Сердюк Л.В. Психическое насилие как предмет уголовно-правовой оценки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1979. С. 11; Панов Н.И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве: дис. ... док. юрид. наук. Харьков, 1987. С. 135; Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 259.

⁸ Андреев Л.А. Состав преступления изнасилования в советском уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1962. С. 81-82; Чучаев А.И. Преступления против правосудия. Ульяновск, 1997. С. 16; Бородин С.В. Преступления против жизни. М., 2000. С. 327.

⁹ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Кодекси чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Қаххоров А.А. Душанбе, 2011. С. 36; Чугунов А.А. Принуждение к совершению сделки или к отказу в ее совершении // Труды филиала МГЮА в г. Кирове. 2001. № 5. С. 128; Чернявский А.Д. Психическое насилие при совершении корыстных преступлений: уголовно-правовые и криминологические проблемы: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1991. С. 48.

¹⁰ Ильинова О.И. Угрозы убийством или причинением тяжкого вреда здоровью и их предупреждение: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2005. С. 15.

даи 134 КЧ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои маҷбуркунӣ муқаррар гардидааст, ки мақсади он барои иҷро кардан ё иҷро накардани ягон ҳаракат равона гардидааст. Дар таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бошад, иҷро кардан ё иҷро накардани ягон ҳаракат талаб карда намешавад. Бинобар ин, муқаррароти қонунгузорӣ фикри олимони Н.В. Стерехов, И.Ю. Бунеев, ки таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатиро чун шакли маҷбуркунӣ эътироф менамоянд¹¹, нодуруст меҳисобад. Вобаста ба ин, А.А. Крашеников¹² тасдиқ менамояд, ки маҷбуркунӣ ифодакунандаи таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ намебошад, зеро дар ин таҳдид иҷро кардан ё иҷро накардани ягон ҳаракат дар назар дошта намешавад.

Тасаввуроти маъмултарин ва мувофиқ ба таҳдид ин ақидаи М.Т. Муҳаммадиев¹³, А.А. Чуғунов¹⁴, А.Д. Чернявский¹⁵, ки таҳдидро чун таъсиррасонии (зӯроварии) руҳӣ (психологӣ) ба шахс эътироф менамоянд, мавриди қабул доништа мешавад. Дар баробари ин олимони И.В. Лукьянова¹⁶ мафҳуми таҳдидро пешниҳод менамояд, ки он низ хусусияти таъсиррасонии руҳиро доро мебошад: “таҳдид – таъсиррасонии иттилоотии ба ҷамъият хавфноки зиддиҳуқуқӣ нисбат ба ҷабрдида”.

Вобаста ба муқаррароти қонунгузорӣ ва ақидаи олимону мутахассисони соҳа, мафҳуми таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнинро чунин ифода кардан ба мақсад мувофиқ аст: “ҳамчун шакли зӯроварии руҳӣ (бавосита ё бевосита) эътироф гардида, дар ваъда додан ва огоҳ кардан чун иттилооти ба ҷамъият хавфнок ҷиҳати расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатӣ, ифода меёбад”. Ма-

¹¹ Ниг.: Стерехов Н.В. Ответственность за угрозу по советскому уголовному праву. Свердловск, 1972. С. 55; Бунеев И.Ю. Уголовная ответственность за принуждение к даче показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2000. С. 9-10.

¹² Крашеников А.А. Угроза в уголовном праве России (проблемы теории и практики правового регулирования). Ульяновск, 2002. С.14.

¹³ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зебри таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 36.

¹⁴ Чуғунов А.А. Принуждение к совершению сделки или к отказу в ее совершении // Труды филиала МГЮА в г. Кирове. 2001. № 5. С. 128.

¹⁵ Чернявский А.Д. Психическое насилие при совершении корыстных преступлений: уголовно-правовые и криминологические проблемы: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1991. С. 48.

¹⁶ Лукьянова И.В. Угроза как преступление в уголовном праве России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004. С. 9.

фҳуми зикргардидаро олимони дигари соҳа, аз қабилӣ Л.В. Данелян¹⁷ ва М.В. Хабарова¹⁸ низ, шарҳ дода ҷонибдорӣ намудаанд.

Чи тавре аллақай зикр намудем, он вақт кирдори шахс ҳамчун таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ эътироф карда мешавад, ки агар барои амалӣ гаштани ин таҳдид асоси тарсу ҳарос мавҷуд бошад. Аломати ҷой доштани асоси тарсу ҳарос дар таҳдид шартӣ асосии ҷинояти мазкур ба ҳисоб меравад.

Таҳдид дар куштан ё расонидани вазнин ба саломатӣ бояд аз ҳазл ва шӯҳӣ фарқият дошта бошад. Таҳдид дар куштан ё расонидани вазнин ба саломатӣ хусусияти ҷиддиро доро мебошад.

Олимони соҳа, ки доир ба таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ тадқиқоти илмӣ анҷом додаанд (С.Х. Мазуков¹⁹, Э.Ф. Побегайло²⁰, Н.В. Стерехов²¹, О.И. Ильянова²² ва ғайраҳо), асоси тарсу ҳаросро дар таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ба омилҳои объективӣ ва субъективӣ он вобаста медонанд.

И.С. Ной и Л.С. Крахмалник ба сифати критерияи ҳатмии таҳдиди куштан танҳо дар омили субъективӣ ифода намудаанд: «Агар таҳдиди куштан дар ҷабрдида эҳсоси таҳдиди куштани ўро ба миён оварда, ҳолати муқаррариашро вайрон карда бошад, пас ба ҷамъият хавфнокӣ ӯ чун ҷиноят эътироф карда мешавад»²³.

Асоси тарсу ҳарос дар таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ аз маҷмӯи аломатҳои объективӣ ва субъективӣ иборат мебошад, ки аз воқеият дур набудани содир гардидани ин амалҳоро ифода мекунанд. Ҳамин тавр, таърихи 15 майи соли 2012 тахминан соати 09:00 хоҳари Ш.Зи.С. (мард) – Ш.За.С. бо

¹⁷ Данелян Л.В. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика угрозы убийством или причинением тяжкого вреда здоровью: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тюмень, 2011. С. 8.

¹⁸ Хабарова М.В. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью: уголовно-правовой и криминологический аспект (по материалам Краснодарского края): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2006. С. 8-9.

¹⁹ Мазуков С.Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 1997. С. 48.

²⁰ Ниг.: Уголовное право России: в 2 т. / под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. М., 1999. Т. 2. С. 49.

²¹ Стерехов Н.В. Ответственность за угрозу по советскому уголовному праву (вопросы теории и практики): дис.... канд. юрид. наук. Свердловск, 1972. С. 138.

²² Ильянова О.И. Угрозы убийством или причинением тяжкого вреда здоровью и их предупреждение: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2005. С. 26.

²³ Ной И., Крахмалник Л. Об уголовной ответственности за угрозу убийством // Социалистическая законность. 1959. № 6. С. 49.

хамроҳии модараш Қ.З.Ш. бо шахрванд И.И.Н. (мард), ки дар ҳамсоягии онҳо истиқомат мекунад, барои он, ки духтари ноболиги И.И.Н. – И.З.И. дар роҳрави бинои истиқоматиашон кӯдакоро ҳамчун карда бозӣ мекардааст, ҷангу ҷанҷол менамоянд. Сипас, тахминан соати 10:00 ҳамон рӯз Ш.Зи.С. бо мақсади пуштибонӣ намудани модараш ва хоҳараш ба хонаи И.И.Н. рафта, бар хилофи хоҳиши ӯ вориди манзили истиқоматиаш шуда, ӯро лату кӯб мекунад. Баъди ин ҳолат, Ш.Зи.С. аз мизи хӯрокхурии хонаи истиқомати И.И.Н. корди хоҷагиро гирифта, ба тарафи И.И.Н. дошта таҳдид кардааст, ки ӯро мекушад, аммо аз дасташ модараш Қ.З.Ш. кордро гирифта, онҳоро халос мекунад. Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе кирдори Ш.Зи.С. бо банди “а” қисми 2 моддаи 174 ва моддаи 120 ҚҶ ҚТ бандубаст намудааст²⁴.

Омилҳои субъективии асоси тарсу ҳаросро қонунгузории ҷиноятӣ ба ҷабрдида нисбат кардааст – ҳолати руҳии тарсу ҳароси ҷабрдида баҳо дода мешавад. Яъне, ҷабрдида дарк карда бошад, ки дар натиҷаи содир гардидани куштор ё зарари вазнин ба саломатии ӯ:

1) ба ҳаёт ё саломатии ӯ чун объекти бо қонунгузории ҷиноятӣ хифзшаванда зарар расонида мешавад;

2) имконият ё ногузирии фаро расидани марг ё зарари вазнин ба саломатии худро пешбинӣ карда бошад;

3) дарк намуда бошад, ки шахси дигар ҳоҳони аз ҳаёт маҳрум кардан ё расонидани зарари вазнин ба саломатии ӯ мебошад.

Ин се ҳолатро эҳсос карда, дар ҷабрдида тарсу ҳарос ба вуқӯъ омада бошад.

Ҳамчунин, на дар ҳамаи ҳолатҳо онҳое, ки таҳдид нисбаташон равона мегардад, онро якзайл эътироф менамоянд. Яъне, зани ҳомиладор таҳдиди ба ӯ равонагардидаро дигар ҳел эътироф менамояд, марди боқувват дигар ҳел эътироф мекунад – албатта вообаста ба омилҳои объективии таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ.

Омилҳои объективии ба миён омадани асоси тарсу ҳарос дар ҷой, вақт, вазъият, олот, восита ва тарзи содир намудани ҳаракатҳои ба ҷамъият хавфнок ифода мегарданд:

1. **Ҷойи содир намудани таҳдид.** Таҳдидро дар ҷое содир мекунад, ки касе набошад ва ҳатто садои ёрӣ ҳам барорад, касе намефаҳмад. Дар чунин ҳолат, дар бисёр мавридҳо шахсро тарсу ҳарос фарогир мешавад.

²⁴ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-433/12.

2. **Вақти содир намудани таҳдид.** Дар соати 02:00 шаб таҳдид ҳолати тарсу ҳаросро дар шахс бештар ба вукӯъ оварданаш имкон дорад, нисбат ба соатҳое, ки дар он мардум бедор ҳастанд.

3. **Вазъияти содир намудани таҳдид.** Ҷабрдида дар ҳолати беморӣ, мастӣ, дасту пойи баста, ҳомиладорӣ ва ба инҳо монанд қарор дорад. Албатта дар чунин вазъиятҳо қарор доштани ҷабрдида, заифӣ ва ҳарчи бештар тарсу ҳарос ўро фарогир мешавад.

4. **Олоти содир намудани таҳдид.** Агар таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бо силоҳи оташфишонӣ ё дигар предметҳое, ки ба сифати силоҳ баромад мекунанд содир шавад, воқеияти содир намудани ин ҷиноят бештар мегардад.

5. **Воситаи содир намудани таҳдид.** Субъекти ҷиноят ҳангоми таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ воситаеро истифода мебарад, ки дар дилҳо шахс асоси тарсу ҳаросро ба миён меорад. Мисол, сағи калони ваҳшӣ, мори заҳрнок, каждум ва ба инҳо монанд.

6. **Тарзи содир намудани таҳдид.** Ҳамаи ҳолатҳои зикргардидаи омили объективии асоси тарсу ҳарос, аз тарзи содир намудани таҳдид вобастагии зиёд доранд. Таҳдид бояд бо тарзе содир карда шавад, ки хусусияти ҳазлу шӯхиро надошта бошад. Дар он бераҳмӣ ва инсонбадбинии (садизми) таҳдидкунанда ифода гардад.

Ғайр аз ин аломатҳо, инчунин шахсияти таҳдидкунанда низ барои воқеияти тарсу ҳарос асос гардиданаш мумкин аст. Мисол, таҳдидкунанда шахсе мебошад, ки қаблан одамкуширо бо тарзи бераҳмона содир кардааст; ба касе таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатиро раво дида бошад, онро иҷро кардааст; оворагарди беинтизом аст ва ба ин хусусиятҳо монанд.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ хотимаёфта ҳисобида мешавад, новобаста аз он ки ҷинояткор хостори содир намудани кирдори дар таҳдидаш ибрознамударо дошт ё не.

Тарафи субъективии таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатиро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Мақсади ҷиноят нишонаи ҳатмӣ эътироф намешавад, яъне бо мақсади тарсонидан таҳдид кард ё дар воқеъ мақсади куштан ё расонидани зарари вазнин таҳдидро раво дида буд.

Субъекти ин ҷиноят, шахси воқеии мукаллафе эътироф мегардад, ки дар вақти содир намудани таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ба синни шонздаҳсолағӣ расидааст.

Дар баъзе ҳолатҳо, таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҷиноятҳои нисбатан вазнинтар ҳамчун алома-

ти ҳатмӣ баромад намудааст, ки бандубасти иловагиरो ҳамчун маҷмуи ҷиноят бо моддаи 120 ҚҶ ҚТ-ро талаб намекунад. Мисол, дар диспозитсияҳои моддаҳои 138, 249 ва дигар моддаҳои Қисми махсуси ҚҶ ҚТ.

Категорияи ҷинояти таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ начандон вазнин эътироф мешавад: бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозӣ

Вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 121 ҚҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат мебошад.

Вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозӣ дар Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 муқаррар нагардида буд. Барои ҳифзи ҳаёт ва саломатии инсон, илми тиб ба пешравиҳои назаррасе ноил гардидааст, ки яке аз онҳо пайвандсозии узв ва (ё) бофтаҳои бадани инсонӣ маҳсуб меёбад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои ҷамъиятиро доир ба ҷарроҳии пайвандсозӣ Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим медарорад²⁵.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 1 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон пайвандсозӣ ин пайванд сохтани узвҳо ё бофтаҳо бо мақсади ҷоннок кардани онҳо дар ҳудуди як организм (аутоотрансплантатсия) ё аз як организм ба организми дигар (гомотрансплантатсия) пайваст намудан бо мақсади наҷот додани ҳаёти инсон ё барқарорсозии фаъолияти организми ӯ, эътироф мешавад.

Дар илми тиб ҳама шаклҳои ба ҷойи дигар шинондани узв ва (ё) бофтаҳои инсон бо тарзи ҷарроҳӣ, пайвандсозӣ эътироф мешаванд²⁶.

Пайвандсозӣ (трансплантология) ҳамчун илм бори нахуст дар асри XIX дар Италия (соли 1804) инкишоф ёфта, он дар асарҳои Дж. Баронио ва тадқиқоти олими немис К. Бюнгер (1823) инъикос гардидааст²⁷. Дар ин самт, мавқеи муҳимтарро тадқиқотҳои Н.И. Пирогов («Оид ба ҷарроҳии пластикӣ дар умум, оид ба ринопла-

²⁵ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2007. № 7. Мод. 693.

²⁶ Чеботарова Г.В. Уголовно-правовые проблемы трансплантации органов и тканей человека и донорства крови: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 2003. С. 17.

²⁷ Мур Ф. История пересадок органов. М.: Мир, 1989. С. 310.

стика дар махсус» соли 1835), ҳамчунин Ю.К. Шимановский («Чарроҳии берунии бадани одам» соли 1865)²⁸ ишғол намудаанд. Муваффақиятҳои тадқиқотҳо ва озмоишҳои олимон ва мутахассисони соҳаи тиб таҷрибаи пайвандсозии узв ва бофтаҳои бадани инсонро амалӣ гардонид.

Ҳамин тавр, пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои бадани инсон василае барои наҷоти ҳаёт, барқарорсозии саломатии шахрвандон буда, дар асоси риояи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳуқуқҳои инсон мутобиқи принципҳои инсондӯстонаи эълоннамудаи ҷомеаи байналмилалӣ, ки дар он манфиатҳои инсон аз манфиати ҷомеа ва илм боло гузошта мешавад, амалӣ мегардад.

Аъзои бадан (узв) ин ҷузъи бадани инсон, ки сохти муайян ва таъйиноти махсус дорад (дил, гурда, чигар, шуш, ғадуди зерӣ меъда, устухонҳо, мағзпардаи саҳти сар, шохпардаи чашм ва ғайра), эътироф мешавад.

Бофта ин силсилаи ҳуҷайраҳо ва маҳсули онҳо (моддаҳои байниҳуҷайравӣ), ки аз ҷиҳати умумияти сохт, фаъолият ва инкишофи худ муттаҳид шудаанд (мағзи устухон, системаи мушаки устухонбандӣ, бофтаҳои рағҳо, даричаи дил, пӯст ва ғайра) эътироф мешавад.

Дар сурати вайрон кардани шарту тартиби бурида гирифтани аъзо ё бофтаҳои бадани инсон ё шарту тартиби дар Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбиникардаи пайвандсозӣ, ҷиноят эътироф мешавад, агар он боиси аз безҳаётӣ расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатии донор ё ретсипиент гардида бошад.

Донор шахсе эътироф мешавад, ки ягон узв ва ё бофтаи худро барои пайвандсозӣ ба шахси дигар (ретсипиент) ихтиёран медиҳад. Донор аз калимаи латинии «donare» гирифта шуда маънояш тухфа кардан мебошад, яъне бо розигии қатъии худ ба бемор кӯмак кардан дар назар дошта мешавад²⁹.

Ретсипиент бошад, шахсе эътироф мешавад, ки бо мақсади табобат ба вай ягон аъзо ё бофтаи бадани дигари инсон ё организм (донор) пайванд сохта мешавад.

Объекти бевоситаи ҷиноят – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванде мебошад, ки дар вақти вайрон кардани шарту тартиби бурида гирифтани аъзо ё бофтаҳои бадани инсон ё шарту тартиби дар қонун пешбиникардаи пайвандсозӣ, ба са-

²⁸ Ҳамон ҷо. С. 312.

²⁹ Чеботарова Г.В. Уголовно-правовые проблемы трансплантации органов и тканей человека и донорства крови: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 2003. С. 16.

ломатии (қисми 1 моддаи 121 КЧ ҚТ) ва ҳаёти (қисми 2 моддаи 121 КЧ ҚТ) ретсипиент ё донор зарар расонида мешавад.

Тарафи объективии чинояти вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозӣ аз ҷунин аломатҳо иборат мебошад:

1. Кирдори барои ҷамъият хавфнок ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ифода мегардад.

2. Оқибати чиноят дар намуди зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ (қисми 1 моддаи 121 КЧ ҚТ) ё марғи инсон (қисми 2 моддаи 121 КЧ ҚТ);

3. Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати чиноят.

Ҳангоми ба амал баровардани пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои бадани инсон ҷунин шартҳо бояд қатъиян риоя карда шаванд:

– пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои инсонро аз донори зинда ё майит танҳо дар ҳолате истифода кардан мумкин аст, ки агар восиаҳои тиббии дигар ниғаҳдории ҳаёти ретсипиент ё худ барқарорсозии саломатии ӯро қафолат дода натавонанд;

– агар гирифтани узв ва (ё) бофтаҳо ба саломатии донори зинда зарари ҷиддӣ расонида нашавад;

– гирифтани узв ва (ё) бофтаҳо барои пайвандсозӣ аз донорҳои зиндае, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ расидаанд, иҷозат дода мешавад (қўҷонидани мағзи устухон то ҳаҷдаҳсолагӣ манъ карда намешавад);

– гирифтани аъзо ва (ё) бофтаҳо барои пайвандсозӣ аз донорҳои зиндае, ки қобили амал эътироф шудаанд, иҷозат дода мешавад;

– гирифтани узв ва (ё) бофтаҳои шахси гирифтори беморӣ, ки барои ҳаёт ва саломатии ретсипиент хавф дорад, мумкин нест;

– гирифтани узв ва (ё) бофтаҳо барои пайвандсозӣ аз шахсоне, ки бо ретсипиент дар тобеъияти хизматӣ ё дигар тобеъият ҳастанд, манъ аст;

– аз донори зинда барои пайвандсозӣ гирифтани яке аз аъзоҳои ҷуфт, қисми аъзо (ё) бофта, ки набудани он сабаби ҳалалдоршавии бебозғашти саломатӣ намегардад, мумкин аст;

Ҳамҷунин, гирифтани аъзо ва (ё) бофтаҳо аз донори зинда барои пайвандсозӣ ба ретсипиент дар ҳолати риояи шартҳои зерин иҷозат дода мешавад:

– агар донор оид ба нуқси эҳтимолӣ барои саломатии ӯ бо сабаби даҳолати ҷарроҳии дарпешистода ҳангоми гирифтани аъзо ва (ё) бофтаҳо огоҳонида шуда бошад;

– агар донор бо хоҳиши худ ва огоҳона ба таври хаттӣ ризоияти худро барои гирифтани аъзо ва (ё) бофтаҳо изҳор намуда бошад;

– агар донор муоинаи ҳамаҷонибаи тиббиро гузашта, ҳулосаи гурӯҳи машваратии духтурони мутахассис дар хусуси имкони гирифтани аъзо ва (ё) бофтаҳои вай барои пайвандсозӣ мавҷуд бошад;

– агар донор аз оқибатҳои розӣ нашуданаш ба гирифтани аъзову бофта барои ретсипиент дар давраи охиринаи тайёри ба пайванд кардани онҳо огоҳонида шуда бошад.

Ҳангоми ба амал баровардани пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои инсон тартиб ва талаботи зерин бояд риоя карда шаванд:

– ҳулосаи тиббӣ оид ба зарурати пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои инсон аз ҷониби гурӯҳи машваратии духтурони муассисаи тандурустии дахлдор, дар ҳайати духтурони табобаткунанда, ҷарроҳ, эҳғар ва ҳангоми зарурат духтурони соҳаҳои дигар дода мешавад. Дар Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон комиссияи ахлоқӣ таъсис дода шудааст, ки дар асоси ҳулосаи он, ҷарроҳии пайвандсозӣ иҷозат дода шуда, ба роҳ монда мешавад;

– гирифтани ва омодагии аъзо ва (ё) бофтаҳои инсон барои пайвандсозӣ танҳо дар муассисаҳои махсусгардонидашудаи давлатии тандурустӣ иҷозат дода мешавад;

– пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои инсон танҳо дар асоси ризоияти донори зинда анҷом дода мешавад;

– пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои инсон бо ризоияти ретсипиент анҷом дода мешавад;

– гирифтани аъзо ва (ё) бофтаҳо аз майит бо ризоияти ҳешовандони наздики ғавтида ва иҷозати сардухтури муассисаи тандурустӣ сурат мегирад;

– дар сурати пайдо гардидани зарурат барои гузаронидани экспертизаи судию тиббӣ, иҷозат барои гирифтани аъзо ва (ё) бофтаҳо аз майит, инчунин аз ҷониби ҳадамоти экспертизаи судию тиббӣ дода шуда, дар ин бора прокуратура огоҳонида мешавад;

– пайвандсозии аъзо ва (ё) бофтаҳои инсон бо ризоияти хаттии ретсипиент анҷом дода мешавад (дар ин маврид, ретсипиент оид ба имконпазирии нуқс барои саломатии ӯ бо сабаби даҳолати ҷарроҳии дарпешистода бояд огоҳонида шавад).

Тарафи субъективии вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозиро гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ, ҳам беэҳтиётии худбоварона ва ҳам беэҳтиётии бепарвоёна ташкил медиҳад.

Субъекти вайрон кардани қоидаҳои ҷарроҳии пайвандсозӣ махсус эътироф мешавад – гурӯҳи машваратии духтурони муассисаи тандурустии дахлдор (аъзоёни Комиссияи ахлоқи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон) – ҳайати духтурони таъбааткунанда, ҷарроҳ, эҳ-гар, духтурони соҳаҳои дигар (агар хангоми зарурат ҷалб гардида бошанд), инчунин сардухтури муассисаи дахлдор, эксперти судию тиббӣ.

Категорияи ҷинояти дар қисмҳои 1 (маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад) ва 2 (бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то панҷ сол ҷазо дода мешавад) моддаи 121 КҶ ҚТ пешбиниғардида наҷандон вазнин эътироф мешавад.

Маҷбур кардан барои гириғтани узвҳо ё боғтаҳои бадани инсон барои пайвандсозӣ

Маҷбур кардан барои гириғтани узвҳо ё боғтаҳои бадани инсон барои пайвандсозӣ ҳамҷун ҷиноят дар моддаи 122 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат мебошад.

Бо баробари паҳн гардидани таҷрибаи пайвандсозӣ, вобаста ба иҷроиши он муаммоҳои ба худ хосро ба миён овард. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон шарту тартиби дурусти баамалбарории пайвандсозиро муқаррар намудааст. Дар маҷбур кардан барои гириғтани узвҳо ё боғтаҳои бадани инсон барои пайвандсозӣ, баъзе меъёрҳои шарт ва тартибҳои муқарраркардаи қонунгузори ҷиҳати баамалбарории пайвандсозии узв ё боғтаҳои бадани инсон риоя намеғарданд, ки дар натиҷа хусусияти маҷбуркунӣ мушоҳида меғардад.

Пайвандсозии узв ва (ё) боғтаҳои инсон танҳо дар асоси риозияти донори зинда анҷом дода мешавад. Дар ҷинояти зикр-гардида ин талабот риоя карда намешавад, зеро дар диспозитсияи моддаи 122 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ки маҷбур кардан барои гириғтани узвҳо ё боғтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ, ки бо роҳи истиғодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истиғодаи он нисбати ӯ ё наздиконаш ё бо роҳи таҳдиди несту нобуд кардани молу мулки ӯ содир шудааст.

Объекти бевоситаи маҷбур кардан барои гириғтани узвҳо ё боғтаҳои бадани инсон барои пайвандсозӣ – ин муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятии ҳифзшавандае, ки дахлнопазирии шахсиятро вобаста ба амнияти ҳаёт ва саломати таъмин ме-намояд, ташкил медиҳад.

Объекти ин ҷиноятро дар адабиёти ҳуқуқӣ ба таври гуногун шарҳ медиҳанд. Аз ҷумла: “саломатии ҷабрдида³⁰”; “муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки амнияти ҳаёт ва саломатиро таъмин менамоянд³¹”; “муносибати ҷамъиятӣ, ки озодии шахсро ҷиҳати ихтиёрдорӣ узв ва бофтаҳои бадани худ таъмин мекунад, ташкил медиҳад³²”; “муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки амнияти ҳаёт ва саломатии шахсро таъмин менамоянд, ба ҳисоб меравад³³”; “муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дахлнопазирии шахсиятро вобаста ба амнияти ҳаёт ва саломатӣ таъмин менамояд, инчунин дахлнопазирии ҷисмониро кафолат медиҳад, ташкил медиҳад³⁴”. Мафҳуми объекти ҷинояти мазкур, ки дар охир оварда шудааст, боиси ҷонибдорӣ мебошад.

Ҷабрдидаи ҷинояти мазкур дилхоҳ шахси интиҳобкардаи гунаҳгор буда метавонад, ки донори мувофиқ ё имконпазир эътироф шудааст.

Аз муқаррароти диспозитсияи моддаи 122 КҶ ҚТ бар меояд, ки предмети ҷинояти мазкур узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида (дил, гурда, ҷигар, шуш, мағзи устухон, дигар узв ва (ё) бофтаҳо, ки номгӯӣ онҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдор муайян карда мешавад) эътироф мегарданд ва ба сифтаи нишонаи ҳатмии таркиби ин ҷиноят баромад мекунанд.

Узвҳо, қисмати онҳо ва бофтаҳои мутааллиқи раванди тавлид шудани инсон, ки ба он бофтаҳои репродуктивӣ (тухмхуҷайра, нутфа, тухмдонҳои мардона ва занона ё ҷанинҳо) шомил мебошанд, ҳамчунин хун ва ҳиссаҳои таркибии он, ба сифати предмети ин ҷиноят баромад карда наметавонанд.

Бо суръати қайҳонӣ ҷараён гирифтани илми тиб дар замони муосир, ҳатто бофтаҳои репродуктивӣ ва бофтаҳои бадани ҷанин

³⁰ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под. ред. д.ю.н., проф. В.И.Иванова. Ростов-на-Дону, 2002. С. 163.

³¹ Ҳамин ҷо. С. 51.

³² Ведомости Верховного совета РФ. 1993. № 2. Ст. 62

³³ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зе-ри таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 40.

³⁴ Якименко А.С. Уголовная ответственность за преступления, связанные с незаконным изъятием органов и (или) тканей человека: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов – на – Дону, 2007. С. 12.

низ барои пайвандсозӣ гирифта мешаванд³⁵. Мисол, дар Ахбори Академияи илмҳои тиббии Россия мақолаи илмие бо номи “Истифодаи нейротрансплантатсия дар муолиҷаи бемор Паркинсон” аз ҷониби гуруҳи муаллифон ба нашр расид. Муаллифони мақолаи мазкур ба Барномаи аврупоӣ оид ба нейротрансплантатсияи клиникӣ ворид гардида, аз тарафи Комиссияи аврупоии BIOMED маблағгузорӣ карда мешаванд. Бинобар барқарор намудани норасогии дофамин дар мағзи сари Паркинсон, нейротрансплантатсия гузаронида шуд, ки ба ҳамин қисмати бадани ӯ аз узви (бофтаи) чанин гирифта шудааст³⁶. Вобаста ба маъмул гардидани ин намуди пайвандсозӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, зарурати тағйири иловаҳо ба қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон чихати эътироф намудани бофтаҳои репродуктивӣ ва бофтаҳои бадани чанин чун объекти пайвандсозӣ ва чун предмети ҷинояти мазкур, ба миён меояд. Зеро, агар узв ва (ё) бофтаҳои чанин барои пайвандсозӣ гирифта шаванд, пас таркиби ҷинояти мазкурро ташкил наметад.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур дар маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ, ки бо роҳи истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ӯ ё наздиконаш ё бо роҳи таҳдиди несту нобуд кардани молу мулки ӯ содир шудааст, ифода мегардад.

Маҷбурӣ маънои ғайри хоҳиши худ мутеъ шудан ба касе ё чизе фаҳмида мешавад. Дар фарҳанги забони тоҷикӣ маҷбур (калимаи арабиасос) бо маънои “дучори ҷабр (зӯрӣ, ситам, ҷавр, зулм)” ва “дучори зӯрии чизе” ифода гардидааст³⁷.

Дар ҚЧ ҚТ мафҳуми маҷбуркунӣ шарҳ дода нашудааст. Доир ба ин маҷбуркунӣ дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ муқаррароти мавриди қабул ҷой дорад. Ҳамин тавр, Д.В. Попов мафҳуми маҷбуркуниро чунин ифода намудааст: “Маҷбуркунӣ – ин кирдори қасдонаи ба ҷамъият хавфноки зиддиҳуқуқии нисбати

³⁵ Лозанович Л.А. Незаконное производство аборта: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. С. 22; Алиханова З.М. Клинико-патогенетическое обоснование применения трансплантации фетальных тканей человека у женщин репродуктивного возраста с синдромом после овариэктомии: автореф. ... дис. док. мед. наук. М., 1995. С. 17.

³⁶ Угрюмов М.В., Шаблов В.А., Федорова Н.В., Попов А.П., Шток В.Н., Сотникова В.И., Гатина Т.А. и др. Использование нейротрансплантации в лечении болезни Паркинсона // Вестник Российской Академии медицинских наук. 1996. № 8. С. 40-45.

³⁷ Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди I / дар зери таҳрири Шакуров М.Ш., Капранов В.А., Ҳошим Р., Маъсумӣ Н.А. М.: Нашриёти «Советская энциклопедия», 1969. С. 679.

шахс равонашудае мебошад, ки бо роҳи зӯрии руҳӣ ва (ё) ҷисмонӣ содир шуда, бо мақсади водор кардани ин шахс оид ба иҷро кардани ягон амал ё аз иҷрои ягон амал худдорӣ намудани ӯ, эътироф карда мешавад”³⁸.

Аз мафҳуми назариявии маҷбуркунӣ бар меояд, ки маҷбуркунӣ барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани инсон барои пайвандсозӣ – ин ҳаракати фаъолонаи шахс бо мақсади додани розигии ҷабрдида барои гирифтани узв ва (ё) бофтаҳои бадани ӯ, фаҳмида мешавад. Ҳаракати фаъолонаи шахс дар истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ҷабрдида ё наздиконаш ё бо роҳи таҳдиди несту нобуд кардани молу мулки ӯ, ифода мегардад.

Аз муқаррароти дигозитсияи моддаи 122 КҶ ҚТ бар меояд, ки маҷбуркунӣ бо чунин роҳҳо содир карда мешавад:

1. Истифодаи зӯрварӣ нисбат ба ҷабрдида;
2. Таҳдиди истифодаи зӯрварӣ нисбат ба ҷабрдида ё наздикони ӯ;
3. Таҳдиди несту нобуд кардани молу мулки ҷабрдида.

Зери маънои истифодаи зӯрварӣ нисбати ҷабрдида ҳаракатҳое, ки дарди ҷисмонӣ меоранд (ҳамчунин луту кӯб) ва ба саломатӣ зарар расонида мешавад (ҳамчунин зарари сабук³⁹ ё миёна ба саломатӣ⁴⁰), фаҳмида мешавад.

Таҳдиди истифодаи зӯрварӣ нисбати ҷабрдида ё наздикони ӯ хусусияти зӯрии руҳиро доро мебошад ва он дар расонидани зарар ба саломатӣ ё ҳаёти ӯ ё наздиконаш ифода мегардад. Таҳдид мумкин аст бевосита, ба воситаи мактуб ё ба воситаи паёмакҳои шабакаҳои иҷтимоӣ (однокласники, фејсбук, вайбер, твиттер, ватсап ва ғайра) равона карда шавад ва албатта таҳдид бояд воқеӣ бошад.

Таҳдиди несту нобуд кардани молу мулки ҷабрдида – дар несту нобуд, шикастан, оташ задан ва (ё) корношоём сохтани молу мулки ҷабрдида ифода мегардад, ки барои ин ҳолатҳо руҳ надодан,

³⁸ Попов В.Д. К вопросу о соотношении уголовно-правовых понятий: принуждение и насилие // Актуальные вопросы уголовного процесса современной России: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 2003. С. 48.

³⁹ Хабаров А.В. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: учебное пособие и курс лекции для студентов дистанционной формы обучения. Ч. 1. Тюмень: Изд-во Тюменского Государственного университета, 2005. С. 119.

⁴⁰ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 41; Уголовное право. Особенная часть: учебник / отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселов. 4-е изд., изм. и доп. М.: Норма, 2008. С. 105; Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Том 2. Особенная часть. М.: Юрид. лит., 2004. С. 102.

чабрдида розӣ мешавад, то ки узв ва (ё) бофтаҳои бадани ӯ барои пайвандсозӣ гирифта шаванд.

Агар, ҳангоми истифодаи зӯроварӣ ба шахс зарари вазнин ба саломатӣ расонида шавад, пас кирдори барои ҷамъият хавфноки ӯ бо моддаҳои 110 ва 122 КҶ ҚТ ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бандубаст карда мешавад.

Аз рӯи конструксиаи тарафи объективии ҷиноят, таркиби ҷинояти мазкур расмӣ мебошад ва аз лаҳзаи маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани инсон барои пайвандсозӣ, ҷиноят хотимаёфта эътироф мешавад. Таркиби ҷинояти мазкур талаб намекунад, ки ҳатман узв ва (ё) бофтаҳои чабрдида барои пайвандсозӣ гирифта шаванд. Агар, дар натиҷаи маҷбур кардани чабрдида барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ӯ барои пайвандсозӣ, узв ва (ё) бофтаҳои бадани ӯ барои пайвандсозӣ гирифта шаванд ва ба саломатии чабрдида зарари вазнин расонида шавад, пас дар чунин маврид кирдори барои ҷамъият хавфноки шахс бо моддаҳои 122 ва банди “н”, қисми 2 моддаи 110 КҶ ҚТ ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бандубаст карда мешавад. Агар, дар ҳамин маҷбуркунӣ марғи шахс фаро расад, пас кирдори барои ҷамъият хавфноки шахс бо моддаҳои 122 ва банди “н”, қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бандубаст карда мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Субъекти ҷиноят дарк мекунад, ки маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани чабрдида барои пайвандсозӣ, ки бо роҳи истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ӯ ё наздиконаш ё бо роҳи таҳдиди несту нобуд кардани молу мулки ӯ содир кардан, кирдори барои ҷамъият хавфнок эътироф мешавад ва хоҳони содир кардани чунин кирдорҳо мебошад.

Субъекти ҷинояти маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани чабрдида барои пайвандсозӣ дилхоҳ шахси воқеии мукаллафе шуда метавонад, ки дар вақти содир намудани он ба синни шонздаҳсолағӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 1 моддаи 122 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш миёна мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол ва маҳрум сохтан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол чазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 122 КҶ ҚТ се ҳолати вазнинкунандаи маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ муқаррар гардидаанд:

а) агар маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ нисбати шахсе, ки нотавонии ӯ барои гунаҳгор аён аст ё шахси тахти вобастагии моддӣ ё тобеияти дигари гунаҳгор қарордошта содир шуда бошад;

б) агар маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ нисбати шахси баръало ноболиғ содир шуда бошад;

в) агар маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ нисбати ду ё зиёда шахсон содир шуда бошад.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 137 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон гирифтани узв ва (ё) бофтаҳо барои пайвандсозӣ аз донорҳои зиндае, ки ба синни 18-солагӣ нарасидаанд (ба истиснои ҳолатҳои кӯчонидани мағзи устухон) ё худ мутобиқи тартиби муқарраршуда ғайри қобили амал эътироф шудаанд, манъ аст. Ҷамҷунин, зӯрварӣ нисбат ба донори зинда чихати гирифтани розигии ӯ барои гирифтани узв ва (ё) бофтаҳо барои пайвандсозӣ манъ аст.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 2 моддаи 122 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш миёна мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ва маҳрум сохтан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо ғаъолияти муайян ба муҳлати аз се то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 122 КҶ ҚТ ду ҳолати вазнинкунандаи маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ муқаррар гардидаанд:

а) агар маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;

б) агар маҷбур кардан барои гирифтани узвҳо ё бофтаҳои бадани ҷабрдида барои пайвандсозӣ аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ё иттиҳодияи ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 3 моддаи 122 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш вазнин мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол ва маҳрум сохтан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо ғаъолияти муайян ба муҳлати панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Искоти ғайриқонунии ҳамл (аборт)

Искоти ғайриқонунии ҳамл (аборт) ҳамчун ҷиноят дар моддаи 123 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат мебошад. Моддаи 123 КҶ ҚТ 3 ҳолати искоти ҳамлро чун ҷиноят эътироф намудааст:

1. Искоти ғайриқонунии ҳамл аз ҷониби шахси дорои таҳсилоти олии тиббии риштаи дахлдор (қисми 1);

2. Искоти ҳамл аз ҷониби шахсе, ки таҳсилоти олии тиббии риштаи дахлдор надорад, содир шуда бошад (қисми 2);

3. Искоти ҳамл аз ҷониби шахси қаблан барои искоти ғайриқонунии ҳамл судшуда содир шуда бошад (қисми 2).

Он вақт искоти ҳамл ҷиноят эътироф карда мешавад, ки агар он ғайриқонунӣ ба амал бароварда шавад.

Мутобиқи қисми 3 моддаи 87 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зан ҳуқуқ дода мешавад, ки масъалаи модар шуданаширо худаш ҳал кунад.

Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Стандарти миллий оид ба таъмини искоти ҳамли беҳавф ва идоракунии оризаҳои пас аз искоти ҳамл, ки бо Фармоиши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 145 аз 19 март соли 2011 қабул гардидааст, муайян мекунад, ки дар се маврид искоти сунъии ҳамл иҷозат дода мешавад:

1. Бо хоҳиши худи зани ҳомиладор;

2. Аз рӯи нишондодҳои иҷтимоӣ, ки ба зан ҳомиладор мутааллиқ мебошанд;

3. Аз рӯи нишондодҳои тиббӣ ва бо розигии зани ҳомиладор.

Тибқи стандарти 3 (кай ва дар қучо қатъ намудани ҳомиладорӣ гузаронида мешавад) Стандарти миллий оид ба таъмини искоти ҳамли беҳавф ва идоракунии оризаҳои пас аз искоти ҳамл, қатъи ҳомиладорӣ бо хоҳиши зан дар муҳлати то 12 ҳафтаи ҳамл гузаронида мешавад⁴¹.

Рӯйхати нишондиҳандаҳои тиббӣ барои қатъи сунъии ҳомиладорӣ аз тарафи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рӯйхати нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи номгуӣи нишондодҳои иҷтимоӣ барои қатъи сунъии ҳомиладорӣ

⁴¹ Стандарти миллий оид ба таъмини искоти ҳамли беҳавф ва идоракунии оризаҳои пас аз искоти ҳамл. Душанбе, 2011. С. 8-11.

дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” тахти № 432 аз 11 марти соли 1998, муайян карда мешавад.

Қатъи сунъии ҳомиладорӣ то 21 ҳафтаи аввали пас аз ҳайзи охирон иҷозат дода мешавад, яъне аз лаҳзаи ҳомиладорӣ то 21 ҳафтагии он танҳо бо сабабҳои иҷтимоӣ қонунӣ этироф карда мешавад⁴². Аз 22 ва зиёда аз он ҳафта танҳо бо сабаби нишондоди тиббӣ иҷозат дода мешавад. Бо сабаби нишондоди тиббӣ дар ҳама давраҳои ҳомиладорӣ исқоти ҳамл иҷозат дода мешавад ва албатта агар талаботи Стандарти милли оид ба таъмини исқоти ҳамли беҳавф ва идоракунӣ оризаҳои пас аз исқоти ҳамл риоя карда шаванд.

Чунин сабабҳо ба сифати нишондодҳои иҷтимоӣ қатъи ҳомиладорӣ баромад карда метавонанд:

1. Фавти шавҳар ҳангоми ҳомиладорӣ зан;
2. Иҷрои чазо дар намуди маҳрумӣ аз озодии ҳуди зани ҳомиладор ё шавҳари ӯ;
3. Агар зани ҳомиладор ё шавҳари ӯ чойи кори муваққатӣ ё доимӣ надошта бошанд;
4. Қабули ҳалномаи суд оид ба маҳрум кардан ё маҳдуд кардани ҳуқуқи падариву модарӣ;
5. Бе шавҳар (бе никоҳ) ҳомиладор шудан;
6. Бекор кардани ақди никоҳ ҳангоми ҳомиладорӣ;
7. Ҳомиладорӣ аз натиҷаи таҷовуз ба номус;
8. Маъюби гурӯҳи I – II эътироф гардидани шавҳар;
9. Будани кӯдаки маъюб дар оила;
10. Бехона будан, дар хобгоҳ истиқомат кардан, иҷоранишин будан;
11. Зане, ки мавқеи гурезаро доро мебошад;
12. Даромади як аъзои оила аз ҳадди ақали зиндагӣ камтар будан;
13. Серфарзанд будан (шумораи фарзандон 5 ва аз он зиёд)⁴³.

Аз муқаррароти дар боло зикргардида маълум мешавад, ки то 21 ҳафта (аз 22 ҳафта поён) ҳомиладорӣ ба интиҳоби зани ҳомила вобастагӣ дорад.

Агар, аз 22 ҳафта ҳомиладорӣ зиёд бошад, имконияти зинда таваллуд шудани кӯдак бештар мебошад, бинобар ин бо сабаби иҷтимоӣ исқоти сунъии ҳамл иҷозат дода намешавад. Агар, хан-

⁴² Ҳамин ҷо.

⁴³ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи номгӯи нишондодҳои иҷтимоӣ барои қатъи сунъии ҳомиладорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” тахти № 432 аз 11 марти соли 1998.

гоми исқоти ҳамли қонунӣ (бо нишондоди тиббӣ зиёда аз 22 ҳафтаи ҳомиладорӣ), кӯдак зинда таваллуд гардад ва баъд аз он аз ҳаёт маҳрум карда шавад, пас дар ин ҳолат ҷавобгарии ҷиноятӣ бо банди “в”, қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ – агар аз ҷониби акушер – гинеколог содир шавад ё бо моддаи 105 ҳамин Кодекс – агар аз ҷониби модари кӯдаки навзод содир шавад, фаро мерасад. Агар, ин исқоти ҳамл ғайриқонунӣ аз тарафи акушер – гинеколог содир шавад, пас кирдори содирнамудаи ӯ бо моддаҳои 123 ва банди “в”, қисми 2 моддаи 104 КҶ ҚТ ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бандубаст карда мешавад.

Тибқи муқаррароти Стандарти миллӣ оид ба таъмини исқоти ҳамли беҳавф ва идоракунии оризаҳои пас аз исқоти ҳамл, агар қатъ намудани ҳомиладориро табиб – мутахассис дар ҳолати зерин аҷом дода бошад, ҳамчунин исқоти қонунии ҳамл эътироф мешавад:

- қатъи ҳомиладорӣ барои начоти ҳаёт, саломатӣ ё комилии зани ҳомила зарур буд, дар ҳолате ки хавфи ҷиддии ногузир, ки онро бо дигар роҳ бартараф намудан номумкин буд, мавҷуд бошад;

- агар зани ҳомила қобилияти додани розигӣ надошта бошад ва қатъ намудани ҳомиладорӣ аз рӯйи нишондодҳои тиббӣ зарур башад.

Дар сурати нишондодҳои тиббӣ ва розигии зани ҳомиладор, муҳлати ҳомиладорӣ муқаррар нагардидааст, яъне дар сурати ҷой доштани нишондоди тиббӣ бо розигии зани ҳомиладор, қатъи ҳомиладорӣ ба роҳ монда мешавад. Дар ҳолати нишондодҳои тиббӣ новобаста аз муҳлати ҳомиладорӣ, танҳо он вақт исқоти сунъии ҳамл иҷозат дода мешавад, ки агар раванди ҳомиладорӣ ё таваллуд ба ҳаёт ва саломатии зан хатар дошта бошанд ё нодуруст инкишофёбии ҷисмонии ҷанин муқаррар гардида бошад. Ба сифати нишондодҳои тиббии исқоти сунъии ҳамл инҳо баромад карда метавонанд:

- шакли фаъоли бемории сил;

- сирояти гепатит;

- ВНМО/БПНМ⁴⁴;

- сироятҳои узвҳои ҷинсӣ⁴⁵, инчунин дигар беморихое, ки ба ҳаёт ва саломатии зани ҳомиладор хавф доранд ва онҳо аз тарафи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидаанд.

⁴⁴ Стандарти миллӣ оид ба таъмини исқоти ҳамли беҳавф ва идоракунии оризаҳои пас аз исқоти ҳамл. Душанбе, 2011. С. 8-11.

⁴⁵ Ҳамин ҷо. С. 25.

Барои расонидани хизмат оид ба қатъи сунъии ҳомиладорӣ муассисаи тиббии давлатӣ ё хусусӣ бояд дорои иҷозати махсус, ки барои ин мақсад мутобиқи меъёрҳо ва тартиби амаликунанда ва стандарту тавсияҳо дода шудааст, бошад.

Барои гирифтани иҷозат чихати расонидани хизматҳо оид ба қатъи ҳомиладорӣ муассисаи тиббӣ дар воҳидҳои кории худ бояд мутахассисони тахассусноки зеринро дошта бошанд:

а) табиб – акушер – гинеколог;

б) табиб – анестезиолог, мутахассис оид ба табобати шиддатнок;

в) ҳамшираи тиббӣ;

г) корманди тахассуснок чихати гузаронидани машварат оид ба масъалаҳои исқоти ҳамл, оризаҳои он ва инчунин танзими оила⁴⁶.

Тибқи муқаррароти Стандарти миллий оид ба таъмини исқоти ҳамли беҳавф ва идоракунии оризаҳои пас аз исқоти ҳамл, қатъ намудани ҳомиладорӣ ўро дар пеш истодааст, дар бораи розигии хабардоркардашуда бояд ба таври лозимӣ маълумот гирифта бошад. Маълумоти пешниҳодшаванда дар бораи хатар ва бартарҳои қатъи ҳомиладорӣ бояд пурра ва ҳолисона пешниҳод карда шавад ва инҳоро дар бар гирад:

а) алтернативаҳои қатъ намудани ҳомиладорӣ;

б) дастгирие, ки зани ҳомила тибқи қонун бояд гирад;

в) муассисаҳое, ки ин дастгириро метавонанд пешниҳод намо-янд;

г) техникаи қатъ намудани ҳомиладорӣ ва ҳавфи эҳтимолии ҳар як амалиёт, аз ҷумла алоқаманд бо беҳискунии истифодашаванда;

д) ориза ва оқибатҳои эҳтимолиӣ. Маълумот дар бораи ориза ва оқибатҳо бояд ҷанбаҳои зеринро дар бар гирад:

- хунравӣ;

- сурухшавии (кафидани) бачадон;

- осеббӣ;

- давомбӣи ҳомиладорӣ;

- сирояти пас аз исқот;

- қобилияти репродуктиви минбаъда.

Ҳангоми пешниҳод намудани ин маълумот, маълумотдиҳанда на бояд ба қарори қабулкардаи зани ҳомиладор таъсир расонад.

⁴⁶ Ҳамин ҷо. С. 13.

Мақсади розигии хабардоркардашуда таъмин намудани ихти-
ёри ва хабардоркардашуда будани он ва ба таври қонунӣ гирифта-
ни иҷозат барои қатъи ҳомиладорӣ мебошад.

Ҳар зане, ки ба ӯ қатъ намудани ҳомиладорӣ гузаронида ме-
шавад, дар муассисаи давлатӣ ё хусусӣ то оғози амалиёт бояд ро-
зигии худро аз рӯи шакл, ки ба Стандарти миллии оид ба таъмини
исқоти ҳамли беҳавф ва идорақунии оризаҳои пас аз исқоти ҳамл
замима карда шудааст, нависад, ки дар он тасдиқ намудани он, ки ӯ
амалиёт ва алтернативаҳои мавҷудбуда, хавфҳои эҳтимолӣ, бар-
тарӣ ва оризаҳоро мефаҳмад ва қарори қабулкардаи ӯ озод аст ва ӯ
барои қатъ намудани ҳомиладорӣ тайёр аст, ифода ёфтааст.

Агар ҳомиладор ба синни 18 солагӣ нарасида бошад, пас дар
ҳуччати тиббӣ розигии волидайн ё парастор дар бораи қатъ наму-
дани ҳомиладорӣ қайд карда мешавад⁴⁷.

Объекти чинояти мазкур – муносибати ҷамъиятии бо қонунгу-
зории чиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти саломатии шахсро (зани
ҳомиладорро) таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Тарафи объективии исқоти ғайриқонунии ҳамл дар ҳаракатҳои
фаъоле, ки барои исқоти сунъии ҳамл равона гардидаанд, бо вай-
рон кардани қоидаҳои муқарраргардида, ифода мегардад.

Аз рӯи конструкия тарафи объективии чиноят, таркиби
чинояти мазкур расмӣ эътироф гардида, аз лаҳзаи бурун омадани
ҷанин аз бачадони зан хотимаёфта эътироф мешавад, новобаста аз
он, ки ҳангоми исқоти ғайриқонунии ҳамл ба саломатии зан ягон
зарар расонида шудааст ё не. Чи тавре зикр намудем, ҳангоми
исқоти ҳамл мумкин аст оқибат хунравӣ, суроҳшавии (кафидани)
бачадон, осеббӣ, давомёбии ҳомиладорӣ, сирояти пас аз исқот,
қобилияти репродуктивии минбаъда ба миён оянд, аммо ин оқи-
батҳо нишонаҳои ҳатмии таркиби чинояти мазкур эътироф наме-
шаванд. На дар ҳамаи мавридҳои исқоти ҳамл ин оқибатҳо ба миён
меоянд:

- дар мавриди гузаронидани исқоти ҳамл хунравӣ ба назар
мерасад – 1,5 ҳодиса ба 1000 ҳодисаи исқоти ҳамл. Басомади боз
ҳам пасттар дар мавриди гузаронидани исқоти ҳамл дар муҳлатҳои
бармаҳали ҳомиладорӣ ба назар мерасад (1,2 ҳодиса ба 1000 ҳоди-
саи исқоти ҳамл дар муҳлати то 13 ҳафта);

- суроҳшавии (кафидани) бачадон дар вақти исқот ниҳоят
кам ба назар мерасад. Басомад тахминан ба 4 – 5 ҳодиса аз 1000
ҳодисаи исқоти ҳамл баробар аст. Боз ҳам камтари он ҳангоми

⁴⁷ Ҳамин ҷо. С. 18-19.

искоти ҳамли бармаҳал ва ҳангоми гузаронидани он аз тарафи табиби малакадор ба назар мерасад;

- осебҳои гарданаки бачадон: басомад дар лаҳзаи гузаронидани искоти ҳамл на зиёда аз 1% ташкил медиҳад. Ин фоиз ҳангоми қатъ намудани ҳомиладорӣ дар муҳлати бармаҳал ва аз тарафи табиби малакадор гузаронидашаванда боз ҳам пасттар мебошад;

- ҳомиладории давомёбанда: ҳамаи усулҳои искоти ҳамл дар семоҳаи аввал бо хавфи қатъи ҳомиладории нобарор алоқаманд мебошад. Дар чунин ҳолатҳо амалиёти такрорӣ зарур аст. Басомад тахминан 2,3 ҳодиса аз 1000 искоти ҳамл баробар аст;

- сироятҳои пас аз искоти ҳамл: сирояти узвҳои чинсии мураккабии дараҷаҳои гуногун, аз ҷумла илтиҳоби узвҳои коси хурд зиёда аз 10% ташкил менамояд. Хавф ҳангоми ба таври профилактикӣ таъйин намудани антибиотикҳо ё дар ҳолатҳое, ки сирояти узвҳои чинсии беруна бо роҳи бактериологӣ истисно шуда буданд, паст мегардад;

- қобилияти репродуктивии минбаъда: алоқа миёни қатъ намудани ҳомиладорӣ, ки дар шароити беҳавф гузаронида шудааст ва бачапартоии минбаъда ё безурриёти исбот нагардидааст;

- оқибатҳои руҳӣ: танҳо дар шумораи ками занон пас аз гузаронидани қатъи ҳомиладорӣ парешониҳои руҳии давомнок ба назар мерасад.

Вобаста ба таркиби ҷинояти мазкур дар адабиёт ақидаҳои гуногун иброз гардидаанд. Дар баъзе адабиёт таркиби ҷинояти мазкурро ҳатто моддӣ ҳам эътироф намудаанд⁴⁸.

Онҳое, ки таркиби ҷинояти мазкурро расмӣ эътироф менамоянд, онро гуногун шарҳ додаанд. Л.Л. Кругликов ва Н.И. Загородников эътироф менамоянд, ки искоти ғайриқонунии ҳамл аз лаҳзаи берун омадани ҷанин аз бачадони зан хотимаёфта эътироф мешавад ва ҳамаи ҳаракатҳои то амалӣ шудани он ҳамчун сӯиқасд ба искоти ғайриқонунии ҳамл эътироф мешаванд⁴⁹. Ин ақидаро оли-

⁴⁸ Уголовное право. Учебник для вузов. Особенная часть / Под. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселова. М., 1998. С. 98; Сборник методических материалов по курсу «Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть». М., 1997. С. 19.

⁴⁹ Уголовное право: учебник для вузов. Особенная часть // под ред. Л.Л. Кругликова. М., 1999. С. 89; Загородников Н.И. Преступления против здоровья. М., 1969. С. 128.

мони соҳаи ҳукуки ҷиноятӣ, ба монанди А.В. Наумов⁵⁰, А.В. Хабаров⁵¹, В.И. Гладких ва В.С. Курчеев⁵² низ тасдиқ кардаанд.

Дар аввал, А.Н. Красиков зикр менамояд, ки таркиби исқоти ғайриқонунии ҳамл расмӣ буда аз лаҳзаи содир намудани кирдорҳои дахлдор новобаста аз он, ки чанин аз бачадони зан берун оварда мешавад ё не⁵³.

Албатта, таркиби ҷинояти мазкур расмӣ эътироф мешавад, вале ҷиноят аз лаҳзаи берун омадани чанин аз бачадони модар хотимаёфта эътироф мешавад, на аз лаҳзаи содир намудани кирдорҳои ба исқоти ҳамл равонагардида. Аз лаҳзаи содир намудани кирдорҳои ба исқоти ҳамл равонагардида ҷинояти мазкур хотимаёфта эътироф намегардад ва кирдори шахс ҳамчун сӯйқасд ба исқоти ғайриқонунии ҳамл бо қисми 3 моддаи 32 ва қисми 1 моддаи 123 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Ҳамчунин, фикри минбаъдаи Н.А. Красиковро ҷонибдорӣ намудан ба мақсад мувофиқ аст, зеро ӯ зикр намудааст, ки “ҷинояти аз лаҳзаи содир намудани исқоти ғайриқонунии ҳамл хотимаёфта эътироф мегардад. Яъне, агар кирдори гунаҳгор новобаста аз иродаи ӯ ба исқоти ҳамл боис нагардида бошад, пас кирдори мазкур ҳамчун ҷинояти нотаом эътироф карда мешавад”⁵⁴.

Ҳамин тавр, аз муқаррароти диспозитсияи қисми 1 моддаи 123 КҶ ҚТ бар меояд, ки то исқоти ҳамл амалӣ карда нашавад, ҷиноят хотимаёфта эътироф намешавад. Агар диспозитсияи моддаи зикргардида дар чунин тарз мешуд, пас ҷиноят аз лаҳзаи содир намудани кирдорҳои ба исқоти ҳамл равонагардида ҷиноят хотимаёфта эътироф карда мешуд: “аз ҷониби шахси дорой таҳсилоти олии тиббии риштаи дахлдор содир намудани кирдорҳои, ки ба исқоти ғайриқонунии ҳамл оварда расониданашон мумкин аст”.

⁵⁰ Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 2. Особенная часть. М.: Юрид. лит., 2004. С. 103.

⁵¹ Хабаров А.В. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: учебное пособие и курс лекции для студентов дистанционной формы обучения. Ч. 1. Тюмень: Изд-во Тюменского Государственного университета, 2005. С. 127.

⁵² Гладких В.И., Курчеев В.С. Уголовное право России. Общая и Особенная части: учебник // Под общей редакцией д.ю.н., профессора В.И. Гладких. М.: Новосибирский государственный университет, 2015. С. 193.

⁵³ Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. Саратов, 1996. С. 105.

⁵⁴ Красиков А.Н. Преступления против личности. Саратов, 1999. С.86.

Тарзи содир намудани ҷиноят ба бандубасти ҷиноят таъсир намерасонад.

Тарафи субъективии исқоти ғайриқонунии ҳамл дар қасди бевосита ифода мегардад, яъне гунаҳгор дарк мекунад, ки ӯ бо кирдорҳои зиддиҳуқуқии худ ҳомиладории зани ҳомиладорро қатъ мекунад ва хоҳони қатъи сунъии ҳомиладории ӯ мебошад.

Субъекти ҷиноят мазкур махсус эътироф мешавад, яъне шахси дорои таҳсилоти олии тиббии риштаи дахлдор. Аз муқаррароти диспозитсияи моддаи 123 КҶ ҚТ бар меояд, ки на ҳамаи шахсони дорои таҳсилоти олии тиббӣ ба сифати субъекти ин ҷиноят баромад мекунанд, балки риштаи дахлдор, яъне танҳо акушер – гинеколог.

Категорияи ҷинояти мазкур начандон вазнин эътироф мешавад: бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 123 Кодекси ҷиноятӣ ду ҳолати исқоти ҳамл ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазои ҷиноятӣ муқаррар гардидааст:

1. Исқоти ҳамл аз ҷониби шахсе, ки таҳсилоти олии тиббии риштаи дахлдор надорад, содир шуда бошад;

2. Исқоти ҳамл аз ҷониби шахси қаблан барои исқоти ғайриқонунии ҳамл судшуда содир шуда бошад.

Якум ҳолати фарқкунандаи қисми 2 моддаи 123 КҶ ҚТ аз қисми 1-уми он дар аломатҳои субъекти ҷиноят мебошад, яъне исқоти ҳамл аз ҷониби шахсе, ки таҳсилоти олии тиббии риштаи дахлдорро надорад. Бо ин қисм на танҳо шахсоне, ки маълумоти олии тиббӣ надоранд, балки дорои маълумоти олии тиббидошта низ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд, ки акушер – гинеколог намебошанд. Аз ҷониби шахсони зикргардида исқоти ҳамл худ ғайриқонунӣ эътироф мешавад, ба истисно аз ҷой доштани ҳолатҳои муқаррарнамудаи моддаи 42 КҶ ҚТ – зарурати ниҳой ҳамчун ҳолати истиснокунандаи ҷиноят: барои рафъи хавфи бевосита ба ҳаёт, саломатӣ ва ҳуқуқи манфиатҳои қонунии ин шахс ё шахсони дигар, манфиатҳои ҷомеа ё давлат таҳдидкунанда расонидани зарар ба манфиатҳои, ки ҳамин Кодекс муҳофизат мекунад, агар рафъи ин хавф бо воситаҳои дигар номумкин бошад ҷиноят ҳисоб намешавад, агар зимнан зарурати ниҳой аз ҳад нагузашта бошад.

Субъекти чинояти дар қисми 2 моддаи 123 КҶ ҚТ муқарраргардида умумӣ эътироф мешавад, яъне шахси воқеии муқаллафе, ки ба синни шонздаҳсолағӣ рсидааст.

Барои исқоти ҳамли худ, зан ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида намешавад. Тибқи қонунгузории ИҶШС солҳои 1936 то 1954 ҳама намудҳои исқоти сунъии ҳамл (ғайр аз он ҳолатҳое, ки исқоти ҳамл бо нишондодҳои тиббӣ ҳатмӣ эътироф шавад) чиноят эътироф мешуданд⁵⁵ ва ҳатто агар аз тарафи зан ҳомиладории ҳудаш қатъ карда шавад ҳам, чиноят эътироф мешуд. 27 июни соли 1936 қарори Комитети Иҷроияи Марказӣ ва Шӯрои Комиссариатҳои Халқии ИҶШС “Оид ба манъ будани исқоти ҳамл, баланд бардоштани кумаки моддии таваллудкардагон, муқаррар намудани кумаки давлатӣ ба оилаҳои калон, зиёд кардани таваллудхонаҳо, ясли ва боғчаҳои кӯдакона, пурзӯр кардани ҷазои чиноятӣ барои саркашӣ аз пардохти алимент ва баъзе тағйиротҳо оид ба бекор кардани ақди никоҳ”⁵⁶ қабул карда шуд, ки тибқи он ҷӣ дар беморхонаҳо ва муассисаҳои махсуси муолиҷавӣ ва ҷӣ дар хонаи табиб ва дар хонаи ҳуди ҳомиладор исқоти ҳамл манъ карда шуд. Дар баробари ин, ҷавобгарии чиноятӣ барои исқоти ҳамл берун аз беморхона ё дар беморхона бо риоя накардани қоидаҳои муқарраргардида, маҷбур кардан барои исқоти ҳамл ва барои ҳуди зани ҳомиладор, муқаррар карда шуд. Барои розигӣ додан ба исқоти ғайриқонунии ҳамл, ҳуди зани ҳомиладор низ ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида мешуд⁵⁷. Натиҷаи чунин ҳолат оқибатҳои нохушро бештар ба миён овард, яъне исқоти ҳамл дар ҷойҳои ғайритиббӣ бештар гардид, ки он хавфи зиёдтари зарар ба ҳаёт ва саломатии зани ҳомиладорро ба миён овард. Бо дарназардошти ин ҳолат, бо Фармони Президиуми Шӯрои Олии ИҶШС “Оид ба манъи ҷавобгарии чиноятии занҳои ҳомиладор барои исқоти ҳамл” аз 5 августи соли 1954 ҷавобгарии чиноятии занҳои ҳомиладор барои исқоти ҳамли худ бекор карда шуд, ки минбаъд занҳои ҳомила-

⁵⁵ Мендельсон Г.А. Ответственность за производство незаконного аборта по советскому уголовному праву (в свете Указа Президиума Верховного Совета СССР от 23 ноября 1955 г. «Об отмене запрещения абортов»). М., 1957. С. 4-5.

⁵⁶ СЗ СССР. 1936. № 34. Ст. 309.

⁵⁷ Лозанович Л.А. Незаконное производство аборта: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. С. 118.

дор барои исқоти ҳамли худ ба ҷавогарии ҷиноятӣ кашида намешуданд⁵⁸.

Мақсад аз қабули санадҳои мазкур аз мустаҳкам кардани оила буд. Ҳатто, дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ, барои мушқилоро ба бор наовардани фарзанди минбаъд таваллудшаванда, бо Қарори Президиуми Шӯрои Олии ИҶШС аз 8-уми июли соли 1944 кӯмаки давлатӣ ба модарони серфарзанд ва модарони танҳо, зиёд карда шуд ва унвонҳои фахрии “Мат – героиня”, ордени “Материнская слава” ва медали “Медал материнство” ҷорӣ гардид⁵⁹.

Минбаъд, 23 ноябри соли 1955 Фармони Президиуми Шӯрои Олии ИҶШС “Дар бораи бекор кардани манъи исқоти ҳамл” интишор гардид⁶⁰.

Дуоҷум ҳолати фарқкунандаи қисми 2 моддаи 123 КҶ ҚТ аз қисми 1-уми он дар шахсияти субъекти ҷиноят ифода мегардад. Яъне, исқоти ҳамл аз ҷониби шахси қаблан барои исқоти ғайриқонунии ҳамл судшуда, содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояти мазкур начандон вазнин эътироф мешавад: бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то ҳафтсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 123 Кодекси ҷиноятӣ ду ҳолати исқоти ҳамл ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунандаи ҷазои ҷиноятӣ барои исқоти ғайриқонунии ҳамл муқаррар гардидааст:

1. Ҳаракатҳои дар қисмҳои якум ё дуҷуми моддаи 123 КҶ ҚТ пешбинигардида, агар онҳо аз беэҳтиётӣ боиси зарари вазнин ба саломатии ҷабрдида гардида бошанд;

2. Ҳаракатҳои дар қисмҳои якум ё дуҷуми моддаи 123 КҶ ҚТ пешбинигардида, агар онҳо аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида гардида бошанд.

Ҳаёт ва саломатӣ дар ин қисм ҳамчун объекти бевоситаи иловагӣ баромад мекунад. Бинобар ин, мафҳуми объекти ҷинояти дар қисми 1 моддаи 123 КҶ ҚТ ифодагардида аз мафҳуми объекти ҷинояти дар қисми 3 ҳамин модда зикргардида, тафовут дорад. Ҳамин тавр, объекти ҷинояти мазкур – муносибатҳои ҷамъиятии

⁵⁸ Указ Президиума Верховного Совета СССР от 05.08.1954 «Об отмене уголовной ответственности беременных женщин за производство абортов» // Ведомости Верховного Совета СССР. 1954. № 15. Ст. 334.

⁵⁹ Мендельсон Г.А. Ответственность за производство незаконного аборта по советскому уголовному праву (в свете Указа Президиума Верховного Совета СССР от 23 ноября 1955 г. «Об отмене запрещения абортов»). М., 1957. С. 6.

⁶⁰ Указ Президиума Верховного Совета СССР от 23.11.1955 «Об отмене запрещения абортов» // Ведомости Верховного Совета СССР. 1955. № 22. Ст. 425.

бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти ҳаёт ва саломати шахсро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Таркиби ҷинояти мазкур моддӣ мебошад. Он вақт шахс бо қисми 3 моддаи 123 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад, ки агар оқибат дар намуди зарари вазнин ба саломатӣ ё марги ҷабрдида фаро расида бошад.

Марги зани ҳомила мумкин аст хангоми исқоти ҳамл ё бево-сита пас аз он фаро расад. Муҳим он аст, ки марги ҷабрдида бо исқоти ҳамл дар робитаи сабабӣ бошад.

Агар хангоми исқоти ҳамли қонунӣ аз беэҳтиётӣ боиси марги зан ё зарари вазнин ба саломатии ӯ гардида бошад, пас кирдори акушер – гинеколог бо моддаи 123 КҶ ҚТ бандубаст карда наме-шавад. Дар чунин маврид ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаи 129 КҶ ҚТ фаро расиданаш мумкин аст.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур бо ду шакли гуноҳ содир карда мешавад: нисбат ба кирдор қасди бевосита; нисбат ба оқибат (марг ё зарари вазнин ба саломатӣ) беэҳтиётӣ дар шакли худбоварӣ ё бепарвоӣ.

Категорияи ҷинояти мазкур миёна эътироф мешавад: бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол ва маҳрум сохтан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан

Ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан ҳамчун ҷиноят дар моддаи 124 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз як қисм иборат мебошад: ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан, агар дар натиҷа исқоти ҳамл ба амал бароварда шавад.

Ба зан ҳуқуқ дода мешавад, ки масъалаи модар шуданашро худаш ҳал кунад. Дар ягон давраи ҳомиладорӣ касе ҳуқуқ надорад ба он даҳлат кунад ва барои исқоти ҳамл зани ҳомиладорро маҷбур созад.

Маълум аст, ки дар баробари исқоти ғайриқонунии ҳамл, қонунгузории ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани занро низ ба ҷамъият хавфнок эътироф намудааст.

Зарурати сазовори ҷазо эътироф намудани ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан ҳамчун ҷиноят, бори аввал, ҳанӯз соли 1936 аз ҷониби П.И. Люблинский тадқиқот гузаронида, пешниҳод шуда-

аст⁶¹. Минбаъд, бо қабули қарори Комитети Иҷроияи Марказӣ ва Шӯрои Комиссариатҳои Халқии ИҶШС 27 июни соли 1936 ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан қонунӣ гардонидани шуд ва ҷазои ҷиноятӣ дар намуди то ду соли маҳрум сохтан аз озодӣ муқаррар гардида буд⁶².

Ба ҷамъият хавфнокии ин ҷиноят дар поймол кардани ҳуқуқи зан ҷиҳати интиҳоби модар шуданаш, эътироф мешавад ва ҳамчунин, зери хатар қарор гирифтани саломатии зани ҳомиладор ба миён меояд.

Объекти ҷинояти мазкур – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки ҳуқуқи занро ҷиҳати интиҳоби модар шудан ва амнияти ҳаёт ва саломатии ўро таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Аз мафҳуми объекти ҷиноят ва муқаррароти тарафи субъективии ҷиноят маълум мегардад, ки ногузирии зарар ба саломатии зани ҳомиладор ҷой надорад. Дар ҷинояти ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан, агар дар натиҷа исқоти ҳамл ба амал бароварда шавад, ҳуқуқи зан ҷиҳати интиҳоби модар шудан поймол карда мешавад, хавфи зарар ба ҳаёт ва саломатии (имконияти кам дар кам) зани ҳомиладор ба миён меояд. Бинобар ин, ба сифати объекти ҷинояти мазкур – саломатӣ баромад карда наметавонад. Ин ақида-ро олими соҳа Н.И. Загородников низ, тасдиқ намудааст⁶³.

Тарафи объективии ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан аз кирдорҳои гуногуне иборат мебошад, ки дар зани ҳомиладор умеди фарзанддор шуданро аз байн мебарад ва ў ҳомиладориашро қатъ мекунад.

Ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан мумкин аст аз беҳаракатӣ низ содир карда шавад. Мисол, шахс бо мақсади маҷбур сохтани зан ҷиҳати амалӣ намудани исқоти ҳамли худ, бо ў муносибатҳои хубашро дигар такрор намекунад ва аз нигоҳубину таъмини ў саркашӣ мекунад. Дар натиҷа, зани ҳомиладор бо мақсади минбаъд муомилаи хубро дар гунаҳгор бар гардонидан, маҷбуран ҳомилагиаширо исқот мекунад.

Бояд зикр намуд, ки он вақт ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаи мазкур ҷой дорад, ки агар зани ҳомиладор дар ҳақиқат (сидқан)

⁶¹ Люблинский П.И. ответственность за понуждение к производству аборта // Социалистическая законность. 1936. № 3. С. 22-25.

⁶² Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917 – 1952 гг. / Под редакцией профессора И.Т. Голякова. М., 1953. С. 392.

⁶³ Загородников Н.И. Преступления против здоровья. М., 1969. С. 139.

хоҳони исқоти ҳамли худро надошта бошад. Дар акси ҳол, таркиби чинояти мазкур ҷой дошта наметавонад. Мисол, зани хонашини серфарзанд ҳомиладор мешавад, ки дар оила ғайр аз шавҳараш дигар касе кор намекунад ва он ҳам бошад бо ҷойи кори муваққатӣ ва маоши кам, ҳамчунин иҷоранишин мебошанд. Шавҳар бо алфози хуш бо зани ҳомиладораш машварат менамояд ва хоҳиши исқоти ҳамл намуданро пешниҳод менамояд, ки дар натиҷа, шароити зиндагии фақиронаи оилааш ва манфиатҳои дигар фарзандонашро ба инобат гирифта, зан исқоти ҳамл мекунад.

Мисоли овардашуда ба нишондодҳои иҷтимоии иҷозат ба исқоти ҳамл тааллуқ дошта, танҳо то 22 ҳафтаинаи ҳомиладорӣ иҷозат дода мешавад. Агар бо сабаби зикргардида исқоти ҳамл зиёда аз 22 ҳафтаи ҳомиладорӣ амалӣ гардонида шавад, пас он ҳамчун ғайриқонунӣ эътироф гардида, ҷавобгарии чиноятӣ бо модаи 123 КҶ ҚТ фаро мерасад.

Ҳангоми бандубасти ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан, аҳаммият надорад, ки зан исқоти қонунии ҳамл мекунад ё исқоти ғайриқонунии ҳамл.

Маҷбурқунӣ дар чинояти мазкур ҳам руҳӣ ва ҳам ҷисмонӣ шуданаш мумкин аст.

Маҷбурқунӣ руҳӣ дар чинояти мазкур аз шаклҳои гуногуни таҳдид иборат мебошад, ки аз ҳароси он зан ҳомилаашро исқот мекунад. Дар ин маврид, мумкин аст таҳдиди истифодаи зӯрии ҷисмонӣ (аз ҳаёт маҳрум сохтан, зарар ба саломатӣ, лату кӯб), таҳдиди маҳрум сохтан аз ин ё он неъматҳои моддӣ, таҳдиди паҳн намудани маълумоти беобрӯкунанда, таҳдиди беқор кардани ақди никоҳ, таҳдиди аз хона бароварда рондан, таҳдиди аз қор рондан ва ба инҳо монанд, содир карда шавад.

Бояд ба инобат гирифта шавад, ки маҷбурқунӣ руҳӣ танҳо дар таҳдид ифода намегардад. Маҷбурқунӣ руҳӣ дар дигар шаклҳои таъсиррасонии руҳӣ низ ифода мегардад. Аз ҷумла, таҳқир, муносибати бераҳмонаи ғайриинсонӣ, дашноми мунтазами қабҳ ва ба инҳо монанд. Мисол, зан бе шавҳар ҳомиладор мешавад ва ин ҳолатро дида, падар, модар ё бародараш бо ӯ дар муомилаи бади ғайриинсонӣ буда, бар замми ин аз ӯ талаб мекунанд, ки исқоти ҳамл кунад. Ба ин муносибати дурушти падар, модар ё бародараш сабру таҳаммул накарда, маҷбуран исқоти ҳамл мекунад, ки аслан хоҳони онро надошта, аллақай ба чанин муҳаббати модарӣ дошт.

Зӯроварии ҷисмонӣ ҳамчун шакли хавфноктари ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан эътироф мешавад. Маҷбурқунӣ ҷисмонӣ бо роҳи лату кӯб, азобу уқубат ва зарарҳои гуногун

ба саломатӣ эътироф мешавад. Бояд дар назар дошта шавад, ки ҳомиладории зан на бояд аз маҷбуркунии ҷисмонӣ исқот шавад, дар акси ҳол, ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаи 110 КҶ ҚТ фаро мерасад.

Агар хангоми ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан лату кӯб, азобу укубат ва зарарҳои гуногун ба саломатӣ расонида шавад, дар ҷунин маврид зарурати бандубасти иловагӣ бо моддаҳои 110-112, 116 ва 117 КҶ ҚТ ҳамчун маҷмӯи ҷиноят ба миён меояд.

Аз муқаррароти дар боло зикргардида маълум мешавад, ки зани ҳомиладор ба исқоти ҳамлаш моил карда мешавад ва он ду шакл дорад:

1. Моилкуние, ки хусусияти ҳуқуқии ҷиноятиро доро намебошад ва дар ин сурат ҷиноят эътироф намешавад, зеро ин тарзи моилкунӣ бо роҳи розигии тарафҳо (шавҳар бо зан, падар бо духтар, бародар бо хоҳар, маъшук бо маъшуқа ва ғайра) дар ҳолати маслиҳатомез амалӣ карда мешавад;

2. Моилкуние, ки хусусияти ҳуқуқии ҷиноятиро доро мебошад ва ҷавобгарии ҷиноятиро ба бор меоварад. Ин намуди моилкунӣ дар диспозитсияи моддаи 124 КҶ ҚТ бо истилоҳи “маҷбуркунӣ” ифода гардидааст.

Аз ин бар меояд, ки нишонаи ҳатмии тарафи объективии ҷиноят дар **тарзи** содир намудани он ифода мегардад – **маҷбуркунӣ**. Агар моилкунӣ бе тарзи маҷбуркунӣ амалӣ карда шавад, пас доир ба ҷой доштани ҷинояти мазкур умуман фикр кардан нодуруст аст. Тарзи содир намудани ҷиноят – ин маҷмӯи усул ва тариқе, ки гунаҳгор дар вақти содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок истифода мебарад.

Дар диспозитсияи моддаи 124 КҶ ҚТ муайян шудааст, ки ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан, агар дар натиҷа исқоти ҳамл ба амал бароварда шавад. “Агар дар натиҷа исқоти ҳамл ба амал бароварда шавад” – маънои онро надорад, ки ин оқибати ҷиноятӣ аст ва таркиби ҷиноятӣ мазкур моддӣ мебошад.

Таркиби ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан **расмӣ** буда, аз лаҳзаи ба амал баровардани исқоти ҳамл, ҷиноят хотимаёфта эътироф мешавад, новобаста аз он, ки дар натиҷаи он ба саломатии зани ҳомиладор зарар расонида мешавад ё не.

Бояд илова намуд, ки “агар дар натиҷа исқоти ҳамл ба амал бароварда шавад” идомаи муайянкунандаи кирдори “ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан” эътироф мешавад.

Дар моддаи 166 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддиҷамъиятӣ,

муқаррар шудааст. Таркиби ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи ҷалби шахси ноболиғ ҷиҳати истеъмоли мунтазами нӯшокиҳои спиртӣ, истеъмоли мунтазами ғайритиббии моддаҳои сахттаъсир ё дигар моддаҳои мадҳушкунанда, ё ба фоҳишагарӣ, оврагардӣ, гадой, ки аз ҷониби шахси синнаш ба ҳаҷдаҳсолагӣ расида содир шудааст, хотимаёфта эътироф мешавад. Ҷалби истеъмоли мунтазами нӯшокиҳои спиртӣ маънои се ва зиёда аз он маротиба ба нӯшидани нӯшокиҳои спиртӣ моил карданро дорад. Агар ноболиғ, ба се ва аз он зиёд маротиба ба нӯшидани нӯшокиҳои спиртӣ моил карда нашавад, пас барои ин кирдор шахси ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ расида ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад. Чун муқаррароти диспозитсияи моддаи 124 КҶ ҚТ дар моддаи 166 ҳамин Кодекс низ дар натиҷа гунаҳгор ба мақсади моилкуниаш мерасад ва ин маънои моддаи будани ин таркибҳои ҷиноятхоро надорад.

Албатта, агар дар натиҷаи маҷбуркунӣ исқоти ҳамл амалӣ карда нашавад, таркиби ин ҷиноят ҷой надорад, аммо дар таркиби ҷинояти мазкур, қонунгузор бештар ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани зан ишора намудааст ва агар оқибати ҷиноятӣ дар ба амал баровардани исқоти ҳамл муқарраркунандаи асосии ин ҷиноят мекунд, пас онро ҳамчун зарари вазнин ба саломатӣ баҳо додан мумкин буд, зеро қатъ гардидани ҳомиладорӣ ҳамчун оқибат дар моддаи 110 КҶ ҚТ дар баробари гунг, кар ва нобино шудан, зарари вазнин ба саломатӣ эътироф гардидааст. Бар замми ин, агар дар натиҷаи маҷбуркунӣ, исқоти ҳамл оқибати ҷиноятӣ эътироф шавад, пас бояд дар баробари зарар ба саломатии зани ҳомиладор, инчунин манфиатҳои ҷанин низ, яъне ҳаёти ӯ ҳамчун объекти бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда ба эътибор гирифта шавад. Вале, қонунгузории ҷиноятӣ манфиатҳои ҷанини ҳанӯз таваллуд нашударо ба инобат намегирад ва ҳамчун муносибати ҷамъиятӣ бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда эътироф намекунад.

Тарафи субъективии ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани занро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Гунаҳгор ба ҷамъият хавфнок будани ба исқоти ҳамл маҷбур сохтани занро дарк намуда, хоҳони он аст, ки зан исқоти ҳомилаашро ба амал барорад.

Субъекти ҷиноят дилхоҳ шахси воқеии мукаллафе буда метавонад, ки ба синни шонздаҳсолагӣ расида бошад. Одатан, ҳамчун субъекти ҷиноят инҳо баромад карда метавонанд: падар; модар; бародар; хоҳар; шавҳар; маъшук; фарзанд ва дигар шахсоне, ки пешниҳоди онҳоро ҷабрдида инкор карда наметавонад.

Категорияи ҷинояти дар моддаи 124 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мегардад: бо қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то як сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Дар ҳатар монондан

Дар ҳатар монондан ҳамчун ҷиноят дар моддаи 127 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат мебошад.

Аломатҳои дар ҳатар монондан ҳамчун ҷиноят дар диспозитсияи моддаи 127 КҶ ҚТ нишон дода шудаанд: дидаю дониста нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад ва аз сабаби хурдсолӣ, пиронсолӣ, беморӣ ё аз сабаби очизии худ имконияти андешидани чораҳои худмуҳофизатиро надорад, ҳангоме, ки шахси гунаҳгор метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир наояд ё ҳудаш ӯро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш ҳатарнок гузоштааст.

Объекти ҷинояти мазкур – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти ҳаёт ва саломати шахсро (шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад ва аз сабаби хурдсолӣ, пиронсолӣ, беморӣ ё аз сабаби очизии худ имконияти андешидани чораҳои худмуҳофизатиро надорад) таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Доир ба муқаррароти объекти дар ҳатар монондан олимони машҳури соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаҳои гуногунро пешниҳод мекунанд. Баъзеи онҳо зикр менамоянд, ки объекти ҷинояти дар ҳатар монондан ҳаёти шахс¹ ё амнияти ҳаёти шахс² баромад мекунад. Гурӯҳи дигари олимони дар баробари ҳаёт, инчунин амнияти саломатиро низ ҳамчун объекти ҷинояти мазкур эътироф менамоянд³, ки ба муқаррароти диспозитсияи моддаи 127 КҶ ҚТ мувофиқат мекунад. Гурӯҳи сеюми олимони объекти бевоситаи дар

¹ Ниг.: Горелик И.И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. Минск: Высшейш. Школа, 1973. С. 172.

² Ниг.: Советское уголовное право: Часть Особенная: учебник / Под ред. М.И. Ковалева. М.: Юрид. лит., 1983. С. 158.

³ Ниг.: Рашковская Ш.С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. М., 1959. С. 46; Саркисов Г.С., Красиков Ю.А. Ответственность за преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. Ереван, 1990. С. 70-71; Брейво В.Г., Иванов В.Д. Ответственность за преступления против личности. Фрунзе, 1981. С. 71.

хатар мононданро дар амнияти мавҷудияти худи шахсият ифода мекунамд¹.

Аз муқаррароти диспозитсияи моддаи 127 КҶ ҚТ бар меояд, ки ба ҷамъият хавфнокии дар хатар монондан бояд чунин аломатҳоро доро бошад:

1. Ҳангоми дар хатар монондан, ҷабрдида бояд дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дошта бошад;

2. Ҳангоми дар хатар монондан, ҷабрдида бояд имконияти худмуҳофизаткуниро надошта бошад.

Вобаста ба ҳолати зикргардида, гурӯҳи муаллифон зикр менамоянд, ки вазъияти хавфнок на ба объекти ҷиноят, балки ба тарафи объективии ҷиноят тааллуқ дорад². Гурӯҳи дигари муаллифон объекти ҷиноятро аз тарафи объективии ҷиноят ҷудо накарда, зикр менамоянд, ки вазъияти хавфнок ба аломати объективии таркиби ҷинояти мазкур тааллуқ дорад, яъне ҳам ба объекти ҷиноят ва ҳам ба тарафи объективии ҷиноят³.

Сабабҳои ба вазъияти хатарнок гирифторм шудани ҷабрдида гуногун буда метавонанд: офати табиӣ; амалҳои қасдона ё беэҳтиётонаи шахсони сеюм; ҳолати ғайриҷашмдошт; ҳолати физиологии организм ё синну соли ҷабрдида. Муҳим он аст, ки хавфи бавуқӯъомада ба ҳаёт ва саломатӣ воқеӣ бошад на тахайюлӣ.

Аз тарафи олимони ҷиддияти ҳолати хавф дар ҷинояти мазкур гуногун арзёбӣ мегардад. Як гурӯҳи онҳо зикр менамоянд, ки хавф ба ҳаёт ё ҳадди ақал зарари вазнин ба саломатии ҷабрдида, таҳдид мекунад⁴. Дигар олимони кайд менамоянд, ки дар сурати ҷой доштани ҳатто таҳдид ба зарари миёна ба саломатӣ низ, дар хатар монондан эътироф мешавад⁵. Диспозитсияи моддаи 127 КҶ ҚТ таҳдид ба ҳаёт ё саломатии ҷабрдидаро ҳамчун зери хатар

¹ Ниг.: Горелик А.С. Уголовная ответственность за оставление в опасности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Л., 1964. С. 7.

² Ниг.: Орлов П.И. Уголовная ответственность за оставление в опасности потерпевшего при автопроисшествии: автореф. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1980. С. 9; Малыхин В.И. Состав преступления оставление в опасности и его отграничение от смежных составов // Актуальные вопросы реализации уголовной ответственности. Куйбышев: Куйбыш. ун-т, 1988. С. 62.

³ Ниг.: Портнов И. Квалификация деяний, связанных с оставлением в опасности // Советская юстиция. 1975. № 16. С. 11.

⁴ Ниг.: Уголовное право России: учебник для вузов. В 2 т. Т. 2. Особенная часть / Под ред. А. Н. Игнатова, Ю. А. Красикова. М.: НОРМА-ИНФРА • М, 1999. С. 106.

⁵ Ветров Н.И. Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. С. 67-68.

қарордошта эътироф намуда, дараҷаи зарарро муқаррар накардааст, бинобар ин ҳатто таҳдид ба зарари сабук ба саломатӣ низ ҳамчун дар хатар мондан эътироф карда мешавад.

Дар таркиби ҷинояти дар хатар мондан ҳатман муайян карда шавад, ки оё ҷабрдида дар ҳолати хавфи бавуқӯёмада имконияти мустақилона рафъи онро дошт ё не. Танҳо дар ҳолате шахс ҷабрдидаи ҷинояти мазкур эътироф карда мешавад, ки агар дар ҳолати хавфи бавуқӯёмада имконияти мустақилона рафъи онро надошта бошад, яъне барои рафъи он очиз бошад.

Критерияи ҳолати очизӣ аз рӯи хусусияти хавф ва ҳолати ҷисмонии (қуввати) ҷабрдида муайян карда мешавад.

Сабабҳои хурдсолӣ, пиронсолӣ ва беморӣ ҳамчун имконияти худмуҳофизаткуниро надошта эътироф мешаванд. Ғайр аз хурдсолӣ, пиронсолӣ ва беморӣ, дар баъзе ҳолатҳо инсон солим низ ба кӯмаки дигарон эҳтиёҷ дорад, бинобар ин диспозитсияи моддаи 127 ҚЧ ҚТ “сабаби очизӣ”-ро низ ҳамчун имконияти худмуҳофизаткуниро надоштан муқаррар намудааст. Шахсе дар ҳолати очизӣ қарордошта эътироф мешавад, ки хавфи нисбат ба ӯ раво нагардидаро дарк карда наметавонад (бо сабаби хоб будан, маст будан ва ғайра). Ҳамчунин, М.А. Горбатова дуруст зикр намудааст, ки ноқисии ҷисмонӣ аз ҷумлаи қар ва нобино будан, ба сифати сабаби очизӣ баромад карда метавонанд¹. Надоштани дониш, тасаввурот ва маҳорат дар ин ё он самт низ сабаби очизии ҷабрдида буда метавонанд (дар ҳолати роҳгум гаштан, шиноварӣ натавонишани шахс ва ба инҳо монанд)².

Бинобар гуфтаҳои боло, муайян мегардад, ки асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ хурдсолӣ, пиронсолӣ, беморӣ ё очизии ҷабрдида набуда, ба сифати он, ҳангоми таҳдиди хатар ба ҳаёт ва саломатӣ – имконияти худмуҳофизаткуниро надоштани ҷабрдидаи хурдсол, пиронсол, бемор ё очиз, эътироф мешавад. Шахс бо моддаи 127 ҚЧ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида намешавад, агар ҷабрдида дар ҳолати ҷой доштани хатар ба ҳаёт ва саломатиаш, имконияти мустақилона бо истифодаи қувва, маҳорат ва дониши худ хавфи ҷойдоштаро рафъ карда тавонад.

Дар хатар мондани ҷабрдидае, ки аллақай кӯмак қардан ба ӯ ғайримқон аст, таркиби ҷинояти мазкурро ташкил намедихад. Доир ба ин муқаррарот, баъзе муаллифон зикр намудаанд, ки дар

¹ Горбатова М.А. Составы преступлений, ставящих в опасность жизнь или здоровье: понятие, система и уголовно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. С. 148.

² Ниг.: Жижиленко А. А. Преступления против личности. М.- Л., 1927. С. 59.

хамин ҳолат низ шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, зеро ҷавобгарии ҷиноятӣ аз лаҳзаи саркашӣ кардан аз кӯмак намудан ба шахсе, ки дар ҳолати хавфнок қарор дорад, ҷой дорад¹. Бояд ба муқаррароти диспозитсияи моддаи 127 КҶ ҚТ таъя намуд, зеро он дар ҳолати зикргардида ба имконияти шахс ҳавола кардааст: “шахси гунаҳгор *метавонист* ба ин шахс ёрӣ расонад”. Ҳамин тавр, ҳангоми зери хатар гирифтӣ шудани ҷабрдида, имконияти шахсе, ки вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд ё худаш ӯро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст, ба инобат гирифта мешавад. Агар шахс имконияти воқеии ғамхорӣ зоҳир расониданро надошта бошад, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ тибқи моддаи зикргардида ҷой дошта наметавонад. Мисол, кирдори духтур ҷинояти дар хатар монандан эътироф карда намешавад, дар ҳолате, ки агар худӣ духтур ба бемории вазнин гирифтӣ бошад ё байни бемор ва духтур дарёе мавҷуд аст, ки духтур он ҷойро убур карда наметавонад.

Тарафи объективии дар хатар монандан дар кирдори беҳаракатӣ ифода мегардад – иҷро накардани он ҳаракатҳое, ки гунаҳгор бояд баҳри кӯмак намудан ба шахси таҳти хавфи хатар ба ҳаёт ва саломатиаш қарордошта, ҳаракат мекард.

Тибқи муқаррароти Қисми умумии ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҷавобгарии ҷиноятӣ барои аз беҳаракатӣ содир намудани кирдор ҳамон вақт фаро мерасад, ки агар бар дӯши шахс уҳдадорӣ содир намудани ин ё он ҳаракат вогузошта шуда бошад, ӯ имконияти воқеии содир намудани ҳаракатро, ки барои рафъи фаро расидани оқибати ба ҷамъият хавфнок қодир буд, дошт, вале беҳаракатӣ мекунад.

Диспозитсияи моддаи 127 КҶ ҚТ ду ҳолатҳои объективиро муқаррар кардааст, ки дар сурати риоя накардани онҳо, шахс барои беҳаракатӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад:

1. Шахси гунаҳгор вазифадор буд нисбати ҷабрдида ғамхорӣ зоҳир намояд;

2. Шахси гунаҳгор худаш ҷабрдидаро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст.

Вазифаи шахс ҷиҳати ғамхорӣ зоҳир намудан нисбати шахси дигар аз кӯмак ба шахси дигар тафовут дорад. Ғамхорӣ зоҳир намудан нисбати шахси дигар дар вазифаи ӯ ҷиҳати нигоҳубини доимии ҷабрдида ифода мегардад. Диспозитсияи моддаи 127 КҶ

¹ Ниг.: Саркисов Г.С, Красиков Ю.А. Ответственность за преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. Ереван, 1990. С. 73; Сташис В.В., Бажанов М.И. Уголовно-правовая охрана личности. Харьков: Вища школа, 1976. С. 134.

ҚТ ҷавобгарии ҷиноятиро на фақат барои ғамхорӣ зоҳир накарда дар хатар монандан муқаррар мекунад, балки барои иҷро накардани вазифаҳои касбии бо қонунгузорӣ муқарраркардаи худ ҷиҳати кӯмак намудан ба шахсе, ки дар ҳолати хавфи хатар ба ҳаёт ва саломатиаш қарордошта низ, муқаррар мекунад. Вобаста ба чунин ҳолат, М.А. Горбатова пешниҳод намудааст, ки хуб мешуд дар муқаррароти ҷинояти мазкур ба ҷойи калимаҳои “ғамхорӣ зоҳир намудан” калимаҳои “кӯмак намудан” истифода бурда шавад ва он ба ҳамаи шахсони уҳдадор ягона равона мегардад¹.

Уҳдадорӣ ғамхорӣ зоҳир намудан нисбати ин ё он шахс метавонад аз муносибатҳои ҳешутаборӣ ё зану шавҳар сарчашма гиранд, ки ин муносибатҳоро Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим мебарорад. Зану шавҳар вазифадоранд, ки муносибатҳои худро дар оила дар асоси эҳтирому кӯмаки якдигарӣ ба роҳ монанд, барои таҳкими оила мусоидат намоянд, ба некӯахлоқӣ ва рушду камоли фарзандонашон ғамхорӣ кунанд. Мисол, М. ном зан 11 январи соли 2012 кӯдакаш Ф. (духтарак) дар яке аз таваллудхонаҳои шаҳри Душанбе таваллуд мекунад. М. аз 17 июли соли 2012 ин ҷониб, дар хонаи истиқоматиаш, ки дар он иҷоранишин буд, мунтазам кӯдакаш Ф. танҳо гузошта, дар кӯчаҳои шаҳри Душанбе ба фоҳишагӣ машғул мешудааст. М. 15 августи соли 2012, таҳминан соати 18:00 кӯдаки хурдсоли бемораш Ф. дар хонаи ба иҷора гирифтааш бе соҳиб ва бе хӯрок партофта, бо мақсади машғул шудан ба фоҳишагӣ, аз хона баромада рафта, то рӯзи 17 августи соли 2012 бо якчанд мард дар худуди шаҳри Душанбе ба фоҳишагӣ машғул шудааст. Дар ин давоми ду рӯз М. ба хона бар нагашт. Санаи 16 августи соли 2012 ҳамсоязан С. ба хонаи М. даромада ҷисми бечони Ф. дарёфт карда, ба дигар ҳамсояҳояш хабар медиҳанд. Баъди як рӯзи ҳодиса, санаи 17 августи соли 2012 М. аз тарафи қорамандони ШВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе дастгир гардидааст. Ғайр аз ин, М. кӯдаки хурдсолараш Ф., ки дар вазъияти ҳаёт ва саломатиаш хавфнок – беморӣ қарордошта, дидаву доништа бе соҳиб ва гурусна партофта баромадааст. Ҳамин тавр, суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе далелҳои дар муруфияи судӣ мавриди омӯзиш қарордодашударо ба эътибор гирифта, гуноҳи М. барои иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба тарбияи ноболиғ аз ҷониби падару модар ё шахси дигар, ки ин уҳдадорӣ ба зиммааш қонунан гузошта

¹ Горбатова М.А. Составы преступлений, ставящих в опасность жизнь или здоровье: понятие, система и уголовно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. С. 152.

шудааст, агар ин кирдор бо муносибати бераҳмона нисбат ба ноболиғ алоқаманд бошад ва барои дидаю дониста нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад ва аз сабаби хурдсолӣ имконияти андешидани чораҳои худмуҳофизатиро надорад, ҳангоме, ки шахси гунаҳгор метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд ё худаш ўро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст, ҳамин кирдор агар аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида гардида бошад, тасдиқёфта ҳисоб карда, ҳаракатҳои ўро бо моддаҳои 174 ва қисми 2 моддаи 127 КҶ ҚТ бандубаст намуд¹.

Фарзандон низ дар навбати худ вазифадоранд нисбат ба падару модари худ ғамхорӣ зоҳир намоянд.

Бар дӯш гирифтани вазифаи ғамхорӣ зоҳир намудан ба дигар шахс, дар асоси бастанӣ шарнома (чи ба воситаи ҳуҷҷатгузорӣ ва чи ба воситаи шифохӣ) амалӣ карда мешавад. Дар ин маврид, вазифаи ғамхорӣ зоҳир намудан бар дӯши дилхоҳ шахс гузошта шуданаш мумкин аст: роҳбаладе, ки вазифаро ҷиҳати сайругашти сайёҳ иҷро мекунад; роҳгузаре, ки кӯмаки роҳгузари нобино, калонсол ё беморро бар дӯш гирифтааст; шахсе, ки дар хона нигоҳубини кӯдак, калонсол ё беморро бар дӯш гирифтааст ва ғайраҳо.

Вазифаи ғамхорӣ зоҳир намудан нисбат ба ҷабрдида аз уҳдадорихои касбии ин ё он шахс низ сарчашма гирифтаниш мумкин аст. Мисол, мураббииён дар боғчаи кӯдакон.

Вобаста ба расонидани кӯмак ба шахсе, ки дар ҳолати хавфи хатар ба ҳаёт ва саломатиаш қарор дорад, аз уҳдадории касбӣ низ сарчашма гирифтаниш мумкин аст:

1. Вобаста ба тобеият – омӯзгор, мураббии варзишӣ, муҳофиз, роҳбари гурӯҳи сайёҳӣ ва ба инҳо монанд;

2. Вобаста ба гурӯҳи номуайяни шахсон – кормандони тиб, начотдиҳанда, оташнишон ва ба инҳо монанд.

Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ аз 29-уми июни соли 2017 ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқӣ, ҳангоми руй додани фалокати роҳу нақлиёт вазифаи ронандае, ки иштирокчиҳои ҳодисаи роҳу нақлиёт мебошад, махсус муайян кардааст. Тибқи муқаррароти сарҳатҳои 1, 2 ва 3 зербанди «у» банди 11 Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, ронандае, ки иштирокчиҳои ҳодисаи роҳу нақлиёт мебошад, уҳдадор аст:

¹ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-100/13.

- воситаи нақлиётро фавран боздорад (аз чояш начунбонад), сигнали нурии садамавиرو фурузон намуда, аломати бозистири садамавиру мутобиқи талаботи боби 8 хамин Қоидаҳо гузорад, чойи предметҳои ба ҳодиса дахлдорро тағйир надихад, дар чойи ҳодиса, вобаста ба имконият берун аз қисми мошингарди роҳ, истад;

- хангоми дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт фавтидан ё осеб бардоштани одамон барои расонидани ёрии аввали тиббӣ ба осебдида (осебдидагон) чораҳои имконпазир андешида, ёрии таъҷилии тиббиро даъват намояд, агар ин ғайриимкон бошад, чораҳоро барои ба муассисаи тиббии наздиктарин расонидани осебдида (осебдидагон) бо воситаҳои нақлиёти роҳгузари ҳамсамт (дар ҳолати набудани ин гуна воситаи нақлиёт), бо истифодаи воситаи нақлиёти дар ҳодиса иштирокдошта, андешад;

- ронандае, ки шахси осебдида (осебдидагонро) ба муассисаи тиббӣ мерасонад, вазифадор аст ба ин муассиса насаб, ном ва номи падар ва рақами бақайдгирии давлатии воситаи нақлиётро бо пешниҳод намудани шаходатномаи ронандагӣ ё ҳуччати тасдиқкунандаи шахсият ва шаходатномаи бақайдгирии воситаи нақлиёт (шиносномаи воситаи нақлиёт) хабар диҳад ва ба чойи ҳодисаи роҳу нақлиёт баргардад¹.

Аз ин муқаррарот маълум гардид, ки вазифаи расонидани кӯмак бар дӯши ронандае гузошта шудааст, ки иштирокчии ҳодисаи роҳу нақлиёт мебошад, новобаста аз он, ки бо айби ин шахс руҳ додааст ё шахси сеюм. Мисол, Г. санаи 20 декабри соли 2012 тахминан соати 23:50 автомашинаи тамғаи “Мерседес Бенс”-ро, ки дар ҳолати хуби техникӣ қарор дошт, бо роҳи мумфарши сатҳи болоияш хушку бенуксони шоҳроҳи Душанбе – Қургонтеппа аз самти кӯчаи Қосимов ба самти дидбонгоҳи маҳаллаи Чимтеппа бе бор ва бе мусофир тахминан бо суръати 60 км/соат, бо қатори якуми роҳ ҳаракат кардааст. Хангоми ҳаракат ва расидан дар рӯ ба рӯи бинои мағозаи № 63 бозори Корвони шаҳри Душанбе, пиёдагард Э. паҳш мекунад. Ин садама бо вайронкунии талаботи бандҳои 4.3 ва 4.5 Қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (27.12.1997 – амал намекунад) аз тарафи пиёдагард Э. ба вуқӯъ омадааст. Бандҳои зикргардидаи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикис-

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29-уми июни соли 2017, № 323 "Дар бораи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ" // http://portali-huquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=20106. Санаи мурочиат: 14.11.2023.

тон пиёдагардро ухдадор менамоянд, ки: “пиёдагардон қисми мошингардро бояд аз гузаргоҳи пиёдагард, аз ҷумла гузаргоҳҳои зеризаминӣ ва рӯйизаминӣ, ҳангоми мавҷуд набудани ҷунин гузаргоҳҳо – аз чорроҳа бо хати пиёдагард ё канори роҳ убур намоянд ва инҷунин ҳангоми берун аз гузаргоҳҳои пиёдагард гузаштани қисми мошингард, пиёдагардон ба ғайр аз ин набояд ба ҳаракати воситаҳои нақлиёт ҳалал расонанд, набояд аз ақиби воситаҳои нақлиётӣ истода ё дигар монеае, ки доираи назарро маҳдуд месозад, ба набудани воситаҳои нақлиётӣ наздикшуда истода боварӣ ҳосил накарда, бароянд”. Пиёдагард Э. ин талаботро риоя накарда, роҳи мошингардро дар ҷойи номуайяншуда аз тарафи рост ба тарафи чап нисбати самти ҳаракати автомашина бо қадаммонҳои тез давида гузашта, бо қисми пеши тарафи рости автомашина бархӯрда аз пой меафтад. Дар натиҷаи садамаи зикргардида, Э. ҷароҳати ҷисмонӣ бардошта, дар ҷойи ҳодиса ба ҳалокат мерасад. Мувофиқи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ таҳти № 122 аз 24 декабри соли 2012 дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ пиёдагард Э. зарари вазнин ба саломатӣ бардоштааст, ки боиси марги ӯ гардидааст. Тибқи хулосаи экспертизаи судии автотехникӣ таҳти № 16/217/2013 аз 18 январи соли 2013 муайян карда шудааст, ки аз лаҳзаи сар кардани ҳаракати пиёдагард Э. аз ҷойи исташ аз тарафи рост ба тарафи чапи роҳ, автомашина тахминан бо суръати 60 км/соат аз ҷойи бархурд бо пиёдагард, дар масофаи 25,0 – 26,0 метр қарор доштааст. Ронандаи автомобил Г. имконияти техникӣ пешгирӣ намудани садамаи нақлиётиро (пахш намудани пиёдагардро) бо роҳи пахш намудани системаи манъкунии автомобил (системаи тормозӣ) аз лаҳзаи сар кардани ҳаракати охирон, яъне пиёдагард аз ҷойи исташ аз тарафи рост ба тарафи чапи роҳ дар мадди назари ронанда дошта нашудааст. Баъди аз пой афтонидани пиёдагард Э. ронанда Г. дидаю дониста ба ҷабрдида, ки дар вазъияти барои ҳаёт хавфнок қарор дошт ва аз сабаби очизии худ имконияти андешидани ҷораҳои худмуҳофизатиро надошт, ҳангоме ки ӯ метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва худаш ўро дар ҳолати барои ҳаёташ хатарнок гузоштааст, ёрии худро барои кӯмаки тиббӣ ва расонидани ӯ ба муассисаи наздиктарини табобатӣ нарасонида ва оид ба ҳодисаи нақлиётӣ руҳдода ба кормандони милитсия хабар надода, аз ҷойи ҳодиса ба самти номаълум ғайб мезанад. Бо ин амалаш, ӯ талаботи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳро дағалона вайрон менамояд. Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе кирдори Г. бо қисми 2 моддаи 127 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии То

чикистон бандубаст намуд: дидаю дониста нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад ё аз сабаби очизии худ имконияти андешидани чораҳои худмуҳофизатиро надорад, ҳангоме, ки шахси гунаҳгор метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд ё худаш ӯро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст, агар аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида гардида бошад¹.

Агар, садамаи бавукӯёмадаи зикргардида бо гуноҳи Г. содир мегардид, пас кирдори ӯ бо қисми 2 моддаи 212 ва қисми 2 моддаи 127 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бандубаст мегардид.

Аз таҷрибаи судӣ оид ба бандубасти ҷиноят аз рӯйи ин моддаҳо ҳамчун маҷмӯи ҷиноят, мисол овардан ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамин тавр, Д. санаи 24 июли соли 2015 тахминан соати 19:30 бо вайронкунии талаботи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, бе ҳуччати ронандагӣ бо автомашинаи тамғаи “Дэу - Леганзе”, ҳангоми ҳаракат бо роҳи рости мошингарди мумфарши сатҳи болоияш хушки бенуксони кӯчаи 50 солагии Тоҷикистон аз тарафи кӯчаи Н. Қарабоев ба самти кӯчаи Соҳилӣ бе бор ва бо се нафар мусофирон бо суръати тахминан 70-80 км/соат, бо қатори дуоми роҳ ҳаракат дошта, ҳангоми ҳаракат ва вақти расидан дар рӯ ба рӯйи яке аз биноҳои истиқоматии кӯчаи 50 солагии Тоҷикистон, ӯ талаботи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳро вайрон намуда, аз худоварӣ хатари дар пеш бавучудомадаро аз масофаи кифоябуда дида, чораҳои имконпазирро ҷиҳати паст намудани суръат то дараҷаи боз доштани автомашинааш наандешида, дар ҳолати мастӣ пиёдагард Х., ки роҳи мошингардро аз тарафи чап ба тарафи рости роҳ бо қадамзаниҳои миёна убур менамуд, роҳ надода, бо тарафи чапи қисми пеши автомашинааш зада аз пой меафтанад ва ба ҷабрдида ёрии аввалии тиббиро нарасонида, аз ҷойи ҳодиса ба тарафи номаълум ғайб мезанад. Дар натиҷа, ба пиёдагард Х. одамони роҳгузар кӯмак карда, ӯро ба беморхона мебаранд. Х. худи ҳамон рӯз дар беморхона аз ҷароҳатҳои бардоштааш вафот мекунад. Мувофиқи хулосаи судӣ – автотехникӣ таҳти № 16/2784/2015 аз 04 августи соли 2015 Д. имконияти пешгирӣ намудани ҳодисаи нақлиётро барои зер кардани Х. ба воситаи паҳши таъҷилии тормози автомашинааш дар шароити ҷойи садамаи нақлиётӣ доштааш, ки ӯ ҳамаи чораҳои имконно-

¹ Бойғони суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-97/13.

пазирро пурра истифода набурдааст. Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе ба хулоса омад, ки кирдори судшаванда Д. бо қисми 2 моддаи 212 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон – аз ҷониби шахси идоракунандаи автомобил вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ, ки аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон гаштааст ва бо қисми 2 моддаи 127 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон – барои дидаю дониста нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок қарор дорад, хангоме ки шахси гунаҳгор метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд ва худаш ӯро дар ҳолати барои ҳаёт ва саломатиаш хатарнок гузоштааст, агар аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида гардида бошад, бандубаст намулдааст².

Ҳамчунин, аз нишондоди банди 10 Қарори Пленуми Суди Олии ИҶШС “Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандҳои ҷиноятҳои бо воситаҳои нақлиёти автомобилӣ алоқаманд” аз 6 октябри соли 1970 таҳти № 11³, маълум мегардад, ки агар ронанда дар садамаи роҳу нақлиёт гунаҳгор набошад, вале ҳаёт ва саломатии ҷабрдида аз натиҷаи рондани нақлиёти ӯ зери хавфи ҳаёт ва саломатиаш гирифта шуда бошад, пас иҷро накардани ронанда чиҳати кӯмак ба ҷабрдида ҷавобгарии ҷиноятиро бо моддаи 127 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба бор меорад. Тибқи банди 18 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба ҷиноятҳои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, инчунин ғайриқонунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф” таҳти № 28 аз 18 декабри соли 2009, ҳаракатҳои ронандаи воситаи нақлиёт, ки ҷабрдидаро дар натиҷаи фалокати роҳу нақлиёт дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок гузошта, бо вайронкунии талаботи банди 2.5 Қоидаҳо дар сурати имконият доштан ба ӯ ёрии зарурӣ нарасонидааст, иловатан бояд бо моддаи 127 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бандубаст карда шаванд. Аз ин муқаррарот бар меояд, ки дар мавриди зикргардида кирдори субъекти ҷиноят ҳамчун маҷмуи ҷиноят бо моддаҳои 212 ва 127 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бандубаст карда мешавад.

² Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятӣ № 1 – 481/15.

³ Есаков Г.А., Парог А.И., Чучаев А.И. Настольная книга судьбы по уголовным делам / отв. ред. А.И. Парог. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. С. 196.

Дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш гузоштани ҷабрдида, субъекти ҷиноят вазифадор мегардад, то ки ба \bar{y} ёрӣ расонад, гарчанде вазифаи махсуси \bar{y} набошад ҳам. Чунин вазифаро бар уҳдаи шахс диспозитсияи моддаи 127 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо муқаррароти махсус воғузор кардааст: “ё худааш \bar{y} ро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст”. Иловатан боз такрор карда мешавад, ки худӣ дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гирифтӣ кардани ҷабрдида сазовори ҷазо эътироф нагардида, балки дидаву доништа нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатӣ хатарнок гирифтӣ аст ва худӣ субъекти ҷиноят \bar{y} ро ба ин ҳолат гирифтӣ кардааст.

Ҳамин тавр, дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштани ҷабрдида аз тарафи худӣ гунаҳгор яке аз асосҳои вазифадор гардидани \bar{y} ҷиҳати ёрӣ расонидан ба ҷабрдида эътироф мешавад, ки аксар олимони инро ҷонибдорӣ мекунанд⁴.

Ба ақидаи баъзе муаллифон, дар хатар монандан мумкин аст ҳам аз оқибати кирдорҳои гунаҳгоруна ва ҳам аз оқибати кирдорҳои бегуноҳона (гунаҳгоркунии объективӣ) уҳдадориро ҷиҳати ёрӣ расонидан ба ҷабрдида ба миён меорад⁵. Дар хатар монандан аз оқибати кирдорҳои бегуноҳона уҳдадориро ҷиҳати ёрӣ расонидан ба ҷабрдида ба миён намеорад. Вобаста ба ин муаллифон И.И. Горелик⁶ ва А. Зелинский⁷ дуруст зикр намудаанд, ки “дар хатар монандан ҳатман бояд гунаҳгоруна содир карда шавад, яъне чи қасдона ва чи аз беэҳтиётӣ”.

Ҳамин тавр, барои таркиби ҷинояти дар хатар монанданро хотимаёфта эътироф намудан, ҳатман бояд чунин ҳолатҳо муқаррар карда шаванд:

⁴ Малыхин В.И. Состав преступления оставление в опасности и его отграничение от смежных составов // Актуальные вопросы реализации уголовной ответственности. Куйбышев: Куйбыш. ун-т, 1988. С. 65-66; Орлов П.И. Уголовная ответственность за оставление в опасности потерпевшего при автопроисшествии: автореф. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1980. С. 9.

⁵ Горбатова М.А. Составы преступлений, ставящих в опасность жизнь или здоровье: понятие, система и уголовно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. С. 155.

⁶ Ниг.: Горелик И.И. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву. М., 1960. С. 13.

⁷ Ниг.: Зелинский А. Ответственность за последствия при заведомом оставлении без помощи // Советская юстиция. 1967. № 12. С. 23.

1. Гунаҳгор вазифадор буд ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад, ёри расонад, зеро вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд;

2. Гунаҳгор вазифадор буд ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад, ёри расонад, зеро ҳудаш ўро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст;

3. Гунаҳгори дар қисмҳои 1 ва 2 пешбинигардида имконияти воқеии ёрӣ расонидан ба ҷабрдидае, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад, дошт, аммо ёрӣ намерасонад, хотимаёфта эътироф мешавад.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ эътироф мегардад – аз лаҳзаи дар хатар монандани ҷабрдида аз тарафи шахсе, ки метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд ё ҳудаш ўро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст.

Тарафи субъективии ҷинояти дар хатар монанданро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Ин аз муқаррароти диспозитсияи моддаи 127 ҚҶ ҚТ бар меояд: дидаю дониста нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад.

Аломатҳои қасди бевосита дар ҷинояти дар хатар монандан аз ҷиҳати зеҳнӣ ва иродавӣ муайян карда мешавад.

Аз ҷиҳати зеҳнӣ, гунаҳгор ба ҷамъият хавфнокии дар хатар монанданро дарк мекунад ва хавфи оқибати беҳаракатиашро пешбинӣ мекунад. Ҳамин тавр, гунаҳгор дарк мекунад, ки:

а) ҷабрдида дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад;

б) ҷабрдида аз сабаби хурдсолӣ, пиронсолӣ, беморӣ ё аз сабаби очизии худ имконияти андешидани чораҳои худмуҳофизатиро надорад;

в) аз рӯйи имкониятҳои худ ӯ метавонист ба ҷабрдида ёрӣ расонад;

г) ёрӣ расонидан ба ҷабрдида вазифаи ӯ мебошад.

Аз ҷиҳати иродавӣ, гунаҳгор хоҳони дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор гирифтани ҷабрдида мебошад.

Субъекти ҷинояти дар хатар монандан махсус эътироф мешавад, яъне шахси воқеии муқаллафи ба синни 16 – солагӣ расидааст ва вазифадор буд нисбати ҷабрдида ғамхорӣ зоҳир намояд ё ҳудаш ўро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст. Агар, дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор доштани ягон шахс аз тарафи шахси дигар, ки бо ӯ умуман дар алоқа

намебошад, ёрї расонида нашавад, ҷавобгарии ҷиноятї ҷой надорад, гарчанде ки ба назар ҳамчун кирдори барои ҷамъият хавфнок намудор бошад ҳам.

Аз таърих то кунун баъзе муҳаққиқон ҷонибдори он ҳастанд, ки ёрї расонидан ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад, вазифаи инсонии ҳар як шахс мебошад ва дар сурати ёрї нарасонидан ба чунин шахс дилхоҳ шахси дигар бояд ба ҷавобгарии ҷиноятї кашида шавад⁸. Муҳолифони ин ақида зикр намудаанд, ки аз шахси дигар талаб намудани он ҳаракатҳое, ки бо он ӯ вазифадор нест, нодуруст мебошад, бар замми ин барои чунин амалхоро содир накардани ба ӯ ҷазо додан, умуман хато мебошад⁹.

Барои нарасонидани ёрї ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад, корманди тиб низ бо қисми 1 моддаи 127 КҶ ҚТ ба ҷавобгарї кашида мешавад, ба шарте ки оқибатҳои дар моддаи 128 Кодекси зикргардида фаро нарасида бошанд.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 1 моддаи 127 КҶ ҚТ пешбинї гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш наҷандон вазнин эътироф мешавад: бо қорҳои ҳатмї ба муҳлати аз яксаду чил то дусад соат ё бо қарима ба андозаи аз дусад то чорсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё бо қорҳои ислоҳї ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 127 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятї барои дар хатар монандан пешбинї намудааст, ки агар аз беҳтиётї боиси марғи ҷабрдида гардида бошад.

Объекти ҷиноят – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятї ҳифзшавандае, ки ҳаёти шахсро таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур аз се аломат иборат мебошад:

1. Кирдор дар шакли беҳаракатї;
2. Оқибат дар намуди марғи ҷабрдида;
3. Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибат дар намуди марғи ҷабрдида.

Тарафи субъективии ҷинояти дар қисми 2 моддаи 127 КҶ ҚТ пешбинигардида аз ду шакли гуноҳ иборат мебошад, яъне нисбат ба кирдор қасд ва нисбат ба оқибат беҳтиётї мебошад.

⁸ Проект Уголовного Уложения, подготовленный Государственным Советом в Особом присутствии. СПб., 1901. С. 197-198.

⁹ Таганцев Н.С. Уголовное Уложение 1903 г. СПб., 1904. С. 660.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 2 моддаи 127 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш наҷандон вазнин эътироф мешавад: бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то се сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 127 КҶ ҚТ ду ҳолати вазнинкунандаи ҷавбгарии ҷиноятӣ барои дар хатар монандан пешбинӣ намудааст, ки агар он аз беэҳтиётӣ боиси:

- а) марғи одамон гардида бошад;
- б) дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад.

Марғи ду шахс ё бештар аз он ҳамчун марғи одамон эътироф карда мешавад.

Садамаи калонҳаҷм (садамаи нерӯгоҳҳои обӣ ва атомии барқӣ, қатора ё ҳавопаймо), бемории оммавии одамон, захролуд гардидани манбаъҳои обӣ ва ба инҳо монанд ҳамчун оқибатҳои вазнин эътироф мегарданд.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 3 моддаи 127 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш вазнин эътироф мешавад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то ҳашт сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

Ёрӣ нарасонидан ба бемор

Ёрӣ нарасонидан ба бемор ҳамчун ҷиноят дар моддаи 128 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат мебошад. Қисми якум ва дуюми моддаи зикргардида танҳо аз рӯйи оқибати фарорасида тафовут доранд.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 128 КҶ ҚТ, бидуни сабабҳои узрнок ёрӣ нарасондан ба бемор аз ҷониби шахсе, ки вазифадор буд мутобиқи қонун ё қоидаҳои махсус ёрӣ расонад ва он аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии бемор расонидани зарари миёна (қисми 1), вазнин ё боиси марғи бемор (қисми 2) гардидааст, ҷавбгарии ҷиноятиро барои ёрӣ нарасонидан ба бемор ба миён меорад. Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон дар моддаи 137 ҷавбгарии ҷиноятиро барои ёрӣ нарасонидан ба шахси бемор муқаррар намуда буд ва дар он, ҷой надоштани ҳуди ҳолати ёрӣ нарасонидан ба бемор ҷавбгарии ҷиноятиро ба миён меовард, - новобаста аз он, ки оқибат фаро мерасид ё не.

Диспозитсияи моддаи 128 КЧ ҚТ бланкетӣ буда, ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки меъёрҳои онҳо ба субъектони махсус ухдадориро ҷиҳати ёри расонидан ба бемор муқаррар намудаанд, ҳавола месозад.

Дар моддаи 38 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, ки ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад. Дар баробари ин, Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи милитсия” аз 17 майи соли 2004, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳадамоти садамавию начотдихӣ, сохторҳои садамавию начотдихӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдихандагон” аз 01 марти соли 2005 ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳифзи саломатии шахсро кафолат додаанд.

Объекти бевоситаи ёри нарасонидан ба бемор муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузорию ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти ҳаёт ва саломатии шахсро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Ҷабрдидаи ҷинояти мазкур дилхоҳ шахсе эътироф мешавад, ки дар ҳолати беморӣ қарор дорад ва ҳамчунин, эҳтиёҷ ба кӯмаки тиббӣ дорад. Дар натиҷаи содир гардидани ҷинояти мазкур, ҳуқуқи шаҳрвандон ҷиҳати ҳифзи саломатии онҳо, ки бо Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ доир ба ҳифзи саломатии аҳоли, муқаррар гардидааст. Дар сурати муроҷиати шахс ба қорمانди тиб ҷиҳати ҷарроҳии косметикӣ, ӯ ҳамчун ҷабрдидаи ҷинояти ёри нарасонидан ба бемор эътироф намешавад ва радди ҷарроҳии ҷунин шахсон ҷиноят эътироф намешавад¹⁰.

Тарафи объективии ёри нарасонидан ба бемор аз ҷунин нишонаҳо иборат мебошад:

1. Кидор дар шакли танҳо беҳаракатӣ ифода мегардад;
2. Оқибат дар намуди зарари миёна ба саломатӣ (дар қисми 1 моддаи 128 КЧ ҚТ), вазнин ба саломатӣ ё марғӣ ҷабрдида (дар қисми 2 моддаи 128 КЧ ҚТ);
3. Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати фарорасида.

Беҳаракатии кирдор дар ёри нарасондан ба бемор аз ҷониби шахсе, ки вазифадор буд мутобиқи қонун ё қоидаҳои махсус ёри расонад, ифода мегардад. Дар баробари ин, бояд муайян карда шавад, ки гунаҳгор имконияти воқеии ҳаракат карданро дошт ва ягон сабабҳои узрнок ҷиҳати монедани ҳаракат кардани ӯ ҷой надошт. Мисол, мусофирзане дар фурудгоҳ интизори ҳавопаймо

¹⁰ Мамонтов Д.Ю. Объективные признаки оказания помощи больному // Бизнес в законе. 2008. № 3. С. 65.

буд, ки ногоҳ дар тарафи чапи синааш дардро эҳсос карда, дарҳол назди қисми тиббии фурудгоҳ меравад, то ки бо хобонидан ба ӯ ёрии тиббӣ расонанд. Духтурони қисми тиббии фурудгоҳ беморро муоина накарда, чунин ҷавоб медиҳад: “бо ҷойи хоб таъмин кардани ҳар шахсе, ки бо ин ё он дарде мурочиат мекунад, - кори духтурони мо нест”. Занак дар ҳолати бемориаш ба назди ҷомадонаш рафта аз дарди тарафи чапи кафаси синааш нолиш мекард, ки дар ҳамин ҳолат духтуре бо номи И. аз бемории мусофирзан вокиф гардида, аз духтурони қисми тиббии фурудгоҳ хоҳиши кӯмак карданро хост, аммо ҳам духтури навбатдор ва ҳам ҳамшираи шавқат дар ҷавоб гуфтанд, ки “ин вазифаи мо нест”. И. меҳост худаш беморро ба қисми тиббӣ барад, аммо мусофирзани бемор аз ҷояш хеста наметавонист: ҳар як ҳаракат дарди ӯро бештар мекард. И. такроран ба қисми тиббии фурудгоҳ омада дарҳости очилии даъвати ёрии таъчилюро хостор шуд, ки дар ҷавоб духтурон гуфтанд, ки “агар боз як маротиба фаъолияти муътадили онҳоро ҳалалдор созад, ба милитсия хабар медиҳанд”. Духтур И. худ ба ёрии таъчилии наздиктарини шаҳр мурочиат кард, аммо онҳо дар ҷавоб гуфтанд, ки “танҳо бо даъвати духтурони қисми тиббии фурудгоҳ ҳозир хоҳанд шуд”. Танҳо баъди марги мусофирзан духтурони қисми тиббии фурудгоҳ баромада марги ӯро ба қайд гирифтанд. Дар чунин маврид, кормандони қисми тиббии фурудгоҳ ва ёрии таъчилӣ бо қисми 2 моддаи 128 КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Агар, шахси вазифадор бинобар сабабҳои аз ӯ вобастанабуда (объективӣ ё узрнок) имконияти ба бемор ёрии тиббӣ расониданро надошта бошад, пас дар кирдори чунин шахс таркиби ҷиноят ҷой надорад. Мисол, шахсе, ки тибқи қонун ё қоидаҳои махсус ҷихати ёрӣ расонидан ба бемор вазифадор аст, бинобар зиёд будани беморон ва танҳо будани ӯ, имконияти ёрӣ расонидан ба бемори понздаҳум ё бистумро надошт, ки дар натиҷа бемор ҳалок мегардад. Дар чунин маврид, агар ба бемори понздаҳум ё бистум ёрӣ расонад, пас дигар бемороне, ки ба онҳо дар аввал ёрӣ расонид, ҳалок мегарданд.

Аз рӯи ҳолатҳои муқаррароти қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, назария ва таҷриба чунин шаклҳои беҳаракати ро дар ёрӣ нарасонидан ба бемор номбар кардан мумкин аст:

- Ҳозир нашудан ба назди бемор тибқи даъват;
- Қабул накардани бемор ба муассисаи тиббӣ;
- Муоина ва ташҳис накардани бемор;

- Надодани машварат ба бемор;
- Надодани нафаси сунъӣ ба бемор;
- Надодани ёрӣ чихати қатъи хунравӣ ё бастани чароҳати аъзои бадани бемор ва ғайра.

Аз гуфтаҳои боло маълум мегардад, ки дар чунин мавридҳо беҳаракатӣ хусусияти сазовори ҷазо буданро доро мегардад:

1. Вазифадор (тибқи қонун ё қоидаҳои махсус) будани шахс чихати ёрӣ расонидан ба бемор;

2. Ҷой доштани имконияти воқеӣ чихати ёрӣ расонидан ба бемор;

3. Худдорӣ намудани шахс аз ёрӣ расонидан ба бемор, новобаста аз он, ки ӯ тибқи қонун ё қоидаҳои махсус барои ин ёрӣ вазифадор буд ва имконияти воқеии ёрӣ расониданро дошт.

Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 43 ҳолатҳое муқаррар намудааст, ки ҳуқуқи шахрвандон барои даст кашидан аз муоина ва табиб низ муайян намудаанд. Тибқи муқаррароти ин модда, шахрвандон (намояндагони қонунии онҳо) ҳақ доранд, дар ҳар марҳила аз муоина ва табобат, ба истиснои занони ҳомила ва ноболиғон, ҳамчунин беморҳое, ки номгӯӣ онҳоро Кодекси зикргардида муқаррар менамояд, даст кашанд. Дар чунин маврид, вазифадорӣ чихати ёрӣ расонидан ба бемор истисно карда мешавад ва шахс барои ёри нарасонидан ба бемор тибқи моддаи 128 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида намешавад.

Ҳамчунин, тибқи талаботи қисми якуми моддаи 186 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон табобат мумкин аст бе розигии шахси гирифтори бемории руҳӣ ё намояндаи қонунии ӯ танҳо хангоми истифодаи чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ бо қарори суд, инчунин шахсе, ки гирифтори бемории возеҳи руҳӣ гардида, қобилияти қарори бошуурона қабул карданро аз даст додааст ва бинобар ҳолати руҳӣ барои худ ва атрофиён хавфнок аст, ё шахсе, ки бо табобат ва ёрии тиббии руҳӣ фаро нагирифтани он боиси хатар ба саломатии ӯ ва расонидани зарари ҷиддии маънавӣ ва моддӣ ба атрофиён мегардад, бо қарори табиби беморихоӣ равонӣ бе розигии бемор ва намояндаи қонунии вай, гузаронида шавад. Дар ин сурат, ёрӣ нарасонидан ба бемор ҷавобгарии ҷиноятиро бо моддаи 128 КҶ ҚТ ба миён меорад.

Таркиби ҷинояти мазкур моддӣ буда, аз лаҳзае хотимаёфта эътироф мегардад, ки агар дар натиҷаи ёрӣ нарасонидан ба бемор, аз беэҳтиётӣ боиси зарари миёна (дар қисми 1 моддаи 128 КҶ ҚТ) ё

вазнин ба саломатӣ ё маргӣ ӯ (дар қисми 2 моддаи 128 КҶ ҚТ) гардида бошад.

Тарафи субъективии ёрӣ нарасонидан ба бемор, дар ду шакли гуноҳ ифода мегардад:

1. Нисбат ба кирдори ёрӣ нарасонидан ба бемор – гуноҳ дар шакли қасди бевосита. Гунаҳгор дарк мекунад, ки бемор ба кӯмаки тиббӣ эҳтиёҷ дорад ва хоҳони ёрӣ нарасонидан ба ӯ мебошад;

2. Нисбат ба оқибати ёрӣ нарасонидан ба бемор – гуноҳ дар шакли беэҳтиётгии худбоварӣ ё беэҳтиётгии бепарвой. **Худбоварӣ:** гунаҳгор имконияти фаро расидани оқибатҳои ёрӣ нарасонидан ба беморро дар намуди зарари миёна ё вазнин ба саломатӣ ё марги чабрдида пешбинӣ карда, вале бе асосҳои ба он кофӣ, худбоварона ҳисоб карда бошад, ки он оқибатҳоро бартараф мекунад. **Бепарвой:** гунаҳгор имконияти фаро расидани оқибатҳои ёрӣ нарасонидан ба беморро дар намуди зарари миёна ё вазнин ба саломатӣ ё марги чабрдида пешбинӣ накарда бошад, ҳол он, ки дар сурати бодикқатӣ ва дурандешии зарурӣ мебоист ва метавонист ин оқибатҳоро пешбинӣ кунад.

Агар, қасди гунаҳгор барои фаро расидани ин ё он оқибат ҷой дошта бошад, пас кирдори ӯ на бо моддаи 128 КҶ ҚТ, балки аз рӯи оқибати қасди доштааш бо моддаи 104, 110 ё 111 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Субъекти ёрӣ нарасонидан ба бемор махсус эътироф мегардад: шахси воқеии мукаллафи ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст, ки тибқи қонун ва қоидаҳои махсус бояд ба бемор ёрӣ расонад. Субъекти асосии ҷинояти мазкур кормандони тиб эътироф мешаванд. Барои он субъекти асосии ёрӣ расонидан ба бемор кормандони соҳаи тиб эътироф мегарданд, ки он вазифаи касбии онҳо мебошад. Кормандони соҳаи тиб, ки хусусияти ҷридриҳанда мебошанд, субъекти ин ҷиноят эътироф намешаванд: посбони беморхона; шахсе, ки беморонро ба қайд мегирад; фарроши беморхона ва ғайраҳо.

Дар баъзе ҳолатҳо, ёрӣ расонидан ба бемор ба вазифаҳои бо қонун муқарраркардаи кормандони милитсия ва начотдиҳандагон низ ба ҳисоб меравад. Ин маънои онро надорад, ки ҳамчун касби тиббӣ ёрӣ мерасонанд, балки дар доираи муқарраркардаи қонун бояд ёрӣ расонанд.

Барои ба фаъолияти тиббӣ ва фармасевтӣ машғул шудан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсоне ҳуқуқ доранд, ки маълумоти олии тиббӣ ё миёнаи тиббӣ ва фармасевтӣ гирифта, диплом ва унвони махсус доранд ва барои машғул шудан бо намуди муайяни фаъолият, ки феҳристи онҳоро Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии

аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, инчунин сертификати мутахассис ва иҷозатнома доранд.

Шахсоне, ки муассисаи таълимии тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистонро хатм намуда, дипломи табибро гирифтаанд, савганди табиби Ҷумҳурии Тоҷикистонро ёд мекунанд. Матни савганди табиби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 63 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон сабт гардидааст ва он чунин аст:

«Ман, хатмкунандаи муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбии тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо масъулияти баланд дипломи табибро гирифта, ба фаъолияти табибӣ шурӯъ менамоям ва тамоми уҳдадорихоеро, ки ин ихтисос ба зиммаи ман мегузорад, дарк намуда, савганд қабул мекунам, ки:

- вориси сазовори олим ва табиби бузург Абӯалӣ ибни Сино бошам;

- тамоми донишу қувваамро ба хифз ва беҳтар кардани саломати инсон, пешгирӣ ва табобати бемориҳо бахшам, дар ҳар ҳоле, ки манфиатҳои одамон тақозо дорад, софдилона меҳнат кунам;

- барои кумак ба одамони муҳтоҷи табобат ҳамеша тайёр бошам, ба беморон бодикқат ва ғамхорона муносибат намоям, сирри табибро муқаддас нигоҳ дорам ва маҳорати табибро ба мақсади бад истифода набарам;

- дониши тиббии худро мунтазам такмил диҳам, бо меҳнати худ ба инкишофи илму амалия мусоидат намоям;

- агар манфиати бемор тақозо кунад, барои маслиҳат ба ҳамкорон муросиат намоям ва худ низ ҳеҷ вақт маслиҳату кумакамро ба онҳо дарёғ надорам;

- анъанаҳои тибби халқиро хифз кунам ва инкишоф диҳам, дар тамоми фаъолияти худ аз рӯи меъёрҳои ахлоқи умумибашарӣ амал кунам, вазифаи олии ворисони Синоро ҳамеша дар хотир нигоҳ дорам;

- қавл медиҳам, ки ба ин савганд умрбод содиқ бошам!».

Аз савганди табиби Ҷумҳурии Тоҷикистон бар меояд, ки табиб новобаста аз он, ки дар иҷрои ягон вазифаи касбӣ машғул мебошад ё намебошад, бояд ба бемор ёрии тиббӣ расонад, яъне ҳамчун касб табиб вазифадор аст **умрбод** ба он содиқ бошад.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 49 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон кормандони тиббӣ ва фарматсевтӣ уҳдадоранд:

- дар асоси меъёрҳои башардӯстонаи одобу ахлоқи тиббӣ, ки муносибати ахлоқии кормандони тибро бо беморон, ҳешу табори онҳо ва байни онҳо танзим менамоянд, фаъолият кунад;

- донишу малакаи касбии худро мунтазам такмил дода, талаботи Кодекси ахлоқи табиби Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ таҳия ва қабул шудааст, риоя намоянд;

- дар фаъолияти худ комёбиҳои муносири илму техникаи тиббӣ ва фарматсевтиро ба манфиати беморон истифода намоянд;

- ба амале, ки бар зарари саломатии шаҳрванд мебошад, роҳ надиханд;

- меъёрҳои одобу ахлоқи тиббиро риоя намоянд, нисбат ба беморон бораҳму шафқат бошанд, аз амале, ки ба иҷрои ухдадорӣҳои меҳнатии кормандони дигар ҳалал мерасонад, худдорӣ кунанд;

- ба шаҳрвандон дар кӯча ва ҷойҳои дигари ҷамъиятӣ ва дар хона, дар ҳама ҳолатҳое, ки имкони расондани кумаки саривақтии муқаррарӣ вучуд надорад, кумаки аввалияи тиббӣ расонанд;

- сирри тиббӣ (иттилоот вобаста ба вазъи саломатӣ, дар бораи ташриф ба муассисаи тандурустӣ) ва дигар маълумоти хусусияти шахсӣ доштара нигоҳ доранд;

- масъалаи аз худи бемор пинҳон доштани сирри тиббиро дар ҳолати мушаххас ба манфиати бемор ҳал кунанд;

- оид ба бемории шаҳрвандон ба мақомоти тандурустӣ хабар диҳанд, агар онро ҳифзи саломатии аҳоли талаб кунад, инчунин маълумотро дар асоси қарори мақомоти тафтишотӣ ё таъйиноти суд диҳанд;

- дар амалияи тиб усулҳои пешгирӣ, ташҳис ва табобат, доруворӣ ва воситаҳои дигарро, ки бо тартиби муқарраргардида ба истифодаи онҳо иҷозат дода шудааст, истифода намоянд;

- таъсири суханони табибро ба рӯҳияи бемор то ҳадди имкон бештар истифода намоянд, ба рафторе (ба тариқи имову ишора, бо сухан), ки ба бемор ва наздикони ӯ таъсири манфӣ мерасонад, роҳ надиханд, ҳангоми ҳамсуҳбат шудан бо бемор ва ҳешу табори ӯ қоидаҳои одоби табибро қатъиян риоя намоянд.

Ғайр аз ин муқаррарот, инчунин Кодекси ахлоқи табиби Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармоиши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 848 аз 03.10.2014 ба тасвиб расидааст, вазифаҳои табиби Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷиҳати ёрӣ расонидан ба бемор, муқаррар намудааст. Ҳамин тавр, мутобики банди 5 Кодекси ахлоқи табиби Ҷумҳурии Тоҷикистон табиб, новобаста аз ихтисосаш, ҳангоми дар назди бемор берун аз муассисаи тиббӣ ё дар назди ҷабрдидаи дар ҳолати

вазнинбуда қарор доштан, бояд ба ӯ ёрӣ расонад ё боварӣ ҳосил намояд, ки ба ӯ дигарон ёрӣ расонида истодаанд.

Дар моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи милитсия” вазифаҳои милитсия муқаррар гардидааст, ки тибқи он дар самти ҳифзи саломатии аҳоли бар дӯши корманди милитсия чунин вазифаҳо гузошта шудааст:

– ба шахсоне, ки аз ҳуқуқвайронкуниҳо ё фалокату офатҳо зарар дидаанд, инчунин дар ҳолати очизӣ ё дигар ҳолатҳое, ки барои ҳаёту саломатии онҳо зараровар аст, ёрии таъҷилий расонад;

– ба мақомоти тандурустӣ дар кори ошкор намудан ва ба муассисаҳои табобатӣ овардани беморони руҳӣ, шахсоне, ки гирифтори майзадагии ашаддӣ, нашъамандӣ, бемориҳои таносулӣ ва мубталои аломати норасоии масунияти бадан (СПИД) мебошанд ва нисбати онҳо асосҳои бо ҳуччатҳо тасдиқшуда мавҷуданд, мусодат намояд.

Ҳачунин, дар моддаи 23 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хадамоти садамавию начотдихӣ, сохторҳои садамавию начотдихӣ ва вазъи ҳуқуқи начотдихандагон” уҳдадорҳои начотдихандагон пешбинӣ гардидааст, ки тибқи он начотдихандагон уҳдадоранд фаъолона зарардидагонро ҷустуҷӯ намоянд, ҷиҳати начот додани онҳо чораҳои зарурӣ андешанд, ба онҳо кӯмаки аввалияи тиббӣ ва дигар намудҳои ёриро расонанд.

Категорияи ҷинояти дар қисми якум ва дуюми моддаи 128 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мегардад:

- **санксияи қисми 1 моддаи 128 КҶ ҚТ:** бо қорҳои ҳатмӣ ба муҳлати аз яксаду ҳаштод то дусаду чил соат ё бо ҷарима ба андозаи аз сесад то панҷсад нишондиханда барои ҳисобҳо ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати аз ду то панҷ сол ё бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад;

- **санксияи қисми 2 моддаи 128 КҶ ҚТ:** бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол ва маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба ҳамин муҳлат ё маҳрум карда аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то як ҳазор нишондиханда барои ҳисобҳо ҷазо дода мешавад.

Аз ҷониби корманди тиб номатлуб ичро гардидани вазифаи касбӣ

Аз ҷониби корманди тиб номатлуб иҷро гардидани вазифаи касбӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 129 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат мебошад.

Диспозитсияи моддаи 129 КҶ ҚТ бланкетӣ мебошад ва барои муқаррар кардани вазифаҳои касбии корманди тиб, ба санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки фаъолияти кормандони соҳаи тибро ба танзим мебароранд, ҳавола месозад. Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 129 КҶ ҚТ “ичро накардан ё номатлуб ба ҷо овардани вазифаҳои касбӣ аз ҷониби корманди тиб бинобар муносибати бепарвоёна ё беинсофона, ки аз сабаби ҷунин беэҳтиётӣ ба саломатии бемор зарари миёна расонида шудааст”.

Вазифаҳои касбии кормандони тиб дар Кодекси тандурустӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидаанд.

Дар баробари муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин дониши омӯхтаи онҳо, ки дорои касби пуршарафи табибӣ мегарданд, вазифаҳои бештарро бар дӯшашон мегузорад.

Дар ҷинояти мазкур бештар бемасъулиятӣ ва бесалоҳияти корманди тиб мушоҳида мегардад. Ў ба касби интиҳобкардааш ва савганди ёдкардааш содиқ намоида, ҳол он ки тибқи банди 1 Кодекси ахлоқи табиби Ҷумҳурии Тоҷикистон рисолати табиб – ҳифзи саломатӣ ва эҳтироми бузурги шахсият ва шарафи инсон мебошад.

Объекти аз ҷониби корманди тиб номатлуб иҷро гардидани вазифаи касбӣ – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти ҳаёт ва саломатии шахсро таъмин мекунанд, ташкил медиҳанд.

Тарафи объективии ҷинояти мазкурро аломатҳои зерин ифода мекунанд:

1. Кирдор дар шакли ҳаракат ва беҳаракатӣ;
2. Оқибат дар намуди:
 - зарари миёна ба саломатии бемор (қисми 1 моддаи 129 КҶ ҚТ) гардида бошад;
 - зарари вазнин ба саломатии бемор (қисми 2 моддаи 129 КҶ ҚТ);
 - марги бемор (қисми 2 моддаи 129 КҶ ҚТ);
 - сирояти инфексияи ВНМО (ВИЧ) гардидани бемор (қисми 2 моддаи 129 КҶ ҚТ);

- марги одамон (банди “а” қисми 3 моддаи 129 КЧ ҚТ);
- дигар оқибатҳои вазнин (банди “б” қисми 3 моддаи 129 КЧ ҚТ).

3. Робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати фарорасида.

Ҳамин тавр, корманди тиб ҳангоми иҷрои вазифаи касбӣ тибқи талаботи касби интихобкардааш ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бояд ба чунин талабот қатъиян риоя намояд:

- уҳдадор аст, ки тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии ба фаъолияти касбии худ алоқамандро риоя намояд;

- тамоми маҷмӯи чорабиниҳои ташхисию табобатиро новобаста аз чинс, синну сол, мансубияти миллию наҷодӣ, мақоми иҷтимоӣ, вазъи моддӣ, эътиқоди динӣ ва ақидаҳои сиёсии бемор, софдилона иҷро намояд;

- ба шахси бемор кӯмаки тиббии босифат ва самарабахшро расонад;

- бояд бартарият, норасоӣ ва оқибати услуби ташхисию табобатии гуногунро ба инобат гирад;

- ҳангоми дар муассисаи тиббӣ мавҷуд набудани шароит ва захираҳои зарурӣ, табиб уҳдадор аст, ки беморро ба муассисаи тиббии муносиб равон намояд;

- бо мақсади таъмин намудани ҳифзи ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, набояд барои пешгирии бемориҳо ва ба табобати беморон услуб ва воситаҳои беасосро тарғиб ва истифода намояд;

- ҳангоми расонидани ёрии тиббӣ, табиб бояд танҳо манфиати бемор, донистани услуб ва технологияи муосири мавҷудаи табобат ва таҷрибаи шахсии худро роҳандозӣ намояд;

- ҳангоми пайдо шудани мушкilotи касбӣ, табиб бояд барои ёрӣ ба ҳамкасбон муроҷиат намуда, ба ҳамкасбоне, ки ба ӯ муроҷиат мекунанд, ёрӣ расонад;

- дар ҳама ҳолатҳо уҳдадор аст, то кӯшиш ба харҷ диҳад, ки ранҷи шахси беморро сабук кунад;

- ба амале, ки бар зарари саломатии шаҳрванд бошад, роҳ надиҳад;

- ба шаҳрвандон дар кӯча ва ҷойҳои дигари ҷамъиятӣ ва дар хона, дар ҳама ҳолатҳо, ки имкони расондани ёрии саривақтии муқаррарӣ (ёрии таъҷилӣ, ёрӣ ба бемори хона ва ғайра) вучуд надорад, ёрии аввалияи тиббӣ расонад;

- ҳуқуқи шаҳрвандонро ҷиҳати таъмини ҳифзи саломатиашон, таъмин намоянд ва ба инҳо монанд.

Ҳамаи ин талабот аз босифатии ба ҷо овардани вазифаҳои касбии табиб, далолат медиҳанд. Аксуламали талаботи зикргардида, боиси номатлуб ба ҷо овардани вазифаҳои касбӣ гардида, оқибатҳои дар моддаи 129 КҶ ҚТ пешбинигардидаро боис гардиданаш мумкин аст.

Ҳамин тавр, *аз ҷониби корманди тиб номатлуб иҷро гардидани вазифаи касбӣ* – ин кирдори ҳаракат ё беҳаракатии корманди тиб, ки ҳангоми расонидани ёрии тиббӣ ба бемор, талаботи муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи ҳифзи саломатии аҳоли, илм ва таҷрибаи тиббӣ риоя намегарданд ва он боиси фаро расидани зарари миёна ё вазнин ба саломатии бемор, марги бемор, мубталои сирояти инфекцияи ВНМО (ВИЧ) гардидани бемор, марги одамон ё дигар оқибатҳои вазнин мегардад.

Тарафи субъективии аз ҷониби корманди тиб номатлуб иҷро гардидани вазифаи касбиро гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ ташкил медиҳад.

Субъекти ин ҷиноят танҳо кормандони тиб буда метавонанд, ки вазифаҳои касбии худро тибқи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таҷрибаву илми тиб иҷро намеkunанд ё номатлуб иҷро меkunанд.

Категорияи ҷинояти дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 129 КҶ ҚТ муқарраргардида начандон вазнин буда, дар қисми 3 пешбинигардидаи он дараҷаи вазниниаш миёна мебошад.

БОБИ XXVI ЦИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ОЗОДӢ, ОБРӢ ВА ЭЪТИБОРИ ШАХС

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс

§ 2. Чиноятҳо ба муқобили озодии шахс

§ 3. Чиноятҳо ба муқобили обрӯ ва эътибори шахс

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс

Мутобиқи моддаи 9 Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ¹¹, ҳар як инсон ба озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ ҳақ дорад. Ҳеч кас наметавонад худсарона ба ҳабе гирифта шавад ё дар ҳабе нигоҳ дошта шавад. Ҳеч кас набояд аз озодӣ, ғайр аз асосҳо ва мутобиқи расмиёте, ки тавассути қонун муқаррар карда шудаанд, маҳрум карда шавад. Ин талаботи Паймон дар моддаҳои 5, 18 ва 19 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақкам гардидаанд, ки дар байни ҳуқуқҳои асосии инсон озодӣ, обрӯ ва эътибори ӯ эътироф карда шуда, кафолат дода мешаванд.

Озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсро дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, аз ҷумла КҶ ҚТ ҳифз менамоянд. Озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс хусусиятҳои дорои мебошанд, ки бо дарназардошти КҶ ҚТ, танҳо ба шахсият (инсон) хос мебошанд. Дар боби 17 КҶ ҚТ озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс ҳамчун муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ ҳифз карда мешаванд.

Чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс – кирдорҳои зиддиҳуқуқии қасдона содиршавандае эътироф мешаванд, ки дар вақти содир гардидани онҳо ба дахлнопазирии шахс вобаста ба озодӣ, обрӯ ва эътибори ӯ зарар мерасонанд ё таҳдиди расонидани

¹¹ Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ. Бо қатъномаи 2200 А (XXI) Ассамблеяи Генералӣ 16 декабри соли 1966 қабул шудааст ва ҷаҳати имзо, тасвиб ва ҳамоҳанг шудан боз аст. Мутобиқи моддаи 49 аз 23 март соли 1976 эътибор пайдо кардааст // Сономаи интернетии Маркази миллии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон: www.mmk.tj/.

чунин зарарро ба миён меоранд ва ё ҳаёт ва саломатии шахси дигарро дар хатар мегузоранд, эътироф мешаванд.

Объекти гурӯҳии ҳамаи ҷиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин мекунанд, ташкил медиҳад.

Объекти намудии ҷиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсият – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани ин зарарҳо ба миён меоянд.

Аз рӯйи нишонаи объекти бевоситаи ҷиноят, ҷиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс (боби 17 КҶ ҚТ) ба ду зергурӯҳ ҷудо карда мешаванд:

3) Ҷиноятҳо ба муқобили озодии шахс, ки моддаҳои 130 то 134 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад:

- Моддаи 130 – одамрабӣ;
- Моддаи 130¹ – савдои одамон;
- Моддаи 131 – ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ;
- Моддаи 133 – ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ;

- Моддаи 134 – маҷбуркунӣ;

4) Ҷиноятҳо ба муқобили обрӯ ва эътибори шахс, ки моддаҳои 137 ва 137¹ КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад:

- Моддаи 137 – Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯ;

- Моддаи 137¹ – Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ.

Объекти бевоситаи ҷиноятҳо ба муқобили озодии шахс – муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят озодии шахс зарар мебинад ё таҳдиди расонидани ин зарар ба миён меояд.

Объекти бевоситаи ҷиноятҳо ба муқобили обрӯ ва эътибори шахс – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае эътироф мешаванд, ки дар вақти содир намудани ҷиноят обрӯ ва эътибори шахс зарар мебинанд ё таҳдиди расонидани ин зарарҳо ба миён меоянд.

Мафҳуми озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс, минбаъд хангоми баҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ додан ба ин ҷиноятҳо, оварда мешаванд.

Объекти бо қонунгузори чиноятӣ ҳифзшавандаи чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс – дахлнопазирии озодӣ, обрӯ ва эътибори дилхоҳ шахси дигар ба ҳисоб меравад, ки онро Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қафолат додааст.

Тарафи объективии чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсро кирдор дар шакли ҳаракат ифода менамояд.

Таркиби ҳамаи чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани кирдори ба ҷамъият ҳавфнок новобаста аз фаро расидани оқибат чиноят хотимаёфта эътироф мешавад.

Ҷой, вақт, тарз, олоту воситаи содир намудани чиноят ба сифати аломатҳои иловагии тарафи объективии чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс баромад карда метавонанд. Дар баъзе таркибҳо ҳамчун нишонаи ҳатмии ҳамин таркиби чиноят баромад карда метавонанд. Мисол, «бо истифодаи матбуот, дигар воситаҳои ахбори омма ё шабакаи интернет содир шуда бошад» (қисми 2 моддаи 137 КҶ ҚТ, қисми 2 моддаи 137¹ КҶ ҚТ), «бо роҳи таҳдид» (моддаи 134 КҶ ҚТ), «ҷой» (моддаи 133 КҶ ҚТ) ва ғайра.

Тарафи субъективии таркиби асосии ҳамаи чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсро гуноҳ дар шакли қасд ташкил медиҳад. Дар таркиби чиноят бо ҳолатҳои вазнинкунанда, дар баъзе таркиби чиноятҳо оқибат аз беэҳтиётӣ фаро расиданаш мумкин аст. Мисол, банди “д”, қисми 3 моддаи 130 КҶ ҚТ.

Дар баъзе таркибҳои чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс нишонаҳои иловагии тарафи субъективии чиноят ба сифати нишонаҳои ҳатмии ин таркибҳо баромад карда метавонанд. Мисол, банди “з” қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ (бо ғарази шахсӣ), банди “в” қисми 3 моддаи 130 КҶ ҚТ (бо мақсади гирифтани аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабридида барои пайвандсозӣ), банди «д» қисми 2 моддаи 130¹ КҶ ҚТ (бо мақсади аз ҷабридида гирифтани узв ё бофтаҳои бадан барои пайвандсозӣ, ҳамчунин ғайриқонунӣ истифода намудани ӯ бо мақсадҳои репродуктивӣ ё таҳқиқоти биотиббӣ) ва ғайра.

Субъекти чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс – шахси воқеии муқаллафе, ки дар вақти содир намудани ин намууди чиноятҳо ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст эътироф мешавад, ба истиснои одамрабӣ (моддаи 130 КҶ ҚТ), ки барои он ҷавобгарии чиноятӣ аз синни чордаҳсолагӣ фаро мерасад.

Субъекти махсус дар баъзе таркибҳои чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс ҷой дошта метавонад, ки ғайр аз

нишонаҳои умумии субъекти ҷиноят, дорои нишонаҳои иловагӣ мебошад. Аз ҷумла:

- савдои одамон, агар аз тарафи шахси мансабдор ё намояндаи ҳокимият бо истифодаи вазифаҳои хизмати, ё дигар шахсе, ки дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ё дигар ташкилотҳои вазифаи идоракуниро иҷро мекунад, содир шуда бошад (банди “е” қисми 2 моддаи 130¹ КҶ ҚТ);

- ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ (моддаи 133 КҶ ҚТ).

§ 2. Ҷиноятҳо ба муқобили озодии шахс

Одамрабӣ

Одамрабӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 130 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз 3 қисм ва эзоҳ иборат аст.

Объекти бевоситаи ҷинояти мазкурро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки «интиҳоби озодонаи шахс оид ба интиҳоби макон»¹², аниқтараш озодии ҷисмонии шахсро таъмин менамояд, ташкил медиҳад. Ақидаи мазкурро муаллифоне, ки пештар дар ин соҳа тадқиқот бурдаанд, ҷонибдорӣ намудаанд, аммо тадқиқоти пурра ва ҳамаҷониба оид ба ин мафҳум дар адабиёти илмӣ вучуд надорад.

Озодии ҷисмонии шахс дорои сохти мураккаб буда, дар он мафҳуми озодии шахсии инсон мавқеи асосиро ишғол мекунад.

Озодии шахс маънои онро дорад, ки инсон метавонад вобаста ба имконияти воқеии худ макон ва вақтро бо иродаи худ иваз ё тағйир диҳад¹³.

Ба ҳайси объекти иловагии ҷинояти номбурда – амнияти ҳаёт, саломатии шахс, муносибатҳои молу мулкӣ, муносибатҳои муътадили ҷинсӣ ва ғайра баромад мекунад. Танҳо дар як ҳолат ҳаёт ба сифати объекти иловагии одамрабӣ баромад мекунад, ки он дар банди «г» қисми 3 моддаи 130 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Аз ин лиҳоз, мақомоти дахлдорро мебарояд ҳангоми бандубаст намудани

¹² Бойко Н.В. Ответственность за незаконное лишение свободы по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1989. С. 19.

¹³ Хабаров А.В. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: учебное пособие и курс лекций для студентов дистанционной формы обучения. Ч. 1. Тюмень 2005. С. 134.

ин гурӯҳ кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ, тамоми ҳолатҳои корро бо-диққатона ва пурра баррасӣ намоянд¹⁴.

Баъзе аз муаллифони пешниҳод менамоянд, ки хангоми бандубаст намудан зарари маънавии (рӯҳии) дар натиҷаи одамрабӣ ба вучуд омада ба назар гирифта шавад¹⁵.

Зарари маънавий метавонад дар азобу уқубати рӯҳӣ дар алоқамандӣ бо гум намудани ҳешу табор, давом дода натаво-нистани ҳаёти фаъолонаи ҷамъиятӣ, аз даст додани ҷойи кор, фош шудани сирри оилавӣ ё тиббӣ, паҳн шудани маълумоти ғайривоқеӣ, беобрӯ шудан, муваққатӣ маҳдуд ё маҳрум шудан аз ягон намуд ҳуқуқ, расонидани дарди ҷисмонӣ вобаста бо маъюбкунӣ ва дигар шакли расонидани зарар ба саломатӣ, ки дар натиҷа озори рӯҳиро ба вучуд овардаанд ва ғайра. Бо вучуди ин, дар робита ба одамрабӣ зарари маънавий мумкин аст дар расонидани дарди ҷисмонӣ ва рӯҳӣ ба вучуд ояд¹⁶:

а) ба ҷабрдида дар алоқамандӣ бо маҳрум намудани озодии ҷисмонӣ ва расонидани зарар ба саломатӣ.

б) наздикони рабудашуда дар робита ба азобу уқубати рӯҳӣ барои ҳаёт ва саломатии ҷабрдида, ё ин ки пайдо шудани беморие, ки бо сабаби чунин ғаму андӯҳ ва дарди рӯҳӣ ба вучуд омадааст.

Ҷабрдида метавонад ҳам шахси оддӣ ва ҳам шахси мансабдор бошад. Писар, духтар, наберае, ки аз тарафи волидайн (аз ҷумла аз тарафи волидаине, ки аз ҳуқуқи волидайнӣ маҳрум карда шуда-анд), бобо ва бибӣ, ки аз муҳити зисташон ба ҷойи дигар гирифта бурда шудаанд, ҷабрдида шуда наметавонанд¹⁷.

Инчунин, ҷабрдидаи ин ҷиноят дилхоҳ шахс новобаста аз сину сол, ҷинс, қобилияти даркнамоии ҳодисаи бавучудомада, вазъи иҷтимоӣ, шаҳрвандӣ, муносибат ба дин ва ғайраҳо шуда метаво-нанд¹⁸.

¹⁴ Бауськов Д.Г. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика насильственного похищения человека (электронный ресурс): дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 90.

¹⁵ Ситников Д.А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика похищения человека: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2000. С. 65.

¹⁶ Постановление Пленума Верховного Суда РФ № 10 от 20.12.1994 г. (ред. 15.01.98г. № 1) «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда».

¹⁷ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 41.

¹⁸ Уголовное право России. Особенная часть: в 4 т. Т. 1 / под общ. ред. Р.Б. Иванченко. Воронежский институт МВД России, 2015. С. 97.

Тарафи объективии одамрабой бо ҳаракатҳои фаъол дар шакли пинҳонӣ, ошкоро, бо роҳи фиреб ё суиистифодаи боварӣ ё бо истифодаи зӯрварӣ, ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ, зиддиҳуқуқӣ ба даст овардани шахс, ифода меёбад.

Чун қоида, одамрабой маҷмӯи се кирдори содиршудаи пай дар пай, аз ҷумла рабудан (ғасб), аз ҷое ба ҷое бурдан ва минбаъд дар ҷое нигоҳ доштанро дар бар мегирад. Бо вучуди ин, ҳаракатҳои дар боло зикршуда дар алоҳидагӣ низ дорои аҳаммияти махсуси ҳуқуқии ҷиноятӣ мебошанд.

Дар зери мафҳуми рабудани (ғасби) одам ҳаракатҳои зиддиҳуқуқии гунаҳгоронаи шахс бо роҳи пинҳонӣ, ошкоро, бо роҳи фиреб ё суиистифодаи боварӣ ё бо истифодаи зӯрварӣ, ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ, ки ба маҷбуран аз ҷое ба ҷойи дигаре бурдани ҷабрида барои минбаъда нигоҳ доштани ӯ, равона мегарданд.

Дар зери мафҳуми рабудани инсон бо тарзи пинҳонӣ ҳаракатҳои фаҳмида мешаванд, ки ҷабрида аз ҷойи истиқомати доимӣ ё муваққатӣ намоён аз ҷаҳми мардум ё дар назди одамон дар ҳолате, ки кирдорҳои гунаҳгорро нафаҳманд (масалан ба раҳгумӣ овардани онҳо оид ба он, ки кирдорҳои ӯ қонунианд), ҷабридари мерабояд. Инчунин, кирдор пинҳонӣ эътироф мешавад дар ҳолате, ки бо иштироки одамон содир шуда бошад ва кирдорҳои ӯро дида бошанд, аммо гунаҳгор ҳатокорона ҳисоб кунад, ки ӯ пинҳонӣ амал карда истодааст. Масалан, рабудани кӯдаки хурдсол, ки дар хонаи истиқоматиашон дар танҳои қарор дорад. Гунаҳгор ворида хучраи хоби ӯ шуда, бо истифодаи доруи мадҳушқунада ӯро ба ҷойи дигар бурда, падарашро ба таври пинҳонӣ занг зада, бо ин роҳ маҷбур мекунад, ки пулҳои қарзиашонро баргардонад. Ҳангоми рабудан ҳаракатҳои гунаҳгорро ҳамсоияи онҳо ба воситаи тиреза дида, аз тараф худро вонамуд намекунад, аммо шахси ҷинояткор ӯро надида, кирдорҳои худро давом медиҳад.

Таҳти мафҳуми ошкоро рабудани шахс ҳаракатҳои зиддиҳуқуқии шахс фаҳмида мешавад, ки гунаҳгор ошкоро будани кирдори худро фаҳмида, дарк мекунад, ки мардум ӯро дида истодаанд. Чунин тарзи рабудан нисбатан дорои хавфи баланди ҷамъиятиро дорад мебошад, ки нисбати иродаи ҷабрида ва дигар шахсон дар он ҷо ҳузурдошта беэътиборӣ зоҳир менамояд. Ошкоро рабудан муқобили пинҳонӣ буда, бо тарзи ба мардум намоён ҷабридари рабуда мешавад. Масалан, духтаре бегоҳӣ дар роҳи назди боғи Рӯдакӣ гаштугузор намуда истодааст, ки ногоҳ воситаи нақлиётӣ омада ӯро ба таври маҷбури савор намуда, бар хилофи иродааш ба ноҳияи Варзоб бурда, муддате нигоҳ медорад.

Дигар тарзи содир намудани одамрабӣ фиреб мебошад. Фиреб маъноӣ онро дорад, ки гунаҳгор ба ҷабрдида маълумоти дурӯғ ва бофташударо бо мақсади раҳгум андохтани ӯ пешниҳод намуда, барои аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдани ҷабрида розигии ӯро ба таври ғайриқонунӣ ба даст меорад. Сипас ӯро ба ҷойи таъйиншуда бурда аз иштирок дар муносибатҳои ҷамъияти маҳрум мекунад. Дар таҷриба хангоми одамрабӣ бо тарзи фиреб гунаҳгор муносибатҳои махсус доштаи худро бо ҷабрдида истифода намуда, вазъияти воқеии ҷойдоштаро рӯйпӯш карда, ӯро гумроҳ менамояд, ки дар натиҷа худаш ихтиёран ба ҷойи муайяншуда меравад. Мисол, духтари деҳотие ба шаҳр барои дарёфти ҷойи кор омада, хангоми кофтуков бо зане вомехӯрад, ки ӯро ба хонааш таклиф мекунад. Зан бо дурӯғи бофташудае, ки ӯ гуё кӯдаки хурдсол дорад ва ӯро ҳамчун нигоҳбони кӯдак ба хона бурда, духтарро 5 рӯз дар хонааш ба рӯбучини хона машғул намуда, хангоми ба ҷойи кор рафтаниш дари хонаро қулф карда, бо ин кирдори худ, духтарро аз озодӣ маҳрум менамояд.

Тибқи Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2004, № 3 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба дуздӣ, қаллобӣ, ғоратгарӣ ва роҳзанӣ» таҳти мафҳуми фиреб қасдан вайрон нишон додани ҳолати ҳақиқии ашё, қасдан фиреб додани шахс (ҷабрдида), барқасдона гумроҳ кардани ӯ, дар хусуси воқеаҳои муайян, ҳолатҳо, ҳодисаҳо бо мақсади ӯро барои бо иродаи худ, лекин бо маълумоти дурӯғ ё қасдан нагуфтани ҳақиқат, бо роҳи қалбакӣ ба қаллоб додани молу мулк талқин кардан, фаҳмида мешавад¹⁹. Агар аз диди муқоисавӣ назар афканем, дар ҷинойти қаллобӣ бо роҳи фиреб молу мулк тасарруф карда шуда, дар ҷинойти одамрабӣ бошад, бо роҳи фиреб одам рабуда (ғасб) мешавад.

Суистифодаи боварӣ ҳамчун тарзи содиркунии одамрабӣ хусусияти хосро доро мебошад. Суистифодаи боварӣ бо фиреб наздикӣ дошта, маъноӣ онро дорад, ки гунаҳгор бо истифода аз муносибатҳои хоси бовариноке, ки байни ӯ ва ҷабрдида ҷой доранд, ӯро аз як макон ба макони дигар бурда аз озодӣ маҳрум менамояд.

Таҳти мафҳуми истифодаи зӯрварӣ ҳаракате фаҳмида мешавад, ки гунаҳгор бо мақсади баргараф намудани муқобилияти

¹⁹ Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба дуздӣ, қаллобӣ, ғоратгарӣ ва роҳзанӣ» аз 25 июни соли 2004, № 3. (банди 3) // Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 36.

чабрдида ба саломатии ӯ зарар расонида, оқибатҳои зарари сабук, миёна ва вазнинро ба миён намеорад.

Таҳдиди истифодаи зӯроварӣ маънои онро дорад, ки ба чабрдида фишори рӯҳӣ оварда шуда, бо ин восита нисбати ӯ ҷойивазкунии ҷойро амалӣ намуда, дар ҷойи махсус муддате аз озодӣ маҳрум менамояд.

Истифодаи зӯроварӣ ва таҳдиди истифодаи зӯроварие, ки ба ҳаёт ва саломатӣ хавфноканд, бо қисми 1 моддаи мазкур бандубаст карда нашуда, бо қисми 2, банди «в» он бандубаст карда мешаванд.

Ҷойи содиршавии ҷиноят гуногун буда, барои бандубасти кирдор аҳамият надорад. Ҷуноне, ки таҷриба нишон медиҳад, ҷойи рабудан пешакӣ омӯхта шуда, баъдан нақшаи ғасбнамоӣ кашада мешавад. Дар ин ҳолат чабрдида назорат карда шуда, самти ҳаракати ӯ санҷида шуда, баъдан вақти содиркунии ҷиноят муайян карда мешавад. Ҷун қоида, ҷинояткор ҷойи серодамро не, балки ҷойи танҳои чабрдидаро интихоб мекунад.

Дар назария ва таҷриба яке аз масъалаҳои баҳснок ин лаҳзаи хотимаёбии одамрабӣ мебошад. Дар баъзе тадқиқотҳо муқаррар шудааст, ки одамрабӣ аз лаҳзаи ба таври воқеӣ ғасб намудани шахс ва ҷойивазкунии ӯ муддати якҷанд вақт ба ҷойи дигар, хотимаёфта ҳисобида мешавад²⁰.

Тадқиқотчиёни дигар бошанд лаҳзаи хотимаёбии одамрабӣро бо гирифтани шахс аз вазъияти муқаррарӣ барои дар минбаъда ҷойивазкунии ӯ, инчунин барои пинҳонкунии ва нигоҳдошти ӯ бо таври зӯроварӣ марбут медонанд²¹.

Олимони дигар бошанд, қайд менамоянд, ки одамрабӣ аз лаҳзаи ғасб намудани шахс ва ҷойивазкунии ӯ аз як ҷой ба ҷойи дигар хотимаёфта эътироф мешавад²².

Дар асарҳои олимони ватанӣ одамрабӣ аз лаҳзаи аз ҷойи қарордоштааш ба ҷойи дигар кӯчонидани чабрдида, баохиррасида ҳисобида шудааст²³.

²⁰ Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации. 2-е изд. и доп. // под. общ. ред. Ю.И. Скуратова и В.М. Лебедева. М.: НОРМА-ИНФРАМ М, 1999. С. 283

²¹ Мартыненко Н.Э. Похищение человека: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1994. С. 19.

²² Хабаров А.В. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: учебное пособие и курс лекций для студентов дистанционной формы обучения. Ч. 1. Тюмень, 2005. С. 135.

²³ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 59.

Одамрабой бо дигар чиноятҳо хусусан бо ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ ва ғасби гаравгон ҳамшабеҳ мебошад. Дар таҷриба ҳангоми бандубаст намудан ва фарқ намудани одамрабой аз дигар чиноятҳои дар боло зикршуда кормандони амалӣ ба мушкилӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Умумият ва фарқияти онҳо дар аломатҳои таркиби чиноят зоҳир мегардад.

Умумияти одамрабой бо ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ дар он зоҳир мегардад, ки чиноятҳои номбурда дар як боб, яъне боби чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс пешбинӣ шуда, ҳангоми содир шудани онҳо инсон аз озодӣ маҳрум карда мешавад. Инчунин, ба ҳайси объекти иловагии чиноятҳои мазкур амнияти ҳаёт ва саломатии инсон баромад мекунад.

Дар назария ва таҷриба фарқияти чиноятҳои номбурдаро асосан дар тарафи объективиашон марбут медонанд. Тарафи объективии ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ дар фарқият аз одамрабой дар ҳаракати зиддиҳуқуқии ягона - нигоҳдорӣ тавсиф меёбад (чуноне, ки омӯзиши парвандаҳои чиноятӣ нишон медиҳанд, содиршавии ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ бо шакли беҳаракатӣ ҷой дошта наметавонад). Ҳангоми ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ шахс аз дигар одамон ва ҳолати муқаррарӣ ҷудо карда шуда, ба ҳаракати озодонаи ӯ монеъагӣ эҷод мешавад. Дар ин ҳолат, воқеаи ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ дар бештари ҳолатҳо ошкор намешавад²⁴.

Чуноне, ки дар боло зикр намудем, одамрабой аз се марҳила иборат мебошад:

- рабудан (ғасб);
- аз ҷое ба ҷое бурдан;
- минбаъд дар ҷое нигоҳ доштан.

Аз ин се марҳилаи дар боло зикршуда, марҳилаи дуюм яъне ҷойивазкунӣ дар ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ, ҷой дошта наметавонад, аммо ғасб бевосита ба нигоҳдорӣ алоқаманд мебошад. Ҳамин тавр, «ҳама намуд рабудани инсон ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ аст, аммо на ҳама намуд ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ рабудан аст»²⁵, ҳамчунин дилхоҳ «рабудан дар як вақт ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ шуда метавонад». Маҳз ҳамин ҳолатҳо оид ба марҳилаҳои содиршавии чиноятро ба

²⁴ Бауськов Д.Г. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика насильственного похищения человека (электронный ресурс): дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 130

²⁵ Клишин Ю. Похищение человека, незаконное лишение свободы и захват заложника – преступления разные // Закон. 2002. № 6. С. 133.

асос гирифта, критерияи муайяни фарқ гузоштан байни одамрабой ва маҳрум сохтан аз озодӣ муайян карда мешавад.

Дигар муаммои фарқгузори байни одамрабой ва ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ, ин ҳолате мебошад, ки қабл аз рабудан шахс пешакӣ ба муддати кӯтоҳи вақт (масалан дар хонаи истиқоматӣ, ҷойи кор) нигоҳ дошта шуда, баъдан ба ҷойи дигар бурда мешавад. Доир ба ин масъала дар назария ва таҷриба фикри якхела ҷой надорад. Ақидаҳо ҷой доранд, ки дар ин ҳолат одамрабой ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодиро дар бар мегирад. Дар ин ҳолат, чунин ақида боадолатона эътироф мешавад, ки қасди шахс ба содир намудани ду ҷиноят равона нашуда бошад. Зимнан, агар мақсади шахс аввал ба содир намудани ҷинояти ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ минбаъд ба рабудани шахс равона шуда бошад, дар чунин ҳолат ҷавобгарӣ барои маҷмӯи ҷиноят ба миён меояд. Бар замми ин, саволе дар ин ҷо пайдо мешавад, кирдори шахси гунаҳгор чӣ гуна бандубаст карда мешавад, ки ҷабридида қабл аз рабудан ба муддати дуру дарози вақт (масалан як шабонарӯз ё зиёдтар) дар ҷойи муайян нигоҳдорӣ шуда, сипас ба ҷойи дигар интиқол дода мешавад. Барои бандубасти чунин кирдор, таҳлилу таҳқиқи бодикқатонаи тарафи объективӣ ва субъективӣ кирдор зарур аст. Ин аз хусусияти содиршавии ин намуди ҷиноят вобастагӣ дорад. Чунин намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муддати дуру дароз аз он шаҳодат медиҳад, ки қасди ҷинояткор барои ба мақсади худ ноил шудан барои нигоҳдории ҷабридида бидуни ҷойивазкунӣ равона карда шудааст. Бо таври дигар, шахс дарк мекунад, ки бар хилофи иродаи одами дигар ўро аз озодӣ маҳрум мекунад, дар ҷойи дигар нигоҳ медорад ва онро мецоҳад. Бинобар ин, чунин кирдор хотимаёфта ҳисобида шуда, пурра аломатҳои ҷинояти дар моддаи 132 КҶ ҚТ, яъне ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодиро дар бар мегирад. Дар ҳолате, ки ҷинояткор бо мақсадҳои гузоштаи худ ноил нашуд ва баъдан ҷабридида аз як ҷой ба ҷойи дигар бурд, кирдорҳои шахси гунаҳгор бандубасти иловагиро бо моддаи 130 Кодекси ҷиноятӣ яъне одамрабойро талаб менамояд. Дар ин ҳолат, тарафи субъективӣ кирдор тағйир меёбад. Он бо қасди бевосита вобаста ба нигоҳ доштан ва ҷойивазкунии шахс тавсиф мешавад. Шахс дарк мекунад, ки бар хилофи иродаи одами дигар ўро аз озодӣ маҳрум намуда, нисбати ў ҷойивазкунӣ намуда, дар ҷойи дигар нигоҳдорӣ менамояд ва онро мецоҳад. Бинобар ин, дар ин ҳолат низ маҷмӯи ҷиноят ҷой дорад.

Муайян намудани лаҳзаи пайдошавӣ ва хусусияту самти қасд, инчунин таҳқиқи дақиқи тарафи объективӣ ҷиноятҳои номбурда

барои дуруст бандубаст намудани кирдори содиршуда ва таъйини ҷазои боадолатона мусоидат мекунад.

Дар баробари ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ, одамрабой бо ғасби гаравгон низ ҳамшабеҳ мебошад. Умумияти онҳо дар он зоҳир мегардад, ки ҳангоми содир намудани ғасби гаравгон низ инсон аз озодӣ маҳрум карда шуда, озодии шахс ба ҳайси объекти иловагии он баромад менамояд. Бо сабаби он, ки ҷиноятҳои мазкур бо ҳамдигар монандии зиёд доранд, мақомоти қонунгузор зарур шуморидааст, ки дар дизпозитсияи моддаи 130 КҶ ҚТ (одамрабой) ба ғайр аз ҳаракатҳои ба одамрабой тааллуқдошта, истисно будани аломатҳои ҷинояти дар моддаи 181 КҶ ҚТ-ро муқаррар намояд.

Дар баробари ин, ғасби гаравгон бо аломатҳои объективӣ ва субъективӣ бо одамрабой ва ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ наздикӣ дорад. Дар алоқамандӣ бо ин, оид ба фарқгузори ва бандубасти онҳо дар ҳолати маҷмӯи ҷиноят муммоҳои зиёд ба миён меоянд. Тафовути ҷиноятҳои номбурда дар он зоҳир мегардад, ки ғасби гаравгон ҷинояти дорои хусусияти байналмилалӣ буда, мубориза ба муқобили он дар асоси Конвенсияи байналмилалӣ оид ба ғасби гаравгон, ки аз тарафи Ассамблеяи генералии СММ соли 1979 қабул шудааст, ба миён меояд²⁶.

Дигар фарқияти одамрабой ва ғасби гаравгон дар аломати иловагии тарафи субъективӣ зоҳир мегардад. Дар одамрабой мақсад ба ҳайси аломати ҳатмӣ баромад карда наметавонад, аммо дар ғасби гаравгон бошад ҳамчун аломати ҳатмӣ, дар шакли маҷбур намудани давлат, ташкилотҳои байналмилалӣ, шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ё гурӯҳи шахсон ба иҷро ё худдорӣ намудан аз иҷрои ин ё он ҳаракат ҳамчун шарти озод кардани гаравгон баромад карда метавонад.

Чун қоида ҳангоми содир намудани ғасби гаравгон талабот ба ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва гурӯҳи номауайяни шахсон равона мешавад. Шарти асосии озод намудани гаравгонҳо – қонун намудани талаботи мауайян мебошад. Масалан, овардани силоҳ, маблағи пулӣ, таъмин намудан ба воситаи нақлиётӣ, самолёт, озод намудани маҳбусон ва ғайра. Дар ин ҳолат муҳим нест, ки талаботро кӣ иҷро менамояд. Ҳангоми ғасби гаравгон шахси гунаҳгор ба шахсияти гаравгонҳо на он қадар аҳамият дода, (чун дар одамрабой ва ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ он муҳим аст) балки ба қадом андоза имконияти истифодабарии онҳо ҳамчун фишор ба

²⁶ Филин М.В. Уголовная ответственность за незаконное лишение человека свободы (Электронный ресурс): дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 153.

гиранда (адресат) аҳаммият медиҳад. Дар ин ҷо шахсони гунаҳгор бо шахси таҳти ғаравгонгирифта муносибатҳои дутарафаи шахсӣ ва даъвои шахсӣ надоранд. Ба ҳамин маъно, шахси ғасбкунанда ба шахсияти таҳти ғаравгон қарордошта безъгиной зоҳир менамояд²⁷.

Дигар фарқияти ғасби ғаравгон аз одамрабой ва ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ он мебошад, ки дар ғасби ғаравгон ҳамчун шартӣ озод намудани ғаравгон талабот ба шахси сеюм пешниҳод мешавад. Ҳангоми одамрабой ва ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ бошад, чунин шакли таъсиррасонӣ ба шахси сеюм расонида намешавад. Қинояткор барои ноил шудан бо мақсади худ ҷабрдида ё наздикони ӯро истифода мебарад²⁸.

Дар бисёр ҳолатҳо макони ғаравгон аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ пинҳон дошта намешавад, баръакс бо ҳар тарз нишон дода мешавад. Макони рабудашуда ё ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрумкардашуда бошад, аз тарафи қинояткорон бо диққати тамом пинҳон дошта шуда, кӯшиш менамояд то ин ки ошкор нашавад.

Ҳангоми содир шудани ғасби ғаравгон чун одамрабой, ҷабрдида дилхоҳ шахс шуда метавонад. Аз ҷумла, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ, шахсони бетабаа, шахсони мансабдор, арбоби ҷамъиятӣ ё давлатӣ ва ғайра. Чуноне, ки аз муқаррароти дизпозитсияи моддаи 181 ҚЧ ҚТ бар меояд, он дорои мақсади ба худ хосро доро аст ва ҷабрдида дар ин қиноят нақши гуногунро иҷро мекунад. Агар, ҳангоми содиршавии одамрабой ҷабрдида ба ҳайси предмети қиноят баромад намояд, дар ғасби ғаравгон бошад он ба ҳайси воситаи зараррасонӣ ба объект (амнияти ҷамъиятӣ) ё ба таври дигар чун тарзи содиркунии қиноят, баромад мекунад²⁹.

Аз нуқтаи мо назари ақидаи Баусков Д.Г. дар мавриди предмет эътироф намудани инсон дар қинояти одамрабой нодуруст аст, чунки инсонии зинда дар ягон қиноят ҳамчун предмет эътироф карда намешавад.

Тарафи субъективии қинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Гунаҳгор дарк мекунад, ки ғайриқонунӣ

²⁷ Комсаров В.С. Терроризм, бандитизм, захват заложника и другие тяжкие преступления против безопасности общества. По новому УК РФ. М., 1997. С. 80.

²⁸ Беляева А. Орешкина Т. Квалификация захвата заложников // Законность. 1994. № 7. С. 21.

²⁹ Бауськов Д.Г. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика насильственного похищения человека (электронный ресурс): дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 137.

шахси дигарро ғасб намуда истодааст (рабуда истодааст) ва бар хилофи иродаи ӯ, ӯро ба ҷойи дигар бурда истодааст ва онро ме-хоҳад. Содир намудани одамрабой бо қасди бавосита имконнопа-зир аст.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси мукаллафи ҷисмоние, мебо-шад, ки дар вақти содир намудани кирдори ба ҷамъият хавфнок ба синни 14 солагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти одамрабой, ки дар қисми 1 моддаи 130 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, дараҷаи вазнин мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 130 КҶ ҚТ якҷанд ҳолатҳои ваз-нинкунандаи одамрабой пешбинӣ гардидаанд. Дар қисми 2 моддаи номбурда содир намудани одамрабой бо ҳолатҳои зерин пешбинӣ карда шудаанд:

а) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;

б) тақроран ё аз ҷониби шахсе, ки қаблан ҷинояти пешбини-намудаи моддаи 130¹, 131 ва 181 ҳамин Кодексро содир кардааст, ҷой дошта бошад;

в) бо истифодаи зӯрварии барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯрварӣ содир шуда бошад;

г) бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифо-да мешавад содир шуда бошад;

д) нисбати шахси баръало ноболиғ содир шуда бошад;

е) нисбати зане, ки гунаҳгор баръало аз ҳомиладор будани ӯ огоҳ буд, содир шуда бошад;

ж) нисбати ду ё зиёда шахсон содир шуда бошад;

з) бо ғарази шахсӣ содир шуда бошад.

Аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир намудани одамрабой ҳамчун ҷиноят дар банди «а» қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунанда пешбинӣ гардидааст.

Тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 39 КҶ ҚТ ҷиноят бо мас-лиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф ме-шавад, агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя содир намудани он пешакӣ маслиҳат карда бошанд.

Аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир наму-дани ҷиноят шакли дуёми шарикӣ дар ҷиноят маҳсуб меёбад. Дар маслиҳат нақши иҷрокунандагон, вақти содиршавии ҷиноят, тарзи иҷрокунии он, дастрас намудани воситаи ҷиноят ва ғайра мавриди баррасӣ қарор мегирад. Аломатҳои он чунинанд:

а) ҷиноятро ду ва ё зиёда шахсон содир мекунанд;

б) шарикони чиноят пешакӣ то содир намудани чиноят маслиҳат кардаанд;

в) ҳамаи онҳо иштироккунандагони чиноят буда, пурра ё қисман тарафи объективии чинояти мушаххасро иҷро мекунанд ва ё ин ки на ҳамаи онҳо дар иҷро намудани тарафи объективии чинояти мушаххас иштирок менамоянд³⁰.

Бо маслиҳати пешакӣ содир намудани чинояти одамрабӯӣ маъноӣ онро дорад, ки гунаҳгорон то содиршавии он маслиҳат намудаанд. Барои тавсиф намудани чунин намуди шарикӣ, ботафсил муайян намудани тамоми ҳолатҳои содиршавии одамрабӯӣ, тарз, интиҳоби ҷой ва вақт зарур мебошад.

Агар, хангоми содир намудани одамрабӯӣ танҳо як нафар аломатҳои субъекти чиноятро доро бошад, аммо дигар шарикони чиноят дорои он аломатҳо (сину сол, мукаллафӣ) набошанд, одамрабӯӣ ҳамчун аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содиршуда эътироф намешавад.

Такроран ё аз ҷониби шахсе, ки қаблан чинояти пешбиниамудай моддаҳои 130¹, 131 ва 181 КҶ ҚТ-ро содир кардааст, содир намудани одамрабӯӣ ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар банди «б» қисми 2 моддаи 130 Кодекси зикргардида, пешбинӣ гардидааст.

Тибки муқаррароти моддаи 19 КҶ ҚТ такрори чиноят кирдоре эътироф мешавад, ки шахс дар вақти гуногун ду ё зиёда чинояти дар ҳамон як модда ё қисми моддаи ҳамин Кодекс пешбинишударо содир намудааст.

Такроран содир намудани чинояти номбурда маъноӣ онро дорад, ки он аз тарафи шахсе содир карда мешавад, ки қаблан барои содир намудани чиноятҳои бо моддаҳои 130¹, 131 ва 181 Кодекси чинояти пешбинишуда маҳкум шуда бошад. Дар ин маврид шарт нест, ки шахси гунаҳгор қаблан барои содири чинояти мазкури пеш содир намудааш ё чиноятҳои дигари зикршуда маҳкум шуда бошад. Барои он нагузаштани муҳлати ба ҷавобгарии чинояти кашидан (моддаи 75 Кодекси чинояти) кифоя аст ва агар шахс маҳкум шуда бошад, пас барҳам надодан ва ё набардоштани доғи судӣ (моддаи 84 Кодекси чинояти) ба эътибор гирифта мешавад³¹.

Дигар ҳолати вазнинкунандаи одамрабӯӣ дар банди «в» қисми 2 моддаи 130 Кодекси чинояти пешбинӣ шудааст, ки ин ***содир***

³⁰ Тафсир ба КҶ ҚТ // Дар зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе, 2006. С. 92.

³¹ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Қахҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 59.

намудани одамрабоӣ бо истифодаи зӯровариӣ барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯроварӣ мебошад.

Истифодаи зӯровариӣ барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок ё таҳдиди истифодаи чунин зӯроварӣ аз воқеъан ба саломатии ҷабрдида расонидани зарари сабук, миёна ё вазнин ва ё дар мавриди истифодаи зӯроварӣ хангоми содир намудани ҷиноят барои ҳаёт ва саломатии инсон хатари хавфнок ҷой дорад. Воқеъан, ҷой доштани хатар барои саломатӣ ва ҳаёти инсонро ҳаракатҳои зерини гунаҳгор шаҳодат медиҳанд: мақсаднок зарба задан ба қисмҳои асосии бадани ҷабрдида, бугӣ кардан, аз нақлиёт партофтан, аз баландӣ партофтан, истифодаи воситаҳои махсуси зараррасонӣ ва ғайра.

Ба ҷисми ҷабрдида ворид намудани моддаҳои сахттаъсир, заҳролуд ва мадхушкунанда, бо мақсади ба ҳолати очизӣ овардани ӯ метавонад, ҳамчун зӯровариӣ барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок маънидод карда шавад.

Зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд – ин расонидани чунин зарарҳои эътироф мешаванд, ки хатари аз ҳаёт маҳрум гардидани шахси дигарро ба миён меоранд. Ба чунин зарар бо баробари ҷароҳати ҷисмонӣ, инчунин беморӣ ва вазъи патологияи саломатӣ низ эътироф мешавад³².

Дар адабиёти ҳуқуқи ҷиноятӣ зарарҳои вазнин ба саломатии инсонро қисман муқаррар намудаанд. Мисол ба зарари вазнини саломатие, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд, дохил шуда метавонанд: бо ягон чиз зада шикӯфта даромада ба косахонаи сар, захми сутунмуҳра; қафаси сина; шикамро захмӣ карда пардаашро дарондан; зарар расонидан ба рағҳои калони хунгард; зиёда аз 15% сӯхтани пӯсти болоӣ бадан. ки ин сӯзиш 3-4 дараҷа эътироф мешавад; сӯзиши дараҷаи 3, ки зиёда аз 20% сӯхтани пӯсти болоӣ баданро ташкил медиҳад; сӯзиши дараҷаи 2, ки зиёда аз 30% сӯхтани пӯсти болоӣ баданро ташкил медиҳад. Натиҷаи чунин кирдорҳо оқибатҳои гуногунро ба бор оварданаш мумкин аст. Ба монанди дараҷаи вазнини садамот (шок); комаи (ҳолати беҳушӣ дар натиҷаи заҳролуд шудани асабҳо ва майна) этиологияи (як соҳаи тиб, ки пайдоиши касалиҳоро меомӯзад) гуногун; аз даст додани хуни бисёр ва ғайра³³.

³² Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Коммисарова. СПб.: Питер, 2008. С. 73.

³³ Хусейнзода С.Х., Нажбудинов М.А., Ҳикматзода Ҷ.У. Ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ. Душанбе: «ЭР-граф», 2017. С. 29; Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов. Отв. ред.: д.ю.н. И.Я. Козаченко, д.ю.н. З.А. Незнамова, к.ю.н. Г.П. Новоселова. М.: «ИНФРА». М. – НОРМА, 1998. С. 78.

Дигар унсури бо ҳолати вазнинкунанда, ки дар банди номбурда зикр шудааст, ин таҳдиди истифодаи зӯрварие, ки ба ҳаёт ва саломатӣ хавнок аст, мебошад. Он чунин намуди зӯрварии психикие (руӯҳие), мебошад, ки ба расонидани зарар ба саломатӣ ва аз ҳаёт маҳрум сохтани рабудашуда равона гардида, дар ҳолати саркашӣ намудани талаботи шахси гунаҳгор содир мешавад.

Таҳдиди истифодаи зӯрварӣ метавонад шифохӣ, хаттӣ ва ё бо роҳи намоиш додани силоҳ содир шавад. Таҳдид мумкин аст чӣ дар вақти содир намудани ҷиноят, чӣ баъди содир кардани он истифода шавад. Зӯрварӣ ва ё таҳдиди зӯрварӣ метавонад, нисбати худӣ рабудашаванда (чабрдида) ва ё нисбати наздиконаш, ё нисбати дигар шахсоне, ки ба рабудан монеагӣ мекунанд, татбиқ карда шавад.

Бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, содир намудани одамрабоӣ ҳамун ҳолати вазнинкунанда дар банди «г» қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст.

Содир намудани одамрабоӣ бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, ба ҷамъият хавфнокии кирдорро зиёдтар мекунад, чунки ҳангоми истифодаи он эҳтимоли расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ва аз ҳаёт маҳрум намудани чабрдида ба вучуд меояд.

Таҳти мафҳуми истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад ҳама гуна кӯшиши расонидани зарари ҷисмонӣ ба чабрдида, инчунин намоиш додани он ҷиҳати тарсонидани чабрдида ва дигар шахсоне, ки барои расидан ба мақсадҳои ҷинояткор ҳангоми рабудан монеагӣ мекунанд, фаҳмида мешавад. Ҳолатҳои умумии марбут ба мафҳум ва намудҳои силоҳ, таснифи он, инчунин бандубасти дурусти кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ ба силоҳ тааллуқдошта дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи силоҳ» муқаррар карда мешаванд³⁴. Тибқи муқаррароти Қонуни мазкур таҳти мафҳуми силоҳ васила ва ашёе, ки амалан барои зарба задан ба ҳадафи зинда ва ё нишони дигар, додани ишораҳо (сигналҳо) таъйин шудаанд, фаҳмида мешавад.

Ба предметҳои ба сифати силоҳ истифодашаванда предметҳои, ки маҳсус барои расонидани ҷароҳати ҷисмонӣ тайёр карда шудаанд, инчунин ашёҳои хоҷагӣ (табар, корд, санг ва ғайра), ки дар натиҷаи истифодаи онҳо зарари барои ҳаёту саломатӣ хавфнок расонидан мумкин бошад, дохил мешаванд. Барои бандубасти кир-

³⁴ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи силоҳ» аз 19.03.2013 с. // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2013. № 3. Мод. 182.

дор аҳаммият надорад, ки ин предметҳо пешакӣ тайёр карда шуда будаанд ва ё аз ҷойи содир намудани ҷинойт гирифта шуда буданд.

Агар, дар вақти содир намудани ҷинойт силоҳи оташфишон ё сарди ғайриқонунӣ нигоҳ дошташаванда истифода шавад, кирдори гунаҳгор дар маҷмӯъ бо моддаи 130 ва моддаи 195 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад³⁵.

Содир намудани одамрабӯӣ нисбати шахси баръало ноболиғ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарӣ дар банди «д» қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст. Он нисбати шахсе, ки баръало ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидааст, равона мегардад. Баръало чунин маъно дорад, ки гунаҳгор аён ва ба таври возеҳ медонад, ки ҷабрдида ноболиғ аст ва ўро мерабояд. Дар ҳолате, ки ҷабрдида ноболиғ бошад, аммо гунаҳгор онро надонад, яъне бинобар аз ҷиҳати зоҳирӣ калонсол намудор гардидани ноболиғи ҷабрдида, ў фикр кунад, ки ҷабрдида калонсол аст, ҷавобгарӣ бо ин банд истисно мешавад.

Хусусияти хоси содиршавии ин навъи одамрабӯӣ дар он аст, ки рабудани шахси ноболиғ бо омилҳои зерин мушкилиро эҷод намекунад:

а) кӯдак ё ноболиғ дар бисёр ҳолатҳо очиз буда, ба таври боъяду шояд худро ҳимоя карда наметавонад;

б) ба гумроҳӣ овардан ва фиреб додани ў нисбати калонсолон осонтар аст;

в) кӯдак ё ноболиғро ҳамчун воситаи таъсиррасонӣ барои гирифтани подош ё маблағ (фидия, пули гарав) аз падару модар ва дигар хешовандон истифода мебаранд, чун волидайн меҳоханд дар дилҳо шароит фарзанди худро аз дасти ҷинойткорон бозпас гиранд.

Дар банди «е» қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ рабудани **зане, ки гунаҳгор баръало аз ҳомиладор будани ў огоҳ буд**, ҳамчун ҳолати вазнинкунанда муқаррар гардидааст. Дар ин ҳолат гунаҳгор боъяду возеҳу равшан аз рӯи аломатҳои зоҳирӣ ва дигар ҳолатҳо надонад, ки ҷабрдида дар ҳолати ҳомиладорӣ қарор дорад. Хавфи баланди ҷамъиятии ин банд дар он аст, ки ҷинойткор на фақат ҳаёт ва саломатии зан, инчунин тифли ояндаи ўро дар хатар мегузорад. Барои чунин намуди рабудан муҳлати ҳомиладорӣ ба бандубасти ҷинойт аҳаммият надорад. Дар ҳолате, ки шахси гунаҳгор хатокорона ҳисоб наояд, ки ҷабрдида дар ҳолати ҳомиладорӣ қарор дорад, аммо воқеъан ҳомиладор набошад ва ўро

³⁵ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 60.

рабояд, ҳамчун сӯиқасд ба рабудани зане, ки баръало ҳомиладор аст, бандубаст карда мешавад.

Дар банди «ж» қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ *одамрабой нисбати ду ва ё зиёда шахсон* пешбинӣ шудааст. Ин банд чунин маъно дорад, ки гунаҳгор дар як вақт ё дар фосилаи кӯтоҳи вақт бо қасди ягона ду ва ё зиёда шахсро мерабояд. Дар ҳолати рабудани ду ва ё зиёда шахсон дар вақти гуногун ва чой надоштани нияти содир намудани ҷинояти ягона, кирдорҳои шахс ҳамчун такрори ҷиноят баҳо дода мешаванд (банди «б» қисми 2 моддаи 130).

Одамрабой бо ғарази шахсӣ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарӣ дар банди «з» қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст ва дар ҳолате чой дорад, ки ангезаи содиршавии он ба гирифтани манфиати моддӣ шахсан ба ҳуди гунаҳгор ё дигар ашхос равона шуда бошад.

Одамрабой бо ғарази шахсӣ метавонад дар талаб намудани пул, чиз ё содир намудани ҳаракатҳои хусусияти молумулкӣ дошта, ҳамчун шартӣ озод намудани шахси рабудашуда баён шавад. Ин талаб метавонад ба ҷабрдида, хешовандон ва наздикони ӯ равона шуда бошад. Агар талаб ба давлат, ташкилотҳо ва дигар шахсон равона шуда бошад, пас зарур аст, ки ҷиноят ҳамчун ғасби гаравгон баррасӣ карда шавад³⁶.

Категорияи намудҳои одамрабой, ки ҳамчун ҳолатҳои вазнинкунанда дар қисми 2 моддаи 130 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд вазнин эътироф мешаванд: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ҳашт то дувоздаҳ сол ҷазо дода мешавад.

Қисми 3 моддаи 130 КҶ ҚТ ҳолатҳои махсуси вазнинкунандаро пешбинӣ намудааст. Аз ҷумла, агар одамрабой:

- а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;
- б) бо мақсади шахвонӣ ё усули дигар истисмор намудани шахси дуздидашуда содир шуда бошад;
- в) бо мақсади гирифтани аъзои бадан ё бофтаҳои ҷабрдида барои пайвандсозӣ содир шуда бошад;
- г) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад;
- д) аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида ё дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Дар банди «а» қисми 3 моддаи 130 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда *аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир намудани одамрабой* пешбинӣ шудааст. Одамрабой аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар он аз ҷониби гурӯҳи

³⁶ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Қаҳҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 61.

устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд чиноят муттаҳид шудаанд, содир шуда бошад.

Содир намудани одамрабӣ бо мақсади шахвонӣ ё усули дигар истисмор намудани шахси рабудашуда ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда дар банди «б» қисми 3 моддаи 130 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, чунин маъно дорад, ки гунаҳгор ин кирдорро ба усулҳои гуногун бо мақсади шахвонӣ содир мекунад.

Истисмори шахвонӣ – ин аз тарафи гунаҳгор мувофиқи хости худ истифода бурдани чабридида барои қонеъ гардонидани талаботи шахвонӣ мебошад.

Дигар намудҳои истисмор – ин муқобили иродаи чабридида истифода бурдани ӯ дар меҳнат ё хизмати маҷбурӣ, ғуломӣ ё расму оини ба ғуломӣ монанд, дар амалҳои ба порнография алоқаманд, инчунин дигар истифодабарии шахс бо мақсади анҷом додани амалиётҳои дорои хусусияти шахвонӣ ва ғайра, ба ҳисоб меравад.

Мақсади чиноят ҳамчун аломати ҳатмии таркиби ин намуди одамрабӣ ба ҳисоб меравад, яъне бо мақсади шахвонӣ ё усули дигар истисмор намудани шахси рабудашуда. Ҳамчунин, барои бандубасти чиноят аҳамият надорад, ки гунаҳгор одами рабудашро ба кирдорҳои шахвонӣ ё усули дигар истисмор ҷалб намуд ё не. Танҳо кифоя аст, ки одамрабӣ бо ҳамин мақсад содир карда шавад.

Бо мақсади гирифтани аъзои бадан ё бофтаҳои чабридида барои пайвандсозӣ содир намудани одамрабӣ, ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда дар банди «в» қисми 3 моддаи 130 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, маънои мавҷудияти мақсадро ҷиҳати гирифтани узв ва ё бофтаҳои чабридида баҳри минбаъд ба дигар шахс гузаронидани онҳоро дар назар дорад. Пайвандсозии воқеан содиршуда, барои бандубасти кирдор аз рӯи ин ҳолат талаб карда намешавад ва муқаррар намудани мақсад дар ин ҳолат кифоя аст. Худи ҳолати гирифтани аъзои бадан ва ё бофтаҳо бо моддаи 122 КҶ ҚТ (маҷбур кардан барои гирифтани аъзои бадан ё бофтаҳои чабридида барои пайвандсозӣ) бандубаст карда мешавад. Одамрабӣ бо мақсади аз чабридида гирифтани узв ва ё бофтаҳо онро дар назар дорад, ки чабридида чун донор истифода бурда мешавад.

Дар илми тиб ҳама шаклҳои ба ҷойи дигар шинондани узв ва (ё) бофтаҳои инсон бо тарзи ҷарроҳӣ, пайвандсозӣ эътироф мешаванд³⁷.

³⁷ Хусейнзода С.Х. Наҷбудинов М.А. Ҳикматзода Ҷ.У. Чиноятҳо ба муқобили саломатӣ. Душанбе: «ЭР-граф», 2017. С. 132.

Дар банди «г» қисми 3 моддаи 130 КЧ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои *содир намудани одамрабӣ дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок* пешбинӣ карда шудааст.

Тибқи талаботи моддаи 21 КЧ ҚТ тахти мафҳуми ретсидиви ҷиноят содир намудани ҷинояти қасдона аз тарафи шахсе, ки қаблан барои содир кардани ҷинояти қасдона доғи судӣ дорад, фаҳмида мешавад.

Ретсидиви ҷиноят дар ҳолатҳои зерин махсусан хавфнок доништа мешавад:

а) дар ҳолати содир намудани ҷинояти вазнин, агар ин шахс қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

б) дар ҳолати содир намудани ҷинояти махсусан вазнин, агар ин шахс қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин маҳкум карда шудааст, ё ин ки қаблан барои содир намудани ҷинояти махсусан вазнин маҳкум шуда бошад.

Банди «д» қисми 3 моддаи 130 КЧ ҚТ содир намудани одамрабиро, ки *аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида ё дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад*, муайян намудааст.

Аз рӯи мазмун банди мазкур бо ду шакли гуноҳ, яъне содир намудани кирдор бо гуноҳи қасдона ва ба вҷуд омадани оқибат бо гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ, содир мешавад. Тибқи муқаррароти моддаи 30 КЧ ҚТ, агар шахс дар натиҷаи қасдан содир намудани ҷиноят аз беэҳтиётӣ ба дигар оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок зарар расонад, ки мувофиқи КЧ ҚТ боиси таъйини ҷазои саҳттар мегардад, чунин ҷиноят қасдан содиршуда эътироф мешавад.

Хусусияти хоси ин банд дар он зоҳир мегардад, ки қонунгузор дар як таркиб аломатҳои ду ҷинояти мустақилро, ки яқумӣ бо шакли қасди бевосита ва дуоҷиб бо гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ бепарвоӣ ва худбӯварӣ содир мешаванд, пешбинӣ намудааст.

Аз рӯи конструкция таркиби ҷинояти одамрабӣ расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани кирдори ба ҷамъият хавфнок, хотимаёфта ҳисобида мешавад. Таркиби ҳолати махсусан вазнинкунандаи он (банди «д» қисми 3 моддаи 130 КЧ ҚТ) бошад, аз рӯи конструкция моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар шакли марги ҷабрдида ё дигар оқибати вазнин, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Дар вақти содир намудани одамрабӣ, ки аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида ё дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад, ҳатман бояд муайян карда шавад, ки марги ҷабрдида бояд натиҷаи содир намудани одамрабӣ бошад, яъне байни одамрабӣ ва оқибатҳои

зикргашта робитаи сабабӣ чой дошта бошад³⁸. Дар ин ҳолат кирдорҳои шахс пурра таркиби ҷинояти одамрабоиро (банди «д» қисми 3 моддаи 130 Кодекси ҷиноятӣ) дар бар гирифта, бандубасти иловагиро ба моддаи 108 ҚҶ ҚТ (аз беэҳтиётӣ ба марг расонидан) талаб наменамояд.

Аз рӯи таҳлили таҷриба, дигар оқибатҳои вазнин, ки дар натиҷаи содир намудани одамрабой ба вучуд омадаанд, инҳо шуда метавонанд:

- худкушии ҷабрдида;
- боиси марг ё ба бемории вазнин гирифтор шудани наздиқони ҷабрдида;
- расонидани зарари калони моддӣ ба ҷабрдида;
- вайрон кардан ё ҳалалдор кардани аҳди калони тичоратӣ;

Категорияи намудҳои одамрабой, ки ҳамчун ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда дар қисми 3 моддаи 130 ҚҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мешаванд: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз дувоздаҳ то бист сол ҷазо дода мешавад.

Тибқи эзоҳи моддаи 130 ҚҶ ҚТ, шахсе, ки одами рабудаашро ё ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум кардаашро ихтиёрӣ озод мекунад, агар дар кирдори ӯ таркиби ҷиноятҳои дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Чуноне, ки аз мазмуни эзоҳи мазкур бар меояд, шахси гунаҳгор одами рабудаашро ё ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум кардаашро ихтиёрӣ озод мекунад. Ихтиёрони озод намудан маънои онро дорад, ки шахси гунаҳгор метавонист кирдори ҷинояткоронаи худро давом диҳад, лекин бе таъсири шахсони дигар ҷабрдида (ҷабрдидагонро) озод намуда, аз идома додани кирдори ба ҷамъият хавфноки худ даст мекашад. Аз ин бар меояд, ки ҷинояткор аз содир намудани кирдори худ сидқан пушаймон шуда, пеш аз хотима ёфтани ҷиноят ё баъди хотимаёбии ҷиноят ҷабрдидаро озод наменамояд. Мақсади асосии татбиқи намудани меъёри мазкур пеш аз ҳама наҷот додани ҳаёти шахсони рабудаашуда ва аз озодӣ маҳрумшуда, инчунин созиш намудан бо шахси гунаҳгор мебошад, яъне ба гунаҳгор имконияти як бори дигар фикри солим намудан дода мешавад.

Анғезаи бо ихтиёри худ озод намудани одами рабудаашро ё ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум карда гуногун шуда метавонад. Аз қабилӣ дилсӯзӣ нисбати ҷабрдида, пушаймонӣ, тарсидан аз ҷавоб-

³⁸ Бауськов Д.Г. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика насильственного похищения человека (электронный ресурс): дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 123.

гари чиноятӣ, тарсидан аз минбаъда қасос гирифтани аз тарафи наздикони қабрида ва ғайра.

Мазмунан эзоҳи моддаи 130 Кодекси ҷиноятӣ ба моддаи 131 Кодекси ҷиноятӣ яъне ғайриқонунӣ маҳрум сохтани аз озодӣ низ тааллуқ дорад, чунки дар он ҷо сухани на танҳо дар бораи «**рабудашуда**» мевад, балки дар бораи «**ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум кардашуда**» низ мевад.

Савдои одамон

Савдои одамон ҳамчун ҷиноят дар моддаи 130¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз 3 қисм ва эзоҳ иборат мебошад.

Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба КҶ ҚТ» аз 1 августи соли 2003, таҳти № 33 ба боби 17 КҶ ҚТ моддаи 130¹ «Хариду фурӯши одамон» илова карда шудааст. То ин вақт Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қатори 19 мамлакате дохил мешуд, ки дар онҳо қонунгузориҳои миллии новобаста ба мавҷуд будани Конвенсияи байналмилалӣ, ки савдои одамон, ғуломӣ, меҳнати маҷбуриро манъ менамуд ва он дар замони ИҶШС имзо гардида буд, ҷавобгариҳои ҷиноятиро барои ин намуди амалҳои ношоиста пешбинӣ накарда буд.

2-юми январи соли 2019 таҳти № 1554 ба КҶ ҚТ тағйири иловаҳо ворид гардид, ки тибқи он диспозитсияи моддаи 130¹ дар таҳрири нав қабул гардида, номи ҷинояти «Хариду фурӯши одамон» ба «Савдои одамон» иваз карда шуд.

Мутобики муқаррароти диспозитсияи моддаи 130¹ КҶ ҚТ савдои одамон, яъне хариду фурӯши одам ва ё нисбат ба ӯ анҷом додани дигар аҳдҳои ғайриқонунӣ, ҳамчунин, новобаста аз розигии қурбонӣ, бо мақсади истисмори ӯ ё бо дигар тарз гирифтани фоидаи ғайриқонунӣ пешниҳод намудан, қалб қардан, интиқол, пинҳон қардан, супоридан, ё гирифтани одам бо истифодаи маҷбуркунӣ, рабудан, фиреб, сӯиистифода намудани гунаҳгор аз вазъи хизмати худ, сӯиистифода аз боварӣ ё ҳолати очизии қурбонии савдои одамон ва ё ришвадиҳӣ ба шахсе, ки қурбонӣ таҳти вобастагии ӯ қарор дорад.

Дар самти муқовимат ба савдои одамон, Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд санадҳои меърии ҳуқуқиро ба тасвиб расонидааст. Аз ҷумла: Эълумияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948; Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба мубориза ба муқобили савдои одамон ва истисмори онҳо барои фоҳишагарӣ аз тарафи шахсони сеюм аз 2 декабри соли 1949; Конвенсияи Созмони

Милали Муттаҳид зидди ҷинояткории муташаккили трансмиллӣ аз 15 ноябри соли 2000.

Дар байни мутахассисони ҳуқуқи ҷиноятӣ оид ба муқаррароти диспозитсияи моддаи 130¹ ҚЧ ҚТ ақидаҳои гуногун вучуд доранд.

Як қисм муаллифон бар он ақидаанд, ки амалҳои дар Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия нишон додашуда, танҳо хариду фурӯш ба маънои тоҷар савдои одамонро мефаҳмонад. Он муомилоти ғайриқонуниро ифода мекунад, ки аз рӯи он як ҷониб (фурӯшанда) ба ҷониби дигар (харидор) бар ивази маблағ як ё якчанд одамонро мефурӯшад, харидор онҳоро қабул намуда, ба фурӯшанда маблағ, амвол ё ҳуқуқ ба онро пардохт менамояд. Дигар ҳаракатҳои, ки дар қисми 1-и моддаи 127¹ Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия номбаршудаанд ба истилоҳи «савдо» дохил намешаванд, онҳо танҳо савдои одамонро ифода намуда, содир намудани ҷиноятро сабук мегардонанд.

Е.В. Евстифеева зери мафҳуми «савдои одамон» маҷмӯи амалҳои хатарнокро маънидод менамояд, ки озодии шахсиятро дар заминаи муомилот савдои одамон, ғулумдорӣ, меҳнати маҷбурӣ, инчунин истифодаи қувваи ҷисмонӣ ва рӯҳиро бо мақсади ба даст овардани даромад ва дигар амалҳои номатлуб ба хатар рӯ ба рӯ менамояд³⁹.

Савдои одамонро дар боби «Ҷиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс» ҷойгир намуда, қонунгузор дар ин асно пеш аз ҳама озодии шахсро таҳти муҳофизат қарор додааст.

Объекти бевоситаи савдои одамон аз ҷониби мутахассисон бо тарзи гуногун муайян карда мешавад. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳанд, ки як қисм муаллифон озодии инсонро объекти бевоситаи савдои одамон маънидод намудаанд⁴⁰. Маслан, Г.К. Ищенко озодии шахси мушаххасро объекти савдои одамон эътироф намудааст⁴¹. Д.В. Ивашкин пешбинӣ менамояд, ки «... объекти бевоситаи савдои одамон озодӣ ва дахлнопазирии бевоситаи шахс эътироф мешаванд»⁴².

³⁹ Евстифеева Е.В. Теоретические проблемы уголовно-правовой ответственности за торговлю людьми: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. С. 8.

⁴⁰ Мезавцов М.А. Актуальные вопросы применения норм российского и международного права, направленных на борьбу с торговлей людьми // Бизнес в законе. 2010. № 5. С. 107.

⁴¹ Ищенко Г.К. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия торговле людьми и использованию рабского труда: дис. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2010. С. 80.

⁴² Ивашкин Д.В. Объект торговли людьми // Юридический мир. 2008. № 9. С. 59-61.

Дигар коршиносон озодии шахсӣ ва воқеиро монанд менамоянд. М. Ю. Буряк объекти бевоситаи савдои одамонро чунин маънидод менамояд: «Объекти бевоситаи савдои одамон ин озодии шахсӣ мебошад, ки он аз объекти воқеӣ сарчашма мегирад, ки он ба шахсият барои озодона интихоб намудани макони зист, рафтор, ақидаронии рӯхию равонӣ имконият медиҳад»⁴³.

Хангоми савдои одамон ҷинояткор на танҳо ба озодии шахсӣ (воқеӣ) сӯиқасд менамояд, чӣ хеле ки онро муаллифон қайд менамоянд, балки ба маънои васеи озодии одамон низ сӯиқасд менамояд⁴⁴. А.И. Казамиров чунин меҳисобад, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ Россия муносибати начандон васеъ нисбати фаҳмиши озодӣ ҳамчун объекти ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ инъикос гардидааст, яъне танҳо озодии воқеӣ пешбинӣ шудааст⁴⁵. Чӣ тавре, ки Е.Б. Мизулина қайд менамояд, шахсоне, ки қурбони савдои одамон мегарданд, метавонанд на танҳо аз озодии воқеӣ, балки аз озодии иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, маънавӣ ва сиёсӣ маҳрум шаванд⁴⁶, инчунин фаҳмиши васеи озодии шахсиятро дигар муаллифон низ қайд менамоянд⁴⁷.

Объекти бевоситаи савдои одамон озодии шахсӣ эътироф карда мешавад. Озодӣ мафҳуми фалсафӣ буда, дар адабиёти илмӣ мукамал омӯхта шудааст. Метавон гуфт, ки зеро мафҳуми он имкониятҳои шахс оид ба фикрронӣ, озодона рафтор намудан нисбати худ⁴⁸, интихоби фардӣ фаҳмида мешаванд⁴⁹ ва дар ин самт шахс ба ягон фишори беруна дучор намегардад. Зери мафҳуми «озодии воқеӣ» ҳуқуқи интихоби ҷойи зист, озодии ҳаракат, фароғат ва

⁴³ Буряк М.Ю. Торговля людьми и борьба с ней: криминальные и уголовно-правовые аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. Владивосток, 2005. С. 150.

⁴⁴ Евстифеева Е.В. Теоретические проблемы уголовно-правовой ответственности за торговлю людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. С. 16; Сакаева И.О. Торговля людьми как самостоятельное проявление международной преступной деятельности // Журнал российского права. 2013. № 3. С. 110-117.

⁴⁵ Казамиров А.И. Уголовно-правовая защита права человека на свободу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Рязань, 2003. С. 24.

⁴⁶ Мизулина Е.Б. Торговля людьми и рабство в России: международно-правовой аспект. М.: Юрист, 2006. С. 169.

⁴⁷ Авдеев В.А. и Авдеева Е.В. Спорные вопросы квалификации торговли людьми и использования рабского труда // Российская юстиция. 2013. № 7. С.21; Громов С.В. Уголовно-правовая характеристика торговли людьми и использования рабского труда: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 63.

⁴⁸ Гречкосей Р.Н. Понятие свободы в философии Э. Фромма и Ф. Ницше как проявления человеческой сущности // Молодой ученый. 2013. № 10. С. 634-640.

⁴⁹ Журкина О.В. Личная свобода как объект преступления, предусмотренного ст. 127 Уголовного кодекса Российской Федерации // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. 2014. № 6 (50). Ч. 2. С. 249.

гайра фаҳмида мешавад⁵⁰. Дар ин ҷо, инчунин озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ байни ҳам алоқамандӣ пайдо мекунанд.

Ҳуқуқи инсон барои озодӣ соҳибҳуқуқии шахсро, ки дар ҷорубаи он мустақилият ва ҳимояи ӯ аз даҳлатҳо ба ниҳоди ботинӣ инъикос мегарданд, маънидод менамояд⁵¹. Дар назарияи ҳуқуқ зери мафҳуми озодӣ беаҳдуд амалӣ намудани фикр ва мақсадҳои худ аз ҷониби ҷаҳони беруна фаҳмида мешавад⁵². Дар фарқият аз назарияи ҳуқуқ дар ҳуқуқи ҷиноятӣ озодиро ҳамчун ҳуқуқ барои ҳаракат ва интихоби макони ҷойгиршавӣ маънидод менамоянд⁵³.

Объекти иловагии ҷиноят метавонад ҳаёт ва саломатии одам, шаъну шараф, фаъолияти муътадили корхона ва ташкилотҳо, муносибатҳо нисбати таъмини речаи ҳуқуқии сарҳадоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муносибатҳои вобаста ба гардиши ҳуччатгузори тибқи муқаррароти муайянгардида бошанд. Ба ҳамин тариқ, омӯзиши таҷрибаи судӣ нишон дод, ки ҳангоми содир намудани амали савдои одамон шахсони зарардида ба зуроварӣ ва шиканча гирифта шудаанд. Инчунин, далелҳои сохтакорӣ ҳуччатҳо ҳангоми таҳияи шиноснома ва раводидҳо ба назар мерасанд.

Тарафи объективии савдои одамон бо чунин амалҳо тафсилот мешавад: хариду фурӯш, аҳдҳои ғайриқонунӣ, пешниҳод намудан, ҷалб кардан, интиқол, пинҳон кардан, супоридан, ё гирифтани одам бо истифодаи маҷбуркунӣ, рабудан, фиреб, сӯиистифода намудани гунаҳгор аз вазъи хизматиҳои худ, сӯиистифода аз боварӣ ё ҳолати очизии қурбонии савдои одамон ва ё ришвадҳои.

Таркиби савдои одамон расмӣ мебошад. Ҳангоми содир намудане яке аз амалҳои алтернативии дар боло зикршуда ҷиноят хотимаёфта эътироф мешавад. Қайд кардан муҳим аст, ки тамоми рафторҳои хатарноки ҷамъиятӣ, ки тибқи моддаи 130¹ Кодекси ҷиноятӣ манъ карда шудаанд, метавонанд танҳо бо роҳи ҳаракат содир шаванд. Беҳаракати ҳангоми савдои одамон ғайриимкон аст.

Ҳаракатҳои дар тарафи объективии моддаи 130¹ КҶ ҚТ дарҷгардида тарзҳои гуногуни содир намудани ҷиноятро дар бар

⁵⁰ Казамиров А.И. Уголовно-правовая защита права человека на свободу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Рязань, 2003. С. 24.

⁵¹ Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России. М., 1995. С. 196-197.

⁵² Даурова Т.Г. Институт прав человека в России. Саратов, 1998, С. 92; Петрухин И.Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). М., 1999. С. 19.

⁵³ Блажнов А.Г. Незаконное лишение свободы: уголовно-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2005. С. 22.

мегиранд, гузашта аз ин як қисми онҳо таркиби мустақили чиноят ба шумор мераванд. Ба ин қабил чиноятҳо одамрабой, қаллобӣ, сӯиистифода аз мансаб дохил мешаванд.

Мувофиқа байни чалбкунанда ва чалбшаванда метавонад ҳам дар шакли шифоҳӣ ва ҳам дар шакли хаттӣ вобаста аз сину соли шахси чалбшаванда ба даст ояд. Албатта, мувофиқаи хаттиро бо шахси чордахсола, ки барои амалҳои шахвонӣ чалб шудааст, ягон кас амалӣ намесозад.

Чалб кардан метавонад фаъол ва ғайрифаъол бошад. Чалбкунии фаъол аз он иборат аст, ки дар вақти содир шудани он шахс нисбати шароитҳои мавҷудаи фаъолияти пешниҳодшуда ба гумроҳӣ фаро гирифта мешавад. Чалбкунии ғайрифаъол бошад, чунин шароитҳоро маҳдуд нигоҳ медорад.

Зери мафҳуми чалбкунии одамон бо мақсади истисмор ва истифодаи минбаъдаи онҳо, амалҳои ғайриқонунӣ фаҳмида мешаванд ва онҳо барои дарёфт, интиҳоб ва қабули шахсиятҳо барои хизматрасониҳо ва дигар қорҳои ғайриқонунӣ, аз ҷумла дар ҳудуди давлатҳои хориҷӣ бар ивази мукофотпулиҳо равона гардидаанд.

Чалби одамон ҳангоми савдо ба он мақсад анҷом дода мешавад, ки чабрдида розигии худро ба «шартҳо»-и ба ном «қордиҳанда» медиҳад. Агар дар вақти чалби одамон фишор ва зуроварӣ истифода шавад, пас ин амалҳо ҳолати вазнинро ба худ мегиранд ва дар банди «г» қисми 2 ё банди «а» қисми 3 моддаи 130¹ КҶ ҚТ вобаста аз вазнин будани оқибатҳои чиноят, пешбинӣ шудаанд.

Чалби шахси ба балоғатрасида аз вақти ба даст овардани ризоияти чалбшаванда ба анҷом мерасад.

Амали дигари алтернативӣ, ки дар диспозитсияи моддаи 130¹ КҶ ҚТ дарҷ гардидааст, интиқол, яъне бурда расонидани чабрдида ба ҷойи истисмори ӯ ба шумор меравад. Восита, масофа ва вақт барои бандубасти ин чиноят аҳаммият надоранд. Нуқтаи назаре мавҷуд аст, ки масъалаҳои ташкилӣ барои интиқол (масалан, хариди чиптаҳо, бақайдгирии ҳуҷҷатҳо ва ғайра)⁵⁴ ба истилоҳи «интиқол» дохил мешаванд. Чунин амалҳо бояд амалҳои тайёри ҳисоб шуда, тибқи меъёрҳои Қисми умумии КҶ ҚТ ба монанди амали тайёри ё сӯикасд барои интиқол бандубаст карда шаванд, зеро ки интиқоли воқеии чабрдида ба назар намерасад. Лаҳзаи хотимаёбии

⁵⁴ Громов С.В. Некоторые вопросы квалификации преступлений – торговля людьми и использование рабского труда // Российский следователь. 2005. № 3. С. 26.

интиқол интиқоли воқеи одам (одамон) бо мақсади сӯистиғода ба ҳисоб меравад.

Амалҳои минбаъдае, ки ба тарафи объективӣ дохил мешаванд, ин супоридан ва гирифтани мебошанд. Чунин амалҳо, ба монанди интиқол дар худ амалҳои кӯмакрасониро инъикос намуда, дар вақти савдо ё баъди он ё дигар муомилот амалӣ карда мешаванд. Масалан, савдори як гурӯҳ ва интиқоли қабулро дигар гурӯҳи одамон (шарикони ҷиноят) ба роҳ мемонанд. Интиқол ва қабул метавонад байни ҷалбкунанда ва истисморкунанда амалӣ карда шавад.

Ҳангоми омӯзиши парвандаи ҷиноятӣ, ки аз ҷониби судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мешаванд, қабул ва интиқол байни ҷалбкунанда ва истисморкунанда яке аз далелҳои паҳншуда дар мавриди савдои одамон ба ҳисоб меравад ва он дар 89%-и парвандаҳои омӯхташуда вучуд дорад. Инчунин, ҳангоми тухфа намудани одам дар шакли «тухфа», ба ҳайси кафолат мондашуда, интиқол ва гирифтани «хуқуқи моликият» аз як шахс ба шахси дигар мегузарад. Ҳамин тариқ, амалҳои миёнаравҳои ҷонибҳои истилоҳоти зикршударо фарогир мешаванд.

Е.М. Полянская моддаи 127¹ Кодекси ҷиноятӣ Федератсияи Россияро ба он номи «Интиқоли одам» ва диспозитсияи онро дар таҳрири зерин пешниҳод менамояд: «Интиқол аз ҷониби як шахс ва қабул аз ҷониби шахси дигар бо мақсади ба даст овардани ғоидаи молӣ ва дигар намуди ғоида...». Е.М. Полянская ва С.В. Громов⁵⁵ чунин меҳисобанд, ки истилоҳи «интиқол» дар худ тамоми тарзҳои «мамнуъбудаи хариду фурӯш» - ивазкунӣ, тухфа, хариду фурӯш, гарав ва ғайраро дар бар мегирад⁵⁶. Ба ин ақидаи муаллифони розӣ шудан мумкин нест, зеро хариду фурӯш ба интиқол ва қабул шабоҳат надорад. Ҳангоми хариди одам ё амалӣ намудани дигар муомилот нисбати одам «хуқуқи моликият» пурра ва ё қисман мегузарад, ҳангоми қабул ва интиқол бошад, ҳолати воқеӣ аз ҷониби фурушанда ва харидор ба назар мерасад. Масалан, савдори метавонад як гурӯҳ ва интиқоли қабулро метавонад гурӯҳи дигар амалӣ созад.

Ҳамин тариқ, зери мафҳуми интиқол таъмини инсон бо мақсади истисмор аз тарафи фурушанда ба харидор фаҳмида мешавад. Кирдори мазкур аз вақти интиқоли одам бо мақсади истифодабарӣ хотимаёфта ҳисобида мешавад.

⁵⁵ Громов С.В.. Уголовно-правовая характеристика торговли людьми и использования рабского труда: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 113.

⁵⁶ Полянская Е.М. Ҳамон ҷо. С. 25.

Гирифтани одам – ин аз тарафи харидор ба даст овардани одам (одамон) аз фурушанда (миёнарави ӯ) маънидод карда мешавад.

Пинҳон намудани қурбонии савдои одамон, ин маҷбуран пинҳон намудани одам бо мақсади истисмори ӯ ё дигар кирдорҳо нисбати ӯ бо мақсади истифодаи минбаъда ё пинҳон намудани ҷойи нигоҳдории ҷабрдида аз мақомоти дахлдор, ки барои ҷустуҷӯ вазифадор карда шудаанд, ба шумор меравад ва ин ҷараён шартӣ ҳолати ба анҷомрасии кирдори мазкур ба ҳисоб меравад. Маҳдуд намудани фаъолияти ҷалбкунандаи инсон, интиқолдиҳандаи он, шахсони интиқолдиҳанда ва қабулкунандаи инсон ва шахси пинҳонкунандаро аз амалҳои дигар шахсиятҳое, ки ба ҷинойти мазкур алоқамандӣ доранд, фарқ кардан зарур аст.

Шахсоне, ки амалҳои дар диспозитсияи меъёрҳо оид ба савдои одамон иҷро мекунанд, мақсади истисморро доранд. Шахсони ҳамшарик, ки чунин мақсадро надоранд, шарикӣ савдои одамон шуда наметавонанд (зеро аломатҳои тарафи субъективии ҷинойти мазкур дар онҳо ҷой надоранд), онҳо танҳо фармонро иҷро мекунанд ва аз мақсадҳои ниҳой хабардор нестанд. Аммо, дар амалҳои онҳо дар ҳолати истифода бурдани зӯрварӣ нисбати ҷабрдида метавонад таркиби дигар ҷинойтҳо ба назар расанд. Масалан, одамрабӣ.

Таркиби ҷинойти мазкур расмӣ буда, гайр аз банди «а» қисми 3 моддаи 130¹ КҶ ҚТ, ки таркиби ҷинойтро аз рӯи ду шакли гуноҳ пешбинӣ менамояд, аз рӯи конструкцияи тарафи объективии ҷинойт, таркиби моддидошта ба ҳисоб меравад.

Тарафи субъективии савдои одамонро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Аз рӯи парвандаҳои ҷинойтии омӯхташуда, ҳангоми савдои одамон дар 90%-и ҳолат қасд пештар ба нақша гирифта мешавад. Чунин ҳолатро натиҷаҳои назарпурсии (анкетирование) гузаронидашуда низ тасдиқ менамоянд. Ҳамин тариқ 80% кормандони милитсияи пурсидашудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунанд, ки шахсони айбдоршаванда барои савдои одамон қаблан тайёри мекунанд. Аммо, қасди ногаҳон низ ҷой дошт. Чунин амал дар 3% - и парвандаҳои ҷинойтӣ ба назар мерасид. Чунин рафтор дар ҳолати беназорат мондани кӯдакон ва ё воҳӯрии ду зани фоҳиша ба амал меояд.

Аломати хатмии тарафи субъективӣ ин мақсад - бо мақсади истисмор ё бо дигар тарз гирифтани фоидаи ғайриқонунӣ ба ҳисоб меравад.

Мафҳуми истисмори одамон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон» дарҷ гардидааст. Нишонаҳои асосии суистифода чунинанд: а) ҳама гуна истисмори одамон; б) ба даст овардани фоида аз истифодаи одамон. Дар Қонуни мазкур истисмор ба истисмори иқтисодӣ ва шахвонӣ ҷудо мешавад. Истисмори иқтисодӣ гирифтани фоидаро аз истифодаи меҳнати воқеии одамон ва истисмори шахвонӣ бошад, истифодаи ҷабрдидаро дар самти фаъолияти хусусияти шахвонӣ дар назар дорад.

Зери мафҳуми истисмор, инчунин ба меҳнати маҷбури ҷалб намудани инсон бо мақсади гирифтани фоида фаҳмидан мумкин аст, яъне одамро ба даст оварда онро дар ҳар самте, ки меҳонд истифода менамоянд ва ба ин восита фоида ба даст меоранд. Бештари маврид маҳз ҷабрдидаро барои гирифтани даромад истифода мебаранд. Дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 130¹ КҶ ҚТ баъзе аз шаклҳои истисмор нишон дода шудаанд. Намуди бештари истимор дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон» дарҷ гардидааст.

Субъекти савдои одамон шахси воқеии мукаллафе мебошад, ки дар вақти содир намудани савдои одам ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст. Субъекти маҳсули савдои одамон дар таркиб бо ҳолатҳои вазнинқунанда – шахси мансабдор ё намояндаи ҳокимият ба шумор меравад, ки вазифаи идорақуниро дар ташкилотҳои тичоратӣ ва ё дигар ташкилотҳо ба уҳда дорад.

Аз рӯи парвандаҳои ҷиноятӣ омӯхташуда, мо маълум намудем, ки субъекти савдои одамон асосан занони ҷалбқунанда, ки ба боварии ҷабрдидагон медароянд ва мардон - истисморқунандагон инсон, ки ҷабрдидаро ба фоҳишагӣ маҷбур месозанд, ба шумор мераванд. Дар ҳолати суистифодаи меҳнати мардон, ҷалбқунанда асосан шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва истисморқунандагон бошанд, шахрвандони дигар давлатҳо. Ҷи тавре ки омӯзиши парвандаҳо нишон доданд, истифодабарандагон дар ҳориҷи кишвар мебошанд ва дар ин замина бисёр вақт аз ҷавобгарии ҷиноятӣ барқанор мемонанд.

Дар қисми 2 моддаи 130¹ КҶ ҚТ 7 ҳолати вазнинқунандаи савдои одамон муқаррар гардидаан, ки тибқи он кирдорҳои, ки дар қисми якуми ҳамин модда пешбинӣ шудаанд, агар:

- а) такроран;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- в) нисбати ду ё зиёда шахс;
- г) бо истифодаи зӯроварии барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок ё таҳдиди истифодаи чунин зӯроварӣ;
- д) бо мақсади аз ҷабрдида гирифтани узв ё бофтаҳои бадан барои пайвандсозӣ, ҳамчунин ғайриқонунӣ истифода намудани ӯ бо мақсадҳои репродуктивӣ ё таҳқиқоти биотиббӣ;
- е) аз тарафи шахси мансабдор ё намояндаи ҳокимият бо истифодаи вазифаҳои хизматӣ, ё дигар шахсе, ки дар ташкилотҳои тичоратӣ, ё дигар ташкилотҳои вазифаи идоракуниро иҷро мекунад;
- ё) бо ҷойивазкунии ҷабрдида таввасути сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон содир шуда бошад.

Бо ҷойивазкунии ҷабрдида таввасути сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон содир намудани савдои одамон – банди «ё» қисми 2 моддаи 130¹ КҶ ҚТ. Ҷойивазкунии ҷабрдида дар ҷараёни савдо ба воситаи сарҳадоти давлатӣ имконпазир мебошад. Вай метавонад ба воситаи тамоми намуди нақлиёт ва ё пиёда амалӣ карда шавад ва дар ин ҳангом ҷойивазкунӣ метавонад қонунӣ (мавҷуд будани тамоми ҳуччатҳои лозима) ва ғайриқонунӣ (аз рӯйи ҳуччатҳои қалбақӣ, ҳуччатҳои шахси дигар ва ё пинҳонӣ дар шакли бор) бошад.

Тарзи убури сарҳади давлатӣ метавонад гуногун бошад. Яке аз маъмултарини онҳо убури сарҳад бо доштани ҳуччатҳои ҳақиқӣ ва бо равонидани Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки сипас дар ҳудуди дигар давлатҳо бо ҳуччатҳои қалбақии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ҳамон давлат иваз карда мешаванд. Агар убури сарҳади давлатӣ ғайриқонунӣ – дар пинҳонгоҳи нақлиёт, қатораҳо ва ғайра сураат гирад, пас чунин ҷиноят ба ду объекти ҳимояшавандаи қонунгузории ҷиноятӣ равона мегардад: озодии шахс ва тартиби амалӣ гардонидани истиқлолият аз ҷониби давлат. Яъне, ҳолати вазнинкунандаи мазкур маҷмӯи ҷиноятро дар бар мегирад: банди «ё» қисми 2 моддаи 130¹ КҶ ҚТ ва қисми 1 ё 2 (вобаста аз ҳолат) моддаи 335 КҶ ҚТ «Ғайриқонунӣ гузастан аз Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ё моддаи 335¹ КҶ ҚТ «Ташкили воридшавии ғайриқонунӣ шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони бешаҳрванд ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ташкили гузариши транзитии ғайриқонунӣ ба воситаи марзи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дарҷ гардидаанд. Яке аз роҳҳои паҳнгардидаи ҷойивазкунии ҷиноятӣ одамон ин сайёҳии бардурӯғ, ҳамкориҳои бардурӯғ, таҳсилоти бардурӯғ

дар макотибҳои олии Россия, Аврупо ва дигар кишварҳо мебошад. Ҳамин тавр, Ҳ ном зан бо мақсади ба даст овардани ғоидаи муфт бо роҳи савдои одамон барои ба амал баровардани ғайолияти шаҳвонӣ, дар шаҳри Хучанд бо шаҳрванд Г во хӯрда, бо роҳи фиреб ба боварии номбурда даромада, ба охирон ваъдаи бардурӯғ пешниҳод менамояд, ки вайро ба шаҳри Дубайи Аморати Муттаҳидаи Араб бурда, дар он ҷо бо кори муздноки арзанда таъмин менамояд. Г, ки аз ниятҳои ғаразнокӣ нопоки пасти Ҳ огоҳ набуд, бо пешниҳоди ӯ розӣ мешавад. Дар навбати худ, Ҳ ба Г шиносномаи умумишаҳрвандии хориҷӣ ва раводид омода намуда, ҳанӯз 30 майи соли 2010 ӯро бо ҳамроҳии худ гирифта бо воситаи фурудгоҳи шаҳри Хучанд ба Федератсияи Россия парвоз карданӣ мешаванд, ки Г. дар гумонбари интиқоли маводи нашъадор боздошт менамоянд. Худи Ҳ бошад, ба самти пешгирифтааш парвоз карда меравад. Г бошад, рӯзи оянда, яъне 31 майи соли 2010 ба шаҳри Москваи Федератсияи Россия парвоз мекунад, ки номбурдари Ҳ бо ҳамроҳии шиносаш шаҳрванди Ҷумҳурии Озарбойҷон бо номи Р қабул карда номбурдари дар хонаи Р давоми даҳ шабонарӯз нигоҳ дошта, баъдан ба хонаи иҷоравии худ, ки дар шаҳри Дубай воқиф аст, меорад. Инчунин, Ҳ дар хонаи иҷоравии худ Г. нигоҳ дошта, ӯро бар хилофи ваъдаҳои худ бо ягон кори музднок таъмин накарда, баръакс ӯро ба танфурушӣ ва ғайишагӣ маҷбур сохта, ин намуди ғайолияти шаҳвониро ба роҳ монда, аз ҳисоби Г ҳар рӯз аз 700 то 2000 дирҳам маблағи пулӣ ба даст овардааст. Айнан ҳамин кирдорҳояшро давом дода, Ҳ дар давоми ду моҳ 12000 доллари ИМА ба даст оварда, онро барои эҳтиёҷоти худ сарф намудааст. Ҳамин тавр, бо ҳукми суди шаҳри Хучанд, Ҳ бо бандҳои «г» ва «ё» қисми 2 моддаи 130¹ КҶ ҚТ гунаҳгор доништа шуда, ба ӯ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 8 солу 6 моҳ бо мусодираи молу мулк, бо адои ҷазо дар колонияҳои ислоҳии дорой низомаш умумӣ таъйин карда шуд⁵⁷.

Савдои одамоне, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 130¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокташон вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 3 моддаи 130¹ КҶ ҚТ 3 ҳолати махсусан вазнинкунандаи савдои одамоне муқаррар гардидаанд, ки тибқи он кир-

⁵⁷ Бойгонии суди шаҳри Хучанд // 2011.

дорҳое, ки дар қисмҳои якум ва дуюми ҳамин модда пешбинӣ шудаанд, агар:

а) боиси марғи ҷабрдидаи савдои одамон ва ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад;

б) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;

в) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Савдои одамоне, ки дар қисми 3 моддаи 130¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиашон махсусан вазнин эътироф мешаванд.

Бо тағйири иловаҳои, ки 2-юми январӣ соли 2022 ба КҶ ҚТ ворид гарданд, ба моддаи 130¹ КҶ ҚТ эзоҳи ҳавасмандкунанда дар мазмуни зайл илова гардидааст: «Шахси содирнамудаи кирдорҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум ё дуюми ҳамин модда, ки ихтиёран ба мақомоти дахлдор хабар дода, қурбонии савдои одамонро озод карда бошад, ба шарте дар кирдорҳои ӯ таркиби ҷинояти дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷинояти озод карда мешавад».

Ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ

Ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 131 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз 3 қисм иборат аст.

Объекти бевоситаи ин ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷинояти хифзшавандае, ки озодии ҷисмонии шахсро таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ оид ба объекти бевоситаи ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ ақидаи ягона мавҷуд нест. Ҷунончи баъзе олимони дар асарҳои худ онро ҳамчун «озодии шахсият»⁵⁸, «озодии шахсӣ»⁵⁹, «озодии интихоби ҷой бо иродаи худ»⁶⁰, «ҳуқуқ ба озодии ҷойивакунии макон» ва «имконияти ивазкунии гашту гузор»⁶¹ қайд намудаанд.

Ба ҳайси объекти иловагии ҷинояти номбурда амнияти ҳаёт ва саломатӣ (банди «в» қисми 2 моддаи 131 КҶ ҚТ), инчунин ҳаёти инсон (банди «в» қисми 3 моддаи 131 КҶ ҚТ) эътироф мешаванд.

⁵⁸ Советское уголовное право. Част. Особенная. Киев., 1968. С. 241.

⁵⁹ Загородинов Н.И. Игнатов А.Н. Преступление против личности. М., 1962. С. 59; Ткаченко Б.И. Преступления против личности: учебное пособие. М., 1981. С. 66.

⁶⁰ Сташис В.В., Бажанов М.И. Преступления против личности в УК УССР и судебной практике. Харьков, 1987. С. 94.

⁶¹ Уголовное право. Особенная часть. М., 1969. С. 186.

Тарафи объективии чинояти мазкур дар ҳаракатҳои ғаъол бо шакли ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ, ки ба одамрабӣ ва ғасби гаравгон алоқаманд намебошад, ифода меёбад.

Чуноне, ки аз номи модда ва дизпозицияи он бар меояд, қонунгузор зарур шуморидааст, ки иборати «ғайриқонуниро» дар меъёри зикршуда мавриди истифода қарор диҳад, чунки на ҳама намуди аз озодӣ маҳрум кардан чиноят маҳсуб меёбад. Чунончи, ба ҳабаб гирифтаи шахс ҳамчун гумонбаршуда ё айбдоршаванда дар робита ба баррасӣ намудани парвандаи чиноятӣ, манъ намудани ба берун баромадани фарзанд аз дохили хонаи истиқоматӣ аз тарафи волидайн бо ҷурми гуноҳ ва ғайра.

ҚЧ ҚТ ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодиро дар ҳолати набудани аломатҳои таркиби чинояти одамрабӣ ва ғасби гаравгон ҳамчун чиноят эътироф намудааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки чинояти номбурда бо чиноятҳои дар боло зикршуда алоқамандии зиҷ дорад. Чуноне, ки дар боло зикр намудем, олимони соҳаи ҳуқуқи чиноятӣ одамрабоиро аз рӯйи сохтори кирдори чиноятӣ ба чунин марҳилаҳо аз қабилӣ ғасб намудан (рабудан), аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдан (ҷойивакунӣ) ва нигоҳдорӣ намудан (нигоҳдошт) ҷудо намудаанд⁶². Дар қиёс ба одамрабӣ аз се марҳилаи дар боло зикршуда дар ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ танҳо ду марҳила яъне ғасб намудан ва нигоҳдорӣ намудан ҷой дорад. Марҳилаи аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдан дар ин чиноят истисно аст. Аз ин бар меояд, ки кирдори ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ дар ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ ба воситаи ғасб ва нигоҳ доштан ифода меёбад.

Дар баъзе адабиёти ҳуқуқӣ марҳилаи дуҷуми одамрабӣ яъне ғасб намуданро низ дар ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ истисно мекунад ва қайд мекунад, ки дар фарқиат аз одамрабӣ дар ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ ғасб намудан (рабудан) ва аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдан (ҷойивазкунӣ) баъд аз ғасб намудан ҷой надорад ва танҳо бар хилофи иродаи ӯ дар ҳамон ҷойе, ки бо ихтиёри худ қарор дошт, то он дараҷае нигоҳ дошта мешавад, ки бо иродаи худ гаштугузор карда наметавонад⁶³.

Агар, амиқтар ба сохтори ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ назар афканем, дар бисёр ҳолатҳо ғасб намудан ва нигоҳдорӣ

⁶² Органян Р.Э. Криминологическая теория и практика предупреждения преступлений, связанных с похищением людей: автореф. дис. ... д-ра. наук. М, 2002. С. 22.

⁶³ Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный / Под.общ. ред. прф. А.В. Смирнова. М., 2013. С. 246.

намудан дар як вақт ба вучуд меоянд ва шахс дар ҳамон ҷое нигоҳ дошта мешавад, ки дар он ҷой ғасб шудааст. Дар адабиёти ҳуқуқӣ оид ба дарк намудани ҳаракатҳои шахси гунаҳгор аз тарафи ҷабрдида вобаста ба ғайриқонунӣ маҳрум сохтани ӯ суҳан меравад. Масалан, А.Г. Блажнов қайд мекунад, ки таҳти мафҳуми ғасб намудан дар сохтори кирдори ҷиноятӣ лаҳзае фаҳмида мешавад, ки аз як тараф ҷабрдида кирдори зиддиҳуқуқии нисбати ӯ содиршударо ва аз тарафи дигар ҳаракати воқеии шахси гунаҳгорро, ки ба ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум кардани ӯ равона гардидааст, дарк намояд. Вобаста ба ин, ғасб аз як тараф муносибати рӯҳии ҷабрдида нисбат ба ҷинояте, ки нисбати ӯ содир мешавад, аз тарафи дигар ҳаракатҳои берунаи шахси гунаҳгор тавсиф мешавад. Аз рӯйи ду критерияи дар боло зикршуда, ба таври воқеӣ хотима ёфтани ҷинояти мазкур тавсиф мешавад. Масалан, агар шахс кирдори аз озодӣ маҳрум намудани шахси дигарро дар ҳолати дарк накардани он аз тарафи ҷабрдида оғоз намояд, ва баъдан аз кирдори худ даст кашад, кирдорҳои шахс ҳамчун ихтиёрӣ даст кашидан аз ҷиноят баҳо дода мешаванд⁶⁴. Мисол, маҳкам намудани шахс дар бино, дар ҳолати хоб будани ӯ ва оқибат даст кашидан аз нияти худ ва баргашта кушодани дари он. Дар баробари ин, агар ҷабрдида оид ба ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ нисбати худро дар ҳолати муддати кӯтоҳи вақт дарк кунад, дар ин ҳолат таркиби ҷиноят истисно шуда, ҳамчун кирдори камаҳаммият баҳо дода мешавад.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ, зери мафҳуми истифодаи зӯроварӣ ҳаракатҳои фаъоли муайяни узвҳои бадан, ки ба ғасб намудан ва нигоҳдорӣ намудани шахс равона шудааст, фаҳмида мешавад. Ба ин дохил мешавад: расонидани зарар ба саломатӣ; бастанӣ завлона (дастбанд); бастан ва кулф намудан дар бино. Чун қоида, хангоми зӯроварии ҷисмонӣ бевосита ба бадани ҷабрдида таъсир расонида мешавад. Ба истифодаи зӯроварии ҷисмонӣ ба бадани ҷабрдида ворид намудани воситаҳои мадҳушкунанда ё ҳоболудкунанда бо розигии ҷабрдида ё бо тарзи фиреб низ дохил шуда метавонад. Зӯроварии ҷисмонӣ нисбати ҷабрдида қисми таркибии ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодиро дар бар мегирад. Моддаи 131 КҶ ҚТ танҳо расонидани зарар ба сабукро дар бар мегирад. Расонидани зарари миёна ва вазнин ба саломатӣ ҷавобгариро ба моддаҳои алоҳидаи ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ ба вучуд меорад.

Зӯроварии рӯҳӣ дар шакли таҳдид бо суҳанҳо ё имову ишораи тарсдиҳанда ифода меёбад (таҳдиди шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ).

⁶⁴ Филин М.В. Уголовная ответственность за незаконное лишение свободы: дис. ... канд. юрид. наук. Владивосток, 2000. С. 77.

Одатан дар натиҷаи таҳдиди шифохӣ ба ҷабрдида суҳанҳои тарсидиҳанда барои иҷро накардани талаботи шахси гунаҳгор пешниҳод карда мешавад. Таҳдиди ғайришифохӣ бо ҳаракатҳои гуногуни бадан бо намоиш додани силоҳ ё дигар намуди имову ишораи тарсидиҳанда тавсиф мешавад. Масалан, бо ангушти калон ишора ба гардан, ки буридани гулӯро ифода мекунад.

Розигии ҳуди шахс барои дар вақти муайян маҳрум кардани озодии ӯ таркиби ҷинояти мазкурро истисно мекунад. Лекин, дар муддати вақти оянда ғайриқонунӣ нигоҳ доштани шахсе, ки ихтиёран дар он ҷо буд (мисол, коргари мавсимиро баъди тамоми шудани муҳлати қарордод), ҳамчун ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ ҳисобидан лозим аст. Нигоҳ доштани кӯдаки роҳгумзада бидуни иродаи ӯ низ таркиби ин ҷиноятро ташкил медиҳад.

Маҳрум кардан аз озодӣ дар ҳолати мудофияи зарурӣ ва зарурати ниҳой ва ҳангоми дастгир кардани шахсе, ки барои содир кардани кирдори ҷиноятӣ гумонбар аст, таркиби ин ҷиноятро ташкил намедиҳад⁶⁵.

Таҳлили омӯзиши таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, ки ҳангоми ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ зӯрвариюи ҷисмонӣ дар 85% ҳолат ва зӯрвариюи рӯҳӣ дар 15% ҷой дорад⁶⁶.

Яке аз масъалаҳои муҳим ҳангоми бандбусти кирдорҳои шахс бо ғайриқонунӣ маҳрум сохтан аз озодӣ ин давомнокии муҳлати нигоҳ доштани ҷабрдида мебошад. Гарчанде тибқи ҚЧ ҚТ давомнокии муҳлати нигоҳдории ҷабрдида ҳангоми таъйини ҷазо ба назар гирифта мешавад, лекин дар қонунгузориюи як қатор давлатҳои хориҷӣ давомнокии зиёди нигоҳдории ҷабрдида ҷавобгариро бо ин модда вазнин менамояд. Масалан, дар Кодекси ҷиноятии Полша, Германия, Фаронса ва Латвия аз ҳадди поёнтарини муҳлат то як ҳафта ҷавобгариро бо таркиби оддӣ ва аз як ҳафта то ҳадди болотарин ҷавобгариро бо ҳолатҳои вазнинкунанда ба вучуд меорад. Дар Кодекси ҷиноятии Шветсария бошад, зиёда аз 10 рӯз, дар Кодекси ҷиноятии Испания зиёда аз 15 рӯз, дар Кодекси ҷиноятии Югославия зиёда аз 30 рӯз нигоҳ доштани шахс ҷавобгариро бо ҳолати вазнинкунанда ба миён меорад.

Барои тавсиф намудани ҷинояти номбурда, омӯхтани дигар аломатҳо аз аҳаммият ҳолӣ нест. Аз диди назари вазъияти содиршавии ҷиноят (ба ақидаи бисёр ҳуқуқшиносон вақт ва ҷойи содиршавии ҷиноят), ҷой он қадар нақши муҳимро доро намебошад. Он

⁶⁵ Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Дар зери таҳрири Шарипов Х.Х., Душанбе, 2006. С. 276.

⁶⁶ Блажнов А.Г. Незаконное лишение свободы: уголовно-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2006. С. 71.

дар бисёр ҳолатҳо ҷойҳои канораи пӯшида (таххона, хучра, ва хонаҳо) инчунин боми хонаҳо дар бар мегирад. Муҳимият дар ин ҷо ин аст, ки ҷойи интиҳобшуда баҳри тарк накардани ҷабрида мусоид бошад.

Дар доираи таркиби ҷинояти номбурда, ҳамчун ҷинояти давомдор таҳқиқи он аҳаммияти ҳуқуқии ҷинояти дорад. Дар таҷрибаи судӣ муҳлатҳои гуногун аз якчанд дақиқа то якчанд шабонарӯз вохӯрда метавонад. Муҳаққиқи рус А.Г. Блажнов муқаррар намудааст, ки аз ҳама давомнокии паҳншудаи аз озодӣ маҳрум намудан, вобаста ба фосилаи вақт аз 3 соат то 1 шабонарӯз, аз 3 шабонарӯз то 1 ҳафта, аз 1 ҳафта то 1 моҳ ва зиёда аз 1 моҳро дар бар мегирад⁶⁷.

Дар айни замон, аз тарафи қонунгузорӣ ва фикру ақидаҳои олимони соҳа оид ба масъалаи ҳадди поёнии маҳрум сохтан аз озодӣ ҳулосаи ягона пешниҳод нашудааст. Вобаста ба масъалаи мазкур, дар баъзе адабиёти ҳуқуқӣ фикру ақидаҳо ҷой доранд. Аз ҷумла, баъзе олимони муҳлати бениҳоят камтарини аз озодӣ маҳрум намуданро ҷиноят эътироф накарда, ҳамчун кирдори қамаҳаммият баҳо додаанд⁶⁸.

Аз рӯи аломати тарафи субъективии ҷиноят, ҷинояти номбурда бо гуноҳи қасдона дар шакли қасди бевосита содир мешавад. Шахси гунаҳгор дарк мекунад, ки бар хилофи иродаи ҷабрида ӯро ба таври ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум менамояд ва хоҳони аз озодӣ маҳрум намудани ӯро мебошад.

Ангезаи содиршавии ҷинояти мазкур гуногун шуда метавонад ва барои бандубасти ҷиноят аҳаммият надоранд. Он метавонад ҳамчун қасосгирӣ, нияти ғаразнок, баромадан аз ҳадди уҳдадорӣҳои вазифавӣ, рашк ва ба инҳо монанд бошад.

Субъекти ҷинояти мазкурро шахси воқеии муқаллафе ташкил медиҳад, ки ҳангоми содир намудани ин ҷиноят ба синни шонздаҳсолагии расидааст.

Категорияи ҷинояти ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ, ки дар қисми 1 моддаи 131 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 131 КҶ ҚТ ҳафт ҳолати вазнинкунандаи ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ пешбинӣ гардидааст. Агар он:

а) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;

⁶⁷ Ҳамон ҷо. С. 80.

⁶⁸ Постатейный комментарий к Уголовному кодексу РФ. 1996 г. / Под. ред. А.В. Наумова. М., 1998. С. 86.

б) такроран ё аз ҷониби шахсе, ки қаблан ҷинояти пеш-
биниnamудаи моддаи 130, 130¹ ва 181 ҳамин Кодексро содир карда-
аст, ҷой дошта бошад;

в) ба истифодаи усули барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок содир
шуда бошад;

г) ба истифодаи силоҳ ё предмети, ки ба сифати силоҳ истифо-
да мешавад содир шуда бошад;

д) нисбати шахси баръало ноболиғ содир шуда бошад;

е) нисбати зане, ки гунаҳгор баръало аз ҳомиладор будани ӯ
огоҳ буд содир шуда бошад;

ж) нисбати ду ё зиёда шахсон содир шуда бошад.

Категорияи намудҳои ғариконунӣ маҳрум кардан аз озодӣ, ки
дар қисми 2 моддаи 131 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, дараҷаи миё-
на эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 131 КҶ ҚТ се ҳолати вазнинкунандаи ди-
гари ғариконунӣ маҳрум кардан аз озодӣ пешбинӣ гардидааст ва
тибқи он, кирдори дар қисмҳои яқум ё дуҷуми моддаи 131 КҶ ҚТ
пешбинишуда, агар:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;

б) бо мақсади шахвонӣ ё усули дигар истисмор намудани шах-
си ғайриконунӣ аз озодӣ маҳрумшуда содир шуда бошад;

в) аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида ё дигар оқибатҳои
вазнин гашта бошад.

Категорияи намудҳои ғариконунӣ маҳрум кардан аз озодӣ, ки
дар қисми 3 моддаи 131 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, дараҷаи ваз-
нин эътироф мешавад.

Ғайриконунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ

Ғайриконунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ
ҳамчун ҷиноят дар моддаи 133 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз 2 қисм
ибораат мебошад.

Тибқи муқаррароти моддаи 18 Конституцияи Ҷумҳурии То-
ҷикистон дахлнопазирии шахсро давлат қарорат додааст.

Ҷавобгарии яқҷояи давлат, қорфармоён ва шахрвандон
ҷиҳати нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатии инфиродӣ ва ҷамъиятӣ
яке аз принципҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ ба
ҳисоб меравад.

Тибқи муқаррароти Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикис-
тон, ки 30 майи соли 2017 қабул гардидааст, саломатӣ ин ҳолати
беҳудии пурраи ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоӣ, набудани беморӣ ва

нуқсонҳои ҷисмонӣ мебошад. Аз ин бар меояд, ки саломатии инсон на фақат ҳолати ҷисмонӣ, инчунин ҳолати рӯҳиро низ дар бар мегирад. Мавҷуд будани бемории рӯҳӣ ба тағйирёбии дарк намудани худ, ҷамъият, муҳити ихотақунанда оварда мерасонад ва табобати заруриро талаб мекунад. Расонидани ёрии рӯҳӣ бо як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба танзим дароварда мешавад, ки ин барои риояи қонуният ҳангоми истифодаи ин ё он чораҳои ихтиёрӣ ё маҷбурий нисбат ба шахс муҳим мебошад. Яке аз намудҳои ёрии рӯҳӣ, ин ҷойгир кардан дар муассисаи тиббӣ мебошад, ки дар он ҷой ёрии рӯҳӣ дар шароити статсионарӣ (шифохона) дар асоси қонун пешбинишуда, расонида мешавад.

Лекин, ҳолатҳое ба миён меоянд, ки шахс ба ин муассиса бо вайрон намудани меъёрҳои қонун ворид карда мешавад. Яке аз воқеаҳои таъмини ҳимояи шахс аз ғайриқонунӣ ҷойгир кардан ба муассисаи тиббӣ, ки ёрии рӯҳиро дар шароити статсионарӣ мерасонад, қонунгузорию ҷиноятӣ мебошад ва дар сурати ғайриқонунӣ дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ ҷойгир намудани шахс ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаи 133 КҶ ҚТ фаро мерасад.

Сухан дар бораи ҷойгир намудани ҷабрдида дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ (мақон) меравад, ки он бино ё худуди муассисаи тиббии сохтори тандурустии давлатӣ, маҳаллӣ ё шахсӣ, ки иҷозатнома барои расонидани ёрии рӯҳӣ дорад ва феълан онро амалӣ мекунад, фаҳмида мешавад. Агар, ба сифати шифохонаи рӯҳӣ дигар муассиса, ки ба таври қонунӣ ин гуна мавқеъро доро намебошад, таҷҳизонда бошад, ғайриқонунӣ ҷойгир кардани шахс ҳамчун ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ ҳисобида мешавад.

Ҷойгир намудан дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ – ин ба таври ҷисмонӣ ҷойгир намудани шахс дар худуди ин гуна муассиса (аз ҷумла маҷбурий) мебошад.

Ба маънои васеъ, дар зери ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ ҳамон биное фаҳмида мешавад, ки бо вайрон кардани қонунгузорӣ, ки асос ва тартиби ҷойгир намуданро ба ин гуна беморхона бо розигӣ ё бе розигии шахс муқаррар мекунад, амалӣ шудааст.

Барои бандубаст кардани ин ё он гуна ҷойгир намуданро ба шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ ба сифати ғайриқонунӣ, пеш аз ҳама қадом асосҳо барои ҷойгир намудан қонунӣ мебошанд муайян кардан лозим. Инҳо як қандто мебошанд:

1) Дар шахс мавҷуд будани бемории рӯҳӣ ва қарори духтур – равопизишк дар бораи гузаронидани муоина ё табобат дар шароити шифохона ҳангоми мавҷуд будани розигии ихтиёрӣ

шахс (нисбат ба ноболиғ хангоми мавчуд будани розигии намо-
яндаи қонунии ӯ ё қарори мақомоти парасторӣ ё сарпарастӣ);

2) қарор (таъинот) дар бораи таъйин намудани экспертизаи судӣ-руҳии статсионарӣ мувофиқи меъёрҳои Кодекси муурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМГ ҚТ)⁶⁹ (хангоми ошкоро аз экспертиза саркашӣ намудани шахсе, ки дар хусуси ғайри қобили амал эътироф гардиданаш парванда оғоз шудааст, суд метавонад дар маҷлиси судӣ бо иштироки прокурор ва равонпишишк чихати маҷбуран ба экспертизаи судию равонпишишкӣ фири-
стодани шахрванд таъйинот барорад – моддаи 288 КМГ ҚТ) ё КМЧ ҚТ (нисбат ба гумонбаршуда ё айборшаванда, ки дар ҳаёб нигоҳ дошта намешавад, инчунин қарори суд дар бораи ҷойгир намудан ба статсионари рӯҳӣ барои гузаронидани ташҳис талаб карда мешавад - моддаи 216 КМЧ ҚТ);

3) муқаррар кардани воқеияти бемории рӯҳии шахсе, ки нисбат ба ӯ дар ҳаёб нигоҳ доштан ҳамчун ҷораи пешгирӣ татбиқ шудааст, дар асоси дархости прокурор бо иҷозати суд ба муассисаи махсусгардонидашудае, ки барои нигоҳ доштани ҳаёбшудагон мувофиқ гардонида шудааст, гузаронида мешавад (моддаи 440 КМЧ ҚТ);

4) Қарори суд дар бораи озод кардани шахс аз ҷавобгарии ҷиноятӣ (ё аз ҷазо) ва нисбати ӯ татбиқи ҷораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ бо намуди назорати махсус. Қарори суд дар бораи тағйир додан ё дароз кардани татбиқи ҷораҳои мазкур мувофиқи моддаҳои 24, 79, 97, 100 ҚЧ ҚТ ва моддаи 178 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

5) роҳхати комиссия оид ба гузоштани шахрвандон ба бақайдгирии ҳарбӣ (ё комиссияи даъватӣ) ба ташҳиси ҳатмии рӯҳӣ дар доираи ташҳиси ҳарбӣ-тиббӣ мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мудофия”⁷⁰ ва моддаи 29 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Муқаррарот дар бораи ташҳиси ҳарбӣ-тиббӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.12.2012 таҳти № 695 тасдиқ карда шудааст;

6) роҳхати бюрои махсусгардонидаи ташҳиси тиббӣ-иҷтимоӣ ба ташҳиси рӯҳии шахс бо розигии ӯ дар доираи ташҳиси тиббӣ-

⁶⁹ Кодекси муурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2008. № 1 (қисми 1). Мод. 7.

⁷⁰ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мудофия” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 1995. № 23-24. Мод. 366.

ичтимоӣ мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон”⁷¹.

Дар навбати худ, аз нуқтаи назари асосҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ, на ҳамаи ҳолатҳои «ғайриқонунӣ» дар шифохона ҷойгир кардан ҳамчун ҷиноят баҳогузори карда мешавад.

Дар як қатор ҳолатҳо дар шифохона «ғайриқонунӣ» ҷойгир кардан метавонад аломатҳои дигар ҷиноятро дар бар гирад ва на бо моддаи 133 ҚҶ ҚТ, балки бо дигар моддаҳои ин Кодекс бандубаст карда шавад.

Ҷойгир намудани одами рӯҳан носолихро дар шифохонаи беморҳои руҳӣ, ҳатто бо вайрон кардани талаботи аз тарафи қонун пешбинишуда, ҷавобгарии ҷиноятиро истисно мекунад.

Агар, шахс ба шифохонаи беморҳои руҳӣ бе ягон асоси дар боло зикршуда, лекин бо розигии ӯ ҷойгир шуда бошад, масалан, барои гузаронидани муоинаи махсус ё лабораторӣ, барои таъмини парасторӣ ҳангоми бемории ҷисмонӣ ҷойгир шуда бошад, ин вайрон кардани қонун мебошад, лекин ҷавобгарии ҷиноятиро пешбинӣ намекунад, зеро ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ин шахсро, ки дар вақти дилхоҳ метавонад шифохонаро тарк кунад, поймол намекунад⁷².

Ғайриқонунӣ дар шифохонаҳои беморҳои руҳӣ ҷойгир намудани шахс на фақат риоя накардан ба асос ва тартиби ҷойгир намудан ба шифохонаи беморҳои руҳӣ, ки аз тарафи қонун муқаррар шудааст, балки вайронкунии қиддӣ мебошад. Бо ин амал ба шахс, ки ба муоинаи руҳӣ, назорат ё таботати статсионарӣ муҳтоҷ намебошад, маҳдуд намудани озодии шахсӣ, обрӯ ва эътибори ӯ расонида мешавад.

Вайрон кардани тартиби ҷойгир намудани шахсро ба шифохонаи беморҳои руҳӣ, ки ба ин гуна муоина, назорат ё таботат муҳтоҷ мебошад, одатан таркиби ҷинояти зеринро надорад ва шахс ба ҷавобгарии интизомӣ ҷалб гардида наш мумкин аст. Барои иҷро накардан ё бо таври зарурӣ иҷро накардан аз тарафи қорманд қорфармо ҳақ дорад барои вайрон кардани интизоми меҳнатӣ, яъне бо гуноҳи қорманд иҷро нашудан ё ба таври лозима иҷро нашудани уҳдадорихояш муҷозоти зерини интизомиро истифода

⁷¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон” // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2010. № 12 (қ.1). Мод. 834.

⁷² Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Особенная часть / Под ред. Ю.И. Скуратова и В.М. Лебедева. М.: ИНФРА. М-НОРМА, 1996. С. 67.

намояд: сарзаниш, танбех, аз вазифа озод кардан (моддаи 123 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Объекти ҷинояти таҳлилшаванда ин озодии шахсӣ ва обрӯю эътибори инсон мебошад.

Аз нуқтаи назари ҳуқуқи ҷиноятӣ ғайриқонунӣ ҷойгир кардан дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ ҳамчун намуди махсуси ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ мебошад.

Тарафи объективии таркиби ҷинояти мазкурро чунин ҳаракатҳо ташкил мекунанд:

– ғайриихтиёрӣ ҷойгир намудани шахси рӯҳан солим ба шифохонаи беморҳои рӯҳӣ бо қарори духтур ё комиссияи духтурон – равопизишкон барои муоина ва табобати ӯ ё ҷудо нигоҳдорӣ бо баҳонаи дар асосҳои дар моддаи 185 Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондодашуда, ё дар асосҳои аз тарафи қонунҳои дигар пешбинишуда ё бе онҳо;

– ғайриихтиёрӣ ҷойгир намудани шахсе, ки ба бемории рӯҳӣ гирифта мебошад, лекин ҳангоми набудани асосҳо, ки дар моддаи 185 ҚТ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои қонунгузорӣ нишон дода шудааст;

– ғайриихтиёрӣ ҷойгир намудани шахс дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ, ки ба бемории рӯҳӣ гирифта намебошад ё гирифта мебошад, дар ҳолатҳое, ки аз шахс иҷозатнома барои ҷойгир кардан бо роҳи фиреб, найранг, таҳдид, зӯрварӣ ва ғайра гирифта шудааст.

Масалан, фиреб метавонад ба таври зерин ифода ёбад: қасдан ба иштибоҳ даровардан нисбат ба ҳолати рӯҳии ӯ; муҳтоҷ будани ӯ ба муоина ё табобати рӯҳӣ; шароити хуби зист. Шахс метавонад ба шубҳаи беморҳои рӯҳӣ ҳамчун бемори ҷисмонӣ ҷойгир карда шавад.

Инчунин, таркиби ҷинояти мазкур боз дар ҳама ҳолат ҷой дошта метавонад, ки агар розигии ҷабрдида барои ҷойгир кардани ӯ расман ба қайд гирифта шуда бошад, аммо он мавқеи иродаи шахсро (намояндаи ӯро) ифода накунад, барои он, ки розигӣ бо роҳи зӯрварӣ гирифта шудааст ё аз тарафи намояндаи қонунии ӯ бо мақсади ғаразнок ё дигар ангезаҳои шахсӣ, ӯро дар шифохона ҷойгир карда бошад.

Ҷинояте, ки бо моддаи 133 ҚҚ ҚТ пешбинӣ шудааст, метавонад, инчунин дар ҳолатҳои зерин ифода ёбад:

- дар амалҳои маҷбурӣ ё бо роҳи фиреб дар шифохонаҳои беморҳои рӯҳӣ ҷойгир намудани шахсе дар ҳолатҳое, ки барои ҷойгир кардан розигии ӯро талаб мекунанд;

- қасдан ба эътибор нагирифтани тартиби судӣ дар ҳолати ғайриихтиёрӣ қойгир намудан дар шифохонаҳои беморҳои рӯҳӣ;
- қойгир намудан ба ҳулосаи комиссияи духтурон – равонпизишкон ё дар асоси ҳулосаи ташхис ва пешбинии бардуруғ;
- сохтакорӣ намудани маълумот дар бораи вазъияти руҳии шахс, ки ба онҳо минбаъд комиссияи духтурон – равонпизишкон ва судя таъя мекунанд.

Амалҳои зикр гардида метавонанд ба ҳуҷҷатнигории тиббӣ дидаю доништа дохил намудани маълумоти бардуруғ пардапӯш карда шаванд, ки он бандубасти иловигоро бо моддаи 323 КҶ ҚТ (сохтакории хизматӣ) ба миён меорад.

Дар ҳар ҳолат бояд қой дошта бошад:

а) дидаву доништа беасос қойгир намудан дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ;

б) набудани розигии воқеии шахс (намояндаи қонунии ӯ) ё ба таври назаррас вайрон кардани раванди ғайриихтиёрӣ қойгир намудан дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ.

Дар ҳолатҳои зерин нигоҳ доштан дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ, ки ба онҳо шахс бо таври қонунӣ қойгир шудааст, метавонад ҳамчун ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ (моддаи 131 КҶ ҚТ) ё сӯиистифода аз ваколатҳои мансабӣ (моддаи 314 КҶ ҚТ) бандубаст карда шавад:

а) агар қарори суд, ки ба қувваи қонунӣ даромадаст, дар бораи рад кардани аризаи намояндаи шифохона дар бораи ғайриихтиёрӣ қойгир кардан (ё дар бораи дароз кардани муҳлати он) бошад;

б) ҳангоми сикат шудан ё беҳтар шудани ҳолати руҳии шахс, ки дар ин маврид асосҳо барои ғайриихтиёрӣ қойгир кардан (агар онҳо қой дошта бошанд) аз байн мераванд, ҳуди шахс бошад барои қойгир будан дар шифохона розигӣ надодаст;

в) ба охир расидани муоина ё ташхис.

Зиёда аз шаш моҳ дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ қой додани шахси бемор бо мавҷуд будани асос барои ғайриихтиёрӣ қойгир намудан, лекин ба муҷриати намояндаи беморхона ба суд дар бораи зиёд кардани муҳлати он метавонад ҷавобгариро барои хунуқназарӣ (моддаи 322 КҶ ҚТ) ба вучуд оварад. Бо таҳдиди беасос нигоҳ доштани шахс дар шифохонаи беморҳои рӯҳӣ ҳамчун инкор кардан аз тарафи маъмурияти муассисаи беморони рӯҳӣ зарурати баҳозузории комиссияи даврии ҳолати бемор ба шумор меравад.

Ғайриқонунӣ дар шифохонаҳои беморҳои рӯҳӣ қойгир намудани шахс метавонад тарафи объективи таркиби дигар чиноят бошад. Масалан, дар шифохона қойгир намудани шахс бо розигии

ӯ, ки ба бемории рӯҳӣ мубтало намебошад, бо мақсади озод кардани ӯ аз ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани ҷинояти махсусан вазнин дар шароити муайян ҳамчун пинҳон доштани ҷинояти вазнин ё махсусан вазнини пешакӣ ваъданашуда (моддаи 347 КҶ ҚТ) ё ҷавобгарии корманди тиббӣ барои шарикӣ (ёрдамчӣ) дар содир намудани аз тарафи шахс ҷиноят дар намуди пинҳон кардани ҷинояткор пешакӣ ваъда додааст (моддаи 36 КҶ ҚТ).

Ҷавоб додани бемор, ки дар муассисаи бемориҳои рӯҳӣ бо тартиби маҷбурӣ ҷойгир карда шудааст, дар ҳолатҳои зерин гузаронида мешавад:

- бо ҳулосаи комиссияи духтурон- равонпизишкон ё қарори судя дар ҳолати сиҳат шудан ё беҳтар шудани ҳолати руҳии бемор, ки дар ин вазъият таъобати статсионарии минбаъдаи ӯ зарур намебошад;

- барои ба итмом расонидани муоина ё ташҳис, ки барои ба беморхона ҷойгир намудан асос шудааст.

Шахсе, ки ба бемории рӯҳӣ мубтало мебошад, ё намояндаи қонунии ӯ метавонад, ғайр аз ҳолатҳои, ки аз тарафи қонун муқаррар шудааст, аз таъобати пешниҳодшуда даст кашанд. Ба шахсе, ки аз таъобат даст кашадааст, бояд оқибатҳои эҳтимолии қатъ кардани таъобат фаҳмонда шаванд. Даст кашидан аз таъобат бо нишон додани маълумот дар бораи оқибатҳои эҳтимолии дар ҳуҷҷатнигории тиббӣ бо имзои шахс ё намояндаи қонунии ӯ ва духтур – равонпизишк ба қайд гирифта мешавад.

Субъекти ҷинояти мазкур, яъне шахсе, ки ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ғайриқонунӣ ҷойгир кардан ба шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ кашада мешавад, шахсе мебошад, ки қарорро дар бораи ҷойгир кардан қабул кардааст – духтур, духтур – равонпизишк, сардори шӯба, аъзоёни комиссия. Ин шахс (шахсон) иҷроқунандаи ҷиноят мебошанд.

Ба сифати шарикони (ташкилқунанда, таҳриққунанда ва ёрдамчӣ) метавонад ҳешу табори бемор, шахси дигар ё мансабдор, ки ба духтур фишор овардааст ё бо ӯ маслиҳати пешакӣ бастааст (моддаи 37 КҶ ҚТ), бошанд.

Судя, ки қарори ғайриқонуниро дар бораи ҷойгир кардан дар беморхона қабул кардааст, барои содир намудани ҷиноят ба муқобили адолати судӣ бо моддаи 349 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашада мешавад.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ муқаррароти ягона оид ба субъекти ҷинояти мазкур ҷой надорад. Як қатор таҳқиқотчиён чунин мешуморанд, ки тибқи он субъекти қисми 1 моддаи 133 КҶ

ҚТ умумӣ мебошад, яъне шахси воқеии мукаллаф, ки ба синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан, яъне шонздаҳсолагӣ расидааст. Дигар олимон мешуморанд, ки субъекти ҷинояти таҳлилшаванда махсус мебошад. Масалан, пешниҳод карда мешавад, ки бо қисми 1 моддаи 128 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия (қисми 1 моддаи 133 ҚҶ ҚТ) танҳо амалҳои субъектони махсус бандубаст карда шавад - духтур- равонпишик, кормандони муассисаи тиббӣ, ки танҳо вазифаҳои касбиро иҷро мекунанд: муоинаи ҳолати руҳии бемор, ташҳиси бемор ва ғайра⁷³. Олимони алоҳида ба ин гурӯҳ чунин шахсонро ворид мекунанд, ки розигии онҳо барои ҷойгир кардан ба беморхона ҳангоми ғайриихтиёрӣ амалигардонии он зарур аст (хешу табори наздик, намояндагони қонунӣ)⁷⁴. Дар ҳолати қабул ва иҷрои қарор дар бораи ба беморхона ҷойгир кардан аз тарафи шахсони беваколат (ҳамшираи тиббӣ, фелшер) онҳо ҳам ба ҷавобгарии ҷиноятӣ бо қисми 1 моддаи 128 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия (қисми 1 моддаи 133 ҚҶ ҚТ) кашида мешаванд⁷⁵.

А.С. Горелик мешуморад, ки кормандони беморхонаи беморҳои рӯҳӣ дар танҳои субъекти ҷинояти мазкур шуда метавонанд. Бандубасти ҷинояти мазкур бошад, аз вазифаҳои иҷрокунандаи гунаҳгор вобаста аст. Ҳангоми иҷрои вазифаҳои касбӣ (муоина, ташҳис кардан) ва барои амалҳои ғайриқонунӣ оид ба ҷойгир кардан ба шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ ҷавобгарӣ бо қисми 1 моддаи 128 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия (қисми 1 моддаи 133 ҚҶ ҚТ) амалӣ мешавад, ҳангоми амалигардонии вазифа

⁷³ Авдеев В.А., Авдеева Е.В. Актуальные вопросы квалификации незаконного помещения в психиатрический стационар // Российский следователь. 2013. № 16. С. 20-22; Амосов А.Е. Незаконное лишение свободы в уголовном праве России: виды и характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2009. 23 с.; Евстифеева Е.В. Проблемы применения уголовной ответственности за незаконную госпитализацию в медицинскую организацию, оказывающую психиатрическую помощь в стационарных условиях // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2014. № 6. С. 164-167; Иванова Л.В. Субъект незаконной госпитализации в медицинскую организацию, оказывающую психиатрическую помощь в стационарных условиях: спорные моменты // Юридические исследования. 2016. № 7. С. 7-13.

⁷⁴ Бычков С.Н. К вопросу о субъекте незаконной госпитализации в медицинскую организацию, оказывающую психиатрическую помощь в стационарных условиях // Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. 2015. № 1. С. 16 – 18.

⁷⁵ Уголовный закон в практике мирового судьи: науч.-практ. пособие / под ред. А.В. Галаховой. М., 2005. С. 114–115.

фаҳои амрдиханда бошад (ба сифати сардори шуъба, раиси комиссия тиббӣ, роҳбари муассисаи тиббӣ), барои ғайриқонунӣ ба беморхона ҷойгир кардан бо бо қисми 2 моддаи 128 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия (қисми 2 моддаи 133 КҶ ҚТ) ба ҷавобгарӣ кашида мешавад⁷⁶. Мавқеи мазкур бомантиқ мебошад, лекин дар адабиёти дигари ҳуқуқии ҷиноятӣ мавриди танқид қарор гирифта шудааст.⁷⁷

Нуқтаи назари А.А. Жинкин ҷолиби диққат мебошад, ки ӯ маҳдудкунии ҷавобгарии шахсонро пешниҳод мекунад:

1) амалхое содир намудаанд, ки ба ғайриқонунӣ дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ ҷойгир намудан, равона шудаанд;

2) шахсоне, ки ғайриқонунӣ ба шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ ҷабрдида ро ҷойгир намудаанд ва ҳамзамон се намуди таркиби ҷинояти дидашавандаро ва се намуди субъектони ҷиноятро ҷудо мекунад:

– яқум, шахсоне, ки ба кормандони тиббӣ тааллуқ надоранд (хешу табор, ҳамсоҷо ва ғайра);

– дуом, кормандони тиббӣ, ки дар раванди ҷойгиркунӣ дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ иштирок кардаанд (духтури ёрии таъҷилии рӯҳӣ, аъзоёни комиссия);

– сеом, шахсоне, ки барои ғайриқонунӣ ҷойгир кардани шахс дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ мавқеи хизмати иҳро истифода мебаранд⁷⁸.

Истилоҳи “ғайриқонунӣ ҷойгир кардан дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ” субъекти ҷиноятро дар таркиби асосии ин ҷиноят ба сифати маҳсус муайян мекунад, зеро ҷойгир кардан танҳо дар асоси далелҳои маҳсуси ҳуқуқӣ, ки аз тарафи судҷо ё касбии маҳсус (духтурон – равонпизишкон) ваколатдор шудааст, амалӣ мешавад.

Масъалаи муайян кардани субъекти ҷинояти мазкур барои он мураккаб мебошад, ки раванди қабули қарори хотимаӣ дар бораи ҷойгир намудани шахс дар шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ тӯл мекашад. Дар қабули ин гуна қарор марҳала ба марҳала як чанд духтурон – равонпизишкон иштирок мекунад: яқум, духтуре, ки роҳат

⁷⁶ Полный курс уголовного права: в 5 т. / под ред. А.И. Коробеева. Т. 2. СПб., 2008. С. 442.

⁷⁷ Энциклопедия уголовного права. Т. 14. Преступления против свободы, чести и достоинства личности. СПб., 2010. С. 103.

⁷⁸ Жинкин А.А. Незаконная госпитализация в медицинскую организацию, оказывающую психиатрическую помощь в стационарных условиях (ст. 128 УК РФ): некоторые проблемы квалификации и законодательной регламентации // Теория и практика общественного развития. 2015. № 4. С. 82-85.

барои дар беморхона ҷойгир карданро ба расмият мебарорад (дар ин ҳолат шахс ба беморхона бо ҳамроҳии санитар ҳозир карда мешавад), ё духтури ёрии таъҷилии рӯҳӣ ҳангоми даъвати фаврӣ; дуом, духтури қабулгоҳи беморон (духтури навбатдор), ки шахсро пурсиш мекунад ва таърихи беморию ба расмият мебарорад; сеюм, духтури табобаткунанда, ки беморро дар соатҳои аввал дар беморхона аз назар мегузаронад ва табобатро таъйин мекунад; чорум, шахсе, ки ба шифохонаи бемориҳои рӯҳӣ қабул гардидааст, дар давоми 72 соат бояд аз ҷониби аъзоёни комиссияи духтурон – равонпизишкон мавриди муоинаи ҳатмӣ қарор дода шавад. Маҳз комиссияи духтурон – равонпизишкон мувофиқи моддаи 187 Кодекси тандурусии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дар бораи асоснокӣ ба беморхона ҷойгир карданро қабул мекунанд. Дар ҳолате, ки ба беморхона ҷойгир кардан беасос дониста шавад, шахс дарҳол аз беморхона хориҷ карда мешавад. Саҳми худро инчунин намояндаи беморхона мегузорад, ки ӯ бояд ба суд дар бораи ғайриқонунӣ ҷойгир кардани шахс ариза нависад, агар бо хулосаи комиссия ин гуна ҷойгир кардан дар беморхона асоснок шуда бошад.

Ба ақидаи аксарияти ҳуқуқшиносон, таркиби ҷинояти мазкур аз лаҳзаи ҷойгир кардани шахс дар беморхона новобаста аз муҳлати ҳозир будани ҷабрдида дар он ҷой (худӣ қонун мафҳуми “ҷойгир шудан”-ро намедихад) ба охир расида ҳисобида мешавад, мувофиқатан аъзоёни комиссия (ба он нигоҳ накарда ки онҳо дар фехристи духтурон – равонпизишкон, ки барои қабул кардани қарор ҳуқуқ доранд, дар охир меистанд) субъектони ҷинояти мазкур шуда наметавонанд, ҳатто дар ҳолати мавҷуд будани рафтори манфӣ аз тарафи онҳо. Дар ин ҳолат, духтури қабулгоҳи беморон (духтури навбатдор) гунаҳгор мешавад. Барои он ки ӯ дар муҳлати кӯтоҳ бояд беҳато ҳолати рӯҳии ин шахсро таҳқиқ карда, рафтори ояндаи ӯро пешгӯӣ кунад. Одатан, дар ҳолатҳои мазкур духтури қабулгоҳи беморон ба фикри ҳамкасбон бовар мекунад – ба духтуре, ки барои ҷойгир кардан дар беморхона роҳат омода кардааст; ба духтури ёрии таъҷилии рӯҳӣ, ки ҳангоми ҳозир шудан бо даъвати таъҷилий имконияти баҳогузори рафтори шахсро дошт. Духтури қабулгоҳи беморон, одатан, “аз рӯйи ангеҷаҳои неқ” шахсро дар беморхона “то рӯзи дигар”, воқеан бошад ба хулосаи аъзоёни комиссия умедвор шуда, ба 72 соат ҷой мекунад. Ҳамин тариқ, қарори духтури қабулгоҳи беморон дар бисёр ҳолатҳо пешакӣ муайян шудааст.

Дар ҳақиқат, оғоз кардани парвандаи ҷиноятӣ аз рӯйи ҳодисаи ғайриқонунӣ ҷойгир кардани шахс дар шифохонаи бемо-

риҳои рӯҳӣ, ки ба ӯ баъди 72 соат ҷавоб додаанд, амалан ғайриимкон аст. Ин дар он ҳолат, ки шахс, баръало ба ғайриихти-ёри ҷойгир кардан дар беморхона муҳтоҷ нест, дар ҷашми ҳам-сояҳо бе либос ва ашӯҳои шахси аз хона бароварда мешавад, ӯро мебаранд ва дигар ҷораҳои ҷисмониро истифода мебаранд, во-ситаҳои “оромкунанда” ворид мекунанд. Ӯ аз имконияти даъват кардани намояндаи худ маҳрум карда мешавад. Воқеан, ин шахс ба се шабонарӯз бе иҷозатномаи судя аз озодӣ маҳрум карда мешавад, ба “табобати” тиббӣ ва монетаҳои гуногун дучор ме-шавад. Обруйи худро нигоҳ доштан баъди ҷавоб додан аз бе-морхона ба ин шахс хеле душвор мебошад.

Нуқтаи назари он ҳуқуқшиносон асоснок мебошад, ки ба ақидаи онҳо ба сифати субъекти ҷинояти мазкур шахсони зерин баромад мекунанд: духтур – равонпизишк, ки аъзои комиссияи қабулкунанда мебошад; духтури табобаткунанда ё духтур – равон-пизишки дигар, ки қарори ғайриқонуниро омода кардааст ё бо ин мақсад дар таърихи беморӣ сохтакорӣ кардааст⁷⁹.

Тарафи субъективии ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифо-хонаҳои бемориҳои рӯҳиро гуноҳ дар шакли қасд ташкил медиҳад. Ба ақидаи аксарияти ҳуқуқшиносон, ин ҷиноят бо қасди бевосита содир карда мешавад. Ин маънии онро дорад, ки гунаҳгор дарк мекунад, ки ғайриқонунӣ дар ин беморхона шахси рӯҳан солимро бидуни иродаи ӯ ҷойгир мекунад ё ба беморхона шахсоро бе асоси қонунӣ ҷойгир мекунад, ки бо бемории рӯҳӣ мубтало мебошад ва хоҳони содир намудани ин амал мебошад.

Ангеза ва мақсадҳои ғайриқонунӣ ҷойгир кардани шахс дар беморхонаи бемориҳои рӯҳӣ гуногун мебошанд: манфиат, мансабпарастӣ; нияти бадном кардани ҷабрдида; аз имконияти иштирок кардан дар корҳои хизматӣ ё ҷамъиятӣ, тарбияи кӯдак маҳрум кардани ҷабрдида; хоҳиши озод шудан аз зарурати ни-гоҳбунии хонагии хешу табори кӯҳансол, хоҳиши дар оянда са-бук кардани раванди эътирофи ӯ ҳамчун ношоям, аз худ карда-ни манзили зист, истифода бурдани моликияти ҷабрдида, ин-чунин манфиати шахси ё гурӯҳи дигар ва ғайра.

Бояд қайд кард, ки на ҳама вақт мақсади ҷойгир кардан ба бе-морхонаи бемориҳои рӯҳӣ дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дуруст ба расмият дароварда мешаванд. Дар натиҷаи он, нияти воқеие, ки ҳангоми амалигардонии ин гуна ҷойгир кардан таъқиб карда мешавад, ошкор мегардад.

⁷⁹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А.В. Наумов. М.: Юристъ, 1996. С. 338.

Дар моддаи 133 КҶ ҚТ ангега ва мақсади амалҳои ғайриқонунӣ нишон дода нашудааст ва барои ҳамин ҳангоми бандубасти кирдор таъсири худро намерасонад, лекин хусусияти онҳо, ба фикри мо, бояд аз тарафи суд ҳангоми муайян кардани чораҳои ҷазо ба гунаҳгор ба назар гирифта шаванд.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 1 моддаи 133 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, дараҷаи миёна мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз як то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 133 КҶ ҚТ се ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ муқаррар гардидаанд, ки агар:

а) бо ғарази шахсӣ содир шуда бошад;

б) аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

в) аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида гардидааст ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Бо ғарази шахсӣ содир намудани ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарӣ дар банди “а” қисми 2 моддаи 133 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст. Таркиби ҷинояти мазкур дар он ҳолат ҷой дорад, ки агар шахс шахси дигарро барои ба даст овардани манфиати моддӣ ё дигар манфиатҳо ё бо нияти халос шудан аз сарфаи моддӣ ғайриқонунӣ дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ ҷойгир намуда бошад.

Агар, ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад, пас кирдори ӯ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарӣ бо банди “б” қисми 2 моддаи 133 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Ҳамчун шахсе, ки “мавқеи хизматиҳои худро истифода мебарад”, яъне ба ӯ ваколатҳои ташкилӣ-фармондихӣ дода шудааст ва ваколатҳои худро бар зидди манфиатҳои хизматӣ истифода мебарад, метавонад, сардухтури беморхона, яке аз роҳбарони беморхона ё мудири шӯъба, шахси болоистода дар мақомоти тандурустӣ ё шахси дигар шавад, ки ӯ бо дарназардошти мавқеи хизматиҳои худ метавонад ба қабули қарор дар бораи ғайриқонунӣ ҷойгир кардани ҷабрдида дар шифохонаи беморони рӯҳӣ таъсир расонад.

Дар банди “в” қисми 2 моддаи 133 КҶ ҚТ ғайриқонунӣ ҷойгир намудан дар шифохонаҳои бемориҳои рӯҳӣ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар намудааст, ки агар он аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида гардидааст ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Марги чабрдида метавонад, дар натиҷаи расонидан ба ӯ чароҳати ҷисмонӣ ҳангоми ором кардани муқобилияти ӯ, пешгирии кӯшиши гурехтан, нодуруст ё аз меъёр зиёд истифода бурдани “чораҳои ҷисмонӣ барои ором кардан”, ва ё муайянкунии нодурусти воситаҳои табобатӣ. Аз ҷумла, марг метавонад дар натиҷаи ворид кардани дору бе санҷиши он, ҳамлаи бемори руҳии дигар, ки дар натиҷаи бедикқатии кормандони тиббӣ бо шахси ғайриқонунӣ ҷойгир шуда дар як ҳучра хобонида шудааст, ба миён ояд⁸⁰.

Ба оқибатҳои вазнини дигар, расонидани зарари вазнин ё зарари миёна ба саломатии чабрдида, дохил шуда метавонанд. Муаллифони алоҳида ба оқибатҳои вазнини дигар, инчунин дуру дароз дар беморхона ҷойгир буданро мансуб медонанд. Дар зери оқибатҳои вазнини дигар, инчунин расонидани зарари калони молу мулкӣ ё зарари маънавӣ (масалан, гум шудани обрӯи корӣ) фаҳмида мешавад. Масъаларо дар бораи он, ки оқибатҳо вазнин мебошанд ё не, дар ҳар як ҳолати мушаххас суд ҳал мекунад⁸¹.

Агар, худӣ ғайриқонунӣ ҷойгир кардан дар беморхонаи беморҳои руҳӣ, ҳамчун қасдона содиршуда ҳисобида шавад, пас оқибат дар намуди марг ё дигар оқибатҳои вазнин қасди гунаҳгорро дар бар намегиранд ва маҳз дар ин сурат ҷавобгарӣ бо банди “в” қисми 2 моддаи 133 КҶ ҚТ фаро мерасад. Дар акси ҳол, кирдори шахс ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бо моддаи 133 ва моддаи дахлдори (104, 110 ва ғайра) КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Расидани оқибатҳои вазнин бояд бо ғайриқонунӣ ҷойгир намудани шахси зерин дар беморхонаи беморҳои рӯҳӣ алоқаманд бошад.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 2 моддаи 133 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин мебошад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол ва маҳрум сохтан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол чазо дода мешавад.

Маҷбуркунӣ

Маҷбуркунӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 134 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз як қисм иборат аст.

⁸⁰ Комментарий к УК РФ с постатейными материалами судебной практикой / под общ. ред. С.И. Никулина. М., 2000. С. 359.

⁸¹ Хмельницкий Б.Г. Уголовная ответственность при незаконном помещении человека в психиатрический стационар // Вестник психотерапии. 2006. № 16. С. 154-158.

Объекти бевоситаи ин ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки озодии ҷисмонии шахсро таъмин менамояд, ташкил медиҳад.

Тарафи объективии ҷинояти номбурда дар ҳаракатҳои ғайриқонунӣ ба шакли маҷбур намудани шахс барои иҷро кардан ё иҷро накардани ягон ҳаракат, ки бо таҳдиди истифодаи зӯрварӣ нисбати ӯ ё нисбати дигар шахсони ба ӯ наздик, несту нобуд ё вайрон кардани молу мулкҳои онҳо, паҳн кардани маълумоти тухматангез ё ифшо намудани дигар маълумоте, ки онҳо онро ниҳон доштан мехоҳанд ва ё бо роҳи таҳдиди поймол намудани ҳуқуқ, озодӣ ва мафиатҳои қонунии ин шахсон, бидуни аломатҳои ҷиноятҳои нисбатан вазнин, ифода мебад.

Чихеле, ки аз дизпозитсияи моддаи мазкур бар меояд, ин ҷиноят аз ҳаракатҳои гуногун иборат аст.

Маҷбур намудани шахс барои иҷро кардани ягон ҳаракат, ҳаракати яқинӣ дар ин модда пешбинишуда буда, чунин маъно дорад, ки шахси гунаҳгор ҷабрдидадаро бо тарзҳои гуногуни дар дизпозитсияи моддаи мазкур пешбинишуда барои ба амал баровардани ягон ҳаракати аҳамияти ҳуқуқидошта, равона мекунад. Ҳамин тавр, И 10 октябри соли 2008 бо ҳамроҳии Ҳ маҳсулотҳои хушкмевагиҳои ҳамкишлоқхояшон, аз ҷумла Э – ро бо воситаи вагонқатора аз истгоҳи роҳи оҳани Исфара ба истгоҳи роҳи оҳани «Локоти» шаҳри Рубтсовски Федератсияи Россия бо мақсади ба фурӯш баровардан, ирсол кард. Пас аз рафта расидани вагонқатора, таърихи 5 ноябри соли 2008 ба ӯ аз шаҳри Рубтсовски Федератсияи Россия хешовандаш Ғ, ки қабулкунандаи вагонқатораи мазкур ва намояндаи ӯ дар он ҷой мебошад, тариқи тариқи телефони мобилӣ хабар мерасонад, ки аз дохили вагонқатораи омада расида қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқи Рубтсовски Федератсияи Россия дар вақти азназаргузаронии қуттиҳои дар дохилашон олуболу мавҷудбудаи ба Э тааллуқдошта воситаи нашъадори навъи «героин» дарёфт карда шудааст. Вале, ҳуди Э барои қабул кардани маҳсулотҳои ҳозир нагардида, ҳамчун гумонбар Б, ки вагонқатора ба номи ӯ ҳуҷҷатгузори карда шуда буд, дастгир карда шудааст. Сипас, қормандони ҳифзи ҳуқуқи Федератсияи Россия талаб намудаанд, то ки соҳиби қуттиҳои аз дохилашон воситаҳои нашъадор дарёфткардашуда ҳозир нагардад, маҳсулотҳои дар вагонқатора мавҷудбударо ба соҳибаш бар намегардонанд ва борқабулкунанда Б. ҷавоб намедиханд. Ҳамчунин, дар ин вақт ҳуди Б ба рафиқонаш Р ва Ю занг зада хоҳиш менамояд, ки ба шаҳри Исфара рафта, бо ҳамроҳии И ва Ҳ соҳиби қуттиҳои мевагиҳо Э., ки аз қуттиҳои

маводи нашъаовари навъи «героин» дарёфт шудааст, ба шаҳри Рубтсовски Федератсияи Россия равон намоянд. Бо ин мақсад Р ба И занг зада хабар мерасонад, ки бо зудӣ Э. дарёфт намуда, ба шаҳри Рубтсовск фиристонад. Ҳамон рӯз тахминан соати 19:00 Ҳ ба манзили истиқоматии Э рафта, ба падараш хабар мерасонад, ки аз дохили маҳсулотҳои ирсолнамудаи фарзандаш Э воситаи нашъадори навъи «героин» дарёфт карда шудааст ва рафтани фарзандаш ба Рубтсови Федератсияи Россия ҳатмист. Падари Э ба Ҳ мегӯяд, ки ман оид ба фаъолияти тичоратии писарам хабаре надорам. Сипас Ҳ, падари Э. ба воситаи автомашинаи шахсиаш ба маркази шаҳри Исфара ба назди И меорад. Дар ҳамин вақт Р бо ҳамроҳии рафиқаш Ю омада мебинанд, ки И падари Э. бо мақсади дарёфт намудани писараш лату кӯб карда истодааст. Падари Э зикр менамояд, ки писараш 04 октябри соли 2008 ба Федератсияи Россия рафтааст. Сипас онҳо маслиҳат мекунанд, ки барои аз Рубтсовски Федератсияи Россия дарёфт намудани Э, падарашро ба он ҷой равон созанд. Барои амалӣ намудани ин қасди ҷиноятии худ, Ҳ ва И таърихи 06 ноябри соли 2008 тахминан соати 02:00 дахлнопазирии манзилро поймол намуда, бар хилофи хохиши соҳибхона хонаи истиқоматии падари Э ғайриқонунӣ ворид гардида кофтуков намуда шиносномаашро гирифта, ӯро маҷбуран ба автомашинаи худ савор намуда, тахминан соати 04:30 ба фурудгоҳи байналмилалӣ шаҳри Хучанд ҳозир мегарданд. Дар он ҷой Ю ва Р шиносномаи Ҳ ва падари Э. гирифта, барои гуселонидани онҳо ба самти «Хучанд – Новосибирск» чипта харидорӣ менамоянд, ки баъди гузаштани қайди назорати сарҳадот дар фурудгоҳи байналмилалӣ шаҳри Хучанд падари Э ва Ҳ аз ҷониби кормандони ШВКД дар нақлиёти Вилояти Суғд дастгир карда мешаванд. Бо ҳукми суди ноҳияи Бобочон Ғафуров И ва Ҳ бо моддаи 134 ва банди «а» қисми 2 моддаи 147 КҶ ҚТ, инчунин Ю ва Р бо моддаи 134 КҶ ҚТ гунаҳгор доништа шудаанд⁸².

Маҷбур намудани шахс барои иҷро накардани ягон ҳаракат чунин маъно дорад, ки шахси гунаҳгор ҷабрдидаро бо тарзҳои гуногуни фишор дар ҳолате қарор медиҳад, ки ӯ ҳаракатеро, ки бояд иҷро мекард, барои даст кашидан аз иҷрои он, равона мекунад.

Дар зери мафҳуми бо таҳдиди истифодаи зӯрварӣ маҷбур намудани шахс барои иҷро кардан ё накардани ягон ҳаракат ҳама гуна ҳаракатҳои шахси гунаҳгор, ки ба ҷабрдида таъсири рӯҳӣ мерасонанд, фаҳмида мешавад. Масалан, бо корд ё силоҳи оташфи-

⁸² Бойгонии суди ноҳияи Бобочон Ғафурови Вилояти Суғд // 2008.

шон тарсонидани чабрдида ва барои ичрои коре маҷбур намудан. Воқеъ будани таҳдид дар ин ҷо ҳатмӣ мебошад.

Бояд тазаққур дод, ки таҳдид на танҳо бевосита ба худи чабрдида равона мегардад, балки нисбати шахсони ба ӯ наздик низ равона шуданаш мумкин аст. Чабрдида барои ҳимояи шахсони ба ӯ наздик ва пешгирии оқибатҳои вазнин аз қабилӣ зарар ба саломатӣ ва оқибати марғ дар зери фишори рӯҳӣ қарор гирифта, маҷбур мешавад, ки амалеро ба манфиати гунаҳгор ё шахси сеюм иҷро намояд.

Дар адабиёти ҳуқуқии ватанӣ таҳдид дар ҷинояти мазкур чунин шарҳ дода шудааст: «таҳдиди истифодаи зӯроварӣ ин таҳдиди ба амал баровардани таъсири ҷисмонӣ ба чабрдида ё ашхоси ба ӯ наздик мебошад, ки мумкин аст бо таҳдиди куштан ё расонидани дараҷаҳои гуногуни зарар ба саломатӣ алоқаманд бошанд»⁸³.

Бояд қайд намуд, ки доираи шахсони ба чабрдида наздик нисбати доираи хешовандони наздик васеътар мебошад, чунки шахсони наздик ҳам хешовандони наздик ва ҳам дигар шахсоне, ки тақдири онҳо барои чабрдида аҳаммият дорад, дар назар дошта мешавад. Аз қабилӣ дӯсти наздик, дугона ё рафиқи наздик, ҳамзист ва ғайра.

Таҳдиди несту нобуд ё вайрон кардани молу мулки чабрдида ё ашхоси ба ӯ наздик ҳама гуна ҳаракате фаҳмида мешавад, ки ба тарсонидани чабрдида чиҳати пурра ё қисман аз байн бурдани молу мулки ӯ ё шахсони наздики ӯ равона мегардад.

Дар зери мафҳуми несту нобуд кардани молу мулк чунин кирдорҳои фаҳмида мешаванд, ки дар натиҷаи он молу мулк пурра ба ҳолати корношоямӣ расонида шуда, он тамоман аҳаммияти хоҷагӣ ва арзиши иқтисодии худро гум мекунанд ва аз рӯйи таъйиноташ истифода бурдани онҳо номумкин мегардад.

Дар зери мафҳуми вайрон кардани молу мулк кирдорҳои фаҳмида мешаванд, ки дар натиҷаи содир гардидани онҳо, молу мулк қисман корношоям гардида, бе барқарор ё таъмир кардани он, молу мулкро мувофиқи таъйиноташ истифода бурдан имконнопазир мегардад.

Агар ба воситаи таҳдиди несту нобуд ё вайрон кардани молу мулки чабрдида шахси гунаҳгор барои амалӣ намудани ҳаракати худ ноил нашавад ва молу мулкро пурра ё қисман несту нобуд ё вайрон намояд, кирдорҳои ӯ ҳамчун маҷмӯи ҷиноят, яъне маҷбуркунӣ ва қасдан несту нобуд ё вайрон кардани молу мулки ғайр бан-

⁸³ Тафсири ба КҶ ҚТ // Дар зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе, 2006. С. 281.

дубаст карда мешаванд, чунки дар ҷинояти мазкур танҳо дар бораи «таҳдид» суҳан меравад.

Дигар ҳаракате, ки дар ҷинояти мазкур пешбинӣ шудааст, ин маҷбур намудани шахс барои иҷро кардан ё накардани ягон ҳаракат бо таҳдиди паҳн кардани маълумоти тухматангез мебошад.

Маълумоти тухматангез чунин маълумоти бардурӯғи бофташудае мебошад, ки ба ҳолати ҳақиқӣ мутобиқат намекунад ва нисбати ҷабрдида равона мегардад. Маъмулан гунаҳгор малумотеро пешакӣ таҳрезӣ мекунад, ки он пастзанандаи обрӯ ва эътибори шахс бошад ва ҳамчун фишор истифода бурда шавад. Фишор дар шакли таҳдиди ба таври оммавӣ паҳн кардани чунин маълумот дар байни одамон, дар сурати қонеъ накардани талаботи ҷинояткор зоҳир мегардад. Хусусияти хоси маълумоти тухматангез дар он аст, ки он бояд ҳатман бардурӯғ бошад ва доғдоркунандаи шаъну шарафи инсон бошад.

Дар ин ҷиноят дар баробари таҳдиди паҳн кардани маълумоти тухматангез, таҳдиди паҳн намудани дигар маълумоте, ки ҷабрдида онро ниҳон доштан меҳаҳад, низ ҷой дорад.

Гарчанде қонунгузор ибораи шантажро (иръоб) дар ин ҷо истифода набурдааст, лекин мантиқан ин ҳаракатҳоро ҳамчун шантаж (иръоб) баҳо додан дуруст мебошад. Агар ба диди муқоисавӣ назар афканем, дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ» иръоб (шантаж) ҳамчун «таҳдиди хабар додани маълумоте, ки шахсро бадном мекунанд» шарҳ дода шудааст⁸⁴.

Аз гуфтаҳои дар боло зикршуда бар меояд, ки шахси гунаҳгор ҷабрдидаро бо таҳдиди паҳн намудани маълумоте, ки ҷабрдида онро ниҳон доштан меҳаҳад ё маълумоте, ки шахсро бадном мекунанд, барои иҷро кардан ё накардани ягон ҳаракат маҷбур менамояд.

Фарқи таҳдиди паҳн кардани маълумоти тухматангез аз таҳдиди паҳн намудани дигар маълумоте, ки ҷабрдида онро ниҳон доштан меҳаҳад, дар он аст, ки дар якумин ҳама вақт маълумот бояд хусусияти дуруғомез ва бофташударо доро буда, ба ҳолати воқеӣ мувофиқ нест, аммо дар таҳдиди паҳн намудани дигар

⁸⁴ Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ» № 4. аз 25.06.2004. Банди 21 // Маҷмуаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 48.

маълумоте, ки чабрдида онро ниҳон доштан меҳоҳад, дурӯғ будани маълумот ҷой дошта наметавонад.

Дигар ҳаракате, ки шахсро, барои иҷро кардан ё накардани ягон ҳаракат маҷбур менамояд, ин бо роҳи таҳдиди поймол намудани ҳуқуқ, озодӣ ва мафиатҳои қонунии ин шахсон мебошад.

Дар зери мафҳуми ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии шахс, он ҳуқуқу озодихое дар назар дошта шудааст, ки аз тарафи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ кафолат дода шудаанд. Дар ҳаракати дар боло зикршуда шахси гунаҳгор чабрдидаро барои ба амал баровардани (набаровардани) амали муайян бо роҳи фишори рӯҳӣ бо шакли тарсонидани он ки ба манфиатҳои қонунии ӯ таъсир мерасонад, маҷбур менамояд.

Чуноне, ки аз дизпозитсияи моддаи мазкур бар меояд, ҳаракатҳои шахси гунаҳгор танҳо дар ҳолате бо ин модда бандубаст карда мешаванд, ки аломатҳои ҷиноятҳои нисбатан вазнин истисно бошанд.

Чунончи, муқаррароти моддаи 134 Кодекси ҷиноятӣ он ҳаракатҳоеро муайян намудааст, ки дар дигар ҷиноятҳо низ ҷой доранд.

Масалан, таҳдиди истифодаи зӯрварӣ нисбати чабрдида ё нисбати ашхоси ба ӯ наздик дар дигар ҷиноятҳо аз қабилӣ роҳзанӣ, тамаъҷӯӣ ва ғайра ҷой дорад, аммо таҳдиди истифодаи зӯрварӣ дар ин ҷиноятҳо барои тасарруфи молу мулк равона мегардад. Ҳамчунин чунин ҳаракати таҳдиди несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк ва таҳдиди ифшо намудани дигар маълумоте, ки чабрдида онҳоро ниҳон доштан меҳоҳад, (шантаж) дар дигар ҷиноятҳо аз қабилӣ маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ (м. 140 КҶ ҚТ), ба фоҳишагӣ ҷалб намудан (м. 238 КҶ ҚТ), тамаъҷӯӣ (м. 250 КҶ ҚТ) ришвадиҳӣ ё маҷбур кардан барои додани баёноти бардурӯғ, хулосаи бардурӯғ ё тарҷумаи нодуруст (м. 353 КҶ ҚТ) ҷой дорад. Агар дар ҷинояти ба фоҳишагӣ ҷалб намудан шахсро бо ин роҳ ба фоҳишагӣ ҷалб намояд, пас дар ҷинояти маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ ба алоқаи ҷинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ё анҷом додани дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ маҷбур менамояд. Инчунин агар дар ҷинояти тамаъҷӯӣ шахси гунаҳгор бо таҳдиди ифшои маълумоти беобрӯкунанда (бадномкунанда) нисбати чабрдида ё наздикони ӯ ва бо таҳдиди несту нобуд, вайрон кардани молу мулки ғайр молу мулкро тасарруф намояд, пас дар ҷинояти ришвадиҳӣ ё маҷбур кардан барои додани баёноти бардурӯғ, хулосаи бардурӯғ ё тарҷумаи нодуруст

бошад, шоҳид ва ҷабрдидаро барои додани нишондоди бардурӯғ, коршиносро барои пешниҳоди хулосаи бардурӯғ ва тарҷумонро ҷихати нодуруст тарҷума кардан, маҷбур менамояд. Аз гуфтаҳои дар боло зикршуда чунин хулоса баровардан зарур аст, ки дар ҳолати ҷой надоштани ҳаракатҳои дар боло зикршуда яъне мавҷуд набудани ҷиноятҳои нисбатан вазнин кирдорҳои шахс бо моддаи 134 КҶ яъне маҷбуркунӣ бандубаст карда мешаванд.

Ҳангоми баррасӣ намудани чунин парвандаҳои ҷиноятӣ бояд таркиби ҷинояти мазкурро аз таркиби ҷинояти бо моддаи 267 КҶ ҚТ пешбинишуда фарқ кард. Агар маҷбуркунӣ оид ба амал баровардани ягон ҳаракатҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ ҷой дошта бошад, он гоҳ чунин кирдори содиршуда таркиби моддаи 267 КҶ ҚТ ташкил медиҳад. Мисол, бастани шартномаи хариду фурӯш, пудрат, иҷора ва ғ. Маҷбуркунӣ, ки дар моддаи 134 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, ин чунин таъсирирасонӣ ба иродаи ҷабрдида мебошад, ки барои иҷро намудани ҳаракатҳои (ё иҷро нанамудани ягон ҳаракатҳо) хусусияти иқтисодӣ надошта, равона карда шудаанд. Мисол, маҷбур намудани муаллим барои ба донишҷӯ гузоштани баҳои қаноатбахш, маҷбур намудани духтур барои додани варақаи корношоямӣ ва ғайра⁸⁵.

Аз рӯи конструкция таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани ҳаракатҳои дар дизпозитсия пешбинишуда новобаста аз фаро расидани оқибати ба ҷамъият хавфнок хотимаёфта маҳсуб меёбад.

Тарафи субъективии ҷинояти номбурда аз гуноҳ дар шакли қасд иборат аст. Шахси гунаҳгор дарк менамояд, ки ҷабрдидаро бар хилофи иродааш барои иҷро кардан ё иҷро накардани ягон ҳаракат маҷбур намуда истодааст ва хоҳони маҷбур намудани ӯ ва маҳдуд намудани озодии ӯ мебошад.

Субъекти ин ҷиноят шахси воқеии муқаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни 16 солагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти маҷбуркунӣ начандон вазнин эътироф мешавад: ба қорҳои ҳатмӣ ба муҳлати аз яқсаду ҳаштод то дусад чил соат ё бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад.

⁸⁵ Тафсир ба КҶ ҚТ // Дар зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе, 2006. С. 281.

§ 3. Чиноятҳо ба муқобили обрӯ ва эътибори шахс

Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯ

Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯ ҳамчун чиноят дар моддаи 137 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат мебошад.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 64 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон сарвари давлат ва ҳокимияти иҷроия (Ҳукумат), Сарфармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва Шӯрои амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро роҳбарӣ мекунад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти ҳимояи давлат қарор дошта, ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва шаъну шарафи ӯро Қонун ҳимоя мекунад. Шахсоне, ки ба ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва шаъну шарафи Президент қасд мекунад, мувофиқи КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Маҳз, моддаи 137 КҶ ҚТ шаъну шарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳифз мекунад.

Он вақт кирдори шахс бо моддаи 137 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад, ки агар вай таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯро содир кунад.

Объекти бевоситаи ин чиноятро муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшавандае ташкил медиҳад, ки дар вақти содир намудани таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯ, ба обрӯ, эътибор ва номи неки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъсири бад мерасонад ё таҳдиди расонидани чунин таъсир ба миён меояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро шахрвандони Тоҷикистон ба тарзи умумӣ, мустақим, баробар ва овоздиҳии пинҳонӣ ба муҳлати 7 сол интиҳоб менамоянд. Минбаъд, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳомии Конститутсия ва қонунҳо, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, кафили истиқлолияти миллӣ, ягонагӣ ва тамомияти пойдориву бардавомии давлат, мураттабии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ҳамкориҳои онҳо, риояи қарордодҳои байналмилалӣ Тоҷикистон мебошад. Содир намудани чинояти мазкур, дар радифи обрӯ ва эътибори Президент, инчунин ба фаъолияти муътадили кории ӯ ҷиҳати ҳомии Конститутсия ва қонунҳо, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, кафили истиқлолияти миллӣ, ягонагӣ ва тамомияти пойдориву

бардавомии давлат, муараттабии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ҳамкориҳои онҳо, риояи қарордодҳои байналмилалӣ Тоҷикистон ва будан, таъсири манфи расониданаш аз имкон дур нест.

Мутобиқи муқаррароти сарҳати 2 моддаи 66 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзаде Президент интихобшуда ҳисоб меёбад, ки ба тарафдорӣ ӯ бештар аз нисфи интихобкунандагонӣ ширкатварзида овоз дода бошанд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад аз номи тамоми халқи кишвар сухан гӯяд. Аз ин бар меояд, ки дар баробари содир намудани ин ҷинойт, инчунин манфиатҳои тамоми халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон поймол шуда, дар беҳтиромии онҳо ифода мегардад.

Ба сифати ҷабрдидаи ин ҷинойт танҳо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад мекунад.

Тарафи объективӣ ҷинойти мазкурро кирдор дар шакли ҳаракатҳои ташкил медиҳад, ки онҳо барои таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тухмат кардан ба ӯ, равона гардидаанд.

Дар моддаи 137 КҶ ҚТ ду таркиби мустақили ҷинойт ифода гардидааст:

1. Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
2. Тухмат кардан ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – дар беадабона, бо алфози қабех паст задани обрӯ ва эътибори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди омма, ифода мегардад ва аз ҳамин лаҳза ин ҷинойт хотимаёфта эътироф мешавад.

Тухмат кардан ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – дар дидаю дониста паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, ки обрӯю эътибори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро паст мезанад ё ба номи некаш нанг меорад, ифода мегардад. Паҳн кардани маълумот бояд дар байни одамон шуда бошад ва он на фақат бардурӯғ, инчунин обрӯ ва эътибори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро пастзананда бошанд. Маълумот ба ҳолати ҳақиқӣ рост намеояд, он бофтаву бардурӯғ (фикр карда баромада шуда) мебошад. Дар акси ҳол, тухмати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой надорад⁸⁶.

Тухмат кардан ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лаҳзаи дастрас шудани маълумоти бардурӯғи шаъну шарафи ӯро пастзананда дар назди аъзоёни ҷамъият ё шахси алоҳида тамомшуда ҳисобида мешавад.

⁸⁶ Тафсири ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 282.

Аз гуфтаҳои боло бар меояд, ки таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ тӯҳмат кардан ба ӯ, хотимаёфта эътироф мешавад.

Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муқобили обрӯ ва эътибори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон равона гардида, дар намуди беадабона, барои ҷамъият қабулнашаванда мебошанд, равона карда шудаанд. Дар ин ҷо бардурӯғ ӯ нораво будани баҳодихӣ аҳаммият надорад.

Фарқияти тӯҳмат кардан ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он аст, ки дар тӯҳмат гунаҳгор маълумоте, ки гӯё ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуб аст, паҳн мекунад, дар таҳқир бошад, нисбати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо алфози қабех ва суҳанҳои беадабонаю ғайриахлоқӣ баҳои манфӣ дода мешавад. Дигар фарқияти онҳо дар он зоҳир мегардад, ки таҳқир хусусияти оммавӣ дорад. Таҳқири оммавӣ чунин маъно дорад, ки он бояд дар назди мардуми зиёд содир карда шавад. Мисол, дар маҷлис, лексия, истифодаи ВАО, шабакаи Интернет ва ғайра.

Тарафи субъективии таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ тӯҳмат кардан ба ӯро қасди бевосита ташкил медиҳад. Дар ин ҷо бояд муқаррар кард, ки гунаҳгор дидаю доништа нисбат ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқир кардааст ӯ маълумоти бардурӯғро паҳн кардааст, ки ба обрӯ ва эътибори шахсияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва номи неки ӯ таҷовуз меорад. Кирдорҳои мазкур барои бадном кардани Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудаанд.

Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ тӯҳмат кардан ба ӯ дар бисёр ҳолатҳо бо ангезаи қасдгирӣ, рашк ва монанди инҳо содир карда мешавад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ тӯҳмат кардан ба ӯ, ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 137 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад, зеро санксияи он чунин нишон дода шудааст: «бо ҷарима ба андозаи аз сад то панҷсад нишондиханда барои ҳисобҳо ӯ ба қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то як сол ҷазо дода мешавад».

Дар қисми 2 моддаи 137 КҶ ҚТ таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ тӯҳмат кардан ба ӯ бо ҳолати вазнинку-

нандаи чавобгарӣ пешбинӣ гардидааст. Яъне, таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯ бо истифодаи матбуот дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет содир шуда бошад.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» таҳти № 961 аз 19 март соли 2013, воситаҳои ахбори омма – матбуоти даврӣ, ҳамчунин агентҳои иттилоотӣ, барномаҳои телевизиону радио, кинохроникаҳо, сабтҳо ва барномаҳои аудио ва аудиовизуалӣ мебошанд, ки дар як сол на камтар аз як маротиба тавассути эфир ё кабел паҳн мешаванд. Ба сифати матбуоти даврӣ – рӯзномаву ҳафтаномаҳо, маҷаллаҳо, солнома ва маҷмӯаву буллетенҳо, ки номи доимӣ, рақами қорӣ дошта, дар вақту замони муайян (на камтар аз як маротиба дар як сол) ба таъб мерасанд, эътироф мешаванд.

Шабакаҳои интернетӣ дар замони муосир ҳамчун паҳнкунандаи маълумот дар ҳома, маҷеи асосиро ишғол мекунанд. Дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба воситаҳои муқаррарнамудаи Вазорати алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон шабакаҳои интернетӣ ба аҳоли дастрас мебошанд. Аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар аз шабакаҳои иҷтимоии интернетии ok.ru (одноклассники), imo, viber, ВКонтакте, WhatsApp, Facebook ва ба инҳо монанд, истифода мекунанд. Ҳамин тавр, У. давоми соли 2013 дар шабакаи иҷтимоии интернетии «ok.ru - одноклассники» бо номи «Р... В...» саҳифаи интернетии худро кушодааст. Минбаъд ӯ, бо мақсади таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тӯҳмат кардан ба ӯ тавассути шабакаи интернет дар давоми соли 2015 то санаи 05 июли соли 2017 дар саҳифаи интернетии худ шиору гуфтаҳо, ки хусусияти таҳқири Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тӯҳмат кардан ба унвони ӯро доранд, қой дода онҳо ро паҳн ва дастраси дигарон кардааст. Ӯ дар саҳифаи интернетии худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо ибораҳои таҳқиромез ва ҳақоратҳо бо алфози қабех аз шахсият таҳқир намуда, инчунин бо навиштаҷот тӯҳматҳои нораво кардааст, ки он кас заминҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро фурухтаанд. Мувофиқи ҳулосаи мутахассисони Шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи Илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон – «шабакаи иҷтимоии интернетии Одноклассники» шабакаи оммавист ва айбдоршаванда – У. дар саҳифаи интернетии худ нисбати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вожаҳои таҳқиромезро истифода намудааст. Инчунин, дар

мавод (дар маводи пешниҳодгардида иборат аз 11 саҳифа аз саҳифаи интернетӣ) айбдоршаванда зиёда аз панҷ маротиба ибораҳои таҳқиромезро истифода намудааст». Суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе кирдори судшаванда У – ро чунин бандубаст намуд: «У. бо қисми 2 моддаи 137 КҶ ҚТ гунаҳгор доништа шуда, нисбаташ 4 (чор) сол ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ, бо нигоҳ доштан дар колонияи ислоҳии дорой низомаш умумӣ таъйин карда шавад»⁸⁷.

Дар воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоии интернетии зикргардида, маълумоти ҷойдодашуда дар ҳол мавриди мутолиаи мардуми кишвар ва ҳатто курраи замин мегарданд. Маҳз, барои чунин хусусияҳояшон таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯ бо истифодаи матбуот дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернетӣ ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ гардидаанд.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 137 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна эътироф мешавад, зеро санксияи он чунин нишон дода шудааст: бо корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол ҷазо дода мешавад

Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ

Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 137¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз ду қисм иборат мебошад.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ барои қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон нав мебошад ва он 14 ноябри соли 2016 таҳти № 1358 бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тағйири иловаҳо ба КҶ ҚТ» криминализиатсия гардидааст.

Олимони ватанӣ, Арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Т.Ш. Шарипов ва доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор А.И. Сафарзода бо дарназардошти муҳимияти ҳифзи манфиатҳои Асосгузори сулҳу

⁸⁷ Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе // Парвандаи № 1 – 329/17.

вахдати миллӣ – Пешвои миллат, ханӯз 18 март соли 2016⁸⁸ чунин пешниҳод намуда буданд: «... мувофиқи моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъминот, адои хизмат ва муҳофизати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 4 ноябри соли 1995 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти ҳимояи давлат қарор дорад. Ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва шаъну шарафи Президент таҳти ҳимояи Қонун мебошад. Шахсоне, ки ба ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва шаъну шарафи Президент қасд мекунанд, мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Аз ин рӯ, шахсоне, ки ба ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва шаъну шарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қасд мекунанд, бо қонунгузории ҷиноятӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Мутобиқан ба ин, дар моддаи 137 Кодекси ҷиноятӣ барои таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ё тухмат кардан ба ӯ ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст. Азбаски меъёри моддаи мазкур танҳо ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мутаалиқ аст, пас зарурати ворид намудани моддаи нав – моддаи 137¹ ба мазмуни зайл ба миён меояд: “Моддаи 137¹. Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тухмат кардан ба ӯ

1) Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тухмат кардан ба ӯ,

– бо ҷарима ба андозаи аз сад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё ба корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то як сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор бо истифодаи матбуот дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет содир шуда бошад,

– бо корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол ҷазо дода мешавад”.

Объекти ҷинояти мазкурро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае ташкил медиҳанд, ки обрӯ ва эътибори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллатро таъмин менамоянд.

Мутобиқи қисми 3 моддаи 2 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат», ки таҳти № 1356 аз 14 ноябри соли 2016 қабул гардидааст, ба сифати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ

⁸⁸ Шарипов Т., Сафарзода А. Такмили қонунгузории ҷиноятӣ дар Партави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат» // Минбари ҳуқуқшинос. № 4-5 (37-38). 18-уми март соли 2016.

Раҳмон, ки барои халқи Тоҷикистон хизматҳои бузургу беназир кардааст, эътироф карда мешавад.

Доир ба беназирии хизматҳои бузурги Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои халқи Тоҷикистон дар асарҳои адибон, мутафаккирони аҳолии омии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷи кишвар, ифода гардидаанд.

Саргузашти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон воқеан достони пур аз корнома ва қаҳрамонихост. Тоҷикон дар тӯли таърих саргузашти сангину душвореро паси сар намудаанд. Миллати тамаддунофари тоҷик дар масири таърих тавонист бо ақлу заковат ва шахсиятҳои шинохтааш обрӯю нуфуз ва ваҳдати худро нигоҳ дорад. Ин миллати соҳибтамаддун бо нобиғогони илму ҳунараш, ки барои аз байн нарафтани фарҳангу забон асарҳои нодиреро эҷод намудаанд, то ба имрӯз ба ҷаҳониён муаррифи мегардад ва то кунун хислати ваҳдатпарастии ваҳдатҷӯии худро гум накардаанд. Нахустин бор, пас аз муддати зиёд баъди Исмоили Сомонӣ, устод Садриддин Айни, Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Нусратулло Махсум, Шириншо Шотемур, халқи тоҷик соҳиби чунин ходими давлативу ватандусте чун Эмомалӣ Раҳмон шуд, ки моро ба сӯи ҳадафи ниҳой, ба ваҳдату ягонагӣ ва сулҳу беҳбудӣ роҳнамоӣ мекунад.

Дар баробари соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, як имтиҳони саҳту сангини дигареро барои мардуми кишвар пеш овард, ки он ҷанги таҳмилии шахрвандӣ буд. Дар ҳамон шабу рӯз миллати тоҷик дар оғӯши ҷанги хонамонсӯз буд, касе ё чизе пеши ин хатари нобудшавии Тоҷикистонро гирифта наметавонист, миллат рӯ ба нестшавӣ оварда буд, аммо ба қавли Наргис Зиёева «худованди бузург раҳми миллати тоҷикро хӯрд ва шахсеро бо номи Эмомалӣ Раҳмон, Пешвои тоҷикони ҷаҳон вориди арсаи сиёсат намуд, ки ин миллату ин сарзаминро аз парокандагӣ ва аз ғаркаи хун шудан раҳо карда, сулҳи комилро насиби онҳо гардонид»⁸⁹.

Сулҳу ваҳдати бадастомада имконият дод, ки бо ташаббусу кӯшишҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон асосҳои бунёди ҷомеаи навини Тоҷикистон гузошта шаванд, аркони давлатдорӣ тоҷикон мустақкам гардад, фирориёну гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ ба Ватан баргардонида шуда, сулҳу суботи ҷомеа ба даст ояд.

⁸⁹ Зиёева Н. Достони Пешвои миллат // Сомонаи интернетии <http://orien.info/-president/9023-dostoni-peshvoi-millat.html>.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сифати сиёсатмадори сатҳи ҷаҳонӣ тавонист Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ намуда, дар мувофиқсозии санадҳои байналмилалӣ, ки сарчашмаи ҳамкориҳои Тоҷикистон гаштанд, саҳми беандоза ва баҳри таҳкиму рушди ҳамкориҳо ҷаҳду талош намояд.

Тибқи моҳияти моддаи 137¹ КҶ ҚТ, ҷабрдидаи ҷинояти мазкур танҳо Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баромад мекунад. Ба фикри мо, ҷабрдидаи аввалиндараҷаи ин ҷиноят – халқи Тоҷикистон мебошанд, зеро таҳқир ба Пешвои миллати онҳо (моён) равона гардидааст. Дар фасли 7 Кодексти ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки манфиатҳои шахсиятро ҳифз мекунанд, муқаррар карда мешаванд.

Ба ҳамагон маълум аст, ки хизматҳои бемислу монанди Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳазорсолаҳо дар таърих бо хатҳои заррин навишта шуда, дар қалби мардум ҳисси ватандориро бедор хоҳанд кард. Дар ин ҳазорсолаҳо меҳри мардуми кишвар ба Пешвои миллатро меъёрҳои ахлоқ ба танзим мебароранд ва аз ин гуфтаҳо бар меояд, ки объекти ҷинояти мазкурро обрӯ ва эътибори Пешвои миллат ва ахлоқи ҷамъияти ташкил медиҳанд. Бояд таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ дар бобе, ки ахлоқи ҷамъиятиро ҳифз мекунад, ҷой дода шавад. Мақсад аз пешниҳоди мазкур дар он аст, ки ҷавобгарии ҷиноятии барои таҳқири Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар қонунгузории кишвар ҳазорсолаҳо боқӣ монад.

Тарафи объективии ҷинояти мазкурро кирдор дар шакли ҳаракатҳои ташкил медиҳад, ки онҳо барои таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ, равона гардидаанд. Аломатҳои кирдори тӯҳмат ва таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тавсифи ҳуқуқи ҷиноятии таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тӯҳмат кардан ба ӯ, ифода гардидаанд.

Тарафи субъективии таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯро қасди бевосита ташкил медиҳад. Дар ин ҷо бояд муқаррар кард, ки гунаҳгор дидаю дониста нисбат ба Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат таҳқир кардааст ё маълумоти бардурӯғро паҳн кардааст, ки ба обрӯ ва эътибори шахсияти Асосгузори сулҳу

вахдати миллӣ — Пешвои миллат ва номи неки ӯ доғ меорад. Кирдорҳои мазкур барои бадном кардани Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат равона карда шудаанд.

Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ дар бисёр ҳолатҳо бо ангезаи қасдгирӣ, эҳсосот, рашк ва монанди инҳо содир карда мешавад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии муқаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ, ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 137¹ КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин мебошад: бо ҷарима ба андозаи аз сад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то як сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 137¹ КҶ ҚТ таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тӯҳмат кардан ба ӯ бо ҳолати вазнинкунандаи ҷавобгарӣ муқаррар гардидааст, яъне ҳамин кирдор, агар бо истифодаи матбуот, дигар воситаҳои ахбори омма ё шабакаи интернет содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 137¹ КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна мебошад.

БОБИ XXVII

ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ОЗОДИИ ЧИНСӢ ВА ДАХЛНОПАЗИРИИ ЧИНСӢ

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ

§ 2. Тавсифи ҳуқуқии чиноятҳои чиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ

§ 3. Тавсифи ҳуқуқии чиноятҳои чиноятҳо ба муқобили дахлнопазирии чинсӣ

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ

Яке аз вазифаҳои қонунгузориҳои чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи ҳуқуқи озодихоии инсон ва шахрванд мебошад. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инсон, ҳуқуқ ва озодихоии ӯро арзиши олии меҳисобад.

Сиёсати ҳуқуқии чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат ба чиноятҳои муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсии шахс, ба воситаи муқаррар намудани ҷавобгарии чиноятӣ барои чиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ, ки дар боби 18 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, амалӣ гардонида мешавад.

Чиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ дар боби 18 моддаҳои 138 то 142¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, шаш таркиби чиноятро дар бар мегирад.

Чиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ, ин кирдорҳои шахвонии қасдан содиршавандае, ки бо КҶ ҚТ бо таҳдиди татбиқи ҷазо манъ карда шудаанд ва хангоми содир шудани онҳо ба озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсии шахс, ахлоқи ноболиғон ва инкишофёбии муътадили ҷисмонии онҳо зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани ин зарарро ба миён меоранд, эътироф карда мешаванд.

Дар ҳама давру замон, аз оғози пайдоиши арзиши инсонӣ то имрӯз, дар кишвари мо манфианҳои инсон вобаста ба чинси ӯ ҳифз

карда мешаванд. Ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии шахс пеш аз ҳама бар зидди меъёрҳои ахлоқии ҷомеа равона мегардад. Анъанаҳои миллии мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиноятҳои мазкурро ҳамчун қори «айб» ва «шармандагӣ» эътироф мекунанд ва онро ба қосташавии номус баробар медонанд, инчунин нисбат ба содир намудагони ин ҷиноятҳо бо нафрат муносибат мекунанд.

Таърихи инкишофи ҷонунгузори ҷинояти Тоҷикистон аз он далолат мекунанд, ки ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс се марҳиларо дар бар мегиранд:

а) марҳилаи аввал - аз соли 1917 то 1961, ки дар он меъёрҳои ба қадри қофӣ андешидашудаи ҳуқуқии ҷиноятӣ қой надошта, баъроӣ таҷовуз ба номус ҷазоҳои нисбатан сабук муқаррар гардида буданд;

б) марҳилаи дуюм - аз соли 1961 то 1998, ки дар он барои таҷовуз ба номус ҷазои ҷиноятӣ пурзӯр гардида, ҳатто барои он то ҳукми қатл муқаррар гардида буд, инчунин таркиби нави ҷиноятӣ пешбинӣ шуда буд - маҷбур кардани зан ба алоқаи ҷинсӣ, илова бар ин, ҷавобгарӣ барои бачабозӣ низ муқаррар гардида буд;

в) марҳилаи сеюм - аз соли 1998 то имрӯз, ки дар он объекти намудии ҷиноятҳои ҷинсӣ ба тариқи ҷонунгузорӣ пешбинӣ шуда, таркиби онҳо дар боби алоҳидаи 18 "Ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс" КҶ ҚТ, ки қаблан маъмул набуданд, муқаррар гардидаанд.

Объекти намудии ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахсро муносибатҳои ҷамъиятии бо ҷонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани ин зарарҳо ба миён меоянд.

Аз рӯи аломати объекти бевоситаи ҷиноят, ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс (боби 18 КҶ ҚТ) ба ду зергурӯҳ ҷудо карда мешаванд:

5) Ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсии шахс, ки моддаҳои 138 то 140 КҶ ҚТ-ро дар бар мегиранд:

- Таҷовуз ба номус – моддаи 138 КҶ ҚТ;

- Ҳаракати зӯрварии дорои хусусияти шахвонӣ – моддаи 139 КҶ ҚТ;

- Маҷбур намудани зан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ – моддаи 140 КҶ ҚТ.

б) Чинойтҳо ба муқобили дахлнопазирии чинсии шахс, ки моддаҳои 141, 142 ва 142¹ КҶ ҚТ-ро дар бар мегиранд:

- Алоқаи чинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ханӯз ба синни шонздаҳсолағӣ нарасидааст – моддаи 141 КҶ ҚТ;

- Ҳаракати бадахлоқона – моддаи 142 КҶ ҚТ;

- Алоқаи чинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона бо суиистифода аз ҳиссиёт ва бовариҳои динӣ – моддаи 142¹ КҶ ҚТ.

Озодии чинсӣ аз дахлнопазирии чинсӣ бо синни ҷабрдида ва бовариҳои динии \bar{y} аз ҳам тафовут доранд. Озодии чинсӣ ба шахсе тааллуқ дорад, ки синни шонздаҳсолағиро пур кардааст.

Дар адабиёти ҳуқуқии чинойтӣ оид ба объекти чинойти чинойтҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ қариб, ки ақидаҳои гуногун ҷой надорад ва ҳамаи олимони ин соҳа хулосаи ба ҳам монанд ва ба ҳам мувофиқ доранд. Мисол, Л.Л. Кругликов эътироф мекунад, ки «... озодии чинсӣ ҳамчун ҳуқуқи шахсе, ки ба синну соли муайян расидааст, эътироф гардида, худ муайян мекунад, ки бо кӣ ва дар қадом шакл нафси шахвонии худро қонеъ гардонад»⁹⁰. Н.Г. Иванов менависад, ки «озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ – ҳуқуқи табиӣи шахс, ки дар имконияти мустақилона интиҳоб намудани шарикӣ шахвонӣ – чинсӣ ва шакли қонеъ кардани ҳиссиёти шахвонӣ, ифода мегардад»⁹¹. М.А. Кочубей, А.Б. Мелниченко, С.Н. Радчинский эътироф менамоянд, ки «Озодии чинсӣ ҳуқуқи ҳар шахс ба ҳисоб рафта, худ интиҳоб мекунад, ки чӣ тавр ва бо кӣ хоҳиш ва талаботи шахвонии худро қонеъ гардонад»⁹².

Ҳамин тавр, озодии чинсӣ чунин маъно дорад, ки шахси ба синни шонздаҳсолағӣ расида метавонад бо хоҳиши худаш бо дигар шахси ба синни шонздаҳ расида ихтиёран алоқаи чинсӣ ё дигар кирдорҳои хусусияти шахвонидоштаро амалӣ кунад.

Доир ба дахлнопазирии чинсӣ, дар адабиёти ҳуқуқии чинойтӣ нисбат ба озодии чинсӣ дигарҳелтар аст. Масалан, А.Г. Кибалник И.Г. Соломоненко зикр менамоянд, ки «дахлнопазирии чинсӣ дар манъи қонунгузорӣ ҷиҳати ба амал баровардани дилхоҳ амалҳои

⁹⁰ Комментарий к Уголовному кодексу РФ: постатейный / отв. ред. Л.Л. Кругликов. М., 2005. С. 394.

⁹¹ Иванов Н.Г. Уголовное право России. Общая и особенная части: учеб. для вузов. М., 2009. С. 36.

⁹² Уголовное право: Особенная часть: учеб. / Кочубей М.А., Мельниченко А.Б., Радчинский Р.Н. Ростов н/Д, 2001. С. 84.

хусусияти шахвонидошта нисбат ба шахсият, ифода мегардад»⁹³. Дар адабиёти иҷтимоӣ – ҳуқуқӣ (объект) чунин амал нисбат ба ҳолати рӯҳии ба воя нарасидаи ноболиғ «халокатовар» эътироф гардидааст⁹⁴. Ба ақидаи олимони болозикр, ба ҳамаи шахсоне тааллуқдоранд, ки ба синну соли муқарраркарда нарасидаанд – ин манъи қонунгузорӣ оид ба амаликунии дилхоҳ кирдорҳои хусусияти шахвонидошта бо шахсе, ки ҳуқуқи озодии чинсиро надоранд. Албатта, нуктаи назари пешниҳоднамудаи олимони боиси ҷонибдорӣ хастанд.

Тибқи қонунгузорию ҷиноятию Ҷумҳурии Тоҷикистон дахлнопазирии чинсӣ ба шахсе тааллуқдоранд, ки ҳанӯз синни шонздаҳсолагиро пур накардааст ё аз боварии динӣ ба алоқаи чинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона роҳ додааст.

Дахлнопазирии чинсӣ бошад, гарчанде ноболиғи аз шонздаҳсола хурдтар ё аз боварии динӣ ба алоқаи чинсӣ, кирдорҳои шахвонӣ ё дигар амалҳои бадахлоқона ихтиёран розӣ бошанд ҳам, қатъиян манъ аст.

Ҷиноятҳо ба муқобили дахлнопазирии чинсиро аз рӯйи хусусиятҳои муқаррарнамудаи ҚҶ ҚТ ба ду намуд ҷудо кардан мумкин аст:

1. Вобаста ба расидан ба синни муайяне, ки қонунгузорию ҷиноятӣ муқаррар намудааст. Ноболиғе, ки ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, дорои озодии чинсӣ намебошад ва дар сурати алоқаи чинсӣ, дигар кирдорҳои хусусияти шахвонидошта ё кирдорҳои бадахлоқона бо онҳо, ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаҳои 141 ё 142 ҚҶ ҚТ фаро мерасад.

2. Вобаста ба суиистифода аз ҳиссиёт ва боварии динӣ. Нисбат ба намояндагони дин, онҳое, ки бо боварӣ ва эътиқоди динӣ муҷрибанд мекунанд, дорои дахлнопазирии чинсӣ мебошанд.

Тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсии шахсро кирдор дар шакли ҳаракат ифода менамояд.

Таркиби ҳамаи ҷиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсии шахс расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани кирдори ба қатъиян хавфнок (алоқаи чинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо

⁹³ Насильственные действия сексуального характера / А.Г. Кибальник, И.Г. Соломоненко // Российская юстиция. 2001. №8. С 64-65.

⁹⁴ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. Л.Л. Кругликов. М., 2012. С. 368; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. М.В. Лебедев. 12-е изд., перераб. и доп. М., 2012. С. 528.

зан (лесбиянство) ё дигар ҳаракати дорой хусусияти шахвонӣ дошта, ҳаракати бадахлоқона) новобаста аз фаро расидани оқибат ҷиноят хотимаёфта эътироф мешавад.

Дар баъзе таркиб бо ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ моддӣ буда, пас аз фаро расидани ин ё он оқибат хотимаёфта эътироф мешаванд. Ми-сол:

- боиси ба касалии зӯҳравӣ мубтало гардидани чабридида шудааст: банди «г» қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ; банди «г» қисми 2 моддаи 139 КҶ ҚТ; банди «б» қисми 2 моддаи 141 КҶ ҚТ;

- боиси ба вируси норасоии масунияти одам мубтало гардида-ни чабридида шудааст: банди «г» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ; қисми 3 моддаи 141 КҶ ҚТ;

- ба оқибатҳои вазнин оварда расонда бошад: банди «д» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ;

Ҷой, вақт, тарз, олоту восита ва вазъияти содир намудани ҷи-ноят ба сифати аломатҳои иловагии тарафи объективи ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс баромад карда метавонанд. Дар аксарияти таркибҳои ҷиноятҳо ба муқоби-ли озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ онҳо ҳамчун нишонаи ҳатмии ҳамин таркиби ин ҷиноятҳо баромад мекунанд:

1. Тарзи содир намудани ҷиноят:

- бо истифодаи зӯрварӣ: моддаи 138 КҶ ҚТ ва банди «д» қисми 3 ҳамин модда; моддаи 139 КҶ ҚТ; банди «а» қисми 2 мод-даи 142 КҶ ҚТ;

- бо истифода аз таҳдид: моддаи 138 КҶ ҚТ; моддаи 139 КҶ ҚТ; моддаи 140 КҶ ҚТ; банди «а» қисми 2 моддаи 142 КҶ ҚТ;

- бо бераҳмии махсус: банди «в» қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ; банди «в» қисми 2 моддаи 139 КҶ ҚТ;

- бо истифодаи маҷбурӣ: моддаи 140 КҶ ҚТ;

- бо роҳи ирӯб (шантаж): моддаи 140 КҶ ҚТ.

2. Вазъияти содир намудани ҷиноят:

- вазъияти очизона: қисми 1 моддаи 138 КҶ ҚТ; қисми 1 мод-даи 139 КҶ ҚТ;

- вазъияти бадбахтии умумӣ ё бетартибҳои оммавӣ: банди «д» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ; банди «г» қисми 4 моддаи 139 КҶ ҚТ;

3. Олоти содир намудани ҷиноят:

- бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ хизмат мекунад: банди «е» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ

Дар назарияи ҳукуки ҷиноятӣ ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ, ҷиноятҳои ҷинсӣ эътироф карда мешаванд ва вобаста ба тарзи содир намудани ҷиноят, онҳо ба ду зергурӯҳ ҷудо карда мешаванд:

1. Ҷиноятҳои ҷинсие, ки бо истифодаи зӯрӣ содир карда мешаванд;

2. Ҷиноятҳои ҷинсие, ки бе истифодаи зӯрӣ содир карда мешаванд.

Ҷиноятҳои ҷинсие, ки бо истифодаи зӯрӣ содир карда мешаванд, инҳо эътироф мешаванд:

1. Таҷовуз ба номус – моддаи 138 КҶ ҚТ;

2. Ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ – моддаи 139 КҶ ҚТ;

3. Маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ – моддаи 140 КҶ ҚТ.

Ҷиноятҳои ҷинсие, ки бе истифодаи зӯрӣ содир карда мешаванд, инҳо эътироф мешаванд:

1. Алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст – моддаи 141 КҶ ҚТ;

2. Ҳаракати бадахлоқона – моддаи 142 КҶ ҚТ;

3. Алоқаи ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона бо суиистифода аз ҳиссиёт ва боварии динӣ – моддаи 142¹ КҶ ҚТ.

Тарафи субъективи таркиби ҳамаи ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахсро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Субъекти ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс дорои чунин аломатҳо мебошад:

1. шахси воқеӣ будан;

2. муқаллаф будан;

3. ба синну соли муқарраркардаи КҶ ҚТ расидан:

- синни чордаҳсолагӣ: моддаҳои 138 ва 139 КҶ ҚТ;

- синни шонздаҳсолагӣ: моддаҳои 140, 141, 142 ва 142¹ КҶ

ҚТ;

Субъекти махсус дар баъзе таркибҳои ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии шахс ҷой дошта метавонад, ки ғайр аз нишонаҳои умумии субъекти ҷиноят, дорои нишонаҳои иловагӣ мебошад. Аз ҷумла:

- танҳо мард: моддаи 138 КҶ ҚТ;

- ҳеши наздик: банди «б» қисми 3 моддаи 139 КҶ ҚТ;

- мақоми хизматӣ: банди «а» қисми 2 моддаи 141 КҶ ҚТ;
банди «б» қисми 2 моддаи 142 КҶ ҚТ

- падару модар, омӯзгор ё дигар шахси вазифаҳои тарбиявӣ ба зиммааш гузошташуда: банди «б» қисми 2 моддаи 141 КҶ ҚТ;
банди «в» қисми 2 моддаи 142 КҶ ҚТ;

- ҳамчун намояндагони ин ё он дин будан: моддаи 142¹ КҶ ҚТ.

Аз рӯйи хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиашон, ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ аз чор категорияи иборат мебошанд:

- начандон вазнин: моддаи 140 ва қисми 1 моддаи 142 КҶ ҚТ;

- миёна: қисмҳои 1 ва 2 моддаи 141, қисми 2 моддаи 142 КҶ ҚТ;

- вазнин: қисмҳои 1 ва 2 моддаи 138, қисмҳои 1 ва 2 моддаи 139, қисми 3 моддаи 141, моддаи 142¹ КҶ ҚТ;

- маҳсусан вазнин: қисми 3 моддаи 138, қисмҳои 3 ва 4 моддаи 139 КҶ ҚТ.

§ 2. Тавсифи ҳуқуқии ҷиноятии ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ

Таҷовуз ба номус

Таҷовуз ба номус ҳамчун ҷиноят дар моддаи 138 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 3 қисм иборат мебошад. Дар боби 18 КҶ ҚТ, таҷовуз ба номус нисбат ба аксари ҷиноятҳои ин боб, ба ҷамъият хавфнокиаш баландтар эътироф мешавад ва умуман, ҳамчун ҷинояти вазнин ва маҳсусан вазнини бештар паҳнғашта эътироф мешавад. Ба ҷамъият хавфнокии ин ҷиноят дар он ифода мегардад, ки он оқибатҳои ногуворро дар ҷабрдида, инчунин умуман дар ҷомеа ба бор меорад: ба ҳолати рӯҳиву ҷисмонии ҷабрдида таъсири бад мерасонад; ба наслгузории ҷабрдида таъсири бад мерасонад; дар баъзе ҳолатҳо ба вайроншавии оилаҳо оварда мерасонад; ба паҳнгардии бадахлоқиву фисқу фасод мусоидат мекунад⁹⁵; сатҳи ахлоқи ҷамъиятро паст мегардонад. Дар ҷое, ки таҷовуз ба номус аст, - он ҷо бераҳмӣ хосса, эҳсосоти разилона, танҳо хирси ҳайвонӣ ҷой дорад.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 138 КҶ ҚТ, таҷовуз ба номус алоқаи ҷинсӣ бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифо-

⁹⁵ Энциклопедия уголовного права. Т. 15. Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы личности. СПб ГКА, СПб., 2001. С. 4.

даи он нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба \bar{u} наздик ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан, эътироф мешавад.

Объекти бевоситаи таҷовуз ба номусро озодии ҷинсии зан ташкил медиҳад. Ба сифати объекти факултативии ҷинояти мазкур саломатии ҷабрдида баромад карданаши мумкин аст, зеро дар аксар ҳолатҳо таҷовуз ба номус бо истифодаи зӯрӣ содир карда мешавад.

Ҷабрдидаи таҷовуз ба номус танҳо шахси ҷинсаш зан баромад карда метавонад ва ин зан бояд ба синни шонздаҳсолагии расида бошад. Дар сурати синни ҷабрдидаи таҷовуз ба номус аз шонздаҳсолагии хурдтар бошад, пас ба ҷамъият хавфнокии кирдор боз ҳам вазнинтар гардида, он бо ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷавобгарӣ (банди «д» қисми 2 ва банди «а» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ) бандубаст карда мешавад.

Тарафи объективии таҷовуз ба номус, яъне алоқаи ҷинсӣ бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба \bar{u} наздик ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан, танҳо дар шакли ҳаракатҳои ғайри содир карда мешавад. Тарафи объективии таҷовуз ба номус дар се шакли ҳаракатҳои алтернативӣ ифода мегардад:

Шакли аввали таҷовуз ба номус дар ду шакли ҳаракат ифода мегардад:

1. содир намудани алоқаи ҷинсӣ;
2. истифодаи зӯрварӣ нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба \bar{u} наздик.

Шакли дувуми таҷовуз ба номус низ дар ду шакли ҳаракат ифода мегардад:

1. содир намудани алоқаи ҷинсӣ;
2. таҳдиди истифодаи зӯрварӣ нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба \bar{u} наздик.

Шакли сеюми таҷовуз ба номус низ дар ду шакли ҳаракат ифода мегардад:

1. содир намудани алоқаи ҷинсӣ;
2. истифода аз вазъияти очизонаи зан – ҷабрдида.

Таҳти мафҳуми алоқаи ҷинсӣ ҷунин ҳолате эътироф карда мешавад, ки субъекти ҷиноят – мард олооти таносули худро ба маҳбали олооти таносули зан – ҷабрдида ворид месозад. Ин ҳолат дар таҷриба алоқаи ҷинсии табиӣ номида мешавад. Дар дигар мавридҳо, ғайритабиӣ эътироф мешавад ва кирдори шахс бо моддаи 139 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан барои амалӣ кардани алоқаи ҷинсӣ, алома-

ти муайянкунандаи таҷовуз ба номус мебошад. Зери маънои зӯрварӣ дар моддаҳои 138 ва 139 КҶ ҚТ ҳаракатҳои фаҳмида мешаванд, ки барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок мебошанд ё хавфнок намебошанд, чун лату кӯб, азобу укубат ва дигар ҳаракатҳои зӯрварона, ки ба ҷабрдида дарди ҷисмонӣ ё рӯҳӣ расонида мешаванд. Зӯрварӣ мумкин аст ҷисмонӣ ё рӯҳӣ расонида шавад.

Тибқи муқаррароти Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ” таҳти №4 аз 25 июни соли 2004 ва тағйири иловаҳои ба он воридгардида аз 23 июни соли 2010, таҳти №16, зери мафҳуми таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ бояд на фақат таҳдидҳои рӯйирост, ки нияти бетаъхир истифода намудани зӯрварӣ нисбат ба ҳуди ҷабрдида ё нисбати дигар шахси ба ӯ наздикро ифода мекарданд, балки инчунин, бо дарназардошти ҳолатҳои қор, чунин ҳаракатҳои таҳдидомези гунаҳгор, аз қабилӣ намоиш додани силоҳ фаҳмида шавад. Тибқи ин Қарор тавзеҳ дода мешавад, ки истифодаи таҳдиди куштан ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ дар ҳолате ҷой дошта метавонад, ки агар он ҳамчун воситаи баргараф намудани муқобилияти ҷабрдида ҳангоми таҷовуз ба номус истифода шуда бошад. Дар ин маврид чунин таҳдидро диспозитсияи моддаи 138 КҶ ҚТ дар бар мегирад ва бандубасти иловагиро бо моддаи 120 КҶ ҚТ талаб намекунад. Агар таҳдиди куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ баъди таҷовуз ба номус, масалан, бо мақсади оид ба ҳодисаи руҳдода ба ягон кас маълумот надодани ҷабрдида изҳор гардида бошад, ҳаракатҳои гунаҳгор, ҳангоми мавҷуд набудани нишонаҳои бандубасткунанда, бояд бо қисми 1 моддаи 138 КҶ ҚТ, инчунин иловатан бо моддаи 120 КҶ ҚТ, агар асосҳо барои тарсидан аз амалӣ гардидани ин таҳдид вучуд дошта бошанд, бандубаст карда мешаванд.

Таҷовуз ба номус ё сӯиқасди таҷовуз ба номус бо расонидани зарари сабук ё миёна ба саломатии ҷабрдида бояд бо қисми 1 моддаи 138 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад, вале агар зарари вазнин ба саломатӣ, ки оқибатҳои он дар моддаи 110 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, расонида шуда бошад, дар ин ҳолат он бо банди «г» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Дар ин маврид бандубасти иловагӣ бо дигар моддаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили шахсият лозим нест, чунки истифодаи зӯрварӣ ва расонидани зарар ба саломатии ҷабрдидаро диспозитсияи қонун оид ба ҷавобгарӣ барои таҷовуз ба номус дар бар мегирад.

Ҳаракатҳои шахсе, ки дар ҷараёни таҷовуз ба номус қасдан одамқушӣ содир кардааст, бояд барои маҷмӯи ҷиноятҳои пешбининамудаи банди «л» қисми 2 моддаи 104 ва банди «д» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ бандубаст карда мешаванд.

Агар одамқушӣ пас аз анҷом додани алоқаи ҷинсӣ ё сӯиқасд ба он бо мақсади рӯйпӯш намудани ҷинояти содирнамуда ё ин ки бо сабабҳои қасосгирӣ барои муқобилият нишон додани ҷабрдида хангоми таҷовуз ба номус содир шуда бошад, ҳаракатҳои гунаҳгорро барои маҷмӯи ҷиноятҳои пешбининамудаи банди «л» қисми 2 моддаи 104 ва қисми мувофиқи моддаи 138 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Тахти мафҳуми шахси ба ҷабрдида наздик ҳам ҳешовандони наздик – падару модарон, фарзандон, додарону хоҳарони худӣ, бо-бою модарқалон, набераҳо, ҳамсар, инчунин дигар шахсе, ки манфиатҳои онҳо барои ҷабрдида азиз буда, вай ба тақдири онҳо манфиатдор мебошад, масалан, ҳамхона, дигар ҳешон, домод, ошиқ, дугонаҳои наздик, фаҳмида мешавад.

Таҷовуз ба номус дар он ҳолат бо истифода аз вазъияти очизонаи зан эътироф карда мешавад, ки агар ӯ вобаста аз ҳолати ҷисмонӣ ё рӯҳиаш (хурдсолӣ, нуқсонҳои ҷисмонӣ, харобшавии фаъолияти руҳӣ, дигар ҳолати беморӣ ё беҳушӣ ва ба инҳо монанд⁹⁶) хусусият ва аҳаммияти ҳаракатҳои бо ӯ содиршавандаро фаҳмида наметавонист ё ба гунаҳгор муқобилият нишон дода наметавонист ва охири алоқаи ҷинсӣ намуда, дарк менамуд, ки ҷабрдида дар чунин ҳолат қарор дорад.

Хангоми баҳо додан ба ҳолатҳои таҷовуз ба номуси ҷабрдидае, ки дар ҳолати мастӣ қарор дошт, бояд ҳамин ба асос гирифта шавад, ки вазъияти очизона дар ин ҳолатҳо танҳо чунин дараҷаи мадҳушӣ, ки ҷабрдидаро аз имконияти ба гунаҳгор муқобилият нишон додан маҳрум месохт, эътироф карда мешавад.

Барои таҷовузро бо истифода аз вазъияти очизонаи зан содиршуда эътироф намудан, аҳаммият надорад, ки ҳуди гунаҳгор занро ба чунин ҳолат овардааст (масалан, нӯшокиҳои спиртиро нӯшондааст, моддаҳои нашъаовар, доруи хоб додааст ва ғ.) ё ӯ, новобаста аз ҳаракатҳои гунаҳгор, дар вазъияти очизона қарор дошт.

⁹⁶ Андреева Л.А., Ценгел С.Д. Квалификация изнасилований: учеб. пособ. СПб., 2004. С. 11-13; Красиков А.Н. Преступления против личности: учеб. пособ. для студентов учеб. завед. юрид. профиля. Саратов, 1999. С. 111-112.

Қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар накардааст, ки таҷовуз ба номус дар кадом мавридҳо эътироф намешавад, бинобар ин ҷабрдидаи ҷинояти мазкур дилхоҳ зан буда метавонад – хоҳ завҷа, хоҳ ҳамзист ва хоҳ фоҳиша бошад.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ оид ба эътирофи ҷабрдидаи таҷовуз ба номус низ баҳсҳо ҷой доштанд. Баъзе аз олимони эътироф мекарданд, ки таҷовуз ба номуси завҷаи худ ғайриимкон аст ва он ҷиноят ҳисобида намешавад, зеро шавҳар ҳуқуқи ҳамеша бо завҷаи худ алоқаи ҷинсиро доро мебошад. Агар чунин маврид ҷой дошта бошад ҳам, шавҳар танҳо барои расонидани зарарҳои ҷисмонӣ ҷавобгар аст, на барои алоқаи маҷбурии ҷинсӣ⁹⁷. Дар замони муосир масъалаи эътирофи завҷа ҳамчун ҷабрдидаи таҷовуз ба номус, муаммоеро ба бор оварда наметавонад, зеро қонунгузориҳои ҷиноятӣ онро истисно накардааст ва татбиқи меъёрҳои он аз рӯйи қиёс манъ аст, ҳол он ки то кунун дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ нафароне пайдо мегарданд, ки завҷаро ҷабрдидаи таҷовуз ба номус эътироф намеkunанд.

Ҳамин тавр, А.Н. Красиков ақидаи худро ба ҳулосаи пешниҳоднамудаи А.В. Лохвитский асоснок намуда, зикр мекунад, ки агар шавҳар бо истифодаи зӯрварӣ бо завҷааш зидди хоҳиши ӯ алоқаи ҷинсӣ кунад, пас он таҷовуз ба номус эътироф намешавад ва илова менамояд, ки яке аз маҷмӯи талаботи никоҳ, ин алоқаи ҷинсӣ мебошад⁹⁸. Ҳарду муаллифон занро чун предмете эътироф меkunанд, ки дар баробари бастании никоҳ ҳуқуқ ба озодии ҷинсиро аз даст медиҳад.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, он аз лаҳзаи содир шудани алоқа байни ҷинси мард бо ҷинси зан, новобаста аз фаро расидани оқибатҳои ба он вобаста, бояд хотимаёфта ҳисобида шавад.

Агар субъекти ҷиноят бо мақсади алоқаи ҷинсӣ, кирдорҳои зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи онро нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба ӯ наздик раво дида бошад ё дар ин маврид дар вазъияти очизона қарор доштани занро доништа бошад, вале зимнан таҷовуз ба номус бо сабабҳои аз ин шахс вобастанабуд то ба охир расонида нашуда бошад, яъне алоқаи ҷинсӣ амалӣ нагардида бошад, пас кирдор ҳамчун сӯикасд ба таҷовуз ба номус бандубаст

⁹⁷ Жижиленко А.А. Преступление против половой неприкосновенности по УК РСФСР // Право и жизнь. 1972. №2. С. 42; Френкль Е.П. Половые преступления. Одесса, 1927. С. 141.

⁹⁸ Красиков А.Н. Преступления против личности: учеб. пособ. для студентов учеб. завед. юрид. профилю. Саратов, 1999. С. 135.

карда мешавад. Бо сабабҳои гуногун таҷовуз ба номус то ба охир амалӣ намегардад: ҳангоми мудофиаи зарурӣ, даҳолати дигар шахсон ва ба инҳо монанд. Мисол, Ғ. (мард) шаби 26 ба 27 – уми июни соли 2014 ба шахрвандон Т. ва Н. (ҳарду зан мебошанд) манзили истиқоматии худ, ки дар маҳаллаи 19 шаҳри Хучанд қарор дорад, маваққатан барои истиқомат намудан пешкаш менамояд. Баъдан, Ғ. тахминан соати 24:00 бо мақсади алоқаи ҷинсӣ намудан бо Н. ба манзили номбурда баргашта, ба ҳучрае, ки дар он Н. хоб буд, даромада аз хоб будани ӯ истифода бурда, бо мақсади алоқаи ҷинсӣ шими худро кашида, Н. ба оғӯш гирифта, кӯшиши либосҳои танаи ӯро кашидан мекунад. Н. аз хоб бедор шуда, ба Ғ. муқобилияти ҷисмонӣ нишон дода, доду фиғон мекунад. Ғ. муқобилияти Н. бар тараф намуда, ӯро аз ҷояш хестан наместонад ва либосҳои тана ва таҳпӯши ҷабрдидаро дарронида, кӯшиши бо ӯ алоқаи ҷинсӣ қарданро мекунад. Аз садои фиғони Н. дарҳол Т. бедор гардида, Ғ. аз болои Н. тела дода, ба замин меафтанад. Ба ин нигоҳ накарда, ӯ ҳаракати худро идома дода Т. такон медиҳад ва меҳаҳад алоқаи ҷинсии маҷбуриро бо Н. барпо намояд, аммо Н., ки аллакай аз ҷойи хобаш хеста буд, дар якҷоягӣ бо Т. зӯрварихои Ғ-ро бар тараф намуда, ӯро аз ҳучра берун мекунад. Пас аз ин, Н. бо ҳамроҳии Т. аз хона баромада, ба ШВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд бо ариза муроҷиат мекунад. Ҳодисаи мазкур бо қисми 3 моддаи 32 ва қисми 1 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун сӯйқасд ба таҷовуз ба номус бандубаст гардида, бо ҳукми суди шаҳри Хучанд ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати се солу шаш моҳ бо адои он дар колонияҳои ислоҳии дорой низомаш сахт, таъйин карда шуд⁹⁹.

Тарафи субъективии таҷовуз ба номусро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Яъне, ба ҷамъият хавфнокӣ кирдорашро дарк мекунад (аломати зеҳнӣ) ва хоҳони содир намудани алоқаи ҷинсӣ бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати зан ё нисбати дигар шахсон ба ӯ наздик ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан (аломати иродавӣ) мебошад.

Субъекти ин ҷиноят шахси воқеии ҷинсаш марди муқаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти таҷовуз ба номус ба синни ҷордахсолағӣ расидааст. Зан низ ба сифати субъекти ин ҷиноят ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд, аммо на ба сифати бевосита иҷрокунанда, балки чун ҳамичрокунандаи он (бавосита). Тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 36 КҶ ҚТ иҷрокунанда шахсе эътироф меша-

⁹⁹ Бойгонии суди шаҳри Хучанд // Парвандаи ҷиноятӣ № 1 – 466/14.

вад, ки бевосита ҷиноятро содир намудааст ё яқоя бо шахсони дигар (ҳамчироқунандагон) бевосита дар содир намудани он иштирок кардааст, инчунин шахсе, ки бо роҳи истифодаи шахсони дигаре, ки мувофиқи қонун ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешаванд, ҷиноят содир кардааст. Мисол, шахси ҷинсаш зан бо мақсади таҷовуз ба номуси зани дигар (ҷабрдида) шахси ҷинсаш мардеро истифода мебарад, ки синнаш ба ҷордахсолагӣ нарасидааст ё номақаллаф мебошад, яъне субъекти ҷиноят намебошад. Ҳангоми ҳаракатҳои алоқаи ҷинсӣ, зан дасту пойи зани ҷабрдидаро мебандад ва шахсе, ки субъекти ин ҷиноят эътироф намешавад, алоқаи ҷинсиро содир мекунад.

Дар қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи таҷовуз ба номус муқаррар гардидаанд:

а) тақроран ё аз ҷониби шахсе, ки қаблан ҷинояти пешбини-намудаи моддаи 139 КҶ ҚТ – ро содир кардааст;

б) аз тарафи гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) бо бераҳмии махсус нисбат ба ҷабрдида ё дигар шахсони ба ӯ наздик;

г) боиси ба касалии зуҳравӣ мубтало гардидани ҷабрдида шудааст;

д) нисбат ба духтари баръало ноболиғ;

е) нисбати ду ё зиёда шахсон содир шудааст.

Дар банди “а” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ ду намуди тақрорӣ таҷовуз ба номус ҳамчун ҳолати вазнинкунанда муқаррар гардидааст:

1. Тақрорӣ соф: агар шахс ду ё зиёда аз он маротиба таҷовуз ба номусро содир намуда бошад;

2. Тақрорӣ омехта: аз ҷониби шахсе таҷовуз ба номус содир шуда бошад, ки қаблан ҷинояти пешбининамудаи моддаи 139 КҶ ҚТ – ҳаракати зӯроварии дорой хусусияти шахвониро содир кардааст.

Агар доғи судии гунаҳгор барои таҷовуз ба номуси қаблан содиркардааш мувофиқи моддаи 84 КҶ ҚТ ё бо тариқи авф бардошта шуда бошад, инчунин агар дар лаҳзаи бори дуюм содир намудани таҷовуз ба номус муҳлати ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё муҳлати иҷрои ҳукми айбдоркунӣ, ки дар моддаҳои 78 ва 81 КҶ ҚТ нишон дода шудааст, гузашта бошад, таҷовуз тақроран эътироф карда намешавад.

Тибқи муқаррароти банди 6 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба

парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ” дар ҳолатҳое, ки зӯрварӣ нисбати ҷабрдида қатъ нашуда бошад ё дар вақти кӯтоҳмуддат қатъ шуда бошад ва агар ҳолатҳои содир кардани алоқаҳои маҷбурии ҷинсӣ дар бораи мақсади ягонаи гунаҳгор шаҳодат диҳанд, аз ҷониби ӯ дуҷумбора ва баъдан содир намудани алоқаҳои ҷинсӣ ба сифати ҳолатҳое, ки барои кирдорро бо нишонаи такроран бандубаст намудан мегардида бошанд, асос доништа намешаванд.

Дар мавриди содир намудани ду ва зиёда таҷовуз ба номус, ки барои онҳо ҷавобгарӣ дар қисмҳои гуногуни моддаи 138 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, ҳамчунин ҳангоми дар як ҳолат содир намудани сӯйқасди таҷовуз ба номус ё ин ки ҳамиштирокчигӣ дар ин ҷиноят, дар дигар – таҷовуз ба номуси тамомшуда бошад, ҳаракатҳои гунаҳгор доир ба ҳар қадам аз ҷиноятҳои кайдшуда бояд мустақилона бандубаст карда шаванд.

Дар банди “б” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ аз тарафи гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир намудани таҷовуз ба номус ҳамчун ҳолати вазнинкунанда муқаррар гардидааст.

Гурӯҳи шахсонро ду ва ё зиёда шахсоне ташкил медиҳанд, ки якҷоя таҷовуз ба номусро содир мекунанд. Гурӯҳи шахсон метавонанд бе маслиҳати пешакӣ ва бо маслиҳати пешакӣ таҷовуз ба номусро содир кунанд.

Таҷовуз ба номус бе маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он иҷрокунандагоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя содир намудани он пешакӣ маслиҳат накардаанд.

Таҷовуз ба номус бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя содир намудани он пешакӣ маслиҳат кардаанд. Мисол, Х. (мард) санаи 29.07.2011 тахминан соати 24:00 бо ҳамроҳии Д. ва Ю. (ҳарду мард мебошанд) ҳангоми дар тарабхонаи “Ҷаҳонбахт” буданашон бо шахрванд С. (зан) во-мехӯранд. Баъдан, онҳо С-ро дар таксӣ шинонида, ба тарафи кӯпури назди бозори “Султони Кабир” воқеъ дар суроғи шаҳри Душанбе кӯчаи Абай бурдаанд. Дар назди ин кӯпрук, Д. ва Ю. маҷбуран С-ро аз таксӣ мефароранд. Пас аз ин, С. маҷбуран ба таги кӯпрук фароварда, либосҳои ӯро кашида, лату кӯб кардаанд ва аз ӯ талаб кардаанд, ки бо онҳо алоқаи ҷинсӣ кунад. Аз ҷабрдида талаб мекунанд, ки агар хоҳиши онҳоро иҷро накунад, пас ӯро кушта, дар дохили дарёи “Душанбе” мепартоянд. Х. бо мақсади

тачовуз ба номуси С. дар фаромадгоҳи кӯпрӯк дар навбат истодааст. Дар ин замон, дар назди чароғаки роҳнамои назди бозори “Султони Кабир” нозирони ШБДА дар шаҳри Душанбе ва кормандони таъйиноти махсус ҳангоми иҷрои вазифа будан, ба онҳо як ронандаи автомашинаи ба тафтишот номаълум хабар додааст, ки се мард як духтарро маҷбуран ба таги кӯпрӯк фаровардаанд. Пас аз ин огоҳӣ, кормандони зикргардида фавран ба ҷойи ишорагардида меоянд, ки дар он ҷой С. тани бараҳна доду фиғон мекард. Ҳ., Д. ва Ю. кормандонро бо либоси касбии милитсия дида, аз ҷойи ҳодиса роҳи гурезро пеша мекунанд. Кормандони таъйиноти махсус се чор маротиба бо силоҳи оташфишон ба сӯи ҳаво тир ҳолӣ мекунанд, ки Ю дар ҷояш истода, дастгир мешавад ва новобаста аз хоҳишу иродашон Ҳ., Д. ва Ю. таҷовуз ба номуси С-ро ба охир расонида наметавонанд. Кирдори Ҳ. ва Ю. бо қисми 3 моддаи 32 ва банди “б” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ бандубаст гардида, аз тарафи Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе бо дастрасии моддаи 63 КҶ ҚТ ба Ҳ.¹⁰⁰ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати як солу нӯҳ моҳ, ба Ю¹⁰¹. бошад ба муҳлати се сол бо адо кардани он дар колонияҳои ислоҳии дорои низомаш пурзӯр, таъйин карда шудааст.

Дар банди “в” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунанда таҷовуз ба номусе муқаррар гардидааст, ки бо бераҳмии махсус нисбат ба ҷабрдида ё дигар шахсони ба ӯ наздик содир шудааст.

Таҷовуз ба номус бо бераҳмии махсус ҳолате эътироф мешавад, ки субъекти ҷиноят бераҳмии махсусро метавонад то таҷовуз ба номус содир кунад ё ҳангоми таҷовуз ба номус. Он мумкин аст дар озори саҳти ҷисмонӣ ё рӯҳӣ ифода гардад.

Бераҳмии махсус мумкин аст нисбати дигар шахсони ба ҷабрдида наздик раво дида шавад, ки он боиси моил кардани зан – ҷабрдида ба алоқаи ҷинсӣ мегардад. Дар баробари ин, С.Д. Тсенгел, В.В. Коряковтсев ва Р.С. Данелян дуруст зикр намудаанд, ки кирдори субъекти ҷиноят иловатан бо дигар моддае, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои расонидани зарар ба саломатии шахси дигар муқаррар мекунад, бандубаст карда мешавад¹⁰².

¹⁰⁰ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1 – 273/14.

¹⁰¹ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1 – 45/12.

¹⁰² Ниг.: Энциклопедия уголовного права. Т.15. Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы личности. СПб ГКА, СПб., 2011. С. 106.

Дар банди “з” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунанда таҷовуз ба номусе муқаррар гардидааст, ки боиси ба касалии зуҳравӣ мубтало гардидани ҷабридида шудааст.

Ба сифати объекти иловагии таҷовуз ба номус дар ин маврид, амнияти саломатии ҷабридида баромад карда метавонад. Таркиби ҷинояти дар ин банд муқарраргардида моддӣ мебошад, яъне оқибат бояд ҷабридида ба касалии зуҳравӣ мубтало гардад. Шартӣ асосии ҷавобгарии ҷиноятӣ бо банди “г” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ ин дониستاني субъекти ҷиноят оид ба мубтало будани худ ба касалии зуҳравӣ мебошад. Агар субъекти ҷиноят мубталои касалии зуҳравӣ бошад, вале аз он худ огоҳ набошад, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ бо ин банд ҷой дошта наметавонад.

Дар банди “д” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба номуси духтари баръало ноболиғ муқаррар гардидааст.

Объекти бевоситаи ин намуди таҷовуз ба номус, озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии ноболиғ баромад мекунад. Агар ҷабридида синни шонздаҳро пур карда бошад синни ҳаҷдаҳро пур накарда бошад, пас объекти ин намуди таҷовуз ба номус озодии ҷинсӣ баромад мекунад. Агар ноболиғ синни чордаҳро пур карда бошад вале синни шонздаҳро пур накарда бошад, пас ба сифати объекти ин намуди таҷовуз ба номус дахлнопазирии ҷинсии ноболиғ баромад мекунад. Ҳамин тавр, муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки инкишофи муътадили ахлоқӣ, ҷисмонии ноболиғонро, яъне дахлнопазирии ҷинсии онҳоро таъмин мекунад, ба сифати объекти ин ҷиноят баромад мекунад.

Шартӣ асосии ҷавобгарии ҷиноятӣ бо ин банд, бояд субъекти ҷиноят донанд, ки ҷабридида ноболиғ мебошад. Ноболигии ҷабридида аз рӯи ҳолати ҷисмонии ӯ аён аст. Агар ноболиғ худро болиғ муаррифӣ карда бошад ва ҳолати ҷисмонии ноболиғ ба болиғон шабоҳат дошта бошад, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ бо банди мазкур фаро намерасад.

Дар банди “е” қисми 2 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунанда таҷовуз ба номусе муқаррар гардидааст, ки нисбати ду ё зиёда шахсон содир шудааст. Дар банди мазкур ҷунин таҷовуз ба номусе фаҳмида мешавад, ки субъекти ҷиноят дар муддати кӯтоҳи вақт алоқаи ҷинсиро бо ду ё бештар зан бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати зан ё нисбати дигар шахсони ба ӯ наздик ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан содир мекунад.

Категорияи ҷинояти намудҳои таҷовуз ба номус, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 138 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, вазнин эътироф мегарданд.

Дар қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи таҷовуз ба номус муқаррар гардидаанд:

а) нисбат ба духтари баръало ба синни чордаҳсолагӣ нарасида ё хеши наздик;

б) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок;

в) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

г) боиси ба вирусӣ норасоии масунияти одам мубтало гардидани ҷабрдида шудааст;

д) бо истифода аз вазъияти бадбахтии умумӣ ё дар ҷараёни бепартибҳои оммавӣ ё ба оқибатҳои вазнин оварда расонда бошад;

е) бо истифодаи силоҳ ё таҳдиди истифодаи он ё предмете, ки ба сифати силоҳ хизмат мекунад, содир шудааст.

Дар банди “а” қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда таҷовуз ба номусе муқаррар гардидааст, ки он нисбат ба духтари баръало ба синни чордаҳсолагӣ нарасида ё хеши наздик равона гардидааст.

Дар ин таркиб гунаҳгор бояд донад, ки ҷабрдида ҳоло хурдсол аст, яъне ба синни чордаҳсолагӣ нарасидааст ва ё хеши наздики ӯ мебошад. Нарасидан ба синни чордаҳсолагиро бо намуди зоҳирӣ, пушидани либоси мактабӣ, шинос будан ва монанди инҳо муқаррар карданашон мумкин аст. Мисол, Турғун санаи таваллудаш 25 март соли 1985, сокини шаҳри Душанбе, моҳи августи соли 2016 бо шаҳрванд С.З., ки аз шавҳараш ҷудо шуда, соҳиби 2 фарзанд С.Б., санаи таваллудаш 12 декабри соли 2008 ва С.М., санаи таваллудаш 29 ноябри соли 2011 мебошад, бо тариқи никоҳи мусулмонӣ оила барпо намуд. Аз зиндагии якҷояшон соҳиби 1 фарзанд гардидаанд. Турғун ноболигон С.Б. ва С.М.-ро ҳамчун фарзанд қабул намуда, дар тарбияи худ қарор дода, дидаю доништа, ки С.Б. баръало ноболиғ буда, ба синни чордаҳсолагӣ нарасидааст, тахминан 25-26 августи соли 2018 ҳангоми дар суроғи шаҳри Душанбе, кӯчаи Музмин зиндагонӣ карданашон, аз набудани ҳамсараш С.З. истифода бурда, ноболиғ С.Б.-ро бо таҳдиди истифодаи зӯроварӣ алоқаи ҷинсӣ намуда, нафси шахвониашро қонеъ намудааст. Ӯ такроран охири моҳи ноябри соли 2019 дар ҳолати мастӣ бо таҳдиди истифодаи зӯроварӣ нафси шахвониашро қонеъ намуда, ноболиғ С.Б.-ро таъкид кардааст, ки ба модараш арз накунад. Боз ӯ, ба ин кирдорҳои ҷинояткоронаи худ қаноат накарда, моҳи майи соли 2020, дидаю доништа, ки ноболиғ С.М. ҳанӯз ба синни чор-

даҳсолагӣ нарасида, дар ҳолати очизӣ қарор дорад, дар манзили истиқоматӣ воқеъ дар суроғаи шаҳри Душанбе, ноҳияи Фирдавсӣ, танҳо буданашон, номбурдаро маҷбуран ва дар ҳолати ғайритабӣ алоқа намуда, нафси шахвониашро қонеъ намудааст. Прокурори ноҳияи Фирдавсӣ 07 сентябри соли 2020 парвандаи ҷиноятиро бо банди «а», қисми 3 моддаи 138 ва банди «а», қисми 4 моддаи 139 КҶ ҚТ оғоз намуда, баъди анҷоми он, барои баррасӣ ба суди шаҳри Душанбе ирсол намуд. Бо ҳукми суд Турғун гунаҳгор доништа шуда, ба ӯ чазо дар намуди якумра маҳрум сохтан аз озодӣ таъйин карда шуд¹⁰³.

Ба хеши наздик фарзанд ё хоҳар мисол шуда метавонанд. Фарзанди хола, амма, амак ё тағо ба сифати хеши наздик баромад карда наметавонанд. Мисол, О. (мард) аввалҳои моҳи январи соли 2019 ба манзили истиқоматии писарамакаш, воқеъ дар суроғаи ноҳияи Шаҳринав ворид гашта, аз набудани аъзоҳои оила истифода бурда, ба духтари писарамакаш А. таваллудаш 6 октябри соли 2005 ҳучум карда, дидаю доништа, ки номбурда баръало ба синни чордаҳсолагӣ нарасидааст ва дар ҳолати очизӣ қарор дорад, дохили ҳучраи хоб дароварда, ба тариқи маҷбури алоқаи ҷинсӣ намуда, нафси шахвонии худро қонеъ кардааст. Баъди алоқаи ҷинсӣ О. ҷабрида А-ро таҳдид кардааст, ки агар оид ба ҳодисаи рухдода ба касе гӯяд, ӯро ба қатл мерасонад. Инчунин, О. ин амалҳои ҷинояткоронаи худро идома дода, такроран 23 январи 2019 бо ҳамин мақсад ба манзили истиқоматии мазкур даромада, аз набудани волидони А. истифода бурда, дар пешдолони манзили истиқоматӣ такроран тариқи маҷбури бо А. алоқаи ҷинсӣ карда, нафси шахвониашро қонеъ намудааст. Баъд аз ин ҳолат ҳам, ӯ А-ро таҳдид намудааст, ки ба касе хабар надиҳад. Прокуратураи ноҳияи Шаҳринав нисбати О. бо банди «а», қисми 3 моддаи 138 ва моддаи 120 КҶ ҚТ парвандаи ҷиноятӣ оғоз намуда, баъди анҷоми он барои баррасӣ ба Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол намудааст. Бо ҳукми Суд, О. бо банди «а», қисми 3 моддаи 138 ва моддаи 120 КҶ ҚТ гунаҳгор доништа шуда, ба ӯ аз рӯи маҷмуи ҷиноятҳо бо роҳи қисман зам намудани чазоҳо, чазои ниҳой маҳрум

¹⁰³ Ҳаракати бадахлоқона нисбати нобилиг [Захираи электронӣ] // Манбаи дастрасӣ: <http://www.prokuratura.tj/news-tj/1149-ba-khudkushi-rasonidan-26.html> (санаи муроҷиат: 06.10.2022).

сохтан аз озодӣ ба муҳлати 18 сол бо адо намудани ҷазо дар колонияи ислоҳии дорои низоми сахт, таъйин карда шуд¹⁰⁴.

Дар банди “б” қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда таҷовуз ба номус – ретсидиви махсусан хавфнок будани субъекти ҷиноят, муқаррар гардидааст.

Мутобиқи қисми 3 моддаи 21 КҶ ҚТ, ретсидиви ҷиноят дар ҳолатҳои зерин махсусан хавфнок доништа мешавад:

а) дар ҳолати содир намудани ҷинояти вазнин, агар ин шахс қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

б) дар ҳолати содир намудани ҷинояти махсусан вазнин, агар ин шахс қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин маҳкум карда шудааст, ё ин ки қаблан барои содир намудани ҷинояти махсусан вазнин маҳкум шуда бошад.

Дар банди “в” қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шудани таҷовуз ба номус муқаррар гардидааст. Таҷовуз ба номус аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар он аз ҷониби гурӯҳи устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд, содир шуда бошад.

Дар банди “в” қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда таҷовуз ба номусе муқаррар гардидааст, ки агар он боиси ба вируси норасоии масунияти одам мубтало гардидани ҷабрдида шудааст.

Яке аз роҳҳои мубтало гардидани шахс ба вируси норасоии масунияти одам ин алоқаи ҷинсӣ мебошад. Агар пас аз таҷовуз ба номус, ҷабрдида ба вируси норасоии масунияти одам мубтало гардад, пас чун ҳолати махсусан вазнинкунандаи ин ҷиноят баҳо дода мешавад. Дар акси ҳол, ҷавобгарии ҷиноятӣ бо ин банд фаро намерасад.

Дар банди “д” қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда таҷовуз ба номусе муқаррар гардидааст, ки агар он бо истифода аз вазъияти бадбахтии умумӣ ё дар ҷараёни бетартибҳои оммавӣ ё ба оқибатҳои вазнин оварда расонда бошад, содир шуда бошад.

Мутобиқи муқаррароти банди 13 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё

¹⁰⁴ Таҷовуз ба номуси духтари ноболиғ [Захираи электронӣ] // Манбаи дастрасӣ: <http://www.prokuratura.tj/news-tj/1148-ba-khudkushi-rasonidan-25.html> (санаи мууроҷиат: 06.10.2022).

дахлнопазирии чинсӣ” аз 25 июни соли 2004 (бо тағйиротҳое, ки бо қарори Пленум аз 23 июни соли 2010 №16 ворид карда шудаанд), таҳти мафҳуми таҷовуз ба номусе, ки бо истифода аз вазъи бадбахтии умумӣ содир шудааст, бояд содир кардани ин ҷиноят дар вақти бадбахтии технологияи хусусияти иҷтимоӣ ва табиидошта, ки ба манфиатҳои шумораи бештари аҳоли таъсир мерасонад, аз он ҷумла, садамаҳои калонтарине, ки вазъияти ҷамъиятию, ҳолати ҳарби-ро ноустувор месозанд, тағйиротҳои табиӣ харобиовар, ки бо заминчунбиҳои калон, обхезиҳо ва дигар ҳолатҳои фавқуллода алоқаманданд дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидаанд, фаҳмида шавад.

Оқибатҳои вазнин, ки барои бо банди «г» қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ бандубаст намудани кирдори гунаҳгор асос доништа мешаванд, масалан, вафот ё худкушӣ кардани ҷабрдида, дар натиҷаи таҷовуз ба номус ба касалии рӯҳӣ гирифтор шудан, инчунин дар ҷараёни таҷовуз ба номус расонидани зарар ба саломатӣ, ки боиси оқибатҳои дар моддаи 110 КҶ ҚТ пешбинишуда гардидааст, шуда метавонанд.

Категорияи ҷинояти намудҳои таҷовуз ба номус, ки дар қисми 3 моддаи 138 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мегарданд.

Ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ

Дар моддаи 139 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ муқаррар гардидааст. Моддаи мазкур аз чор қисм иборат мебошад.

Аломатҳои ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ дар диспозитсияи моддаи 139 КҶ ҚТ муқаррар карда шудаанд, ки тибқи он бачабозӣ, ҷимои зан бо зан (лесбиянство) ё дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ дошта, ки бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ҷабрдида ё дигар шахсони ба ӯ наздик ё истифодаи вазъияти оҷизонаи ҷабрдида анҷом дода шудааст.

Объекти ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ бо объекти таҷовуз ба номус мувофиқат мекунад. Объекти бевоситаи асосии ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ озодии чинсӣ (ҳуқуқи алоқаи шахвонӣ бо шарикӣ муайяни интихобкардааш) ё дахлнопазирии чинсии шахс мебошад. Дахлнопазирии чинсӣ ҳамчун объекти ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ танҳо нисбат ба ҷабрдидаҳои ба синни 16-

солагӣ нарасидааст ва ё бо сабаби заъфи ақл ё дигар бемории рӯҳӣ ба алоқаи ҷинсӣ ризоият дода наметавонанд, доништа мешавад.

Дар адабиёт пешниҳод шудааст, ки шаъну шарафи ҷабридида ҳамчун объекти асосии ин ҷинойт доништа шавад. Ба андешаи П.П. Осипов, ҳаракатҳои зӯроварии хусусияти шахвонӣ «дар шакли фиск» хилофи «қонунҳои биологӣ ва меъёрҳои иҷтимоӣ» эътироф гардида, набояд бо мафҳуми озолии ҷинсӣ фаро гирифта шаванд, мутаносибан анҷом додани маҷбурии ҷунин амалҳо на ба озолии ҷинсӣ, балки ба шаъну шараф хос мебошанд¹⁰⁵. Нуқтаи назари мазкур қобили қабул нагардид: дар ҳоли ҳозир мафҳуми озолии ҷинсӣ ҳама гуна ҳаракатхоёро дар бар мегирад, ки ба қонунҳои кардани ниёзҳои шахвонӣ нигаронида шудаанд, ки ҳуқуқи шахсонӣ сеюмро поймол намекунад; шаъну шарафро ҳамчун объекти бевоситаи факултативии ин ҷинойт ҳисоб кардан мумкин аст. Ба сифати объекти бевоситаи факултативии ҷинойти мазкур шаъну шараф, саломатӣ ва ҳаёти ҷабридида баромад карданиш мумкин аст.

Ҷабридидаҳо метавонанд ҳарду ҷинс бошанд, яъне ҳам мард буда метавонад ва ҳам зан. Хусусиятҳои дигари иҷтимоӣ ҳуқуқи ҷабридида ва объекти ҷинойт бо хусусиятҳои таҷовуз ба номус мувофиқат мекунад.

Тарафи объективии ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ иборат аст аз:

– кирдор – ҳаракатҳои зӯроваронаи дорои хусусияти шахвонӣ, ки алоқаи ҷинсӣ эътироф намешавад, яъне бо ворид намудани олоти ҷинсии мард ба маҳбали занона алоқаманд набуда (бачабозии зӯроварона, ҷимои зан бо зан, алоқаи зӯроварии даҳонӣ, маъқадӣ ва дигар намудҳои ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ), инчунин алоқаи ҷинсӣ бо зӯроварӣ, агар ба сифати шарикӣ ғайбӣ он, зан баромад кунад;

– тарзҳои алтернативии содир намудани кирдор: истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ҷабридида ё дигар шахсон ба ӯ наздик ё истифодаи вазъияти очизонаи ҷабридида.

Тибқи муқаррароти сарҳати 2 банди 20 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷинойтҳо ба муқобили озолии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ”, ҳаракатҳои ҷинойткорона мумкин аст ҳам дар воқеаи кардани алоқаи ҷинсӣ ва ҳам дар дигар ҳаракатҳо, ки

¹⁰⁵ Осипов П. П. Половая свобода и её уголовно-правовая охрана в социалистическом обществе // Вопросы охраны личности и укрепления социалистической законности. Саратов, 1966. С. 132.

ба узвҳои чинсии мард ё зан ё дигар узвҳои бадан иртибот дошта, бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи шахвонӣ содир карда мешаванд, ифода ёбанд.

Дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ”, ҷимои зан бо зан ва бачабозӣ шарҳ дода нашудааст.

Дар адабиёти ҳуқуқии ҷиноятӣ бачабозӣ содир намудани алоқаи мақъад, аз ҷумла ворид намудани олоти ҷинсии мардонаи шарикӣ фаъол ба мақъади марди ғайрифавол дар назар дошта мешавад; шаклҳои дигари алоқаи шахвонии байни мардон одатан ба категорияи «ҳаракатҳои дигари дорои хусусияти шахвонӣ» дохил карда мешаванд. Дар баробари ин, бархе аз олимони пешниҳод карда буданд, ки ҳаракати шахвонӣ дар даҳон ба мафҳуми «бачабозӣ» дохил карда шавад¹⁰⁶.

Ҷимои зан бо зан ҳамчун ҳаракати шахвонӣ байни занон эътироф карда мешавад.

Аз тарафи зан маҷбур кардани мард барои алоқаи ҷинсӣ бо ӯ, бо истифода аз зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он ҳамчун “ҳаракатҳои дигари дорои хусусияти шахвонӣ” баҳо дода мешавад.

Дар адабиёт ҳаракатҳои дигари дорои хусусияти шахвонӣ ба якҷанд намуд тақсим мешаванд:

- дар шакли алоқаи ҷинсӣ содир шуда бошад: алоқаи ҷинсӣ-даҳонӣ, ҷинсӣ-мақъадӣ, алоқаи ҷинсӣ (зан нисбати мард), ҷинсӣ-байниронӣ ва ғайра;

- дорои аломатҳои алоқаи ҷинсӣ набуда, аммо таъсири шахвонӣ ба ҷабрида: масалан, ворид кардан ба маҳбал ё мақъад ангуштро ё дастҳоро ё ашёи гуногунро (чӯб ё дигар воситаро), молидани узвҳои ҷинсӣ ба қисматҳои бадани ҷабрида ва ғайра.

Гуруҳи олимони дар он ақидаанд, ки ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ мумкин аст бо истифода аз хирсияти азиятдиҳӣ (садизм) содир карда шавад, ки он дар қаноатмандии шахвонии ҷинояткор тавассути азобу уқубати ҷабрида ифода мегардад: лату кӯб, захмӣ кардан ё буридан бо ашёи бурандаву халанда, сӯзонидани бадан бо сигор, газидан. Барои аз азобу уқубат фарқ кардани чунин амалҳо (моддаи 117-и ҚҶ ҚТ) пешниҳод мекунанд, ки ба сифати қоршинос сексопатолог ҷалб карда шавад¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Яковлев Я. М. Половые преступления. Душанбе, 1969. С. 330.

¹⁰⁷ Уголовное право. Особенная часть / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новосёлов. М.: Норма, 2001. С. 186.

Амалҳои некрофилӣ¹⁰⁸, ки бо ҳаракатҳои шахвонӣ бо ҳасад содир карда мешаванд, ҷузъи ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ нестанд ва он ҳамчун таҳқири ҳасади фавтидагон бандубаст карда мешавад (моддаи 243 КҶ ҚТ).

Хусусиятҳои зӯроварӣ, таҳдиди зӯроварӣ ва истифодаи ҳолати очизии ҷабрдида ҳамчун роҳҳои содир кардани ин ҷиноят бо хусусиятҳои таҷовуз ба номус мувофиқат мекунад.

Кирдор аз лаҳзаи оғози содир намудани ягон ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ, ки ба тарафи объективии ин таркиби ҷиноят дохил мешавад, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ин ҷиноят бо қасди бевосита тавсиф мешавад. Ҷинояткор медонад, ки ӯ бо истифода аз зӯроварии ҷисмонӣ ё таҳдиди истифодаи он ҳаракатҳои шахвонӣ содир мекунад ё аз ҳолати очизии ҷабрдида истифода мебарад.

Ангеза ва мақсад ба сифати аломатҳои ҳатмии таркиби ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ баромад карда наметавонанд.

Субъекти ин ҷиноят мард ё зан буда метавонад, ки ба синни 14 расида бошад.

Дар қисмҳои 2, 3 ва 4 моддаи 139 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкундаи ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ муқаррар гардидаанд:

Қисми 2 моддаи 139 КҶ ҚТ: ҳамин ҳаракат, агар:

а) тақроран ё аз ҷониби шахси қаблан таҷовуз ба номусро содиркарда;

б) аз тарафи гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) бо бераҳмии махсус нисбат ба ҷабрдида ё дигар шахсони ба ӯ наздик содир шуда бошад;

г) боиси ба касалии зӯҳравӣ гирифтдор шудани ҷабрдида гардидааст;

д) нисбат ба шахси баръало ноболиғ анҷом дода шудааст.

Категорияи ҷинояти ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 139 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Қисми 3 моддаи 139 КҶ ҚТ: ҳамин ҳаракат, агар:

а) нисбати ду ё зиёда шахсон;

б) боиси ба вируси норасоии масунияти одам мубтало гардидани ҷабрдида шудааст;

¹⁰⁸ Ҳаракатҳои хусусияти шахвонӣ бо ҳасади инсонӣ фавтида.

в) нисбат ба хеши наздик содир шуда бошад.

Қисми 4 моддаи 139 КЧ ҚТ: ҳаракате, ки дар қисмҳои якум ё дууми ҳамин модда пешбинӣ шудааст, агар:

а) нисбат ба шахси баръало ба синни чордахсолагӣ нарасида;

б) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок;

в) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

г) бо истифода аз вазъияти бадбахтии умумӣ ё дар ҷараёни бепартибҳои оммавӣ содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояти ҳаракатҳои зӯрвариҳои дорои хусусияти шахвонӣ, ки дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 139 КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур, ки дар қисмҳои 2-4 моддаи 139 КЧ ҚТ муқаррар гардидаанд, аз рӯи мундариҷаи худ бо ҷунин ҳолатҳои вазнинкунандаи таҷовуз ба номус (моддаи 138 КЧ ҚТ) мувофиқат мекунад.

Маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ

Маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 140 КЧ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Аломатҳои маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ дар диспозитсияи моддаи 140 КЧ ҚТ оварда шудаанд, ки тибқи он «Маҷбур намудани шахс ба алоқаи ҷинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ё анҷом додани дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо роҳи ирғоб (шантаж) ё таҳдиди несту нобуд, вайрон кардан ё кашида гирифтани молу мулк ё бо истифода аз тобеияти хизматӣ, молу мулкӣ ё дигар шакли вобастагии ҷабрдида».

Объекти бевоситаи асосии маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ озодии ҷинсӣ (ҳуқуқи интиҳоби алоқаи ҷинсӣ бо шарикӣ муайян) мебошад.

Ҷабрдидаи ин ҷиноят дилхоҳ шахс буда метавонад, ҷӣ мард бошад ва ҷӣ зан.

Ҳангоми содир кардани ин ҷиноят, мумкин аст ҷабрдида дар тобеияти хизматӣ, молу мулкӣ ё дигар шакли вобастагии субъекти ҷинояти мазкур қарор дошта бошад.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ду намуди вобастагиро ҷудо намудаанд: амудӣ (вертикалӣ) ва уфуқӣ (горизонталӣ).

Вобастагии амудӣ тафовути вазъи иҷтимоии шахси бартари-дошта ва вобастаро дар назар дорад, ки ё имконияти татбиқи ҷо-раҳои гуногуни манфиро нисбат ба шахси вобаста, ки ирода ё

амалҳои ӯро маҳдуд мекунад, яъне имконияти вазъияти вобастабударо тангтар карданро доранд (тобеъ – сардор; айбдоршаванда – муфаттиш) ё имкони шахси вобастабударо ба вазъияте гузошта метавонанд, ки вай эҳтиёҷоти онҳоро пурра конеъ гардонида метавонад (масалан, вобастагии моддие, ки аз ҳолати вобастагӣ бар меояд). Ҳангоми вобастагии уфуқӣ, шахси бартаридошта ва вобастабуда дорои мавқеи баробари иҷтимоиву ҳуқуқиро доро мебошанд (ҳамсар, сарбозон дар қисми ҳарбӣ, дар колония маҳкумшуда), вале вазъияти воқеии ҷойдошта, хусусиятеро доро мебошад, ки бартарияти як шахс бар шахси дигар аст. Ҳарду намуди вобастагӣ мумкин аст ҳангоми маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ истифода бурда шаванд.

Вобастагии моддӣ мумкин аст бо вобастагии ҷабрдида аз ҷинойткор алоқаманд бошад. Вобастагии дигар, чун қоида, натиҷаи тобеияти расмӣ ё назорати як шахс ба шахси дигар аст (масалан, чунин вобастагӣ дар муносибатҳои байни сардор ва тобеъ, шогирду муаллим, варзишгар ва мураббӣ, духтур ва бемор ва ғайра).

Ҷинойт дар шакли ҳаракат содир карда мешавад, яъне маҷбур кардани ҷабрдидагон ба алоқаи шахвонӣ. Маҷбуркунӣ метавонад ҳам тавассути муносибати бевосита ва ҳам бо истифода аз воситаҳои алоқа, аз ҷумла дар шакли хаттӣ ё паёммак амалӣ карда шавад ва дар он ифода мегардад, ки барои ҷабрдида интиҳоб қарор дода мешавад: расонидани зарар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ӯ ё алоқаи ҷинсӣ бо ҷинойткор. Муҳим нест, ки таҳдид қай амалӣ мешавад: маҷбуркунанда метавонад нияти содир кардани ҳаракатҳои зарароварро ғайраро ё дар оянда эълон кунад.

Т.В. Кондрашова чунин ақида баён мекунад, ки тибқи он шахси таҳдидшаванда ва шахсе, ки ҷинойткор бо ӯ нияти алоқаи шахвонӣ кардан дорад, мувофиқат намекунад: таҳдидҳо инчунин метавонанд ба шахсе, ки ба ҷабрдидагон наздик аст, равона карда шаванд, яъне шахсе, ки манфиатҳои ӯ ба ҷабрдида он қадар бетаараф нестанд, ки онҳо омодаанд озодии ҷинсии худро қурбон кунанд¹⁰⁹. Дигар олимони қайд мекунад, ки вобастагии моддӣ ё дигар вобастагии ҷабрдида бояд истифода шавад, на шахсони дигар (масалан, хешовандон ё дӯстон). Маҷбур намудан ба ҳаракати дорои

¹⁰⁹ Полный курс уголовного права: в 5 т. / под ред. А.И. Коробеева. СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. Т. II. Преступления против личности. С. 557.

хусусияти шахвонӣ бо роҳи фишор овардан ба ин гуна шахсон ҷинойт намебошад¹¹⁰.

Тарзи содир намудани кирдор, ки метавонад бо роҳи ирӯб (шантаж) ё таҳдиди несту нобуд, вайрон кардан ё кашида гирифтани молу мулк ё бо истифода аз тобеияти хизматӣ, молу мулкӣ ё дигар шакли вобастагии ҷабрдида содир шавад, аҳаммияти ҳуқуқии ҷинойтӣ дорад.

Ирӯб ҳамчун таҳдиди паҳн кардани маълумоте фаҳмида мешавад, ки ба ҳар роҳе ҷабрдидаро бадном мекунад, дар ҳолати ноговор мегузорад ва ё ошкор гардидани онҳо оқибатҳоеро ба бор оварданашон мумкинанд, ки муътадили ҳаёти минбаъдаи ҷабрдидаро ба миён мегузорад. Масалан, ҷабрдида бо дигар мард ё дигар зан алоқаи шахвонии маҳрамона дорад ва намехоҳад шахсони сеюм аз ин робита огоҳ бошанд. Дар чунин маврид, шахси сеюм занро таҳдид мекунад, ки агар бо ӯ алоқаи ҷинсӣ накунад, пас ин маълумотро ба шавҳараш, фарзандонаш, волидайнаш ё ба мардум бевосита ё ба воситаи шабакаҳои иҷтимоии YouTube, Facebook, Instagram, VK ва ғайра паҳн мекунад. Бояд донист, ки маълумоте, ки ба воситаи онҳо ирӯб карда мешавад, дуруст ё ботил будани он муҳим нест, яъне мумкин аст ирӯб ба воситаи маълумоти бардурӯғ низ содир карда шавад.

Таҳдиди несту нобуд, вайрон кардан ё кашида гирифтани молу мулк нияти ошкорои расонидани зарари молумулкӣ ба ҷабрдида мебошад. Нобудкунӣ маънои ба чунин ҳолат овардани амволро дорад, ки он комилан аз байн меравад ё минбаъд истифода бурдани он тибқи таъйиноташ ғайриимкон мегардад. Дар сурати вайрон шудани молу мулк, имконияти истифодаи пурра ё қисман ба таъйиноташ аз байн меравад, аммо мумкин аст барқарор намудани амвол ва аз ҷиҳати иқтисодӣ имконпазир бошад. Таҳдиди нобудшавӣ ё осеб дидани амвол метавонад ҳам ба тамоми молу мулкӣ ҷабрдида ва ҳам як қисми он дахл дошта бошад. Гирифтани амвол метавонад пурра ё қисман, муваққатӣ ё доимӣ бошад.

Истифода аз тобеияти хизматӣ ё молу мулкӣ, ин маънои таҳдиди содир намудани кирдорҳои муайянро нисбат ба шахси вобастабударо дорад, ки боиси поймол шудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ӯ мегардад: кам кардани музди меҳнат, аз кор озод кардан, ба вучуд овардани монеа дар пешравии касбӣ ё таҳсил, маҳрум кардан аз манзил, ғайриқонунӣ ба ҷавобгарӣ ҷалб кардан ва ғайра.

¹¹⁰ Байбарин А.А. Половые преступления: учебное пособие / А.А. Байбарин, А.А. Гребеньков; Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2013. С. 74.

Ин таҳдид метавонад мустақиман ифода гардад ё аз вазъияте, ки ҷабрдидагон дар он қарор доранд.

Барои ҷиноят эътироф намудани кирдор на танҳо ҳолати вобастагӣ ва ҳолати содир намудани алоқаи шахвонӣ, балки ҳолатҳои вобастагиро муқаррар кардан лозим аст, ки вобаста ба онҳо нисбати ҷабрдида маҷбуркунӣ истифода бурда шудаанд. Мисол, агар шахс ба шахси дигар вобаста бошад, вале бе маҷбуркунӣ байни онҳо алоқаи шахвонӣ барпо гардад, пас дар чунин маврид ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой надорад.

Пешниҳоди ҳама гуна имтиёзҳо (моддӣ ё ғайримоддӣ, масалан, бо сарпарастии умумӣ) ба шахсе, ки барои алоқаи шахвонӣ аз шахси пешниҳодшуда аз ҷиҳати моддӣ ё дигар вобастагӣ дорад, наметавонад ҳамчун маҷбур намудан ба кирдорҳои дорои хусусияти шахвонӣ баррасӣ карда шавад, зеро дар чунин маврид маҷбуркунӣ ҷой надорад. Андешаи баръаксро А.А. Пионтковский баён карда буд, ки «маҷбур кардани зан ҳам бо истифода аз таҳдид ва ҳам бо ваъда додани ҳар гуна манфиат сурат мегирад»¹¹¹, вале дар айни замон ин гуна амалҳо ҷиноят ҳисобида намешаванд. Т.В. Кондрашова қайд мекунад, ки содир намудани амалҳои шахвонӣ барои манфиат танфурушӣ аст, на маҷбурӣ ба ҳаракатҳои дорои хусусияти шахвонӣ¹¹².

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ, хотимаёфта эътироф мешавад. Барои хотимаёфта эътироф намудани ин ҷиноят, шарт нест, ки ҷабрдида ба ҳаракатҳои дорои хусусияти шахвонӣ даст занад. Он аз лаҳзаи ҷой доштани муқаррароте, ки дар диспозитсияи моддаи 140 ҚҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанду баҳри моил кардани ҷабрдида равона гардидаанд, хотимаёфта эътироф мешавад. Яъне, меъёри мазкур ҳаракати воқеии дорои хусусияти шахвониро талаб надорад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Ҷинояткор дарк мекунад, ки ризоияти ҷабрдида ба алоқаи шахвонӣ комилан ихтиёрӣ нест ва аз тараф аз амалисозии таҳдидҳо ё бад шудани мавқеи ӯ дар натиҷаи истифодаи вобастагии моддӣ, ғайримоддӣ ё дигар вобастагӣ аз ҷониби ҷинояткор мебошад ва чунин ризоиятро гирифтани меҳодад.

Субъекти ин ҷиноят, агар он бо роҳи ирғоб (шантаж) ё таҳдиди нобуд кардан, вайрон кардан ё гирифтани молу мулк со-

¹¹¹ Курс советского уголовного права. Часть Особенная. Т. V. М., 1971. С. 163.

¹¹² Полный курс уголовного права: в 5 т. / под ред. А.И. Коробеева. СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. Т. II. Преступления против личности. С. 559.

дир шуда бошад, пас умумӣ аст: шахси воқеии муқаллафи ба синни 16 расида. Ҳангоми истифодаи тобеияти хизмати, молу мулкӣ ё дигар шакли вобастагии ҷабрдида, субъекти махсус аст: ин шахсест, ки дар муносибатҳо вобаста ба мавқеи мансабӣ ё хизмати, муносибатҳои оилавӣ ё дигар омилҳо нақши бартаридоштаро мебозад.

Субъекти ин ҷиноят маҳз шахсе мебошад, ки маҷбуркуниро барои содир намудани алоқаи шахвонӣ бо тарзҳои дар қонун пешбинигардида анҷом додааст, новобаста аз он, ки худӣ ӯ аз натиҷаҳои маҷбур истифода бурдааст ё ин амалҳоро ба манфиати шахси сеюм содир кардааст. Агар кирдор ба манфиати шахси сеюм содир шуда бошад, ӯ ҳамчун ташкилкунанда, таҳриркунанда ё ёрдамчии ин ҷиноят ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Категорияи ҷинояти мазкур наҷандон вазнин эътироф мешавад.

§ 3. Тавсифи ҳуқуқии ҷиноятии ҷиноятҳо ба муқобили дахлнопазирии ҷинсӣ

Алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст

Алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, ҳамчун ҷиноят дар моддаи 141 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз 3 қисм иборат мебошад. Дар сурати ҷой доштани алоқаи ҷинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ё дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки баръало ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, ҳангоми мавҷуд набудани аломатҳои ҷинояти дар моддаҳои 138 ва 139 КҶ ҚТ пешбинишуда, шахси онро содирнамуда тибқи қисми 1 моддаи 141 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Объекти бевоситаи ҷинояти дар моддаи 141 КҶ ҚТ пешбинигардидаро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки инкишофи муътадили ҷисмонӣ, рӯҳӣ, ахлоқӣ, саломатӣ ва дахлнопазирии ҷинсии ноқобилро таъмин менамоянд, эътироф мешавад.

Ба ҷамъият хавфнокии ҷинояти мазкур дар он ифода мегардад, ки дар натиҷаи содир намудани ҷинояти мазкур ба ҳолати ҷисмонӣ, рӯҳӣ, ахлоқӣ, саломатӣ ва дахлнопазирии бармаҳали ҷинсии ноқобил зарар расонида мешавад.

Бояд муайян намуд, ки оё ҷабрдида вобаста ба синну сол ва инкишофи худ хусусият ва аҳаммияти кирдори нисбати ӯ содир-

шавандаро мефаҳмид ё не. Агар \bar{y} бинобар хурдсолии худ, норасоии аклониаш ва амсоли инҳо, хусусият ва аҳаммияти ҳаракатҳои нисбати \bar{y} содиршавандаро фаҳмида наметавонист, ҳаракатҳои содирнамудаи гунаҳгор бояд чун таҷовуз ба номус бо истифода аз вазъияти очизонаи ҷабрдида фаҳмида шавад ва мувофиқан бо қисмҳои дахлдори моддаи 138 КҶ ҚТ бандубаст карда шаванд. Дар ҳолатҳое, ки агар таҷовуз ба номуси ноболиғ ҷой дошта бошад, алоқаҳои минбаъдаи ҷинсии бо розигии \bar{y} содиргардида ҷавобгарии гунаҳгорро бо моддаи 138 КҶ ҚТ истисно намекунад. Дар ин ҳолатҳо, агар ҷабрдидаи ноболиғ ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида бошад, ҳаракатҳои гунаҳгор бояд барои маҷмӯи ҷиноятҳои пешбиниамудаи моддаи 138 ва 141 КҶ ҚТ бандубаст карда шаванд. Ин аз муқаррароти банди 16 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ” таҳти № 4 аз 25 июни соли 2004, бар меояд.

Аз муқаррароти банди 16 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ё дахлнопазирии ҷинсӣ” бар меояд, ки агар алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни чордаҳсолагӣ ё аз он хурдтар нарасидааст, содир шавад, пас кирдори гунаҳгор бояд бо банди “а” қисми 3 моддаи 138 ё банди “а” қисми 4 моддаи 139 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад, зеро аз чордаҳсола ё аз он хурдсолтар бинобар хурдсолии худ, норасоии аклониаш ва монанди инҳо, хусусият ва аҳаммияти ҳаракатҳои нисбати \bar{y} содиршавандаро ба пуррагӣ дарк карда наметавонад. Аммо, қонунгузориҳои ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаҳои 138 то 142¹ доир ба ин ҳолат ягон муқарраротеро наовардааст, яъне суд метавонад хурдсоли даҳсоларо ҳамчун ҷабрдидаи моддаи 141 КҶ ҚТ эътироф намояд. Ҳамчунин, доир ба ёдоварист, ки ба Кодекси ҷиноятҳои Федератсияи Россия, ки 13 июни соли 1996 қабул гардидааст¹¹³, бо қабули Қонуни федералӣ аз 27 июли соли 2012 таҳти № 14, ба моддаи 131 – уми он (таҷовуз ба номус) эзоҳ ворид карда шудааст, ки муаммои дар боло зикргардида ҳалли худро ёфтааст, яъне дар сурати алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни дувоздаҳсолагӣ ё аз он хурдтар нарасидааст ё кирдорҳои бадахлоқона бо шахсе, ки ҳанӯз ба

¹¹³ Уголовный кодекс Российской Федерации по состоянию на 25 июня 2017 г. М.: Проспект, 2017. 272 с.

синни дувоздаҳсолагӣ нарасидааст, содир шавад, пас кирдори гунаҳгор бо қисми дахлдори моддаи 131 (таҷовуз ба номус) ё қисми дахлдори моддаи 132 (ҳаракати зӯроварии хусусияти шахвонидошта) Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия бандубаст карда мешавад.

Муқаррароти эзоҳ ба моддаи 131 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия боиси ҷонибдорӣ мебошад, зеро дар синни аз дувоздаҳсолагӣ хурдтар ноболиғи ҷабрдида бинобар хурдсолии худ, норасоии ақлониаш ва монанди инҳо, хусусият ва аҳаммияти ҳаракатҳои нисбати ӯ содиршавандаро дарк карда наметавонад.

Бояд ёдовар шуд, ки 21 июли соли 2010 таҳти № 613 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон” қабул гардид, ки тибқи он синни никоҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳаҷдаҳсолагӣ муқаррар карда шудааст. Яке аз сабабҳои қабули ин Қонун дар он аст, ки тибқи муқаррароти тиббӣ, аз ҷиҳати ҷисмонӣ – ҷинсӣ ноболиғони аз ҳаҷдаҳсола хурдтар на он қадар инкишофёта мебошанд. Агар яке аз сабабҳои бардоштани синни никоҳӣ аз 17 ба 18-солагӣ ин аз ҷиҳати ҷисмонӣ – ҷинсӣ ноболиғони аз ҳаҷдаҳсола хурдтар на он қадар инкишофёта бошанд, пас чӣ ҳолат сухан оид ба ҳолати инкишофи ҷинсии ноболиғони аз 12 сола хурдтар аст?

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, ба мақсад мувофиқ мешуд, агар мисли эзоҳ ба моддаи 131 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия, ба моддаи 138 КҶ ҚТ чунин эзоҳ ворид карда шавад.

Тарафи объективии ҷинояти дар моддаи 141 КҶ ҚТ пешбинигардида на танҳо дар диспозитсияи ин модда, инчунин дар номи он муқаррар гардидааст. Моддаи мазкур “алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ханӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст” номгузорӣ шудааст. Дар баробари ин, дар диспозитсияи он чунин ҳаракатҳои пешбинӣ гардидаанд, ки ҷиноят будани кирдорро муқаррар мекунад: алоқаи ҷинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ё дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки баръало ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, хангоми мавҷуд набудани аломатҳои ҷинояти дар модаҳои 138 ва 139 КҶ ҚТ пешбинишуда.

Аз муқаррароти диспозитсияи моддаи 141 КҶ ҚТ бар меояд, ки он бо ҳаракатҳои фаъолона содир карда мешавад.

Барои дуруст бандубаст намудани ҷинояти мазкур, ҳатман бояд дар алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти

шаҳвонӣ розигии ҷабридидаи то 16 сола ба он муайян карда шавад. Вобаста ба ин, чунин ҳолатҳо ҳатман муайн карда шаванд:

1. Розигии ноболиғи то 16 сола барои алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорой хусусияти шаҳвонӣ, бо шартӣ донишҷӯи хусусиятҳои кирдори содиркардаистодааш ва бояд ҳар шакли маҷбуркунӣ ҷой надошта бошад.

2. Розигии ноболиғи аз 16 сола хурдтар дар сурати ҷой доштани маҷбуркунӣ, таҳдид ё ирьоб, дода шудааст.

3. Розигии ноболиғ ба алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорой хусусияти шаҳвонӣ, танҳо бо мақсади ба худ роҳ надодани зӯрварии ҷисмонӣ ё таҳдиди истифодаи он, дода шудааст.

4. Дар натиҷаи бинобар хурдсолии худ, норасоии аклониаш ва амсоли инҳо, хусусият ва аҳаммияти ҳаракатҳои нисбати ӯ содиршавандаро фаҳмида наметавонистани ноболиғи аз 16 сола хурдтар, содир намудани алоқаи ҷинсӣ ё дигар кирдорҳои хусусияти шаҳвонидошта.

Ҳоҷат ба баҳс нест, ки ҷой доштани аломатҳои банди аввал ҷавобгарии ҷиноятиро бо моддаи 141 КҶ ҚТ ба бор меорад. Дар сурати ҷой доштани муқаррароти бандҳо 2 – 4, ҷавобгарии ҷиноятиро бо моддаҳои 138 ё 139 КҶ ҚТ ба миён меорад.

Диспозитсияи моддаи 141 КҶ ҚТ чунин ҳаракатҳоро муқаррар менамояд:

1. Алоқаи ҷинсӣ;
2. Бачабозӣ;
3. Ҷимои зан бо зан;
4. Дигар ҳаракати дорой хусусияти шаҳвонӣ.

Тибқи адабиёти ҳуқуқӣ ва таҷрибаи судӣ, мафҳуми алоқаи ҷинсӣ одатан ҳангоми омӯзиши таҷовуз ба номус, баҳо дода мешавад. Дар фарқ аз таҷовуз ба номус, алоқаи ҷинсӣ мумкин аст ҳам бо ташаббуси марди болиғ нисбати зани ноболиғи аз шонздаҳсола хурдтар ва ҳам аз тарафи зани болиғ нисбати марди ноболиғи аз шонздаҳсола хурдтар содир карда шавад. Инчунин, таҷовуз ба номус ин алоқаи ҷинсӣ бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати зан ё нисбати дигар шахсон ба ӯ наздик ё бо истифода аз вазъияти очизонаи зан, эътироф мешавад. Дар алоқаи ҷинсӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, аломатҳои зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати ҷабридидаи ноболиғ раво дида намешавад ва он танҳо бо розигии тарафҳо амалӣ карда мешавад. Ҷабридидаи ҷинояти мазкур ҳам зан ва ҳам марди ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида эътироф карда мешавад. Бояд тазаққур дод, ки мазмуни алоқаи ҷинсӣ аз истилоҳи он маълум аст. Алоқа

байни чинси мард ва чинси зан алокаи табиӣ эътироф мешавад. Алокаи байни чинси мард ё чинси зан бо дигар узвҳои бадани инсон ғайритабиӣ эътироф мешавад.

Бачабозӣ дар ҷинояти дар моддаи 141 КҶ ҚТ пешбинигардида - ин бо хоҳиши ҷабрдида қонеъ намудани нафси шаҳвонӣ байни марди ба синни шонздаҳсолагӣ расида бо марди аз синни шонздаҳсола хурдтар, фаҳмида мешавад.

Ҷимои зан бо зан дар ҷинояти дар моддаи 141 КҶ ҚТ пешбинигардида - ин бо хоҳиши ҷабрдида қонеъ намудани нафси шаҳвонӣ байни зани ба синни шонздаҳсолагӣ расида бо зани аз синни шонздаҳсола хурдтар, фаҳмида мешавад.

Дигар ҳаракатҳои дорои хусусияти шаҳвонӣ дар ҷинояти дар моддаи 141 КҶ ҚТ пешбинигардида чунин маъно дорад, ки гунаҳгор бо мақсади қонеъ намудани нафси шаҳвонии худ нисбати мард ё зани ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида амалҳои хусусияти шаҳвонидоштаро, ғайр аз алокаи чинсӣ содир мекунад. Мисол, қатъи нафси шаҳвонӣ бо роҳи ғайритабиӣ, расидан ё ворид намудани ягон узви бадан (ғайр аз узви чинсии худи мард) ва ё дигар предметҳо ба узвҳои чинсӣ ва ғайра.

Инчунин, агар алокаи чинсӣ бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ва дигар ҳаракатҳои доро хусусияти шаҳвонӣ бо ташаббуси худи ноболиги аз шонздаҳсола хурдтар ҳам содир шавад, ҷавобгарии ҷиноятии шахси ба синни шонздаҳсолагӣ расидаро бо моддаи 141 КҶ ҚТ истисно намекунад.

Агар бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ва дигар ҳаракатҳои доро хусусияти шаҳвонӣ бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ нисбати ноболиғони аз шонздаҳсола хурдтар ё шахсони ба ӯ наздик ё истифодаи вазъияти очизонаи ӯ содир карда шаванд, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ бо банди “д” қисми 2 ё банди “а” қисми 4 моддаи 139 КҶ ҚТ фаро мерасад.

Агар алокаи чинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ва дигар ҳаракатҳои доро хусусияти шаҳвонӣ бо розигии тарафҳои ба синни шонздаҳсолагӣ расида амалӣ карда шаванд, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой надорад.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, фаро расидани ягон оқибати хавфнок нисбати ноболиғро талаб намекунад. Ҷиноят аз лаҳзаи алокаи воқеии чинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ё дигар кирдорҳои хусусияти шаҳвонидошта, хотимаёфта эътироф мешавад.

Аз аломатҳои тарафи объективии алокаи чинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шаҳвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шон-

здаҳсолагӣ нарасидааст, бар меояд, ки дар сурати ҷой доштани яке аз кирдорҳои зикргардида, ҷинойт хотимаёфта эътироф мешавад. Мумкин аст ҳангоми содир намудани ин ҷинойт ҳамаи кирдорҳои зикргардида содир шаванд, ба монанди алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракатҳои дорои хусусияти шахвонӣ. Мисол, П. (мард) 15-уми март соли 2013 тахминан соати 19:00 бо М. (зан) соли таваллудаш 10.10.1999 шиносӣ пайдо карда, бо мақсади алоқаи ҷинсӣ қардан дар ошхонаи ҳуҷраи хонаи М. ўро ба оғӯш гирифта, бо ҳам бӯса мекунад ва тахминан соати 02:00 шаб олоти мардинаи худро бароварда, ба олоти занонаи ноболиғ М. ворид мекунад ва пардаи бокирагии ўро вайрон намуда, бо ин васила бо роҳи алоқаи ҷинсӣ нафси шахвонии худро қонеъ мегардонад. Боз, тахминан пас аз ду соат – соати 04:00 П. бо мақсади амалӣ намудани дигар ҳаракатҳои дорои хусусияти шахвонӣ, олоти мардинаи худро ба даҳони ноболиғ М. гузоштааст ва бо ин роҳ - ғайритабӣ нафси шахвонии худро қонеъ гардонидаст. Тибқи хулосаи экспертизаи тиббӣ-судӣ аз 28.05.2013 таҳти №3464 ягонагии анатомӣ-физиологии пардаи бокирагии ноболиғ М. вайрон шудааст. Вайроншавии он аз таъсири предмети саҳту кунд ва мумкин аст, ки ҳангоми ворид кардани олоти саҳти мардӣ санаи 15.03.2013 ба вучуд омада бошад. Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе П-ро бо қисми 1 моддаи 141 ҚЧ ҚТ гунаҳгор эътироф намуд¹¹⁴.

Аз гуфтаи боло бар меояд, ки амалҳои якҷандкарта ё якмаротибагии ҷинойти зикргардида ба бандубасти он таъсир расонида наметавонанд.

Тарафи субъективии ҷинойти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Гунаҳгор ба ҷамъият хавфнокии кирдорашро дарк мекунад, яъне ў ба ҷамъият хавфнокии бо шахси баръало ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида алоқаи ҷинсӣ, бачабозӣ, ҷимои зан бо зан ё дигар кирдорҳои хусусияти шахвонидошта содир намуданро дарк менамояд ва хоҳони содир намудани ин кирдорҳо мебошад. Асоси ҷавобгарии ҷинойтӣ барои содир намудани ҷинойти мазкур, ин баръало доништани гунаҳгор оид ба ноболиғи аз шонздаҳсола хурд будани гунаҳгор аст. Мисол, Ф. (мард) бо ноболиғ Н. охирҳои моҳи декабри соли 2014 дар шаҳри Хучанд вохурда барои анҷом додани алоқаи ҷинсӣ маслиҳат мекунад. Дидаю дониста, ки ҳоло ноболиғ Н. ҳанӯз ба синни шонздаҳ нарасидааст ва дар синфи 9 таҳсил дорад, дахлнопазирии ноболиғро вайрон намуда, ноболиғро ба ҳа-

¹¹⁴ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷинойтии № 1 – 326/13.

ёти барвақтии ҷинсӣ ҷалб намуда, ба ташаккули муътадили физиологӣ ва маънавиаш ҳалал расонида, санаи 12-уми январи соли 2015 тахминан соати 17:30 дар микроноҳияи 34 шаҳри Хучанд дар дохили автомашина ҳамроҳ вохӯрданд. Баъдан, бо мақсади қонё кардани нафси шахвонии худ, Ф. дидаю дониста, ки Н. дар синни 15 солаи 5 моҳа қарор дорад, бо номбурда ду маротиба алоқаи ҷинсӣ намудааст. Ф. алоқаи ҷинсиро санаи 30-юми январи соли 2015 бо Н. такрор намуда, нафси шахвонии худро қонё мегардонад. Тибқи ҳулосаи экспертизаи судӣ-тиббӣ, тахти №133 аз 17-уми феввали соли 2015 пардаи бокирагии ноболиғ Н. вайрон шуда, муайян кардани муҳлати вайроншавии он бинобар гузаштани муҳлаташ ғайримкон гаштааст. Аз тарафи суди шаҳри Хучанд Ф. бо қисми 1 моддаи 141 КҶ ҚТ гунаҳгор дониста шуда, дар асоси он ба ӯ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати ду сол бо адои ҷазо дар колонияҳои ислоҳии дорои низомаш умумӣ, таъйин карда шуд¹¹⁵.

Агар гунаҳгор фикр кунад, ки ҷабрдида ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст, ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой надорад. Мисол, ноболиғи аз шонздаҳсола хурдтар ба шахси дигар худро калонсол муаррифӣ намояд ва намуди зоҳириаш калонсол намудор буда, ба гуфтаҳои ӯ мувофиқ ояд. Зеро, дар баъзе ҳолатҳо ноболиғони аз шонздаҳсола хурдтар бо мақсади анҷом додани алоқаи ҷинсӣ, баҷабозӣ, ҷимои зан бо зан ё дигар кирдорҳои хусусияти шахвонидошта, худро калонсол муаррифӣ мекунанд, то ки рафиқи шахвонииаш ба ин амалҳо розӣ шавад.

Субъекти ин ҷиноят шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, синни шонздаҳсолагиро пур намудааст. Дар Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия синни субъекти ҷиноят дар диспозитсияи моддаи 134 – уми он нишон дода шудааст, яъне аз ҳаждаҳсолагӣ. Муқаррароти ин Кодекс аз ҳолати психологияи шахвонӣ ва инкишофи ҷисмонии субъект сарчашма гирифтааст, яъне шахси синни ҳаждаҳсолагиро пур накарда на он қадар ба кирдори содирнамудааш ҷавоб гуфта метавонад. Дар диспозитсияи моддаи 141 КҶ ҚТ синни ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар нагардидааст ва ин имконият медиҳад, ки шахси шонздаҳсола субъекти он эътироф карда шавад. Дар замони муосир, пешрафти илмҳои техникӣ ва дастрасии аксарияти ноболиғону наврасон ба интернет имконият медиҳанд, ки

¹¹⁵ Бойгонии суди шаҳри Хучанд. Ҳукм аз 22-юми майи соли 2015.

ноболиғону наврасон наворҳои хусусияти порнографиро дастрас ва бо онҳо шинос шаванд. Дар сурати тамошои ин наворҳо, онҳо бо ахлоқи шахвонӣ зудтар шинос мешаванд, ки албатта ин ба зудтар бедор шудани ҳисси шахвониашон мусоидат хоҳад кард. Яъне, муқаррароти ҚЧ ҚТ чиҳати синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ барои алоқаи ҷинсӣ ва дигар кирдорҳои дорои хусусияти шахвонӣ, ба мақсад мувофиқ аст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 141 ҚЧ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 141 ҚЧ ҚТ се ҳолати вазнинқунандаи алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, муқаррар гардидааст, ки агар он:

а) бо истифодаи мақоми хизматӣ;

б) боиси ба касалии зӯҳравӣ гирифтор шудани ҷабридида гардидааст;

в) аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё дигар шахси вазифаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ ба зиммааш гузошташуда содир шуда бошад.

Бо истифодаи мақоми хизматӣ содир намудани алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст ҳамчун ҳолати вазнинқунанда дар банди “а” қисми 2 моддаи 141 ҚЧ ҚТ муқаррар гардидааст.

Мақоми хизматӣ – ин чунин ҳолате мебошад, ки шахс вобаста ба мақоми дар корхонаву ташкилот ишғолнамудааш, новобаста аз шакли моликият, бо вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ ва ё маъмурию хоҷагидорӣ ваколатдор карда шудааст¹¹⁶.

Мутобиқи муқаррароти эзоҳ ба моддаи 314 ҚЧ ҚТ, вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ – ваколатҳо оид ба амалӣ намудани роҳбарии коллективи меҳнатӣ, доираи муайяни кор, кормандони алоҳида, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо, ташкили меҳнати кормандони тобеъ, назорат ва санҷиши риояи интизоми меҳнат, татбиқи ҷораҳои ҳавасмандгардонӣ ва мучозоти интизомӣ.

Вазифаҳои маъмурию хоҷагидорӣ бошад, ин ваколатҳо оид ба идора ва ихтиёрдорӣ молу мулк мебошад.

Субъекти ҷинояти дар банди «а» қисми 2 моддаи 141 ҚЧ ҚТ пешбинигардида махсус мебошад.

Содир намудани алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, агар дар натиҷа **ҷабридида ба касалии зӯҳравӣ ги-**

¹¹⁶ Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 292.

рифтор шавад, ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар банди «б» қисми 2 моддаи 141 КЧ ҚТ муқаррар гардидааст. Банди мазкур бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КЧ ҚТ» аз 2-юми январӣ соли 2019, таҳти № 1554, ворид карда шудааст.

Ба сифати объекти иловагӣ, амнияти саломатии ноболиғ баромад карда метавонад. Таркиби ҷинояти дар ин банд муқарраргардида моддӣ мебошад, яъне оқибат бояд ноболиғ ба касалии зуҳравӣ мубтало гардад. Шартҳои асосии ҷавобгарии ҷиноятӣ бо банди “б” қисми 2 моддаи 141 КЧ ҚТ ин донишҷӯи субъекти ҷиноят оид ба мубтало будани худ ба касалии зуҳравӣ мебошад. Агар субъекти ҷиноят мубтало ба касалии зуҳравӣ бошад, вале аз он худ огоҳ набояд, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ бо ин банд ҷой дошта наметавонад.

Аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё дигар шахси вазифаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ ба зиммаи гузошташуда содир намудани алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорой хусусияти шахвонӣ бо шахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар банди “в” қисми 2 моддаи 141 КЧ ҚТ муқаррар гардидааст.

Ба сифати субъекти ҷинояти ин банд, падару модар, омӯзгор, васӣ, парастор, фарзанддондагон, шахсоне, ки дар асоси шартнома кӯдакро тарбия мекунад, дигар намоёндагони қонунии онҳо, кормандони муассисаҳо ва дигар ташкилотҳои, ки кӯдак дар таълиму тарбияи онҳо қарор дорад, баромад карда метавонанд.

Категорияи ҷинояти дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 141 КЧ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна мебошад.

Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КЧ ҚТ» аз 2-юми январӣ соли 2019, таҳти № 1554, ба моддаи 141 КЧ ҚТ қисми 3 бо мазмуни зайл илова карда шуд: «Ҳамин ҳаракат, агар боиси ба вирусӣ норасоии масунияти одам мубтало гардидани ҷабрдида шуда бошад».

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 141 КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Ҳаракати бадахлоқона

Ҳаракати бадахлоқона ҳамчун ҷинояти ба муқобили ноболиғи то шонздаҳсола равогардида дар моддаи 142 КЧ ҚТ пешбинӣ гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Мутобиқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 142 КҶ ҚТ, анҷом додани ҳаракати бадахлоқона эътироф мешавад, агар он нисбат ба шахсе, ки баръало ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, равона карда шуда бошад, ҳангоми мавҷуд набудани аломатҳои ҷинойати пешбининамудаи моддаи 138, 139 ва 140 Кодекси зикргардида.

Объекти ҷинойати мазкурро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷинойатӣ ҳифзшавандае, ки дахлнопазирии ҷинсии ноболиғонро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад. Хавфнокӣ ҷамъиятии ҷинойати мазкур дар он ифода мегардад, ки он ба вайронгардидани ахлоқи ҷинсии ноболиғони аз шонздаҳсола поёнтар оварда мерасонад.

Ҷабрдидаи ҷинойати мазкур ҳам мард ва ҳам зани ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида эътироф мегарданд.

Тарафи объективии ҷинойати мазкурро ҳаракатҳои бадахлоқонаи гунаҳгор ташкил медиҳанд, ки онҳо ба бармаҳал пайдо шудани талаботи шахвонии ноболиғи ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида боис мегарданд.

Маъноӣ ҳаракатҳои бадахлоқона дар диспозитсияи моддаи 142 КҶ ҚТ муқаррар нагардидаанд. Ҳаракати бадахлоқона дар намуди бараҳна намудани узвҳои ҷинсии ҷабрдида, ба онҳо даст задан, узвҳои ҷинсии худро бараҳна намудани гунаҳгор, нишон додани маводи порнографӣ ба ҷабрдида, суҳбат дар мавзӯҳои шахвонӣ, нишон додани наворҳои порнографӣ ё овози онҳо, ифода мегарданд. Масалан, З. (мард) санаи 3-юми феврالی соли 2015 бо ҳамроҳии С. (зан) санаи таваллудаш 7-уми июли соли 1999 буда, ки ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, қаблан бо ӯ шиносӣ доштааст, дар шаҳри Душанбе сайругашт намудаанд ва ҳуди ҳамон рӯз бо розигии тарафайн ба манзили истиқомати ӯ роҳсипор мешаванд. Тахминан соати 22:00 З. ҳангоми бо ҳамроҳии С. дар манзили истиқоматиаш қарор доштаниш, дидаву доништа, ки С. ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, нисбати ӯ ҳаракатҳои бадахлоқиро анҷом дода, либосҳояшро бараҳна намуда, олоти мардиашро ба маҳбали олоти зан молиш медиҳад ва аз лабону бадани С. бӯса карда, нафси шахвонии худро қонеъ мегардонад. Тибқи ҳулосаи экспертизаи судӣ-тиббӣ аз 18.02.2015 таҳти № 1075 аз рӯйи ченакҳои антропомерӣ, намуди зоҳирӣ ва ташаккули физиологии С. ба синни 15 мувофиқат мекунад. Кирдори З. бо қисми 1 моддаи 142 КҶ ҚТ бандубаст гардида, аз тарафи суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе ба ӯ бо моддаи зикргардида

чазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати ду сол таъйин карда шуд ва дар асоси талаботи моддаи 71 КҶ ҚТ чазо ба 3. шартан татбиқ нагардида, ба ӯ як сол муҳлати санҷишӣ муқаррар карда шуд¹¹⁷.

Ҳамчунин, ин амалҳои бадахлоқонаро ба воситаи суҳбати мустақими интернетӣ ё видеосабтӣ содир кунад ҳам, ҳаракати бадахлоқона эътироф мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Гунаҳгор оид ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидани ҷабридида бояд огоҳ бошад, дар акси ҳол ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой надорад.

Субъекти ҷиноят шахси воқеии мукаллафе эътироф карда мешавад, ки хангоми содир намудани ҳаракатҳои бадахлоқона ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 142 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 142 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинку-нандаи ҳаракатҳои бадахлоқона муқаррар гардидаанд:

- а) бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он;
- б) бо истифодаи мақоми хизматӣ;
- в) аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё дигар шахси вазифаи таълимӣ ва тарбиявӣ ба зиммашон гузошташуда;
- г) нисбат ба шахси баръало ба синни чордаҳсолагӣ нарасида ё ҳеши наздик содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 142 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна мебошад.

Алоқои ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона бо суиистифода аз ҳиссиёт ва боварии динӣ

Алоқои ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона бо суиистифода аз ҳиссиёт ва боварии динӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 142¹ пешбинӣ гардида, аз се қисм ва эзоҳ иборат мебошад.

Ҷинояти мазкур бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тағйири иловаҳо ба КҶ ҚТ” таҳти № 1274 аз 15 марти соли 2016 ба КҶ ҚТ илова гардидааст. Қабл аз илова намудани ин ҷиноят ба КҶ ҚТ, таҷрибаи аз тарафи намояндагони дин ҳаракатҳои бадахлоқона, алоқои ҷинсӣ ё дигар кирдорҳои дорои ху-

¹¹⁷ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1 – 164/15.

сусияти шахвонӣ бо суиистифода аз хиссиёт ва боварии динии ҷабрдидаҳо, бештар содир гардидаанд. Ба ҷамъият хавфнокии ин кирдорро ба инобат гирифта, Макоми Олии қонунгузории кишвар ин амалро ҳамчун ҷиноят ба ҚЧ ҚТ ворид намудааст.

Диспозитсияи моддаи 142¹ ҚЧ ҚТ ҷинояти мазкурро чунин муқаррар кардааст: “алоқои ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона, ки бо суиистифода аз хиссиёт ва боварии динии ҷабрдида ё дар раванди таълими динӣ содир шудааст”.

Объекти бевоситаи ин ҷиноятро муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дахлнопазирии ҷинсии шахсонро, ки бо сӯйиистифода аз хиссиёт ва боварии динӣ ба намояндагони дин мурочиат мекунад, таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Аз муқаррароти диспозитсияи моддаи 142¹ ҚЧ ҚТ бар меояд, ки нисбат ба намояндагони дин, онҳое, ки бо боварӣ ва эътиқоди динӣ мурочиат мекунад, дорои дахлнопазирии ҷинсӣ мебошанд. Агар намояндагони дин бо дигар шахс алоқои ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқонаро содир кунанд, вале шарикӣ шахвонӣ на ҳамчун намояндаи динӣ ва бовариву эътиқоди динӣ ба ӯ муносибат дошта бошад, пас таркиби ҷинояти мазкурро ташкил намедиҳад.

Ҷабрдидаи ин ҷиноят шахсе баромад карда метавонад, ки аз рӯйи эътиқоди динӣ ё боварии динӣ ба намояндагони ин ё он дин мурочиат мекунад, инчунин шахсе, ки барои ҳамчун донишандӯз аз намояндагони ин ё он дин таълимоти динӣ мегирад. Мисол, Ҷ. сокини шаҳри Ҳисор моҳҳои сентябр - октябри соли 2019 дар маҳалли зисташ худро муллои ҷинбарор эълон намуда, ба ном табобати шахрвандонро бе доштани маълумоти расмии динӣ дар намуди маҳсгарой, дуохонӣ, аз бадан баровардани ҷин, сеҳру ҷоду ва бахткушоӣ ба роҳ монда, бо сӯйиистифода аз боварӣ барои табобат маблағҳои пулӣ гирифта, ба манфиати шахсиаш истифода бурда, ба шахрвандон зарари моддӣ расонидааст. Аз ҷумла, аввалҳои моҳи октябри соли 2019 ӯ ба боварии шахрванд “А” даромада, ба охири ваъда медиҳад, ки аз баданаш ҷин ва сеҳру ҷодуро мебарорад ва номбурда шифо меёбад ва арзиши табобатро 3000 (се ҳазор) сомонӣ муқаррар мекунад. Шуруъ аз ҳамон лаҳза то аввалҳои моҳи январӣ соли 2020 Ҷ. бо роҳи фиреб ва сӯйиистифодаи боварии номбурда дар ҳафта як ду ва дар мачмӯъ даҳ маротиба дар манзили истиқоматӣ бо сӯйиистифода аз хиссиёт ва боварии

дини онҳо нисбати номбурда ҳаракатҳои бадахлоқонаро анҷом медиҳад. Инчунин, ӯ бо ин роҳ шаҳрванд “А”-ро ба гумроҳӣ андохта, барои маҳси бадан ва табобат аз маблағи боло зикршуда бо сабабҳои аз ӯ вобастанабуда танҳо 1600 (ҳазору шашсад) сомони ӯро тасарруф менамояд. Аммо, аз ин табобат дар саломатии шаҳрванд “А” ягон беҳбудӣ пайдо нагардида, аз ин кирдорҳои ҷиноятии Қ. ба охири зарари калони моддӣ расонида шудааст. Ғайр аз ин, зимни тафтиши пешакӣ 5 лаҳзаи содир гардидани чунин ҷиноятҳо аз ҷониби Қ. муайян ва ошкор карда шудааст. Чунончӣ Қ. бо чунин тарзу усул дар давоми аз охири моҳи январ то 25 феввали соли 2020 чунин амалҳои зишти худро нисбати 5 нафар шаҳрвандон бо роҳи фиреб ва сӯиистифодаи боварӣ аз ҳиссиёт ва боварии динии онҳо анҷом дода, бо ин кирдорҳои қасдонаи худ ҷиноятҳои дар моддаҳои 142¹ қисми 1 ва 247 қисми 3 банди “а” КҚ ҚТ пешбинишударо содир менамояд. Нисбати Қ. парвандаи ҷиноятӣ оғоз гардида, баъди анҷоми тафтиши пешакӣ бо тасдиқи фикри айбдоркунӣ ба суд ирсол карда шуд. Бо ҳукми суди шаҳри Ҳисор аз 21 майи соли 2020 Қ. бо моддаҳои 142¹ қисми 1 ва 247 қисми 3 банди “а” КҚ ҚТ гунаҳгор доништа шуд¹¹⁸.

Тарафи объективи ҷинояти мазкурро кирдор дар шакли ҳаракатҳое, ки алоқаи ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шаҳвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқонаро ифода мекунанд, ташкил медиҳад.

Таркиби ин ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи алоқаи ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шаҳвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона, ки бо сӯиистифода аз ҳиссиёт ва боварии динии ҷабрдида ё дар раванди таълими динӣ содир шуданд, хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективи ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Намояндаи дин ё таълимдихандаи дин ба ҷамъият хавфнокӣ алоқаи ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шаҳвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқонаи содирнамудаашро дарк менамояд ва хоҳони содир намудани ин амалҳоро бо шахсе, ки бо боварии динӣ ва эътиқоди динӣ ба ӯ мурочиат намудааст, мебошад.

Субъекти ҷинояти мазкур махсус мебошад, яъне намояндагони дин, ки аз рӯи меъёрҳои динӣ ба онҳо боварӣ ё эътиқод карда

¹¹⁸ Ҳаракати бадахлоқона бо сӯиистифода аз боварии динӣ [Захираи электронӣ] // Манбаи дастрасӣ: <http://www.prokuratura.tj/news-tj/1132-ba-khudkushirasonidan-13.html> (санаи мурочиат: 01.10.2022).

шудааст, инчунин шахсоне, ки ба таълимоти динӣ машғул мебошанд. Қонунгузориҳои қиноятӣ муайян накардааст, ки намояндагони қиноятӣ субъекти қинояти мазкур баромад карда метавонанд, бинобар ин намояндагони ҳама динҳо ба сифати субъекти қинояти мазкур баромад мекунанд.

Алоқаи қиноятӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахсонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона, агар нисбат ба шахси ноболиғ содир шуда бошад, пас ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо, ҷавобгарии қиноятӣ бо қисми 2 моддаи 142¹ КҶ ҚТ фаро мерасад.

Агар намояндагони дин бо дигар шахси ноболиғ алоқаи қиноятӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахсонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқонаро содир кунанд, вале шарикӣ шахсонии ноболиғ на ҳамчун намояндаи динӣ ва бовариву эътиқоди динӣ ба ӯ муносибат дошта бошад, пас таркиби қинояти мазкурро ташкил намедихад, вале ҷавобгарии қиноятӣ бо моддаи 141 ё 142 КҶ ҚТ истисно карда намешавад.

Алоқаи қиноятӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахсонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқонае, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 142¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, агар боиси ба вирусӣ норасоии масунияти одам мубтало гардидани ҷабрдида шуда бошанд, пас ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо, ҷавобгарии қиноятӣ бо қисми 3 моддаи 142¹ КҶ ҚТ фаро мерасад. Қисми мазкур бо қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КҶ ҚТ» аз 2-юми январи соли 2020, таҳти № 1662 илова гардидааст.

Категорияи қинояти мазкур, ки дар қисмҳои 1, 2 ва 3 моддаи 142¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф карда мешавад.

Бо қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КҶ ҚТ» аз 19-уми июли соли 2022, таҳти № 1896 ба моддаи 142¹ КҶ ҚТ эзоҳ дар мазмуни зайл илова гардидааст: «Ҷазои якумра маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ва ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба шахсе татбиқ карда мешавад, ки қиноятро нисбат ба ноболиғ содир кардааст ва он дар санксияи моддаҳои боби мазкур пешбинӣ шудааст – аз манъ кардани ишғоли мансаб ва ё фаъолияти омӯзгорӣ дар муассисаҳои давлатӣ ва ғайридавлатии соҳаҳои маориф, тарбия, инкишофи ноболиғон, ташкил намудани истироҳат ва солимгардонӣ, таъминоти тиббӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва хизматрасонии иҷтимоӣ, дар соҳаи варзиши кӯдакону наврасон, фарҳанг ва санъат бо иштироки ноболиғон, инчунин машғул шудан ба чунин фаъолият дар асоси инфиродӣ ё фаъолияти дигаре, ки қор бо ноболиғонро дар бар гирифтааст, иборат аст».

БОБИ XXVIII

ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ КОНСТИТУТСИОНИИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД

- § 1. Мафҳум ва тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд**
- § 2. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шаҳрванд**
- § 3. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шаҳрванд**
- § 4. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ-иқтисодии инсон ва шаҳрванд**

§ 1. Мафҳум ва тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд

Ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд яке аз вазифаҳои асосии қонуни чиноятӣ ва ҳуқуқи чиноятӣ доништа шудааст. Асоси ҳуқуқии меъёри мазкурро Конститутсияи ҚТ ташкил медиҳад, бахусус моддаи 5 Конститутсия, ки инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯро арзиши олии эълон кардааст ва моддаи 14 Конститутсия, ки зарурати ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро тавассути Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ба миён гузоштааст¹¹⁹. Ҳамчунин, дар қисми 1 моддаи 2 КҶ ҚТ, ки ба вазифаҳои КҶ ҚТ бахшида шудааст, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар мадди аввал қарор дорад.

Қонуни чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд дар боби 19 барои чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд ҷавобгарии чиноятӣ муқаррар намудааст. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон ва

¹¹⁹ Тафсир ба КҶ ҚТ / Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 14.

шаҳрванд дар боби 19 КЧ ҚТ пешбинӣ шуда аз моддаҳои 143 то 164-ро дар бар мегиранд.

Асоси ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрвандро мафҳумҳои ҳуқуқ ва озодии конститутсионӣ ташкил медиҳанд. Ҳамин тавр, равшанӣ андохтан ба мафҳуми ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, тавсиф ва таснифи онҳо барои пурра омӯхтан ва дарки минбаъдаи мавзӯҳои ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд аҳаммияти хоса доранд.

Боби дууми Конститутсияи ҚТ ҳуқуқ, озодӣ, вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд ном дошта, аз моддаҳои 14 то 47-ро дар бар мегирад.

Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ (ҳуқуқи маданӣ, ҷиноятӣ, меҳнатӣ, оилавӣ ва ғайра), ки ҳар кадоми онҳо ҳуқуқ ва озодиҳоро дар соҳаи худ муқаррар мекунанд, мустақкам гардидаанд. Дар низоми умумии ҳуқуқу озодиҳо, нақши муҳимтаринро он ҳуқуқу озодиҳое, ки дар конститутсия мустақкам гардида, ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд ном гирифтаанд, ташкил медиҳанд.

Мувофиқи қисми 3 моддаи 5 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд. Дар моддаи 14 Конститутсияи мустақкам гардидааст, ки ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегардад. Маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд танҳо бо мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, химояи сохти конститутсионӣ, амнияти давлат, мудофияи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳати аҳолӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ раво дониста мешавад.

Ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд яке аз вазифаҳои асосии ҳуқуқи ҷиноятӣ дониста шудааст. Яке аз механизмҳои ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон намудани онҳо мебошад. Бо қабул гардидани КЧ ҚТ аз 21 майи соли 1998 ва муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, Ҷумҳурии Тоҷикистон амалишавии бевоситаи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро кафолат додааст.

Дар зери мафҳуми ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд кирдорҳои ҳаракат ё бехара-

кати и ба чамъият хавфноки бо қонунгузори и қиноятӣ пешбинишудае доништа мешавад, ки қасдан ё аз беэҳтиётӣ содир шуда, ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванди дар Конститутсияи ҚТ муштаҳкамшуда ва кафолат додашуда зарар мерасонанд ё таҳдиди расонидани чунин зарарҳоро ба вучуд меоранд.

Тавре қайд гардид, қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд дар боби 19 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз моддаҳои 143 то 164-ро дар бар мегиранд.

Ба сифати объекти ҳелии (гурӯҳии) қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд шахсият баромад мекунад. Зеро, объекти ҳелии қиноят аз муносибатҳои чамъияти яхела иборат буда ва дар номи фасли Қисми махсуси КҶ ҚТ вобаста аз арзиши объект нишон дода шудааст. Қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд дар фасли VII КҶ ҚТ, ки қиноятҳо ба муқобили шахсият ном дорад, муштаҳкам карда шудаанд.

Объекти намудии ин қиноятҳо ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд доништа шудаанд. Зеро, объекти намудии қиноят аз муносибатҳои чамъиятӣ, ки дар боби Қисми махсуси КҶ ҚТ муқаррар шудаанд, таркиб ёфтааст. Қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд дар боби 19 КҶ ҚТ, ки қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд ном дорад, пешбинӣ шуда аз моддаҳои 143 то 164-ро дар бар мегиранд.

Аз рӯи объекти бевоситаи қиноят, қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрвандро шартан ба се гурӯҳ тақсим намудан мумкин аст:

1. Қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шаҳрванд. Ба ин гурӯҳ қиноятҳои зерин дохил мешаванд: ғайриқонунӣ чамъ ва паҳн кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ (моддаи 144 КҶ), ошкор намудани сирри тиббӣ (моддаи 145 КҶ), вайрон кардани махрамияти мукотиба сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва мухобирот телеграфӣ ё дигар мухобирот (моддаи 146 КҶ), вайрон намудани дахлнопазирии манзил (м. 147 КҶ), ғайриқонунӣ маҳдуд кардани тағйири макон, интиҳоби озода маҳалли зист, тарки чумхурӣ қардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он (моддаи 149 КҶ), монёе шудан ба ғаёлияти иттиҳодияҳои динӣ (моддаи 157 КҶ), монёе шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймой, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо (моддаи 161 КҶ), вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиа-

ти шаҳрвандон (моддаи 163 КЧ), монёъ шудан ба гирифтани таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ (нӯҳсола) (моддаи 164 КЧ).

2. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шаҳрванд. Ба ин гурӯҳ ҷиноятҳои зерин дохил мешаванд: вайрон кардани баробарҳуқуқии шаҳрвандон (моддаи 143 КЧ), шиканҷа (моддаи 143¹ КЧ ҚТ), радди додани маълумот ба шаҳрванд (моддаи 148 КЧ), монёъ шудан ба татбиқи ҳуқуқҳои интиҳоботӣ ва фаъолияти комиссияҳои интиҳоботӣ (моддаи 150 КЧ), сохтакории ҳуччатҳои интиҳоботӣ, ҳуччатҳои раёйпурсӣ ё ҳисоби нодурусти овоз (моддаи 151 КЧ), монёъ шудан ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ (моддаи 158 КЧ), ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилоти диние, ки ба шахсият ва ҳуқуқи шаҳрвандон таҷовуз мекунанд (моддаи 159 КЧ), вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо (моддаи 160 КЧ ҚТ), монёъ шудан ба фаъолияти қонунии касбии журналистон (моддаи 162 КЧ).

3. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоии инсон ва шаҳрванд. Ба ин гурӯҳ ҷиноятҳои зерин дохил мешаванд: маҷбур намудан барои иштирок дар корпартоӣ ва ё рад кардани иштирок дар корпартоӣ (моддаи 152 КЧ), роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда дар шароити вазъияти фавқулода (моддаи 152¹ КЧ ҚТ), вайрон кардани қонунҳои меҳнат (моддаи 153 КЧ), напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳо (моддаи 153¹ КЧ), вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат (моддаи 154 КЧ), беасос саркашӣ намудан аз қабул кардан ба кор ё беасос аз кор сабукдӯш намудани зани синни кӯдакаш то сесола (моддаи 155 КЧ), вайрон кардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он (моддаи 156 КЧ), вайрон кардани ҳуқуқҳо ба ихтироот, намунаҳои саноатӣ ва моделҳои муфид (моддаи 156¹ КЧ).

Ҷабрдида дар ин ҷиноят ҳамагуна шахси воқеие ба ҳисоб меравад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои Конститутсионии ӯ поймол гардидаанд.

Тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд аз ҳаракат яъне, монёъ шудан дар ба амал баровардани ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии худ аз ҷониби шаҳрванд ё беҳаракатӣ аз ҷониби шахси ваколатдор иҷро накардани уҳдадориҳои касбии худ баҳри таъмин намудани баамалбарории ҳуқуқ ва озодиҳо иборат аст.

Аз рӯйи сохти (конструксия) худ, бештари таркиби ҷинойтҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд расмӣ мебошанд. Таркибҳои моддӣ танҳо дар қисми 1 моддаи 143, қисми 1 моддаи 144, қисми 3 моддаи 145, моддаи 148, моддаи 154, моддаи 156 ва ғайра дида мешаванд. Инчунин, таркибҳои ҳастанд, ки расмию моддӣ доништа шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки таркиби ҷинойти пешбинишудаи қисми 1 моддаи 160 КҶ ҚТ ба гурӯҳи таркибҳо бо преюдицияи маъмурий дохил мешавад. Таркибҳо бо преюдицияи маъмурий, таркибҳои доништа мешаванд, ки барои шахсро ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашидан қонунгузор шарт гузоштааст, ки ӯ бояд қаблан дар давоми соли пас аз додани ҷазои маъмурий кирдорҳои пешбинӣ намудаи моддаҳои дахлдори КҶ ҚТ содир карда бошад.

Тарз аломати ҳатмӣ тарафи объективӣ дар баъзе таркибҳо омадааст. Масалан, банди «а» қисми 2 моддаи 143 вайрон кардани баробарҳуқуқии шаҳрвандон.

Тарафи субъективии ҷинойтҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд бештар дар қасди бевосита ифода мегардад. Моддаи 154 КҶ бошад, ҷӣ қасдона ва ҷӣ аз беэҳтиётӣ содир шуданаш мумкин аст.

Барои як қатор таркибҳо мақсад ва ангега ҳатмӣ мебошад.

Мақсади ҷинойт – ин тасаввурот оид ба натиҷаҳои ҷинойт мебошад, ки субъект барои ноил шудан ба он кӯшиш менамояд¹²⁰. Масалан, мақсади таркиби қисми 1 моддаи 143¹ КҶ ҚТ аз шахси таҳти шиканҷа қарордошта ё шахси сеюм гирифтани маълумот ё иқроршавӣ мебошад, дар моддаи 156 КҶ бошад мақсад ба соҳибияти каси дигар додан аст. Мақсадҳои мазкур дар моддаҳои дахлдор мушаххасан нишон дода шуда, ба сифати аломати ҳатмӣ таркиби ҷинойт баромад менамоянд.

Ангега дар моддаҳои зерин ҳамчун аломати ҳатмӣ омадааст: моддаи 144 КҶ бо ғарази шахсӣ ё ҳавасмандии шахсӣ, моддаи 153¹ ғараз ё дигар манфиатҳои шахсӣ,

Моддаҳои боби 19 КҶ ҚТ чунин сохта шудаанд, ки барои қурбодани мафҳумҳои онҳо ба дигар соҳаҳои ҳуқуқ муроҷиат намуданро талаб мекунад.

Субъекти ҷинойтҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд шахси ҷисмонӣ мукаллафи ба синни 16 расида мебошад. Аксарияти ин ҷинойтҳо субъекти махсусро пешбинӣ менамоянд. Масалан, шахсе, ки таҳқиқ ва тафтиши пеша-

¹²⁰ Шарипов Т.Ш., Азимов Н.Б., Камолов З.А., Насриддинов М.Н. Ҳуқуқи ҷинойтӣ. Қисми умумӣ. Душанбе, 2010. С. 118.

кӣ мегузаронад (моддаи 143¹ КЧ), шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ (моддаҳои 146 КЧ, 147 КЧ ва ғайра), узви комиссияи интихоботӣ, гурӯҳи ташаббускор, комиссия оид ба гузаронидани райъпурсӣ (моддаи 151 КЧ), корфармо, роҳбари корхона, муассиса ё ташкилот (моддаи 153¹ КЧ) ва монанди инҳо.

Қисмати зиёди диспозитсияи ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шахрванд хусусияти бланкетӣ доранд. Вобаста ба ин, дар амалияи тафтишотию судӣ зарур аст, ки ба дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба монанди Конститутсияи ҚТ, Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсӣ, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Конвенсияи Париж оид ба ҳифзи объектҳои моликияти саноатӣ, Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ҚТ, Қонуни конститутсионии ҚТ «Дар бораи райъпурсии ҚТ» Қонуни ҚТ «Дар бораи маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, чорабиниҳо ва роҳпаймоиҳо» ва дигар қонунҳо ва санадҳои зериконунӣ мурочиат намуд.

§ 2. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шахрванд

Ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шахрванд тавассути Конститутсияи ҚТ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи он ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии миллӣ ва хориҷӣ эътироф, риоя ва ҳифз карда мешавад.

Снади асосие, ки дар он ҳуқуқ ва озодиҳои инсон муқаррар карда шудааст Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳамзамон баъзе паҳлӯҳои ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шахрванд дар Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуният», «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустуҷӯӣ», «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шахрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, чорабиниҳо ва роҳпаймоиҳо», «Дар бораи мурочиати шахрвандон», «Дар бораи маориф» ва дигар қонунҳои ҷумҳурӣ дарҷ карда шудаанд.

Таҳти мафҳуми ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шахрванд кирдор ҳаракат ё беҳаракатии ба ҷамъият хавфноки бо қонуни ҷиноятӣ пешбинишудае дониста мешавад, ки қасдан содир шуда, ба ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон, ки дар

Конститутсияи ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муқаррар шудаанд, таҷовуз менамояд.

Ҳамаи ҷиноятҳое, ки ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шаҳрванд равона карда шудаанд, дар моддаҳои зерини КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудаанд:

- 1) шиканча (моддаи 143¹ КҶ ҚТ);
- 2) ғайриқонунӣ чамъ ва паҳн кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ (моддаи 144 КҶ ҚТ);
- 3) ошкор намудани сирри тиббӣ (моддаи 145 КҶ ҚТ);
- 4) вайрон кардани махрамияти мукотиба сӯхбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобирот телеграфӣ ё дигар муҳобирот (моддаи 146 КҶ ҚТ);
- 5) вайрон намудани дахлнопазирии манзил (моддаи 147 КҶ ҚТ);
- 6) ғайриқонунӣ маҳдуд кардани тағйири макон, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ қардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он (моддаи 149 КҶ ҚТ);
- 7) монъе шудан ба фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ (моддаи 157 КҶ ҚТ);
- 8) вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон (моддаи 163 КҶ ҚТ);
- 9) монъе шудан ба гирифтани таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ (нӯҳсола) (моддаи 164 КҶ ҚТ).

Шиканча

Шиканча ҳамчун ҷиноят дар моддаи 143¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 3 қисм иборат мебошад.

Озодӣ аз шиканча ва муносибат ё ҷазодиҳии бераҳмона, ғайриинсонӣ ва таҳқиқунанда ба гурӯҳи ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсии ҳуқуқи башар дохил карда шудааст. Яке аз проблемаҳои ҷаҳони муосир ва башарият ин манъи шиканча, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ нисбати инсон ва шаҳрванд ба ҳисоб меравад.

Шиканча яке аз ҷиддитарин амали поймолкунии ҳуқуқи инсон мебошад. Манъи шиканча дар санадҳои байналмилалӣ пешбинӣ карда шудааст. Масалан, дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар (1948)¹²¹, Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва

¹²¹ Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948 // Асноди асосии байналҳалқӣ дар бораи ҳуқуқи башар. Душанбе, 1999.

сиёсӣ (1966)¹²², Паймони зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шараф (1984), Қоидаҳои ҳадди ақали стандартҳои муносибат бо маҳбусон (1955), Эъломияи ҳифзи тамоми шахсон аз шиканча ва дигар намудҳои муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадрӣ қиммати шахс (1975), Маҷмуаи принципҳои ҷимояи ҳамаи ашхоси боздошт шуда ё дар ҳама гуна шакли дигар ҳабсшуда (1988), Қоидаҳои СММ барои ҷимояи ноболиғони аз озодӣ маҳрумшуда (1990) ва ғайра.

Мувофиқи қисми 2 моддаи 18 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дахлнопазирии шахс кафолат дода шуда, дар баробари ин муқаррар карда шудааст, ки нисбати ҳеч кас шиканча, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ раво дида намешавад.

Аз нигоҳи ҳуқуқи байналмилалӣ, истифодаи шиканча нисбати инсон яке аз намудҳои дағалона вайрон кардани ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд ба шумор рафта, набояд дар ягон ҳолат роҳ дода шавад. Озодӣ аз шиканча ҳуқуқи мутлақи инсон буда, набояд дар ягон ҳолат маҳдуд карда шавад. Ҳарчанд ки моддаи 14 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баъзе ҳолатҳо маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодихоро пешбинӣ намуда бошад ҳам, истифодаи шиканча манъ аст. Ба ҳамин мақсад Эъломияи умумии ҳуқуқи башар (минбаъд ЭУҲБ) дар моддаи 5 пешбинӣ менамояд, ки ҳеч кас набояд мавриди шиканча ва муносибат ё ҷазодиҳии бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунанда қарор гирад.

Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (минбаъд МБҲШС) низ пешбинӣ кардааст, ки ҳеч кас набояд таҳти шиканча ё муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунанда қарор дода шавад. Аз ҷумла, ягон шахс набояд бидуни ризоияти озодонаи ӯ таҳти таҷрибаҳои тиббӣ ё илмӣ қарор дода шавад.

Дар баробари ҳамаи ин санадҳо 10 декабри соли 1984 аз тарафи СММ Конвенсия бар зидди шиканча ва дигар муносибат ва ҷазодиҳии бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунанда қабул карда шудааст, ки дар муқаррароти умумӣ дар бораи шиканча, манъи шиканча, уҳдадорӣҳои давлат оид ба пешгирии шиканча, додани ҳисобот оид ба истифодаи шиканча дар давлатҳои алоҳида ва монанди инҳо пешбинӣ карда шудааст. Қабули санади мазкур барои аз байн бурдани шиканча дар арсаи ҷаҳон нақши муҳимро бозид.

¹²² Конвенсияи байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966 // Асноди асосии байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқи башар. Душанбе, 1999.

Мафхуми шиканча дар қисми 1 моддаи 143¹ ҚЧ ҚТ дода шудааст. Мувофиқи он (қисми1 моддаи 143¹) шиканча – қасдан расонидани азобу уқубати ҷисмонӣ ва (ё) рӯҳӣ, ки аз ҷониби шахсе, ки таҳқиқ ё тафтиши пешакӣ мегузаронад ё шахси мансабдори дигар ё бо таҳрики онҳо ё розигии хомӯшноаи онҳо ё бо огоҳӣ доштани онҳо аз ҷониби шахси дигар, бо мақсади аз шахси таҳти шиканча қарордошта ё шахси сеюм гирифтани маълумот ё иқроршавӣ ё ҷазо додани ӯ барои ҳаракате, ки содир намудааст ё дар содир намудани он гумонбар шудааст, инчунин тарсонидан ё маҷбур кардани ӯ ё шахси сеюм ё бо сабаби дигаре, ки ба ҳар гуна таъбиз (дискриминатсия) асос ёфтааст, мебошад.

Умуман, шиканча яке аз вазинтарин поймолкунии ҳуқуқи башар мебошад, чунки он ҳуҷуми мустақим ба шахсият ва шарафи инсонро дар назар дорад. Манъи шиканча ва дигар шаклҳои бадрафтори ҷисмонӣ ва ақлонӣ, ё худ ҳуқуқ ба даҳлатнопазирӣ ва шарафи шахсӣ, ҳуқуқи мутлақӣ башарӣ мебошанд, бинобар ин набояд дар ягон шароит мавриди таҳқир қарор гиранд. Конвенсия бар зидди шиканча ва дигар муносибат ва ҷазодиҳии бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунанда муқаррар кардааст, ки ҳатто дар давраи ҷанг ва вазъияти ғавқулода ҳам давлатҳо набояд ба маҳдуд ё таҳқир намудани ҳуқуқ ба даҳлатнопазирӣ ва шарафи шахсӣ роҳ диҳанд. Инчунин, дар мавриде, ки гумонбаршуда дар бораи ҳуҷумҳои ҳавфнок, ки ҳаёти аҳолии осоиштаро зерӣ хатар гузашта метавонанд, маълумот дошта бошад ҳам, давлат набояд методи пурсиши риоя накардани манъи шиканча ва муомилаи бадро истифода барад.

Бояд қайд намуд, ки баъзе масъалаҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шиканча аз тарафи як зумра олимони ватанӣ қор карда баромада шудааст¹²³.

Муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шиканча, ин иҷро кардани уҳдадорихои муқаррарнамудаи санадҳои байналми-

¹²³ Ниг.: Баҳриддинов Э.С. Масоили шиканча дар криминология // Масоили назариявӣ ва амалии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференси илмӣ-амалӣ бахшида ба 62-юмин солгарди қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи башар. Душанбе, 2011. С. 24-28; Диноршоев А.М. Запрет на применение пыток // Свобода от пыток (сборник материалов). Душанбе: Бюро по правам человека, 2008. С. 3-7; Қудратов Н.А. Озодӣ аз шиканча ҳамчун ҳуқуқи мутлақӣ инсон ва шахрванд // Масоили назариявӣ ва амалии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференси илмӣ-амалӣ бахшида ба 62-юмин солгарди қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи башар. Душанбе, 2011. С. 160-165 ва ғайра.

лалӣ аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, мутобиқномаи қонунгузории миллӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ мебошад.

Ҳарчанд ки Ҷумҳурии Тоҷикистон 21 июли соли 1994 ба Конвенсияи зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи шаъну шараф (1984) ҳамроҳ шуда ва он барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 феввали соли 1995 эътибори ҳуқуқӣ пайдо намуда бошад ҳам, танҳо 16 апрели соли 2012 бо Қонуни ҚТ № 808 ба КҶ ҚТ тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Яке аз ин иловаҳо дар моддаи 143¹ КҶ ҚТ муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шиканча мебошад. Ин маънои онро надорад, ки то соли 2012 барои истифодаи шиканча дар КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар нашуда бошад. КҶ ҚТ ҳамаи кирдорҳои бо шиканча алоқамандро ба сифати ҷиноят эътироф менамуд.

Бо мақсади таъмини дуруст ва яхелаи татбиқи меъёрҳои Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳуқуқу озодиҳо ва дахлнопазирии шахс, шаъну шарафи инсон ва шахрвандро таъмин менамоянд, инчунин ба тариқи дахлдор иҷро намудани уҳдадорихое, ки аз Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи шаъну шараф (минбаъд Конвенсия) ва дигар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, бармеоянд, Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 25 июни соли 2012 таҳти №1 Қарор «Дар бораи татбиқ намудани меъёрҳои қонунгузории ҷиноятӣ ва муҳофизатии ҷиноятӣ оид ба мубориза бар зидди шиканча»-ро қабул намуд¹²⁴.

Объекти ҷиноят озода аз шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ва таҳқиқкунандаи шаъну шараф мебошад.

Ба сифати ҷабрида аз ҷиноят гумонбаршуда, айбдоршаванда, шохидон ва шахси сеюм баромад мекунанд.

Тарафи объективии ҷиноятро кирдорҳои зерин ташкил медиҳанд:

а) қасдан расонидани азобу уқубати ҷисмонӣ бо мақсади аз шахси таҳти шиканча қарордошта ё шахси сеюм гирифтани маълумот ё иқдоршавӣ ё ҷазо додани ӯ барои ҳаракате, ки содир намудааст ё дар содир намудани он гумонбар шудааст. Зери мафҳуми «азобу уқубати ҷисмонӣ» (азият, дард) чунин азобу уқубате

¹²⁴ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 188-194.

(азият, дард) фаҳмида мешавад, ки шахсро аз имконияти бо ирода мувофиқи хоҳиш, ният ва манфиати худ амал намудан маҳрум мекунанд ё ин ки чиддан аз чунин имкониятҳо маҳдуд месозанд.

б) қасдан расонидани азобу уқубати рӯҳӣ бо мақсади аз шахси таҳти шиканча қарордошта ё шахси сеюм гирифтани маълумот ё иқроршавӣ ё чазо додани ӯ барои ҳаракате, ки содир намудааст ё дар содир намудани он гумонбар шудааст;

в) тарсонидани ӯ (шахси таҳти шиканча қарордошта) ё шахси сеюм ё бо сабаби дигаре, ки ба ҳар гуна таъбиз (дискриминатсия) асос ёфтааст;

г) маҷбур кардани ӯ (шахси таҳти шиканча қарордошта) ё шахси сеюм ё бо сабаби дигаре, ки ба ҳар гуна таъбиз (дискриминатсия) асос ёфтааст.

Ҳаракатҳои қонунии зерини шахсони мансабдор оид ба татбиқи чораҳои маҷбуркунии муурофиавӣ шиканча эътироф намешаванд: пешгирии ҳаракатҳои зиддиҳуқуқи гумонбаршуда (айбдоршаванда, судшаванда, маҳкумшуда); истифодаи қонунии силоҳ ва воситаҳои маҳсус (кишанҳо, калтакҳо ва ғайра); дастгир кардан; дар ҳаёти нигоҳ доштан бо қарори дахлдори таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва суд, дар асоси ҳукми суд аз озодӣ маҳрум сохтан ва дигар ҳаракатҳои мақомоти таъқиби ҷиноятӣ, ки баҳри иҷроиши вазифаҳои муурофиавии ҷиноятӣ равона карда шудааст¹²⁵.

Амалия ва назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ нишон медиҳад, ки шиканча мумкин аст бо роҳи усулҳои гуногун содир карда шавад. Аз ҳама маъмултарини онҳо шиканчаи ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва хусусияти шахвонӣ дошта ба шумор меравад. Ба шиканчаи ҷисмонӣ ин амалҳо дохил мешавад: нафасгир намудан бо роҳи ба оби ифлос ғӯтонидани шахс, лату кӯб кардан, шиканча намудани шахс ба воситаи қувваи барқ, кандани нохунҳо, овехтан ва нишондани шахс дар ҳолати барои ӯ ногувор. Ба шиканчаи рӯҳӣ бошад, дар зери музикии баланд доштани шахс, дар ҳучраи нороҳат нигоҳ доштан ва монанди инҳо дохил мешаванд. Ба шиканчаи дорои хусусияти шахвонӣ, асосан, таҷовуз ба номус, урён намудани шахс, содир кардани ҳаракатҳои бадахлоқонаи дорои хусусияти шахвонӣ дошта дохил карда мешаванд.

Шароити содиршавии ҷиноят, давраи таҳқиқ, тафтиши пешакӣ, ҳангоми адои чазо дар муассисаҳои дахлдор мебошад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад, яъне гунаҳгор дарк менамояд, ки берун аз доираи муқаррароти

¹²⁵ Маҷмуаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 190.

қонунгузории мурофиавӣ амал намуда истода, шахсро қасдан азобу уқубати ҷисмонӣ ва (ё) рӯҳӣ дода, инчунин ўро маҷбур ва тарсо-нида истодааст ва хоҳони содир кардани ҷунин кирдор аст.

Мақсад - аломати ҳатмии тарафи субъективи буда, дар аз шахси таҳти шиканча қарордошта ё шахси сеюм гирифтани маълумот ё иқроршавӣ ё ҷазо додани ў барои ҳаракате, ки содир намудааст ё дар содир намудани он гумонбар шудааст, тавсиф меёбад.

Субъекти ҷиноят – махсус, яъне ба сифати он таҳқиқбарандагон ё шахсоне, ки тафтишоти пешакиро мебаранд ё шахси мансабдори дигар баромад мекунад.

Мафҳуми шахси мансабдори дигар, ки дар моддаи 1431-и КҶ дарҷ шудааст на танҳо шахси мансабдори мақомоти таъқиби ҷиноятӣ, балки шахсоро низ дар назар дорад, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намоёндаи ҳокимиятро ба ҷо меоварад ё вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ, маъмурию хоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, инчунин дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар қўшунҳо ва ҷузъу томҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом медиҳад (банди 2-и эзоҳ ба моддаи 314 КҶ).

Дар қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи татбиқ намудани меъёрҳои қонунгузории ҷиноятӣ ва мурофиавии ҷиноятӣ оид ба мубориза бар зидди шиканча» аз 25 июни соли 2012 баъзе ҳолатҳои бандубастшавандаи шиканча бо дигар ҷиноятҳои, ки дар Қисми махсуси КҶ пешбинишудаанд, муқаррар карда шудааст.

Агар дар натиҷаи шиканча ҷабрдида ба ҳолати очизӣ оварда, сипас ба марг расонида шуда бошад, куштори ҷунин шахс бояд илова бо банди «в» қисми 2-и моддаи 104 КҶ ҳамчун куштани шахсе, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштани ў барои гунаҳгор баръало аён аст, бандубаст карда мешавад.

Шиканча аз дигар ҳаракатҳои марбут ба сўйистифода аз ваколатҳои мансабӣ, ё баромадан аз ҳадди ваколатҳои мансабӣ, ки бо моддаҳои 314 ва 316-и КҶ ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст, фарқ дорад. Кирдор, агар бо расонидани азобу уқубати ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ ба ҷабрдида аз ҷониби шахси мансабдор барои ноил гардидан ба мақсадҳои дар моддаи 1431-и КҶ нишондодашуда, содир шуда бошанд, дар асоси меъёри махсуси моддаи дар боло зикргардида бояд бандубаст карда шавад. Дар ин ҳолат кирдори содир-

шуда бандубасти иловагиро бо моддаҳои 314 ва 316-и КҶ талаб наменамояд¹²⁶.

Дар қисми 2 моддаи 143¹ КҶ ҚТ барои содир намудани кирдорҳои пешбининамудай қисми 1 моддаи 143¹ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст:

а) тақроран, яъне барои ҷинояти шиканҷаи қаблан содиркардааш гунаҳгор аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда нашуда, ё доғи судиаш барҳам нахӯрда ё бардошта нашуда бошад.

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ. Ҳангоми бандубаст намудани ҳаракатҳои айбдоршаванда, судшаванда бо кирдори мазкур ҳамчун аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир намудани ҷинояти шиканҷа бояд талаботи қисми 2-и моддаи 39 КҶ ба инобат гирифта шавад.

в) нисбати зане, ки ҳомиладорӣ ӯ барои гунаҳгор аён аст ё шахси баръало ноболиғ ё нисбати маъюб. Барои бандубасти кирдор бо ҳаракати мазкур қонун ҳамчун шарт зарурӣ талаб наменамояд, ки гунаҳгор бояд донанд, ки ҷабрдида ҳомиладор аст, ё баръало ноболиғ аст ё дар ҳолати маъюбӣ қарор дорад ва дидаву донистани ҷиноятро содир кардааст. Дар бораи аниқ донистани ин ҳолат масалан, нишонаҳои берунии ҳомила, маъюб, ноболиғ будан ва дигар маълумоти мавҷуда метавонанд шаҳодат диҳанд. Шахсе, ки барои ҳомиладорӣ ҷабрдида маълумоти аниқ надорад, бо банди «в» қисми 2-и моддаи 143¹ КҶ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад. Давомнокии ҳомиладорӣ ба бандубасти кирдори содиргардида, дар чунин шакл аҳаммият надорад.

Барои муайян кардани ноболиғии шахс синну соли ӯ бояд муайян карда шавад. Мувофиқи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон шахси ноболиғ шахсе мебошад, ки ба синни 18 нарасидааст. Маъюб бошад – шахсест, ки дар натиҷаи нуқсҳои саломатӣ бо коҳиши устувори вазифаҳои организм аз беморӣ, ҷароҳат, иллати ҷисмонӣ ва ақлонӣ боиси маҳдуд шудани фаъолияти ҳаёти гардидааст ва ба ҳифзи иҷтимоӣ ниёз дорад. Гурӯҳи (I – III) маъюб барои бандубасти ҷиноят аҳаммият надорад.

г) бо расонидани зарари миёна ба саломатӣ содир шуда бошад. Дар ин маврид ҳаракатҳои гунаҳгор бандубасти иловагиро бо моддаҳои, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои қасдан расонидани зарари миёна ба саломатии шахс вобастаанд, талаб намекунад. Зарари миёна аз тарафи экспертҳо, ҳангоми гузаронидани экспертизаи суддӣ-тиббӣ муайян карда мешавад.

¹²⁶ Мачмуаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Чумхурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 189.

Дар қисми 3 моддаи 143¹ КЧ ҚТ барои кирдорҳои пешбини-
намудаи қисмҳои якум ва дуҷуми моддаи 143¹ КЧ ҚТ, агар:

а) бо расонидани зарари вазнин ба саломатӣ содир шуда
бошанд;

б) аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида ё боиси дигар оқибатҳои
вазнин гардида бошанд, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда
шудааст.

Мувофиқи ба моддаи 18 КЧ ҚТ қисми 1 моддаи 143¹ КЧ ҚТ
ба категорияи ҷиноятҳои миёна, қисми 2 моддаи 143¹ ба катего-
рияи ҷиноятҳои дараҷаи вазнин ва қисми 3 моддаи 143¹ ба кате-
горияи ҷиноятҳои махсусан вазнин дохил мешаванд.

Ғайриқонунӣ чамъ ва паҳн кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ

Ғайриқонунӣ чамъ ва паҳн кардани маълумот оид ба ҳаёти
шахсӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 144 КЧ ҚТ муқаррар гардида, аз
2 қисм иборат мебошад.

Ҷинояти мазкур ҳуқуқи ҳар як шахсро ба ҳаёти шахсӣ, ки сир-
ри шахсӣ ё оилавино дар бар мегирад ва он дар қисми 2 моддаи 23
Конститутсияи ҚТ муқаррар шудааст, ҳифзи менамояд. Мувофиқи
қисми 2 моддаи 23 Конститутсияи ҚТ дар бораи ҳаёти шахсии инсон
бе розигии ӯ чамъ намудан, нигоҳ доштан, истифода ва паҳн кар-
дани маълумот манъ аст.

Заминаи ҳуқуқии ин меъёри конститутсионӣ моддаи 12 Эъло-
мияи умумии ҳуқуқи башар ва моддаи 17 Паймони байналмилалӣ
оид ба ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсӣ, оид ба он ки ҳеҷ кас набояд
мавриди даҳлати худсарона ба ҳаёти шахсӣ ва оилавӣ қарор ги-
рад, мебошад.

Дар моддаи 144 КЧ ҚТ барои ғайриқонунӣ чамъ кардан ё
паҳн намудани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ, ки сирри шахсӣ ё ои-
лавино шахси дигарро дар бар мегирад бидуни иҷозати ӯ, ё паҳн
кардани ҷунин маълумот дар баромадҳои оммавӣ, асар дар воси-
таҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет, агар ҷунин кирдор бо
ғарази шахсӣ ё ҳавасмандии шахсӣ анҷом дода шуда, ба ҳуқуқ ва
манфиатҳои қонунии шахрванд зарар расонда бошад, ҷавобгарии
ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳуқуқу озо-
диҳои конститутсионии инсонро ба ҳаёти шахсӣ, ки сирри шахсӣ
ё оилавино дар бар мегирад, ташкил мекунад.

Сирри шахсӣ – ин маълумоте мебошанд, ки ҳислати махсусан
шахсӣ дошта, ҳолати ҳаёти шахс, вазъи саломатии ӯ, майл, рағбат,

хавас, ишқ, ҳолати маҳрамони ҳаёти ӯ, дафтари хотира (ёдошт) ва монанди инҳоро дар бар мегирад. Ин маълумот пинҳон ва ҳифз карда шуда, ғайриқонунӣ чамъ ва паҳн намудани онҳо метавонад ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахрванд зарар расонад. Ҳар як шахс (фард) доира ва ҳудуди ҳаёти шахсиашро худ муайян мекунад.

Сирри оилавӣ – ин маълумот ва ахбороте мебошад, ки аз муносибатҳо дар оила, аз никоҳ, якҷоя истиқомат намудан, таваллуд, фарзандхонӣ ва ғайра бармеоянд ва онҳо бояд аз мудохилаи номатлуб ва ғайриқонунӣ пинҳон ва ҳифз карда шуда, ғайриқонунӣ чамъ ва паҳн намудани онҳо метавонад ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахрванд зарар расонад.

Тарафи объективии ҷиноят дар яке аз ҳаракатҳои зерин ифода меёбад:

а) ғайриқонунӣ чамъ кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ, ки сирри шахсӣ ё оилавии шахси дигарро дар бар мегирад;

б) ғайриқонунӣ паҳн намудани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ, ки сирри шахсӣ ё оилавии шахси дигарро дар бар мегирад;

в) ғайриқонунӣ паҳн намудани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ, ки сирри шахсӣ ё оилавии шахси дигарро дар бар мегирад дар баромадҳои оммавӣ, асар дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет.

Тахти мафҳуми чамъ кардан, бо ҳар роҳ ҷустуҷӯи маълумоте, ки ҳаёти шахсӣ ва оилавии шахси дигарро ташкил медиҳад, фаҳмида мешавад. Ҷустуҷӯи маълумот мумкин аст пинҳонӣ ва ошкоро бо роҳи дуздидани ҳуччатҳо, мушоҳидаи визуалӣ, банаворгирӣ, сабти видео ва ғ. амалӣ карда шавад.

Паҳн намудани маълумот – ин ба маълумоти шахсони дигар хаттӣ ва шифоҳӣ расонидани маълумоте ҳастанд, ки сирри шахсӣ ва оилавии шахси дигарро ташкил медиҳад. Паҳн намудани маълумот мумкин аст дар баромадҳои оммавӣ, асар дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет амалӣ гардад.

Чамъ ва паҳн намудани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ, ки сирри шахсӣ ё оилавиро дар бар мегиранд, танҳо бо иҷозати мақомот ва шахсони дахлдор дар мурофияи ҷиноятӣ ва фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ роҳ дода мешаваду ҳалос.

Барои он ки шахсро бо кирдорҳои номбаршуда (қисми 1 моддаи 144 КҶ) ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашанд, қонунгузор якчанд шартҳоро пешбинӣ намудааст, ки бе мавҷудияти онҳо таркиби ҷиноят вучуд надорад. Ба ин шартҳо дохил мешаванд:

а) кирдоҳи номбаршуда бе иҷозати шахс содир шуда бошад;

б) ин маълумот бояд сирри шахсӣ ё оилавии шахси дигарро ташкил диҳанд;

в) чамъ ва паҳн намудани чунин маълумот ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии инсон зарар расонида бошад.

Агар паҳн намудани маълумот оид ба сирри оилавие, ки бо фарзандҳои алоқаманд аст, содир карда шавад, дар ин ҳолат кирдор бояд бо маҷмӯи ҷиноятҳои бо моддаҳои 144 ва 173 КҶ пешбинишуда, бандубаст карда шавад.

Инчунин, агар чамъ намудани маълумот бо роҳи вайрон намудани махрамияти мукотиба, сӯхбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти шахс содир карда шавад, дар ин ҳолат, чунин кирдор бояд бо маҷмӯи ҷиноятҳо, яъне бо моддаҳои 144 ва 146 КҶ пешбинишуда, бандубаст карда шавад.

Таркиби ҷиноят моддӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи расонидани зарар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии инсон хотимаёфта дониста мешавад. Мафҳуми зарар дар моддаи мазкур ба категорияи баҳодихӣ мансуб буда, онро мақомоти тафтишот ва суд муайян мекунад. Дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ ба неъматҳои шахсии ғайриамволӣ дохил мешавад. Вобаста ба ин, зарар бояд танҳо хусусияти ғайриамволӣ дошта бошад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Зеро, ангезаи содир намудани ҷиноят ҳамчун аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят дар моддаи пешбинӣ карда шудааст. Гунаҳгор дарк мекунад, ки дахлнопазирии ҳаёти шахсии дигар шахсро вайрон карда ва бо ин кирдораш ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии инсон зарар расонида истодааст ва хоҳони расонидани чунин зарар мебошад.

Ба сифати ангезаи содир намудани ҷиноят ғарази шахсӣ ё ҳавасмандии шахсӣ баромад мекунад.

Ғарази шахсӣ – ин кӯшиши ба даст овардани фоида аз ҳаракатҳои ғайриқонуние, ки дар қисми 1 моддаи 144 КҶ пешбинӣ карда шудааст, мебошад.

Ба ҳавасмандии шахсӣ бошад, рашк, ҳасад, қасос, бадбинӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Дар сурати ҷой надоштани ангезаи ҷиноят, яъне ғарази шахсӣ ва ҳавасмандии шахсӣ кирдори содиршуда таркиби ин ҷиноятро ташкил намедиҳад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 144 КҶ барои содир намудани кирдорҳои дар қисми 1 моддаи 144 КҶ пешбинӣ шуда аз тарафи шахсе, ки бо

истифода аз мақоми хизматиаш содир карда шудааст, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ гардидааст. Субъекти ҷинояти мазкур шахсе мебошад, ки вобаста ба мақоми дар муассисаю ташкилот ва мақомоти давлатӣ ишғолнамудааш, новобаста аз шакли моликият, ғаъолият карда, ҳангоми иҷрои уҳдадорӣ касбиаш сирри шахсӣ ё оилавӣ шахсонӣ дигар ба ӯ маълум гардидаанд.

Агар паҳн намудани маълумот оид ба сирри оилавӣ, ки бо фарзандхонӣ алоқаманд аст, аз ҷониби шахсе, ки воқеияти писархондиро (духтархондиро) ҳамчун сирри хизматӣ ё касбӣ вазифадор буд хифз кунад, содир карда шавад, дар ин ҳолат кирдор бояд бо маҷмӯи ҷиноятҳои бо м.м. 144 ва 173 КҶ пешбинишуда, бандубаст карда шавад.

Қисмҳои 1 ва 2 моддаи 144 КҶ ҚТ ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин дохил мешаванд.

Ошкор намудани сирри тиббӣ

Ошкор намудани сирри тиббӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 145 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 3 қисм иборат мебошад.

Маълумот дар бораи беморӣ ё дигар натиҷаҳои таҳқиқи тиббӣ ба гурӯҳи ҳуқуқҳои шахсии инсон дохил шуда, бе розигии ӯ ошкор кардани чунин маълумот манъ аст. Ин ҳуқуқро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ кафолат додааст. Мувофиқи қисми 2 моддаи 23 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳаёти шахсии инсон бе розигии ӯ чамъ намудан, нигоҳ доштан, истифода ва паҳн намудани маълумот манъ аст.

Дар моддаи 145 КҶ ҚТ бошад, барои ошкор намудани маълумот оид ба беморӣ ё дигар натиҷаҳои таҳқиқи тиббии бемор аз ҷониби корманди соҳаи тиб, дорусозӣ ё дигар корманд бидуни зарурати касбӣ ё хизматӣ, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъитие, ки ба хифзи ҳуқуқи инсон аз ғайриқонунӣ ошкор намудани маълумот дар бораи беморӣ ё дигар натиҷаҳои таҳқиқи тиббӣ равона карда шудаанд, ташкил мекунанд.

Тарафи объективии ҷиноят аз ғайриқонунӣ ошкор намудани маълумот оид ба беморӣ ё дигар натиҷаҳои таҳқиқи тиббии бемор аз ҷониби корманди соҳаи тиб, дорусозӣ ё дигар корманд бидуни зарурати касбӣ ё хизматӣ, иборат мебошад.

Намуд ва категорияи беморӣ барои бандубасти ҷиноят аҳамият надорад.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи ошкор намудани маълумот оид ба беморӣ ё дигар натиҷаҳои таҳқиқи тиббии бемор хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки ғайриқонунӣ маълумотро дар бораи беморӣ ё дигар натиҷаҳои таҳқиқи тиббии беморӣ ошкор намуда истодааст ва хоҳони содир кардани чунин кирдор аст.

Мақсад ва ангезаи ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят набуда, онҳо метавонанд гуногун бошанд.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 солагӣ расидае, ки вобаста ба фаъолияти касбияш уҳдадор буд, сирри касбӣ-хизматиرو махфӣ нигоҳ медошт. Инчунин, корманд бидуни зарурати касбӣ ё хизматӣ. Масалан, кормандони тиб ва дорусозӣ.

Дар қисми 2 ҷинояти таҳлилшаванда барои ошкор намудани маълумот оид ба беморӣ ё дигар натиҷаҳои таҳқиқи тиббии бемор, ки ба бемории инфексияи ВИЧ алоқаманд аст, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар намудааст.

Муоинаи тиббии шаҳрвандони ҚТ, шаҳрвандони хоричӣ, гурезаҳо, муҳочирони иҷборӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар қаламрави ҚТ зиндагӣ мекунанд ё қарор доранд ва мубталои вируси норасоии масунияти одам мебошанд (хомилони вирус ва беморон), танҳо бо мақсадҳои эпидемиологӣ ва дар асоси пинҳонӣ дар муассисаҳои дахлдори давлатии системаи тандурустӣ бо тартиби муқарраркардаи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии ҚТ гузаронда мешавад. Маълумоти бадастовардаи ин Вазоратро ба дигар сохторҳои марбути додан, ба истиснои ҳолатҳои муқаррарнамудаи қарори суд ва ё бо дархости мақмоти тафтишотӣ бо мақсадҳои таъкиби ҷиноятӣ ва маъмурии шахсон истифода бурдан мумкин нест.

Бояд қайд намуд, ки додани иттилоот оид ба вазъи саломати шахсони гирифтори чунин бемориҳо бе розигии онҳо, ки бо қарори суд ё дархости мақмоти тафтишотӣ сурат гирифтааст, таркиби ҷиноятро ташкил намедиҳад.

Дар қисми 3 моддаи 145 КҶ ҚТ бошад, барои содир кардани кирдорҳои пешбининамудаи қисми якум ё дуёми хамин модда, агар онҳо боиси оқибатҳои вазнин шуда бошанд, ҷавобгарии ҷиноятӣ пмуқаррар намудааст.

Таҳти мафҳуми оқибатҳои вазнин ба марг расидани ҷабрдида, гирифтори бемории рӯҳӣ гаштани он ва монанди инҳо дар назар дошта шудааст.

Мувофиқи моддаи 18 КҶ ҚТ қисмҳои 1-2 моддаи 145 ба катерияи ҷиноятҳои наҷандон вазнин ва қисми 3 моддаи 145 ба катерияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Вайрон кардани маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобирот

Вайрон кардани маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобирот ҳамчун ҷиноят дар моддаи 146 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мешавад.

Мутубики қисми 1 моддаи 23 Конститутсияи ҚТ ҳуқуқи ҳар як шахс ба маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобирот таъмин карда мешавад.

Дар моддаи 146 КҶ барои вайрон намудани ин ҳуқуқҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст. Мувофиқи қисми 1 моддаи 146 вайрон кардани маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобироти шахрвандон ҷиноят доништа шуда, барои содир намудани шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад.

Муросилоти хаттӣ – мактубҳо (оддӣ, фармоишӣ бо эълони нарх), кортҳои почта (оддӣ, фармоишӣ), секограммаҳо (муросилоти почта, ки танҳо барои нобиноҳо пешбинӣ мешавад), бастаҳои қоғазӣ (оддӣ, фармоишӣ бо эълони нарх) ва покетиҳои хурд.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳуқуқи конститутсионии шахрвандро ба маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобирот таъмин мекунанд, ташкил медиҳанд.

Ба сифати ҷабрида аз ҷиноят ҳама гуна шахси воқеӣ баромад карда метавонад.

Тарафи объектии ҷиноят дар вайрон кардани маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобироти шахрвандон ифода мегардад.

Вайрон кардани маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобироти шахрвандон, бе иҷозати шахс шиносшавӣ бо мукотибот, муросилот ва муҳобироти ӯ ё ин ки, дар гӯш кардани сӯҳбатҳои телефони шахс, ифода мегардад.

Маҳдуд кардани ҳуқуқи шахрвандон ба маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобирот танҳо дар асоси қарори суд ё судя бо таъя ба м.м.

195-196 КМЧ ҚТ ва Қонуни ҚТ «Дар бораи ғайриқонунии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» аз 25 март соли 2011 мумкин аст. Бояд қайд намуд, ки дар ин маврид танҳо маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобироти шахрвандон вайрон карда мешавад, ки барои тафтиши парвандаи ҷиноятӣ, пешгирии ҷиноятҳо, дастгир намудани ҷинояткорон, аҳамият доданд.

Бояд қайд намуд, ки маҳдуд кардани баъзе аз ҳуқуқҳои номбаршуда дорои як қатор талабот мебошад. Гуш ва сабт кардани гуфтугӯи телефонӣ танҳо оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ дар бораи ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин, бо шарт мавҷуд будани асосҳои қофӣ барои тахмини он ки гуфтугӯи телефонии гумонбаршуда, айбдоршаванда ва дигар шахсон ё гуфтугӯ бо дигар воситаҳои алоқа, ки дорои маълумот дар бораи ҷиноят шуда метавонад ё дорои маълумоти барои парванда аҳамиятнок мебошанд, анҷом додан мумкин аст.

Гуш ва сабт кардани гуфтугӯ ба муҳлати на бештар аз шаш моҳ муайян шудааст. Гуш ва сабт кардани гуфтугӯе, ки зиёда аз шаш моҳ зиёд давом кардааст ҳамчун вайронкунии ҳуқуқи шахрванд ба маҳрамияти сӯҳбатҳои телефонӣ бояд бандубаст карда шавад.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи содир кардани ҳаракати дар қисми 1 моддаи 146 пешбинишуда, хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Яъне гунаҳгор бе иҷозати шахс бо мукотибот, муросилот ва муҳобироти ӯ шинос шуда истодааст, ё ин ки сӯҳбатҳои телефонии шахсро ғайриқонуни гуш карда истодааст ва дарк менамояд, ки бо ин ҳаракаташ маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобироти шахрвандро вайрон мекунад.

Мақсад ва ангезаи ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят набуда, онҳо метавонанд гуногун бошанд.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 146 КЧ ҚТ барои вайрон кардани маҳрамияти мукотиба, сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти телеграфӣ ё дигар муҳобироти шахрвандон аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматиаш ё воситаҳои махсуси техникӣ, ки барои ниҳонӣ ба даст овардани маълумот пешбинӣ гардидаанд, ҷавобгари ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Субъекти ин чиноят шахсе, ки дар баробари талаботи умумӣ боз дорони ваколатҳои хизмати аст, мебошад. Масалан, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, алоқа, почта ва ғ.

Дар қисми 3 моддаи 146 КҶ ҚТ барои ғайриқонунӣ истехсол кардан, ба соҳибияти каси дигар додан ё соҳиб шудан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои махсуси техникаӣ, ки барои ниҳонӣ ба даст овардани маълумот пешбинӣ шудаанд, ҷавобгарии чиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Кирдори мазкур ҳамчун таркиби алоҳидаи чиноят ва дар баъзе ҳолатҳо ҳамчун маҷмӯи чиноятҳо бо қисмҳои 1-2 моддаи 146 КҶ баромад кунад. Масалан, ғайриқонунӣ истехсол кардани воситаҳои махсуси техникаӣ (қисми 3 моддаи 146 КҶ) ва вайрон махрамияти сӯҳбатҳои телефонӣ (қисми 1 моддаи 146 КҶ). Дар ин ҳолат кирдор бояд бо қисми 1 ва қисми 2 моддаи 146 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад.

Тарафи объективии (қисми 3 моддаи 146 КҶ) чиноят дар яке аз ҳаракатҳои зерин ифода мегардад:

а) ғайриқонунӣ истехсол кардани воситаҳои махсуси техникаӣ, ки барои ниҳонӣ ба даст овардани маълумот пешбинӣ шудаанд;

б) ғайриқонунӣ ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои махсуси техникаӣ, ки барои ниҳонӣ ба даст овардани таҳсилот (маълумот) пешбинӣ шудаанд;

в) ғайриқонунӣ соҳиб шудан ба бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани барои ниҳонӣ ба даст овардани таҳсилот (маълумот) пешбинӣ шудаанд.

Таҳти мафҳуми истехсол кардан бо ҳар роҳ тайёр намудани воситаҳои дахлдор фаҳмида мешавад.

Ба соҳибияти каси дигар додан – ин бо ҳар тарз ба шахси дигар додани воситаҳои дахлдор мебошад. Ба монанди тухфа намудан, фуруҳтан, мубодила намудан ва ғ.

Соҳиб шудан, яъне ба даст овардани воситаҳои дахлдор бо ҳар роҳ (харидан, дуздидан ва ғ.) аст.

Воситаҳои махсуси техникаӣ, яъне таҷҳизот ва воситаҳои, ки барои қабул ва зикр намудани маълумот истифода бурда мешаванд. Ин воситаҳои техникаӣ мумкин аст дар фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ низ истифода бурда шавад. Инчунин, номгӯи намудҳои воситаҳои махсуси техникаӣ, ки барои ғайришоқоро ба даст овардани иттилоот дар ҷараёни амалӣ намудани фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ таъйин гардидаанд, аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Яъне, гунаҳгор дарк менамояд, ки ғайриқонунӣ воситаҳои махсуси техниро истехсол карда истодааст, ба соҳибияти қаси дигар дода истодааст, инчунин, бо мақсади ба соҳибияти қаси дигар додан соҳиб шуда истодааст ва хоҳиши содир намудани ҷунин қирдорхоро дорад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 – солағӣ расида мебошад.

Мувофиқан ба моддаи 18 ҚҶ ҚТ қисмҳо 1-2 моддаи 146 ҚҶ ҚТ ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин ва қисми 3 бошад, ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Вайрон намудани дахлнопазирии манзил

Вайрон намудани дахлнопазирии манзил ҳамчун ҷиноят дар моддаи 147 ҚҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм ва эзоҳ иборат мебошад.

Дахлнопазирии манзил яке асосҳои кафолати амалишавии ҳуқуқ ба дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ мебошад. Дар моддаи 22 Конститутсияи ҚТ муқаррар карда шудааст, ки манзили шахс дахлнопазир буда ба манзили шахс зӯран даромадан ва касеро аз манзил маҳрум кардан манъ аст, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муқаррар кардааст. Масъалаи дахлнопазирии манзили шахс, инчунин, дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, низ дарҷи худро ёфтааст. Масалан, моддаи 12 Эъломияи умумии ҳуқуқи башар муқаррар намудааст, ки ба дахлнопазирии манзили ҳеҷ як фард худсарона сӯиқасд кардан мумкин нест.

Ҳамин тавр ғайриқонунӣ ба манзил даромадан бар ҳилофи хоҳиши шахси дар он истиқоматкунанда ё касеро аз манзилаш маҳрум кардан, ҳамчун вайрон намудани дахлнопазирии манзил доништа мешавад.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 253 Кодекси маданияи ҚТ манзили шахси воқеӣ дахлнопазир аст.

Мутобиқи моддаи 2 Кодекси манзили ҚТ манзили шахс дахлнопазир аст. Ба манзили шахс зӯран даромадан манъ аст, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муқаррар кардааст. Ҳеҷ кас аз манзилаш бароварда намешавад ва аз ҳуқуқи истифодабарии манзил маҳрум карда намешавад, ба истиснои ҳолатҳои, ки Кодекси манзил ва дигар санадҳои қонунгузори ҚТ пешбинӣ намудаанд.

Объекти бевоситаи ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятии таъминкунандаи ҳуқуқ ба дахлнопазирии манзил, ҳамчун яке аз

намудҳои зохиршавии дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ аз дохилшавӣ ва маҳрумкунии ғайриқонунӣ аз манзил, ташкил медиҳанд.

Мафҳуми манзил дар эзоҳи моддаи 147 КҶ дода шудааст. Мувофиқи он таҳти мафҳуми манзил хонаи истиқоматии фардӣ бо биноҳои истиқоматӣ ва ғайриистіқоматии ба он дохилшаванда, бинои истиқоматӣ новобаста аз шакли моликият ба фонди манзил дохилшаванда, ки барои истиқомати доимӣ ё муваққатӣ мувофиқ аст, ҳамчунин, дигар бино ё сохтмони ба фонди манзил дохилшаванда, вале барои истиқомати муваққатӣ таъйин гардидааст, фаҳмида мешавад.

Тарафи объективии ҷиноятро яке аз ҳаракатҳои зерин ташкил медиҳанд:

а) ғайриқонунӣ ба манзил даромадан бар хилофи хоҳиши шахси дар он истиқоматкунанда;

б) ғайриқонунӣ аз манзил маҳрум кардан.

Даромадани шахс ба манзил ҳамон вақт ғайриқонунӣ эътироф карда мешавад, ки агар ин ҳаракат бар хилофи хоҳиши шахси дар он истиқоматкунанда, содир шуда бошад.

Бо роҳи фиреб ва сӯиистифода аз боварӣ ба манзили шахс даромадан, муваққатан истифода намудани манзили истиқоматӣ хангоми наудани шахси дар он истиқоматкунанда ва ғайра низ бо моддаи 147 КҶ ҚТ бояд бандубаст карда шавад.

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, ҳолатҳои муқаррар намудааст, ки ҳуқуқ ба дахлнопазирии манзили шахсро маҳдуд мекунанд. Масалан, хангоми дастгир намудани ҷинояткорон, дарёфт кардани далелҳо, пешгири намудани сӯхтор, зарурати ниҳой ҳарчанд дахлнопазирии манзили шахс вайрон шуда бошад ҳам, вале он ҳамчун ҷиноят бандубаст карда намешавад.

Таҳти мафҳуми маҳрум кардани шахс аз манзил – ин бе асосҳои қонунӣ маҳрум кардани ҳуқуқи дар манзил истиқомат кардани шахс мебошад.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи ба манзил даромадан (чи бо тарзи пинҳонӣ ва чи бо тарзи ошкоро) хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Яъне гунаҳгор дарк менамояд, ки ғайриқонунӣ ва бар хилофи хоҳиши шахс ба манзили ӯ даромада истодааст ё ин ки ғайриқонунӣ шахсро аз манзилаш маҳрум карда истодааст ва хоҳиши содир намудани ин кирдорҳо дорад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 147 КҶ ҚТ барои вайрон намудани дахлнопазирии манзил ҳангоми ҳолатҳои вазнинкунанда ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар гардидааст. Ин ҳолатҳо чунин мебошанд:

- а) бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он;
- б) бо истифодаи мақоми хизматӣ;
- в) бо ғайриқонунӣ васл намудани воситаҳои гӯшандозӣ ё дигар воситаҳои махсус дар манзили истиқоматӣ.

Қисми 1 моддаи 147 КҶ ҚТ ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин ва қисми 2 моддаи 147 КҶ ҚТ бошад, ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешаванд.

Ғайриқонунӣ маҳдуд кардани тағйири макон, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ қардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он

Ғайриқонунӣ маҳдуд кардани тағйири макон, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ қардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он ҳамчун ҷиноят дар моддаи 149 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Ғайриқонунӣ маҳдуд кардани тағйири макон, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ қардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он кафолати амалишавии муқаррароти моддаи 24 Конститутсияи ҚТ мебошад. Мувофиқи моддаи 24 Конститутсияи ҚТ шаҳрванд ба мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он ҳақ дорад. Ҳуқуқи мазкур ба гурӯҳи ҳуқуқҳои шахсии инсон шомил буда, ҳамчун озодии ҳаракат низ ном бурда мешавад. Дар баробари Конститутсияи ҚТ ҳуқуқи мазкур дар санадҳои байналмилалӣ аз ҷониби ҚТ эътирофгардида низ қайд карда шудааст. Масалан, қисми 1 моддаи 13 Эълумияи умумии ҳуқуқи башар ва моддаи 12 Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ ҳуқуқи шахсро ба озодии ҳаракат муқаррар намудаанд.

Дар моддаи 149 КҶ ҚТ барои ғайриқонунӣ маҳдуд намудани тағйири макон, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ қардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Объекти бевоситаи ин ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил медиҳанд, ки ҳуқуқи шаҳрвандро ба мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он таъмин мекунанд.

Ба сифати ҷабрдида шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад мекунанд.

Аз муқаррароти моддаи мазкур ва Констиутсияи ҚТ бар меояд, ки шаҳрвандони хоричӣ ва шахсони бешаҳрвандӣ ба сифати ҷабрдида баромад карда наметавонанд. Зеро, ин гуруҳи шахсон дар ҳудуди давлат бо дигар режим сукунат мекунанд. Татиби онро Қонуни конститутсионии ҚТ «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хоричӣ ва шахси бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2-юми январи соли 2018 муқаррар намудааст.

Тарафи объективии ҷиноят аз яке ҳаракатҳои зерин иборат мебошад:

- а) ғайриқонунӣ маҳдуд намудани тағйири макон;
- б) ғайриқонунӣ маҳдуд намудани интихоби озоди маҳалли зист;
- в) ғайриқонунӣ маҳдуд намудани тарки ҷумҳурӣ қардани шаҳрванд;
- г) ғайриқонунӣ маҳдуд намудани бозгаштани шаҳрванд ба ҷумҳурӣ.

Ғайриқонунӣ маҳдуд намудани тағйири макон дар маҳдуд намудани интихоби шаҳрванд оид ба аз як макон ба макони дигар рафтани ифода мегардад. Тағйири макон, маънои тағйири манзили зистро дар назар дорад.

Ғайриқонунӣ маҳдуд намудани интихоби озоди маҳалли зист дар иҷозат надодани шаҳрванд оид ба истиқомат намудан дар маҳалли зисти муайян. Масалан, иҷозат надодани шаҳрванд барои истиқомат намудан дар ҳудуди деҳа, ноҳия ва ё шаҳри интихобнамудааш.

Ғайриқонунӣ маҳдуд намудани тарки ҷумҳурӣ қардани шаҳрванд – ин манъ намудан, иҷозат надодани ӯ барои баромадан аз ҷумҳурӣ мебошад. Ин маҳдудкунӣ дар ҳаракатҳои зерин амалӣ мегардад: надодани шиносномаи хоричӣ ба шаҳрванд; гирифтани иҷозати мақомоти дахлдор аз шаҳрвандон (ба ғайр аз хизматчиёни давлатие, ки бе иҷозати мақомоти дахлдор ҳуқуқи тарк қардани ҷумҳуриро надоранд); иҷозат надодани тарки ҷумҳурӣ ба шаҳрванде, ки сирри давлатиро медонад ва ғайра.

Ғайриқонунӣ маҳдуд намудани бозгаштани шаҳрванд ба ҷумҳурӣ дар манъ намудан ва иҷозат надодани ӯ барои бозгаштан ба ҷумҳурӣ ифода мегардад. Ҳол он ки шаҳрванд ҳуқуқ дорад баъди кишвари худро тарк қарданад ба он ҷо баргардад. Шахс ҳуқуқ дорад, ки ба кишвар бори аввал ворид шавад (агар ӯ шаҳрванди ҚТ бошад, вале дар хорича таввалуд шуда бошад). Ҳуқуқи баргаштан, махсусан барои гурезаҳое, ки хоҳиши ихти-

ёран баргаштанро доранд, муҳим аст. Ин маҳдудкуниҳо асосан бо ҳаракатҳои зерин амалӣ карда мешавад: таъхири беасос дар омода сохтани ҳуччатҳои сафар, пардохти баланд барои гирифтани шиноснома, талабот ба пешниҳод намудани тасвири пурраи ҳатти сафар, маҳдудият доир ба сафари якҷояи аъзои оила, талабот ба варақаҳои махсус бо мақсади гирифтани варақаҳои аризаии воқеии додани шиноснома ва ғайра.

Озодии ҳаракат набояд маҳдуд карда шавад, ба ғайр аз ҳолатҳои, ки чунин маҳдудият аз тарафи қонун пешбинӣ карда мешаванд ва онҳо бо сабабҳои амнияти миллий, тартиботи ҷамъиятӣ, сихатии омма, ахлоқ ё ҳуқуқ ва озодии дигарон зарур мебошанд.

Тарафи субъективии ҷиноят гуноҳ дар намуди қасди бевоқифа амалӣ мегардад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки ғайриқонунӣ ҳуқуқи шахсро ба таъгири макон, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ кардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он маҳдуд карда истодааст ва хоҳони содир кардани чунин амал мебошад.

Субъекти ҷиноят бо қисми 1 моддаи 149 КҶ ҚТ пешбинишуда шахси воқеии муқаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 149 КҶ ҚТ барои ғайриқонунӣ маҳдуд намудани таъгири макон, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ кардан ва бозгаштани шаҳрванд ба он, ки

а) боиси оқибатҳои вазнин гардида бошад;

б) бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст.

Таҳти мафҳуми оқибатҳои вазнин аз бе макони зист мондан, маҷбуран ҷумҳуриро тарк кардан, маҷбуран ба ҷумҳурӣ баргаштан, ба худкушӣ расонидан ва ғайра фаҳмида мешавад.

Субъекти ҷиноят бо банди «б» қисми 2 моддаи 149 КҶ ҚТ махсус мебошад. Таҳти мафҳуми содир намудани ҷиноят бо истифода аз мақоми хизматӣ - ин аз ҷониби шахси мансабдор (Ниг. ба қисми 1 эзоҳи моддаи 314 КҶ), хизматчиӣ давлатӣ (Ниг. ба қисми 3 эзоҳи моддаи 314 КҶ), ва шахсе, ки вобаста ба мақоми дар ташкилотҳо ишғол намудааш, новобаста аз шакли моликият, ба вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ ва ё маъмурию хочагидорӣ ваколатдор карда шудааст, фаҳмида мешавад.

Ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин дохил мешавад.

Монеъ шудан ба фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ

Монеъ шудан ба фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 157 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Фаъолияти иттиҳоди динӣ тавассути Конститутсияи ҚТ, Қонуни ҚТ «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 26 марти соли 2009 ба танзим дароварда мешавад. Яке аз озодиҳои конститутсионии шахс – озодии эътиқод ба ҳисоб меравад. Мувофиқи моддаи 26 Конститутсияи ҚТ ҳар кас ҳуқуқ дорад муносибати худро ба дин мустақилона муайян намояд, алоҳида ва ё якҷоя бо дигарон динро пайравӣ намояд ва ё пайравӣ накунад, дар маросим ва расму оинҳои динӣ иштирок намояд.

Дар моддаи 157 КҶ ҚТ баҳри таъмини муътадили фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ ҳангоми монеъ шудан ба фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ, ки ба қонун зид намебошанд ё ба амали ба ҷо овардани маросимҳои динӣ, агар онҳо тартиботи ҷамъиятиро вайрон накунад ва ба ҳуқуқи шахрвандон таъовуз нанамоянд, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки оид ба фаъолияти ташкилоти динӣ ба вучуд меоянд, ташкил медиҳанд.

Иттиҳодияи динӣ – иттиҳоди ихтиёрии пайравони як дин ба мақсади якҷоя анҷом додани ибодат ва маросимҳои динӣ, таълими динӣ, инчунин паҳн намудани эътиқоди динӣ аст.

Иттиҳодияҳои динӣ дар шаклҳои ҷамъоии динӣ ва ташкилоти динӣ фаъолият менамоянд.

Ҷамъоии динӣ – иттиҳоди ихтиёрий ва мустақили шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, бо мақсади якҷоя анҷом додани ибодат ва қонеъ гардонидани дигар эҳтиёҷоти динӣ ташкил карда шудааст.

Ташкилоти динӣ – иттиҳоди ихтиёрий ва мустақили шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мақсади якҷоя анҷом додани ибодат, таълими динӣ ва паҳн кардани эътиқоди динӣ ташкил карда шудааст.

Тарафи объективии ҷиноят дар монеъ шудан ба фаъолияти ташкилоти динӣ ифода мегардад, ки аз ду қирдор иборат аст:

- а) монеъ шудан ба фаъолияти ташкилоти динӣ;
- б) монеъ шудан ба амали ба ҷо овардани маросимҳои динӣ.

Таҳти мафҳуми монеъ шудан ба фаъолияти ташкилоти динӣ ғайриқонунӣ қатъ намудани фаъолияти ташкилоти динӣ, инчунин, маҳдуд кардани ҳуқуқ ва уҳдадорихи ташкилоти

динӣ, фаҳмида мешавад. Масалан, монёъ шудан ба фаъолияти ташкилоти динӣ чихати харидорӣ, паҳн ва нашр намудани адабиёти динӣ ва ашёи таъйиноти динӣ, ки ба қонунгузорӣ зид нестанд.

Ғайриқонунӣ монёъ шудан ба амали ба ҷо овардани маросимҳои динӣ - ин иҷозат надодан ба гузаронидани маросимҳои динӣ, вайрон намудани чараёни баргузори он фаҳмида мешавад. Мувофиқи қисми 2 моддаи 2 Қонуни ҚТ «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳти мафҳуми маросим маҷмӯи амалҳои рамзие фаҳмида мешавад, ки муносибати шахсон ва гурӯҳҳои иҷтимоиро ба падидаҳои муҳими ҳаёти фарҳангии ҷомеа муқаррар менамояд. Маросимҳои динӣ дар ибодатгоҳҳо ва замини ба онҳо мутааллиқ, дар зиёратгоҳҳо, дар қабристонҳо - вобаста аз хусусиятҳои эътиқоди динӣ, инчунин дар манзил ва хонаҳои шаҳрвандон анҷом дода мешаванд. Масалан, монёъ шудан ба маросими намозгузорӣ, берун кардани шахс аз маросими намозгузорӣ ва ғайра.

Аз рӯйи конструксияш (сохташ) таркиби ҷиноят расмӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи содир намудани яке аз кирдорҳои дар диспозитсияи модда пешбинишуда хотимаёфта дониста мешавад.

Монёъ шудан ба фаъолияти ташкилоти динӣ ё гузаронидани маросимҳои динӣ, ки тартиботи ҷамъиятиро вайрон мекунад ва ба ҳуқуқи шаҳрвандон таҷовуз меоваранд, таркиби ҷиноятро ташкил намедиханд.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Яъне гунаҳгор кирдори ба ҷамъият хавфнокӣ худро дар намуни монёъ шудан ба фаъолияти ташкилоти динӣ ва гузаронидани маросимҳои динӣ дарк менамояд ва хоҳони содир намудани чунин кирдор аст.

Субъекти ҷиноят шахси воқеии муқаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин дохил мешавад.

Вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон

Вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон ҳамчун ҷиноят дар моддаи 163 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Ҷинояти мазкур кафолати амалишавии яке аз ҳуқуқҳои конституционии шаҳрванд, яъне ҳуқуқи шаҳрванд ба мурочиат, ки

дар моддаи 31 Конститутсияи ҚТ мустаҳкам карда шудааст, мебошад.

Шаҳрвандон мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд шахсан ё якҷоя бо дигарон ва ё ба воситаи намояндагони ваколатдори худ, бо тартиби муқарраркардаи қонунгузорӣ ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият, ки ҳалли масъалаҳои дар мурочиат овардашуда ба салоҳияти онҳо дохил мешаванд, мурочиат намоянд.

Шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд низ ҳуқуқ доранд бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни конститутсионии ҚТ «Дар бораи суди конститутсионӣ» аз 26 июли соли 2014, Қонуни ҚТ «Дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» аз 23 июли соли 2016 ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият, ки ҳалли масъалаҳои дар мурочиат овардашуда ба салоҳияти онҳо дохил мешаванд, мурочиат намоянд. Яъне барои вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандони хориҷӣ ва шахси бешаҳрвандӣ, низ, шахс бо моддаи 163 КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ бояд кашида шавад.

Амали моддаи мазкур ба тамоми мурочиатҳои шаҳрвандон – таклиф, ариза ва шикоятҳое, ки тибқи талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ», Кодекси муурофиявии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси муурофиявии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси муурофиявии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳо баррасӣ карда мешаванд, паҳн мегардад.

Таҳти мафҳуми вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон радди ғайриқонунии баррасии мурочиати шаҳрвандон, бидуни сабабҳои узрнок вайрон намудани муҳлати баррасии арзу шикояти онҳо, қабули қарори беасос ва хилофи қонун, инчунин вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшудаи шаҳрвандон, ҷамъият ё давлат зарари ҷиддӣ ворид намудааст, фаҳмида мешавад.

Объекти бевоситаи ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар ҷараёни мурочиати шаҳрвандон ба вучуд меоянд, ташкил медиҳад.

Мурочиати шахрвандон иборат аз таклиф, ариза ва шикоятҳо мебошанд.

Таклиф – мурочиати шахрвандон аст, ки барои бехтар намудани фаъолияти мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият равона карда шудааст.

Ариза – мурочиати шахрвандон, ки барои баргараф намудани ҳуқуқвайронкуниҳои барояшон маълумшуда равона карда шудааст ё аз хоҳиши амалӣ намудани ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии шахрвандон ва ташкилотҳо иборатааст.

Шикоят – мурочиати шахрвандон бо талаби барқарор намудани ҳуқуқу манфиатҳои қонунии онҳо, ки аз амал, беамалӣ ё бо қарорҳои мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият, инчунин шахсони мансабдор вайрон карда шудаанд.

Мурочиат инфиродӣ ё дастаҷамъона буда, метавонад дар шакли шифохӣ ё хатгӣ пешниҳод гарданд ва барои ҷимояи ҳуқуқҳои ҳуди мурочиаткунанда ё ҷимояи ҳуқуқҳои дигар шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ равона карда мешавад.

Тарафи объективии ҷиноят аз дар кирдорҳои зерин ифода мегардад:

- а) радди ғайриқонунии баррасии мурочиати шахрвандон;
- б) бидуни сабабҳои узрнок вайрон намудани муҳлати баррасии арзу шикояти шахрвандон;
- в) қабули қарори беасос ва хилофи қонун ба мурочиати шахрвандон;
- г) вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шахрвандон.

Радди ғайриқонунии баррасии мурочиати шахрвандон, яъне бе асосҳои қонунӣ мурочиатҳои шахрвандон баррасӣ карда намешавад. Дар Қонуни ҶТ «Дар бораи мурочиати шахрвандон» ҳолатҳои оварда шудаанд, ки хангоми мавҷуд будани онҳо мурочиати шахрванд баррасӣ карда намешавад.

Мувофиқи қисми 2 моддаи 5 қонун мурочиатҳое, ки дар онҳо насаб, ном, номи падар, суроғи шахрванди мурочиатнамуда зикр нашудаанд ва ё ин маълумот ба воқеият мувофиқ нестанд, инчунин бе имзо мебошанд, мурочиатҳои беном шуда, мавриди баррасӣ қарор намегиранд.

Мурочиати шахрвандон, ки ба воситаи почтаи электронӣ ё шабакаи интернет ворид мешаванд ва дар онҳо ном, номи падар, фамилия, суроғи шахрванди мурочиатнамуда ва имзои электро-

нии рақамӣ нишон дода нашудааст ё ин ки ба воқеият мувофиқ не-станд, мурочиатҳои беном ҳисобида шуда, мавриди баррасӣ қарор намегиранд.

Инчунин, хангоми гузаронидани муҳлати шикояткунӣ, шикояти шаҳрванд мавриди баррасӣ қарор дода намешавад. Зеро ки шикоят аз тарафи шаҳрвандон ба мақомоти дахлдор дар муҳлати на дертар аз се сол аз рӯзи вайрон карда шудани ҳуқуқи манфиатҳои қонунии вай ё аз рӯзе, ки чунин вайронкунӣ ба онҳо маълум гардидааст, пешниҳод карда шавад.

Дар дигар ҳолатҳо ҳуқуқи рад намудани баррасии мурочиати шаҳрвандонро ҳеч кас надорад ва рад кардани талаботе, ки дар мурочиат баён шудааст, бо зикри сабабҳои радкунӣ, инчунин шарҳи тартиби шикоят нисбати қарори қабулшуда ба маълумоти шаҳрванд расонида шавад.

Бидуни сабабҳои узрнок вайрон намудани муҳлати баррасии арзу шикояти шаҳрвандон маънои онро дорад, ки мақомот ва шахсон дахлдор бе сабабҳои узрнок мурочиати шаҳрвандонро дар муҳлати муқарраршудаи қонунгузорӣ баррасӣ наменамоянд.

Мурочиати шаҳрванд дар муҳлати то як моҳ аз рӯзи расиданаш, вале мурочиате, ки омӯзишу таҳқиқи иловагиро талаб намекунад, дар давоми 15 рӯз баррасӣ мешавад.

Дар ҳолатҳое, ки барои ҳалли ариза ё шикоят гузаронидани тафтиши махсус, талаб карда гирифтани маводи иловагӣ ё дидани чораҳои дигар зарур аст, муҳлати ҳалли ариза ва шикоят ба таври истисно аз тарафи роҳбар ё муовини роҳбари мақомоти дахлдор, корхона, муассиса, ташкилот дароз карда шуда метавонад, аммо на зиёда аз як моҳ ва дар ин бора шахсе, ки ариза ё шикоят додааст, огоҳ карда мешавад.

Зимнан муҳлати умумии баррасии мурочиат аз ду моҳ зиёд буда наметавонад.

Қабули қарори беасос ва хилофи қонун ба мурочиати шаҳрвандон, яъне қабули ҳама гуна қарор оид ба мурочиати шаҳрвандон, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшудаи шаҳрвандон, чамъият ё давлат зарари ҷиддӣ ворид намудааст, мебошад.

Вайрон кардани қонунҳо оид ба мурочиати шаҳрвандон, яъне, ҳама гуна вайрон намудани қонунҳо (ба ғайр аз кирдори авале, ки тарафи объективии ҷинояти мазкурро ташкил медиҳанд) оид ба мурочиати шаҳрвандон, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшудаи шаҳрвандон, чамъият ё давлат зарари ҷиддӣ ворид намудааст, мебошад.

Масалан, манъи ошкорсозии маълумоте, ки дар натиҷаи баррасии мурочиатҳо маълум гардидаанд. Ҳангоми баррасии мурочиатҳои шахрвандон аз тарафи кормандони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхона, муассиса ва ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият, ба ошкорсозии маълумоте, ки дорои сирри давлатӣ, ё дигар сир, ё ин, ки маълумоти қонунан ҳифзшаванда оид ба ҳаёти шахсии шахрвандон мебошанд, инчунин дигар маълумот, ки боиси вайронкунии ҳуқуқи манфиатҳои қонунии шахрвандон мегардад, бояд роҳ дода нашавад. Инчунин, аниқ намудани маълумот дар бораи шахсияти шахрванд, ки он ба мурочиат дахл надорад, манъ аст. Бе розигии шахрванд ошкор намудани маълумоте, ки ба шахсияти вай тааллуқ дорад, раво нест.

Аз рӯйи сохташ таркиби ҷиноят моддӣ буда, ҳангоми расонидани зарари ҷиддӣ ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахрвандон, ҷиноят хотимаёфта дониста мешавад. Зарари ҷиддӣ ба категорияи баҳодихӣ тааллуқ дошта, дар рафти тафтишоти пешакӣ ё судӣ аз ҷониби муфаттиш, суд ё судья муайян карда мешавад.

Амалии моддаи мазкур ба ҳама шакли мурочиатҳо, яъне мурочиатҳои хаттӣ, шифоҳӣ ва мурочиатҳое, ки тавассути почтаи электронӣ ё шабакаи интернет ворид мешаванд, паҳн мегардад.

Тарафи субъективии ҷиноят гуноҳ дар намуди қасди бевосита ё бавосита мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 163 КҶ ҚТ барои таъқиби шахрванд аз ҷониби шахси мансабдор вобаста ба мурочиати ӯ ба мақоми давлатӣ, корхона, ташкилоту муассиса ё иттиҳоди ҷамъиятӣ ё барои танқиди дар мурочиаташ инъикосёфта, инчунин барои дар шакли дигар бо танқид баромад карданаш, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст. Кирдори мазкур ҳамчун таркиби алоҳидаи ҷиноят баромад карда, ҷавобгарии ҷиноятиро барои вайрон намудани талаботи моддаи 10 Қонуни ҚТ «Дар бораи мурочиати шахрвандон», яъне манъи таъқиби шахрвандон барои мурочиаташон ва маҷбур кардани онҳо барои иштирок дар амалиёти ҷимоя мурочиатҳо, дар назар дорад.

Дар моддаи 10 Қонуни ҚТ «Дар бораи мурочиати шахрвандон» муқаррар шудааст, ки таъқиби шахрвандон ва аъзои оилаҳои онҳо барои ба воситаи мурочиатҳо амалӣ намудан ё ҷимоя кардани ҳуқуқи манфиатҳояшон манъ аст. Инчунин, ҳеч касро барои иштирок кардан дар ҷимояи ягон мурочиат маҷбур кардан мумкин нест.

Субъекти чиноят махсус, яъне шахсоне, ки барои баррасии мурочиати шаҳрвандон салоҳият доранд ва ҳуқуқи қабул намудани қарори дахлдорро доранд, мебошанд.

Тарафи объективии қисми 2 моддаи 163 КЧ ҚТ дар ҳаракатҳои зерин ифода меёбад:

а) таъқиби шаҳрванд аз ҷониби шахси мансабдор вобаста ба мурочиати ӯ ба мақоми давлатӣ, корхона, ташкилоту муассиса ё иттиҳоди ҷамъиятӣ;

б) таъқиби шаҳрванд аз ҷониби шахси мансабдор барои танқиди дар мурочиаташ инъикосёфта;

в) таъқиби шаҳрванд аз ҷониби шахси мансабдор барои дар шакли дигар бо танқид баромад карданиш.

Субъекти чиноят махсус, яъне шахси мансабдоре, ки мақоми давлатӣ, корхона, ташкилоту муассиса ё иттиҳоди ҷамъиятӣ фаъолият мекунад, мебошад.

Тарафи субъективии қисми 2 моддаи 163 КЧ ҚТ дар қасди бевосита ифода мегардад.

Мувофиқи моддаи 18 КЧ ҚТ чинояти мазкур ба категорияи чиноятҳои начандон вазнин дохил мешавад.

Монез шудан ба гирифтани таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ (нӯҳсола)

Монез шудан ба гирифтани таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ (нӯҳсола) ҳамчун чиноят дар моддаи 164 КЧ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Дар моддаи 41 Конститутсияи ҚТ муқаррар карда шудааст, ки ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад. Таълими умумии асосӣ ҳатмист. Давлат таълими умумии асосии ҳатмии роӣгонро дар муассисаҳои таълимии давлатӣ қафолат медиҳад.

Баҳри таъмини ин ҳуқуқи конститусионии инсон ва шаҳрванд КЧ ҚТ дар моддаи 164 барои монез шудан ба гирифтани таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ, ҷавобгарии чиноятӣ муқаррар намулдааст.

Таҳсилоти умумӣ аз се зина (ибтидоӣ, умумии асосӣ ва миёнаи умумӣ) иборат буда, тавассути мактабҳои ибтидоӣ, мактабҳои умумии асосӣ, мактабҳои миёнаи умумӣ, гимназияҳо ва литсейҳо амалӣ мегардад.

Мувофиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф» аз 22 июли соли 2013 таҳти № 1004 таҳсилоти умумии асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатмӣ мебошад.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқи конститутсионии шахс ба таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ (нӯҳсола) ба вучуд меоянд, ташкил медиҳанд.

Тарафи объективии ҷиноят дар монет шудани шахси воқеӣ ба гирифтани таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ (нӯҳсола) ифода мегардад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур қасди бевосита мебошад. Яъне, гунаҳгор дарк менамояд, ки ғайриқонунӣ ба гирифтани таҳсилоти ҳатмии умумии асосӣ монет шуда истодааст ва хоҳони содир намудани ин кирдор мебошад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16-солагӣ расида мебошад. Одатан ба сифати субъекти ҷиноят волидайн, шахсони онҳоро ивазкунанда, омӯзгорон ва ғайра баромад мекунанд.

Мувофиқи моддаи 18 КҶ ҚТ, ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои наҷандон вазнин дохил мешавад.

§ 3. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шаҳрванд

Санади асосие, ки дар он ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шаҳрванд муқаррар карда шудаанд, Конститутсияи ҚТ ва Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсӣ мебошанд. Ҳамзамон баъзе паҳлӯҳои ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шаҳрванд дар қонунҳои конститутсионии ҚТ «Дар бораи интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи интиҳоботи вакилон ба Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ», «Дар бораи райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон», қонунҳои ҚТ «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма», «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ», «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ», «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» ва дигар қонунҳои ҷумҳурӣ дарҷ карда шудаанд.

Дар низоми ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ҳуқуқи озодиҳои сиёсӣ мавқеи махсус доранд. Нисбат ба ҳуқуқҳои шахсӣ, ки онҳо ба ҳар як шахс дахл доранд, аксари ҳуқуқҳо ва озодиҳои сиёсӣ бошад, танҳо ба шаҳрвандон тааллуқ доранд. Новобаста аз ин ҳамаи ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ, ки ҳам ба инсон ва ҳам ба шаҳрванд тааллуқ доранд ҳуқуқи ҳифзи судии баробар доранд. Масалан, аз панҷ моддаи Конститутсия, ки ҳуқуқи озодиҳои сиёси-

ро муқаррар менамоянд, фақат яке аз онҳо (м.30) барои шахс таъйин гардидааст.

Хуқуқу озодиҳои сиёсии шахрванд, ҳамчун хуқуқу озодиҳои фардӣ қисми таркибии вазъи хуқуқии инсон ва шахрванд буда, хуқуқи инкорнашавандаи онҳо мебошад. Хусусияти хоси давлати демократии муқаррар кардани низоми хуқуқу озодиҳои сиёсӣ, ки иштироки шахрвандонро дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ва давлат таъмин менамоянд, мебошад¹²⁷.

Таҳти мафҳуми ҷиноятҳо ба муқобили хуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шахрванд кирдор ҳаракат ё беҳаракатии ба ҷамъият хавфнокӣ бо қонуни ҷиноятӣ пешбинишудае доништа мешавад, ки қасдан содир шуда ба хуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шахрванд, ки дар Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрии хуқуқӣ муқаррар шудаанд, тачовуз меоварад.

Ҳамаи ҷиноятҳои, ки ба муқобили хуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон ва шахрванд равона карда шудаанд, дар моддаҳои зерини КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудаанд:

1) вайрон кардани баробархуқуқии шахрвандон (м. 143 КҶ ҚТ);

2) ради додани маълумот ба шахрванд (моддаи 148 КҶ ҚТ);

3) монеъ шудан ба татбиқи хуқуқҳои интиҳоботӣ ва фаъолияти комиссияҳои интиҳоботӣ (моддаи 150 КҶ ҚТ);

4) сохтакорӣ хуччатҳои интиҳоботӣ, хуччатҳои раёйпурсӣ ё ҳисоби нодурусти овоз (моддаи 151 КҶ ҚТ);

5) монеъ шудан ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ (моддаи 158 КҶ ҚТ);

6) ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилоти динӣ, ки ба шахсият ва хуқуқи шахрвандон тачовуз мекунанд (моддаи 159 КҶ ҚТ);

7) вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо (м. 160 КҶ ҚТ);

8) монеъ шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамоӣ, намоиш, роҳпаймоӣ, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо (моддаи 161 КҶ ҚТ);

9) монеъ шудан ба фаъолияти қонунии касбии журналистон (моддаи 162 КҶ ҚТ).

¹²⁷ Ҷимомов А. Хуқуқу озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шахрванд. Душанбе, 1997. С. 62.

Вайрон кардани баробархукукии шаҳрвандон

Вайрон кардани баробархукукии шаҳрвандон ҳамчун ҷиноят дар моддаи 143 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани баробархукукии шаҳрвандон яке аз кафолатҳои амалишавии моддаи 17 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Мувофиқи моддаи мазкур ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд. Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро кафолат медиҳад.

Мафҳуми вайрон кардани баробархукукии шаҳрвандон дар моддаи 143 КҶ дода шудааст. Таҳти мафҳуми вайрон кардани баробархукукии шаҳрвандон қасдан бевосита ё бавосита вайрон намудан ё маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳо ё ин ки бевосита ё бавосита муқаррар намудани бартарии шаҳрвандон вобаста ба ҷинс, наҷод, миллат, забон, баромади иҷтимоӣ, мавқеи шахсӣ, молу мулк ё мансаб, маҳалли истиқомат, муносибат бо дин, ақида, марбут будан ба ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодҳои ҷамъиятӣ, ки ба ҳуқуқ ва мафиатҳои қонунии шаҳрванд зарар расонидааст, фаҳмида мешавад.

Объекти бевоситаи ҷиноятро баробархукукии шаҳрвандон ташкил медиҳад.

Ба сифати ҷабрдида аз ҷиноят шаҳрвандон (шахсони воқеӣ) баромад қарда метавонад. Дар мадди аввал чунин ба назар мерасад, ки моддаи 143 КҶ ҚТ танҳо барои вайрон кардани баробархукукии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар намудааст. Дар моддаи мазкур мафҳуми шаҳрванд ба маънои васеъ дода шудааст, на ба маънои маҳдуд. Ҳамин тавр, зери мафҳуми шаҳрвандон – шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахсони бетабаа ва шаҳрвандони хориҷӣ дар назар дошта шудааст.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур дар кирдорҳои (чи аз ҳаракат ва чи аз беҳаракатӣ) зерин ифода мегардад:

- а) вайрон намудани ҳуқуқ ва озодиҳо;
- б) маҳдуд намудани ҳуқуқ ва озодиҳо;
- в) муқаррар намудани бартарии шаҳрвандон вобаста ба ҷинс, наҷод, миллат, забон, баромади иҷтимоӣ, мавқеи шахсӣ, молу мулк ё мансаб, маҳалли истиқомат, муносибат бо дин, ақида, марбут будан ба ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодҳои ҷамъиятӣ.

Вайрон намудани ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии шаҳрвандон дар ҳалалдор гаштани принсипи бевосита амалӣ шудани онҳо ифода мегардад. Ин чунин маъно дорад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон дар Конститутсия, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд ва иҷрои онҳо кафолат дода шудааст. Ба вайрон намудани ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон инҳо дохил мешаванд: вайрон кардани ҳуқуқ ба таҳсил, озодии суҳан, мурочиат намудан, ҳуқуқ ба истироҳат, ташкили оила, ҳуқуқ ба озодии шахсӣ, озодии вичдон ва дин, озодии ҳаракат ва ғайра, ки дар бевосита ё бавосита муқаррар намудани бартарии шаҳрвандон вобаста ба ҷинс, наҷод, миллат, забон, баромади иҷтимоӣ, мавқеи шахсӣ, моли мулкӣ ё мансабӣ, маҳалли истиқомат, муносибат бо дин, ақида, марбут будан ба хизмҳои сиёсӣ, иттиҳодҳои ҷамъиятӣ, ифода мегардад.

Маҳдуд намудани ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии шаҳрвандон маънои онро дорад, ки шаҳрвандон аз ҳуқуқ ва озодиҳои, ки Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба онҳо кафолат додаанд ба таври пурра ё умуман барҳурдор шуда наметавонанд. Маҳдуд намудани ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон вобаста ба асосҳои ғуногун (наҷод, миллат, забон, ҷинс ва ғ.) ҳангоми ба қор қабул кардан, аз қор озод намудан (ҳуқуқ ба меҳнат), таъмин кардан бо манзил ё аз манзил баровардан, иттиҳодаи воситаҳои ахбор (шабакаи интернет), нашр намудан, тарқи ҷумҳурӣ кардан ва ғ. ифода меёбад.

Муқаррар намудани бартарии шаҳрвандон вобаста ҷинс, наҷод, миллат, забон, баромади иҷтимоӣ, мавқеи шахсӣ, моли мулк ё мансаб, маҳалли истиқомат, муносибат бо дин, ақида, марбут будан ба хизмҳои сиёсӣ, иттиҳодҳои ҷамъиятӣ бошад, ин додани бартарӣ нисбат ба як шаҳрванд аз шаҳрванди дигар ҳангоми бевосита амалишавии ҳуқуқ ва озодиҳои, фаҳмида мешавад. Масалан, қабул накардан ба қор ё аз қор озод намудан вобаста ба асосҳои дар боло номбаршуда.

Тарқиби ҷиноят моддӣ мешавад. Ҷиноят аз лаҳзаи расонидаани зарар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон хотимаёфта дониста мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки баробарҳуқуқии шаҳрвандонро вайрон намуда истодааст ва хоҳиши содир намудани онро дорад.

Анғезаи содир намудани ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят набуда он метавонад ғуногун бошад. Масалан, ҳусумат, адоват, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ ва ғайра.

Субъекти ҷиноят (қисми 1 моддаи 143 КҶ) шахси муқаллафи ба синни 16 расида, ки вобаста ба фаъолиятҳои имконияти вайрон ё маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандонро дорад, баромад мекунад. Масалан, фурушандагон, хизматрасонҳо ва ғайра.

Ба сифати субъекти ҷиноят бо қисми 1 моддаи 143 КҶ ҚТ шахсони мансабдор буда наметавонанд. Шахсони мансабдор бо қисми 2 моддаи 143 КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Дар қисми 2 моддаи 143 КҶ ҚТ ҳолатҳои вазнинкунандаи ба ҷавобгарии ҷинояти кашидани шахс ҳангоми вайрон кардани баробарҳуқуқии шахрвандон муқаррар карда шудааст. Ба монанд:

- а) бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он;
- б) бо истифода аз мақоми хизматӣ содир намудан.

Таҳти мафҳуми вайрон кардани баробарҳуқуқии шахрвандон бо истифодаи зӯрварӣ лату кӯб намудан, расонидани зарари дараҷаҳои гуногун, маҳдуд сохтани озодӣ, ҳабс кардан, бастанӣ дасту по, несту нобуд кардани амвол ва ғайра фаҳмида мешавад.

Таҳдиди истифодаи зӯрварӣ бошад, бо роҳи тарсонидани шахсон оид ба лату кӯб намудан, расонидани зарари дараҷаҳои гуногун, маҳдуд сохтани озодӣ, маҳкам кардан, несту нобуд кардани амволи онҳо ва ғайра фаҳмида мешавад.

Дар б. «б» қисми 2 моддаи 143 КҶ ҚТ барои вайрон намудани баробарҳуқуқии шахрвандон бо истифода аз мақоми хизматӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст. Субъекти ҷиноят дар ин ҳолат махсус буда, он метавонад шахси мансабдор (ниг. ба қисми 1 эзоҳи моддаи 314 КҶ) хизматчи давлатӣ (ниг. ба қисми 3 эзоҳи моддаи 314 КҶ), ва шахсе, ки вобаста ба мақоми дар ташкилотҳо ишғол намудааш, новобаста аз шакли моликият, ба вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ ва ё маъмурию хоҷагидорӣ ваколатдор карда шудааст, бошад.

Маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандон бо мақсади таъмини ҳуқуқу озодиҳои дигар шахрвандон, таъмини тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи сохти конституционӣ ва ҳимояи тамомияти арзии ҷумҳурӣ содир шуда бошад, дар ин ҳолат шахс аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод аст. Зеро, ин ҳаҷор ҳолат бевосита дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 14) муқаррар карда шудааст. Маҳдуд намудани ҳуқуқ ва озодиҳо танҳо бо тартиби дар санадҳои ҳуқуқӣ муқарраргардида амалӣ карда мешавад.

Шахсони дигар бо истифода аз мақоми хизмати худ наметавонанд, ки ягон асосии иловагии дигареро барои маҳдудкунии ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандон истифода баранд.

Мувофиқи моддаи 18 КҶ ҚТ қисми 1 моддаи 143 КҶ ҚТ ба категорияи ҷиноятҳои наҷандон вазнин ва қисми 2 моддаи 143 бошад, ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешаванд.

Радди додани маълумот ба шаҳрванд

Радди додани маълумот ба шаҳрванд ҳамчун ҷиноят дар моддаи 148 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Радди додани маълумот ба шаҳрванд ҳамчун ҷиноят дар моддаи муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои радди додани маълумот ба шаҳрванд ба ҳифзи ҳуқуқи пайдо намудан ва шинос шудани вай бо ҳуҷҷатҳои, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои ӯ дахлдоранд, равона карда шудааст. Дар моддаи 25 Конститутсияи ҚТ муқаррар карда шудааст, ки мақомоти давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва шахсони мансабдор вазифадоранд ба ҳар кас имконияти пайдо намудан ва шинос шуданро бо ҳуҷҷатҳои, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои ӯ дахлдоранд, таъмин наоянд, ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун муайян кардааст.

Шаҳрвандон метавонанд бевосита худашон барои гирифтани маълумот ба мақомот ё шахси мансабдор ё ин ки бавоситаи воситаҳои ахбори омма (ВАО) муроҷиат наоянд. Ин ҳуқуқи шаҳрвандон дар моддаи 23 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» аз 19 март 2013 муқаррар карда шудааст. Мувофиқи он, ҳар шахс ҳуқуқ дорад, ки тариқи воситаҳои ахбори омма дар бораи фаъолияти мақомоти давлатӣ, ташкилотҳо ва шахсони мансабдори онҳо иттилооти аниқ ба даст орад.

Мафҳуми радди додани маълумот ба шаҳрванд дар моддаи 148 КҶ ба таври зайл дода шудааст: аз ҷониби шахси мансабдор радди ғайриқонунӣ ба шаҳрванд додани санад ё ҳуҷҷатҳои, ки бевосита ба ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ дахлдоранд ва мутобиқи тартиби муқарраршуда ҷамъоварӣ гардидаанд, инчунин додани таҳсилоти нопурра ё қасдан додани чунин маълумоти барғалат нопурра, агар он ба ҳуқуқ ва манфиатҳои ҳамин шаҳрванд зарар расонида бошад, ҳамчун ради додани маълумот ба шаҳрванд доништа мешавад.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки аз ҳуқуқи конститутсионии шаҳрванд ба гирифтани маълумот бармеоянд, ташкил медиҳанд.

Ба сифати ҷабрдида аз ҷиноят ҳама гуна шахси воқеӣ баромад карда метавонад.

Тарафи объективии чинойт аз ду кирдори мустақил иборат мебошад:

а) радди ғайриқонунии шахси мансабдор ба шаҳрванд додани санад ё ҳуччатҳое, ки бевосита ба ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ дахл доранд ва мутобиқи тартиби муқарраршуда ҷамъоварӣ гардидаанд;

б) ба шаҳрванд додани маълумоти нопурра ё қасдан додани маълумоти барғалати нопурра, ки ба ҳуқуқ манфиатҳои ӯ дахл доранд.

Кирдорҳои номбаршуда ҳамон вақт чинойт ба ҳисоб мераванд, ки агар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон зарар расонанд.

Кирдорҳое, ки тарафи объективии чинойти мазкурро ташкил медиҳанд, чи бо ҳаракат ва чи аз беҳаракати содир карда мешаванд.

Тахти мафҳуми ғайриқонунӣ рад намудани шахси мансабдор аз додани маълумот, ғайриқонунӣ ва бар хилофи санадҳои меъриии ҳуқуқӣ рад кардан аз додани маълумот ба шаҳрванд, фаҳмида мешавад. Ин радкунӣ мумкин аст ба таври хаттӣ ё даҳонӣ бо ҳаракат ё беҳаракати амалӣ карда шавад. Масалан, дар моддаи 240 КМҚ ҚТ муқаррар карда шудааст, ки муфаттиш дар ҳолати изҳори дархости шифоҳӣ ё хаттии ҷабрдида, намояндаи ӯ, даъвогари граждани, ҷавобгари граждани ва намояндагони онҳо ин шахсро бо маводи парванда ё бо он қисмати парванда, ки инҳо шинос шудан мехоҳанд, шинос мекунад. Ғайриқонунӣ рад кардани чунин талабот ё додани маълумоти нопурра боиси татбиқи моддаи мазкур гашта метавонад.

Додани маълумоти нопурра шинос намудани шаҳрванд бо қисми ҳуччат ё санадҳо, яъне ба пуррагӣ шинос накардан бо маълумоте, ки дар мақомоти дахлдор ё дар тобеияти шахси мансабдор ҳастанд ва ба ҳуқуқи манфиатҳои ин шаҳрванд дахл доранд, фаҳмида мешавад.

Додани маълумоти барғалати нопурра ба шаҳрванд додани маълумоте аст, ки ба ҳақиқат дуруст нест.

Аз тарафи шахси мансабдор ғайриқонунӣ рад намудани додани маълумот, додани маълумоти нопурра ё маълумоти барғалати нопуррае, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон дахл надорад, бо моддаи 148 КҚ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Инчунин, аз муқаррароти моддаи мазкур бар меояд, ки радди додани маълумот ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бетабаа низ таркиби ин чинойтро ташкил намедиҳад. Зеро дар моддаи 148 КҚ ҚТ мафҳуми шаҳрванд истифода бурда шудааст ва аз ин рӯ он

танҳо ба шаҳрвандони ҚТ дахл дорад. Лекин, аз нигоҳи ҳуқуқи маданӣ, таҳти мафҳуми шаҳрванд дар ҷинояти мазкур умуман шахси воқеӣ дар назар дошта шудааст. Бинобар ин, радди додани маълумот ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бетабаа дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бо моддаи мазкур бандубаст карда шавад. Муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ танҳо барои радди додани маълумот ба шаҳрвандони ҚТ ба моддаи 25 Конституцияи ҚТ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ муҳолифат менамояд.

Аз рӯи конструкцияш (сохташ) таркиби ҷиноят моддӣ буда, он аз лаҳзаи расонидани зарар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои шаҳрванд хотимаёфта дониста мешавад. Зарар мумкин аст моддӣ ва маънавӣ бошад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор ба ҷамъият хавфнокӣ кирдори худро дарк намуда, ғайриқонунӣ ба шаҳрванд санад ва ҳуччатҳоро намедихад, инчунин, ба ӯ маълумоти нопурра ё маълумоти барғалати нопурраро медиҳад ва ба ҳуқуқу манфиатҳои қонунии шаҳрванд зарар мерасонад.

Ангеза ва мақсади ҷиноят барои бандубасти он аҳаммият надоранд ва онҳо метавонанд гуногун бошанд. Масалан, рашк, қасос, бадбинӣ ва ғ.

Субъекти ҷиноят махсус мебошад. яъне, дар баробари аломатҳои умумӣ (мукаллафӣ ва синни сол), инчунин, ӯ бояд шахси мансабдор бошад. Мафҳуми шахси мансабдор дар қисми 1 эзоҳи моддаи 314 КҶ оварда шудааст.

Ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин дохил мешавад.

Монев шудан ба татбиқи ҳуқуқҳои интихоботӣ ва фаъолияти комиссияҳои интихоботӣ

Монев шудан ба татбиқи ҳуқуқҳои интихоботӣ ва фаъолияти комиссияҳои интихоботӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 150 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Ҳуқуқҳои интихоботӣ ва фаъолияти комиссияҳои интихоботӣ тавассути Конституцияи ҚТ, Қонуни конституцияи ҚТ «Дар бораи интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни конституцияи ҚТ «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни конституцияи ҚТ «Дар бораи интихоботи вакилон ба Маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ» ва

Конуни конститутсионии ҚТ «Дар бораи райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба танзим дароварда мешавад.

Дар моддаи 27 Конститутсияи ҚТ муқаррар карда шудааст, ки шахрванд аз синни 18 ҳуқуқи дар райъпурсӣ иштирок кардан, интихоб намудан, инчунин аз синни муқаррарнамудаи конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи интихоб шуданро дорад. Шахсоне, ки аз тарафи суд ғайри қобили амал дониста шудаанд ва ё мувофиқи ҳукми суд дар ҷойҳои аз озодӣ маҳрумшудагон нигоҳ дошта мешаванд, ҳуқуқи дар интихобот ва райъпурсӣ иштирок карданро надоранд.

Монеъ шудан ба шахрванд ҷиҳати татбиқи ҳуқуқҳои интихоботиаш ё ҳуқуқи иштирок дар райъпурсӣ, инчунин монеъ шудан ба фаъолияти комиссияҳои интихоботӣ ё комиссия оид ба гузаронидани райъпурсӣ кирдори ба ҷамъият хавфнок буда, содир намудани он боиси ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаи 150 ҚҶ ҚТ мегардад.

Объекти ҷиноятро ҳуқуқи конститутсионии шахс оид ба интихоб шудан ва интихоб кардан дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлатӣ, инчунин иштирок кардан дар райъпурсӣ ташкил медиҳад.

Тарафи объективии ҷиноят қисми 1 моддаи 150 ҚҶ ҚТ дар ҳаракатҳои зерин ифода мегардад:

а) монеъ шудан ба шахрванд ҷиҳати татбиқи ҳуқуқҳои интихоботӣ;

б) монеъ шудан ба шахрванд ҷиҳати татбиқи ҳуқуқи иштирок дар райъпурсӣ;

в) монеъ шудан ба фаъолияти комиссияҳои интихоботӣ;

г) монеъ шудан ба фаъолияти комиссия оид ба гузаронидани райъпурсӣ.

Таҳти мафҳуми монеъ шудан ба шахрванд ҷиҳати татбиқи ҳуқуқҳои интихоботиаш, бо ҳар роҳ даҳлат намудан ба ҳуқуқҳои ӯ, ки бевосита дар конунгузорӣ ҷиҳати интихоб шудан ва интихоб кардан пешбинӣ шудааст, фаҳмида мешавад.

Ҳуқуқи интихоб кардан яке аз ҳуқуқҳои сиёсии шахс мебошад, ки ӯ ҳамчун субъекти мустақил дар ҷараёни интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, интихоботи аъзои Маҷлиси миллий ва вакилони Маҷлиси намояндагон, интихоботи Маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ иштирок менамояд. Мувофиқи конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи интихоб кардани шахрванд аз синни 18 пайдо мешавад. Ҳуқуқи интихоб шудан, яъне бо расидани синну сол ва дигар талабот ҳуқуқи интихобшавиро дар ин ё он мақомоти интихоботии давлатӣ пайдо карданро дар назар дорад.

Хуқуқҳои интихоботии шаҳрванд дар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудаанд. Бе асосҳои қонунӣ даҳлат қардан ба ин ҳуқуқҳо, ба монанди ҳуқуқи интиҳоб қардан, интиҳоб шудан, ба рӯйхат нағрифтанӣ интиҳобқунандагон, шинос нақардани шаҳрвандон бо рӯйхати интиҳобқунандагон, ба қайд нағрифтанӣ номзадҳо ва монанди инҳо манъ аст.

Монеъ шудан ба шаҳрванд қиҳати табиқи ҳуқуқи иштирок дар райъпурсӣ. Дар райъпурсӣ шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки синнашон ба 18 расидаасту мувофиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи овоздиҳӣ доранд, иштирок қарда метавонанд. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон қатъи назар аз миллат, наҷод, қинс, забон, эътиқоди динӣ, маҷкеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк дар райъпурсӣ иштирок меқунанд. Шаҳрвандон дар райъпурсӣ овоздана, бевосита ва шаҳсан иштирок меқунанд. Овоздиҳӣ дар райъпурсӣ пинҳонӣ сурат меғирад, назорат ба изҳори хоҳишу иродаи шаҳрвандон манъ аст. Даҳлат қардан ба ҳуқуқҳои номбаршуда ва дигар ҳуқуқҳои, ки дар қонунғузори қиҳати иштирок дар райъпурсӣ боиси татбиқи моддаи мазқур шуда метавонад. Масалан, даҳлат қардан ба хоҳишу иродаи шаҳрвандон ҳанғоми овоздиҳӣ дар райъпурсӣ ё ин ки монеъ шудан ба пинҳонӣ овоз додани шаҳрванд ва ғ.

Монеъ шудан ба фаъолияти комиссияҳои интиҳоботӣ, яғне монеъ шудан ба фаъолияти комиссияҳои интиҳоботӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд доранд. Вобаста ба интиҳоботи аъзои Маҷлиси миллӣ ва вақилони Маҷлиси намоёндагон, интиҳоботи Президенти ҶТ ва интиҳоботи Маҷлисиҳои маҳаллии вақилони ҳалқ қуннин комиссияҳо амал менамоёнд:

а) Комиссия оид ба интиҳоботи аъзои Маҷлиси миллӣ ва вақилони Маҷлиси намоёндагон:

- Комиссияи марқазии интиҳобот ва райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Комиссияҳои ҳавзавии интиҳобот оид ба интиҳоботи аъзои Маҷлиси миллӣ;
- Комиссияи ҳавзавии интиҳобот оид ба интиҳоби вақилони Маҷлиси намоёндагон;
- Комиссияҳои участкавӣ оид ба интиҳоботи вақилони Маҷлиси намоёндагон.

б) Комиссия оид ба интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- Комиссияи марқазии интиҳобот ва райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- Комиссияи ҳавзавии интихобот оид ба интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Комиссияҳои участкавии интихобот оид ба интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

в) Комиссия оид ба интихоботи Маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ:

- Комиссияи вилоятии интихобот ба Маҷлисиҳои вакилони халқи ВМКБ, Маҷлиси вакилони халқи вилоятҳо;
- Комиссияи шаҳрии интихобот оид ба интихобот ба Маҷлиси вакилони халқи шаҳри Душанбе;
- Комиссияи шаҳрии интихобот ба Маҷлиси вакилони халқи шаҳр;
- Комиссияи ноҳиявии интихобот ба Маҷлиси вакилони халқи ноҳия;
- Комиссияҳои ҳавзавии интихобот;
- Комиссияҳои участкавии интихобот.

Фаъолияти комиссияҳои номбаршуда дар қонунҳои соҳавӣ ба таври пурра нишон дода шудааст. Монеъ шудан ба яке аз фаъолиятҳои дар қонунҳо пешбинишуда боиси татбиқи моддаи мазкур гашта метавонад. Масалан, ҳангоми ҷамъбаст намудани натиҷаи интихобот, ҳангоми ба қайд гирифтани номзадҳо, ҳангоми баррасии аризаву шикоятҳо доир ба қарорҳо ва амали комиссияҳои дахлдор ва ғараҳо.

Монеъ шудан ба фаъолияти комиссия оид ба гузаронидани райъпурсӣ - ин бо ҳар роҳ монеъ шудан ба фаъолияти Комиссияи марказии интихобот ва райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Комиссияи ҳавзавии райъпурсӣ ва Комиссияи участкавии райъпурсӣ мебошад. Фаъолияти комиссия оид ба гузаронидани райъпурсӣ аз лаҳзаи ташкил шуданашон ба вучуд омада, баъд аз гузаштани як моҳ аз лаҳзаи чопи натиҷаҳои райъпурсӣ қатъ мегардад.

Ба фаъолияти комиссияҳо оид ба гузаронидани райъпурсӣ асосан салоҳияти онҳо дохил мешавад. Салоҳияти комиссияҳои номбаршуда дар моддаҳои 17-19 Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба таври пурра оварда шудааст. Масалан, монеъ шудан ба фаъолияти комиссия оид ба гузаронидани райъпурсӣ ҳангоми ҷамъбаст намудани натиҷаи райъпурсӣ, ҳангоми дар матбуот чоп намудани натиҷаи райъпурсии муқарраргардида, ҳангоми ҳисоб кардани овозҳои дар участка додашуда ва монанди инҳо.

Аз рӯи конструкцияш (сохташ) таркиби ҷиноят расмӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи содир намудани яке аз кирдорҳои дар диспозитсияи моддаи мазкур пешбинишуда хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят қисми 1 моддаи 150 КҶ дар қасди бевосита ифода мегардад, яъне гунаҳгор дарк менамояд, ки ба татбиқи ҳуқуқҳои интиҳоботӣ ва фаъолияти комиссияҳои интиҳоботӣ монеъ шуда истодааст, инчунин, ба ҷамъият хавфнокии кирдори худро дарк намуда ва хоҳиши содир намудани ҷунин кирдор мебошад.

Мақсад ва ангезаи ҷиноят аломати ҳатмии он набуда, метавонанд гуногун бошанд.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 150 КҶ ҚТ аломатҳои бандубастшаванда барои монеъ шудан ба шаҳрванд ҷиҳати татбиқи ҳуқуқҳои интиҳоботиаш ё ҳуқуқи иштирок дар райъпурсӣ, инчунин монеъ шудан бо фаъолияти комиссияҳои интиҳоботӣ ё комиссия оид ба гузаронидани райъпурсӣ пешбинӣ карда шудааст, ки инҳо дохил мешаванд:

а) дар алоқамандӣ бо ришвадихӣ, фиреб, зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он;

б) бо истифодаи мақоми хизматӣ;

в) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил.

Ришвадихӣ – ин бевосита ё ба воситаи миёнарав додани арзишҳои моддӣ ё расонидани хизматрасонии дорои хусусияти молу мулкидошта ба мақсади монеъ шудан ба татбиқи ҳуқуқҳои интиҳоботӣ ва фаъолияти комиссияҳои интиҳоботӣ мебошад. Масалан, додани ришва ба мақсади даст кашидани номзад аз иштирок намудан дар интиҳобот.

Фиреб дар дидаю доништа пешниҳод намудани маълумоте, ки ба ҳақиқат рост нест, ба гумроҳӣ андохтани шаҳрвандон, комиссияҳои интиҳоботӣ, ифода мегардад. Масалан, пешниҳоди маълумоти бардурӯғ нисбат ба шахсияти номзад ба вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҚТ, Президенти ҚТ ва ғайра.

Зӯрварӣ ин расонидани зарари сабук ё миёна ба саломатӣ, муваққаттан маҳрум кардан аз озодӣ, лату кӯб намудани шаҳрвандон, раисони комиссияҳо, аъзоёни комиссияҳо мебошад. Масалан, лату кӯб намудани шаҳрванд барои даст кашидан аз иштирок намудан дар интиҳобот, расонидани зарари сабук ба саломатии раиси комиссияи интиҳоботӣ ҷиҳати нодуруст ҳисоб намудани овозҳо ва ғайра.

Таҳдиди истифодаи зӯрварӣ дар таҳдиди расонидани зарар ба саломатӣ, лату кӯб намудан, муваққатан маҳрум кардан аз озодӣ ва монанди ифода мегардад.

Истифода аз мақоми хизматӣ аз ҷониби шахс вобаста ба мақоми хизматиаш содир намудани кирдорҳои дар қисми 1 моддаи 150 КҶ ҚТ пешибнишударо дар назар дорад. Дар ин ҷо субъекти ҷиноят махсус аст. Он метавонад хизматчиӣ мақомоти давлатӣ, ташкилоти ҷамъиятӣ, корхонаҳо, ки дар вақти гузаронидани интиҳобот ё райъпурсӣ бар зиммаи ӯ ваколатҳои ташкилӣ ё дигар ваколатҳо вобаста ба гузаронидани интиҳобот ё райъпурсӣ вогузошта шуда бошад.

Мафҳуми аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил дар моддаи 39 КҶ ҚТ пешбинӣ карда шудааст. мувофиқи он ҷиноят бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя содир намудани он пешакӣ маслиҳат кардаанд. Ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар он аз ҷониби гурӯҳи устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд, содир шуда бошад.

Мувофиқан ба моддаи 18 КҶ ҚТ қисми 1 моддаи 150 КҶ ҚТ ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин ва қисми 2 моддаи 150 КҶ ҚТ бошад, ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Сохтакории ҳуччатҳои интиҳоботӣ, ҳуччатҳои райъпурсӣ ё ҳисоби нодурусти овоз

Сохтакории ҳуччатҳои интиҳоботӣ, ҳуччатҳои райъпурсӣ ё ҳисоби нодурусти овоз ҳамчун ҷиноят дар моддаи 151 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои сохтакории ҳуччатҳои интиҳоботӣ, ҳуччатҳои райъпурсӣ ё ҳисоби нодурусти овоз кафолати амалишавии принсипи овоздиҳии пинҳонӣ, баробар, мустақим, одилона гузаронидани интиҳобот, райъпурсӣ ва натиҷаҳои он, инчунин, ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон ҳангоми интиҳоб намудан ва интиҳоб шудан мебошад.

Дар моддаи 151 КҶ ҚТ барои сохтакории ҳуччатҳои интиҳоботӣ, ҳуччатҳои райъпурсӣ, дидаю доништа нодуруст ҳисоб кардани овоз, дидаю доништа нодуруст муайян кардани натиҷаҳои интиҳобот, райъпурсӣ, ҳамчунин вайрон намудани овоздиҳии пинҳонӣ,

ки аз ҷониби узви комиссияи интиҳоботӣ, гурӯҳи ташаббускор ё комиссия оид ба гузаронидани раёйпурсӣ содир шудааст, ҷавобгарии ҷинойтӣ муқаррар карда шудааст.

Ба сифати предмети ҷинойт ҳуҷҷатҳои интиҳоботӣ ё раёйпурсӣ баромад мекунад.

Ба ҳуҷҷатҳои интиҳоботӣ рӯйхати интиҳобкунандагон, бюллетени интиҳобот, протоколи комиссияи участкавии интиҳобот дар бораи ҷамъбасти натиҷаи овоздиҳӣ дохил мешавад.

Ҳуҷҷатҳои раёйпурсӣ аз бюллетени овоздиҳӣ, протоколи натиҷаи овоздиҳӣ, қарор оид ба натиҷаи раёйпурсӣ иборат мебошанд.

Тарафи объективии ҷинойт аз ҳаракатҳои зерин таркиб ёфтааст:

- а) сохтакорӣи ҳуҷҷатҳои интиҳоботӣ;
- б) сохтакорӣи ҳуҷҷатҳои раёйпурсӣ;
- в) дидаю доништа нодуруст ҳисоб кардани овоз;
- г) дидаю доништа нодуруст муайян кардани натиҷаҳои интиҳобот;
- д) дидаю доништа нодуруст муайян кардани натиҷаҳои раёйпурсӣ;
- е) вайрон намудани овоздиҳии пинҳонӣ.

Сохтакорӣи ҳуҷҷатҳои интиҳоботӣ ё раёйпурсӣ гуфта тағйир додани мазмуни ҳуҷҷатҳои ҳақиқӣ (аслӣ) бо тариқи даровардани маълумоти бардурӯғ, қалбакӣ, тағйир додани рақамҳо, инчунин, ба пуррагӣ тайёр намудани ҳуҷҷати қалбакӣ дар назар дошта шудааст. Дар амалия чунин тарзҳои тағйир додани мазмуни ҳуҷҷатҳо бо роҳи тарошидан, тезоб додан, шуста равондан, илованависӣ, иваз намудани варақаҳо ва ғайра вучуд дорад. Тарзи тағйир додани мазмуни ҳуҷҷат ба бандубасти ҷинойт таъсир расонида наметавона.

Дидаю доништа нодуруст ҳисоб кардани овозҳо, ин дидаю доништа нодуруст нишон додани маълумот оид ба натиҷаи овоздиҳӣ дар интиҳобот ва раёйпурсӣ мебошад. Масалан, бо роҳи зиёд ё кам нишон додани овозҳо ба тарафдорӣи ин ё он номзад.

Дидаю доништа нодуруст муайян кардани натиҷаҳои интиҳобот дар нодуруст муайян намудани маълумоте, ки дар натиҷаи интиҳобот ба вучуд меояд, ифода мегардад. Ба монанди нодуруст ҳисоб кардани овозҳои додасиҷа, нодуруст муайян намудани теъдоди бюллетенҳои безътибор ва ғайра.

Дидаю дониста нодуруст муайян кардани натиҷаҳои раӣйпурсӣ дар нодуруст муайян намудани маълумоти зерин ифода мегардад:

а) теъдоди шахрвандоне, ки ҳуқуқи дар раӣйпурсӣ иштирок карданро доранд;

б) теъдоди шахрвандоне, ки бюллетен гирифтаанд;

в) теъдоди шахрвандоне, ки дар раӣйпурсӣ иштирок кардаанд;

г) теъдоди овозхое, ки ба тарафдории масъала ё таклифи дар раӣйпурсӣ гузошта дода шудаанд;

д) теъдоди овозхое, ки ба муқобили масъала ё таклифи дар раӣйпурсӣ гузошта дода шудаанд;

е) теъдоди бюллетенхое, ки беъэтибор дониста шудаанд.

Вайрон намудани овоздиҳии пинҳонӣ яке аз принципҳои асосии интиҳобот ва раӣйпурсӣ ба ҳисоб меравад. Овоздиҳии пинҳонӣ маънои онро дорад, ки ҳангоми интиҳобот ё раӣйпурсӣ мудохила ба изҳори иродаи овоздиҳангон манъ аст. Вайрон намудани чунин талабот боиси татбиқи моддаи мазкур мегардад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор кирдори ба ҷамъият хавфнокии худро ҳангоми содир кардани сохтакории ҳуччатҳои интиҳоботӣ, ҳуччатҳои раӣйпурсӣ, бардурӯғ ҳисоб кардани овозҳо ё нодуруст муайян намудани натиҷаҳои овоздиҳиро дар интиҳобот, раӣйпурсӣ, вайрон кардани овоздиҳии пинҳониро дарк менамояд ва хоҳони содиршудани он мебошад.

Субъекти ҷиноят махсус, ба сифати он узви комиссияи интиҳоботӣ, гурӯҳи ташаббускор ё комиссия оид ба гузаронидани раӣйпурсӣ баромад мекунад.

Ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Монев шудан ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ

Монев шудан ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 158 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои монев шудан ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба ҳифзи фаъолияти муътадили ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ аз ҳар гуна тачовуз равона карда шудааст. Фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ

ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар асоси Конститутсияи ҚТ тавассути Қонуни ҚТ «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ» аз 23 майи соли 1998, Қонуни ҚТ «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» аз 12 майи соли 2007 ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба танзим дароварда мешавад.

Дар моддаи 158 КҶ ҚТ барои монеъ шудан ба фаъолияти қонунии хизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳамчунин даҳлат ба фаъолияти қонуниашон, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои умумии онҳоро ба таври назаррас вайрон кардааст, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки оид ба фаъолияти хизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба вуҷуд меоранд ташкил медиҳанд.

Зери мафҳуми хизби сиёсӣ чунин иттиҳодияи ҷамъиятӣ фаҳмида мешавад, ки вазифаи асосиаш иштирок дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ба воситаи ташаккул додани иродаи сиёсии шаҳрвандон ва инчунин ба амал баровардани ҳокимият ба воситаи намоёндагони худ мебошад.

Иттиҳодияи ҷамъиятӣ – иттиҳоди ихтиёрӣ, худидора ва ғайритиҷоратии шаҳрвандон мебошад, ки дар асоси умумияти манфиатҳо барои амалӣ намудани мақсадҳои муттаҳид гардидаанд, ки дар оинномаи иттиҳодияи ҷамъиятӣ нишон дода шудаанд.

Тарафи объективии ҷиноят дар ҳаракат ифода меёбад. Таҳти мафҳуми монеъ шудан ба фаъолияти қонунии хизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ғайриқонунӣ қатъ намудан ё боздоштани фаъолияти онҳо, даҳлат кардан ба фаъолияти қонунии онҳо, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии онҳоро вайрон мекунад, фаҳмида мешавад.

Монеъ шудан ба фаъолияти қонунии хизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ маънои содир намудани амале дар назар дошта шудааст, ки ҳуқуқи манфиатҳои онҳоро вайрон мекунад.

Монеъ шудан ба фаъолияти хизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ки мақсад ё амалашон ба зуран сарнагун кардани соҳти конститусионӣ ва ташкил намудани гурӯҳҳои мусаллаҳ равона гардидааст ва ё низои наҷодӣ, миллӣ, маҳаллӣ, иҷтимоӣ ва диниро тарғибу ташвиқ менамоянд, ҷиноят эътироф карда намешавад.

Дар Қонуни ҚТ «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ» асосҳои қатъ намудан ё боздоштани фаъолияти хизбҳо пешбинӣ карда шудааст. Мувофиқи моддаи 20 Қонуни мазкур дар сурати аз тарафи хизби сиёсӣ вайрон карда шудани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва инчунин гирифтани ёрии

иктисодию сиёсӣ аз кишварҳои хориҷӣ, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ӯ Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи қатъ намудани фаъолияти ғайриқонунӣ огоҳинома мебарорад. Агар ҳизб дар муҳлати даҳ рӯз талаби ӯро дар бораи қатъ намудани фаъолияти ғайриқонунӣ иҷро накунад, фаъолияти вай мумкин аст бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муҳлати то шаш моҳ боздошта шавад.

Фаъолияти ҳизби сиёсӣ мумкин бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи манъи фаъолияти он, инчунин ба тариқи аз нав ташкил намудан ва ӯ барҳамдиҳӣ қатъ карда шавад (м. 22 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ»). Дар дигар ҳолатҳо боздоштан ва қатъ намудани фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ мумкин нест ва он ғайриқонунӣ аст.

Дар қонуни ҚТ «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» аз 12 майи соли 2007 асосҳои қонунии қатъ намудан ӯ боздоштани фаъолияти иттиҳодияҳо пешбинӣ карда шудааст.

Мувофиқи моддаи 35 Қонун дар сурати аз тарафи иттиҳодияи ҷамъиятӣ риоя накардани муқаррароти қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва содир намудани амалҳои муҳолифи мақсадҳои оинномавӣ Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ прокурорҳои тобеи он ба мақомоти роҳбарикунандаи иттиҳодияи мазкур дар бораи бетаъхир баргараф намудани қонуншиканӣ амри хаттӣ ва ба мақомоти бақайдгиранда огоҳиномаи хаттӣ фиристода, муҳлати баргараф намудани онҳоро муқаррар менамояд. Агар дар муҳлати муайяншуда қонуншиканиҳое, ки асоси баровардани амри хаттӣ ӯ огоҳиномаи хаттӣ гаштаанд, баргараф карда нашаванд, Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ прокурорҳои тобеи он ӯ мақомоти бақайдгиранда ҳуқуқ доранд ба суд бо аризаи даъвоӣ дар хусуси боздоштани фаъолияти иттиҳодияи ҷамъиятӣ муроҷиат намоянд. Дар ин маврид суд метавонад фаъолияти иттиҳодияи ҷамъиятиро ба муҳлати то се моҳ боздорад.

Фаъолияти иттиҳодияи ҷамъиятӣ инчунин, бо тартиб ва асосҳои пешбиникардаи дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мумкин аст боздошта шавад.

Дар моддаи 33 Қонуни ҚТ «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» омадааст, ки барҳамдиҳии иттиҳодияи ҷамъиятӣ бо қарори анҷуман, конференсия ӯ маҷлиси умумӣ мувофиқи оинномаи иттиҳодияи ҷамъиятӣ ӯ бо қарори суд тибқи тартиби пешбиникардаи Қонуни мазкур анҷом дода мешавад.

Дар дигар ҳолатҳо боздоштан ва қатъ намудани фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ мумкин нест ва он ғайриқонунӣ аст.

Таҳти мафҳуми даҳолат кардан ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ҳар гуна монеъшавии ғайриқонунӣ дар назар дошта шудааст.

Тарзи содир кардани ҷиноят гуногун буда метавонад. Масалан, бо роҳи зӯрварӣ, ғайриқонунӣ боздошт кардани онҳо ва ғайра. Агар кирдори номбаршуда бо роҳи қабули қарори шахси мансабдор амалӣ карда шавад, пас он бо моддаҳои 314 ва 316 КҶ ҚТ бояд бандубаст карда шавад.

Ҷиноят аз лаҳзаи содир намудани ҳаракате, ки дар диспозитсияи моддаи мазкур муқаррар карда шудааст, хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Яъне, гунаҳгор монеъ шудан ба фаъолияти қонунии ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятиро дарк менамояд, ғайриқонунӣ ба фаъолияти қонунии ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ даҳолат намуда, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳоро ба таври назаррас вайрон мекунад, ва хоҳони содир шудани ин кирдор мебошад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Мувофиқи моддаи 18 КҶ ҚТ ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин дохил мешавад.

Ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилоти диние, ки ба шахсият ва ҳуқуқи шаҳрвандон таъсир мекунад

Ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилоти диние, ки ба шахсият ва ҳуқуқи шаҳрвандон таъсир мекунад ҳамчун ҷиноят дар моддаи 159 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки оид ба амалишавии ҳуқуқи конституционии инсон ва шаҳрванд ба муттаҳидшавӣ ва ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилоти динӣ ба вучуд меоянд, тавассути Конститутсияи ҚТ, Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ», Қонуни ҚТ «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ», Қонуни ҚТ «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» ба танзим дароварда шудааст.

Конститутсияи ҚТ ҳуқуқи шаҳрвандонро оид ба муттаҳид шудан кафолат додааст. Мувофиқи моддаи 28 Конститутсияи Чумхурии Тоҷикистон шаҳрвандон ҳуқуқи муттаҳид шудан доранд. Шаҳрванд ҳақ дорад дар ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳизбҳои хусусияти демократӣ, динӣ ва атеистӣ дошта, иттифоқҳои

касаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ иштирок намоёнд, ихтиёран ба онҳо дохил ва аз онҳо хориҷ гардад. Ҳизбҳои сиёсӣ бошанд, дар асоси гуногунандешии сиёсӣ барои ташккул ва ифодаи иродаи халқ мусоидат мекунанд ва дар ҳаёти сиёсӣ иштирок менамоёнд. Сохтор ва фаъолияти онҳо бояд ба меъёрҳои демократӣ мувофиқ бошад.

Ҳуқуқи муттаҳид шудан дар асоси Ёлломияи умумии ҳуқуқи баша рва санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, ба монанди Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ ва дигарҳо ба таназим дароварда мешавад. Дар баробари ин, дар санадҳои мазкур қайд карда шудааст, ки иттиҳодияҳои, ки бадбинии миллӣ, наҷодӣ, ва диниро ба манфиати дигарон ҷонибдорӣ мекунанд, бояд манъ карда шаванд.

Бинобар ин, дар моддаи 159 КҶ ҚТ барои ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё ташкилоти динӣ, ки фаъолиятҳои ба расонидани зарар ба саломатии шаҳрвандон ё дигар намуди таҷовуз ба шахсият ё ҳуқуқи шаҳрвандон алоқаманд мебошад, ҳамчунин роҳбарӣ ба онҳо, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Зери мафҳуми ҳизби сиёсӣ чунин иттиҳодияи ҷамъиятӣ фаҳмида мешавад, ки вазиғаи асосиаш иштирок дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ба воситаи ташаккул додани иродаи сиёсии шаҳрвандон ва инчунин ба амал баровардани ҳокимият ба воситаи намояндагони худ мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо ҳизбҳои сиёсии ҷумҳуриявӣ таъсис дода шуда метавонанд.

Ҳизбҳои сиёсӣ аз тарафи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон озодона, бидуни ҳеҷ як иҷозат дар анҷумани (конференсия, маҷлис) муассисон таъсис дода шуда, дар он оиннома қабул мегардад ва мақомоти роҳбарикунандаи ҳизб ташкил карда мешавад.

Таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, ки мақсад ё амалашон ба зуран сарнагун кардани соҳти конститусионӣ ва ташкил намудани гурӯҳҳои мусаллаҳ равона гардидааст ва ё низои наҷодӣ, миллӣ, маҳаллӣ, иҷтимоӣ ва диниро тарғибу ташвиқ менамоёнд, манъ карда шудааст.

Ҷи тавре дар таҳлили моддаи 158 КҶ қайд карда шуд, таҳти мафҳуми иттиҳодияи ҷамъиятӣ – иттиҳоди ихтиёри, худидора ва ғайрииттиҳодияи шаҳрвандон мебошад, ки дар асоси умумияти манфиатҳо барои амалӣ намудани мақсадҳои муттаҳид гардидаанд, ки дар оинномаи иттиҳодияи ҷамъиятӣ нишон дода шудаанд, фаҳмида мешавад.

Ҳукуки шаҳрвандон ба муттаҳидшавӣ ҳукуки дар асоси ихтиёрӣ бо мақсади ҳифзи манфиатҳои умумӣ ва ноил гардидан ба мақсадҳои умумӣ таъсис додани иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шомил шудан ба иттиҳодияҳои ҷамъиятии мавҷуда ё худдорӣ кардан аз шомилшавӣ ба онҳо, инчунин аз ин иттиҳодияҳо бе мамониат баромаданро дар бар мегирад. Шаҳрвандон ҳуқуқ доранд мустақилона, бе иҷозати пешакии мақомоти давлатӣ иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ таъсис диҳанд, инчунин ба ин гуна иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бо шартӣ риоя кардани меъёрҳои оинномавии онҳо дохил шаванд.

Таъсис ва фаъолияти иттиҳодияи ҷамъиятие, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон, ба саломатии инсонҳо, ахлоқи ҷамъиятӣ ва манфиатҳои давлатӣ сӯиқасд мекунад, манъ аст.

Ташкилоти динӣ шахси ҳуқуқӣ буда, дар асоси оинномаи худ, ки бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни ҚТ «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» ба қайд гирифта шудааст, амал мекунад.

Ташкилоти динӣ - иттиҳоди ихтиёрӣ ва мустақили шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мақсади яқҷоя анҷом додани ибодат, таълими динӣ ва паҳн кардани эътиқоди динӣ ташкил карда шудааст.

Бояд қайд намуд, ки ҷамоаҳои динӣ дар намуди масҷиди ҷомеъ, масҷиди панҷвақта, ҷамоатхона, ибодатгоҳ, зиёратгоҳ ва дигар шаклҳои, ки ба қонунгузори муҳолиф нестанд, ба сифати ташкилоти динӣ баромад карда наметавонанд.

Объекти бевоситаи ҷиноятро муносибатҳои ҷамъитие, ки ба ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон, саломатӣ ва шахсият равона карда шудааст, ташкил мекунад.

Тарафи объективии ҷиноят дар ҳаракатҳои зерин ифода мегардад:

а) ташкил намудани ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳоди ҷамъиятӣ ё ташкилоти диние, ки фаъолиятшон бо расонидани зарар ба саломатии шаҳрвандон ё дигар таҷовуз ба шахсият ё ҳуқуқи шаҳрванд алоқаманд мебошад;

б) роҳбарӣ намудан ба ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳоди ҷамъиятӣ ё ташкилоти диние, ки фаъолиятшон бо расонидани зарар ба саломатии шаҳрвандон ё дигар таҷовуз ба шахсият ё ҳуқуқи шаҳрванд алоқаманд мебошад.

Мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои динӣ бояд мутобиқи оиннома ва барномаи онҳо сурат гирад. Дар

чинояти мазкур фаъолияти онҳо барои мақсадҳои дигар, ки дар Оиннома ва Барномаи онҳо нишон дода нашудааст, равона гардидааст. Яъне онҳо бо мақсадҳои чинояткорона ташкил карда шудаанд, на ба мақсадҳои, ки дар қонунгузори пешбинӣ карда шудааст.

Роҳбарӣ ба фаъолияти хизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои динӣ маънои пеш бурдани фаъолияти онҳоро дар назар дорад.

Аз рӯи конструкцияш (сохташ) таркиби чиноят моддӣ мебошад. Чиноят аз лаҳзаи расонидани зарар ба саломатии шаҳрвандон ё дигар намуди таҷовуз ба шахсият ё ҳуқуқи шаҳрвандон хотимафта доништа мешавад.

Расонидани зарар ба саломатӣ – ҳам зарари ҷисмонӣ ва ҳам зарари маънавию дар бар мегирад.

Таҳти мафҳуми дигар таҷовуз ба шахсият ё ҳуқуқи шаҳрвандон тарзҳои гуногуни маҳдудкунии ҳуқуқ ва озодиҳо, барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ, динӣ ва ғайра дар назар дошта шудааст.

Тарафи субъективии чиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор ба ҷамъият хавфнокӣ кирдори худро дарк менамояд ва хоҳони содир кардани ҷунин кирдор аст.

Субъекти чиноят – махсус, яъне шахсоне, ки ҷунин хизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилоти диниро ташкил додааст ва ба онҳо роҳбарӣ мекунанд, ба ҳисоб меравад.

Чинояти мазкур ба категорияи чиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо

Вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо ҳамчун чиноят дар моддаи 160 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Мувофиқи моддаи 29 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрвандон ҳақ доранд дар маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, чорабиниҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо (минбаъд – чорабиниҳо), ки қонун муқаррар кардааст, иштирок намоянд. Ҳеҷ касро барои иштирок дар ҷунин чорабиниҳо маҷбуран ҷалб кардан мумкин нест.

Давлат ҳуқуқи шаҳрвандонро барои ташкил, гузаронидан ва иштирок дар чорабиниҳоро бо роҳҳои зерин кафолат додааст:

- ба ихтиёри шаҳрвандон ва идтиходияҳои онҳо беподош гузоштани хиёбонҳо, майдонҳо, боғҳо, гулгаштҳо ва дигар ҷойҳои кушод; интишори маълумот ба воситаи мақомоти давлатии матбуот, телевизион, радио ва дигар воситаҳои аудиовизуалӣ;

- мусоидат аз тарафи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ашхоси мансабдор дар қори гузаронидани чорабиниҳои оммавӣ.

Чорабиниҳо бо мақсади изҳор қардани фикру андешаи коллективӣ оид ба масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ, қалб намудани диққати шаҳрвандон, мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба ин масъалаҳо ё ба мақомот ва ташкилотҳои мазкур пешниҳод қардани талабҳои муайян, инчунин барои муҳофизат ё дастгирии ягон ташаббуси дорои аҳаммияти иҷтимоӣ гузаронида мешаванд.

Дар қисми 1 моддаи 160 ҚҚ ҚТ барои вайрон қардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ё роҳпаймоиҳо аз тарафи шахси ташкилкунанда ё иштирокчии ғайри қонунӣ ҳамаин чорабиниҳо, агар чунин қирдор дар давоми соли баъди татбиқи қазои маъмурий содир шуда бошад, қавобғарии қиноятӣ муқаррар қарда шудааст.

Объекти бевоситаи қиноятро муносибатҳои ҷамъиятии ташкил медиҳад, ки оид ба ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо бавуҷуд меоянд.

Маҷлис иштироки яққояи шаҳрвандон дар қой ва вақти пешакӣ муайяншуда барои муҳоқимаи ошқоро ва ҳал намудани масъалаҳои дорои аҳаммияти ҷамъиятӣ ё изҳори муносибати онҳо ба амали шахсон ва (ё) ғайри қонунӣ ташкилотҳо, рӯйдодҳои ҷамъиятии сиёсӣ ва иҷтимоӣ, инчунин ҳалли масъалаҳои марбут ба манфиатҳои умум мебошад.

Гирдиҳамоӣ иштироки оммавии шаҳрвандон дар қой ва вақти пешакӣ муайяншуда барои изҳори ошқоро ва (ё) муҳоқимаи афқори ҷамъиятӣ дар бораи масъалаҳои мавҷуда, қалб намудани тавачҷӯҳи ҷамъият ва мақомоти давлатӣ ба масъалаҳои ҷамъиятии сиёсӣ ва иҷтимоӣ ҳаёти шаҳрвандон, инчунин эътироз намудан ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ оид ба ин масъалаҳо мебошад.

Намоиш изҳори оммавии муташакқили ақидаи умумӣ аз қониби гурӯҳи шаҳрвандон ва (ё) эътироз намудан оид ба масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятии сиёсӣ, норозигӣ ё дастгирии ягон ташаббус, амал ё мавқеи мақомоти давлатӣ, идтиходияҳои ҷамъиятӣ, шахсони мансабдор ё шаҳрвандон бо истифода аз

плакатҳо, транспарантҳо ва дигар воситаҳои аёнии ташвиқот дар ҷой ва вақти пешакӣ муайяншуда мебошад.

Пикетгузорӣ изҳори оммавии манфиатҳои ҷамъиятию сиёсӣ, гурӯҳӣ, шахсӣ ва дигар манфиатҳо аз ҷониби шахрванд ё гурӯҳи шахрвандон ё изҳори норозигӣ (бе роҳпаймоӣ), аз ҷумла дар шакли гуруснанишинӣ оид ба ягон масъала бо истифода ё бе истифодаи плакатҳо, транспарантҳо ва дигар воситаҳои аёнии ташвиқот бо роҳи ҷойгиршавии шахрванд ё гурӯҳи шахрвандон дар назди объекти пикетшаванда дар ҷой ва вақти пешакӣ муайяншудамебошад.

Роҳпаймоӣҳо ҳаракати оммавии муташаккили шахрвандон дар хатсайри пешакӣ муайяншудаи қисми пиёдагард ё мошингарди кӯча (роҳ), кӯчабоғ, хиёбон, майдон бо мақсади ҷалб намудани таваҷҷӯҳ ба ягон масъала ё изҳори оммавии рӯҳияи иҷтимоӣ-сиёсии худ ва ё эътироз овардан мебошад.

Қайд намудан бамаврид аст, ки чорабиниҳо бояд дар асоси принципҳои зерин гузаронида шаванд:

- қонуният, яъне риояи талаботи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- эҳтиром ва риояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд;

- иштироки ихтиёронӣ дар чорабиниҳо.

Тарафи объективӣ ҷинойт аз ҳаракатҳои зерин иборат аст:

а) вайрон кардани тартиби ташкили маҷлисҳо, гирдиҳамоӣҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоӣҳо;

б) вайрон кардани тартиби гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоӣҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоӣҳо.

Вайрон кардани тартиби ташкили маҷлисҳо, гирдиҳамоӣҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоӣҳо дар риоя накардани талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи маҷлисҳо, гирдиҳамоӣҳо, чорабиниҳо ва роҳпаймоӣҳо» оид ба тартиби ташкили ҷунин чорабиниҳо ифода мегардад.

Ташкили ҷунин чорабиниҳо аз ҷониби ташкилотчиёни намоиш амалӣ карда мешавад. Ташкилотчиёни намоиш ҳар шахрванд ё гурӯҳи шахрвандоне, ки дар огоҳиномаи оид ба гузаронидани чорабинӣ ба ҳамин сифат нишон дода шудаанд, инчунин ашхосе, ки вазифаҳои ташкилотчиро амалан иҷро менамоянд, шуда метавонанд. Ашхосе, ки суд онҳоро ғайримукаллаф ё мукаллафиашонро маҳдуд донистааст, инчунин ашхосе, ки дар маҳалҳои маҳруми аз озодӣ мебошанд, ташкилотчиёни намоиш шуда наметавонанд.

Агар ташаббускори намоиши гузарондашаванда ҳизби сиёсӣ, иттиҳодияи ҷамъиятӣ ё иттиҳодияи шаҳрвандоне бошанд, ки тибқи қонун амал мекунанд, онҳо ташкилотчии ин чорабиниро муайян менамоянд.

Ташкилотчии намоиш уҳдадор аст мувофиқан ба Раиси Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳр, ноҳия дар бораи гузаронидани намоиш дар муҳлати на дертар аз понздаҳ рӯзи санаи пешбинишудаи гузаронидани он огоҳиномаи хаттӣ равон намояд. Дар огоҳинома мақсад, шакл, ҷойи гузаронидани намоиш ё роҳи ҳаракат, вақти оғоз ва анҷоми намоиш, шумораи тахминии иштирокчиён, ному насаби ташкилотчиён, ҷойи истиқомат, кор, таҳсили онҳо, санаи пешниҳоди огоҳинома, рақами телефони иртиботишоп дода мешаванд. Огоҳиномаро ташкилотчии намоиш имзо мекунад.

Яке аз намудҳои маъмули вайрон кардани тартиби ташкили чунин чорабиниҳо ин дар ҷойҳое, ки барои гузаронидани чорабиниҳо маҳдуд ё манъ карда шудаанд, гузаронидани чорабиниҳо мебошад. Ба ҷумлаи ҷойҳое, ки барои гузаронидани чорабиниҳо манъ карда шудаанд, дохил мешаванд:

а) Майдонҳо, биноҳо, иншоотҳое, ки амнияти шаҳрвандонро таъмин намекунанд;

б) Ҷойҳои наздикии истехсолот ва объектҳои хатарнок ва зарарнок, марказҳои (узелҳои) роҳи оҳан ва нақлиёти роҳи автомобилӣ, кӯпрукҳо, нуктаҳои чудошавии роҳҳои оҳан, кубурҳои нафт ва газгузар ва хатҳои барқии баландшиддат, нерӯгоҳҳо, объектҳои дорои хатари сӯхтору тарқиш, ёдгориҳои таърих ва фарҳанг, қабристонҳо ва иншооти маросимҳои динӣ, мамнӯъгоҳҳо, парваришгоҳҳо ва боғҳои миллӣ, зиёратгоҳҳо.

Гузаронидани чорабиниҳо дар наздикии биноҳое, ки дар онҳо мақомоти ҳокимияти давлатӣ ҷой гирифтаанд, набояд ба кори муътадили ин мақомот мамониат намоянд. Ҳадди масофаҳои имконпазири байни биноҳои мазкур ва ҷойҳои гузаронидани чорабиниҳо бо қарорҳои маҷлисҳои маҳаллии дахлдори вакилони халқ бояд муайян карда шавад. Номгӯии маҳалҳое, ки дар он ҷо гузаронидани чорабиниҳо манъ ё маҳдуд карда шудаанд, бояд дар васоити ахбори умум чоп карда шавад.

Вайрон кардани тартиби гузаронидани маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо дар риоя накардани талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, чорабиниҳо ва роҳпаймоиҳо» оид ба тартиби гузаронидани чунин чорабиниҳо ифода мегардад.

Мувофиқи қонунгузорӣ чорабиниҳо дар вақти муайян гузаронида мешаванд. Онро аз соати 8 то соати 18 гузаронидан мумкин аст. Риоя накардани вақти мазкур ҳамчун вайрон кардани гузарониданидани чорабиниҳо бандубаст карда мешавад.

Инчунин, гузаронидани чорабиниҳо дар мавридҳои, ки қонунгузорӣ манъ намудааст, низ ҳамчун вайронкунии гузаронидани онҳо бояд бандубаст карда шавад. Гузаронидани чорабиниҳо дар мавридҳои зерин манъ карда шудааст:

- агар мақсади намоиши пешбинишаванда тарғиби амал ё худ амале бошад, ки онҳоро Конституция ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ кардаанд;

- агар гузаронидани намоиш дар ҷой ва вақту соати барои гузаронидани дигар чорабиниҳои пешакӣ таъйиншуда, ё дар ҷое, ки гузаронидани намоиш манъ ё маҳдуд карда шудааст, дар назар дошта шавад;

- агар намоиш барои ҳаракати нақлиёт ва шаҳрвандон монеаҳои бартаарафнашаванда ба вучуд оварда тавонад, ё хатари бозистии қори корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои, ки бо таъмини ҳаёти аҳоли алоқаманданд, ба миён оварад;

- агар намоиш барои ҳаёт, саломатӣ ва амнияти шаҳрвандон хатари воқеӣ ба вучуд оварад, инчунин ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунӣ шаҳрвандонро ҳалалдор намояд;

- агар намоиш бо вайрон кардани қоидаҳои ҚТ «Дар бораи маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, чорабиниҳо ва роҳпаймоиҳо» гузаронида шавад.

Таркиби қисми 1 моддаи 160 КҶ ба таркиби ҷиноятҳо бо преюдитсияи маъмуридошта дохил карда шудааст. Ин маънои онро дорад, ки шахсро барои вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо бо шарте ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, ки ӯ бояд қаблан дар давоми соли баъди додани ҷазои маъмури чунин кирдорро содир карда бошад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор дарк мекунад, ки қоидаҳои ташкил ва гузаронидани чорабиниҳоро дидаю дониста баъди татбиқи ҷазои маъмури, вайрон карда истодааст ва хоҳони содир кардани чунин амалҳоро дорад.

Субъекти ҷиноят – махсус. Шахсоне, ки барои ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо роҳбар мебошанд, яъне ташкилотчии он мебошанд, субъекти ин ҷиноят ҳисоб мешаванд.

Иштирокчиёни намоиш дар якҷоягӣ бо ташкилотчӣ ҳамчун шарикони ҷинойт ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида мешаванд. Зеро иштирокчиёни намоиш намоёндагони аҳзоби сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва дигар иттиҳодияҳои шахрвандон, инчунин, шахрвандоне эътироф карда мешаванд, ки дар намоиш бо мақсади иштирок дар он ҳузур доранд ё бо супориши ташкилотчии он дар бобати тайёр кардан ва гузаронидани ҷорабинӣ корҳои амалиро иҷро менамоянд.

Дар қисми 2 моддаи 160 КҶ ҚТ барои содир намудани ҷинойти мазкур дар ҳолатҳои зерин ҷавобгарии ҷинойтӣ пешбинӣ гардидааст:

- а) бо истифода аз мақоми хизматӣ;
- б) бо истифодаи зӯрварӣ;
- в) бо таҳдиди истифодаи зӯрварӣ содир шуда бошад;
- г) боиси вайрон ё несту нобуд шудани молу мулк гардида бошад;
- д) боиси дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Мувофиқан ба моддаи 18 КҶ ҚТ қисми 1 ҷинойти мазкур ба категорияи ҷинойтҳои начандон вазнин ва қисми 2 ба категорияи ҷинойтҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Монеъ шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамоӣ, намоиш, рохпаймоӣ, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо

Монеъ шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамоӣ, намоиш, рохпаймоӣ, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо ҳамчун ҷинойт дар моддаи 161 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи шахрвандон оид ба дар маҷлис, гирдиҳамоӣ, ҷорабинӣ, пикетгузорӣ ва рохпаймоӣҳо (минбаъд – ҷорабиниҳо) иштирок намудан қафолат дода шудааст. Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳангоми гузаронидани маҷлис, гирдиҳамоӣ, ҷорабинӣ, пикетгузорӣ ва рохпаймоӣҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вучуд меоянд, тавассути Қонуни ҚТ «Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоӣҳо, намоишҳо ва рохпаймоӣҳо» аз 31 декабри соли 2014¹²⁸ танзим карда шудааст.

Шахрвандон дар ҷорабиниҳо ихтиёран иштирок мекунанд.

¹²⁸ Қонуни ҚТ «Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоӣҳо, намоишҳо ва рохпаймоӣҳо» аз 31 декабри соли 2014 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2014. №12. Мод. 823.

Давлат ҳукуқи шахрвандонро барои ташкил кардан ва гузаронидани чорабиниҳо ва дар онҳо иштирок карданро бо роҳҳои зерин кафолат медиҳад:

- ба ихтиёри шахрвандон ва идтиҳодияҳои онҳо беподош гузоштани хиёбон, майдон, боғ, гулгашт ва дигар ҷойҳои кушод; интишори маълумот ба воситаи мақомоти давлатии матбуот, телевизион, радио ва дигар воситаҳои аудиовизуалӣ;

- мусоидат аз тарафи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ашхоси мансабдор дар қори гузаронидани чорабиниҳои оммавӣ.

Умуман, чорабиниҳо бо мақсади изҳор кардани фикру андешаи коллективӣ оид ба масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ, ҷалб намудани диққати шахрвандон, мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба ин масъалаҳо ё ба мақомот ва ташкилотҳои мазкур пешниҳод кардани талабҳои муайян, инчунин барои муҳофизат ё дастгирии ягон ташаббуси дорой аҳаммияти иҷтимоӣ гузаронида мешаванд.

КЧ ҚТ дар қисми 1 моддаи 161 барои ғайриқонунӣ монеъ шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймоӣ, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо ё ин ки маҷбур кардан дар иштирок дар онҳо, агар ин кирдор бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он содир шуда бошад, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар намудааст.

Объекти бевоситаи ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳукуқи конститусионии инсон ва шахрвандро ҷиҳати иштирок дар маҷлисо, гирдиҳамойҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоӣҳо таъмин менамоянд, мебошад.

Мафҳумҳои маҷлис, гирдиҳамой, пикетгузорӣ ва роҳпаймоӣ дар таҳлили моддаи 160 КЧ оварда шудаанд.

Тарафи объективии ҷиноят дар яке аз кирдорҳои зерин ифода мегардад:

а) ғайриқонунӣ монеъ шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймоӣ, пикетгузорӣ;

б) ғайриқонунӣ монеъ шудан ба иштирок дар маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймоӣ, пикетгузорӣ;

в) ғайриқонунӣ маҷбур кардан дар иштирок дар маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймоӣ, пикетгузорӣ.

Ташкилотчи намоиш, ашхоси мансабдор ва шахрвандон ҳақ надоранд ба иштирокчиёни намоиш барои изҳори фикру андешаи худ, ки ба мақсадҳои чорабинӣ муҳолиф нестанд, тартиботи ҷамъиятӣ ва тартиби муқарраркардаи ташкилотчи оид ба гуза-

ронидани чорабини мазкур вайрон намекунанд, мамониат кунанд.

Таҳти мафҳуми монёе шудан – ин бе асосҳои қонунӣ даҳлат намудан ба ташкил, гузаронидан ва иштирок кардан дар маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймой ва пикетгузорӣ фаҳмида мешавад.

Маҳдудкунии иштироки шаҳрвандон дар чорабиниҳо раво нест, ба истиснои мавридҳои, ки қонунгузорӣ пешбинӣ кардааст.

Монёе шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймой, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо дар ҳолатҳои зерин таркиби ҷиноятро ташкил намедиханд (м. 15 Қонуни ҚТ «Дар бораи маҷлисиҳо, гирдиҳамойҳо, чорабиниҳо ва роҳпаймойҳо»):

- агар мақсади намоиши пешбинишаванда тарғиби амал ё худ амале бошад, ки онҳоро Конституция ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ кардаанд;

- агар гузаронидани намоиш дар ҷой ва вақту соати барои гузаронидани дигар чорабини пешакӣ таъйиншуда, ё дар ҷое, ки гузаронидани намоиш манъ ё маҳдуд карда шудааст, дар назар дошта шавад;

- агар намоиш барои ҳаракати нақлиёт ва шаҳрвандон монеаҳои баргарафнашаванда ба вуҷуд оварда тавонад, ё хатари бозистии қори корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳоеро, ки бо таъмини ҳаёти аҳоли алоқаманданд, ба миён оварад;

- агар намоиш барои ҳаёт, саломатӣ ва амнияти шаҳрвандон хатари воқеӣ ба вуҷуд оварад, инчунин ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунӣ шаҳрвандонро ҳалалдор наояд;

Зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи зӯроварӣ.

Таҳти мафҳуми монёе шудан бо истифодаи зӯроварӣ лату қуб намудан, расонидани зарари дараҷаҳои гуногун, маҳдуд сохтани озодӣ, ҳабс кардан, бастанӣ дасту по, несту нобуд кардани амвол ва ғайра фаҳмида мешавад.

Таҳдиди истифодаи зӯроварӣ бошад, бо роҳи тарсонидани шахсон оид ба лату қуб намудан, расонидани зарари дараҷаҳои гуногун, маҳдуд сохтани озодӣ, ҳабс кардан, несту нобуд кардани амволи онҳо ва ғайра фаҳмида мешавад.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, он аз лаҳзаи содир кардани яке аз кирдорҳои, ки дар диспозицияи моддаи мазкур нишон дода шудааст, хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки бо зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он ғайриқонунӣ ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамой, намоиш,

роҳпаймой, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо монеъ мешавад ва хоҳони содир кардани чунин кирдор мебошад.

Субъекти ҷинояти бо қисми 1 моддаи 161 КҶ пешбинишуда шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 161 КҶ барои монеъ шудан ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймой, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Субъекти ҷинояти бо қисми 2 моддаи 161 КҶ ҚТ пешбинишуда, махсус мебошад. Ба сифати он шахси мансабдоре баромад мекунад, ки бо истифода аз мақоми хизматиаш ба гузаронидани маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, роҳпаймой, пикетгузорӣ ё иштирок дар онҳо монеъ мешавад.

Ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Монеъ шудан ба фаъолияти қонунии касбии журналистон

Монеъ шудан ба фаъолияти қонунии касбии журналистон ҳамчун ҷиноят дар моддаи 162 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 2 қисм иборат мебошад.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки вобаста ба фаъолияти касбии журналистон бавучуд меоянд, асосан тавассути Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» аз 13 март соли 2013 ба танзим дароварда мешавад.

Нораво будани монеъшавӣ дар Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» низ қайд карда шудааст.

Асоси криминализатсияи моддаи 162 КҶ ҚТ муқаррароти моддаи 36 Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», ки аз 13 март соли 2013 аз эътибор соқит карда шуд, мебошад. Мувофиқи моддаи 36 ин Қонун монеъ шудан ба фаъолияти касбии журналист, ҳамчунин маҷбур намудани ӯ барои паҳн кардан ё рад намудани паҳши иттилоот, ки ба таҳдиди зӯрварӣ, нобуд сохтан ё вайрон кардани амвол, паҳн намудани дурӯғи бофтае ё фош намудани дигар маълумоте, ки ҷабрида меҳаҳад онро нигоҳ дорад алоқаманд аст, ҳамчунин бо роҳи таҳдиди поймол намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии журналист боиси ҷавобгарӣ мегардад.

КҶ ҚТ монеъ шудан ба фаъолияти қонунии касбии журналистонро чунин шарҳ додаст: «дар ҳар шакле, ки набошад монеъ шу-

дан ба фаъолияти қонунии касбии журналист, ҳамчунин маҷбур намудани ӯ барои паҳн кардан ё рад намудани паҳши иттилоот, ки бо таҳдиди зӯрварӣ, нобуд сохтан ё вайрон кардани молу мулк, паҳн кардани дурӯғи бофта ё фош намудани дигар таҳсилоте, ки чабрдида меҳоҳад онҳоро ниҳон дорад, алоқаманд аст, ҳамчунин бо роҳи таҳдиди поймол намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии журналист».

Объекти ҷиноят озодии воситаҳои ахбори омма оид ба фаъолияти касбии журналистон мебошад.

Ба сифати чабрдида аз ҷиноят журналист баромад мекунад.

Журналист - шахси воқеист, ки ба ҷамъоварӣ, таҳрир ва омода намудани ахбору мавод барои редакцияи воситаҳои ахбори омма машғул буда, бо ин редакция тавассути шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ ё дигар муносибатҳои шартномавӣ алоқаманд аст ва аз рӯйи ваколати ба ӯ додашуда фаъолият менамояд ва ё узви иттиҳодияҳои касбии журналистон мебошад.

Тарафи объективии ҷиноят дар монёе шудан ба фаъолияти касбии журналист бо роҳи маҷбур намудани ӯ барои паҳн кардан ё рад намудани паҳши иттилоот, ифода мегардад.

Таҳти мафҳуми монёе шудан ба фаъолияти касбии журналист маҷбур намудани ӯ барои паҳши маълумоти бардуруғ ё пинҳон кардани маълумоти ҳақиқӣ ё несту нобуд кардани маълумоти ҷамъовардаи журналист, инчунин, талаб кардани қатъ намудани фаъолияти журналистӣ, фаҳмида мешавад.

Маҷбур кардан мумкин аст, ки дар маҷбуркунии ҷисмонӣ ва рӯҳӣ ифода ёбад. Ҳангоми расонидани зарар ба саломатӣ дар натиҷаи маҷбуркунии ҷисмонӣ, ҷавобгарӣ бо моддаи дахдори ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ, ба истиснои зарари дараҷаи сабук ва лату кӯб, бавучуд меояд.

Маҷбуркунии рӯҳӣ мумкин аст, дар талаб кардани журналист оид ба даст кашидани аз паҳши иттилоот бо роҳи таҳдиди расонидани зарар (ҷисмонӣ, рӯҳӣ, амволӣ) ба ӯ ва ашхоси ба ӯ наздик ифода гардад.

Роҳҳои содир намудани ҷинояти мазкур дар таҳдиди зӯрварӣ, нобуд сохтан ё вайрон кардани молу мулк, паҳн кардани дурӯғи бофта ё фош намудани дигар маълумоте, ки чабрдида меҳоҳад онҳоро ниҳон дорад, ҳамчунин бо роҳи таҳдиди поймол намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии журналист, алоқаманд аст.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, он аз лаҳзаи содир кардани кирдори дар диспозитсияи моддаи мазкур пешбинишуда, хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят қасди бевосита мебошад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки ба ғаёлияти қонунии касбии журналист монев шуда истодааст ва хоҳони содир кардани ин кирдор мебошад.

Мақсади ҷинояти мазкур дар монев шудан ба озодии ВАО ифода мегардад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 162 КҶ ҚТ барои монев шудан ба ғаёлиятии қонунии касбии журналист, ки:

- а) бо зӯрварӣ;
- б) несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк;
- в) бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад, ҷавобгари ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Таҳти мафҳуми монев шудан ба ғаёлияти касбии журналист бо истифодаи зӯрварӣ лату кӯб намудан, расонидани зарари дараҷаҳои гуногун, маҳдуд сохтани озодӣ, маҳкам кардан, бастанӣ дасту по ва ғайра фаҳмида мешавад.

Несту нобуд кардани молу мулк дар корношоям кардан, вайрон кардан, нобуд кардани молу мулке, ки ба журналист тааллуқ дорад, фаҳмида мешавад.

Таҳти мафҳуми содир намудани ҷиноят бо истифода аз мақоми хизматӣ аз ҷониби шахси мансабдор (ниг. ба қисми 1 эзоҳи моддаи 314 КҶ) хизматчии давлатӣ (ниг. ба қисми 3 эзоҳи моддаи 314 КҶ), ва шахсе, ки вобаста ба мақоми дар ташкилотҳо ишғол намудааш, новобаста аз шакли моликият, ба вазифаҳои ташкилию амрихӣ ва ё маъмурию хоҷагидорӣ ваколатдор карда шудааст, фаҳмида мешавад.

Ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин дохил мешавад.

§ 4. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ-иқтисодии инсон ва шахрванд

Санади асосие, ки дар он ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ-иқтисодии инсон ва шахрванд муқаррар карда шудааст Коснтитутсияи ҚТ мебошад. Ҳамзамон, баъзе паҳлӯҳои ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ-иқтисодии инсон ва шахрванд дар Паймони байналми-

лалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Паймони Париж оид ба ҳифзи объектҳои моликияти саноатӣ, Кодекси маданияти ҶТ, Кодеки меҳнати ҶТ, қонунҳои ҶТ «Дар бораи иттифоқҳои касаба», «Дар бораи ҳифзи меҳнат», «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он», «Дар бораи намунаҳои саноатӣ», «Дар бораи ихтироъ», «Дар бораи ихтирооти махфӣ» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ карда шудаанд.

Ин гурӯҳи ҳуқуқҳо дар маҷмӯъ озолии инсонро дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ таъмин намуда, имконият медиҳанд, ки манфиатҳои ҳаётан муҳими инсон ҳимоя гадад.

Дар конститутсияҳои муосир, аз ҷумла дар Конститутсияи ҶТ ин ҳуқуқҳо васеъ танзим шудаанд.

Таҳти мафҳуми ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озолиҳои иҷтимоӣ-иқтисодии инсон ва шаҳрванд кирдор ҳаракат ё беҳаракатии ба ҷамъият хавфноки бо қонуни ҷиноятӣ пешбинишудае доништа мешавад, ки қасдан содир шуда ба ҳуқуқ ва озолиҳои иҷтимоӣ-иқтисодии инсон ва шаҳрванд, ки дар Конститутсияи ҶТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муқаррар шудаанд, тачовуз меоварад.

Ҳамаи ҷиноятҳои, ки ба муқобили ҳуқуқ ва озолиҳои иҷтимоӣ-иқтисодии инсон ва шаҳрванд равона карда шудаанд, дар моделаҳои зерини КҶ ҶТ пешбинӣ карда шудаанд:

1) маҷбур намудан барои иштирок дар корпартоӣ ва ё рад кардани иштирок дар корпартоӣ (м. 152 КҶ ҶТ);

2) роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда дар шароити вазъияти фавқулода (м. 152¹ КҶ ҶТ);

3) вайрон кардани қонунҳои меҳнат (м. 153 КҶ ҶТ);

4) напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳо (м. 153¹ КҶ ҶТ);

5) вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат (м. 154 КҶ ҶТ);

6) беасос саркашӣ намудан аз қабул кардан ба кор ё беасос аз кор сабукдӯш намудани зани синни кӯдакаш то сесола (м. 155 КҶ ҶТ);

7) вайрон кардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он (м. 156 КҶ ҶТ);

8) вайрон кардани ҳуқуқҳо ба ихтироот, намунаҳои саноатӣ ва моделҳои муфид (м. 156¹ КҶ ҶТ).

Мачбур намудан барои иштирок дар корпартоӣ ва ё рад кардани иштирок дар корпартоӣ

Мачбур намудан барои иштирок дар корпартоӣ ва ё рад кардани иштирок дар корпартоӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 152 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки оид ба корпартоӣ ба вучуд меоянд тавассути Конститутсияи ҚТ, Кодекси меҳнати ҚТ, Қонуни ҚТ «Дар бораи иттифокҳои касаба» аз 2 августи соли 2011 ба танзим дароварда шудааст.

Корпартоӣ ба гурӯҳи ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон дохил ва аз тарафи қонунгузори Тоҷикистон қафолат дода шудааст. Корпартоӣ яке аз роҳҳои охири ҳалли масъалҳои меҳнати мебошад. Дар қисми 1 моддаи 323 Кодекси меҳнати ҚТ муқаррар гардидааст, ки агар бахшҳои меҳнати коллективӣ бо ҷораҳои оштии баррасӣ ва ҳал нашуда бошанд, ё корфармо аз ҷораҳои оштии саркашӣ наояд ва ё созишҳои дар рафти баррасии бахш ҳосилшударо иҷро накунад, қормандон ҳуқуқ доранд тадбирҳои дигари ниҳии баррасӣ ва ҳалли бахш – қорпартоиро истифода баранд.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 323 Кодекси меҳнати ҚТ, қарор дар бораи қорпартоӣ дар маҷлиси (конференсияи) коллективи меҳнати ё намоёндагони қормандон бо овоздиҳии пинҳонӣ қабул карда мешавад ва агар ба тарафдорӣ қарор на кам аз се ду ҳиссаи аъзои коллективӣ дар маҷлис ҳузурдошта (намоёндагони қормандон) ё аз се ду ҳиссаи вакилони конференсияи намоёндагони коллективи меҳнати, дар сурати салоҳиятноқ будани маҷлис (намоёндагони қормандон), қабул мегардад.

Қорпартоиро як шахс ё гурӯҳи шахсоне, ки аз тарафи коллективи меҳнати ё намоёндагони қормандон вақолатдор шудаанд, роҳбарӣ мекунанд.

Барои гузаронидани қорпартоӣ як қатор талабот ва маҳдудият пешбинӣ карда шудаанд. Аз ҷумла, қорфармо аз оғози қорпартоӣ ва муҳлати имқонпазири он камаш як моҳ пеш бояд хаттӣ оғоҳ карда шавад. Агар қорпартоӣ ба ҳаёт ва саломатии одамон, амният ва қобилияти мудофиявии давлат хатари қиддӣ ба вучуд орад, ҳуқуқ ба қорпартоӣ метавонад мутобиқи қонунгузори Қумҳурии Тоҷикистон маҳдуд карда шавад.

Тарафи объективи ҷиноят дар ҳаракати фаъол, ҳамчун маҷбур намудан ба иштирок дар қорпартоӣ ё маҷбур намудан дар

иштирок накардан дар корпартоӣ, ки бо роҳи зӯрварӣ ё бо таҳдиди истифодаи зӯрварӣ анҷом дода шудааст, ифода мегардад.

Бояд қайд намуд, ки маҷбур кардан барои иштирок дар корпартоӣ ва ё рад кардани иштирок дар корпартоӣ, дар корпартоӣхое, ки чи қонунӣ ва чи ғайриқонунӣ ташкил карда шудааст, бояд ҷой дошта бошад. Қонунӣ ё ғайриқонунӣ будани корпартоӣ аз ҷониби суд муқаррар карда мешавад.

Маҷбур кардан барои иштирок дар корпартоӣ ва ё рад кардани иштирок дар корпартоӣ, ки бе истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ, ба монандӣ, илтимос, бовар қунондан, ришвадихӣ ва ғайра содир карда шудааст, таркиби ин ҷиноятро ташкил намедиханд.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад, яъне, гунаҳгор дарк менамояд, ки дар корпартоӣ иштирок кардан ё накардани шахси дигарро бо роҳи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ маҷбур намуда истодааст ва хоҳиши и содир намудани ҷунин кирдорро дорад.

Мақсад ва анғезаи ҷиноят аломати хатмии тарафи субъективии ҷиноят набуда, онҳо метавонанд гуногун бошанд.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда дар шароити вазъияти ғавқулода

Роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда дар шароити вазъияти ғавқулода ҳамчун ҷиноят дар моддаи 152¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 1 қисм иборат мебошад.

Ҷинояти мазкур бо қабули Қонуни ҚТ “Дар бораи тағйири иловаҳо ба КҶ ҚТ” аз 26-уми июли соли 2014 ворид гардидааст.

Аломатҳои ҷинояти мазкур дар диспозитсияи моддаи 152¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: барои роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда дар шароити вазъияти ғавқулода, ҳамчунин барои монъе шудан ба кори корхона, муассиса ва дигар ташкилот дар шароити вазъияти ғавқулода.

Объекти ҷиноятро ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ – иқтисодии инсон ва шаҳрванд ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшаванда ташкил медиҳад.

Тарафи объективии ҷиноятро кирдорҳои шахс, ки дар роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда, ҳамчунин монъе шудан ба кори

корхона, муассиса ва дигар ташкилот ифода мегарданд, эътироф мешаванд.

Ба сифати аломати ҳатмии тарафи объективии ин ҷиноят, шароити содир намудани ҷиноят баромад мекунад, яъне шароити вазъияти Ҷавқулода. Агар кирдори мазкур дар шароити муътадил, ки вазъияти Ҷавқулода эътироф намешавад, содир карда шавад, пас таркиби ҷинояти мазкурро ташкил намедихад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад, яъне гунаҳгор дарк мекунад, ки шароити вазъияти Ҷавқулода ба корпартоии манъшуда роҳбарӣ мекунад ё дар ин шароит ба қори корхона, муассиса ва дигар ташкилот монет мешавад ва хоҳони он мебошад.

Субъекти ҷиноят шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷинояти мазкур ба синни 16 расидааст.

Категрияти ин ҷиноят миёна эътироф мешавад.

Вайрон кардани қонунҳои меҳнат

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани қонунҳои меҳнат ҳамчун ҷиноят дар моддаи 153 ҚЧ ҚТ муқаррар гардида, моддаи мазкур аз як қисм иборат мебошад.

Дар моддаи 35 Конститутсияи ҚТ муқаррар карда шудааст, ки ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби касбу қор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекормонӣ ҳақ дорад. Яке аз қафолатҳои амалишавии ин ҳуқуқи конститутсионӣ муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани қонунҳои меҳнат (м. 153 ҚЧ ҚТ) мебошад.

Дидаю дониста ғайриқонунӣ аз қор озод кардани шахс, иҷро накардани қарори суд дар хусуси ба ҷойи қори пештара барқарор қардан, ҳамчунин, дигар ҳаракатҳои қасдан ва моҳиятан вайронқунии қонунҳои меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиноят мебошад.

Ба сифати объекти бевоситаи ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳуқуқи шахс ба меҳнатор танзим менамоянд, баромад мекунанд.

Ба ҳайси қабридида аз ҷиноят қорманд баромад мекунад.

Тарафи объективии ҷиноят дар ҳаракатҳои зерин ифода мегардад:

- а) дидаю дониста ғайриқонунӣ аз қор озод қардан;
- б) иҷро накардани қарори суд дар хусуси ба ҷойи қори пештара барқарор қардан;

в) дигар ҳаракатҳои қасдан ва моҳиятан вайронкунии қонунҳои меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дидаю дониста ғайриқонунӣ аз қор озод намудан дар вайрон кардани муқаррароти моддаи 42 Кодекси меҳнати ҚТ, яъне бекор кардани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо, ифода мегардад. Дар моддаи 42 Кодекси меҳнат асосҳои қонунӣ бекор кардани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо нишон дода шудаан, ки инҳо мебошанд:

- барҳам хӯрдани ташкилот ё қатъ гардидани фаъолияти корфармо - шахси воқеӣ ва ё ихтисор шудани шумора ё воҳиди қорӣ қормандон;

- қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ бинобар иваз шудани молик, ҳангоми ошқор гардидани номувофиқатии қорманд ба вазифаи (мансаби) ишғолқардааш ё қори иҷро меқардааш дар натиҷаи ноқифоягии ихтисос ё вазъи саломатиаш, ки қарои давом додани ҳамин қор ҳалал мерасонад, агар ин номувофиқатии қорманд дар натиҷаи аттестатсия ва ё дар асоси ҳулосаи тиббӣ тасдиқ шуда бошад;

- бе сабабҳои узрнок уҳдадорҳои меҳнатиро, ки шартномаи меҳнатӣ ё қоидаҳои тартиботи дохилии меҳнатӣ ба зиммаи қорманд гузоштааст, мунтазам иҷро нақардани ӯ, агар ба қорманд пештар қораҳои қазои интизомӣ татбиқ шуда бошанд;

- бе сабабҳои узрнок ба қор ҳозир нашудан, аз қумла дар давоми рӯзи қорӣ зиёда аз 3 соат набудан дар қойи қор;

- ҳозир нашудан ба қор дар давоми бештар аз қор моҳи бекосила дар натиҷаи қорношоямии муваққатӣ, бе ҳисоб қардани руҳсатии давраи ҳомиладорӣ ва таваллуд, агар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳлати аз ин зиёдтари нигоҳ доштани қойи қорро (вазифаро) ҳангоми бемории муайян муқаррар нақарда бошад. Ба қормандоне, ки бо сабаби осеби меҳнатӣ ё бемории қасбӣ қобилияти меҳнатиашонро гум қардаанд, то барқарор шудани қобилияти меҳнатӣ ё муқаррар гардидани маъюбӣ қойи қор (вазифа) нигоҳ дошта мешавад;

- дар ҳолати мастӣ бар асари истеъмоли машруботи спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё моддаҳои дигари мадҳушқунанда ҳозир шудан ба қор;

- ба қувваи қонунӣ даромадани қарори мақомоти дахлдори давлатӣ оид ба дуздии молу мулк ва дигар қирдорҳои, ки давом додани қорро истисно менамоянд;

- аз тарафи корманд содир намудани ҳукуквайронкуниҳои дорои хусусияти коррупсионӣ, ки дар асоси санади судӣ имконияти минбаъд давом додани қорро истисно менамоянд;

- аз тарафи корманд давом додани иштирок дар корпартоӣ баъд аз ба маълумоти ӯ расонидани қарори суд дар хусуси ғайриқонунӣ эътироф намудани корпартоӣ ва ё манъи корпартоӣ;

- қатъ гардидани иҷозати корманд ба сирри давлатӣ дар ҳолатҳои муқаррарнамудаи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон;

- аз тарафи роҳбари мақомоти иҷроияи корфармо, муовини ӯ ва ё роҳбари сохтори корфармо вайрон намудани уҳдадорҳои меҳнатӣ, ки боиси расонидани зарари моддӣ ба корфармо гардидааст;

- рад кардани аз муоинаи тиббӣ гузаштан барои муқаррар намудани воқеияти дар ҳолати мастӣ бар асари истеъмоли машруботи спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё моддаҳои дигари мадхушкунанда қарор доштан;

- аз тарафи корманд вайрон намудани қоидаҳои ҳифзи меҳнат ё бехатарӣ аз сӯхтор ва ё ҳаракат дар нақлиёт, ки боиси оқибатҳои вазнин, аз ҷумла ҷароҳат ва садама гардидаанд ё метавонад гарданд;

- аз тарафи корманд фош намудани маълумоти дорои сирри давлатӣ ё дигар сирри бо қонун ҳифзшаванда, ки ба ӯ ҳангоми иҷрои уҳдадорҳои меҳнатӣ маълум шудаанд;

- қатъ кардани шартномаи меҳнатӣ бо шахси дар ду ё якчанд ҷой коркунанда бинобар қабули шахсе, ки дар ду ё якчанд ҷой кор намекунад, инчунин вобаста ба маҳдуд гардонидани кор дар якчанд ҷой, ки бо қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст;

- вайронкунии дағалонаи яқдафъаинаи Кодекси мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Чумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби роҳбари ташкилот (воҳидҳои алоҳидаи он) ва муовини ӯ;

- аз ҷониби корманде, ки бо дорониҳои пулию молӣ бевосита кор мекунад, содир намудани кирдори зиддиҳуқуқие, ки барои нисбат ба ӯ гум шудани боварии корфармо асос мегардад;

- аз ҷониби корманде, ки вазифаҳои тарбиявиро иҷро менамояд, содир кардани рафтори бадахлоқона, ки барои давом додани он кор мувофиқ намебошад;

- пешниҳоди маълумоти нодуруст, ҳуччатҳои қалбакӣ ва риоя накардани дигар қоидаҳои муқаррарнамудаи Кодекси меҳнат ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Чумҳурии Тоҷикистон ҳангоми қабул ба кор;

- манфӣ будани натиҷаи кор дар давраи муҳлати санҷиш ҳангоми ба кор қабул намудан. Қонунгузорӣ, оиннома ва низомномаҳои оид ба интизом метавонанд дигар асосҳои иловагии бекор кардани шартномаи (қарордоди) меҳнатиро низ бо ташаббуси корфармо пешбинӣ намоянд.

Бе асосҳои дар боло номбаршуда шахсро аз кор озод намудан мумкин нест. Дар ҳолати бе асосҳои моддаи 42 Кодекси меҳнат аз кор озод кардани шахс моддаи мазкур татбиқ мегардад.

Дигар ҳаракатҳои қасдан ва моҳиятан вайронкунии қонунҳои меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дидаву доништа, барқасдона ба вайронкунии қонуни меҳнат роҳ додани шахсон дар назар дошта шудааст.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи содир кардани яке аз ҳаракатҳо хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Яъне, гунаҳгор дидаву доништа ғайриқонунӣ шахсро аз кор озод мекунад, қарори судро дар хусуси ба ҷойи қори пештара барқарор кардан иҷро намекунад, ҳамчунин, бо дигар ҳаракатҳояш қасдан ва моҳиятан қонунҳои меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистонро вайрон мекунад ва хоҳони содир кардани чунин кирдорҳо аст.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Мувофиқи моддаи 18 КҶ ҚТ ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешавад.

Напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳо

Напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 153¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, он аз як қисм иборат медошад.

Муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳо ҳуқуқи шахсро барои саривақт гирифтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳо ҳифз менамояд.

Дар моддаи 153¹ КҶ ҚТ барои аз ҷониби корфармо, роҳбари корхона, муассиса ё ташкилот новобаста аз шакли моликиятшон зиёда аз ду моҳ напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳои бо қонун муқарраргардида, агар ин кирдор бо ғараз ё дигар манфиатҳои шахсӣ содир шуда бошад, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст.

Объекти ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳуқуқи шахсро ба гирифтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳо таъмин мекунад, ташкил медиҳанд.

Музди меҳнат - маҷмӯи подошҳои бо воҳиди пулӣ ё дар шакли асли ҳисобкардашудае мебошад, ки корфармо бояд онҳоро ба корманди барои корҳои иҷрошуда, ҳамчунин барои он муддате, ки ба вақти корӣ дохил мешавад, пардохт намояд.

Тарафи объективии ҷиноят дар ҳаракат ва беҳаракатие, ки дар зиёда аз ду моҳ напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳои бо қонун муқарраргардида, ифода мегардад.

Напардохтани музди меҳнат нахостани пардохти музди меҳнат ё ин ки кашол додани муҳлати пардохти музди меҳнат ба муҳлати зиёда аз ду моҳ аст. Бояд қайд намуд, ки корфармо, сарфи назар аз вазъи молиявиаш, вазифадор аст ба корманд барои кори иҷронамудааш музди меҳнати муқарраршударо саривақт пардозад.

Поймолкунии ҳуқуқ ба музди меҳнат манъ аст. Корфармо вазифадор аст ба кормандон барои иҷрои кори баробарарзиш як хел маош диҳад. Инчунин, ба зарари корманд тағйир додани шарту шароити пардохти музди меҳнат манъ аст.

Муҳлати пардохти музди меҳнатро қарордодҳои коллективӣ ва ё дигар санадҳои меъёрии дохилӣ (локалӣ) муқаррар менамояд. Дар сурати мутобик омадани рӯзи пардохти музди меҳнат ба рӯзҳои истироҳат ё ид, маош дар арафаи чунин рӯзҳо пардохта мешавад.

Ҳангоми аз кор озод намудани корманд муздиӯ дар рӯзи охирини кор бояд пурра пардохта шавад. Музди меҳнате, ки корманд то рӯзи ғавт нагирифтааст, ба аъзои оилаи ӯ ё шахсе дода мешавад, ки хароҷоти дафнро тибқи андозаи талабот ба зимма гирифтааст.

Агар музди меҳнат бо айби корфармо аз муҳлати муқарраргардида дертар пардохта шавад, ӯ вазифадор аст ба андозаи нархи баҳраи бонк, ки дар маҳалли иҷрои кор дар рӯзи пардохти маош мавҷуд аст, барои ҳар рӯзи таъхири пардохти маош маблағи иловагӣ диҳад.

Напардохтани нафақа, яъне дидаю доништа напардохтани нафақа ба муҳлати зиёда аз ду моҳ, ки бо ғараз ё дигар манфиатҳои шахсӣ содир шудааст.

Стипендия пардохти ҳармоҳаи маблағ ба шахсоне мебошад, ки дар донишгоҳҳо, донишкадаҳо ва дигар муассисаҳои таълимӣ таҳсил мекунанд. Зиёда аз ду моҳ напардохтани он боиси ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахси гунаҳгор мегардад.

Ёрдампулӣ кӯмакпулие аст, ки ба категорияи шахсони алоҳида, ки ба таъминоти моддӣ эҳтиҷ доранд, дода мешавад, аз чумла, ба маъубон, иштирокчиёни ҷанг, ветеранҳои меҳнат, занони ҳомила ва ғ.

Таҳти мафҳуми дигар пардохтҳо, ҳар гуна иловапулӣ, мукофотпулӣ, подошпулӣ, пардохти изофакорӣ ва дигар пардохтҳо, ки дар қонунгузорӣ ва дигар санадҳои зериконунӣ муқаррар гардида, дар назар дошта мешавад. Масалан, мувофиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ» ба аспирант ва докторанте, ки аз ҳисоби бучаи давлат таҳсил мекунанд, барои харидорӣ намудани адабиёт ҳар сол ду стипендия ёрдампулӣ пардохта мешавад. Напардохтани чунин ёрдампулӣ зиёда аз ду моҳ боиси татбиқи моддаи 153¹ КҶ ҚТ мегардад.

Барои шахсро бо моддаи 153¹ КҶ ҚТ ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан, бояд муайян карда шавад, ки корфармо, роҳбари корхона, муассиса ё ташкилот новобаста аз шакли моликиятшон уҳдадор буд ва имконият дошт, ки сари вақт пардохтҳои номбаргардидаро пардозад, лекин ин амалро анҷом наод. инчунин, шартҳои асосии ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидани шахс зиёда аз ду моҳ напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ва дигар пардохтҳои бо қонунгузорӣ муқарраргардида мебошад.

Аз рӯи сохташ таркиби ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи напардохтани пардохтҳои нишондодашуда зиёда аз ду моҳ хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки дар муҳлати зиёда аз ду моҳ музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳои бо қонун муқарраршударо напардохта истодааст ва хоҳони содир намудани ин кирдор аст.

Ангезаи ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят буда, дар ғараз ё дигар манфиатҳои шахсӣ ифода мегардад. Таҳти мафҳуми ғараз ба даст овардани ғоидаи моддӣ барои худ ё шахси дигар аз ҳисоби напардохтани музди меҳнат, нафақа, стипендия, ёрдампулӣ ё дигар пардохтҳои бо қонун муқарраршуда фаҳмида мешавад. Манфиати шахсӣ бошад, дар бадбинӣ, қасосгирӣ, ҳал кардани дигар манфиати ғайри моддӣ ва ғайра ифода мегардад.

Содир намудани кирдорҳои пешбининамудани моддаи мазкур, ки бо ангеҳои дигар содир карда шудааст, таркиби ин ҷиноятро ташкил намедихад.

Содир намудани чунин кирдор аз ҷониби сармуҳосиби корхона, муассиса ё ташкилот новобаста аз шакли моқияташ таркиби ин ҷиноятро ташкил намедихад. Субъекти ҷинояти мазкур дар диспозитсияи ҷиноят ба таври мушаххас нишон дода шудааст.

Субъекти ҷиноят махсус, яъне, корфармо, роҳбари корхона, муассиса ё ташкилот новобаста аз шакли молиқияташон (давлатӣ, шахсӣ, коллективӣ) аст.

Корфармо - мақомоти дахлдори ҳокимияти давлатӣ, шахси ҳуқуқӣ, ҳамчунин намояндагӣ ва филиалҳои он ва шахси воқеие, ки тибқи қонунгузорӣ дорои ҳуқуқи бо корманд бастан ва қатъ намудани шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ мебошад.

Роҳбари корхона, муассиса ё ташкилот шахсе мебошад, ки бар зиммаи ӯ вазифаи роҳбарикунанда вогузошта шудааст.

Мувофиқи моддаи 18 КҶ ҚТ ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин дохил мешавад.

Вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат

Вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат ҳамчун ҷиноят дар моддаи 154 КҶ ҚТ муқаррар гардида, моддаи мазкур аз 3 қисм иборат мебошад.

Аломатҳои вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат дар диспозитсияи моддаи 154 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: вайрон кардани қоидаҳои техникаи бехатарӣ ё дигар қоидаҳои ҳифзи меҳнат аз ҷониби шахсе, ки ба риоя кардани он масъул мебошад, агар он аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ ё бемории касбӣ гашта бошад.

Дар баробари ҳуқуқ ба меҳнат, интихоби касбу кор, химоя иҷтимоӣ хангоми бекорӣ Конститутсияи ҚТ дар моддаи 35 ҳуқуқ ба ҳифзи меҳнатро низ кафолат додааст. Ҳифзи меҳнат тавассути Конститутсияи ҚТ, Кодекси меҳнати ҚТ, Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи меҳнат» аз 19 майи соли 2009 ба танзим дароварда мешавад.

Таҳти мафҳуми ҳифзи меҳнат низоми чорабиниҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ, ташкилии техникӣ, санитарии гигиенӣ, таъботатии пешгирикунанда ва барқароркунӣ, ки мутобиқи Кодекси меҳнати ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ пешбинӣ гардида, бехатарӣ, ҳифзи саломатӣ ва қобилияти кори шахсро дар раванди меҳнат таъмин мекунад, фаҳмида мешавад.

Дар тамоми ташкилотҳо бояд шароити меҳнат, ки ба талаботи бехатарӣ ва гигиенӣ ҷавобгӯ аст, муҳайё карда шавад. Муҳайё кардани чунин шароит вазифаи корфармо мебошад.

Объекти бевоситаи ҷинойтро муносибатҳои ҷамъияти, ки ба мувофиқ намудани шароити меҳнате, ки ба талаботи бехатарӣ ва гигиенӣ ҷавобгӯ аст, ташкил медиҳад.

Ба сифати объекти иловагии ҷинойт ҳаёт ва саломатӣ баромад мекунад.

Тарафи объективии ҷинойт дар ҳаракат ё беҳаракатие, ки ба вайрон кардани қоидаҳои техникаи бехатарӣ ё дигар қоидаҳои ҳифзи меҳнат аз ҷониби шахсе, ки ба риоя кардани он масъул мебошад, ифода меёбад.

Дар ҳар як корхона, муассиса, ташкилот, мақомот қоидаҳои ҳифзи меҳнат мавҷуд аст. Тибқи сархати 36 моддаи 1 Кодекси меҳнати ҚТ, қоидаҳои ҳифзи меҳнат – санади меъёрии ҳуқуқии дорой талабот оид ба ҳифзи меҳнат, ки иҷрои он барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми машғул шудан ба намуди муайяни фаъолият, аз ҷумла ҳангоми лоиҳакашӣ, сохтмон ва истифодаи иншоот, ихтирои мошин, механизм ва таҷҳизоти дигар, таҳияи равандҳои технологӣ, ташкили истехсолот ва меҳнат ҳатмӣ мебошад.

Диспозитсияи моддаи мазкур хусусияти бланкетӣ дошта барои муайян намудани вайрон кардани қоидаҳои техникаи бехатарӣ, муқаррар намудани мафҳуми вайронкунии қоидаҳои махсус (вайрон кардани қоидаҳои бехатарии меҳнат, гигиенӣ ва ғайра) ба дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мурочиат намудан зарур аст.

Бемории касбӣ беморие мебошад, ки дар асари таъсири омилҳои хатарнок ё зараровари истехсолӣ корманд ба он гирифта шудааст. Омилҳои хатарноки истехсолӣ омилҳои истехсолиест, ки таъсири он ба корманд метавонад боиси ҷароҳат бардоштани ӯ гардад. Омилҳои зараровари истехсолӣ бошад омилҳои истехсолиест, ки таъсири он боиси беморшавии корманд мегардад.

Аз рӯйи сохт таркиби ҷинойт моддӣ мебошад. Барои хотима ёфтани ҷинойт, оқибат дар расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ ё дучори бемории касбӣ гаштан ифода меёбад. Яъне ҷинойт аз лаҳзаи бавҷуд омадани оқибатҳои дар қисми 1 моддаи 154 пешбинишуда хотимаёфта дониста мешавад.

Субъекти ҷинойт (қисми 1 моддаи 154 КЧ ҚТ) дар баробари муқаллафӣ ва ба синну соли муайян (16 солагӣ) расидан, инчунин бояд барои риояи қоидаҳои ҳифзи меҳнат масъул бошад. Содир намудани вайрон кардани қоидаҳои ҳифзи меҳнат аз ҷониби шахсе, ки барои риояи қоидаҳои ҳифзи меҳнат масъул нест, бо дигар моддаҳои КЧ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Тарафи субъективи чиноят – гуноҳ ҳам дар шакли қасд ва ҳам дар шакли беэҳтиётӣ тавсиф карда мешавад.

Вайрон кардани қоидаҳои техникаи бехатарӣ ё дигар қоидаҳои ҳифзи меҳнат аз ҷониби шахсе, ки ба риоя кардани он масъул мебошад, агар аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон гардида ё ба саломатии чанд нафар зарари вазнин ворид намуда бошад, мувофиқи қисми 2 моддаи 154 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Агар дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои техникаи бехатарӣ ё дигар қоидаҳои ҳифзи меҳнат аз ҷониби шахси масъул, ки аз беэҳтиётӣ боиси марги ду ё зиёда шахсон гардидааст, мувофиқи қисми 3 моддаи 154 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Дар асоси моддаи 18 КҶ ҚТ қисми 1 моддаи 154 КҶ ҚТ ба категорияи чиноятҳои начандон вазнин, қисми 2 моддаи 154 КҶ ҚТ ба категорияи чиноятҳои миёна ва қисми 3 моддаи 154 КҶ ҚТ ба категорияи чиноятҳои вазнин дохил мешаванд.

Беасос саркашӣ намудан аз қабул кардан ба қор ё беасос аз қор сабукдӯш намудани зани синни кӯдак то сесола

Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон аз 18 декабри соли 1979 ҳуқуқи занро ба меҳнат кафолат дода, дар баробари ин ҳамагуна таъбизро нисбат ба занон манъ намудааст. Чунончи, дар банди «а» қисми 2 моддаи 11 муқаррар ва ба давлатҳои аъзо пешниҳод намудааст, ки аз қор озод карданро бинобар ҳомиладорӣ ё руҳсатии ҳомиладорӣ ё таваллуд ё таъбиз бинобар вазъи оилавиرو бо таҳдиди истифодаи муҷозот манъ кунанд.

Мувофиқи моддаи 34 Конститутсияи ҚТ модару кӯдак таҳти ҳимоя ва ғамхорӣ махсуси давлатанд. Моддаи 35 Конститутсия бошад, пешбинӣ менамояд, ки ҳар кас ба меҳнат ҳуқуқ дорад, дар муносибатҳои меҳнатӣ ҳамагуна маҳдудият манъ аст.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 225 Кодекси меҳнати ҚТ, ба қор қабул накардани занон ва кам кардани музди меҳнати онҳо ба сабаби ҳомиладорӣ ё фарзанддорӣ манъ аст. Ҳангоми ба қор қабул накардани зани ҳомила, занон ё дигар шахсони дорои уҳдадорихоӣ оилавӣ, ки кӯдаки то сесола ё кӯдаки маъюб доранд, қорфармо уҳдадор аст, ки сабабҳои ба қор қабул накарданаширо хаттӣ ҳабар диҳад. Шахсони мазкур метавонанд аз саркашии қорфармо барои қабул кардан ба қор ба суд муроҷиат намоянд. Қорфармо уҳдадор аст, занонро, ки мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меҳнат ва шугли аҳоли бо мақсади бо

кор таъмин кардани онҳо мефиристад, аз ҳисоби квотаи муқарраршуда ба кор қабул намояд.

КЧ ҚТ баҳри амалӣ намудани ин кафолатҳо дар моддаи 155 барои беасос саркашӣ намудан аз қабул кардан ба кор ё беасос аз кор сабуқдӯш намудани зани синни кӯдакаш то сесола ҷавобгариӣ ҷиноятӣ пешбинӣ намудааст.

Объекти ҷиноятро ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ – иқтисодии инсон ва шаҳрванд ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ ва ғамхории модар ва кӯдак ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда, ташкил медиҳад.

Ба сифати ҷабрдида аз ҷиноят зани ҳомиладор ва зане, ки кӯдаки то синни сесола дорад ва бо сабаби ҳомиладорӣ ва кӯдаки то синни сесола доштани ба кор қабул карда нашудааст ё аз кор озод карда шудааст, баромад карда метавонад.

Тарафи объективии ҷиноятро чунин кирдорҳо ташкил медиҳанд:

а) беасос саркашӣ намудан аз қабул кардан ба кор бинобар сабаби ҳомиладорӣ;

б) беасос аз кор сабуқдӯш намудани зан бинобар ҳомиладорӣ;

в) беасос саркашӣ намудан ба кор қабул намудани зане, ки кӯдаки то сесола дорад;

г) беасос аз кор сабуқдӯш намудани зане, ки кӯдаки то сесола дорад.

Асосҳои қонунии аз кор сабуқдӯш намудани корманд дар моддаи 42 Кодекси меҳнати ҚТ пешбинӣ карда шудаанд.

Таркиби ҷиноят расмӣ мебошад. Ҷиноят аз лаҳзаи содир кардани яке аз ҳаракатҳои дар диспозитсияи моддаи 155 КЧ ҚТ пешбинишуда, хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор дарк мекунад, ки бо сабаби ҳомиладорӣ ё кӯдаки то синни се сола доштани занро беасос аз қабул кардан ба кор саркашӣ менамояд ё бо сабаби ҳомиладорӣ ё кӯдаки то синни се сола доштани занро беасос аз кор сабуқдӯш менамояд, ва хоҳони содир кардани чунин кирдор аст.

Ангезаи ҷиноят дар нахостани корфармо оид ба кор қабул кардани зани ҳомиладор ё зане, ки кӯдаки то синни се сола дорад, инчунин, дар нахостани кор кардан бо ин категорияи занон, ифода мегардад.

Мақсади ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят намебошад ва ба бандубасти он таъсир намерасонад.

Субъекти чиноят махсус, яъне шахси мансабдори ташкилот, муассиса, мақомоти давлатӣ, умуман шахсоне, ки ҳуқуқи ба қор қабул намудан ва аз қор озод намуданро доранд.

Чинояти мазкур ба категорияи чиноятҳои наҷандон вазнин дохил мешавад.

Вайрон кардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он

Дар моддаи 156 ҚҚ ҚТ ҷавобгарии чиноятӣ барои вайрон кардани ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он муқаррар кардааст. Моддаи мазкур аз се қисм ва эзоҳ ба он иборат мебошад. Аломатҳои ин чиноят дар диспозитсияи моддаи 156 ҚҚ ҚТ муқаррар гардидаанд: азхудкунии муаллифӣ (асардӯзӣ), ҳамчунин ба ҳаммуаллифӣ маҷбур кардан, агар ин кирдорҳо ба муаллиф ё дигар соҳибҳуқуқ ба миқдори қалон зарар расонида бошанд.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳангоми эҷод ва истифодаи асарҳои илмӣ, адабиёт ва санъат (ҳуқуқи муаллиф), фонограмма, иҷро, намоиш ва барномаҳои ташкилоти паҳши эфирӣ ва кабелӣ (ҳуқуқҳои вобаста ба он) баамал меоянд, тавассути Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» аз 13 ноябри соли 1998, Кодекси маданияти ҚТ ва дигар санадҳои меъриии ҳуқуқӣ танзим карда мешавад.

Объекти чиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки вобаста ба ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он ба вуҷуд меоянд, ташкил медиҳанд.

Ҳуқуқи муаллиф ба асарҳои илмӣ, адабиёт ва санъат, ки натиҷаи фаъолияти эҷодӣ мебошанд, сарфи назар аз таъйинот ва аҳаммият, ҳамчунин тарзи ифодаи онҳо татбиқ мегардад. Асар маъноӣ васеъ дошта, бояд дар шаклҳои объективии зерин ифода ёфта бошад:

- а) хаттӣ (дастхат, чопи мошинӣ, сабти нотаҳо ва ғ.);
- б) даҳонӣ (изҳори оммавӣ, иҷрои оммавӣ ва ғ.);
- в) сабти овозӣ ва видеоӣ (механикӣ, магнитӣ, ададӣ, оптикӣ ва ғ.);
- г) тасвирӣ (расм, ангора, сурат, нақша, тасмаи кино, навори телевизион, навори видео, кадри аккосӣ ва ғ.);
- д) ҳаҷмӣ ва фазоӣ (ҳайкал, намуна, амсила, сохтмон ва ғ.);
- е) дигар шаклҳои қобили дарку эҳсос.

Қайд кардан ба маврид аст, ки ба ғоя, усул, ҷараён, тартиб, тарз, равия, принцип, кашфиёт ва ҳолати ҳуқуқи муаллиф татбиқ намегардад. Инчунин, ҳуқуқи муаллифӣ ба асар бо ҳуқуқи моликият ба объекти моддӣ, ки асар дар он ифода ёфтааст, вобастагӣ

надорад. Тахвили ҳукуқи моликият ба объекти моддӣ худ аз худ маъноӣ тахвили ин ё он ҳукуқи муаллифро ба асари дар он объект ифодаёфта надорад.

Ҳуқуқҳои вобаста бошад, ба ҳамаи намоиш, иҷро, фонограмма, барномаҳои ташкилоти пахши эфирӣ ва кабелӣ сарфи назар аз таъйинот, мазмун ва қиматашон, ҳамчунин сарфи назар аз тарзу шаклҳои ифодаи онҳо татбиқ мешаванд.

Предмети ҷинойт асарҳои илмӣ, адабиёт, санъат ва дигар асарҳо, ки ҳамчун объекти ҳуқуқи муаллиф баромад мекунанд, мебошанд.

Мувофиқи моддаи 6 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» ба объектҳои ҳуқуқи муаллиф инҳо мансуб мебошанд:

- а) асарҳои шифохӣ (суханронихо, лексияҳо, маърузаҳо);
- б) асарҳои адабиёт (адабию бадеӣ, илмӣ, таълимӣ, публитсистӣ ва ғайра, ҳамчунин тамоми намуди барномаҳо барои МЭХ, аз ҷумла барномаҳои амалӣ ва системаҳои амалиётӣ, ки дар ҳар забон ва дар ҳар шакл, инчунин дар матни ибтидоӣ ва рамзи объектӣ таҷассум гарданд);
- в) асарҳои драмавӣ, мусиқиву драмавӣ ва асарҳои сенарӣ;
- г) асарҳои хореографӣ ва пантомима;
- д) асарҳои мусиқӣ бо матн ва бе он;
- е) асарҳои аудиовизуалӣ;
- ж) асарҳои тасвирӣ, ҳайкалтарошӣ, графикӣ, санъати ороишию амалӣ, дизайнӣ, ҳикояҳои тасвирӣ, комиксҳо ва дигар асарҳои санъати тасвирӣ;
- з) асарҳои меъморӣ, шахрсозӣ ва санъати богпарварӣ;
- и) асарҳои суратнигорӣ ва дигар асарҳое, ки бо усулҳои ба он монанд офарида мешаванд;
- к) харита, нақша, ангора, тарҳҳои ҷуғрофӣ, геологӣ, заминшиносӣ ва дигар асарҳои пластикӣ, ки ба ҷуғрофия, топография ва илмҳои дигар марбутанд;
- л) асарҳои маҳсулӣ (тарҷума, таҳрир, хулоса, реферат, резюме, шарҳу тавзеҳ, сахнагузорӣ ва дигар коркардҳои асарҳои илмӣ, адабиёт ва санъат);
- м) маҷмӯаҳо (энсиклопедияҳо, тазкираҳо, манбаъҳои маълумот) ва дигар асарҳои таркибӣ, ки натиҷаи меҳнати эҷодӣ доранд;
- н) қисмҳои асар (аз ҷумла номи он, қаҳрамонҳо ва унсурҳои дигар).

Вайрон кардани ҳуқуқ ба асари маҳсулӣ ва таркибӣ, сарфи назар аз он, ки асарҳои асосӣ ё таркибии онҳо объекти ҳуқуқи муаллифанд ё не, тавассути моддаи 156 ҚЧ ҳифз карда мешаванд.

Ба сифати ҷабрдида аз ҷиноят муаллифони асар ва дорандагони ҳуқуқҳои вобаста (ичрогар, истехсолкунандаи фонограмма, ташкилоти пахши эфирӣ ё кабелӣ) баромад мекунад.

Муаллиф шахси воқеист, ки дар натиҷаи меҳнати эҷодии ӯ асар офарида шудааст.

Иҷрогар актёр, овозхон, мусиқинавоз, раққос (раққоса) ё шахсест, ки нақш иҷро мекунад, суруд ё матн меҳонад, суханронӣ мекунад, асбоби мусиқӣ менавозад ё бо ягон тарзи дигар асари адабиёт ва санъат (аз ҷумла барномаҳои эстрада, сирк ё лухтакӣ) ва ё ифодаи фолклорро иҷро мекунад, ҳамчунин, коргардони ба-саҳнагузорандаи намоишнома ва дирижёр мебошад.

Истехсолкунандаи фонограмма шахси воқеӣ ё ҳуқуқиест, ки ташаббус ва масъулияти аввалини сабти овозии ягон иҷро ё дигар овозҳо, ё ин ки инъикоси овозхоро ба уҳда гирифтааст. Дар сурати мавҷуд набудани далели дигар шахсе, ки ном ё унвони ӯ дар ин фонограмма ва ё дар ғилофи (чилди) он ба таври маъмулӣ сабт ёфтааст, таҳиягари фонограмма ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии ҷиноятро кирдор (дар шакли ҳаракат), оқибат (расонидани зарар ба миқдори калон) ва робитаи сабабӣ байни кирдор ва оқибати бавучудомада ташкил медиҳад.

Тарафи объективии қисми 1 моддаи 156 КҶ ҚТ дар ҳаракатҳои зерин ифода меёбад:

а) азхудкунии ҳуқуқи муаллифӣ (асардӯздӣ (плагиат));

б) ба ҳаммуаллифӣ маҷбур кардан;

Ҳуқуқи муаллиф ба асари илмӣ, адабиёт ва санъат аз лаҳзаи эҷоди он ба миён меояд. Барои ба вуҷуд омадан ва амалӣ сохтани ҳуқуқи муаллиф бақайдгирӣ, ба таври махсус ба расмият даровардани асар ё риояи ин ё он расмият шарт нест.

Таҳти мафҳуми азхудкунии ҳуқуқи муаллифӣ аз номи худ интишор кардани асарҳои дигар шахс бе нишон додани иқтибосҳои дахлдор ба муаллифи асар, фаҳмида мешавад.

Мувофиқи моддаи 3 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» зери мафҳуми интишор – нашр ё ба муомилот баровардани асару ё фонограммаҳо бо ризоияти муаллиф ё дигар дорандаи ҳуқуқи муаллиф ва вобаста ба миқдоре, ки барои қонест гардонидани талаботи омма кофист, инчунин, ҳамчунин иҷозати қонунии истифодаи асар ё фонограмма ба воситаи системаҳои электронии иттилоот фаҳмида мешавад.

Ҳуқуқи муаллиф ба асаре, ки маҳсули эҷодии ду ва ё зиёда шахсон ҳисоб меёбад (ҳаммуаллифӣ), муштарақан ба ҳамаи муаллифони он тааллуқ дорад, сарфи назар аз он ки асари мазкур як

чузъи томи тақсимопазирро ташкил мекунад ва ё аз қисматҳои ҷудоғонаи дорой аҳаммияти мустақил таркиб ёфтааст.

Ба ҳаммуаллифӣ маҷбур кардан маъноӣ бо ҳар роҳ (зӯроварӣ, таҳдиди истифодаи зӯроварӣ ва ғайра) маҷбур кардани муаллиф оид ба ҳамроҳ кардани номи ӯ ё шахси дигар ба ҳаммуаллифиро дорад.

Таркиби ҷиноят қисми 1 моддаи 156 КҶ ҚТ моддӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи расонидани зарар ба миқдори калон хотимаёфта доништа мешавад. Мувофиқи эзоҳ ба моддаи 156 КҶ ҚТ таҳти мафҳуми зарар ба миқдори калон чунин зараре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо панҷсад маротиба зиёд бошад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Гунаҳгор кирдори ба ҷамъият хавфнокӣ худро дар азхудкунии ҳуқуқи муаллифӣ (асардӯздӣ) ҳамчунин ба ҳаммуаллифӣ маҷбур кардан дарк менамояд ва бо ин кирдораш ба муаллиф ё дигар соҳибҳуқуқ ба миқдори калон зарар мерасонад ва хоҳони содир кардани чунин кирдор аст.

Анғезаи ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят набуда, метавонад гуногун бошад. Масалан, қасд, бадбинӣ, шӯҳратпарастӣ, худситоӣ ва ғайра.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 156 КҶ ҚТ барои истифодаи ғайриқонунии объектҳои ҳуқуқи муаллифӣ ё ҳуқуқҳои вобаста ба он, ҳамчунин ба даст овардан, нигоҳ доштан, интиқол додан ё фиристондани нусхаҳои ғайриқонунии асар ё фонограммаҳо бо мақсади ба соҳибияти қаси дигар додан, агар ин кирдорҳо ба миқдори калон зарар расонидани бошад, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Тарафи объективии қисми 2 моддаи 156 КҶ ҚТ дар ҳаракатҳои зерин тавсиф меёбад:

- а) истифодаи ғайриқонунии объектҳои ҳуқуқи муаллифӣ;
- б) истифодаи ғайриқонунии объектҳои ҳуқуқҳои вобаста ба муаллифӣ;
- в) ба даст овардани нусхаҳои ғайриқонунии асар;
- г) нигоҳ доштани нусхаҳои ғайриқонунии асар;
- д) интиқол додани нусхаҳои ғайриқонунии асар;
- е) фиристондани нусхаҳои ғайриқонунии асар;
- ж) ба даст овардани нусхаҳои ғайриқонунии фонограммаҳо;
- з) нигоҳ доштани нусхаҳои ғайриқонунии фонограммаҳо;
- и) интиқол додани нусхаҳои ғайриқонунии фонограммаҳо;

к) фиристондани нусаҳои ғайриқонунии фонограммаҳо.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Мақсад аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят буда, он ба соҳибияти каси дигар додан мебошад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Таркиби ҷиноят (қисми 2 моддаи 156 КҶ ҚТ) моддӣ буда, ҷиноят аз лаҳзаи расонидани зарар ба миқдори калон хотимаёфта доништа мешавад.

Мувофиқи эзоҳ ба моддаи 156 КҶ ҚТ таҳти мафҳуми зарар ба миқдори калон чунин зараре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо панҷсад маротиба зиёд бошад.

Дар қисми 3 моддаи 156 КҶ ҚТ барои кирдори пешбининамудай қисми дуоми моддаи тафсиршаванда, ҳангоми

а) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

б) расонидани зарар ба миқдори муҳсусан калон;

в) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст.

Таҳти зарар ба миқдори маҳсусан калон чунин зараре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо ду ҳазор маротиба зиёд мебошад.

Мувофиқан ба моддаи 18 КҶ ҚТ қисмҳои 1-2 ҷинояти мазкур ба категорияи ҷиноятҳои начандон вазнин ва қисми 3 ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешаванд.

Вайрон кардани ҳуқуқҳо ба ихтироот, намунаҳои саноатӣ ва моделҳои муфид

Дар моддаи 156¹ КҶ ҚТ бошад, барои вайрон кардани ҳуқуқҳо ба ихтироот, намунаҳои саноатӣ ва моделҳои муфид ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст. Моддаи мазкур аз 2 қисм иборат мебошад.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳангоми истифодаи ихтироот, намунаҳои саноатӣ ё моделҳои муфид бавучуд меоянд, тавассути Конвенсияи Париж оид ба ҳифзи объектҳои моликияти саноатӣ аз 20 март 1883, Қонуни ҚТ «Дар бораи намунаҳои саноатӣ» аз 28 феввали соли 2004, Қонуни ҚТ «Дар бораи ихтироот» аз 28 феввали соли 2004, Қонуни ҚТ «Дар бораи ихтирооти махфӣ» аз 21 июли соли 2010, Кодекси маданияти ҚТ ва дигар санадҳои меъриии ҳуқуқӣ танзим карда мешавад.

Ҳифзи ихтироот, намунаҳои саноатӣ ва моделҳои муфид та-вассути қисми 3 моддаи 40 Конституцияи ҶТ қафолат дода шуда-аст. Мувофиқи ин модда моликияти зеҳнӣ таҳти ҳимояи давлат аст. Бинобар ин, яке аз объектҳои ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ ин ихтиро-от, намунаҳои саноатӣ ва моделҳои муфид мебошанд.

Объекти бевоситаи ин ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки хангоми истифодаи ихтироот, намунаҳои саноатӣ ё моделҳои муфид, инчунин ҳуқуқи муаллифӣ ба онҳо ба вучуд меоянд, ташкил медиҳад.

Ба сифати предмети ҷиноят ихтироъ, намунаҳои саноатӣ ва модели муфид баромад мекунад.

Таҳти мафҳуми ихтироъ офаридаи нави техникӣ фаҳмида мешавад, ки имконият медиҳад то масъалаҳои мушаххаси истеҳсо-лот ва соҳаҳои дигари фаъолияти инсон ҳал карда шаванд. Ҳуқуқ ба ихтироъ аз ҷониби давлат ҳифз карда, бо патент ва ё нахустпа-тент барои ихтироъ тасдиқ карда мешавад. Патент барои ихтироъ баъд аз гузаронидани санҷиши моҳияти ариза дода шуда, аз санаи пешниҳоди ариза ба Идораи патентӣ дар давоми бист сол амал ме-кунад. Нахустпатент барои ихтироъ баъд аз гузаронидани санҷиши пешакии ариза барои нахустпатент дода мешавад ва аз санаи пеш-ниҳоди ариза ба Идораи патентӣ дар давоми даҳ сол амал мекунад. Ҳуҷҷати муҳофизатӣ аввалият, муаллифӣ ва ҳуқуқи истисноии исти-фодабарии ихтироъро тасдиқ мекунад.

Мувофиқи моддаи 5 Қонуни ҶТ «Дар бораи намунаҳои сано-атӣ» ба сифати намунаи саноатӣ тарҳи бадеӣ конструктории маҳсулот, ки намуди зоҳирии онро муайян менамояд, ҳифз карда мешавад. Зимнан дар зери мафҳуми маҳсулот ашёҳои (предметҳои) истеҳсоли саноатӣ ва косибӣ дар назар дошта мешаванд.

Агар намунаи саноатӣ нав ва асли бошад, ба он ҳифзи ҳуқуқӣ дода мешавад.

Намунаи саноатӣ ҳамон вақт нав ҳисобида мешавад, агар маҷмӯи аломатҳои асосии дар тасвирҳои маҳсулот ифодаёфта ва дар номгӯи аломатҳои асосии намунаи саноатӣ овардашуда аз маълумоте, ки то санаи аввалияти намунаи саноатӣ дар ҷаҳон дастраси умум гардидаанд, маълум набошад. Ҳангоми муқаррар кардани нави намунаи саноатӣ ҳамаи намунаҳои саноатии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон патентноккардашуда, ҳамчунин аризаҳо ба намунаҳои саноатӣ, ки барои гирифтани патенти Ҷумҳурии Тоҷи-кистон аз ҷониби шахсони дигар пешниҳод гардидаанд (ғайр аз аризаҳои бозхондашуда), ба ҳисоб гирифта мешаванд, ба шарте ки аввалияти онҳо пештар бошад.

Намунаи саноатӣ ҳамон вақт оригиналӣ ҳисоб карда мешавад, агар аломатҳои асосии он ҷиҳатҳои эҷодкоронаи хусусиятҳои завқии (эстетикӣ) маҳсулотро муайян намоянд. Аломатҳое, ки хусусиятҳои эстетикӣ ва (ё) эргономии намуни зоҳирии маҳсулот, тарҳу шакли он, нақшу нигор ва таносуби рангҳоро муайян мекунад, ба аломатҳои асосии намунаи саноатӣ дохил мешаванд.

Тарҳҳои зерин намунаҳои саноатии патентпазир ҳисоб карда намешаванд ва ба сифати предмети ҷинояти мазкур баромад карда наметавонанд:

- тарҳҳое ки танҳо аз таъйиноти техникӣ маҳсул бармеоянд;
- тарҳи объектҳои меъморӣ (ғайр аз шаклҳои хурди меъморӣ), иншооти саноатӣ, гидротехникӣ ва иншооти дигари собит;
- маҳсулоти ҷопӣ дар навъи ҳудаш;
- тарҳи объектҳои шаклашон ноустувори аз моддаҳои моеъ, газмонанд, пошхӯранда ва амсоли онҳо сохташуда;
- тарҳи маҳсулоте ки хилофи манфиатҳои ҷамъиятӣ, принсипҳои инсондӯстӣ ва ахлоқ мебошад.

Моделҳои муфид гуфта объектҳои моликияти зеҳниеро меноманд (ҳалли техникӣ), ки ба таҷҳизот ё қисми он тааллуқ дорад.

Тарафи объективии ҷиноят дар содир гардидани яке аз ҳаракатҳои зерин ифода ифода мегардад:

- а) истифодаи ғайриқонунии ихтироот;
- б) истифодаи ғайриқонунии намунаҳои саноатӣ;
- в) истифодаи ғайриқонунии моделҳои муфид;
- г) бидуни розигии муаллиф ё барномадеҳ фош намудани моҳияти ихтироот, то интишори расмӣ маълумот дар бораи он;
- д) бидуни розигии муаллиф ё барномадеҳ фош намудани моҳияти намунаҳои саноатӣ то интишори расмӣ маълумот дар бораи он;
- е) бидуни розигии муаллиф ё барномадеҳ фош намудани моҳияти модели муфид то интишори расмӣ маълумот дар бораи он;
- ж) азхудкунии ҳуқуқи муаллифӣ;
- з) ба ҳаммуаллифӣ маҷбур кардан.

Ғайриқонунии истифода намудани ихтироот, намунаҳои саноатӣ ё моделҳои муфид бе иҷозати дорандаи патент ё нахустпатент истифода намудани онҳо мебошад. Дорандаи патент шахси воқеӣ ё ҳуқуқие мебошад, ки ба номи ӯ ҳуҷҷати муҳофизатӣ дода шудааст.

Бояд қайд намуд, ки ҳар шахсе, ки дорандаи патент нест, ба истифодаи ихтирои бо ҳуҷҷати муҳофизатӣ хифзшуда танҳо бо иҷозати дорандаи патент, дар асоси шартнома оид ба додани иҷозатнома (литсензия) ҳуқуқ дорад. Мувофиқи чунин шартнома

дорандаи патент (ичозатномадех) ухдадор мешавад, ки ҳуқуқро ба-рои истифодаи ихтирои хифзшуда дар ҳаҷми дар шартнома пешбинишуда ба шахси дигар (ичозатномагир), ки ӯ ухдадории иҷро намудани ҳамаи амалҳои дар шартнома пешбинишударо ба зиммаи худ мегирад, диҳад. Шартномаи оид ба додани иҷозатнома бояд ҳатман дар Идораи патентӣ ба қайд гирифта шавад. Бе чунин бақайдгирӣ шартнома безъитбор доништа мешавад.

Бидуни розигии муаллиф ё барномадех фош намудани моҳияти ихтироот, намуани саноатӣ ё модели муфид то интишори расмӣ маълумот дар бораи онҳо ин ошкорсозии онҳо бо ҳар роҳ, тарзу восита (дар баромадҳо, дар ВАО ва ғайра) мебошад.

Таҳти мафҳуми азхудкунии ҳуқуқи муаллифӣ ба номи худ интишор кардани асарҳои шахси дигар бе нишон додани иқтибосҳои дахлдор ба муаллифи асар мебошад.

Ба ҳаммуаллифӣ маҷбур кардан маънои бо ҳар роҳ (зӯроварӣ, таҳдиди истифодаи зӯроварӣ ва ғайра) маҷбур кардани муаллиф оид ба ҳамроҳ кардани номи ӯ ё шахси дигар ба ҳаммуаллифиро дар назар дорад.

Таркиби ҷиноят моддӣ мебошад. Ҷиноят аз лаҳзаи ба миқдори калон зарар расонидан хотимаёфта доништа мешавад.

Мувофиқи эзоҳ ба моддаи 156 КҶ ҚТ таҳти мафҳуми зарар ба миқдори калон чунин зараре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо пранҷсад маротиба зиёд бошад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар намуди қасди бевосита тавсиф мёбад. Гунаҳгор вайрон намудани ҳуқуқҳо ба ихтироот, намунаҳои саноатӣ ва моделҳои муфидро дарк менамояд. Дар баробари ин, расонидани зарари калонро дар натиҷаи амали худ пешбинӣ менамояд ва амали шудани меҳодад.

Субъекти ҷиноят шахси мукаллафи ба синни 16 – солагӣ расида мебошад.

Дар қисми 2 моддаи 156¹ КҶ ҚТ барои истифодаи ғайриқонунии ихтироот, намунаҳои саноатӣ ё моделҳои муфид, бидуни розигии муаллиф ё фарномадех фош намудани моҳияти ихтироот, намуани саноатӣ ё модели муфид то интишори расмӣ маълумот дар бораи онҳо, азхудкунии муаллифӣ ё ба ҳаммуаллифӣ маҷбур кардан, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудааст, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст.

Мувофиқан ба моддаи 18 КҶ ҚТ қисми 1 моддаи 156¹ КҶ ҚТ ҷинояти ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи начандон вазнин, қисми 2 моддаи 156¹ КҶ ҚТ бошад, ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна дохил мешаванд.

БОБИ ХХІХ

ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ОИЛА ВА НОБОЛИҒОН

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон

§ 2. Чиноятҳо ба муқобили оила

§ 3. Чиноятҳо ба муқобили ноболиғон

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оила ва ноболиғон зери ғамхории махсуси давлату Ҳукумат қарор доранд. Ин ғамхорӣ дар аксар Паёмҳо ва суханронихои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон инъикос мегардад. Аз ҷумла, дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 январи соли 2015 зикр намуда буд, ки:

– «Ҳукумат ғамхориро нисбат ба наврасону ҷавонон минбаъд низ идома бахшида, ба ин нерӯӣ тавоноии кишвар, ки марзу буми Тоҷикистонро ҳимоя мекунад, кишварро ободу зебо мегардонад ва номи ватани аҷдодиро боз ҳам баланд мебардорад, ҳамеша така менамояд;

– пош хӯрдани оилаҳои ҷавон, ки шумораи онҳо сол ба сол зиёд мегардад, ташвишвар мебошад. Мувофиқи маълумоти омӯрӣ соли 2014 аз 95500 ақди никоҳи ба қайд гирифташуда 9 ҳазори он бекор шудааст, ки нисбат ба соли 2013-ум 9,5 фоиз зиёд аст. Сабаби ин ҳолат, пеш аз ҳама, омода набудани ҷавонон ба зиндагии мустакилона мебошад;

– дар миёни ҷавонон ҳолати никоҳи ҳешовандони наздик низ зиёд шуда, боиси таваллуди кӯдакони маъҷуб гардида истодааст. Имрӯз дар қаламрави кишвар қариб 13 ҳазор нафар кӯдакону наврасони маъҷуби то 18 - сола аз ҷониби давлат нигоҳубин карда мешаванд. Бештари ин кӯдакон маъҷуби модарзод буда, аз никоҳи ҳешовандӣ, инчунин аз волидайнӣ гирифтори нашъамандӣ ба дунё омадаанд;

– сабаби дигари пош хӯрдани оилаҳо дар он аст, ки бисёре аз падару модарон фарзандонро бе муоинаи пешакии тиббӣ хонадор карда, вазъи саломатии онҳоро ба эътибор намегиранд.

– вазоратҳои тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, адлия, кумитаҳои кор бо занон ва оила, оид ба корҳои дин, танзими анъана ва ҷашну маросимҳои миллӣ вазифадор карда мешаванд, ки масъалаи муоинаи ҳатмии пешакии тиббии издивочкунандагон ва пешгирии намулдани никоҳи байни хешовандони наздикро якҷо бо мардум ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳаматарафа омӯхта, ба Ҳукумат таклиф пешниҳод намоянд. Ин масъала барои хушбахтии оилаҳои ҷавон бисёр муҳим аст;

– мо ҳама - падару модарон, бародарону хоҳарон ва дӯстон оилаҳои ҷавонро доимо дуои нек мекунем, ки саломат бошанд, хушбахт шаванд, умри дарозу бобаракат бинанд, соҳиби фарзанд ва набераву абера гарданд;

– масъалаҳои маърифати оиладорӣ, баланд бардоштани масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзанд, омода кардани фарзандон ба ҳаёти мустақилона ва пойдории оила аз ҷумлаи проблемаҳои мебошанд, ки диққати доимии тамоми мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таҳсилотӣ ва кулли аъзои ҷомеаро тақозо мекунад;

– мувофиқи мақсад аст, ки дар синфҳои болоии мактабҳои таҳсилоти умумӣ курсҳои махсуси таълими маърифат ва одоби оиладорӣ ба роҳ монда шавад».

Ҳамчунин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми зикргардида ёдоварӣ намуд, ки «ҷомеаи солим аз оилаи солим ва насли солим ташаккул меёбад» ва вобаста ба ин, пешниҳод намуд, ки соли 2015 дар кишвар “Соли оила” эълон карда шавад.

Эъломияи умуми ҳуқуқи башар (қисми 3 моддаи 16) ва Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (қисми 1 моддаи 23)¹²⁹ яке аз ҳолатҳои муҳимро муқаррар намудааст, ки тибқи он оила рӯкни табиӣ ва асосии ҷамъият буда, ба ҳимояи ҷамъият ва давлат ҳақ дорад. Ҳамчунин, қисми 1 моддаи 24 Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ мустақкам намудааст, ки ҳар як кӯдак, бидуни ягон навъ таъбиз аз рӯйи аломати наҷодӣ, ранги пӯст, ҷинс, забон, дин, асли миллӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молӣ ё таваллуд ба ҷунин тадбирҳои ҳимоя ҳақ до-

¹²⁹ Права человека: сб. универс. и регион. междунар. документов. М., 1990. С. 31, 55.

рад, ки ба \bar{u} ҳамчун кӯдаки хурдсол аз тарафи оилаи вай, ҷамъият ва давлат заруранд.

Конвенсияи СММ «Оид ба ҳуқуқи кӯдак» ҳолатҳоро муқаррар менамояд, ки тибқи он ба ҳар як кӯдак (аз таваллуд то синни 18 солагӣ) тибқи қонунгузорӣ ва дигар воситаҳо шароити озоду арзандаи иҷтимоӣ чиҳати муътадил инкишофёбии ҷисмонӣ, зехнӣ, ахлоқӣ, рӯҳии \bar{u} , фароҳам оварда шавад.

Қонунгузориҳои ҷиноятӣ Қумҳурии Тоҷикистон оила ва ноболиғонро ҳамчун муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ аз таҷовузҳои ҷиноятӣ ҳифз менамояд. Дар натиҷаи содир гардидани ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон, тартибу низоми муносибатҳои оилавӣ, никоҳӣ, фарзандхондӣ, мансубияти хунии кӯдаки навзод, сирри шахсию оилавӣ, тартиби дурусти тарбияи насли наврас, саломатии кӯдаки хурдсол, инкишофёбии муътадили ноболиғон зарар мебинанд ё зери хавфи ин зарар қарор мегиранд.

Ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон он қирдорҳои ба ҷамъият хавфнокро эътироф карда мешаванд, ки ба муносибатҳои муътадили оилавӣ ва ташаккули дурусти ахлоқию маънавии хурдсолон ва ноболиғон зарар мерасонанд ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён меоранд. Аз ин чиҳат, пешгирӣ ва ошкор кардани ин қабил ҷиноятҳо барои барқароркунии оилаҳои солим дар Қумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунад.

Конститутсияи Қумҳурии Тоҷикистон оиларо ҳамчун ҷузъ ва асоси ҷомеа эътироф намуда, онро зери ҳимояи давлат қарор додааст. Дар моддаи 33 Конститутсияи Қумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Давлат оиларо ҳамчун асоси ҷамъият ҳимоя мекунад. Ҳар кас ҳуқуқи ташкили оила дорад».

ҚЧ ҚТ дар боби 20 моддаҳои 165 то 178 муносибатҳои муҳими ҷамъиятиро ҳифз намудааст, ки дар вақти содир гардидани онҳо ба манфитҳои оилавӣ ва рушду инкишофи руҳиву ҷисмонии ноболиғон зарар мерасонанд ё таҳдиди расонидани ин зарарро ба миён меоранд. ҚЧ ҚТ ба воситаи ин моддаҳо манфиатҳои мазкурро ҳамҷониба ҳифз мекунад ва ба ин восита вазифаи тарбиявиро дар ҷомеа ба роҳ мемонад, ки албатта яке аз самтҳои муҳими сиёсӣ ва вазифаи аввалиндараҷаи давлат ба шумор меравад.

Барои дуруст муайян кардани табиати ҳуқуқи ҷиноятӣ ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон, ҳатман бояд аломатҳои объективӣ ва субъективӣ таркиби онҳо муайян карда шаванд. Аломатҳои объективӣ: объекти ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон; тарафи объективӣ ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон. Аломатҳои субъективӣ: тарафи субъективӣ ҷиноятҳо ба

муқобили оила ва ноболиғон; субъекти ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон.

Объекти ҷиноят – ин муносибатҳои муҳими ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани қирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) барои ҷамъият хавфнок ба онҳо зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба вучуд меоранд¹³⁰.

Аҳаммияти объекти ҷиноят пеш аз ҳама дар он зоҳир мегардад, ки вай яке аз унсурҳои таркиби ҷиноят ва ҳамчунин асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Ин мазмуни онро дорад, ки барои шахсро мувофиқи моддаи мушаххаси Қисми махсуси КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашидан, бояд муқаррар кард, ки ба кадом объект ҷиноят равона карда шуда буд, ба кадом объект шахси мушаххас бо ҳаракатҳои (беҳаракатии) худ хоҳиши зарар расониданро дошт ва хусусан, ба кадом объект ин зарар расонида шуд ё таҳдиди расонидани чунин зарар ба миён меомад.

Қисми махсуси КҶ ҚТ ба фасл, боб ва моддаҳо ҷудо карда шудааст. Ҳамин тавр, чунин намудҳои объекти ҷиноятҳо Қисми махсуси КҶ ҚТ-ро ба танзим мебароранд:

1. Объекти умумӣ;
2. Объекти гурӯҳӣ (хелӣ);
3. Объекти намудӣ;
4. Объекти бевосита.

Объекти умумии ҷиноят – ин маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир шудани ҷиноят ба онҳо (шахсият, ҷамъият ва давлат) зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба вучуд меоранд. Объекти умумӣ ба Қисми махсуси КҶ ҚТ-ро ишора мекунад ва барои ҳамаи ҷиноятҳо ягона мебошад.

Объекти гурӯҳии (хелии) ҷиноят – ин гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандаи бо ҳам монанд ва бо ҳам алоқаманд, ки аз рӯи табиати ҳуқуқи худ гурӯҳи якхеларо ташкил медиҳанд. Аз рӯи нишоаи объекти гурӯҳӣ Қисми махсуси КҶ ҚТ аз нух фасл (аз фасли VII то фасли XV) иборат мебошад. Гурӯҳи якхелаи ба ҳам монанди муносибатҳои ҷамъиятӣ аз рӯи субъект ва предмети муносибат ва ё моҳиятан ҷудо карда мешаванд. Мисол, ба шахсият (фасли VII КҶ ҚТ) – ҳаёт ва саломатии

¹³⁰ Уголовное право России. Общая часть / отв. ред. Б.В. Здравомыслов. М.: Юристъ, 1996. С. 107.; Российское уголовное право. Часть общая. Том 1 / Под ред. проф. А.И. Рарога. М.: Профобразование, 2001. С. 103.; Агаев Г.А., Сафин Ф.Ю. Уголовное право: учебно-методическое пособие. СПб, 2006. С.11.

шахс, обрӯю эътибори шахс, озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсии шахс, ҳуқуқ ва озодихоӣ конституционии инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои оилавии шахс ва манфиатҳои ноболиғон мансуб мебошанд. Ҳамаи ин ҷиноятҳо дар асл ба шахсият равона карда шудаанд. Бинобар ин, **объекти гурӯҳии** ҳамаи ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ – муносибати ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти **шахсиятро** таъмин мекунанд, ташкил медиҳад.

Объекти намудии ҷиноят – ин қисми объекти гурӯҳии ҷиноят ба ҳисоб рафта, гурӯҳи муайяни як намуд ҷиноятҳоро ҷамъ меоварад¹³¹. Ҳамин тавр, объекти намудии ҷиноят гурӯҳи ҷиноятҳои як намудро¹³² дар худ ҷамъ менамояд, ки ҳар яки онҳо дар вақти содир намудани ҷиноят ба сифати объекти бевосита баромад менамоянд. Вобаста ба ин, аз рӯйи объекти намудии ҷиноят, фаслҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ ба бобҳо ҷудо карда мешаванд.

Вобаста ба объекти намудии ҷиноят, фасли VII (ҷиноятҳо ба муқобили шахсият) Қисми махсуси КҶ ҚТ аз рӯйи объекти намудӣ ба 5 гурӯҳ ҷудо карда мешавад:

6) Боби 16 – ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ. Моддаҳои 104 то 129 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин ҷиноятҳо – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти ҳаёт ва саломатии шахсро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

7) Боби 17 – ҷиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсият. Моддаҳои 130 то 137 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин ҷиноятҳо – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки озодӣ, обрӯ ва эътибори шахсро таъмин мекунанд, ташкил медиҳад;

8) Боби 18 – ҷиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсӣ. Моддаҳои 138 то 142 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин ҷиноятҳо – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки озодии чинсӣ ва дахлнопазирии чинсии шахсро таъмин мекунанд, ташкил медиҳад;

9) Боби 19 – ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодихоӣ конституционии инсон ва шаҳрванд. Моддаҳои 143 то 164 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин ҷиноятҳо – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки ҳуқуқ ва

¹³¹ Российское уголовное право. Часть общая. Том 1 / Под. ред. проф. А.И. Рагога. М.а: Профобразование, 2001. С. 109.

¹³² Гаффорӣ Н.А. Хусейнзода С.Ҷ. Ҳуқуқи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми умумӣ): мафҳумҳо дар нақшаҳо. Душанбе, 2016. С. 34.

озодиҳои конституционии инсон ва шахрвандро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

10) Боби 20 – ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон. Моддаҳои 165 то 178 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин ҷиноятҳо – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки манфиатҳои оила ва ноболиғонро таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Бо баробари муайян кардани объекти намудии ҷиноят, зарур аст, ки аз дохили гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятии бо ҳам монанд ва бо ҳам алоқаманд ҷудо намудани гурӯҳе, ки ҷинояти намуди конкретӣ доим зарар расонад ё таҳдиди реалии расонидани чунин зарарро ба вучуд орад. Ҳамин тавр, қонунгузор дар боби 20 КҶ ҚТ ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ҷиноятҳо ба муқобили ноболиғонро муттаҳид сохтааст.

Ҳамин тавр, объекти намудии ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба тартибу низоми муносибатҳои оилавӣ ва никоҳие, ки аз тарафи давлат муқаррар шудаанд, инчунин инкишофи ҷисмонӣ рӯҳӣ ва тарбиявӣ ахлоқии ноболиғон зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён меорад, эътироф мешавад.

Объекти бевоситаи ҷиноят – ин муносибати мушаххаси ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошад, ки ба он кирдори (ҳаракат ё беҳаракати) ҷиноятӣ равона шуда зарар расонад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба вучуд меорад. Аз рӯйи нишонаи объекти бевосита бобҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ ба моддаҳо ҷудо карда мешаванд. Мисол, аз рӯйи нишонаи объекти бевоситаи ҷиноят, ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон (боби 20 КҶ ҚТ) ба ду зергурӯҳ ҷудо карда мешаванд:

1. Ҷиноятҳо ба муқобили оила:

- Дузанагӣ ё серзанагӣ – моддаи 170 КҶ ҚТ;
- Иваз намудани тифл – моддаи 171 КҶ ҚТ;
- Писархондии (духтархондии) ғайрикунунӣ – моддаи 172 КҶ ҚТ;
- Ифшои сирри писархондӣ (духтархондӣ) – моддаи 173 КҶ ҚТ;
- Суиистифода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор – моддаи 176 КҶ ҚТ;
- Бадқасдона саркашӣ намудани падару модар аз таъминоти фарзандон – моддаи 177 КҶ ҚТ;

- Бадқасдона саркашӣ намудани фарзандон аз таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат – моддаи 178 КҶ ҚТ;

2. Ҷиноятҳо ба муқобили ноболиғон:

- Ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят моддаи 165 КҶ ҚТ;

- Ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддичамбиятӣ – моддаи 166 КҶ ҚТ;

- Савдои кӯдакон – моддаи 167 КҶ ҚТ;

- Ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида – моддаи 168 КҶ ҚТ;

- Бастанӣ ақди никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст – моддаи 169 КҶ ҚТ;

- Иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ – моддаи 174 КҶ ҚТ;

- Иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини бехатарии ҳаёт ва саломатии кӯдак – моддаи 175 КҶ ҚТ.

Объекти бевоситаи ҷиноят аз рӯйи се намуд ифода карда мешавад:

1. Объекти бевоситаи асосӣ;
2. Объекти бевоситаи иловагӣ;
3. Объекти бевоситаи факултативӣ.

Объекти бевоситаи асосӣ – бо объекти гурӯҳӣ, намудӣ дар як сатҳ қарор дорад. Аз рӯйи нишонаҳои объекти бевоситаи асосӣ меъёрҳои ҷиноятӣ ба ин ё он боби Қисми махсуси КҶ ҚТ тааллуқ дорад. Вобаста ба ин, мисол, савдои кӯдакон ба ҷиноятҳои муқобили ноболиғон дохил мешавад, на ба ҷиноятҳои муқобили озодӣ, обрӯ ва эътибори шахс. Объекти бевоситаи асосӣ муносибати ҷамъиятиро тасниф мекунад, ки маҳз пеш аз ҳама барои ҳифзи он меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ қабул карда шудааст.

Объекти бевоситаи иловагӣ. Ба сифати объекти бевоситаи иловагӣ муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани ҷиноят бо баробари зарар расонидан ба объекти бевоситаи асосӣ, ба он низ зарар ё таҳдиди расонидани чунин зарар ба вучуд меояд. Объекти бевоситаи иловагӣ ҳамеша дар меъёрҳои мушаххаси Қисми махсуси КҶ ҚТ, ки ҷавобгариро барои ҷиноятҳои дуобъекта ё бисёробъекта муқаррар мекунад, нишон дода мешавад. Мисол, агар савдои кӯдакон боиси марги ҷабридаи савдои кӯдакон (банди «а», қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ) гардида бошад, дар ин ҳолат объекти бевоситаи асосӣ – инкишофи муътадили ҷисмониву рӯҳии ноболиғон, объекти бевоситаи иловагӣ бошад, - ҳаёти шахси ноболиғ баромад мекунад. Обь-

екти бевоситаи иловагӣ дар чунин таркибҳои ҷиноятҳо ҳатмӣ ба ҳисоб рафта, мавҷудияти он хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфноки кирдорро баландтар мекунад ва бояд дар назар дошт, ки объекти бевоситаи иловагӣ бо объекти гурӯҳӣ дар як сатҳ қарор надорад.

Ҳамин тавр, чунин ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон объекти бевоситаи асосӣ ва объекти бевоситаи иловагиро доро мебошанд:

1. Қисми 3 моддаи 165 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии ҷиноят – инкишофи муътадили ахлоқи ноболиғон; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – амнияти ҳаёт ва саломатии ноболиғон;

2. Банди «в», қисми 3 моддаи 166 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии ҷиноят – инкишофи муътадили ахлоқии ноболиғон; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – амнияти ҳаёт ва саломатии ноболиғон;

3. Банди «г», қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии ҷиноят – инкишофи муътадили ҷисмониву рӯҳии ноболиғон; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – амнияти ҳаёт ва саломатии ноболиғон;

4. Банди «д», қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии ҷиноят – инкишофи муътадили ҷисмониву рӯҳии ноболиғон; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – ҳокимияти давлатӣ ва манфиатҳои хизмати давлатӣ;

5. Банди «а», қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосӣ – инкишофи муътадили ҷисмониву рӯҳии ноболиғон; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – ҳаёти шахси ноболиғ ё аз рӯйи оқибати дигари бавукӯёмада;

6. Қисми 2 моддаи 173 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосӣ – манфиатҳои оила; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – вобаста ба дигар оқибати вазнине, ки ба вукӯё меоянд;

7. Қисми 1 ва банди «а» қисми 2 моддаи 175 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосӣ – инкишофи муътадили ҷисмониву рӯҳии ноболиғон; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – саломатии ноболиғон (кӯдак);

8. Банди «б» қисми 2 моддаи 175 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосӣ – инкишофи муътадили ҷисмониву рӯҳии ноболиғон; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – ҳаёти ноболиғон (кӯдак).

Объекти бевоситаи факултативӣ – ин муносибатҳои ҷамъиятии мушаххасе, ки дар вақти содир намудани ҷинояти мушаххас ба ӯ зарар расонида мешавад. Вале, дар сохтори ин таркиби ҷиноят (объекти бевосита) ин объект (объекти бевоситаи факултативии

чиноят) пешбинӣ карда нашудааст. Мисол, муносибати бераҳмона нисбат ба ноболиғ вобаста ба иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ ба он оварада расониданаш мумкин аст, ки чабрдидаи ноболиғ худкушӣ кунад. Моддаи 174 КҶ ҚТ ҷавобгарии чиноятро танҳо барои иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадориҳо оид ба таълиму тарбияи ноболиғ аз ҷониби падару модар ё шахси дигар, ки ин уҳдадорӣ ба зиммаш қонунан гузошта шудааст, инчунин аз ҷониби омӯзгор ё дигар корманди муассисаи таълимӣ ё тарбиявӣ, агар ин кирдор бо муносибати бераҳмона нисбат бо ноболиғ алоқаманд бошад, муқаррар менамояд, на барои бевосита расонидани зарар ба дигар объектро. Дар ин ҷо, ҳаёт ҳамчун объекти чиноят дар худкушӣ ҳамчун объекти бевоситаи факултативӣ баромад менамояд. Дар вақти зарар расонидан ба ин объект, баҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ доданро талаб менамояд. Ин маънои онро дорад, ки бояд КҶ ҚТ-ро аз назар гузаронид ва оё дар он ягон меъёри махсусе ҷой дорад, ки ин муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшаванда (ба худкушӣ расонидан) объекти бевоситаи асосӣ бошад. Дар ҳолати иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ, ки натиҷа ба худкушӣ оварда мерасонад, дар КҶ ҚТ меъёри махсус ҷой дорад, ки моддаи 109 – ба худкушӣ расонидан мебошад. Чунин ҳолат маҷмӯи чиноят – иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ ва ба худкушӣ расонидан, эътироф мешавад.

Профессор А.И. Рағоғ оид ба объекти бевоситаи факултативии чиноят чунин зикр менамояд, ки объекти бевоситаи факултативӣ ба конструкцияи (сохти) таркиби чиноят дохил намешавад. Вале, ин маънои инро надорад, ки объекти бевоситаи факултативӣ ягон ҳел аҳаммияти ҳуқуқии чиноятӣ надорад. Расонидани зарар ба объекти бевоситаи факултативии чиноят аз дараҷаи баланди ба ҷамъият хавфнокии кирдори содиршуда шаҳодат медиҳад ва бояд ҳангоми фардиқунонии ҷазо ба эътибор гирифта шавад¹³³.

Тарафи объективии чиноят дорои он нишонаҳое мебошад, ки ҳолати берунии кирдори (ҳаракат ё беҳаракати) ба ҷамъият хавфноки шахсро тавсиф менамоянд. Ба онҳо дохил мешаванд:

- Кирдори барои ҷамъият хавфнок (дар шакли ҳаракат ва беҳаракатӣ);
- Оқибати барои ҷамъият хавфнок (оқибати чиноят);

¹³³ Российское уголовное право. Часть общая. Том 1 / Под. ред. проф. А.И. Рагога. М.: Профобразование, 2001. С. 113.

- Робитаи сабабии байни кирдори барои чамъият хавфнок ва оқибати барои чамъият хавфнок;

- Тарзи содир намудани ҷиноят, олоту воситаи содир намудани ҷиноят, ҷойи содир намудани ҷиноят, вақти содир намудани ҷиноят, шароити (вазъияти) содир намудани ҷиноят.

Кирдори (ҳаракат ё беҳаракати) барои чамъият хавфнок яке аз нишонаҳои асосии тарафи объективӣ ба ҳисоб меравад, ки бе он умуман ҳуди ҷиноят мавҷуд буданаш номумкин аст.

Аз ҷиҳати ҷисмонӣ, кирдор ин ҳаракати ғайриҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад. Кирдор доимо аз ҳаракатҳои (беҳаракатии) ғуноғуни ҷисми инсон бар меояд.

КЧ ҚТ ду шакли кирдори барои чамъият хавфнокро муайян намудааст:

1. шакли ғайриҷамъиятӣ – ҳаракат;
2. шакли ғайриҷамъиятӣ – беҳаракатӣ.

Аксарияти ҷиноятҳо, аз ҷумла ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон дар шакли ҳаракат содир карда мешаванд. Як гурӯҳи ҷиноятҳои ҳастанд, ки ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ содир карда мешаванд ва баъзе гурӯҳи ҷиноятҳои ҳастанд, ки танҳо дар шакли беҳаракатӣ содир карда мешаванд.

Чунин ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон дар шакли танҳо ҳаракат содир карда мешаванд:

1. Қалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят – моддаи 165 КЧ ҚТ;

2. Қалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддиҷамъиятӣ – моддаи 166 КЧ ҚТ;

3. Савдои қўдакон – моддаи 167 КЧ ҚТ;

4. Ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида – моддаи 168 КЧ ҚТ;

5. Бастанӣ ақди никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст – моддаи 169 КЧ ҚТ;

6. Дузанагӣ ё серзанагӣ – моддаи 170 КЧ ҚТ;

7. Иваз намудани тифл – моддаи 171 КЧ ҚТ;

8. Писархондӣ (духтархондӣ) ғайриқонунӣ – моддаи 172 КЧ ҚТ;

9. Ифшоӣ сирри писархондӣ (духтархондӣ) – моддаи 173 КЧ ҚТ.

Беҳаракатӣ – ин шакли ғайриҷамъиятӣ рафтори шахсро инъикос мекунад. Моҳияти ҳуқуқии ҷиноятӣ беҳаракатӣ ҳамчун кирдори барои чамъият хавфнок дар он ҳолат эътироф карда мешавад, ки агар он чунин нишонаҳои доро бошад:

1. Бояд муайян карда шавад, ки ба чӣ беҳаракатӣ равона карда шуд ва кадом кирдорҳои мушаххасро бояд ба амал мебаровард;

2. Ҳатман муайян карда шавад, ки кадом кирдори мушаххас содир нашудааст, ҳол он ки онро бояд ба амал барорад;

3. Муайян карда шавад, ки шароити ба амал баровардани кирдори мушаххас буд ё не? ва омӯхта шавад.

Рафтори ғайрифайзоли шахс, ҳамчунин кирдори ҷиноятӣ эътироф карда намешавад, агар он дар ҳолати рафънопазирии қувваи (зӯрии) табиӣ ба вуқӯъ омада бошад. Дар зери мафҳуми рафънопазирии қувваи табиӣ (ба вуқӯъ омадани офати табиӣ табиат, ҳайвонот, беморӣ), ки шахс ҷисман (табиатан) ба он омода нест. Қувваи муқовиматнопазир барои он ҷавобгарии ҷиноятиро истисно мекунад, ки шахс барои иҷрои уҳдадорӣҳои бар дӯши ӯ гузошташуда муқовимат карда наметавонад. Мисол, кирдори фарзанд барои бештар аз се моҳ саркашӣ намудан аз иҷрои қарори суд оид ба пардохти маблағ ҷиҳати таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат ё эҳтиёҷманди ёрии моддӣ ҷиноят эътироф карда намешавад (бо моддаи 178 КҶ ҚТ), дар ҳолате, ки агар ҳуди фарзанд ба бемории вазнин гирифта бошад, ки имконияти пардохти маблағ ҷиҳати таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат ё эҳтиёҷманди ёрии моддиро надорад.

Чунин ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон дар шакли танҳо беҳаракатӣ содир карда мешаванд:

1. Иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ – моддаи 174 КҶ ҚТ;

2. Бадқасдона саркашӣ намудани падару модар аз таъминоти фарзандон – моддаи 177 КҶ ҚТ;

3. Бадқасдона саркашӣ намудани фарзандон аз таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат – моддаи 178 КҶ ҚТ.

Ҳамчунин, чунин ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ содир карда мешаванд:

1. Иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдак – моддаи 175 КҶ ҚТ;

2. Суиистифода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор – моддаи 176 КҶ ҚТ.

Ҳамин тавр, **тарафи объективии** ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон кирдор ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ифода мегардад.

Таркиби баъзе аз ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон моддӣ (материалӣ) ба ҳисоб мераванд. Ин мазмуни онро дорад, ки нишонаи ҳатмии ин қабил ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон, оқибати ҷиноятӣ дар намудҳои зерин ба ҳисоб мераванд:

- боиси марғи ҷабрдидаи савдои кӯдакон гардида бошад – банди “а” қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ;
- боиси оқибатҳои вазнин гардида бошад – банди “а” қисми 3 моддаи 167 ва қисми 2 моддаи 173 КҶ ҚТ;
- ба саломатии кӯдак зарари миёна расонида шавад – моддаи 175 КҶ ҚТ;
- ба саломатии хурдсол зарари вазнин расонида шавад – банди “а” қисми 2 моддаи 175 КҶ ҚТ;
- боиси марғи кӯдак гардида бошад – банди “б” қисми 2 моддаи 175 КҶ ҚТ;
- ба таври назаррас поймол гаштани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордошта – моддаи 176 КҶ ҚТ.

Таркиби боқимонда ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон расмӣ мебошанд, яъне аз лаҳзаи содир намудани кирдори ба ҷамъият хавфнок, новобаста аз фаро расидани оқибати ҷиноят, хотимаёфта эътироф мешаванд.

Ҷой, вақт, тарз, олоту воситаи содир намудани ҷиноят ба сифати нишонаҳои иловагии тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон баромад карда метавонанд. Дар баъзе таркибҳо ҳамчун нишонаи ҳатмии ҳамин таркиби ҷиноят баромад карда метавонанд. Мисол, “бо роҳи ваъда, фиреб, таҳдид ё дигар усул” (моддаи 165 КҶ ҚТ), «бо тарзи бераҳмона» (моддаи 174 КҶ ҚТ) ва ғайра.

Тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғонро гуноҳ ҳам дар шакли қасд ва ҳам дар шакли беэҳтиётӣ ташкил медиҳад.

Тарафи субъективии иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдакро (моддаи 175 КҶ ҚТ) гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ ташкил медиҳад. Боқимонда таркиби асосии ҳамаи ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон аз гуноҳ дар шакли қасд иборат мебошанд.

Дар баъзе таркиби ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон бо ҳолатҳои вазнинкунанда ду шакли гуноҳ мушоҳида мегардад. Яъне, нисбат ба кирдори содиршуда – қасд, нисбат ба оқибати фарорасида – беэҳтиётӣ. Мисол, бандҳои “а, б” қисми 2 моддаи 175 КҶ ҚТ.

Нишонаҳои факултативии тарафи субъективии чиноят дар баъзе ҳолатҳои чиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон ба сифати нишонаи ҳатмӣ баромад мекунад:

- бо мақсади аз ҷабрдида гирифтани узв ё бофтаҳои бадан барои пай-вандсозӣ, ҳамчунин ғайриқонунӣ истифода намудани ӯ бо мақсадҳои репродуктивӣ ё таҳқиқоти биотиббӣ – банди “д” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ;

- бо мақсади ғарзнок содир шудааст – қисми 2 моддаи 171, қисми 1 моддаи 172, қисми 1 моддаи 173 КҶ ҚТ;

- бо нияти дигари қабех содир шудааст – қисми 2 моддаи 171, қисми 1 моддаи 172, қисми 1 моддаи 173 КҶ ҚТ.

Субъекти чиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғонро шахси воқеии мукаллафе, ки дар вақти содир намудани ин чиноятҳо ба синни шонздаҳсолагӣ ва дар баъзе ҳолатҳо аз ҳаждаҳсола болотар расидаанд, эътироф мешавад. Шахси воқеии мукаллафе, ки дар вақти содир намудани ин чиноятҳо ба синни шонздаҳсолагӣ (чордаҳсолагӣ) расидааст мафҳуми субъекти умумии чиноят эътироф мешавад. Агар, ғайр аз нишонаҳои шахси воқеӣ будан, мукаллаф будан ва ба синни шонздаҳсолагӣ (чордаҳсолагӣ) расидан, ки субъекти умумии чиноятро ифода мекунад, дорои нишонаҳои иловагӣ бошад, пас он ҳамчун субъекти махсус эътироф мешавад. Вобаста ба ин муқаррарот, маълум мегардад, ки субъекти аксарияти чиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон махсус эътироф мегарданд ва дорои чунин нишонаҳои иловагӣ мебошанд, ки аз субъекти умумии чиноят тафовут доранд:

1) Ба синни ҳаждаҳсолагӣ расидан: моддаҳои 165, 166, 169, 172, 178 КҶ ҚТ;

2) Падар, модар, васӣ, парастор, онҳое, ки ҷабрдида тобеи онҳо мебошад, корманди муассисаи таълимӣ ё тарбиявӣ, омӯзгор ё шахси дигари қонунан ба зиммааш тарбияи шахсони ноболиғ гузошта шудааст: қисми 2 моддаи 165, қисми 2 моддаи 166, моддаҳои 168, 174, 175, 176, 177 КҶ ҚТ;

3) Шахсони мансабдор ё намояндаи ҳокимият бо истифодаи вазифаҳои ҳокимиятӣ, ё дигар шахсе, ки дар ташкилотҳои тичоратӣ ё дигар ташкилотҳои вазифаи идоракуниро иҷро мекунад: банди “е” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ;

4) Аз рӯи чинс – танҳо марде, ки бо як зан аллакай бо пешбарии хоҷагии умумӣ зиндагӣ мекунад: моддаи 170 КҶ ҚТ;

5) Вобаста ба сирри хизматӣ ё касбӣ: моддаи 173 КҶ ҚТ;

6) Фарзандон: моддаи 178 КҶ ҚТ.

Субъекти ҷинояти моддаҳои 167 ва 171 КҶ ҚТ шахсони воқеии мукаллафе эътироф карда мешаванд, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноятҳо ба синни шонздаҳсолагии расидаанд.

Дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии ҷиноятҳо ба муқобили оила ва ноболиғон аз чор категорияи ин ҷиноятҳо иборат мебошанд:

1. Категорияи ҷинояти начандон вазнин ба муқобили оила ва ноболиғон: қисми 1 моддаи 165, қисми 1 моддаи 166, моддаҳои 168, 169, 170, 171, қисми 1 моддаи 173, моддаҳои 174, 176, 177 ва 178 КҶ ҚТ;

2. Категорияи ҷинояти дараҷаи миёна ба муқобили оила ва ноболиғон: қисмҳои 2 ва 3 моддаи 165, қисмҳои 2 ва 3 моддаи 166, қисмҳои 1 ва 2 моддаи 171, қисми 2 моддаи 173, қисми 1 моддаи 175 КҶ ҚТ;

3. Категорияи ҷинояти дараҷаи вазнин ба муқобили оила ва ноболиғон: қисми 4 моддаи 165, қисмҳои 1 ва 2 моддаи 167, қисми 2 моддаи 175 КҶ ҚТ;

4. Категорияи ҷинояти дараҷаи махсусан вазнин ба муқобили оила ва ноболиғон: қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ.

§ 2. Ҷиноятҳо ба муқобили оила

Дузанагӣ ё серзанагӣ

Дузанагӣ ё серзанагӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 170 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 170 КҶ ҚТ дузанагӣ ё серзанагӣ ин бо ду ё якчанд зан зиндагӣ қардан бо пешбарии хоҷагии умумӣ, этироф мешавад.

Асоси ҳуқуқии моддаи мазкур, моддаи 33 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки тибқи сарҳати сеюми он “бисёрникоҳӣ манъ аст”.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 14 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ақди никоҳ байни шахсоне, ки яке аз онҳо дар никоҳи дигари ба қайдгирифташуда қарор дошта бошад, манъ аст.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаи 170 КҶ ҚТ на танҳо бо ду зан ё бештар аз он ақди никоҳ бандад, фаро мерасад. Он аз замони ҳатто бо пешбарии хоҷагии умумӣ бо ду ё зиёда зан низ, фарорасида эътироф мешавад.

Объекти ҷинояти дузанагӣ ё серзанагӣ – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир намудани он, манфиатҳои зан ҳамчун аъзои оила поймол қарда

мешавад. Аз ин бар меояд, ки манфиатҳои зан ҳамчун аъзои оила объекти ин ҷиноят баромад мекунад. Дар ҷой доштани дузанагӣ ва серзанагӣ, яъне бо ду ё якчанд зан зиндагӣ кардан бо пешбарии хоҷагии умумӣ, дар тартибу низоми муносибатҳои оилавӣ – никоҳие, ки аз тарафи давлат муқаррар шудаанд, бесомониҳо ҳукмфармо мешавад. Солимии оила коста мегардад, ки ин боис мегардад ба костагии ҷомеа.

Ҳамчунин, тибқи талаботи қисми 3 моддаи 32 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, зану шавҳар вазифадоранд, ки муносибатҳои худро дар оила дар асоси эҳтирому кўмаки якдигарӣ ба роҳ монанд, барои таҳкими оила мусоидат намоянд, ба неқӯаҳволи ва рушду камоли фарзандонашон ғамхорӣ кунанд.

Дар натиҷаи ҷой доштани дузанагӣ ё серзанагӣ, аз сабр намудани азоби рӯхиву ҷисмонӣ то ба “аз рашку бадбинӣ” содир намудани худкушӣ, лату кўб, расонидани дараҷаҳои гуногуни зарар ба саломатӣ ва ҳатто одамкушӣ боис гардидани аз имкон дур нест. Ҳамин тавр, А. (мард) санаи 27.07.1997 бо шаҳрванд Қ. (зан) оиладор шуда, муносибатҳои оилавиашонро ба расмият дароварда, аз зиндагии якҷояшон соҳиби панҷ фарзанд гардидаанд. Дар ин давра, А. бар хилофи моддаи 33 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бисёрникоҳиро манъ мекунад, амал карда, 08.10.2011 тибқи никоҳи муслмонӣ шаҳрванд Г – ро ҳамчун зани дуюм ба никоҳи худ дароварда, бо пешбарии хоҷагии умумӣ зиндагӣ кардааст. Ҳамин тавр, А. аз соли 2011 то ин ҷониб (соли 2013) бо ду зан, яъне бо Қ. ва Г. бо пешбарии хоҷагии умумӣ зиндагонӣ кардааст. Ғайр аз ин, дар давраи зиндагонии якҷояшон, А. бо зани дуюмаш Г. мунтазам муноқиша карда, ўро зери азобу укубат қарор медодааст. Ҷунончи, А 25.06.2012 тахминан соати 18:00 бо Г. муноқиша намуда, бо дасту пояш дар миён, сар ва дигар қисмҳои бадани ў мезанад, ки дар натиҷаи таҳлили тиббӣ – судӣ таҳти №3890 аз 26.06.2012 Г. ҷароҳати ҷисмонӣ гирифтааст. Ғайр аз ин, А. санаи 30.06.2012 тахминан соати 22:00 ба ҳонаи Г. омада, бе ягон асос бо ў ҷангу ҷанҷол намуда, бо истифодаи дастанаи ўро тела дода, аз мўйи сараш кашида бо таҷҳизоти идоракунандаи телевизор (пулт) дар қисмати пешонии сараш задааст, ки дар натиҷа тибқи хулосаи экспертизаи тиббӣ – судӣ таҳти №3977 аз 01.07.2012 ҷароҳати ҷисмонӣ гирифтааст. Ҳамчунин, А. ҷандин маротиба Г – ро дашномҳои кабеҳ карда зери лату кўб қарор додааст. Ҳамин тавр, Суди

ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе кирдори А – ро бо моддаи 170 ва банди «в» қисми 2 моддаи 117 КҶ ҚТ бандубаст намудааст¹³⁴.

Дузанагӣ ё серзанагӣ рӯзмарратарин масоили чомаевӣ дар каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Тарафи объективии ҷинояти дузанагӣ ё серзанагиро кирдор дар шакли ҳаракатҳои гуногуне ташкил медиҳанд, ки ҳамаи онҳо дар якҷоягӣ ифодакунандаи бо ду ё бештар аз он зан зиндагӣ қардан бо пешбарии хочагии умумиро мебошанд. Як рӯз бо яке будан ва дигар рӯз бо дигаре будан, аз музди меҳнати моҳонааш ба ҳардуи зан масраф қардан ва ба инҳо монанд. Дар аксари ҳолатҳои таҷриба, бо як зан тибқи талаботи моддаи 10 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар мақомоти давлатии сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ақди никоҳ баста мешавад. Дигар боқимонда зан бо тариқи талаботи динӣ ақди никоҳ баста мешавад. Агар, субъекти ин ҷиноят бо ду ё бештар аз он зан бе бақайдгирӣ дар мақомоти давлатии сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ никоҳ баста бошад ҳам, таркиби ҷинояти мазкурро ташкил медиҳад.

Тарафи субъективии ҷинояти дузанагӣ ё серзанагиро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Шаҳс дарк менамояд, ки дар натиҷаи соҳиби зани дуҷум ва ё якчанд зан гаштан, ҳаёти маънавӣ ва моддӣ оилаи қонуниашро дар як ҳолати вазнин ва ноговор гузошта истодааст, оқибатҳои ин кирдорашро пешбинӣ менамояд ва хоҳони он аст. Дар баъзе ҳолатҳо зани яқум барои гирифтани зани дуҷум ё бештар аз он розӣ мебошад. Розӣ будан ё набудани занҳо барои бандубасти ин ҷиноят аҳаммият надорад. Ба истисно аз ҳолате, ки аз тарафи суд як зан бо фарзандонаш дар хонаи собиқ шавҳараш масқун қарда шавад ва шавҳараш ҳамчун алимент барои фарзандонаш кӯмак кунад ва ба ин ҳолат алоқаманд.

Таркиби ин ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи бурдани хочагии умумӣ бо ду ё бештар аз он зан, хотимаёфта эътироф мешавад.

Субъекти ин ҷиноят шахси воқеии ҷинсаш марди муқаллафе эътироф мешавад, ки ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст. Аз рӯи талаботи назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ, субъекти ин ҷиноят махсус – танҳо мард баромад мекунад, ки бо як зан никоҳ баста зану шавҳар мебошанд ва бо зани дигар бо пешбарии хочагии умумӣ зиндагӣ қарда, зану шавҳар мебошанд.

Аз замони қабули КҶ ҚТ аз 21 майи 1998 номи моддаи 170 – и он “Бисёрникоҳӣ” буд. Аз сабабе, ки субъекти ин ҷи-

¹³⁴ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятӣ № 1 – 266/2013

ноят мард аст ва истилоҳи “Никоҳ” ҳам ба зан ва ҳам ба мард тааллуқ дорад, 10 декабри соли 1999 бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тағйиру иловаҳо ба ҚЧ ҚТ” тахти № 877 номи ин ҷиноят аз “Бисёрникоҳӣ” ба “Дузанагӣ ё серзанагӣ” иваз карда шуд. Ин тағйирот воқеӣ мебошад, зеро урфу одат, талаботи дини мубини Ислоҳ (дигар динҳои амалкунанда низ) ба занҳои Тоҷикистон иҷозати бо ду ё бештар аз он мард никоҳ карданро бо пешбарии хоҷагии умумӣ иҷозат намендиданд.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дузанагӣ ё серзанагӣ, наҷандон вазнин эътироф карда мешавад, зеро дар санксияи моддаи 170 ҚЧ ҚТ чунин омадааст: бо ҷарима ба андозаи аз як ҳазор то ду ҳазор нишондиханда барои ҳисобҳо ё бо корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад. Намуди санксия алтернативӣ мебошад, зеро се намуди ҷазоро ҳамчун ҷазои асосӣ пешниҳод намуда истодааст, ки суд яке аз онҳоро интихоб мекунад.

Иваз намудани тифл

Иваз намудани тифл ҳамчун ҷиноят дар моддаи 171 ҚЧ ҚТ муқаррар гардидааст. Ин модда аз ду қисм иборат мебошад. Дар қисми 2 ин модда иваз намудани тифлро бо мақсади ғаразнок ё ниёти дигари қабех муқаррар кардааст. Иваз намудани тифл дар моддаи 129 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 пешбинӣ гардида буд.

Ҳамин тавр, Конвенсияи СММ “Оид ба ҳуқуқи кӯдак” аз 20 ноябри соли 1989 дар моддаи 9 муайян кардааст, ки “Давлатҳои аъзо таъмин менамоянд, ки кӯдак хилофи хоҳишаш аз волидайнӣ худ ҷудо карда шавад, ба истиснои ҳолатҳои, ки мақомоти салоҳиятдор тибқи қарори суд мутобиқи қонун ва расмиёти истифодашаванда муқаррар менамоянд, ки чунин ҷудокуни ба манфиати кӯдак хоҳад буд. Чунин муқаррарот метавонад дар ин ё он ҳолати мушаххас зарур шавад, масалан, ҳангоме ки волидайн ба кӯдак муносибати дурушт мекунад ё ба ӯ ғамхорӣ намекунад ё ҳангоме ки волидайн ҷудо зиндагӣ мекунад ва дар мавриди ҷойи истиқомати кӯдак қарор қабул намудан зарур мебошад”. Моддаи 7 ин Конвенсия муқаррар намудааст, ки кӯдак ҳақ дорад волидайнӣ худро донад ва ба ғамхорӣ онҳо ҳуқуқ дорад.

Тибқи муқаррароти моддаи 55 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон “ҳар кӯдак ҳуқуқ дорад, ки дар оила зиндагӣ кунад ва

тарбия гирад. Кӯдак ба ғамхории падару модар, таъмини манфиатҳояш, рушду такомули ҳамаҷониба, эҳтироми шаъни инсонии худ ҳуқуқ дорад”.

Дар натиҷаи содир намудани ҷинойти мазкур, на фақат манфиатҳои кӯдак поймол карда мешаванд, инчунин манфиатҳои оила ҳамчун ҷузъи хурди ҷамъият, поймол карда мешаванд. Маҳз бо ин муқаррарот, **объекти иваз намудани тифл** – муносибатҳои муҳими ҷамъиятии бо қонунгузории ҷинойтӣ ҳифзшавандае, ки манфиатҳои оила ва кӯдакро таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидаҳои гуногун ҷиҳати муқаррар кардани объекти ҷинойти иваз намудани тифл ҷой доранд. А.Н. Красиков эътироф менамояд, ки объекти ин ҷинойт ҳуқуқи тифл вобаста ба воя расидан ва тарбия гирифтани дар оилаи воқеии худ, эътироф мешавад. Танҳо ба сифати объекти иловагӣ, ӯ ҳуқуқи волидайн ё шахсони онҳоро ивазкунанда ҷиҳати ба воя расонидан ва тарбияи кӯдак, эътироф менамояд¹³⁵. Л.Д. Гаухман эътироф менамояд, ки объекти ҷинойти мазкур муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки озодии шахсии тифл ва манфиатҳои оиларо таъмин мекунад, ташкил медиҳад¹³⁶. А.Е. Якубов низ зикр менамояд, ки объекти ҷинойти иваз намудани тифл ҳуқуқи кӯдак ба озодии ӯ эътироф мешавад¹³⁷. Аз ақидаи ин олимони маълум аст, ки онҳо дар мадди аввал манфиатҳои тифли бегонаро ҳамчун объекти ин ҷинойт эътироф намудааст. Бояд ёдрас намуд, ки дар натиҷаи иваз гардидани тифл, аз ҳама бештар манфиатҳои дигар аъзоёни оила поймол карда мешаванд. Волидайн, маҳз барои ҳамон кӯдаки худ бо ҷи қадар орзуву ниятҳои неқ ба таваллуд гардидани ӯ мусоидат намудаанд. Барои волидайн аҳаммият надорад, ки кӯдаки онҳо писар аст ё духтар – аз фарзанди дигар кас азизтар аст.

Бинобар гуфтаҳои боло, объекти ин ҷинойт инқишофи муътадилӣ муносибатҳои оилавӣ, нигоҳдоштани муносибатҳои

¹³⁵ Красиков А. Н. Преступления против личности. Саратов, 1999. С. 172.

¹³⁶ Уголовное право. Особенная часть. Под общ. ред. Л.Д. Гаухмана и проф. С.В. Максимова. М., 2003. С. 58; Уголовное право России: Общая и Особенная: учебник / Под ред. В.К. Дуюнова. 2-е изд. М., 2009. С. 390; Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. Конспект лекций / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. М., 2002. С. 63.

¹³⁷ Курс уголовного права. Т. 3: Особенная часть // Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комисарова. М., 2002. С. 375-376.

хешу таборӣ ва хунии кӯдаки навзод баҳисоб меравад. Аксари олимон ҷонибдори ҳамин ақида ҳастанд¹³⁸.

Иваз намудани тифл, чун қоида, метавон, бевосита баъди таваллуд дар таваллудхона ҷой дошта бошад. Ҳолатҳои иваз намудани кӯдаки навзоде, ки дар ҷойҳои ҷамъияти беназорат гузошта шудааст, имконпазир аст. Мисол, дар аробачаи бачагона, дар кӯча ё ки дар мағоза. Иваз намудан дар гирифтани тифли бегона ва иваз намудани он ба дигараш ифода меёбад.

Тарафи объективии иваз намудани тифлро кирдор дар шакли ҳаракат ташкил медиҳад. Он ҳаракатҳое, ки баҳри иваз намудани тифл равона шудаанд, эътироф мешавад.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, он аз лаҳзаи иваз намудани тифл ба тифли дигар хотимаёфта эътироф мешавад ва дар натиҷа субъекти ҷиноят ба тифли дигар ихтиёрдориро пайдо мекунад. Баъзе олимон эътироф менамоянд, ки ин ҷиноят аз лаҳзаи тасдиқ шудани иваз гардидани тифл, хотимаёфта эътироф мешавад ва то тасдиқ нагардад, ки тифл ба тифли дигар иваз нагардидааст, ҷиноят хотимаёфта ҳисобида намешавад¹³⁹. Аммо, моҳияти моддаи мазкур эътироф менамояд, ки ин ҷиноят аз лаҳзаи аз тарафи волидайнӣ тифл эътироф намудани тифл чун фарзанди худ, хотимаёфта ҳисобида мешавад, ҳол он ки тифли онҳо бо дигар тифл иваз карда шудааст.

Тарзи содир намудани ин ҷиноят барои фарқ кардани он аз дигар ҷиноятҳои ба ҳам монанд аҳаммияти муҳим дорад. Иваз намудани тифл бояд бо тарзи пинҳонӣ содир карда шавад¹⁴⁰. Ҳолатҳое, ки тарзи содир намудани иваз намудани тифлро ба тифли дигар ифода мекунад, И.К. Дзугев чунин тасниф намулдааст:

1. Волидайнӣ ҳарду тифли бо ҳам ивазшаванда бохабар намешаванд, ки тифли онҳо бо ҳам иваз карда шудаанд, агар ин кирдорро шахсе содир намуда бошад, ки волидайнӣ ягон ин тифлҳо эътироф намешавад;

2. Волидайнӣ тифли ивазшаванда ба дигар тифл оид ба ин ҳолат хабардор намешаванд, ки ин амал аз тарафи волидайнӣ дигар тифли бо ин тифл ивазшаванда амалӣ карда мешавад;

¹³⁸ Полный курс уголовного права: в 5 т. / Под ред. А.И. Коробеева. Т. II: Преступления против личности. СПб., 2008. С. 655; Пудовочкин Ю.Е. ответственность за преступления против несовершеннолетних. СПб., 2002. С. 160-161.

¹³⁹ Уголовное право. Особенная часть / Под ред. А.И. Раго. М., 1996. С. 106.

¹⁴⁰ Энциклопедия уголовного права. Т. 17. Преступления против семьи и несовершеннолетних. СПб, 2011. С. 223; Пудовочкин Ю.Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних. СПб., 2002. С. 162.

3. Модари (падари) тифл бе огоҳии падари (модари) ҳамин тифл, онро бо дигар тифл иваз мекунад¹⁴¹.

Тарзи содир намудани ҷиноят, иваз намудани тифлро аз одамрабой нисбати шахси баръало ноболиғ, ки дар банди «д» қисми 2 моддаи 130 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидааст, ҷудо мекунад. Одамрабой бо роҳи пинҳонӣ, ошкоро, фиреб, суиистифодаи боварӣ, истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ содир карда мешавад. Иваз намудани тифл бошад, танҳо бо роҳи пинҳонӣ содир карда мешавад. Ҳам одамрабой нисбати шахси баръало ноболиғ ва ҳам иваз намудани тифл, кӯдак аз ҳуқуқи бо волидайн будан маҳрум мегардад, вале дар одамрабой нисбати шахси баръало ноболиғ мисли иваз намудани тифл, ба ҷойи тифл дигар тифл гузошта намешавад.

Тарафи субъективии ин ҷиноят бо қасди бевосита содир карда мешавад. Шахс дарк менамояд, ки як кӯдакро бо дигар кӯдак иваз намуда истодааст ва хоҳони он аст. Иваз намудани тифл аз беэҳтиётӣ, ҷавобгарии ҷиноятиро бо моддаи 171 КҶ ҚТ ба миён намеорад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст. Ба сифати он метавонанд волидайн тифл, кормандони муассисаҳои таълимӣ ё муассисаҳои кӯдакона баромад кунанд.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 171 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна мебошад.

Қисми 2 моддаи 171 КҶ ҚТ иваз намудани тифлро бо ҳолати вазнинкунандаи ҷазо муқаррар намудааст, ки он бо аломатҳои иловагии тарафи субъективии ҷиноят вобастагӣ дорад: бо мақсади ғарзнок ё нияти дигари қабех содир шудааст.

“Ғарз” чун нишонаи ҳатмии тарафи субъективии иваз намудани тифл дар қисми 2 моддаи 171 КҶ ҚТ, ҳамчун кӯшиши субъекти ҷиноят барои дастрас намудани ғайриқонунии моддӣ дар шакли маблағ ё дигар ашёҳои қимматбаҳо, фаҳмида мешавад¹⁴².

“Нияти қабех” ҳамчун нишонаи ҳатмии тарафи субъективии иваз намудани тифл дар қисми 2 моддаи 171 КҶ ҚТ, муқаррароти ягонро доро набуда, он аз ҳолати бавуқӯъомада ва арзишҳои ҷамъиятӣ, баҳо дода мешавад. Д.П. Котов нияти қабехро ба муно-

¹⁴¹ Дзуцев И. К. Совершенствование практики применения уголовно-правовых норм о защите семьи и детства. М., 2004. С. 15.

¹⁴² Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой. Изд-во "Зерцало" Москва, 1998. С. 343.

сибатхое, ки хусусияти гуногун доранд, баҳо додааст. Мисол, муносибатҳои сиёсӣ (бадбинии гурӯҳӣ, қасос аз тарафи гурӯҳи истисморкунанда ва ғайра), динӣ (хусусияти хуруфотпарастӣ), ҳамчунин хусусияти шахсидошта (қасос, бахилӣ, бадбинӣ, рашк ва ба инҳо монанд)¹⁴³.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 171 КҶ ҚТ пешбиниғардида дараҷаи миёна мебошад.

Писархондии (духтархондии) ғайриқонунӣ

Писархондии (духтархондии) ғайриқонунӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 172 КҶ ҚТ муқаррар ғардидааст ва аз як қисм иборат мебошад. Тибқи муқаррароти диспозитсияи ин модда, писархондии (духтархондии) ғайриқонунӣ ин ҳаракати ғайриқонунӣ дар мавриди писархондии (духтархондии) кӯдак, ба парасторӣ (таҳти васоят) додани онҳо ё додани онҳо ба тарбияи оилаи шаҳрвандон, ки бо мақсадҳои ғаразнок ё бо ниятҳои дигари қабҳ анҷом дода шудааст, фаҳмида мешавад.

Конвенсияи СММ «Оид ба ҳуқуқи кӯдак», ки онро Ҷумҳурии Тоҷикистон 26-уми июни соли 1993 ба имзо расонидааст, манфиатҳои кӯдакero, ки муваққатан ё доимӣ аз муҳити оилавии худ маҳрум карда шудааст ё кӯдаке, ки ба манфиати шахсии худаш наметавонад дар чунин муҳит бимонад, ҳифз намудааст. Тибқи талаботи моддаи 20 ин Конвенсия, “кӯдаке, ки муваққатан ё доимӣ аз муҳити оилавии худ маҳрум карда шудааст ё кӯдаке, ки ба манфиати шахсии худаш наметавонад дар чунин муҳит бимонад, ба ҳимоя ва кӯмаки махсусе, ки давлат пешкаш менамояд, ҳуқуқ дорад. Давлатҳои аъзо мутобиқи қонунгузориҳои миллии худ тарзи дигари нигоҳубини чунин кӯдакро таъмин менамоянд. Чунин нигоҳубини метавонад, аз ҷумла, аз инҳо иборат бошад, таҳвил ба тарбия, «кафолат» тибқи ҳуқуқи исломӣ, фарзандхондкунӣ ё, дар мавриди зарурат, ҷойгиронӣ дар муассисаҳои дахлдори нигоҳубини кӯдак. Ҳангоми баррасии шаклҳои иваз намудани нигоҳубини кӯдак ба эътибор гирифтани матлубияти анъанавӣ тарбияи кӯдак ва асли этникӣ, мансубияти динӣ ва фарҳангӣ ва забони модарии ӯ зарур аст”.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 21 Конвенсияи СММ «Оид ба ҳуқуқи кӯдак», давлатҳои аъзо, ки мавҷудияти системаи фарзанд-

¹⁴³ Колмакова О.С. Преступления, посягающие на права ребенка в сфере семейных отношений: Дисс. ... канд. юр. наук. Москва, 2015. С. 95.

хондкуниро эътироф ва ё ичозат медиҳанд, таъмин менамоянд, ки манфиатҳои аввалиндараҷаи кӯдак пеш аз ҳама ба инобат гирифта шаванд ва онҳо:

а) таъмин менамоянд, ки фарзандхондкунӣ кӯдак танҳо аз ҷониби ҳокимияти салоҳиятдоре ичозат дода шавад, ки мутобиқи қонуну расмиёти истифодашаванда ва дар асоси тамоми иттилооти дақиқи марбут ба парванда онҳо муайян менамоянд, ки фарзандхондкунӣ бинобар мақоми кӯдак нисбати волидайн, ҳешовандон ва сарпарастони қонунӣ имконпазир аст ва агар зарур бошад, шахсонӣ манфиатдор розигии масъулиятноки худро барои фарзандхондкунӣ дар асоси чунин машварате, ки метавонад зарур бошад, додаанд;

б) эътироф менамоянд, ки фарзандхондкунӣ дар дигар кишвар метавонад ҳамчун усули алтернативии нигоҳубини кӯдак арзёбӣ гардад, агар кӯдак натавонад ба тарбия дода шавад ё дар оилае ҷой карда шавад, ки метавонад тарбия ё фарзандхондкунӣ онро таъмин намояд ва агар таъмини ягон нигоҳубини муносиб дар кишвари асли кӯдак ғайриимкон бошад;

с) таъмин менамоянд, ки дар сурати фарзандхондкунӣ кӯдак дар дигар кишвар ҳамон кафолатҳои истифода шаванд, онҳо нисбати фарзандхондкунӣ дар дохили кишвар истифода мегарданд;

д) тамоми тадбирҳои заруриро меандешанд, то ки дар сурати фарзандхондкунӣ дар дигар кишвар ҷойгиронии кӯдак боиси ба даст овардани фоиди беасоси молиявӣ аз ҷониби шахсонӣ ба ин қор вобаста нагардад;

е) дар ҳолатҳои зарурӣ барои ноил гаштан ба мақсадҳои ин модда бо роҳи бастанӣ шартнома ё созишномаҳои дучониба ва бисёрҷониба мусоидат менамоянд ва дар ин замина кӯшиш мекунанд, ки ҷойгиронии кӯдак дар дигар кишвар аз ҷониби ҳокимият ё мақомоти салоҳиятдор анҷом дода шавад.

Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои ҷамъиятиро дар самти фарзандхондӣ кӯдакдор дар асоси боби 19, моддаҳои 125-146 ба танзим медиҳад ва ҳар амале, ки хилофи муқаррароти ин моддаҳои қонунгузори бошанд, ғайриқонунӣ эътироф мешаванд.

Қисми 1 моддаи 125 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, ки фарзандхондӣ шакли афзалиятноки ҷобачокунӣ кӯдакони бе парастории падару модар монда мебошанд.

Фарзандхондӣ нисбати кӯдакони ноболиғ танҳо манфиатҳои онҳо, ҳамчунин бо дарназардошти имконияти инкишофи пурраи ҷисмонӣ, руҳӣ, маънавӣ ва ахлоқии кӯдак иҷозат дода мешавад.

Тибқи муқаррароти қисми 1 моддаи 126 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, парвандаҳои фарзандхондӣ дар суд бо иштироки мақомоти васојату парасторӣ баррасӣ мегардад. Тибқи қисми 2 моддаи зикргардида, субъекти муроҷиат ба суд шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудаанд. Онҳо метавонанд суди маҳалли истиқомати кӯдаки ба фарзандхондӣ қабулшаванда ё суди маҳалли истиқомати худро барои аризадиҳӣ интихоб намоянд. Аммо, дар таҷрибаи судӣ натавонанд муроҷиати шаҳрвандони ҷумҳурӣ, балки муроҷиати хориҷиён дар бораи ба фарзандхондӣ қабул кардани кӯдакони ҷумҳурӣ маълум аст. Асоси муроҷиати хориҷиён оид ба ин масъала талаботи моддаи 21 Конвенсияи СММ «Оид ба ҳуқуқи кӯдак» мебошад.

Тибқи муқаррароти Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби писархондӣ (духтархондӣ) бояд ба чунин талаботи ҳатмӣ ҷавобгӯ бошад:

1. Фарзандхондӣ дар асоси аризаи шахсоне (шахсе), ки кӯдакро ба фарзандӣ қабул кардан мехоҳанд, аз тарафи суд расмӣ карда мешавад (қисми 1 моддаи 126);

2. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо интиҳоби худ ба суди маҳалли истиқомати кӯдаки ба фарзандхондӣ қабулшаванда ё ба суди маҳалли истиқомати худ барои ба фарзандхондӣ гирифтани кӯдак ариза медиҳанд (қисми 2 моддаи 126);

3. Парвандаҳои фарзандхондиро суд ба тартиби муроҷиати махсус баррасӣ менамояд (қисми 1, моддаи 126);

4. Парвандаҳои фарзандхондӣ дар суд бо иштироки мақомоти васојату парасторӣ ва прокуратура баррасӣ мегардад (сарҳати 2, қисми 1 моддаи 126);

5. То аризаи фарзандхондиро баррасӣ намудани суд мақомоти васојату парасторӣ вазифадоранд шароити зиндагии шахсоне, ки хоҳиши ба фарзандхондӣ қабул кардани кӯдакро дорад, санҷида, муайян кунанд, ки фарзандхондӣ ба манфиати кӯдак аст ё не, оё барои фарзанд хондан монеае ҳаст, инчунин муносибати кӯдак ба фарзандхондӣ ва фикри ӯро барои ба фарзандхондӣ қабул шуданаш муайян намуда, ҳулосаҳояшонро дар хусуси имконияти фарзандхондӣ ба суд пешниҳод намоянд (қисми 3 моддаи 126);

6. Мақомоти васојат ва парасторӣ вазифадоранд ба шахсоне (шахсе), ки кӯдакро ба фарзандхондӣ қабул мекунанд, дар бораи саломати кӯдак маълумот диҳанд (сарҳати 2, қисми 3 моддаи 126);

7. Суд вазифадор аст, ки дар давоми се рӯзи баъди эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳалнома дар бораи фарзандхондӣ ба мақоми сабти асноди ҳолати шахрвандии маҳалли қабули ҳалнома иқтибоси ин ҳалномаро фириштад (сарҳати 3, қисми 5 моддаи 126);

8. Фарзандхонд шудани кӯдак бояд мувофиқи тартибе, ки барои сабти асноди ҳолати шахрвандӣ муқаррар гардидааст, дар мақомоти сабти асноди ҳолати шахрвандӣ ба қайди давлатӣ гирифта шавад (сарҳати 2, қисми 5 моддаи 126);

9. Ба фарзандхондӣ қабул кардан танҳо аз тарафи шахрвандони ба балоғатрасидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дода мешавад (қисми 1 моддаи 127);

10. Шахсони зерин ба фарзандхондӣ қабул кардан ҳуқуқ надоранд (қисми 1 моддаи 127):

- чойи муайяни истиқомат надоранд;
- ҳангоми фарзандхондӣ барои содир кардани ҷинояти қасдона доғи судӣ доранд;
- суд барои содир намудани ҷиноят нисбати онҳо чораи маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ таъйин кардааст;
- суд онҳоро ғайриқобили амал ё қобилияти амалашон маҳдуд эътироф намудааст;
- зану шавҳаре, ки суд яке аз онҳоро ғайриқобили амал ё қобилияти амалаш маҳдуд эътироф намудааст;
- суд онҳоро аз ҳуқуқи падару модар маҳрум сохтааст ё ҳуқуқи падару модарро маҳдуд кардааст;
- ба сабаби иҷрои ғайриқаноатбахши уҳдадорӣҳои бо қонун ба зиммашон гузошташуда аз вазифаи васӣ ё парасторӣ дур карда шудаанд;
- қаблан фарзандхонд доштанду вале фарзандхондӣ бо гуноҳи онҳо аз ҷониби суд бекор карда шудааст;
- аз сабаби беморӣ наметавонанд ҳуқуқи падару модарро амалӣ намоянд.

1. Шахсоне, ки байни худ никоҳ надоранд, наметавонанд ҳамон як кӯдакро муштаракан ба фарзандхондӣ қабул кунанд (қисми 3 моддаи 127);

2. Фарқияти синну соли шахси ба фарзандхондӣ қабулкунанда, ки оиладор нест ва фарзандхондшаванда бояд аз шонздаҳ сол кам набошад (ба истиснои падарандар (модарандар)) (қисмҳои 1 ва 2 моддаи 128);

3. Барои фарзандхондӣ кӯдак розигии падару модари кӯдак зарур аст. Дар сурати фарзандхондӣ кӯдаки падару модари ноболиғи ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида инчунин розигии падару

модар, васиён ва парасторони онҳо ва дар сурати набудани падару модар ё васиён (парасторон) розигии мақоми васоюту парасторӣ зарур аст (қисми 1 моддаи 129);

4. Розигии падару модар барои фарзандхондии кӯдаконашон бояд дар аризаи тасдиқнамудаи идораи наториалии давлатӣ ё маъмурияти муассисае, ки кӯдаки бе парастории падару модар монда дар он қарор дорад, мақоми васоюту парастории маҳалли фарзандхондӣ сурат мегирад ё маҳалли истиқомати падару модар ифода ёбад ё бевосита дар суд хангоми фарзандхондӣ баён карда шавад (сархати 2 қисми 1 моддаи 129);

5. Мақомоти васоюту парасторӣ дар мавриди мутобиқати фарзандхондӣ ба манфиати кӯдак хулосаи худро ба суд пешниҳод менамоянд. Дар сурати аз ҷониби падарандари (модарандари) кӯдак ба фарзандхондӣ қабул кардани ӯ чунин хулоса талаб карда намешавад (қисми 3 моддаи 129);

6. Барои фарзандхондии кӯдаконе, ки тахти васоят (парасторӣ) қарор доранд, розигии хаттии васии (парасторӣ) онҳо зарур аст. Суд ҳуқуқ дорад ба манфиати кӯдак бе розигии ин шахсон, дар хусуси фарзандхондӣ ҳалнома қабул намояд. (қисмҳои 1 ва 2 моддаи 131);

7. Барои фарзандхондии кӯдаконе, ки бе парастории падару модар монда, дар муассисаҳои дахлдори тарбиявӣ тиббӣ, муассисаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва муассисаҳои дигари ба ин монанд қарор доранд, розигии хаттии роҳбари ин муассиса зарур аст. Суд ҳуқуқ дорад ба манфиати кӯдак бе розигии ин шахсон, дар хусуси фарзандхондӣ ҳалнома қабул намояд. (сархати 2 қисми 1 ва қисми 2 моддаи 131);

8. Барои фарзандхондӣ намудани кӯдаке, ки ба синни даҳсолагӣ расидааст, фаҳмидани фикри ӯ лозим аст. Агар кӯдак то додани ариза дар бораи фарзандхонд шуданаш дар оилаи шахси ӯро ба фарзандхондӣ гиранда зиндагӣ карда, ӯро падар ё модари худ шуморад, фарзандхондӣ метавонад ба таври истисно, бе назардошти фикри фарзандхондшаванда сурат гирад (қисмҳои 1 ва 2 моддаи 132);

9. Ҳангоми кӯдакро ба фарзандхондӣ қабул кардани яке аз ҳамсарон, агар кӯдакро зану шавҳар якҷоя ба фарзандхондӣ қабул накунанд, розигии ҳамсари дигар зарур аст. Агар зану шавҳар муносибатҳои оилавиرو қатъ намуда, зиёда аз як сол ҳамроҳ зиндагӣ накунанд ва ҷойи истиқомати ҳамсари дигар маълум набошад, розигии ӯ барои фарзандхондӣ зарур нест (қисмҳои 1 ва 2 моддаи 133).

Дар сурати риоя нашудани талаботи муқарраркардаи қонунгузори оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, он ғайриқонунӣ эътироф гардида намумкин аст. Дар ҳолатҳое, ки ҳалномаи фарзандхондӣ ба ҳуҷҷатҳои қалбаки асос ёфта бошад ё фарзандхондӣ қалбаки бошад, пас безътибор доништа мешавад.

Дар ҳолате, агар бо мақсадҳои расмӣ гардонидани фарзандхондӣ ғайриқонунӣ ҳуҷҷатҳои қалбаки тартиб дода шаванд, кирдор бояд дар маҷмӯъ мувофиқи моддаҳои 172 ва 340 КҶ ҚТ баҳо дода мешавад.

Объекти ҷинояти мазкур – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки манфиатҳои оила ва ноқилгонро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур дар ҳаракатҳои ғайриқонунӣ ифода мегардад, яъне дар ҳудуди диспозитсияи моддаи 172 КҶ ҚТ дар шакли “ҳаракат” содир гардидани кирдор, ишора гардидааст.

Тарафи субъективии ҷинояти писархондӣ (духтархондӣ) ғайриқонуниро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Шахси гунаҳгор дар қасди менамояд, ки тартиби муқарраркардаи фарзандхондӣ, супурдани қўдакони тахти васоияту парасториро вайрон менамояд ва ҳаминро меҳавад.

Нишонаи ҳатмии тарафи субъективии ин ҷиноят дар «мақсадҳои ғаразнок» ё «ниятҳои дигари қабех» ифода мегардад. Агар писархондӣ (духтархондӣ) ғайриқонунӣ бе «мақсадҳои ғаразнок» ё «ниятҳои дигари қабех» содир шуда бошад, пас таркиби ин ҷиноят ҷой надорад.

Ангезаи ҷиноят ғараз аст, яъне қўшиши қабул намудани муқофот ё ки манфиатҳои дигари моддӣ барои кирдорҳои ғайриқонунӣ нисбати фарзандхондӣ. Мисол, барои ҳарчӣ зудтар баррасӣ намудани масъалаи фарзандхондӣ бар манфиати қўдак.

Субъектҳои ҷинояти мазкур шахсонро эътироф карда мешаванд, ки дар қонунигардонии фарзандхондӣ масъуланд.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи ҷинояти дар моддаи 172 КҶ ҚТ пешбини гардида дараҷаи миёна мебошад.

Ифшои сирри писархондӣ (духтархондӣ)

Ифшои сирри писархондӣ (духтархондӣ) ҳамчун ҷиноят дар моддаи 173 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат мебошад.

Ифшои сирри писархондӣ (духтархондӣ) – ин бидуни ихтиёри шахси фарзандхонда, ки аз ҷониби шахсе, ки воқеияти писархон-

ди́ро (духтархонди́ро) ҳамчун сирри хизматӣ ё касбӣ вази́фадор аст ҳифз кунад ё аз ҷониби шахси дигар, агар ин кирдор бо ғараз ё бо дигар ниятҳои қабех содир шуда бошад, фаҳмида мешавад.

Сирри писархондӣ (духтархондӣ) барои зиндагии муқаррарии оила, инкишофи ҳамҷонибаи ноболиғи фарзандхондшуда, нигоҳ доштани оромии шахсоне, ки ҳешу таборони ҳамбатн ба шумор намераванд, зарур аст.

Дар моддаи 139 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати нигоҳ доштани сирри фарзандхондӣ баён карда шудааст ва пешбинӣ менамояд, ки: «Маҳрамияти фарзандхондии кӯдакро қонун муҳофизат мекунад. Судяҳое, ки дар бораи фарзандхондӣ ҳалнома қабул кардаанд ё шахсони мансабдоре, ки сабти давлатии онро анҷом додаанд, инчунин шахсоне, ки ба ҳар тариқи дигар аз фарзандхондӣ огоҳанд, бояд маҳрамияти фарзандхонди́ро нигоҳдоранд. Ин шахсон, ки сирри фарзандхондии кӯдакро бар хилофи иродаи фарзандхондагон фош кардаанд, бо тартиби муқаррарнамудаи қонун ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд». Маҳз аз ҳамин лаҳза, қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳрамияти фарзандхонди́ро ҳамчун муносибати муҳими ҷамъиятӣ ҳифз менамояд. То қабули санади судӣ оид ба фарзандхондӣ, маълумоти воқеӣ дар бораи фарзандхондгирандаҳо ва фарзандхондшавандагон ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшаванда эътироф намешаванд.

Ифшои сирри писархондӣ (духтархондӣ) дар хабардор кардани ҳар гуна шахс дар шакли даҳонӣ ё ки хаттӣ оид ба воқеияти фарзандхондии ягон кас, боз дар маълумотдиҳӣ ба шахси писархондшуда (духтархондшуда) дар бораи он, ки волидони ӯ шахсони фарзандқабулкардагонанд, ифода меёбад.

Ба ҷамъият хавнокии ҷинояти мазкур дар он ифода мегардад, ки ҳангоми ифшои сирри писархондӣ (духтархондӣ) ба ҳолати рӯҳии фарзандхондшуда таъсири манфӣ расонида шуда, имконияти мушкилии муносибати онро бо фарзандхондагон ба миён меорад ва ҳатто ба тарбияи ӯ бетаъсир нахоҳад монд¹⁴⁴.

Объекти ин ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки манфиатҳои оиларо ҷиҳати муътадили фаъолияти он таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Баъзе олимони ҷиҳати муқаррар кардани объекти ин ҷиноят фикр мекунанд, ки танҳо манфиатҳои ноболиғон ҳамчун муноси-

¹⁴⁴ Ткаченко В. И. Преступления против личности. М., 1981. С. 68.

бати бо қонунгузори чиноятӣ хифзшаванда, баромад мекунад¹⁴⁵, ки ин фикри олимон ба мақсади татбиқи моддаи 173 КҶ ҚТ мувофиқат намекунад.

Дар натиҷаи содир кардани ин чиноят на фақат ба манфиати фарзандхондшуда, балки ба манфиатҳои падар, модар, бародарону хоҳарон ва дигар ҳешовандони наздик низ зарар расонида мешавад – имконияти воқеии барҳамхӯрии муносибатҳои хуши қаблии онҳо ҷой дорад.

Тарафи объективии чинояти мазкур дар ҳаракатҳое, ки сирри писархондиرو (духтархондиرو) ифшо мекунад, ифода мегардад. Тарзи ифшо намудани сирри писархондӣ (духтархондӣ) ба бандубасти чиноят аҳаммият надорад. Дар сурати ҳатто ифшо шудани сирри писархондӣ (духтархондӣ) ба як шахс, чиноят содиршуда эътироф мешавад¹⁴⁶, бинобар ин таркиби ин чиноят расмӣ мебошад.

Тарафи субъективии ифшо намудани сирри писархондиرو (духтархондиرو) гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад, яъне шахси гунаҳгор оид ба мавҷуд будани фарзандхондӣ дониста, ин воқеиятро ба муқобили иродаи фарзандқабулқунандагон, дар бораи ин ҳолати ҳуқуқӣ ба дигар шахсон маълумот медиҳад.

Агар, ин чиноят аз ҷониби шахси дигар содир шуда бошад, нишонаҳои факултативии тарафи субъективии чиноят – “ғараз ё дигар ниятҳои қабех” ба сифати нишонаҳои ҳатмии тарафи субъективии ин чиноят баромад мекунад. Агар, сирри писархондӣ (духтархондӣ) аз ҷониби шахси дигар бе “ғараз ё дигар ниятҳои қабех” ифшо гардад, пас таркиби ин чиноятро ташкил намедиҳад. Ба сифати шахсони дигар, ҳешу таборони фарзандқабулқардагон, ҳамсояҳо ва дигарон эътироф карда мешаванд.

Шахсоне, ки сирри хизмати ё ин ки касбиро ошкор месозанд, новобаста аз аломатҳои факултативии тарафи субъективии ин чиноят, ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Субъекти чиноят шахсони вазифадоре мебошанд, ки дар доираи вазияти хизматиашон сирри фарзандхондиرو нигоҳ доранд. Номгуӣи ин субъектон дар моддаи 139 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон номбар гардидаанд:

¹⁴⁵ Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1996. С. 125; Примаченок А.А. Проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних. Мн., 1980. С. 200; Савельева В.С. Уголовная ответственность родителей за злостное уклонение от уплаты алиментов. М., 1982. С. 34.

¹⁴⁶ Колмакова О.С. Преступления, посягающие на права ребенка в сфере семейных отношений: дис. ... канд. юр. наук. М., 2015. С. 125.

1. Судяхое, ки дар бораи фарзандхондӣ ҳалнома қабул кардаанд;

2. Шахсони мансабдоре, ки сабти давлатии онро анҷом додаанд;

3. Шахсоне, ки ба ҳар тариқи дигар аз фарзандхондӣ огоҳанд. Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 173 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 173 КҶ ҚТ ифшои сирри писархондиро (духтархондиро) бо ҳолатҳои вазнинкунанда муқаррар намудааст: агар боиси оқибатҳои вазнин гардида бошад.

Тафовути қисми 1 моддаи 173 КҶ ҚТ аз қисми 2 – уми он, аз рӯи тарафи объективи ҷиноят ба назар мерасад.

Таркиби ҷинояти дар қисми 2 моддаи 173 КҶ ҚТ моддӣ буда, ҷавобгарии ҷиноятӣ бо ин қисм он вақт ҷой дорад, ки агар оқибатҳои вазнин фаро расида бошанд. Ба сифати дигар оқибатҳои вазнин даст ба худкушӣ задан ё ба беморӣ гирифтӣ шудани ҷабрдида ва ба инҳо монанд, баромад карда метавонанд.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 173 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад.

Суиистифода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор

Суиистифода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор ҳамчун ҷиноят дар моддаи 176 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз як қисм иборат мебошад.

Суиистифода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор ин истифодаи васоят ё парасторӣ бо мақсади ғаразнок ё дигар ниятҳои қабех, ҳамчунин дидаю доништа бе назорат ё бе ёрдами зарурӣ гузоштани шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордошта, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахси таҳти васоят ё парастона қарор доштаре ба таври назаррас поймол кардааст, фаҳмида мешавад.

Ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдакон дар ҳолатҳои ғавти падару модар, аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрум кардани онҳо, маҳдуд кардани ҳуқуқи падару модарӣ, ғайри қобили амал эътироф шудани онҳо, беморӣ ва муддати тӯлонӣ ғайриҳозир будани падару модар, саркашии падару модар аз тарбияи фарзандон ё аз ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳо, аз ҷумла ҳангоми аз ҷониби падару модар рад кардани гирифтани кӯдакони худ аз муассисаҳои тарбиявӣ, муассисаҳои таълимӣ ва муассисаҳои ҳифзи

ичтимоии аҳоли ва дигар муассисаҳои ба ин монанд, инчунин ҳолатҳои дигари набудани парастории падару модар, ба зимаи мақомоти васояту парасторӣ гузошта мешавад. Кӯдаконе, ки бе парастории падару модар мондаанд, бояд барои тарбия ба оила (барои фарзандхондӣ), тахти васоят (парасторӣ) супурда шаванд ва дар сурати мавҷуд набудани чунин имконият, тибқи шартнома барои тарбия ба оилаҳои (мураббии) парастор дода шаванд ё дар муассисаҳои кӯдакони یتим ё ҳар навъи муассисаҳо барои кӯдакони бе парастории падару модар монда (муассисаҳои тарбиявӣ, муассисаҳои табобатӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва дигар муассисаҳои ба ин монанд) ҷойгир карда шаванд.

Танҳо шахсони болиғи қобили амал васӣ ва парастор таъйин шуда метавонанд. Васояту парасторӣ барои кӯдакони ноболиғе, ки бе парастории падару модар мондаанд, бо мақсади таъминот, таълиму тарбия, инчунин барои ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои онҳо муқаррар карда мешавад.

Васоят барои ноболиғони то синни чордаҳсола муқаррар карда шуда, парасторӣ бошад, барои ноболиғони аз чордаҳсола то ҳаҷдаҳсола муқаррар гурдидааст.

Тибқи талаботи моддаҳои 56 ва 153 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯдакони тахти васоят (парасторӣ) қарордошта чунин ҳуқуқҳо доранд:

- ҳуқуқи муоширатро ҳешу ақрабони васӣ (парастор) дорад.
- дар ҳолати ғавқулода қарор доштан (ҳангоми дастгир кардан, ба ҳабс гирифтани, дар маҳбас нигоҳ доштан, дар муассисаи тиббӣ будан ва ғайра) мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун барои муошират бо васӣ (парастор) ва дигар ҳешу ақрабони худ ҳуқуқ дорад;
- ба тарбия дар оилаи васӣ (парастор), ғамхорӣ аз ҷониби васӣ (парастор), зиндагии дар як ҷо бо ӯ, ба ғайр аз ҳолатҳои, ки қонунгузории маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намудааст;
- ба таъмини шароити зист, тарбия ва таълим, рушду тақомули ҳамаҷониба ва эҳтироми шаъну эътибори инсонии онҳо;
- ба алимент, нафақа, ёрдампулӣ ва дигар пардохтҳои иҷтимоии ба онҳо тааллуқдошта;
- ба нигоҳ доштани ҳуқуқи моликият ба манзили истиқоматӣ ё ҳуқуқи истифодаи манзили истиқоматӣ ва дар сурати мавҷуд набудани манзили истиқоматӣ ҳуқуқ доранд тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба манзил хонаи истиқоматӣ гиранд;
- ба ҳимоя аз суиистифодаи васӣ (парастор).

Чуноне, ки дар қисми 1 моддаи 155 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шудааст, васӣ ва парастори кӯдаки ноболиғ уҳдадор ҳастанд, ки шахси ба парасторӣ гирифташонро тарбия кунанд, дар бораи саломатӣ, тақомули ҷисмонӣ, рӯҳӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ, таҳсил ва касбомӯзии ӯ ғамхорӣ зоҳир намо-янд.

Васӣ ва парастор ҳуқуқ надоранд, ки барои муоширати кӯдаки таҳти васоятшон (парасториашон) қарордошта бо па-дару модару хешовандони дигараш, ба истиснои ҳолатҳое, ки ин муошират ба манфиати кӯдак нест, монеъ шаванд.

Уҳдадорӣ васоят (парасторӣ) нисбат ба кӯдаки таҳти васоят (парасторӣ) қарордошта аз ҷониби васӣ (парастор) бемузд анҷом дода мешавад.

Агар, васӣ ё парастор вазифаи ба зимааш гузошташударо но-матлуб иҷро кунад, мақоми васояту парасторӣ васӣ ё парасторро аз иҷрои ин вазифа баргараф месозад.

Дар сурати васоятро (парасториро) ба мақсадҳои ғаразнок ис-тифода кардани васӣ (парастор), инчунин дар ҳолати бе назорат ва кӯмаки зарурӣ гузоштани шахсони таҳти парасторӣ қарордошта, мақомоти васояту парасторӣ вазифадоранд, ки барои ҳалли масъ-алаи ба ҷавобгарии муқаррарнамудаи қонун кашидани ин шахс маводи заруриро ба прокурор пешниҳод намоянд.

Бояд гуфт, ки иҷро нанамудани уҳдадорӣ зикргашта метавон ба бад шудани саломатӣ, вайрон гардидани инкишофи муътадили рӯҳии шахси ноболиғ ва ба вайроншавии ташаккули шахсияти ӯ оварда расонад.

Объекти ин ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгу-зори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки инкишофи муътадили ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоии шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордоштаро таъмин менамоянд, ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии ҷиноят дар ҳаракат ва беҳаракати ифода мегардад.

Суиистифода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор бо муносибати санг-дилона ба ҳам пайваст буда, нисбати шахси таҳти васоят ё па-расторӣ қарордошта дар ҳамбастагӣ баромад менамоянд.

Тарафи субъективии ҷиноятро гуноҳ дар шакли қасди бевоси-та ва бавосита ташкил медиҳад.

Дар қасди бевосита субъект на фақат дарк менамояд, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордо-штаро ба таври назаррас маҳдуд карда истодааст, балки хоҳони

зоҳир намудани бетараххумӣ нисбати шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордошта мебошад.

Дар қасди бевосита бошад, шахс дарк менамояд, ки вазифаи ба зиммааш гузошташударо номатлубона амалӣ гардонидани истодааст, инчунин дидаю дониста шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордоштаро бе назорат ё бе ёрдами зарурӣ гузошта истодааст, ба эътимоди ӯ ин ҳаракат ё беҳаракатӣ нисбати шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордошта сангдилона мебошад, лекин ба ин сангдилӣ бепарвоёна муносибат менамояд.

Субъекти ҷиноят - ин шахси воқеии мукаллафи болиғе мебошад, ки тибқи муқаррароти қонунгузорӣ тарбияи шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордошта, бар уҳдаи ӯ гузошта шудааст.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 176 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад.

Бадқасдона саркашӣ намудани падару модар аз таъминоти фарзандон

Бадқасдона саркашӣ намудани падару модар аз таъминоти фарзандон ҳамчун ҷиноят дар моддаи 177 КҶ ҚТ муқаррар карда шудааст. Моддаи мазкур аз як қисм иборат мебошад.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 34 манфиатҳои оиларо эътироф ва ҳифз намуда, пешбинӣ менамояд, ки падару модар барои таълиму тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъминоти иҷтимоии падару модар масъул мебошанд. Мувофиқи моддаҳои 80 ва 85 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон волидон вазифадоранд, ки фарзандони ноболиғи худ ва фарзандони болиғи ғайриқобили меҳнати худро, ки ба кӯмак эҳтиёҷманданд, таъмин намоянд.

Истилоҳи “алимент” аввалин маротиба дар Рими Қадим истифода мегардид. Дар аввал, он ҳамчун кӯмаки давлатӣ ба ҷаҳилон ва камбизоатон дода мешуд. Баъдан, уҳдадорӣ падару модар ҷаҳилонро таъминоти фарзандон истифода мегардид¹⁴⁷.

Агар падару модар фарзандони худро таъмин накунанд, маблағ барои таъминоти онҳо (алимент) аз падару модар тибқи тартиби муқаррарнамудаи судӣ ситонида мешавад.

¹⁴⁷ Гримм Д.Д. Лекции по догме римского права. М., 2003. С. 39.

Ҳангоми мавҷуд набудани созишнома дар хусуси пардохти алимент барои фарзандони ноболиғ, суд аз падару модари онҳо ҳар моҳ ба андозаи зерин алимент мерӯёнад:

- барои як фарзанд – чоряки музди меҳнат ва даромади дигари падару модар;
- барои ду фарзанд – сеяки музди меҳнат ва даромади дигари падару модар;
- барои се фарзанд ва зиёда аз он – нисфи музди меҳнат ва даромади дигари падару модар.

Ҳаҷми ин саҳм бо дарназардошти вазъи моддӣ ва оилавии тарафҳо ва дигар ҳолатҳои қобили таваҷҷуҳ аз ҷониби суд кам ё зиёд карда шуданаш мумкин аст.

Мутобиқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 177 ҚҶ ҚТ, бадқасдона, яъне бидуни сабабҳои узрнок бештар аз се моҳ саркашӣ намудани падару модар аз иҷрои қарори суд оид ба пардохти маблағ барои таъминоти фарзандони ноболиғ, ҳамчунин фарзандони ғайри қобили меҳнат, ки синнашон ба ҳаҷдаҳсолагӣ расидааст, фаҳмида мешавад.

Саркашӣ намудани волидайн аз таъминоти фарзандон шароити ҳаёти онҳоро бад намуда, ба вазъи саломатиашон таъсир расонида, инкишофи муқаррарии ноболиғонро вайрон месозад.

Объекти ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки манфиатҳои ноболиғонро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Шахсони ҷабрдида аз ҷинояти муқаррарнамудаи моддаи 177 ҚҶ ҚТ – фарзандони ноболиғ, ҳамчунин фарзандони ғайри қобили меҳнат, ки синнашон ба ҳаҷдаҳсолагӣ расидааст, ба шумор мераванд.

Саркашӣ намудани волидайн аз пардохти алимент барои таъминоти фарзандон, мувофиқи қарори суд метавон дар бевосита рад намудани иҷроиши қарори суд, ҳамчунин дар расман пардохт нанамудан дар натиҷаи иваз гардидани маҳалли зист, ҷойи қор, пинҳонкунии воридоти асли аз фаъолияти тижоратӣ ё ки зехнӣ ифода ёбад.

Саркашӣ намудан аз пардохти алимент, дар иҷро накардани қарори ба қувваи қонунӣ даромадаи суд оид ба пардохти маблағ барои таъминоти фарзандон, ифода меёбад.

Тарафи объективии бадқасдона саркашӣ намудани падару модар аз таъминоти фарзандонро кирдор дар шакли беҳаракатӣ ташкил медиҳад. Тибқи ҳалномаи судӣ, падар ё модар уҳдадор мегардад, ки ҳаракат содир карда барои таъминоти фарзандон

ҳуччатҳои қалбақӣ, маълумоти бардурӯғ дар бораи воридот ё ки дигар ҳаракатҳои фиребгарона мебошад¹⁴⁹.

Субъекти ҷиноят волидон ва шахсоне, ки тифлро ба фарзандхондӣ қабул кардаанд, ба шумор мераванд. Ба ҳайси волидон шахсоне, ки дар китоби қайди таваллуд ҳамчун падар ва модар қайд гардидаанд, ҳамчунин ононе, ки падариашон мувофиқи моддаи 50 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст баромад менамоянд. Мутобиқи муқаррароти моддаи 50 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сурати аз падару модари ақди никоҳнадошта таваллуд ёфтани кӯдак ва набудани аризаи муштараки падару модар ё аризаи падари кӯдак, аслу насаби кӯдак аз шахси мушаххас (падар) дар асоси аризаи яке аз падару модар ё васии (парастори) кӯдак, аризаи шасхе, ки кӯдак дар таъминоташ мебошад, инчунин ҳангоми ба балоғат расидан дар асоси аризаи ҳуди кӯдак ба тариқи судӣ муқаррар карда мешавад. Ҳангоми муқаррар намудани падарӣ суд зиндагӣ ва пешбурди хочагии якҷоя бо модари кӯдак ё тарбияи муштарак ё таъмини кӯдак ё далелҳои дигари бозътимодеро, ки аз ҷониби шахси мушаххас таваллуд шудани кӯдак, далелҳои саҳеҳ тасдиқкунандаи аз ҷониби ҷавобгар эътироф гардидани падариро собит месозад, ба назар мегирад.

Васиён ва парасторон субъектони ҷинояти мазкур ба шумор намеравад. Бо дарназардошти моддаи 84 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои кӯдаконе, ки бе парастории падару модар мондаанд, алимент ситонида шуда, ба васии (парастори) кӯдак пардохта мешавад.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 177 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад.

Бадқасдона саркашӣ намудани фарзандон аз таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат

Бадқасдона саркашӣ намудани фарзандон аз таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат ҳамчун ҷиноят дар моддаи 178 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз як қисм иборат мебошад. Тибқи нишондоди диспозитсияи ин модда, бидуни сабабҳои узрнок бештар аз се моҳ саркашӣ намудани фарзандон аз иҷрои қарори суд оид ба пардохти маблағ ҷихати таъминоти падару модари ғайриқобили

¹⁴⁹ Тафсири ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 387.

меҳнат ё эҳтиёҷманди ёри моддӣ, бадқасдона саркашӣ намудани фарзандон аз таъминоти падару модари ғайри қобили меҳнат, фаҳмида мешавад.

Мувофиқи моддаҳои 88 ва 89 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон фарзандони болиғи қобили меҳнат уҳдадоранд, ки волидонии ғайри қобили меҳнати ба кӯмак муҳтоҷи худро нигоҳубин намоянд ва нисбат ба онҳо ғамхор бошанд.

Дар сурати набудани созишномаи пардохти алимент барои падару модари ғайри қобили меҳнати муҳтоҷ, аз фарзандони болиғи қобили меҳнат барои онҳо ба тартиби судӣ алимент ситонида мешавад.

Мутобиқи муқаррароти қисми 4 моддаи 88 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо талаби ҷавобгар суд хангоми муайян намудани андозаи алимент ҳамаи фарзандони болиғи қобили меҳнати падар ё модари мазкурро, сарфи назар аз он, ки талабот нисбати ҳамаи фарзандон ё танҳо ба як нафар ё якчанд нафари онҳо пешниҳод гардидааст, бояд баҳисоб гирад.

Дар ҳолатҳое, ки фарзандони болиғ нисбати падару модари ғайри қобили меҳнат ғамхорӣ накунад ва дар ҳолатҳои истисноӣ (бемории вазнин, маибшавии падару модар, зарурати пардохти маблағи нигоҳубин барои бегонагон ва ғайра) суд метавонад фарзандони болиғи қобили меҳнатро барои иштирок намудан дар пардохтани хароҷоти иловагӣ, ки вобаста ба ин ҳолатҳо ба миён омадаанд, ҷалб намояд.

Саркашӣ намудани фарзандон аз таъминоти волидайнӣ ғайри қобили меҳнат шароити ҳаёти онҳоро бад намуда, ба вазъи саломатиашон таъсир расонида, зиндагии солими волидайнӣ ғайри қобили меҳнатро вайрон месозад.

Объекти ин ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки шароити ҳаёти муътадил, вазъи саломатӣ ва зиндагии солими волидайнӣ ғайри қобили меҳнатро таъмин намоянд, ташкил медиҳад.

Шахсони ҷабрдидаи моддаи 178 КҶ ҚТ, волидайнӣ ғайри қобили меҳнат ва эҳтиёҷманди ёри моддӣ ба шумор мераванд.

Тарафи объективии ҷинояти мазкурро кирдор дар шакли беҳаракатӣ ташкил медиҳад, яъне бадқасдона саркашӣ намудан аз пардохти алимент ҷихати таъминоти волидайнӣ ғайри қобили меҳнат. Бадқасдона саркашӣ намудан аз пардохти алимент - ин мунтазам, яъне зиёда аз се моҳ пардохт накардани маблағ барои таъминоти волидайнӣ ғайри қобили меҳнат, эътироф карда мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода меёбад. Шахси гунаҳгор дарк менамояд, ки қарори ба қувваи қонунӣ даромадаи судиро оид ба пардохти маблағ барои таъминоти волидон, ки ўро уҳдадор месозад, иҷро нанамуда истодааст ва хоҳони он аст, ки аз иҷроиши ин уҳдадорӣ канораҷӯӣ намояд.

Субъекти ҷиноят фарзандони болиғи қобили меҳнат ба шумор мераванд. Агар, суд муқаррар созад, ки падару модар аз иҷрои вазифаҳои падарию модарии худ саркашӣ карда буданд ё аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрум гардидаанд, пас фарзандон аз уҳдадорихоӣ таъмини падару модари ғайри қобили меҳнати муҳтоҷи худ озод мешаванд ва ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешаванд.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи ҷинояти дар моддаи 178 КҶ ҚТ пешбиниғардида начандон вазнин эътироф мешавад.

§ 3. Ҷиноятҳо ба муқобили ноболиғон

Ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят

Ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят ҳамчун ҷиноят дар моддаи 165 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Моддаи мазкур аз чор қисм иборат мебошад.

Талаботи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани ҷиноят дар диспозитсияи моддаи 165 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ки тибқи он ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани ҷиноят он вақт ҷиноят эътироф мешавад, ки агар он бо роҳи ваъда, фиреб, таҳдид ё дигар усул, ки аз ҷониби шахси ба синни ҳаҷдахсолағӣ расида анҷом дода шудааст, содир шуда бошад.

Объекти ҷинояти мазкур – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ хифзшавандае, ки инкишофи муътадили ҷисмонӣ рӯҳии шахси ноболиғ ва ахлоқу тарбияи дурусти ўро таъмин менамоянд, ба ҳисоб меравад.

Дар баробари ин, объекти иловагии ҷиноят тартиботи ҷамъиятӣ низ шуда метавонад, чунки ҷалб намудани ноболиғ ба содир намудани ҷиноят ба оромӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ ва инкишофи дурусти шуурнокии насли наврас ки ояндаи ҷамъият мебошанд, таъсири манфӣ мерасонад.

Ҷалб намудани ноболиғон аз ҷониби шахсони болиғ дар содир намудани ҷинояти барои ҷамъият хавфи аз андоза зиёд нафақат барои он дорад, ки доираи ҳуқуқвайронкунандагонро васеъ

мегардонад, балки барои он низ дорад, ки ин гуна ҳаракатҳо ба рӯҳиёти заъифи ноболиғон таъсири бад дошта, инкишофи муқаррарии ахлоқан маънавии онҳоро вайрон месозанд, ба онҳо тамоюлҳои арзиши ғалатро талқин мекунад.

Тарафи объективии ҷалб намудани ноболиғ ба содир намудани ҷиноятро кирдор дар шакли ҳаракат ташкил медиҳад. Чунин ҳаракат мумкин аст бо тарзҳои ваъда, фиреб, таҳдид ё дигар усул амалӣ гардонида шавад.

Ваъда – ин уҳдадории дастрас намудани ягон хел манфиат, фоида аз ҷониби гунаҳгор ба нафъи ноболиғ бинобар бо роҳи ҷинояткорӣ ворид шудани охири, пуштибонӣ ва ҳифзи ноболиғ аз ҷониби калонсолон, иҷозати ворид шудан ба муҳити барои ноболиғ муҳим, пешниҳод намудани кори муайян, ҷойи таҳсил дар муассасаҳои таълимӣ, сексияҳои варзишӣ ва ғайра.

Фиреб – ба ноболиғон расонидани маълумоти бардурӯге, ки боиси ташаккул ва мустаҳкам гардидани ангезаҳои ноболиғро ба содир намудани ҷиноят шавқмандсозанда мегардад. Моҳияти фиребро ба роҳи хато ҳидоят намудани ноболиғ ташкил медиҳад, ки дар натиҷа, ноболиғ ба содир намудани ҷиноят ҷалб карда мешавад.

Таҳдид – ин огоҳӣ оид ба оқибати номатлуб барои ноболиғ ва ё шахсони наздики ӯ дар сурати муқобилият намудани ноболиғ ба кӯшишҳои ҷалбкунанда (таҳдиди куштан, расонидани зарари дараҷаи ба саломатӣ вазниниашон гуногун, бачабозӣ, таҷовуз ба номус, нобуд кардани амвол ва ғайра)¹⁵⁰.

Тарзҳои дигари ҷалб намудани шахси ноболиғ дар ҷиноят, ҳаракатҳои шуда метавонанд, ки барои барангезиши кина ё ҳасад нисбати шахсони муайян, шиддат додани хоҳиши тамаъкорона ва хоҳиши зиёди фойдаситонӣ ва ҳоказо равона карда шудаанд. Ҳамин тавр, М. соли таваллудаш 14.02.1985 дар давоми моҳи ноябри соли 2013 дар назди яке аз мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе ба фуруши маҳсулоти хӯроквории ҷуворимаққа (кукуруз) ва нони қандини тунуке, ки дар рӯяш нақши тӯрдор машғул буданаш, бо шахрванд Қ., ки дар ҳамин ҷой ба фуруши маҳсулоти хӯроквории ҳамирии дар миёнаш ҳасиб, панир ва кабудидошта (шаурма, хотдог) машғул буд, шиносӣ пайдо кардааст. Зимни шиносӣ, Қ. аз судшаванда хоҳиш кардааст, ки ба ӯ ягон ҷой барои пас аз анҷоми вақти корӣ гузоштани асбобҳои тайёркунии хӯрокро ёфта диҳад. М. таҳхонаи манзили истиқома-

¹⁵⁰ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 370.

тиашро ба Ҷ. пешниҳод карда гуфтааст, ки асбобҳояшро ҳар рӯз оварда дар ин таҳхона гузорад ва ба ӯ гуфтааст, ки дар ин ҷой ягон асбобҳояш мавриди тасарруф қарор намегиранд, зеро худаш онҳоро нигоҳубин мекардааст. Ҷ. бовар карда, аз ҳамон вақт ин ҷониб (то 1 январи соли 2014) баъди анҷоми вақти кориаш асбобҳои зикршударо оварда дар таҳхонаи ӯ мегузоштааст. Бинобар сабаби аз санаи 1 январи соли 2014 ба таътили зимистона баромадани хонандагони мактаби таҳсилоти миёнаи умумӣ, Ҷ. фаъолияти кориашро муваққатан қатъ намуда, асбобҳои хӯроқтайёркуниашро дар таҳхонаи М. барои нигоҳдошти муваққатӣ гузошта, ба кор набаромадааст. М. тахминан санаи 10-11 январи соли 2014 тахминан соати 19:00 бо мақсади тасарруфи молу мулки Ҷ., ноболиғ Р., ки соли таваллудаш 14.04.1998 мебошад, ба содир намудани ин ҷинойт ҷалб намуда, аз рӯйи маслиҳати пешакӣ озодона вориди таҳхонаи истиқоматиашон гардида, асбобҳои хӯроқтайёркуниро бурда дар хонаи яке аз ҳешовандонашон муваққатан нигоҳ доштаанд. Сипас, тахминан 13-14 январи соли 2014 таҷҳизоти тасарруф-кардашонро ба маблағи 800 сомонӣ фурӯхтаанд ва ин маблағро байни ҳамдигр тақсим намудаанд, ки дар натиҷа ба ҷабрдида Ҷ. ба маблағи 2000 сомонӣ зарар расонидаанд. Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе кирдори М.-ро бо бандҳои «б, в» қисми 2 моддаи 245 ва қисми 1 моддаи 165 КҶ ҚТ бандубаст намуд¹⁵¹.

Таркиби ин ҷинойт расмӣ буда, аз давраи моил кунонидани ноболиғ ба содир намудани ҷинойт новобаста аз оне, ки ӯ ягон хел ҷинойт содир намудааст ё не, хотимаёфта ҳисобида мешавад. Агар, дар зери таъсири шахси калонсол ноболиғ қасди содир намудани ҷинойтро пеша кунад, ҷалб намудан бавукӯъомада ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ин ҷинойтро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад, яъне гунаҳгор дарк мекунад, ки дар содир намудани ҷинойт баръало ноболиғро ҷалб менамояд ва онро мецоҳад.

Ҳолати рӯҳии ҷабрдидаи ноболиғ ба инобат гирифта намешавад. Яъне, оид ба огоҳ будани ноболиғ ҷиҳати содир намудани амалҳояш аҳаммият надорад. Ҳолатҳое дар таҷриба мушоҳида мегарданд, ки ноболиғ оид ба ҷинойт будани кирдораш умуман тасаввурот надорад, аммо субъекти ҷинойт дарк менамояд, ки ноболиғ оид ба ҷинойт будани кирдораш тасаввурот надорад. Дар ҷунин маврид низ, шахси ба синни ҳаждаҳсола расида барои ҷалби

¹⁵¹ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷинойтии № 1 – 271/2014.

шахси ноболиғ ба содир намудани ҷиноят ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашада мешавад. Ҳамин тавр, Р. тахминан охирҳои моҳи июни соли 2001 баъд аз вафоти бародараш И. аз ҷуқурии сандалии хавлии истиқоматиашон, ки дар он ҷой бародараш И. истиқомат мекардааст, 6071 грамм воситаи нашъадори навъи «героин» - ро дар дохили шаш адад бастаҳои селюфанӣ мавҷудбударо дарёфт намуда, бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан онҳоро дар ҳамон ҷуқурии сандалӣ пинҳон намуда, фурсати қулайро барои фуруши онҳо мунтазир шудааст. Барои амалӣ намудани ин мақсадаш, Р. бо ҳамсари марҳум бародараш М. маслиҳати пешакӣ кардааст. Бо мақсади амалӣ намудани нияти ҷинояткоронаи худ, Р. чандин маротиба амалҳои ҷинояткоронаро баҳри фуруши маводи зикргардида пеша кардааст. Аз ҷумла, Р. бо мақсади ошкор нагардидани кирдори ҷинояткоронаи худ, духтари ноболиғи худаш Б – ро, ки соли таваллудаш 21 октябри соли 1990 мебошад (шонздаҳсола), ба содир намудани ҷинояти махсусан вазнин ҷалб намуда, санаи 31 марти соли 2007 то нисфирӯзӣ ва бегоҳирӯзӣ дар ду лаҳза Р. миқдори 6071 грамм воситаи нашъадори навъи героинро ба дохили халтаҳои селюфанӣ гузошта, сипас онҳоро ба хабардор намудани духтари ноболиғаш Б. дода, фармудааст, ки он халтаҳоро ба хонаи истиқомати М. расонад. Нобалиғ Б. беҳабар аз нияти ғаразноки падараш, воситаи нашъадори зикргардидаро дар ду навбат ба ҳамсари марҳум амакаш М. дастрас намудааст. Суди шаҳри Хучанд кирдори Р – ро бо банди «д» қисми 4 моддаи 200 ва банди «б» қисми 4 моддаи 165 КҶ ҚТ бандубаст намудааст¹⁵².

Субъекти ҷиноят шахси воқеии мукаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят, ба синни ҳаждаҳсолагӣ расидааст.

Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №6 аз 12-уми декабри соли 2002 пешбинӣ намудааст, ки дар вақти таҳрик намудани ноболиғ ба содир кардани ҷиноят, ҳаракатҳои шахси калонсол бояд бо моддаи 165 КҶ ҚТ, ҳамчунин бо қонуне, ки ҷавобгариро барои дар шарикӣ (дар намуди таҳриқкунанда) содир намудани ҷинояти мушаххас муқаррар намудааст, бандубаст карда шавад¹⁵³.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 165 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад.

¹⁵² Бойгонии суди шаҳри Хучанд // 2011.

¹⁵³ Маҷмуаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 15.

Қисми 2 моддаи 165 КЧ ҚТ ҷавобгариро барои содир намудани савдои кӯдакон аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё шахси дигари қонунан ба зимааш тарбияи шахсони ноболиғ гузошташуда, пешбинӣ менамояд.

Шахси дигари қонунан ба зимааш тарбияи шахсони ноболиғ гузошташуда дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ҳамчун шахсоне, ки падару модарро иваз мекунанд, қабул гардидааст. Тибқи сархати дуёми моддаи 4 ин Қонун шахсоне, ки падару модарро иваз мекунанд - васӣ, парастор, фарзандхондагон, шахсоне, ки дар асоси шартнома кӯдакро тарбия мекунанд, дигар намояндагони қонунии онҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳои, ки кӯдак дар таълиму тарбияи онҳо қарор дорад, эътироф мешаванд.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 165 КЧ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 165 КЧ ҚТ ҷавобгариҳои ҷиноятӣ барои бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят, муқаррар гардидааст. Ин маънои онро дорад, ки ноболиғро ба воситаи зӯрварӣ, яъне лату кӯб қардан, расонидани ягон намуди зарар ба саломатӣ ё ин ки таҳдид нисбати татбиқ намудани зӯрварии ҷисмонӣ, ба содир намудани ҷиноят ҷалб менамояд.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 3 моддаи 165 КЧ ҚТ пешбинигардида низ дараҷаи миёна эътироф мешавад: бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол бо маҳрум қардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 4 моддаи 165 КЧ ҚТ ду ҳолати махсусан вазнинкунандаи ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят муқаррар гардидааст.

Ҳамин тавр, ҳаракати дар қисми якум, дуём ё сеюми ҳамин модда пешбинишуда, ки бо ҷалби шахси ноболиғ:

а) ба гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) анҷом дода шудааст;

б) ҷиҳати содир намудани ҷинояти вазнин ва махсусан вазнин анҷом дода шудааст.

Ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар он аз ҷониби

гурӯҳи устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҷинойт муттаҳид шудаанд, содир шуда бошад.

Мутобики қисми 4 моддаи 39 КҶ ҚТ иттиҳоди ҷинойтӣ (ташкilotи ҷинойтӣ) муттаҳидшавии ду ё якчанд гурӯҳи муттаҳидкил эътироф мешавад, ки барои содир намудани ҷинойтҳои вазнин ё махсусан вазнин ба ташкilotи устувор таъсис ёфта, фаъолияти он ба тақсмоти вазифаи идоракунии, таъмин ва иҷрои мақсадҳои ҷинойткоронаи иттиҳод дар байни аъзои иттиҳод ва сохторҳои он асос меёбад.

Агар, ноболиғ ба ҷинойте ҷалб карда шуда бошад, ки аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш вазнин ва махсусан вазнин бошад, пас кирдори гунаҳгор бо банди “б” қисми 4 моддаи 165 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Мафҳуми категорияҳои ҷинойт дар моддаи 18 КҶ ҚТ муштаҳкам гардидааст. Тибқи қисми якуми он, кирдорҳои дар ҳамин Кодекс пешбинигардида вобаста ба хусусият ва дараҷаи хавфи барои ҷамъият дошташон ба ҷинойтҳои начандон вазнин, дараҷаи миёна, вазнин ва махсусан вазнин тақсим мешаванд.

Дар қисми 4 моддаи 18 КҶ ҚТ мафҳуми ҷинойтҳои дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиашон вазнин ва дар қисми 5 ин модда мафҳуми ҷинойтҳои дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиашон махсусан вазнин муқаррар гардидааст:

– кирдорҳои қасдан содиршудае, ки ҷазои ҳадди аксари барои онҳо дар ҳамин Кодекс пешбинигардида аз дувоздаҳ соли маҳрум сохтан аз озодӣ зиёд нест, ҷинойтҳои вазнин эътироф мешаванд;

– кирдорҳои қасдан содиршудае, ки ҷазои ҳадди аксари барои онҳо дар ҳамин Кодекс зиёда аз дувоздаҳ соли маҳрум сохтан аз озодӣ ё ҷазои қатл пешбинӣ гардидааст, ҷинойтҳои махсусан вазнин эътироф мешаванд.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинойти дар қисми 4 моддаи 165 КҶ ҚТ пешбинигардида вазнин эътироф мешавад.

Ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддиҷамъиятӣ

Ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддиҷамъиятӣ ҳамчун ҷинойт дар моддаи 166 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат мебошад.

Ҷалби шахси ноболиғ ҷиҳати истеъмоли мунтазами нӯшокҳои спиртӣ, истеъмоли мунтазам ғайритиббии моддаҳои сахт-таъсир ё дигар моддаҳои мадхушкунанда, ё ба фоҳишагарӣ, овора-

гардӣ, гадоӣ, ки аз ҷониби шахси синнаш ба ҳаҷдаҳсолагӣ расида содир шудааст.

Объекти ҷинояти мазкур муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки инкишофи муътадили ҷисмонӣ рӯҳии шахси ноболиғ ва ахлоқу тарбияи дурусти ӯро таъмин менамоянд, ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии ҷиноятро кирдор дар шакли ҳаракат ифода мегардад, яъне ҷалб намудан барои:

- истеъмоли мунтазами нӯшокиҳои спиртӣ;
- истеъмоли моддаҳои сахттаъсир;
- истеъмоли моддаҳои мадхушкунанда;
- фоҳишагарӣ;
- ба оворагардӣ;
- ба гадоӣ.

Аз рӯйи сохти таркиб, таркиби ҷинояти мазкур алтернативӣ ҳисобида мешавад ва аз лаҳзаи яке аз кирдорҳои зикргардидаро содир намудан, ҷиноят хотимаёфта эътироф мешавад.

Кирдорҳои зиддиҷамъиятӣ гуфта, қонунгузор истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ ё ки моддаҳои мадхушкунанда, боз машғул будан бо фоҳишагӣ, оворагардӣ ё ки гадоиро маънидод месозад.

Истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ ё ки моддаҳои мадхушкунанда дар синну соли наврасӣ ба инкишофи ҷисмонӣ ва рӯҳии ноболиғон зарари воқеӣ расонида, метавонанд ба касалии майзадагии доимӣ оварда расонанд.

Ба фоҳишагӣ машғул будан на фақат барои инкишофи ҷисмонӣ наврасон зараовар аст, балки ба ташаккулёбии маънавии шахсият таъсири манфӣ мерасонад.

Оворагардӣ ва гадоӣ низ инкишофи муқаррарӣ ва ташаккулёбии шахсияти ноболиғро вайрон месозанд, ба хониш монеагӣ намуда, майлу рағбати муфтхӯриро инкишоф медиҳанд.

Ҷалб намудани ноболиғ дар мунтазам истеъмом намудани нӯшокиҳои спиртӣ ё ки моддаҳои мадхушкунанда - ин моил қунонидани ноболиғ барои истеъмоли ин гуна нӯшокиҳо ё ки моддаҳо на кам аз се бор дар давоми вақти кӯтоҳ, эътироф мешавад¹⁵⁴.

Ҷалб намудан метавон дар бовар қунонидан, меҳмондорӣ намудан, ваъда намудани ягон шакли манфиатҳо ва ба инҳо монанд, ифода ёбад.

Ҷалб намудан ба фоҳишагарӣ, оворагардӣ ё ки гадоӣ метавонанд дар ваъдаҳои манфиатҳои моддӣ, таҳдиди маҳрум сохтани

¹⁵⁴ Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 373.

ёрии моддӣ ё ки аз хона берун кардан, хошишҳо ва бовар кунонидан бо истифода бурдани нуфузи шахсӣ дар назди ноболиғ ва монанди ин ҳаракатҳо, ифода ёбанд.

Тарафи субъективии ин ҷиноятро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Шахс дарк менамояд, ки дар содир намудани кирдорҳои зиддичамъиятӣ ноболиғро ҷалб намуда истодааст ва хоҳони он аст.

Субъекти ин ҷиноят - шахси воқеии мукаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддичамъиятӣ, ба синни ҳаҷдаҳсолағӣ расидааст.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 166 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад: бо қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то як сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 166 КҶ ҚТ ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддичамъиятиро бо ҳолати вазнинкунанда муқаррар намудааст. Он вақт шахс тибқи ин қисми ҳамин модда ба ҷавобгарӣ кашида мешавад, ки агар кирдори зикргардида аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё шахси дигари қонунан ба зиммааш тарбияи шахсони ноболиғ гузошташуда, содир шуда бошад.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 166 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 166 КҶ ҚТ се ҳолати махсусан вазнинкунандаи ҷалби шахси ноболиғ ба содир намудани кирдорҳои зиддичамъиятӣ муқаррар гардидааст, яъне ҳаракати пешбининамудаи қисми якум ё дуёми ҳамин модда, агар:

- а) нисбат ба ду ё якчанд ноболиғ содир шуда бошад;
- б) бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он содир шуда бошад;
- в) тақроран содир шуда бошад.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи ҷинояти дар қисми 3 моддаи 166 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна эътироф мешавад.

Савдои кӯдакон

Савдои кӯдакон ҳамчун ҷиноят дар моддаи 167 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Моддаи мазкур аз се қисм в эзоҳ иборат мешавад.

Мувофиқи моддаҳои 34, 35 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон модар ва кӯдак дар зери ҳимояи махсуси давлат қарор до-

ранд ва онҳо барои истифодаи шахсӣ, инчунин истифода намудани ноболоғон ба меҳнатҳои вазнин ва дар ҷойҳои, ки ба онҳо зарар мерасонанд, иҷозат дода намешавад. Ҳамчунин Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадор аст, ки ҳуқуқ ва озодиҳои кӯдакро ҳимоя намояд, ки ин меъёр яке аз сарчашмаҳои байналмилалӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии тасдиқшуда ба ҳисоб меравад.

Объекти гурӯҳии ин ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки манфиатҳои шахсиятро таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Объекти бевоситаи ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки озодӣ ва инкишофебии муътадили рӯҳиву ҷисмонии ноболиғонро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Л.И. Беляева, Н.Г. Кулакова¹⁵⁵, Ю.Е. Пудовочкин ва дигар олимону мутахассисони соҳа¹⁵⁶ низ объекти ин ҷиноятро озодӣ ва инкишофёбии муътадили рӯҳиву ҷисмонии ноболиғон эътироф менамоянд.

Савдои кӯдакон предмети ҷиноят надорад, яъне ҷинояти бе предмет ҳисобида мешавад, барои он ки инсонро бо ашё ва предмети олами моддӣ баробар доништан нодуруст аст. Дар ҷинояти мазкур ноболиғ ҳамчун ҷабрдида ҳисобида мешавад. Инчунин, волидайн, васӣ, парастор ва дигар шахсон метавонанд ҳамчун ҷабрдида эътироф шаванд, агар савдои кӯдакон бар зидди розигии онҳо содир шуда бошад.

Тарафи объективии ҷинояти дар моддаи 167 КҶ ҚТ пешбинигардида аз чунин кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ иборат мебошад:

1. хариди кӯдакон новобаста аз намуд ва шаклҳои маҷбурсозӣ;
2. фурӯши кӯдакон новобаста аз намуд ва шаклҳои маҷбурсозӣ.

Маълум аст, ки хангоми сохтани диспозитсияи меъёри мазкур, қонунгузор ба истифодаи истилоҳҳои дигар соҳаи ҳуқуқ роҳ додааст. Харид ё фурӯш аз соҳаи ҳуқуқи маданӣ сарчашма мегирад.

Дар моддаи 521 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон хариду фурӯшро чунин шарҳ додааст: мутобиқи шартномаи хариду фурӯш як тараф (фурӯшанда) уҳдадор мешавад, ки молро ба моликияти тарафи дигар (харидор) диҳад ва харидор уҳдадор мешавад ин молро қабул карда, бар ивазаш маблағи муайяни пулӣ супорад.

¹⁵⁵ Беляева Л.И., Кулакова Н.Г. Торговля несовершеннолетними и меры борьбы с ней. М., 2001. С. 29.

¹⁵⁶ Пудовочкин Ю.Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву. СПб., 2002. С. 143.

Мувофиқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳури Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” хариду фурӯши одам ҳамчун анҷом додани аҳди дутарафаи музднок, ки ба супоридани одам аз ҷониби шахси ӯро дар асоси қонунӣ ё ғайриқонунӣ тахти вобастагиаш қарордода ба шахси (шахсони) дигар бар ивази подош равона шудааст, фаҳмида мешавад.

Вобаста ба ин, зери мафҳуми “харид” музднок ба даст овардани ноболиғ ва зери мафҳуми “фурӯш” бошад, супоридани ноболиғ бар ивази маблағ эътироф карда мешавад. Ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои савдои кӯдакон ҳам харидор ва ҳам фурӯшанда кашаида мешаванд.

Дар ҳолате, ки агар шартнома бо зани ҳомиладор оид ба супурдани навзоди аз тарафи ӯ таваллудмекарда бо шахсони дигар баста шавад ва аз ҷониби модар қабул намудани муқофоти пулӣ, кирдор бояд бо моддаҳои 32 ва 167 Кодекси ҷинояти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сӯиқасд ба ҷиноят баҳо дода мешавад.

Ғайриқонунӣ супурдани кӯдак ба ҳешу таборони наздик, аз ҷумла ба модарқалон, дар ҳолати ҷой доштани баҳс оид ба ҳуқуқи тарбияи кӯдак, таркиби ҷинояти мазкурро ташкил намедихад.

Мувофиқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 167 КҶ ҚТ, савдои кӯдакон ҷавобгарии ҷиноятиро новобаста аз намуд ва шаклҳои маҷбурсозӣ ба миён меорад.

Дар диспозитсияи моддаи 167 КҶ ҚТ мафҳумҳои ҳуқуқи маданӣ истифода гардидааст ва мантиқан дуруст шуморидан мумкин аст, ки лаҳзаҳои хотимаёбии “харид” ва “фурӯш”, ки дар моддаи мазкур истифода шудааст, ба лаҳзаҳои хотимаёбии ҷунин кирдорҳо мувофиқ аст. Лаҳзаҳои хотимаёбии “харид” додани пул ва лаҳзаҳои хотимаёбии “фурӯш” супоридани ноболиғ ба шахси дигар фаҳмида мешавад. Олимони соҳа Л.Д. Гаухман, И.Я. Козаченко ва Л.Ю. Егорова¹ низ лаҳзаҳои хотимаёбии ҷинояти мазкурро супоридани ноболиғ ба харидор ва аз тарафи харидор додани пул, эътироф менамоянд². Ҳамин тавр, С. рӯзи 20 августи соли 2014 фарзанди ғайриникоҳии худ, духтарчааш М – ро таваллуд карда, баъди аз ширхорагӣ баровардан, қасдан бо мақсади раҳой ёфтан аз кӯдак ва ба даст даровардани маблағи пулӣ, аз пайи ҷустуҷӯи харидори кӯдак мегардад. Аз ин қасди ҷинояткоронаи С. кормандони РМЗҶМ ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд хабардор

¹ Егорова Л.Ю. Торговля несовершеннолетними: проблемы квалификации: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2016. С. 110.

² Уголовное право. Часть Общая и Особенная: учебник / Под ред. Л.Д. Гаухмана, Л.М. Колодкина, С.В. Максимова. М., 1999. С. 378.

гашта, баҳри дастгир ва ошкор намудани қасди ҷинояткоронаи ӯ, нақшаи амалиёти оперативӣ – ҷустуҷӯи кашида, ҳангоми гузаронидани чорабиниҳои «харидории озмоишӣ» санаи 2 январи соли 2016 тахминан соати 10:40 дар назди маркази дилшиносии вилояти Суғд, зимни ба маблағи 400 (чорсад) доллари ШМА, ки ба амалиёт истифода бурда шуда буд, дарёфт карда, ҳамчун далели шайъи ғирифта шудааст. Суди шаҳри Хучанд кирдори С – ро бо қисми 1 моддаи 167 КҶ ҚТ бандубаст намуда, ба ӯ дар асоси санксияи ҳамин модда ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати панҷ сол бо адои ҷазо дар колонияҳои ислоҳии дорои низомаш мумкин бо мусодириши молу мулк таъйин кард¹.

Тарафи субъективии моддаи мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Гунаҳгор дарк мекунад, ки кӯдакро ба шахсони бегона месупорад ва меҳоҳад, ки кӯдак зери идоракунии онҳо бошад.

Ангезаи ҷинояти мазкур гуноҳун буда метавонад: ғараз, хоҳиши аз кӯдак халос шудан, доштани манфиати шахсӣ ва ғайра. Ангеза ба бандубасти таркиби ин ҷиноят таъсир намерасонад, зеро дар диспозитсияи моддаи 167 КҶ ҚТ пешбинӣ нашудааст.

Мақсад ҳам гуноҳун буда метавод: истисмори кӯдак, фарзандхондӣ ва ғайра. Ҳамаи хелҳои мақсадҳо ба ғайр аз мақсади аз ҷабрдида гирифтани узв ё бофтаҳои бадан барои пайвандсозӣ, ҳамчунин ғайриқонунӣ истифода намудани ӯ бо мақсадҳои репродуктивӣ ё таҳқиқоти биотиббӣ, барои бандубасти ин таркиби ҷиноят аҳаммият надоранд.

Субъекти ҷинояти дар моддаи 167 КҶ ҚТ пешбинигардида шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст.

Ба ҳайси харидор дилхоҳ шахси воқеии мукаллафи ба синни шонздаҳсолагӣ расида баромад карда метавонад. Фурӯшанда бошад, чунин аломатҳоро низ дорад, аммо асосан волидайн, васӣ, парастор ва ё дигар шахс, ки кӯдак дар таъминоти ӯ мебошад, баромад карда метавонанд. Дар таҷриба ҳолатҳои ба назар мерасанд, ки ҳатто модар дар синни ноболиғӣ кӯдак таваллуд карда, онро мефурӯшад. Ҳамин тавр, ноболиғ Ҳ., соли таваллудаш 1995, санаи 27 июни соли 2013 соати 01:20 дар таваллудхонаи шаҳри Хучанд фарзанди чинсаш занро таваллуд карда, баъди таваллуд кардани аз тарбия ва нигоҳубин кардани фарзандаш даст кашида, мақсади ба ягон шахс фурӯштани кӯдакро кардааст. Тахминан, санаи 15 июли соли 2013, дар шаҳри Хучанд бо шахрванд Р. во хӯрда, ба ӯ оид ба имконияти тарбия ва калон кардани фарзандаш

¹ Бойғонии суди шаҳри Хучанд // Парвандаи ҷиноятии № 1-159/16.

надоштанаши накл намуда, хошиш кардааст, ки барои фарзандаш ягон харидор дарёфт намояд. Аммо, Р. ба ноболиғ Х. тавсия додаст, ки бехтараш кӯдакро ба хонаи бачагон бурда супорад. Санаи 10 августи соли 2013 ноболиғ Х. ба Р. хабар додааст, ки мақсади кӯдакашро ба маблағи 2000 сомони фурӯхтанро доштааст. Санаи 13 августи соли 2013 Р. оид ба мақсади ҷинояткоронаи Х. ба РМЗЧМ ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд оид ба чора андешидан бо ариза муроҷиат намудааст. Худи ҳамон рӯз, баҳри дастгир намудани ноболиғ Х., нақшаи фаврӣ тартиб дода, ба воситаи чорабинии «харидории озмоишӣ» ба он худи Р. ҳамчун харидори шартӣ чалб гардидааст. Харидори шартӣ, шаҳрванд Р. маблағи 2000 сомониро ҳамроҳаш гирифта, таҳминан соати 14:20 дар назди бинои истиқоматии Х. во меҳӯранд. Х. фарзандашро ба маблағи 2000 сомони ба Р. мефурӯшад. Суди шаҳри Хучанд кирдори Х. бо қисми 1 моддаи 167 КҶ ҚТ гунаҳгор дониста, ба ӯ бо ин модда ва бо дастрасии моддаҳои 63 ва 87 КҶ ҚТ чазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати се сол бо нигоҳ доштан дар колонияҳои тарбиявии дорой низомаш умумӣ, таъйин кард¹.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 167 КҶ ҚТ пешбинигардида, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ ҳафт ҳолати вазнинкунандаи савдои кӯдакон муқаррар карда шудааст ва тибқи он, кирдорҳое, ки дар қисми якуми ҳамин модда пешбинӣ шудаанд, агар:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ (Қонуни ҚТ аз 18.06.2008 № 386);

в) нисбати ду ё зиёда ноболиғ;

г) бо истифодаи зӯровари барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок ё таҳдиди истифодаи чунин зӯроварӣ;

д) бо мақсади аз ҷабрдида гирифтани узв ё бофтаҳои бадан барои пайвандсозӣ, ҳамчунин ғайриқонунӣ истифода намудани ӯ бо мақсадҳои репродуктивӣ ё таҳқиқоти биотиббӣ;

е) аз тарафи шахси мансабдор ё намояндаи ҳокимият бо истифодаи вазифаҳои хизматӣ, ё дигар шахсе, ки дар ташкилотҳои тичоратӣ ё дигар ташкилотҳои вазифаи идоракуноиро иҷро мекунад;

ё) бо ҷойивазкунии ҷабрдида тавассути сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон содир шуда бошад.

Мафҳуми такрори ҷиноят дар моддаи 19 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, ки тибқи он такроран савдои кӯдакон кирдоре эътироф

¹ Бойғонии суди шаҳри Хучанд // Парвандаи ҷиноятии № 1-417/13.

мешавад, ки шахс дар вақти гуногун ду ё зиёда маротиба ҷинояти дар модда ё қисми моддаи 167 КҶ ҚТ-ро содир намудааст. Дар сурати ҷой доштани ҷунин ҳолат, субъекти ҷиноят бо банди “а” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ҷунин намуди такрориро такрории соф меноманд.

Дар сурати мутобиқи қонун барҳам хӯрдан ё бардоштани доғи судӣ барои ҷинояти пеш содиршуда, инҷунин дар ҳолатҳои аз ҷавобгарӣ озод кардани шахс бо сабаби гузаштани муҳлати ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан, кирдор бо банди «а» қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ бандубаст карда намешавад.

Агар, савдои ноболиғон аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад, пас кирдори шахс бо банди “б” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Савдои ноболиғон бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси яқоя содир намудани он пешакӣ маслиҳат кардаанд.

Дар банди “в” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои савдои ду ё зиёда кӯдакон муқаррар гардидааст. Ду ва зиёда савдои кӯдакон бояд бо қасди ягона ва дар муддати кӯтоҳи вақт содир карда шаванд, вагарна такроран хариду фурӯши ноболиғон эътироф карда мешавад. Мисол, Б. бо мақсади фурӯши бародару хоҳар, онҳоро ба Ш. супорида аз ӯ маблағи муайяни пулӣ ва як адад автомашина мегирад.

Савдои кӯдак бо истифодаи зӯрӣ ё таҳдиди истифодаи он содир шавад, кирдори шахс бо банди “г” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Қонунгузории ҷиноятӣ зери маънои истифодаи зӯрӣ, ҳам зуроварии ҷисмонӣ ва ҳам рӯхиро дар назар дорад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон» мафҳуми маҷбуркунӣ ҷунин шарҳ дода шудааст: таъсиррасонии ҷисмонӣ ё рӯҳӣ ба дигар инсон бо мақсади водор намудани ӯ бар хилофи ё қатъи назар аз ирода ва розигиаш ба содир намудани ягон ҳаракатҳо ё рад кардани содир намудани онҳо ба фоидаи шахси маҷбуркунанда ё дигар шахсон бо роҳи одамрабӣ ё бо роҳи зӯри маҳдудкунии озодии шахси маҷбуршаванда, нисбат ба вай истифода бурдани зӯроварии ҷисмонӣ, шахвонӣ ё рӯҳӣ ва ё дигар таҳдидҳо, ирӯб (шантаж) ва ё бо мақсадҳои зикргардида истифода бурдани моддаҳои захролуд, сахттаъсир ё дигар моддаҳои мадхушкунанда, ҳамҷунин ба воситаи қасдан фароҳам

овардан ва (ё) истифода бурдани вазъияти ноилоҷӣ ё ҳолати очизиин шахси маҷбуршаванда.

Дар ин асно, зери мафҳуми “зуроварии ҷисмонӣ” истифодаи ғайриқонунии зӯроварӣ ба бадани инсон, ки зарар ба саломатиаш мерасад, фаҳмида мешавад.

Зери мафҳуми «зӯроварии рӯҳӣ» ба ҳолати рӯҳии инсон ё ба наздикони ӯ бо роҳи таҳдиди куштан, расонидани зарар ба саломатӣ, амвол ва ғайра таъсир расонидан, фаҳмида мешавад.

Агар савдои кӯдак бо мақсади аз ҷабрдида гирифтани узв ё бофтаҳои бадан барои пайвандсозӣ, ҳамчунин ғайриқонунӣ истифода намудани ӯ бо мақсадҳои репродуктивӣ ё таҳқиқоти биотиббӣ содир шуда бошад, пас кирдор бо банди “д” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Васеъ шудани имконияти соҳаи тиб оид ба аз як шахс ба шахси дигар гузаронидани аъзои бадан ё бофтаҳо (пайвандсозӣ) барои ба даст овардани маводи донорӣ, талаботро ба миён овардааст. Ин ҳолатҳо метавонанд ба савдои кӯдакон чихати ба даст овардани аъзои бадан ё бофтаҳо барои истифода дар пайвандсозӣ оварда расонанд.

Ҳамин тавр, мақсади ҷиноят дар банди “д” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ ба сифати аломати ҳатмии тарафи субъективии ин ҷиноят ба ҳисоб меравад, яъне бо мақсади аз ҷабрдида гирифтани узв ё бофтаҳои бадан барои пайвандсозӣ, ҳамчунин ғайриқонунӣ истифода намудани ӯ бо мақсадҳои репродуктивӣ ё таҳқиқоти биотиббӣ.

Банди “е” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятиро барои савдои кӯдакон аз тарафи шахси мансабдор ё намояндаи ҳокимият бо истифодаи вазифаҳои ҳокимиятӣ ё дигар шахсе, ки дар ташкилотҳои тичоратӣ ё дигар ташкилотҳои вазифаи идоракуниро иҷро мекунад, содир шуда бошад. Аломати фарқкунандаи банди мазкур дар субъекти ҷиноятифода мегардад. Агар субъекти ин ҷиноят шахси мансабдор ё намояндаи ҳокимият бо истифодаи вазифаҳои ҳокимиятӣ, ё дигар шахсе, ки дар ташкилотҳои тичоратӣ ё дигар ташкилотҳои вазифаи идоракуниро иҷро мекунад, бошад, пас кирдори ӯ бо банди “е” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷумҳуриҳои Афғонистон, Ўзбекистон, Қирғизистон ва Хитой ҳамсарҳад мебошад. Агар савдои кӯдак бо ҷойивазкунии ҷабрдида тавассути сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сарҳадҳои давлатҳои Афғонистон, Ўзбекистон, Қирғизистон ва Хитой содир шуда бошад,

пас кирдори шахс бо банди “ё” қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад. Агар, убури сарҳад тавассути ҳавопаймо сурат гирад, пас дилхоҳ сарҳади давлате, ки ба он хатсайр равон аст, ҳамчун убури сарҳад эътироф мешавад.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 167 КҶ ҚТ пешбинигардида, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ се ҳолати махсусан вазнинкунандаи савдои кӯдакон муқаррар карда шудааст ва тибқи он кирдорҳои дар қисми якум ва дуюми ҳамин модда пешбинӣ шудаанд, агар:

а) боиси марғи ҷабрдидаи савдои кӯдакон ва ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад;

б) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

в) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Дар сурати фаро расидани марғи ҷабрдидаи савдои кӯдакон ва ё дигар оқибатҳои вазнин, субъекти ин ҷиноят бо банди “а” қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Марғи шахс ин марғи пурраи мағзи сар мебошад, ки дар фаъти бебозгашти ҳуҷайраҳои он ифода мегардад, эътироф карда мешавад.

Дигар оқибатҳои вазнин мумкин аст дар ба бемории рӯҳӣ ё гирифтдор шудани кӯдак бо ВНМО мубтало гардидани кӯдак ва ба ин монанд, эътироф карда шавад. Вобаста ба оқибати фарорасида, кирдори шахс ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бо моддаи 167 ва моддаи дахлдори КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Таркиби банди «а» қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ моддӣ мебошад ва аз лаҳзаи фаро расидани марғи ҷабрдидаи савдои кӯдак ва ё дигар оқибатҳои вазнин, хотимаёфта эътироф мешавад.

Банди “б” қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ савдои кӯдаконро аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда эътироф менамояд.

Савдои кӯдакон он вақт аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар он аз ҷониби гурӯҳи устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҷиноят, аз ҷумла савдои кӯдакон муттаҳид шудаанд, содир шуда бошад.

Агар, савдои кӯдакон дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад, пас кирдори шахс тибқи банди “в” қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 3 моддаи 167 КҶ ҚТ пешбинигардида махсусан вазнин эътироф мешавад.

Дар моддаи 167 КЧ ҚТ эзоҳ ҳамчун меъёри хавасмандкунӣ муқаррар карда шудааст, то ки субъекти савдои кӯдакон аз ҷинойати содирнамудааш даст кашад. Тибқи ин эзоҳ шахси содирнамудаи кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои яқум ё дуоми хамин модда, ки ихтиёран ба мақомоти дахлдор хабар дода, қурбонии савдои кӯдаконро озод карда бошад, ба шарте дар кирдорҳои ӯ таркиби ҷинойати дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷинойатӣ озод карда мешавад.

Ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида

Ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида ҳамчун ҷинойат дар моддаи 168 КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст.

Диспозитсияи моддаи 168 КЧ ҚТ аломатҳои ҷинойати ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасидаро муқаррар намудааст: ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида аз ҷониби падару модар ё шахсоне, ки духтар таҳти васояти онҳост ё шахсоне, ки ӯ тобеи онҳо мебошад, ҳамчунин далолат кардан ё мусоидат кардан барои ба шавҳар додан.

Ханӯз, 24 апрели соли 2010 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр намуд ки, имрӯз қонунгузори амалкунандаи мамлакат синну соли ақди никоҳро барои духтарон аз ҳабадҳослагӣ муайян мекунад. Бо мақсади бехтар омода шудани ҷавонон ба зиндагии мустақил, таъмини шароити оилаю оиладорӣ ва тақвият додани риояи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдакон зарур аст, ки ба қонунгузори дар бораи аз ҳабадҳослагӣ баланд кардани синну соли никоҳӣ тағйирот ворид карда шавад, то ин ки ҷавондӯхтарон ақаллан мактаби таҳсилоти умумии миёнаро хатм кунанд¹. Бо дарназардошти ин талабот, 21 июли соли 2010 таҳти № 613 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон” қабул гардид, ки тибқи он синни никоҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳабадҳослагӣ муқаррар карда шудааст. Тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 13 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ҳолатҳои истисноӣ суд ҳуқуқ дорад дар асоси хоҳиши шахсони никоҳшаванда синни никоҳии барои марду зан муқарраршударо ба муҳлати на бештар аз як сол кам кунанд. Ин

¹ Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 апрели соли 2010 // <http://www.president.tj/node/192>.

талаботи қонун ба ғамхории давлат дар бораи саломатии ҷавонон, инкишофи маънавий ва ҷисмонии онҳо, қобилияти барпо кардани оилаи мустақкам ва таъмини тарбияи муътадили фарзандон, равона карда шудааст.

Объекти ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки баробарӣ ва инкишофи муътадили ҷисмонӣ маънавии духтари ба синни никоҳӣ нарасидаро таъмин менамоянд, эътироф мешавад.

Дар сурати ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳӣ нарасида, ба миён омадани оқибатҳои зарар расидан ба саломатӣ, инкишофи минбадаи ҷисмонӣ маънавии ӯ, инчунин ноустувориву барҳамхӯрии оилаи барпогардида, аз эҳтимол дур нест. Вобаста ба ин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 январӣ соли 2015 ишора намуд, ки масъалаи пош хӯрдани оилаҳои ҷавон, ки шумораи онҳо сол ба сол зиёд мегардад, ташвишовар мебошад. Мувофиқи маълумоти оморӣ соли 2014 аз 95500 ақди никоҳи ба қайд гирифташуда 9 ҳазорӣ он бекор шудааст, ки нисбат ба соли 2013-ум 9,5 фоиз зиёд аст. Сабаби ин ҳолат, пеш аз ҳама, омода набудани ҷавонон ба зиндагии мустақилона мебошад².

Тарафи объективӣ ҷинояти мазкурро кирдор танҳо дар шакли ҳаракатҳои ғайбӣ ташкил медиҳад.

Таркиби ин ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳӣ нарасида, хотимаёфта доништа мешавад.

Тарафи субъективӣ ин ҷиноятро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Шахс дарк мекунад, ки духтари ноболиғро ба шавҳар дода истодааст ва хоҳони ин кирдораш мебошад.

Мақсади ҷинояти мазкур ба бандубасти он таъсир намерасонад. Дар баъзе ҳолатҳо ба сифати мақсади ин ҷиноят ба даст овардани ғайбӣ моддӣ ё аз тарси оне, ки духтараш бе шавҳар намонанд ва ба ин ҳолатҳо монанд. Ҳамин тавр, Судшаванда М. аз зиндагии яқҷоя бо шавҳараш Ҷ. соҳиби панҷ фарзанд гардидаанд. М. духтари ноболиғаш С – ро, ки соли таваллудаш 07.04. 1995 мебошад, ба синни никоҳӣ ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидани ӯро дидаю доништа барои ба шавҳар додани духтараш розигӣ додааст. Ноболиғ С. бо шахрванд Н. шинос шуда муносибати ошиқона пайдо мекунад. Сипас, модари Н. ба ҳонаи судшаванда М. ба хостгорӣ омада, дар бораи ҳонадоршавии фар-

² Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 январӣ соли 2015 // <http://www.president.tj/node/8136>.

зандонашон маслиҳат кардаанд. М. барои ба шавҳар баромадани духтари ноболиғаш С. розигӣ додааст, ки ин амалаш бар хилофи талаботи моддаи 13 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад мекунад. Судшаванда М. ба муносибати хонадоршавии фарзандаш рӯзи 26.05.2012 тӯи арӯсиву домодии духтараш С. ва Н – ро воқеъ дар суроғаи зиндағониаш дар шаҳри Душанбе барпо намуда, духтараш С – ро ҳамчун арӯс ба ноҳияи Ҳамадонӣ ба хонаи шаҳрванд Н. гусел кард. Ҳамин тарик, судшаванда М. духтари ноболиғаш С – ро, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст, ба шавҳар додааст.

Суди ноҳияи Фаирдавсии шаҳри Душанбе кирдори М – ро бо моддаи 168 КҶ ҚТ бандубаст намуда, чазо ба муҳлати шаш моҳ қорҳои ислоҳӣ бо нигоҳ доштани 20% музди меҳнат таъйин карда шудааст³.

Субъекти ҷинояти мазкур махсус эътироф мешавад, яъне волидон, васиён, парасторон, ба фарзандӣ қабул кардагон, бародар ё хоҳар, ҳамчунин шахсони далолаткунанда ва мусоидаткунанда низ ба ҳисоб мераванд.

Ҳуқуқи худро амалӣ намудани аъзоёни оила ва иҷрои уҳдадорихояшон набояд ҳуқуқу озодӣ ва манфиатҳои қонунии аъзоёни дигари оила ва дигар шаҳрвандонро вайрон намояд.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 168 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад.

Бастани ақди никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст

Бастани ақди никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст ҳамчун ҷиноят дар моддаи 169 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Ин модда аз як қисм иборат мебошад.

Мутобиқи диспозитсияи моддаи 169 КҶ ҚТ, бастани созиши никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳ нарасидааст, инчунин бастани ақди никоҳ бо ҷунин шахс, ҷиноят эътироф мешавад.

Боби 3, моддаҳои 10-15 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шарт ва тартиби ақди никоҳ бахшида шудааст. Дар қисми аввали моддаи 10 Кодекси зикргардида пешбинӣ шудааст, ки ақди никоҳ дар мақомоти давлатии сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ баста мешавад. Моддаи 12 ин Кодекс пешбинӣ намудааст, ки барои ақди

³ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 499/2012.

никоҳ розигии ҳамдигарии марду зани никоҳшаванда ва синни никоҳӣ доштани онҳо зарур аст.

Объекти чиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшавандае, ки тартиби аз ҷониби давлат муқаррарнамудаи даромадан ба ақди никоҳ, инчунин инкишофи муътадили руҳӣ, ақлӣ ва ҷисмонии ноболиғро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Ҷабрдидаи ин чиноят шахсе эътироф мешавад, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидааст, ба истиснои ҷой доштани санади судӣ чиҳати аз ҳаҷдаҳсолагӣ оиладор шудан.

Тарафи объективии чиноятро кирдор дар шакли ҳаракат ташкил медиҳад.

Таркиби чинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи бастанӣ ақди никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст, хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективии чиноятро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Шахс дарк менамояд, ки ба шахси ба синни никоҳӣ нарасида ақди никоҳ баста истодааст ва хоҳони бастанӣ ақди никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст, мебошад.

Субъекти чиноят шахси воқеии муқаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти бастанӣ ақди никоҳ дар ҳаққи шахсе, ки ба синни никоҳӣ нарасидааст, ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ расидааст. Субъекти чиноят ҳам мард ва ҳам зан буда метавонад: яке аз онҳо ба синни никоҳӣ расида бошад дигараш не.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият ҳавфнокиаш, категорияи чинояти дар моддаи 169 КҶ ҚТ пешбинигардида начандон вазнин эътироф мешавад.

Иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ

Иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ ҳамчун чиноят дар моддаи 174 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз як қисм иборат мебошад.

Аломатҳои чинояти иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ дар диспозитсияи моддаи 174 КҶ ҚТ нишон дода шудаанд: иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ аз ҷониби падару модар ё шахси дигар, ки ин уҳдадорӣ ба зиммааш қонунан гузошта шудааст, инчунин аз ҷониби омӯзгор ё дигар қорманди муас-

сисаи таълимӣ ё тарбиявӣ, агар ин кирдор бо муносибати бе-рахмона нисбат бо ноболиғ алоқаманд бошад.

Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” уҳдадорихои падару модар ё шахси дигар, ки ин уҳдадорӣ ба зиммаш қонунан гузошта шудааст, инчунин омӯзгор ё дигар корманди муассисаи таълимӣ ё тарбиявиро оид ба таълиму тарбияи ноболиғ, муайян намудаанд.

Уҳдадории волидон нисбати тарбияи кӯдакон дар моддаи 63 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шудааст. Волидон барои тарбия ва рушду камоли фарзандонашон масъулият дошта, вазифадоранд, ки дар бораи саломатӣ, тақомули ҷисмонӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ, таълим, касбомӯзии фарзандонашон ғамхорӣ намоянд. Хуқуқи волидон наметавон бар хилофи манфиатҳои кӯдакон амалӣ гарданд.

Тибқи моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” аз 2 августи соли 2011 таълиму тарбияи фарзанд вазифаи падару модар, омӯзгор, давлат ва ҷомеа мебошад.

Падару модар, новобаста ба он, ки яқоя ё чудо зиндагӣ мекунанд, дар таълиму тарбияи фарзанд ҳуқуқ ва уҳдадорихои баробардоранд, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мафҳуми таълим ва тарбия дар моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” муқаррар карда шудааст:

- **таълим** – раванди фаъолияти муштараки падару модар, омӯзгор ва муассисаи таълимӣ баҳри инкишофи шахсият, истеъдод, малака ва қобилияти фикрию ҷисмонии кӯдак;

- **тарбия** – раванди мақсадноки ба воя расонидани фарзанд аз ҷониби падару модар, муассисаи таълимӣ, ҷомеа ва ба зиндагии мустақилона омода намудани ӯ.

Дар моддаҳои 7, 8, 9 ва 12 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ҳуқуқи уҳдадорихои падару модар дар тарбияи фарзанд, омӯзгор, мақмоти давлатӣ, муассиса ва дигар ташкилотҳои, ки масъалаҳои вобаста ба таълиму тарбияи кӯдакро танзим мекунанд, муқаррар гардидааст.

Мутобиқи моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” падару модар дар тарбияи фарзанд уҳдадорихои зеринро доро мебошанд:

- ба фарзанд тибқи арзишҳои миллӣ номи нек гузоранд;
- пас аз таваллуд фарзандро дар муҳлати то се моҳ аз қайди давлатии сабти асноди ҳолати шахрвандӣ гузаронанд;
- барои ҳифзи саломатӣ, ташаккули ҷисмонӣ, маънавӣ ва ахлоқии фарзанд шароит муҳайё намоянд;
- фарзандро ба зиндагии мустақилона омода намоянд;
- фарзандро дар рӯҳияи эҳтиром ба Ватан, қонун, арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ тарбия намоянд;
- гаштугузори фарзанди то шашсоларо бе ҳамроҳии шахси аз ҷордаҳсола боло дар кӯча ва дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ иҷозат надиханд;
- шаъну шарафи фарзандро эҳтиром намоянд ва ба муомилаи бераҳмона нисбат ба ӯ роҳ надиханд;
- новобаста ба ҷинс, синну сол, қобилияти зехнӣ, ҷисмонӣ ва рӯҳии фарзанд, нисбат ба ӯ баробар муносибат намоянд;
- дар вақти шабона ба марказҳои дилхушӣ рафтани фарзанди то бистсолашонро манъ намоянд;
- кирдорҳои зиддиҷамъиятӣ, муомилаи дағалона бо атрофиён, ҳалалдор намудани оромӣ, истифодаи суҳанҳои қабех, рафтори дағалона дар кӯчаҳо, хиёбонҳо, майдонҳо, муассисаҳои фароғатӣ, дохили нақлиёт, хобгоҳҳо, манзили зист, дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ ва муносибати таҳрибкоронаи фарзандро ба муҳити зист пешгириӣ намоянд;
- ба фарзанди то синни мактабӣ ва фарзанде, ки дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ, новобаста ба шакли ташкилию ҳуқуқии онҳо, таҳсил мекунанд, бо худ овардан ва истифодаи телефонҳои мобилиро манъ намоянд;
- ба фарзанд тамошои филмҳои дорои хусусияти шахвонӣ, зӯрварӣ, экстремистӣ ва террористиро манъ намоянд;
- ба фарзанд мутолиа ва паҳн кардани сабтҳои электронӣ (аз ҷумла тариқи телефонҳои мобилӣ), китобҳо, варақаҳо, рӯзномаҳо, маҷаллаҳо ва дигар маводи ҷопии дорои хусусияти шахвонӣ, зӯрварӣ, экстремистӣ ва террористиро манъ намоянд;
- иштироқи фарзандро дар ғайбҳои иттиҳодияҳои динӣ, ба истиснои фарзандоне, ки ба таври расмӣ дар муассисаҳои динӣ ба таълим фаро гирифта шудаанд, иҷозат надиханд;
- барои фарзанди то бистсола истеъмоли нӯшоқиҳои спиртӣ (аз ҷумла пиво), воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ, маҳсулоти тамоку (аз ҷумла нос) ва маводи сахттаъсиrho манъ намоянд;
- иштироқи фарзандро дар ҷорабиниҳои барои ӯ тавсиянашуда иҷозат надиханд;

– гирифтани шаҳодатномаи ҳукуки ронандагӣ ва рондани автотомобилро барои фарзанд иҷозат надиханд;

– ба оворагардӣ ва дигар рафторҳои зиддиятнокӣ машғул шудани фарзанд роҳ надиханд;

– ба ҷалб намудани фарзанд ба корҳои хавфнок ва вазнини ба саломатии ӯ зараровар ва ҳамчунин дигар корҳои, ки ба инкишофи муътадили ҷисмонӣ ва равонии фарзанд халал мерасонанд, иҷозат надиханд;

– фарзандро ба фаъолияти соҳибкорӣ ва хариду фурӯш, ба истиснои ҳолатҳои, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат додааст, ҷалб насозанд;

– ба ҷамъроҳии шахси болиғи гаштугузор қардани фарзанди тошонздаҳсоларо дар ҳудуди биноҳои иншооти техникӣ, таххонаҳо ва болохонаҳои биноҳои истиқоматӣ, корхонаҳо, муассисаҳо, дигар ташкилотҳо, ҳудуди нуктаҳои фурӯши сӯзишворӣ, саристгоҳҳои роҳи оҳан, фурудгоҳҳо ва саристгоҳҳои нақлиёти мусофирбар манъ намоянд;

– дар ҷойҳои ҷамъиятӣ навиштан, ифлос намудан ва расонидани зарарро аз ҷониби фарзанд манъ намоянд;

– дастрасии фарзандро ба маводи сӯзандаю тарканда пешгирӣ намоянд;

– истифодаи ҷавохирот, зару зевар, дигар ашёҳои қиматбаҳо (ба истиснои як ҷуфт гӯшвора барои духтарон)-ро аз тарафи фарзанд дар муассисаҳои таълимӣ ва ҳолқубиро барои фарзанд манъ намоянд;

– ба шикастани панҷараҳо, санги болои қабрҳо, ҳайкалҳо, нимпайкараҳо ва дигар ороишоте, ки дар оромгоҳҳо ва ҷойҳои таърихӣ фарҳангӣ мавҷуданд ва таҳриб қардани онҳо аз тарафи фарзанд роҳ надиханд;

– дигар уҳдадорихоеро, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст, иҷро намоянд.

Дар моддаи 9 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” уҳдадорихои падару модар дар таълими фарзанд мустақкам гардидаанд, ки тибқи он падару модар дар таълими фарзанд уҳдадорихои зериндоранд:

– ба фарзанди то шашсола барои гирифтани таълиму тарбияи томақтабӣ шароит фароҳам оваранд;

– ба таълим фаро гирифтани фарзандро таъмин намуда, ба таҳсили ӯ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ монёе нашинанд;

– фарзандро бо воситаҳои зарурии таълимӣ таъмин карда, ба-рои таълими ӯ шароити муносиб муҳайё намоянд;

– риояи пӯшидани либосҳои расмии мактабиро аз ҷониби фарзанд дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот таъмин ва назорат намоянд;

– ба фарзанди имконоти маҳдуди ҷисмонӣ ва рӯҳӣ доштаи худ барои таҳсил кардан ва касбу ҳунар омӯختан шароит муҳайё сохта, иллати ҷисмонӣ ва рӯҳии ӯро пинҳон накарда, дар сурати набудани шароит барои таълими фарзанд ба муассисаҳои дахлдори давлатии соҳаи маориф, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли муроҷиат намоянд;

– аз вазъи фарзанде, ки дар мактаб – интернатҳо ва дигар муассисаҳои махсусгардонидашуда, новобаста ба шакли ташкилию ҳуқуқии онҳо, таълиму тарбия мегирад, хабардор шуда, бо чунин муассисаҳо ҳамкорӣ намоянд ва раванди таълими фарзандро дар ин муассисаҳо зерӣ назорат гиранд;

– донишандӯзӣ ва иштироки фарзандро дар раванди таълим назорат карда, бо омӯзгорон, ҳайати кормандон ва роҳбарияти муассисаи таълимӣ оид ба таълими фарзанд мунтазам ҳамкорӣ намоянд;

– дар маҷлисҳои падару модарон ва дигар чорабинихои мактабӣ бо даъвати маъмурият тибқи талаботи оинномаи муассисаи таълимӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ иштирок намоянд;

– талаботи оинномаи муассисаи таълимиро, ки фарзандашон дар он ҷо таълим мегирад, иҷро намоянд;

– ҷалби фарзандро барои гирифтани таълим дар таълимгоҳҳои ғайриқонунӣ ё дар назди шахсони алоҳидаи бе иҷозатнома фаъолияткунанда манъ намоянд;

– таълими фарзандро дар хориҷи кишвар бе розигии хаттии мақомоти ваколатдори давлатӣ иҷозат надиханд;

– дигар уҳдадорихоеро, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст, иҷро намоянд.

Уҳдадорихои мазкур дар модаҳои 63, 64 ва 65 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мустақам гардидаанд.

Иҷро накардани уҳдадорихои зикргашта метавонанд ба бадшудани саломатӣ, вайрон гаштани инкишофи табиӣ рӯҳии кӯдак ва ташаққулёбии шахсияти ӯ оварда расонад. Ҳамин тавр, судшаванда С. (зан) соли 2014 бо шахрванд Н. (мард) оиладор гардида, ду фарзанди ин мард – Б. ва В – ро ба тарбияи худ қабул карда, дар якҷоягӣ истиқомат менамудаанд. Дар ин давра, С. аз Н. боз як духтарча таваллуд кардааст. Сипас, С. ба ин хона духтари ноболиғи худ М – ро, ки аз шавҳари қаблаш мебошад, оварда дар якҷоягӣ истиқомат намудаанд. С. дар давраи зиндагонӣ ба тарбияи фар-

зандон ахаммият надода, пас аз оне, ки шавҳараш Н. барои дар-ёфти ризку рӯйи ҳамчун муҳочирӣ мехнатӣ ба Федератсияи Россия сафар мекунад, ӯ мунтазам писарони дар тарбиядоштааш Б. ва В – ро мавриди лату кӯб қарор дода, ба ҷисми онҳо ҷароҳатҳои гуногун расонидааст. Дар бештар мавридҳо, пас аз лату кӯб ноболиғон Б. ва В – ро аз хона бароварда ба берун пеш мекардааст. Ин ҳолатро мушоҳида карда, ҳамсоҷгон аз рӯйи дилсӯзӣ кӯдакони дохили манзилашон намуда, ба ин кори ғайриқонунии С. хотима додаанд. Маротибаи охири он ба ҳаҷони он, ки гӯё ноболиғ В. дар либосҳои пешоб карда бошад ва ин ҳолат аз ҷониби бародараш Б. пешгирӣ нашудааст, С. бо ҷӯбтаҳои ошхона (тирак) ба аъзои бадани ноболиғон, аз ҷумла лабу рӯй ва китфи В., инчунин ба дасти Б. задааст, ки дар натиҷа ба ҷисми онҳо ҷароҳатҳои гуногун расонидааст. Сипас, С. барои ошкор нагардидани кирдорҳои ҷинояткоронаш барои ба боғчаи бачагон рафтани ноболиғон монӣ шуда, аз ин рӯ муддати зиёд онҳоро дар хона маҳкам карда, пас аз оне, ки вазъи саломатии онҳо беҳтар мешавад, санаи 20 сентябри соли 2016 онҳоро ҳамроҳи духтарчаи ноболиғи худ М. ба боғчаи бачагона равон кардааст. Роҳбарият ва мураббияҳои боғча аз симои зоҳирӣ ва пурсиши ноболиғон Б. ва В. пай бурдаанд, ки ба саломатии онҳо аз ҷониби модарашон (модарандарашон) ҷароҳати ҷисмонӣ расонида шудааст. Аз ин лиҳоз, барои ошкор гардидани ин кирдори ғайриқонунӣ нисбати ноболиғон, роҳбарияти боғча барои ҷорачӯӣ ба мақомоти дахлдор хабар додаанд. Пас аз муоинаи зоҳирии ҷисми кӯдакони онҳоро барои муайян намудани ҷароҳати бардоштаи ҷисмонӣ дар баданашон буда, барои гузаронидани экспертиза ва андозаи зарари ҷисмонӣ ба саломатиашон ба Маркази экспертизаи тиббии судии вилояти Суғд бурдаанд. Мувофиқи хулосаи экспертизаи судии тиббӣ таҳти № 1588 ва № 1590 аз 25.10.2016 ҷароҳатҳои бардоштаи ноболиғон Б. ва В. (Н. ва Н.) ҳамчун зарари миёна ба саломатӣ мансуб доништа шудааст. Инчунин, С. боз ҳаракатҳои ҷинояткоронашро идома дода, дар давраи нигоҳубини ноболиғон уҳдадорӣ худро оид ба тарбияи онҳо иҷро накарда, аз ҷиҳати тақомули ҷисмонӣ ва ахлоқӣ ба онҳо таъсири манфӣ расонида, бар хилофи талаботи қонунгузорӣ ва масъулияти волидайнӣ бар дӯш доштаи худ амал карда, доимо ноболиғон Б. ва В – ро мавриди лату кӯб қарор дода, ба онҳо ҳуроки дуруст надода, дар роҳрави манзили истиқоматиашон ҷойгир намура, худаш бо ҳамроҳии духтаронаш дар дигар ҳуҷраи гарм даромада хоб мерафтаанд. Инчунин, доимо ба ноболиғон об ва нони хушкшуда дода, худаш бо духтаронаш дар ошхона хӯришҳои гуногун омода намуда, истеъмол мекардаанд, ки ин ҳолат ба инкишофи рӯҳиву

чисмонӣ, ахлоқӣ ва маънавии Б. ва В. таъсири манфӣ мерасонад. Гарчанде С. медонист, ки ин амали ӯ бар хилофи манфиатҳои ноболиғон ва таъсири ноустувор ба ояндаи онҳо дорад, лекин ба ин нигоҳ накарда, мунтазам онҳоро лату қӯб кардааст, ки бинобар бардошти ҷароҳати ҷисмонӣ, ноболиғон Б. ва В. имконияти ба боғчаи бачагон рафтаниро пайдо карда натавонистаанд ва чунин ҳолат аз ҷониби волидайн иҷро накардани уҳдадорӣ худ дар тарбияи ноболиғро ба вучуд овардааст.

Суди шаҳри Хучанд кирдори С – ро бо банди «а» қисми 2 моддаи 111 ва моддаи 174 КҶ ҚТ бандубаст намуда, бо дастрасии қисми 2 моддаи 67 КҶ ҚТ барои маҷмӯи ҷиноятҳо бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, ҷазои ниҳой ба С. дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати ду сол бо адо намудани ҷазо дар колонияҳои ислоҳии дорои низоми умумӣ бидуни маҳрум кардан аз ҳуқуқи модарӣ ҷазо таъйин карда шудааст. Дар асоси моддаи 71 КҶ ҚТ ҷазои таъйиншуда нисбати С. дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ шартан татбиқ нагардида, ба маҳкумшуда барои бо рафтори намунавии худ ислоҳ шуданашро исбот кардан, як сол муҳлати санҷиш аз болои рафтораш муқаррар карда шуда, ҳамчунин маҳкумшуда С. вазифадор карда шуд, ки бидуни огоҳ кардани мақомоте, ки аз болои рафтораш назорат мебаранд, ҷойи истиқоматгоҳи доимиаширо иваз наанамояд⁴.

Объекти ин ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки инкишофи муқаррарии ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоии ноболиғро таъмин менамоянд, ба шумор меравад.

Тарафи объективии ҷинояти мазкурро кирдор дар шакли беҳаракатӣ (иҷро накардан) ё дар ҳолате, ки ба шарту шароитҳои тарбияи дар Кодекси оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” нишондодашуда мувофиқатнакунанда, ифода меёбад.

Иҷро накардан ё ки номувофиқ иҷро намудани уҳдадорӣ нисбати тарбияи кӯдакон бояд бо муомилаи сангдилона намудан бо онҳо пайваст бошад. Бешафқатӣ метавон дар пешкаш наанамудани ҳӯрок ба ноболиғ, муддати дароз ноболиғро танҳо дар хона маҳкам кардан, мунтазам паст задани қадру қимати ӯ, таҳқир кардан, расонидани зарбу лат ва ҳоказои дигар ифода ёбад. Ҳамин тавр, М. ном зан 11 январи соли 2012 кӯдакаш Ф – ро (духтарак) дар яке аз таваллудхонаҳои шаҳри Душанбе таваллуд мекунад. М. аз 17 июли соли 2012 ин ҷониб, дар хонаи истиқоматиаш, ки дар

⁴ Бойгонии суди шаҳри Хучанд // Парвандаи ҷиноятӣ № 1-79/2017.

он ичоранишин буд, мунтазам кӯдакаш Ф – ро танҳо гузошта, дар кӯчаҳои шаҳри Душанбе ба фоҳишагӣ машғул мешудааст. М. 15 августи соли 2012, тахминан соати 18:00 кӯдаки хурдсоли бемораш Ф – ро дар хонаи ба иҷро гирифтааш бе соҳиб ва бе хӯрок партофта, бо мақсади машғул шудан ба фоҳишагӣ, аз хона баромада рафта, то рӯзи 17 августи соли 2012 бо якчанд мард дар худуди шаҳри Душанбе ба фоҳишагӣ машғул шудааст. Дар ин давоми ду рӯз М. ба хона бар нагашт. Санаи 16 августи соли 2012 ҳамсоязан С. ба хонаи М. даромада чисми бечони Ф – ро дарёфт карда, ба дигар ҳамсояхоҷаш хабар медиҳад. Баъди як рӯзи ҳодиса, санаи 17 августи соли 2012 М. аз тарафи кормандони ШВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе дастгир гардидааст. Ғайр аз ин, М. кӯдаки хурдсолараш Ф – ро, ки дар вазъияти ҳаёт ва саломатиаш хавфнок – беморӣ қарордошта, дидаву доништа бе соҳиб ва гурусна партофта баромадааст. Ҳамин тавр, суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе далелҳои дар муруфиаи судӣ мавриди омӯзиш қарор додашударо ба эътибор гирифта, гуноҳи М – ро барои иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадориҳо оид ба тарбияи ноболиғ аз ҷониби падару модар ё шахси дигар, ки ин уҳдадориҳо ба зиммааш қонунан гузошта шудааст, агар ин кирдор бо муносибати бераҳмона нисбат ба ноболиғ алоқаманд бошад ва барои дидаю доништа нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад ва аз сабаби хурдсолӣ имконияти андешидани чораҳои худмуҳофизатиро надорад, хангоме, ки шахси гунаҳгор метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифадор буд нисбат ба ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд ё худаш ўро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст, ҳамин кирдор агар аз беэҳтиётӣ боиси марғи ҷабрдида гардида бошад, тасдиқёфта ҳисоб карда, ҳаракатҳои ўро бо моддаҳои 174 ва қисми 2 моддаи 127 ҚҶ ҚТ бандубаст намуд⁵.

Тарафи субъективии ин ҷиноятро гуноҳ ҳам дар шакли қасди бевосита ва ҳам дар шакли қасди бавосита ташкил медиҳад.

Субъекти ҷиноят волидон, васиён, парасторон, омӯзгорон, мураббӣён, кормандони тиббӣ ва шахсони дигаре, ки ба зиммаи онҳо аз тарафи қонун ё ки касбашон уҳдадорӣ барои тарбияи ноболиғон вогузошта шудааст, ба шумор мераванд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронӣ ба ифтихори Рӯзи модар 07 март соли 2017 зикр намуд, ки

⁵ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе // Парвандаи ҷиноятии № 1-100/13.

Шумо дар раванди тарбияи фарзандон нақши ҳалқунанда доред ва набояд фаромӯш созед, ки тарбияи фарзанд дар навбати аввал вази фаи муқаддаси падару модар ва баъдан мактаб ва ҷомеа мебошад⁶.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 174 КҶ ҚТ пешбиниғардида начандон вазнин эътироф мешавад.

Иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдак

Иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдак ҳамчун ҷиноят дар моддаи 175 КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, аз ду қисм иборат мебошад.

Аломатҳои ҷинояти зикргардида дар диспозитсияи моддаи 175 КҶ ҚТ нишон дода шудаанд: иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдаки хурдсол аз ҷониби шахсе, ки ин уҳдадорӣ тибқи вази фаи хизматӣ ба зиммааш гузошта шудааст ё аз ҷониби шахсе, ки ин вази фаро мувофиқи супориши махсус ба ҷо меорад, ё ин уҳдадориро ихтиёран ба зимма гирифтааст, агар дар натиҷа аз беэҳтиётӣ ба саломатии кӯдак зарари миёна расида бошад.

Дар қисми аввали моддаи 1 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, ки оила, ақди никоҳ, модар, падар ва кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тахти муҳофизати давлат қарор доранд.

Моддаи 175 КҶ ҚТ, ки ба иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдак бахшида шудааст, Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ҳамчун замина хизмат қарда метавонанд. Ҷунончи, шахсе, ки тибқи вази фаи хизматӣ иҷрои уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдак ба зиммааш гузошта шудааст ва инчунин шахсе, ки ин вази фаро мувофиқи супориши махсус ба ҷо меорад, ё ин уҳдадориро ихтиёран ба зимма гирифтааст, барои тарбия ва рушду камолӣ кӯдак масъул буда, уҳдадор аст, ки нисбати саломатӣ, тақомули ҷисмонӣ, рӯҳӣ, маънавӣ ва ахлоқии кӯдаки ноболиғ ғамхорӣ намоянд.

⁶ Суҳанронии Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ифтихори Рӯзи модар аз 07 мартӣ соли 2017 // <http://www.president.tj>.

Дар ҳолати истифода намудани ҳукуки шахсони зикргашта, ҳукуки мазкур набояд ба саломатии ҷисмонӣ рӯҳии кӯдак ва тақомули маънавии ӯ зарар расонад.

Мувофиқи қисми 1 моддаи 77 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар сурати чой доштани таҳдиди бевосита ба ҳаёт ё саломатии кӯдак, мақоми васоюти парасторӣ ҳуқуқ дорад дар ҳусуси бетаъхир гирифтани кӯдак аз волидон (яке аз онҳо) ё дигар шахсоне, ки ӯ таҳти васоюташон мебошад, қарор қабул намояд.

Шахсоне, ки ҳукуку уҳдадориашонро бар зарари ҳукуку манфиатҳои кӯдак равона сохтаанд, мувофиқи талаботи муқаррарнамудаи қонунгузор ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Объекти ин ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдакро таъмин менамоянд, эътироф мешавад.

Тарафи объективи ҷинояти мазкурро кирдор ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам беҳаракатӣ ташкил медиҳад, ки он ба шарту шароитҳои тарбия, ки дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” пешбинӣ шудааст, мувофиқат намекунад. Ҷиноят он вақт хотимаёфта эътироф карда мешавад, ки агар дар натиҷа ба саломатии кӯдак зарари миёна расида бошад. Аломатҳои зарари миёна ба саломатӣ дар диспозитсияи моддаи 111 КҶ ҚТ нишон дода шудаанд. Ҳамин тавр, зарари миёна ба саломатӣ эътироф мешаванд:

1. барои ҳаёт хавфнок намебошанд. Агар оқибатҳои ба миён оянд, ки ба ҳаёти кӯдак хавфнок мебошанд, пас он ҳамчун зарари вазнин эътироф мешаванд;

2. харобшавии тӯлонии саломатӣ. Харобшавии тӯлонии саломатӣ чунин маъно дорад, ки дар ҳолати зарар ба саломатӣ, ҷабрдида қобилияти меҳнатиашро зиёда аз се ҳафта гум мекунад ва ин баробар аст ба зиёда аз 21 рӯз⁷;

3. устувору назаррас аз даст додани камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ. Дар зери ба таври устувору назаррас аз даст додани камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ чунин фаҳмида мешавад, ки дар натиҷаи зарари миёна ба саломатӣ, ҷабрдида аз 10% то 30% (30% низ дохил мешавад) қобилияти умумии меҳнати

⁷ Хусейнзода С.Х., Нажбудинов М.А., Ҳикматзода Ҷ.У. Ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ: дастури таълимӣ. Душанбе: ЭР-граф, 2017. С. 73; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный). 2-е издание, исправленное, переработанное и дополненное / Под ред. А.И. Чучаева. М., 2010. С.198.

худро гум мекунад. Мисол, аз даст додани ягон ангушти даст ё пой⁸, шикастан ва ё кафидани устухонҳои майда⁹ ва ғайра.

Таркиби ин чиноят моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар намуди ба саломатии кӯдак зарари миёна расидан, хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективии чиноятро гуноҳ дар шакли безҳиёти ташкил медиҳад. Безҳиёти ҳам худбоварона ва ҳам бепарвоёна буда метавонад.

Субъекти ин чиноят махсус эътироф мегардад: омӯзгорон, тарбиятгарон, кормандони тиббӣ ва шахсони дигаре, ки аз ҷониби қонунгузор ё ки вазифаи хизматиашон оид ба тарбияи кӯдак уҳдадор карда шудаанд.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, категорияи чинояти дар қисми 1 моддаи 175 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 175 КҶ ҚТ ду ҳолати вазникунанда ба-рои иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини амнияти ҳаёт ва саломатии кӯдак муқаррар карда шудааст, ки тибқи он, агар:

а) аз безҳиёти боиси ворид гаштани зарари вазнин ба саломатии хурдсол гардидааст;

б) аз безҳиёти боиси марги ӯ гаштааст.

Аломатҳои зарари вазнин ба саломатӣ дар диспозитсияи моддаи 110 КҶ ҚТ нишон дода шудаанд, яъне:

3) Қасдан ба саломатӣ расонидани зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад;

4) Қасдан ба саломатӣ расонидани зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок намебошад, вале оқибатҳои вазнинро ба миён овардани мумкин аст.

Зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд – ин расонидани чунин зарарҳое эътироф карда мешаванд, ки хатари аз ҳаёт маҳрум гардидани шахси дигарро ба миён меоранд. Ба чунин зарар бо баробари ҷароҳати ҷисмонӣ, инчунин беморӣ ва вазъи патологияи саломатӣ низ эътироф мешавад¹⁰.

Дар адабиёти ҳуқуқии чиноятӣ зарарҳои вазнин ба саломатии инсонро қисман муқаррар намудаанд. Мисол, ба зарари ваз-

⁸ Уголовное право России. Общая и Особенная части: учебник для вузов / Под общей редакцией д.ю.н., Н.Г. Кадникова. М.: Книжный мир. 2007. С. 348.

⁹ Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов. Отв. ред.: д.ю.н. И.Я. Козаченко, д.ю.н. З.А. Незнамова, к.ю.н. Г.П. Новоселова. М.: «ИНФРА». М. – НОРМА, 1998. С. 82.

¹⁰ Ниг.: Ҳусейнзода С.Ҳ., Нажбудинов М.А., Ҳикматзода Ҷ.У. Чиноятҳо ба муқобили саломатӣ: дастури таълимӣ. Душанбе: Эр-граф, 2017. С. 29; Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Коммисарова. СПб.: Питер, 2008. С. 73.

нини саломатие, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд дохил шуда метавонанд: бо ягон чиз зада шикофта даромадан ба косахонаи сар¹¹; захми сутунмуҳра; қафаси сина; шикамро захмӣ карда пардаашро дарронидан; зарар расонидан ба рағҳои калони хунгард; зиёда аз 15% сӯхтани пӯсти болойии бадан, ки ин сӯзиш 3 – 4 дараҷа эътироф мешавад; сӯзиши дараҷаи 3, ки зиёда аз 20% сӯхтани пӯсти болойии баданро ташкил медиҳад; сӯзиши дараҷаи 2, ки зиёда аз 30% сӯхтани пӯсти болойии баданро ташкил медиҳад. Натиҷаи чунин кирдорҳо оқибатҳои гуногунро ба бор оварданашон мумкин аст. Ба монанди дараҷаи вазнини садамот (шок); комаи (ҳолати беҳушӣ дар натиҷаи захролуд шудани асабҳо ва майна) этиологии (як соҳаи тиб, ки пайдоиши касалиҳоро меомӯзад) гуногун; аз даст додани хуни бисёр ва ғайра¹².

Зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок намебошад, вале оқибатҳои вазнинро ба миён оварданашон мумкин аст аз зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошанд дар он фарқ мекунад, ки онҳо дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 110 ҚҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд:

- Нобино шудан;
- Гунг шудан;
- Кар шудан;
- Талаф додани ягон узви бадан ё аз кор мондани ин узв;
- Қатъ гардидани ҳомиладорӣ;
- Бадсуратии ислохнопазири рӯй;
- Боиси харобшавии зиёди саломатӣ марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ гардидаст;
- Пура аз даст додани қобилияти меҳнатии касбӣ;
- Ба бемории рӯҳӣ гирифта шудан;
- Ба бемории нашъамандӣ ва ё токсикомания гирифта шудан¹³.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 175 ҚҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи вазнин эътироф мешавад.

¹¹ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов. Отв. ред.: д.ю.н. И.Я. Козаченко, д.ю.н. З.А. Незнамова, к.ю.н. Г.П. Новоселова. М.: «ИН-ФРА». М. – НОРМА, 1998. С. 78.

¹² Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Коммисарова. СПб.: Питер, 2008. С. 73.

¹³ Доир ба тавсифи ин намудҳои зарар нигаред: Хусейнзода С.Х., Нажбудинов М.А., Хикматзода Ҷ.У. Ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ: дастури таълимӣ. Душанбе: Эр-граф, 2017. С. 26-46.

БОБИ XXX

ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ АМНИЯТИ ЧАМЪИЯТӢ

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ.
- § 2. Чиноятҳо ба муқобили асосҳои амнияти чамъиятӣ.
- § 3. Чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ, ки бо вайрон кардани қоидаи махсуси бехатарӣ алоқаманданд.
- § 4. Чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ, ки бо вайрон кардани қоидаҳои муносибат кардан бо предметҳои хатари умумидошта алоқаманданд.

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ

Ҷавобгарии чиноятӣ барои содир намудани чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ дар фасли VIII боби 21 КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд.

Фасли VIII КҶ ҚТ аз рӯйи объекти намудӣ ба 3 намуд ҷудо карда мешавад:

1) Боби 21 – чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ. Моддаҳои 179 то 199¹ КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин чиноятҳо – муносибатҳои чамъиятии бо қонунгузориҳои чиноятӣ ҳифзшавандае, ки амнияти чамъиятиро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

2) Боби 22 – чиноятҳо ба муқобили саломатӣ. Моддаҳои 200 то 210¹ КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин чиноятҳо – муносибатҳои чамъиятии бо қонунгузориҳои чиноятӣ ҳифзшавандае, ки саломатии аҳолиро таъмин мекунад, ташкил медиҳад;

3) Боби 23 – чиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт. Моддаҳои 211 то 219 КҶ ҚТ-ро дар бар мегирад. Объекти намудии ин чиноятҳо – муносибатҳои чамъиятии бо қонунгузориҳои чиноятӣ ҳифзшавандае, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро таъмин мекунад, ташкил медиҳад.

Аз рӯйи объекти бевосита, чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ ба чунин зергурӯҳ ҷудо карда мешаванд:

1. Чинойтҳо ба муқобили асосҳои амнияти чамъиятӣ;
2. Чинойтҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ, ки бо вайрон кардани қоидаи махсуси бехатарӣ алоқаманданд;
3. Чинойтҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ, ки бо вайрон кардани қоидаҳои муносибат кардан бо предметҳои хатари умумидошта алоқаманданд.

Дар зери мафҳуми чинойтҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ кирдорҳои қасдона ва беэҳтиётонаи ба чамъият хавфноки аз ҷониби КЧ ҚТ пешбинишудаи ба амнияти чамъиятӣ зарар расонида ё бо пойдор намудани таҳдиди расонидани чунин зарар алоқамандбуда, фаҳмида мешавад.

Пеш аз он, ки вобаста ба объекти чинойтҳои номбурда, яъне амнияти чамъиятӣ ҳарф занем, шарҳу тафсир намудан ва равшанӣ андохтани мафҳуми “амният” аз манфиат ҳолӣ нест. Ба ақидаи В.И. Дал, «амният – ин ҳолати устуворӣ, шароити мӯсоид ва бехатарӣ (яъне мавҷуд набудани хатар) мебошад». С.И. Ожегов менависад, ки «амният ҳолате мебошад, ки дар шароити мавҷудияти он ба чизе ва ё ба касе ҳеч чиз таҳдид намекунад». Дар луғати Ф.А. Брокгауз ва И.А. Ефрон моҳияти амният чунин баён гардидааст: «Ба воситаи пешгирӣ намудани хатарҳои, ки ба шахрвандони алоҳида ва давлату ҷомеа таҳдид менамоянд, амният ба вучуд оварда мешавад. Таъмини амният ба воситаи амалӣ намудани як қатор меъёрҳои ҳуқуқию сиёсӣ ба роҳ монда мешавад». Ҳамзамон, ба андешаи онҳо, амният кафили рушди инсоният ва мазмуни мавҷудияти давлат мебошад. Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ мафҳуми амният чунин маъноҳоро ифода намудааст: осоиштагӣ, оромӣ, тинҷӣ, бехавфӣ, бехатарӣ. Дар луғати энциклопедии «Британника» таърифи амният чунин омадааст: «Амният низоми махсуси воситаҳои усулҳои, ки бо ёрии он одамон ва моликияти онҳо аз хавфу хатарҳои гуногун эмин нигоҳ дошта мешаванд. Амният шароити мувофиқ ва ҳолати ороме Луғати энциклопедии «Британника» аз соли 1901 дар ИМА нашр мегардад. Луғати мазкур калонтарин энциклопедияи бо забони англисӣ нашршаванда мебошад. Энциклопедияи мазкур аз соли 1901 то ба имрӯз зиёда аз 15 маротиба бознашр гардидааст, ки дар он одамон аз ҳар гуна хавфу хатарҳо озоданд». Дар луғати англисии Оксфорд хусусиятҳои амниятро чунин баён намудаанд: а) вазъияти ором, бозғитимод ва устувор; б) ҳолати ҳимоятшавандагӣ аз таҳдиду хатарҳо; в) ҳимояи манфиатҳои давлат, ташкилотҳо ва шахсон алоҳида аз таҳдиду хатарҳо; г) озод будан аз шакку шубҳа ва мавҷудияти эътимод ва боварӣ; ғ) озод будан аз изтироб ва хавфу хатарҳо; д)

эхсоси ҳолати ҳимоятшавандагӣ аз хавфу хатарҳо ва ё мавҷудияти бехатарӣ. Дар луғати фаронсавии муносибатҳои байналмилалӣ бошад, амният ҳолати ҳимоятшавандагӣ муаррифӣ гардидааст. Ҳамин тарик, таҳлили луғатҳо ва донишномаҳо нишон медиҳад, ки мафҳуми «амният» сермаъно, хеле мураккаб ва гуногунпахлӯ мебошад¹⁴.

Таҳти мафҳуми амнияти чамъиятӣ ҳолати зери ҳимоя қарор доштани манфиатҳои ҳаётан муҳими чамъият, яъне маҷмӯи талаботе, ки қонеъ намудани онҳо мавҷудият ва имконияти тараққиёти тадриҷан шиддатёбандаи чамъиятро бо таври бозътимод таъмин менамояд, фаҳмида мешавад.

Предмети ҷиноятҳои номбурда дар ҳар ҷиноят гуногун мебошанд. Масалан, дар ҷинояти ғасби бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа (моддаи 182 КҶ ҚТ) ҳуди бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа, дар ҷинояти кирдорҳои қасдона ба муқобили бехатарии ҳавопаймо ё киштӣ (моддаи 184² КҶ ҚТ) киштии ҳавоӣ, киштии обӣ ва қатори роҳи оҳан, дари ҷинояти муносибати ғайриқонунӣ бо маводи радиоактивӣ (моддаи 193 КҶ ҚТ) ҳуди маводи радиоактивӣ, дар ҷинояти ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан, гирифта гаштани силоҳ, лавозимоти чангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш (моддаи 195 КҶ ҚТ) ҳуди силоҳ, лавозимоти чангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш ва ғайра.

Тарафи объективи ҷиноятҳои мазкур дар аксарияти ҷиноятҳо кирдор дар шакли ҳаракатҳои фаъолро дар бар мегиранд. Масалан, терроризм (моддаи 179 КҶ ҚТ), ҷалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо (моддаи 179¹ КҶ ҚТ), маблағгузори ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ҳамчун ҷиноят (моддаи 179² КҶ ҚТ) ғасби гаравгон (моддаи 181 КҶ ҚТ) бандитизм (моддаи 186 КҶ ҚТ) ва ғайра.

Дар баъзе аз ин ҷиноятҳо кирдор дар шакли беҳаракатӣ низ ҷой дорад. Масалан, ҷинояти риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор, (моддаи 192 КҶ ҚТ), ҷинояти нигоҳдошти бепарвоёнаи силоҳ (моддаи 197 КҶ ҚТ) ва ғайра.

Тарафи субъективи ин ҷиноятҳо дар бештари ҳолатҳо аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст. Масалан, терроризм (моддаи 179 КҶ ҚТ), ғасби гаравгон (моддаи 181 КҶ ҚТ) бандитизм (моддаи 186 КҶ ҚТ), ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон

¹⁴ Муҳаммад А.Н., Сафарализода Х.Қ. Амнияти миллӣ. Воситаи таълимӣ. – Душанбе, 2019.

додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан, гирифта гаштани силоҳ, лавозимоти чангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш (моддаи 195 КҶ ҚТ) ва ғайра.

Баъзе аз ин ҷинойтҳо гуноҳ дар шакли беэҳтиётиро ташкил медиҳанд. Масалан, ҷинойти вайрон кардани қоидаҳои бехатарии корҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар корҳо (моддаи 190 КҶ ҚТ), ҷинойти риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор, (моддаи 192 КҶ ҚТ), ҷинойти нигоҳдошти бепарвоёнаи силоҳ (моддаи 197 КҶ ҚТ) ва ғайра.

Субъекти ҷинойтҳои мазкур дар ҳар ҷинойт гуногун мебошанд. Масалан, субъекти се ҷинойти дар боби мазкур пешбинишуда аз қабилӣ терроризм (моддаи 179 КҶ ҚТ), ғасби гаравгон (моддаи 181 КҶ ҚТ), тасарруфи силоҳ, лавозимоти чангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш (моддаи 199 КҶ ҚТ) шахси воқеии мукаллафи ба синни 14 сола расида мебошад. Субъекти дигар ҷинойтҳои боби мазкур шахси воқеии мукаллафи ба синни 16 сола расида мебошад.

Субъекти баъзе аз ин ҷинойтҳо махсус мебошад. Масалан, вайрон кардани қоидаҳои бехатарии корҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар корҳо (моддаи 190 КҶ ҚТ), риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор (моддаи 192 КҶ ҚТ), нигоҳдошти бепарвоёнаи силоҳ (моддаи 197 КҶ ҚТ) ва ғайра.

§ 2. Ҷинойтҳо ба муқобили асосҳои амнияти ҷамъиятӣ

Терроризм

Терроризм ҳамчун ҷинойт дар моддаи 179 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз се қисм ва эзоҳ иборат аст.

Объекти ҳелии ин ҷинойт муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Таҳти мафҳуми амнияти ҷамъиятӣ ҳолати зери ҳимоя қарор доштани манфиатҳои ҳаётан муҳими ҷамъият, яъне маҷмуи талаботе, ки қонеъ намудани онҳо мавҷудият ва имконияти тараққиёти тадриҷан шиддатёбандаи ҷамъиятро бо таври боэътимод таъмин менамояд, фаҳмида мешавад.

Ба сифати объекти иловагии ҷинойти мазкур амнияти ҳаёт, саломатӣ, муносибатҳои молу мулкӣ ва фаъолияти муътадили корхона ва муассисаҳо баромад мекунанд.

Терроризм – ҷинойте мебошад, ки ба якчанд объект равона карда шудааст. Вай ба амнияти ҷамъиятӣ, фаъолияти муътадили

мақомоти ҳокимият, ҳамчунин ба ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, ходими ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият таҷовуз мекунад. Бо таъсири ваҳмангези худ терроризм ё ба доираи васеи шаҳрвандон ва чун қоида ба доираи номаълум, баъзан ба аҳолии тамоми шаҳрҳо ва ноҳияҳо ё ба шахси мансабдори мушаххас ва мақомоти ҳокимият, ки дорои ҳуқуқи қабул кардани қарорҳои ташкилӣ-идоракунии мебошанд, равона карда шудааст¹⁵.

Тарафи объективии терроризм бо ҳаракатҳои ғайриқонуни содир шуда, дар ду шакл зоҳир мегардад:

а) содир намудани тарқиш, сӯхтор, тирпарронӣ аз силоҳи оташфишон ё дигар кирдоре, ки боиси хавфи марги одамон, расонидани зарари ҷиддӣ ба молу мулк ё ба миён омадани оқибатҳои дигари барои ҷамъият хавфнок мегардад.

б) таҳдиди анҷом додани кирдорҳои зикршуда.

Таҳдид – ин мақсади дар шакли маъмулӣ ифодагардидаи содир намудани акти террористӣ набуда, балки арзи қатъии мақсадест, ки аз ҷиддӣ ва ҳақиқӣ будани чунин мақсад шаҳодат медиҳад. Масалан, фармоиш барои ба даст овардани воситаҳои тарқишу хатарноки биологӣ ва радиоактивӣ ё силоҳ, содир намудани тарқиш ё сӯхторҳои “огоҳикунанда”, тайёри барои аз қор баровардани объектҳои ҳаётан муҳим ё ин ки вайрон кардани чараҳои технологӣ, муҳосира кардани робитаҳои нақлиётӣ ва ба ҳамин монанд.

Ҷиноят бо шарте хотимаёфта ба шумор меравад, ки агар кирдорҳои дар боло зикршуда содир шуда бошанд ва боиси ба миён омадани хатари воқеӣ гардида бошанд: марги одамон, расонидани зарари ҷиддӣ ба амвол, ба миён омадани оқибатҳои дигари барои ҷамъият хавфнок ва ё таҳдиди анҷом додани кирдорҳои зикршуда бо ҳамин мақсадҳо.

Терроризм аз дигар ҷиноятҳои ба он бо аломатҳои объективӣ монанд (моддаи 255 КҶ ҚТ – қасдан несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк, моддаи 309 КҶ ҚТ – таҳрибкорӣ (диверсия)) бо самти кирдор фарқ мекунад. Ҳангоми терроризм мақсади расонидани зарар ба соҳаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд надорад, чӣ тавре ки ин ҳангоми таҳрибкорӣ (моддаи 309 КҶ), ё ҳамчунин ҳангоми расонидани зарар ба амволи ғайр (моддаи 255 КҶ) ҷой дорад.

Терроризм аз акти террористӣ (моддаи 310 КҶ ҚТ) бо самти қасд фарқ мекунад, яъне ҳангоми акти таррористӣ таҷовуз ба ҳаёти

¹⁵ Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузори оиди ҷавобгарӣ барои терроризм” аз 2.10. 2003. (Банди 4).

чабрдида бинобар фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё ҳамчун интиком барои ҷунин фаъолиятҳо содир мегардад. Дар навбати худ терроризм ба шумораи номуайяни шахс таҳдид ба амал меоварад ва мақсади вайрон намудани амнияти ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарорро дорад¹⁶.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур бо гуноҳи қасдона содир мешавад. Мақсад дар ҷинояти мазкур ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он аз ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои низомӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарор иборат аст.

Мақсади ибтидоии терроризм ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, бедор сохтани тарсу ваҳм дар иродаи одамон, ба воҳима ва таҳлука овардани аҳоли равона шуда, тавассути он фишор овардан ба мақомоти давлатист. Ҷунин ҳаракатҳои ҷинояткорона бо мақсади маҷбур сохтани мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои қабули қарори ғайриқонунӣ, ки ба манфиати онҳост ва ё ба мақсади резонидани обрӯ ва манзалати мақомоти давлатӣ амалӣ карда мешаванд¹⁷.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии муқаллафе, мебошад ки дар вақти содир намудани он ба синни 14 сола расида бошад.

Дар эзоҳи моддаи 179 КҶ ҚТ меъёри ҳавасмандкунандае, ки аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод мекунад, пешбинӣ гардидааст, шахсе, ки дар омодагории кирдори террористӣ иштирок дораду агар ӯ бо сари вақт огоҳ намудани мақомоти давлатӣ, ё бо роҳи дигар содир гардидани кирдори террористиро пешгирӣ кунад ва агар дар ҳаракатҳои ин шахс дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Сари вақт ҷунин огоҳкунии мақомоти ҳокимият эътироф мешавад, ки вақте онҳо имконияти пешгирӣ намудани содиршавии кирдори террористӣ ё оқибатҳои дар моддаи 179 КҶ ҚТ зикршударо дошта бошанд.

Мусоидати дигари бартараф намудани кирдори террористӣ метавонад дар ҳаракатҳои фаъоли ҳуди субъект оид ба пешгирии кирдори ба ҷамъият хавфнок (тарқиш, сӯхтор ва ғайра), дигар шах-

¹⁶ Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо тадбиқ намудани қонунгузорӣ оид ҷавобгарӣ барои терроризм” аз 02.10.2003. №18. (Банди 12).

¹⁷ Мачидзода Ҷ.З., Назаров Н. Ҷиноятори муташаққил ва трансмиллӣ. Душанбе 2014. С. 125.

сро чалб намуда бартараф намудани оқибатҳои зараровар, ифода шавад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 179 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 179 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунада пешбинӣ карда шудаанд:

- а) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ
- б) такроран содир шуда бошад;
- в) аз ҳиссиёти бадбинӣ ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ
- г) аз ҷониби хизматчии ҳарбӣ
- д) аз ҷониби шахси мансабдор бо истафода аз мақоми хизматӣ

е) дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир шуда бошад.

Ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи шахс бо маслиҳати пешакӣ он гоҳ содиршуда эътироф мешавад, ки агар дар он ду ва зиёда шахс иштирок карда, дар хусуси якҷоя содир намудани ҷиноят пешакӣ маслиҳат карда бошанд (моддаи 39 қисми 2 КҶ ҚТ).

Такроран ҳамчун аломати бандубасткунанди қисми 2 моддаи 179 КҶ ҚТ – ин аз ҷониби шахс ду маротиба ё зиёда аз он содир намудани ҷинояти дар моддаи мазкур зикршударо мефаҳмонад, ки агар шахс барои содир намудани онҳо аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда нашуда бошад ё ин, ки доғи судиаш барои ин ҷиноят мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун барҳам нахӯрда ё бардошта нашуда бошад.

Аз ҳиссиёти бадбинӣ ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ содир шудани терроризм маънои онро дорад, ки шахси гунаҳгор дар зери таъсири ангезаҳои экстремистӣ терроризмро содир менамояд. Экстремизм ва терроризм ҳамчун ҳалқа ё пайвастигии як занҷир мебошанд, ки дар он экстремизм барои иҷрои амалии терроризм нақши омодагӣ ҷиҳати асоснокии назариявии фаъолиятро иҷро мекунад. Экстремизм ва терроризм ду падидаи бо ҳам наздик ва ҳамшабех мебошанд, ки экстремизм дар бештари мавридҳо хусусияти идеологӣ дошта, амалишавии ғояҳои барғалати он дар фаъолият ё амалҳои террористӣ таҷассум меёбанд. Ҳама гуна террорист амалҳои террористиро дар заминаи ақидаҳои барғалати экстремистӣ содир менамояд, яъне дар бештари мавридҳо дар ботини террористон ҳиссиёти бадбиниро бо истифода аз ангезаҳои экстремистӣ бедор мекунанд (шахс мағзшуй карда мешавад) ва баъдан амали хавфноки террористиро содир мекунад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 179 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 179 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунада пешбинӣ карда шудаанд:

а) аз ҷонибии гурӯҳи муташаккил;

б) дар алоқамандӣ бо таҳдиди истифодаи силоҳи қатли ом, маводи радиоактивӣ ё иҷрои дигар кирдоре, ки ба ҳалокати оммавии одамон оварда мерасонад

в) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад;

г) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё ин ки дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад,

Гурӯҳи муташаккил – гурӯҳи устувори шахсе доништа мешавад, ки пешакӣ барои содир намудани як ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд.

Ҳангоми содир намудани терроризм силоҳи қатли ом – силоҳҳои бо шартномаҳои байналмилалӣ манъшудаи ядрой, нейтронӣ, кимиёвӣ, биологӣ (бактериологӣ), иқлимӣ ба шумор меравад.

Маводи радиоактивӣ – ин манъбаҳои паҳн кардани ионизатсия, воситаҳои радиоактивӣ ва маводи ядрой мебошанд.

Терроризм бо аломати дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок дар сурате бандубаст карда мешавад, ки агар он бо шартҳои дар қисми 3 моддаи 21 КҶ ҚТ пешбинишуда содир шуда бошад.

Ҳангоми кирдори террористӣ марги инсон танҳо аз беэҳтиётӣ ба амал омаданаши мумкин аст. Агар шахс қасдан ба марг расонида шуда бошад, он гоҳ кирдори содиршуда бо моддаи 104 КҶ ҚТ бандубасти иловагиро талаб менамояд.

Мафҳуми “дигар оқибатҳои вазнин” бо қонунгузори амалкунанда кушода нашудааст ва бояд дар ҳар ҳолати мушаххас бо таври алоҳида бо назардошти ҳамаи ҳолатҳои қор маънидод карда шавад ва вай метавонад дар ноором сохтани қори мақомоти ҳокимият ва идоракунӣ, дар қатъ кардани чорабиниҳои, ки аҳамияти муҳими сиёсӣ ё маданӣ- маърифатӣ доранд, фалаҷ сохтани қори нақлиёт, алоқа, объектҳои таъмини зисти шахрҳо ва маҳалҳои аҳолинишин, расонидани зарари ҷиддии моддӣ, паҳн намудани эпидемия, муташанниҷ намудани муносибатҳои миллӣ ва ғайраҳо зоҳир гардад.

Барои содир намудани кирдорҳои дар қисми 3 моддаи 179 КҶ ҚТ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз понздаҳ то бисту панҷ сол муқаррар шудааст.

Дар эзоҳи моддаи 179 КҶ ҚТ меъёри хавасмандкунандае, ки аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод мекунад, пешбинӣ гардидааст – шахсе, ки дар оmodасозии кирдори террористӣ иштирок дораду агар ӯ бо сари вақт огоҳ намудани мақомоти давлатӣ, ё бо роҳи дигар содир гардидани кирдори террористиро пешгирӣ кунад ва агар дар ҳаракатҳои ин шахс дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Сари вақт чунин огоҳкунии мақомоти ҳокимият эътироф мешавад, ки вақте онҳо имконияти пешгирӣ намудани содиршавии кирдори террористӣ ё оқибатҳои дар моддаи 179 КҶ ҚТ зикршударо дошта бошанд.

Мусоидати дигари баргараф намудани кирдори террористӣ метавонад дар ҳаракатҳои фаъоли ҳуди субъект оид ба пешгирии кирдори ба ҷамъият хавфнок (таркиш, сӯхтор ва ғайра), дигар шахсро ҷалб намуда баргараф намудани оқибатҳои зараровар, ифода шавад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 179 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Ҷалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо

Ҷалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 179¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 3 қисм ва эзоҳ иборат мебошад.

Ба сифати объекти ҳелии ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҳаракатҳои фаъол дар шакли ҷалб кардани шахсон барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 179, 179², 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 пешбининамудаи КҶ ҚТ ё моил намудани шахс барои иштирок дар фаъолияти ташкилоти террористӣ, мусаллаҳ намудан ё таълими шахсон бо мақсади содир намудани ҷиноятҳои номбаршуда, инчунин мусоидат кардан ба тарзи дигар иборат аст.

Аз мазмуни дизпозитсияи моддаи мазкур бар меояд, ки суҳан дар бораи ҷалб намудани шахс барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта, яъне моддаҳои 179 (терроризм), 179² маблағгузории ҷиноятҳои хусусияти террористидошта, 179³ (даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти тер-

рористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ), 181 (ғасби гаравгон), 182 (ғасби бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа), 184 Ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби ҳавопаймо, киштӣ ё қатори роҳи оҳан, 184¹ ғасб, вайрон кардан, содир намудани амалҳои зӯрварӣ дар платформаи стационари воқеи шелфи континенталӣ, 184² (қирдорҳои қасдона ба муқобили бехатарии ҳавопаймо ё киштӣ, 184³ (ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии фурудгоҳҳо, ки ба авиатсияи граждони хизмат мерасонанд, 184⁴, (интиқоли ғайриқонунии шахси содирнамудаи ҷинояти хусусияти террористидошта дар нақлиёт), 185 (ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ), 193 (муносибати ғайриқонунӣ бо маводи радиоактивӣ, 194 тасарруфи маводи радиоактивӣ), 194¹ (истифодабарии ғайриқонунии мавод, воситаи радиоактивӣ ё объекти ядрои), 194² (ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии дастгоҳи ядрои), 194³ (ғайриқонунӣ тайёр кардани воситаи тарканди ядрои ё воситаи афканандаи радиатсия), 194⁴ Ҳамлу нақли ғайриқонунии моддаҳои тарканда, маводи радиоактивӣ, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрои дар ҳавопаймо, киштӣ ё нақлиёти хушкгард, 194⁵ (ғайриқонунӣ истифода бурдан ва ё партофтани моддаҳои тарканда, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрои, моддаҳои хатарнок ва зараррасон аз киштӣ ё платформаи стационари воқеи шелфи континенталӣ), 310 таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 402 (ҳамла ба шахсон ва муассисаҳои тахти ҷимояи байналмилалӣ қарордошта) меравад.

Моил намудани шахс барои иштирок дар фаъолияти ташкилоти террористӣ, мусаллаҳ намудан ё таълими ашхос бо мақсади содир намудани ҷиноятҳои номбаршуда, маънои онро дорад, ки як шахс дигар ашхосро барои содир намудани ҷиноятҳои номбаршуда ташвиқ ва тарғиб намуда, васоити заруриро муҳайё менамояд, новобаста аз он, ки он шахс ҷинояти ба нақшагирифтаре содир мекунад ё не. Шахси моилкунанда тибқи моддаи мазкур ба ҷавобгари кашида мешавад.

Тарафи субъективии ин ҷиноят аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст. Шахс дидаву дониста шахси дигарро барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ҷалб менамояд ё барои содир намудани онҳо мусоидат менамояд ва хоҳони он мебошад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии муқаллафи ба синни 16 сола расида мебошад.

Тибқи эзоҳи моддаи мазкур шахсе, ки ҷинояти дар моддаи мазкур пешбинишударо содир намуда, аз ҷавобгари ҷиноятӣ озод

карда мешавад, агар \bar{y} ихтиёран ва сари вақт бо роҳи ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ хабар додан ё бо дигар тарзҳо барои пешгирӣ содир шудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта мусоидат намояд, агар дар ҳаракатҳои таркиби ҷинояти дигар набошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 179¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 179¹ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунанда муқаррар гардидаанд:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) бо истифода аз мақоми хизматӣ;

г) бо истифода аз воситаҳои ахбори омма ё шабакаи интернет содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 ва 3 моддаи 179¹ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мегарданд.

Кирдорҳои, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 179¹ КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд, агар дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошанд, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда бо қисми 3 моддаи зикргардида фаро мерасад.

Тибқи эзоҳ ба моддаи 179¹ КҶ ҚТ шахсе, ки ҷинояти дар моддаи мазкур пешбинишударо содир намуда, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад, агар \bar{y} ихтиёран ва сари вақт бо роҳи ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ хабар додан ё бо дигар тарзҳо барои пешгирӣ содир шудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта мусоидат намояд, агар дар ҳаракатҳои таркиби ҷинояти дигар набошад.

Маблағгузори ҷиноятҳои хусусияти террористидошта

Маблағгузори ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ҳамчун ҷиноят дар моддаи 179² КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз 3 қисм ва эзоҳ иборат мебошад.

Ба сифати объекти ҳелии ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Тарафи объективи ҷинояти мазкур дар ҳаракатҳои ғайбӣ, яъне бевосита ё бавосита пешниҳод намудан ё ҷамъ овардани воситаҳо бо мақсади пурра ё қисман истифодаи онҳо ё бо дарки он, ки аз ҷониби террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкilotи) террористӣ ё бо мақсади таъминоти молиявии террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкilotи) террористӣ ё, ки ин воситаҳо барои содир намудани

чиноятҳои дар моддаҳои 179, 179¹, 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310, 401¹ ва 402 пешбиниамудаи КЧ ҚТ истифода мегарданд, ҳамчунин агар воқитаҳои мазкур воқеан дар чиноятҳои зикршуда истифода нагарданд, инчунин маблағгузориҳои террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкилоти) террористӣ, ҳатто агар он бо акти террористии мушаххас алоқаманд набошад ё барои маблағгузориҳои сафари шахсони воқеӣ ба давлате, ки дар он ҷо истиқомат намекунанд ва ё шахрванди он нестанд, бо мақсади содир кардан, банақшагириӣ, тайёр кардан ё иштирок дар содир намудани акти (актҳои) террористӣ ва ё барои тайёр намудани террористон ё гузаштан аз чунин тайёриҳои мегарданд.

Дар моддаи 179² КЧ ҚТ эзоҳ муқаррар гардидааст, ки тибқи он зери мафҳуми "воқитаҳо" дар моддаи мазкур активҳои ҳама навъ, ламсшаванда ё ламснашаванда, манқул ё ғайриманқул, новобаста ба тарзи ба даст овардани онҳо, ҳамчунин ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ ва ё санадҳо дар ҳама гуна шакл, аз он ҷумла электронӣ ва рақамӣ, ки ҳуқуқро ба чунин активҳо ва ё иштирок дар онҳоро тасдиқ менамоянд, инчунин кредитҳои бонкӣ, чекҳои сафарӣ, чекҳои бонкӣ, интиқоли почтавӣ, саҳмияҳо, қоғазҳои қиматнок, облигатсияҳо, векселҳо, аккредитивҳо ва ғайраҳо фаҳмида мешаванд.

Аз рӯйи аломатҳои тарафи субъективӣ чинояти мазкур бо гуноҳ дар шакли қасди бевосита содир мешавад. Шахс бо дарки он, ки аз ҷониби террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкилоти) террористӣ ё бо мақсади таъминоти молиявии террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкилоти) террористӣ воқитаҳоро пешниҳод менамояд ва онро меҳақад.

Субъекти чинояти мазкур ҳама гуна ашхоси мукаллафи ба синни 16 солагӣ расида баромад мекунад.

Барои содир намудани кирдорҳои дар қисми 1 моддаи 179² КЧ ҚТ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз **5 то 10** сол муқаррар шудааст.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 1 моддаи 179² КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Кирдорҳое, ки дар қисми якуми ҳамин модда пешбинӣ гардидаанд, агар:

- а) такроран;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- в) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ;

г) бо истифодаи даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастовардаи қонунигардонидашуда (расмиқунонидашуда) содир шуда бошанд.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 179² КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мегардад.

Кирдорҳои, ки дар қисмҳои якум ё дууми ҳамин модда пешбинӣ гардидаанд, агар:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

б) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошанд.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 179² КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мегардад.

Даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ

Даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 179³ КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз ду қисм ва эзоҳ иборат аст.

Ба сифати объекти ҷинояти мазкур амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҳаркатҳои фаъол дар шакли даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 179, 179¹, 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 пешбининамудаи КҶ ҚТ, инчунин сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ иборат аст.

Аз мазмуни дизайзитсияи моддаи номбурда бар меояд, ки шахси гунаҳгор шахсони дигарро ба таври оммавӣ ба содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои моддаҳои 179 (терроризм), 179¹ Ҷалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо 179² маблағгузории ҷиноятҳои хусусияти террористидошта, 181 (ғасби ғаравгон), 182 (ғасби бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа), 184 Ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби ҳавопаймо, киштӣ ё қатори роҳи оҳан, 184¹ ғасб, вайрон кардан, содир намудани амалҳои зӯрварӣ дар платформаи стасионарии воқеи шелфи континенталӣ, 184² (кирдорҳои қасдона ба муқобили бехатарии ҳавопаймо ё киштӣ, 184³ (ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии фурудгоҳҳои, ки ба авиатсияи граждани хизмат мерасонанд, 184⁴, (интиқоли ғайриқонунии шахси содирнамудаи ҷинояти хусусияти террористидошта дар нақлиёт), 185 (ташкили воҳидҳои мусаллаҳи

гайриқонунӣ), 193 (муносибати гайриқонунӣ бо маводи радиоактивӣ, 194 тасарруфи маводи радиоактивӣ), 194¹ (истифодабарии гайриқонунии мавод, воситаи радиоактивӣ ё объекти ядрой), 194² (ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии дастгоҳи ядрой), 194³ (гайриқонунӣ тайёр кардани воситаи таркандаи ядрой ё воситаи афканандаи радиатсия), 194⁴ Ҳамлу нақли гайриқонунии моддаҳои тарканда, маводи радиоактивӣ, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой дар ҳавопаймо, киштӣ ё нақлиёти хушкигард, 194⁵ (гайриқонунӣ истифода бурдан ва ё партофтани моддаҳои тарканда, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой, моддаҳои хатарнок ва зараррасон аз киштӣ ё платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ), 310 таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 402 (ҳамла ба шахсон ва муассисаҳои тахти ҷимояи байналмилалӣ қарордошта) даъват менамояд, ё ин ки кирдорҳои содирнамудаи онҳоро сафед менамояд.

Агар шахс дар байни мардум ва ё ба воситаи интернет куштор ва қатлу ғорати гурӯҳҳои экстремистӣ-террористиро тарафдорӣ намояд, ақида ва амалҳои онҳоро дуруст шуморад ва ба рои дастрас шудан ба дигар шахрвандон фиристонад, пас онҳо аз рӯи муқаррароти ҳамина модда (қисми 2) ҷиноят содир мекунанд. Инчунин, агар ҷавоне иттилоотро дар бораи куштор ва қатлу ғорат дар Сурия, Ироқ, Афғонистон ва дигар минтақаҳои даргир бо таври мунтазам хонда ва ё тамошо карда, дуруст будани онҳоро бо воситаи интернет, газета, радио, ва ё дар масҷид, тӯю маърақаҳо тарафдорӣ карда, амалҳои онҳоро сафед кунад ва фикру ақидаи ӯ дастраси дигар шахсон гарданд, пас дар кирдори ӯ таркиби ҳамина ҷиноят мавҷуд аст. Зеро суханҳо ва ақидаҳои ӯ метавонанд боиси бадбинӣ, хушунат ва душмании ҷавонон нисбат ба дигар намоёндагони дину мазҳаб гарданд.

Тибқи эзоҳи моддаи мазкур зеро мафҳуми сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ тарғибу ташвиқи оммавӣ дар бораи эътироф намудани дурустии мафкура ва таҷрибаи терроризм, тақлифи тақлид ва дастгирии он фаҳмида мешавад.

Шахсоне, ки ақида ва амалҳои экстремистӣ-террористиро бо таври оммавӣ тарафдорӣ менамоянд, ҳуди онҳо дар як лаҳзаи кӯтоҳ аз мартабаи шахрванди муқаррарӣ ба экстремист ё террорист табдил ёфта, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи паҳнкунии даъвати оммавии хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ, новобаста аз он ки онҳо ба

шаҳрвандон таъсир расонидаанд ё не, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ин ҷиноят танҳо дар шакли қасди бевоҳида сурат мегирад. Шаҳси гунаҳгор кирдорҳои худ ва хусусияти оммавӣ доштани онҳоро дарк карда, дидаву дониста чунин рафтор менамояд. Ангезаҳои ҷиноят метавонанд гуногун бошанд. Масалан, ангезаҳои сиёсӣ, идеологӣ, маҳалгарой, миллатчигӣ ва ғ. Мақсади ҷиноят – моил сохтани даъватшавандагон (шаҳрвандон) барои амалӣ сохтани фаъолияти террористӣ.

Субъекти ин ҷиноят шаҳси воқеии мукаллафи ба синни 16 сола расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 179³ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин ва қисми 2-юми он махсусан вазнин эътироф мегарданд.

Иттилооти баръало бардурӯғ оид ба кирдори террористӣ

Иттилооти баръало бардурӯғ оид ба кирдори террористӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 180 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат аст.

Ба сифати объекти хелии ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Иттилооти баръало бардурӯғ оид ба кирдори террористӣ ба амнияти ҷамъиятӣ зарар расонида, вазъи муътадилӣ корро дар корхонаҳо, муассисаҳо, мақомоти давлатӣ вайрон намуда, аҳволи одамонро парешон менамояд. Он мумкин аст, ба асабоникунони гурӯҳи зиёди одамон ва ба касалӣ гирифта намудани касалиҳои дил ва асаб сабаб гардад. Чунин кирдор вазъро номӯтадил гардонидани мақомоти дахлдор барои пешгирии намудани оқибатҳои он ҷораҳои мушаххаси ташкилӣ ва омодабоширо мебинад, ки дар ин амал маблағҳои зиёд сарфа мегардад. Ҳамаи ин бо зарари зиёди моддӣ, маънавӣ ва вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ вобастагӣ дорад¹⁸.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур аз ҳаракатҳои фаъол дар шакли иттилооти баръало бардурӯғ оид ба руҳ додани тарқиш, сӯхтор ё дигар кирдоре, ки боиси хавфи марги одамон, расонидани зарари ҷиддии ба молу мулк ё ба руҳ додани оқибатҳои дигари барои ҷамъият хавфнок оварда мерасонад ё ба амнияти ҳавопаймо ва шиноварии беҳатари киштии обӣ таҳдид мекунад, иборат аст.

¹⁸ Тафсири ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С 347.

Маълумот метавонад бо тарзи шифоҳӣ, хаттӣ, тавассути телефон, мактуб ва дигар тарзҳо расонида шавад. Тарз ва тартиби пешниҳоди маълумот ба бандубасти ҷиноят таъсир намерасонад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур дар қасди бевосита ифода меёбад. Аломати ҳатмии таркиби ҷинояти мазкур аниқ ва баръало бардурӯғ будани иттилоот мебошад. Баръало будани иттилот маъноӣ онро дорад, ки шахси гунаҳгор ба таври возеҳ ва аён медонад, ки кирдори террористӣ содир нашудааст ва дар ин маврид маълумотро ба мақомот пешниҳод менамояд. Дар ҳолати гумроҳ ё фиреб хӯрдани шахс нисбати маълумоти додаш ҷавобгарӣ бо ин модда ба миён намеояд.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии муаллафе мебошад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни 16-солагӣ расида расидааст.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 180 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, начандон вазнин ва қисми 2-юми он вазнин эътироф мегарданд.

Дар қисми 2 моддаи 180 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ он замон ҷой дорад, ки агар кирдори пешбиниамудаи қисми якуми ҳамин модда, аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарар ба саломатӣ ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад.

Ғасби ғаравгон

Ғасби ғаравгон ҳамчун ҷиноят дар моддаи 181 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз 3 қисм ва эзоҳ иборат аст.

Объекти ҷинояти мазкур амнияти ҷамъиятӣ мебошад.

Ба сифати объекти иловагии ин ҷиноят ҳаёт ва саломатии инсон ва озодии ӯ баромад мекунад.

Чуноне, ки аз амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ бар меояд, ғасби ғаравгон метавонад ба бехатарии сиёсӣ ва иқтисодии давлат, инчунин муносибатҳои байналмилалӣ ӯ зарар расонида, садди роҳи қабул намудани қарорҳои аҳамияти муҳими байнидавлатӣ дошта гардад. Мубориза бар зидди ғасби ғаравгон вазифаи асосии тамоми аҳли башар буда, бо Конвенсияи байналмилалӣ асамблеяи генералии СММ оид ба ғасби ғаравгон аз 17.12.1979 ва КҶ ҚТ, ба танзим дароварда шудааст.

Ҷабрдидаи ғасби ғаравгон дилхоҳ шахс, новобаста аз сину сол, ҷинс, миллат ва ғ шуда метавонад. Ҷангоми ғаравгон гирифтани ду ва ё зиёда шахс, ноболиғ ё зани ҳомиладор ҷавобгарии

чиноятӣ нисбати ин чиноят вазнинтар мегардад (қисми 2 модаи 181 КҶ ҚТ).

Ҷабрдидаи чинояти мазкур шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, хоричӣ, ё шахси бешаҳрванд, шахси мансабдор, ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ, намояндаи ҳокимият, намояндаи ташкилотҳои динӣ, соҳибкори инфиродӣ маҳбус ва ғ. шуда метавонанд.

Тарафи объективи ин чиноят аз ҳаракатҳои ғайриқонунии дар шакли ғасби гаравгон ё нигоҳ доштани шахс ба сифати гаравгон марбут бо таҳдиди куштан ё расонидани зарар ба саломатии ӯ ё минбаъд нигоҳ доштани ҳамин шахс иборат аст.

Таҳти мафҳуми ғасби гаравгон ба таври зӯрварона маҳдудкунии ғайриқонунии озодии инсон ва маҳрум намудани ӯ аз иштирок дар муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки баъдан ба озодӣ баргаштани ӯ аз иҷро намудани талабот ё шартҳои шахси гунаҳгор, ки ба давлат, ташкилот, шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ пешниҳод шудаанд вобастагӣ дорад. Зӯрварӣ дар ин ҷо ба маънои зӯрварии ҷисмонӣ таҳдиди ба таври воқеӣ истифодабарии он фаҳмида мешавад.

Нигоҳ доштани шахс ба сифати гаравгон ҳамчун амали зӯрварӣ бо мақсади монеъ шудани ҳаракати озод ё тарк кардани ҷойи зисти шахси таҳти гаравгон қароргирифта фаҳмида мешавад. Нигоҳдории шахс метавонад дар ҷойе бошад, ки шахс ба таври мустақилона имконияти тарк кардани онро надошта бошад (бино, кишти, ҳавопаймо ва ғ). Нигоҳ доштан дар бештари мавридҳо идомаи раванди гаравгонгирӣ мебошад¹⁹.

Таркиби ин чиноят расмӣ буда, он аз лаҳзаи воқеан аз озодӣ маҳрум намудани ҷабрдида, ё ин ки нигоҳ доштан бар хилофи хоҳиши ӯ, новобаста аз давомнокии вақт, пешниҳоди талабот ё иҷро шудани талабот ба хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективи ин чиноят дар қасди бевосита ифода меёбад.

Мақсад дар ин чиноят ба сифати аломати ҳатмӣ баромад мекунад. (мақсади маҷбур намудани давлат, ташкилотҳои байналмилалӣ, шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ё гурӯҳи шахсон ба иҷро ё худдорӣ намудан аз иҷрои ин ё он ҳаракат, ҳамчун шартӣ озод кардани гаравгон).

Ангезаи он мумкин аст бадбинӣ, дархостҳои сиёсӣ, иқтисодӣ наҷодӣ, байналмилалӣ ва ғ бошад, вале онҳо ба бандубасти чиноят таъсир намерасонанд.

¹⁹ Алиев А.Ш. Уголовная ответственность за захват заложника: монография. Душанбе, 2013. С. 36.

Талаботи субъект, ки ба давлат, ташкилот ё шахрванд пешниҳод шудаанд, метавонанд гуногун бошанд ва ин ба бандубасти ҷиноят аҳаммият надорад. Дар ин ҳолат тарафе, ки талабот ба он пешниҳод карда мешаванд дилхоҳ давлат шуда метавонад (давлати худ, яъне давлате, ки субъект шахрванди он мебошад ё ин, ки давлати хориҷӣ), ҳамчунин ташкилотҳо (Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ин ки хориҷӣ). Вобаста бо ҳислати талабот, «адресат» (фарде, ки талаб ба ӯ нигаротина шудааст) метавонад фарди муайян (роҳбари аниқ, шахси мансабдор, намояндаи ҳоқимият, ходими ҷамъиятӣ ва ғайра) ё ин ки номуайян бошанд, ки ин ҳолатҳо ба бандубасти ҷиноят аҳаммият надорад²⁰.

Чи тавре, ки амалия нишон медиҳад, талаботи пешниҳод намудаи ҷинояткорон гуногун мебошанд ва онҳо метавонанд ба хоҳиши аз давлат баромада рафтанд, маблағи калони пулӣ ба даст овардан, муяссар гаштан ба бекор намудани ягон қарори сиёсӣ (шартномаҳои байналмилалӣ) ё ин ки баръакс қабул намудани он, маҳбусонро озод намудан, муяссар гаштан ба авф намудани ашхоси аниқ, пешниҳод намудани воситаҳои нақлиёт, воситаҳои нашъадор, силоҳ, маводи тарканд, таъмин намудани воҳӯрӣ бо кормандони воситаҳои ахбори умум, алоқаманд бошанд.

Субъекти ин ҷиноят шахси ҷисмонии муқаллафи ба синни 14 расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 181 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 181 КҶ ҚТ содиршавии ғасби гаравгон бо чунин ҳолатҳои вазнинкунанда муқаррар шудааст:

- а) такроран;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- в) бо истифодаи зӯроварие, ки барои ҳаёт ё саломатии инсон хавфнок мебошад;
- г) бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад;
- д) нисбат ба шахси баръало нобилиғ;
- е) нисбат ба зане, ки гунаҳгор баръало ҳомиладор буданашро медонад;
- ж) нисбат ба шахсе, ки гунаҳгор баръало аз дар вазъияти очизона қарор доштани ӯ огоҳ буд;
- з) бо нияти ғаразнок ё кироия зархаридон;

²⁰ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодеси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон // Зери назари Қаҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 123.

и) нисбати ду ва ё зиёда шахсон анҷом дода шудааст.

Такроран ғасби гаравгон ё аз ҷониби шахсе, ки қаблан ҷиноятҳои бо м.м. 181, 130, 130¹, 131 ҚЧ пешбинӣ намударо содир кардааст (банди «а» қисми 2 моддаи 181), маротибаи дуюм ва зиёда аз он содир намудани ин ҷиноятҳоро дар назар дорад. Дар ин маврид шарт нест, ки шахси гунаҳгор қаблан барои содир кардани ғасби гаравгон аввал ё ҷиноятҳои бо м.м. 130, 130¹, 131 ва 181 ҚЧ пешбинишуда маҳкум шуда бошад.

Аз ҷониби гурӯҳи ашхос ё гурӯҳи ашхос бо маслиҳати пешакӣ, яъне, ашхос то содир намудани ҷиноят оид ба ғасби гаравгон пешакӣ маслиҳат кардаанд.

Дар зери мафҳуми ғасби гаравгон бо истифодаи зӯровариҳои барои ҳаёт ё саломатии инсон хавфнок бояд фаҳмид, ки ба саломатии ҷабрдида зарари сабук, миёна ва ё вазнин расонида мешавад ва ё дар мавриди истифодаи зӯроварӣ ҳангоми содир кардани ҷиноятҳои барои ҳаёт ва саломатии инсон хавфу хатар ҷой дошта бошад.

Ғасби гаравгон бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, чунин маъно дорад, ки дар вақти содир намудани ғасби гаравгон ҳама гуна силоҳи оташфишон, сард ё газӣ (тапонча, револьвер), инчунин предметҳои дигар истифода карда шудаанд. Ин предметҳо мумкин аст, махсус тайёр карда шуда бошанд ва ё барои расонидани зарари ҷисмонӣ пешбини шуда бошанд (мисол, қисми шланги резинӣ, ки дохили он аз оҳан пур карда шудааст). Ба ин гуна предметҳо, инчунин, ашёҳои хоҷагӣ (табар, корд, ва ғайра) дохил мешаванд.

Ғасб намудани гаравгоне, ки баръало ноболиғ аст, яъне ғасби гаравгони шахси ба синни 18-солагӣ нарасида, аз ҷумла қӯдакро дар назар дорад. Дар ин ҷо бояд қайд кард, ки гунаҳгор аз ноболиғии ӯ ба таври аниқ ва возеҳ бохабар бошад.

Ғасби гаравгони зане, ки гунаҳгор баръало ҳомиладор буданашро медонист, дар он ҳолат ҷой дорад, ки агар гунаҳгор аз ин ҳолати зан аз рӯи намуд ё андоми зоҳирӣ ва дигар ҳолатҳо бохабар бошад. Хавфи баланди ҷамъиятии ин кирдор дар он ифода меёбад, ки гунаҳгор на танҳо ба саломатӣ ва ҳаёти зан, балки ба қӯдаки ояндаи ӯ хатарро ба вучуд меорад. Дар ин ҷо, муҳлати ҳомиладорӣ аҳаммият надорад, метавонад он ду ҳафтаина ё ин, ки нӯҳ моҳа бошад. Ҳангоми воқиф набудани шахс аз ҳомиладории ҷабрдида кирдорҳои ӯ бо ин банд бандубаст карда намешавад.

Ғасби гаравгон нисбати ду ва ё зиёда ашхос дар он ҳолат ҷой дорад, ки ду ва зиёда ашхос қасдона ғасб шуда, ҷойивазкунӣ нисбати онҳо амалӣ шуда бошад. Дар баъзе мавридҳо ғасби онҳо дар

як вақт мумкин аст сурат нагиранд. Лекин гунаҳгор мақсади ғасби ду ва зиёда шахсро дар нақша дошт, якеро дар як маҳал ва дигаре аз маҳали дигар ба гарав гирифтани ба як мақсад таркиби банди «и» моддаи 181 КҶ дар бар мегирад.

Нисбат ба шахсе, ки гунаҳгор баръало аз дар вазъияти очи-зона қарор доштани ӯ огоҳ буд, содир намудани ғасби гаравгон чунин маъно дорад, ки шахсоне мавриди ғасб қарор мегиранд, ки бо сабаби касалӣ, пиронсолӣ, бемории рӯҳӣ ва дигар ҳолатҳо ба таври бояду шояд худро ҳимоя карда наметавонанд.

Бо нияти ғаразнок ё кироия зархаридон ба мақсади ба даст овардани фоидаи моддӣ барои гунаҳгор ё ашхоси дигар (пул, амвол, ғайриҳуқуқӣ гирифтани ҳуқуқ ба манзил ва ғайра) ё ин ки раҳой аз сарфи моддӣ (баргардонидани амвол, қарз пардохти хизмат, пардохти алимент ва ғайра) бандубаст карда мешавад.

Ғасби гаравгон бо кироия зархаридон, чунин маъно дорад, ки ташкилкунандаи ҷиноят баро содир намудани ин ҷиноят ба иҷроқунандаи ҷиноят муқофоти моддӣ ё дигар ҳавасмандкунӣ медиҳад ё ин кӣ ваъда медиҳад.

Ғасби гаравгон нисбати ду ва ё зиёда ашхос дар он ҳолат ҷой дорад, ки ду ва зиёда ашхос қасдона ғасб шуда, ҷойивазкунӣ нисбати онҳо амалӣ шуда бошад. Дар баъзе мавридҳо ғасби онҳо дар як вақт мумкин аст сурат нагиранд. Лекин гунаҳгор мақсади ғасби ду ва зиёда шахсро дар нақша дошт; якеро дар як маҳал ва дигаре аз маҳали дигар ба гарав гирифтани ба як мақсад таркиби банди мазкурро дар бар мегирад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 181 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мегарданд.

Дар қисми 3 моддаи 181 КҶ ҚТ содиршавии ғасби гаравгон бо чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда муқаррар шудааст:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад;

в) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Ғасби гаравгон аз ҷониби гурӯҳи муташаккил онро пешбинӣ мекунад, ки он аз ҷониби гурӯҳи устувори ашхосе, ки барои содир кардани як ва ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд (шарт нест, ки ҷиноят фақат ғасби гаравгон бошад) содир шуда бошад. Дар ин ҳолат ҳама иштирокчиён гурӯҳи муташаккил, новобаста аз тақсимо-ти вазифаҳо дар дохили гурӯҳ, ҳамчироқунандагон ҳисобида

мешаванд. Дар ин маврид ҳавола ба моддаи 36 КҶ зарурат надо-
рад;

Ғасби гаравгон аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқи-
батҳои вазнин гашта бошад қонун талаб мекунад, ки марги ҷабр-
дида ё расонидани оқибатҳои вазнин бояд аз беэҳтиётӣ фаро расад,
яъне, дар байни ғасби гаравгон ва ин оқибатҳо алоқаи сабабӣ ҷой
дошта бошанд. Ғасби гаравгон, ки боиси аз беэҳтиётӣ фаро раси-
дани марги ҷабрдида гаштааст, пурра таркиби ҷинояти бо банди
«б» қисми 3 моддаи 181 КҶ пешбинишударо дар бар мегирад. Аз
ин рӯ, он бандубасти иловагиро бо моддаи 108 КҶ талаб намеку-
над.

Дар баъзе маврид марги ҷабрдида дар вақти ғасби гаравгон
дар натиҷаи қасдан расонидани зарари ҷисмонӣ ба вуқӯъ меояд.
Дар ин ҳолат кирдори содиркарда пурра ба талаботи банди «б»
қисми 3 мод. 181 КҶ ҷавобгӯй нест, аз ин рӯ бандубасти иловагиро
бо банди «в» қисми 3 моддаи 110 КҶ талаб мекунад. Марги ҷабр-
дида, ҳамчун оқибати вазнини ғасби гаравгон, мумкин аст ба сифа-
ти одамқушӣ баромад кунад. Дар ин ҳолат бандубасти иловагиро
бо моддаҳои дахлдори КҶ талаб карда мешавад (м. 104 КҶ).

Ба дигар оқибатҳои вазнини ғасби гаравгон, аз ҷумла, инҳо
дохил мешаванд: худкушии ҷабрдида, марги наздикони ӯ, ба каса-
лии вазнин дучор гаштани ӯ, расонидани дигар зарари вазнин ба
саломатии ӯ, расонидани зарари калони моддӣ ба ҷабрдида, вай-
рон намудани аҳди калони тичоратӣ ва ғайра.

Ғасби гаравгон дар ҳолати ретсидивии махсусан хавфнок со-
дир шуда бошад, дар ин ҳолат кирдорҳои шахси гунаҳгор муво-
фиқи талаботи қисми 3 бандҳои «а», «б» моддаи 21 КҶ, бандубаст
карда мешаванд.

Тибқи эзоҳ ба моддаи 181 КҶ ҚТ, шахсе, ки бо ихтиёри худ ё
талаби мақомоти ҳокимият гаравгонро озод мекунад, агар дар
ҳаракати ӯ таркиби ҷинояти дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии
ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Ғасби бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа

Ғасби бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа ҳамчун
ҷиноят дар моддаи 182 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат
аст. Аломатҳои ҷинояти мазкур дар диспозитсияи моддаи 182 КҶ
ҚТ муқаррар гардидаанд: ғасби бино, иншоот, роҳҳо ё воситаҳои
иттилоот ё алоқа, дигар иншооти коммуникатсионӣ ё ин ки нигоҳ
доштани онҳо, марбут бо таҳдиди несту нобуд ё вайрон кардани

онҳо ё бо таҳдиди куштори шахрвандон ё расондани зарар ба саломатии онҳо бо мақсади маҷбур кардани давлат ё дигар мақомот, шахсони ҳуқуқӣ ё воқеӣ ё гурӯҳи шахсон ба иҷро ё худдорӣ кардан аз иҷрои ягон ҳаракат ҳамчун шартӣ иҷро накардани таҳдид.

Объекти ҳелии ҷинояти мазкур амнияти ҷамъиятӣ мебошад.

Ба ҳайси объекти иловагии ҷинояти мазкур ҳаёт ва саломатии инсон ва муносибатҳои молу мулкӣ эътироф карда мешаванд.

Ба сифати предмети ин ҷиноят бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа баромад мекунад.

Таҳти мафҳуми бино ин сохтумон бо ҳудуди дохила ва рӯйи заминие мебошад, ки аз ҷониби одамон барои истифодабарӣ сохта шудаанд, фаҳмида мешавад.

Таҳти мафҳуми иншоот сохтори сунъии беҳаракати мутаносибан андозааш калон фаҳмида мешавад.

Роҳҳо – ин хати сохташуда ё мутобиққунонидашудаи замин, ё иншооти сунъие, ки барои ҳаракати воситаҳои нақлиёт мучаҳҳаз шудаанд.

Воситаҳои иттилоот ва алоқа – ин маҷмӯи ташкилӣ-техникии барои таъмини ба вучуд овардан, бо навбат расонидан ва нашри оммавии маълумоти нутқӣ, нақшӣ ва мусиқиро таъминкунонда, бо мақсади иттилооти оммавӣ мебошад.

Таҳти мафҳуми воситаҳои алоқа дастгоҳҳои техникӣ, таҷҳизот, иншоот ва системаҳое, ки барои ташаккул, коркард, интиқол, қабул ва коммутатсияи ишоратҳои электромагнитӣ ва оптикӣ истифода карда мешаванд, фаҳмида мешавад.

Тарафи объективи ин ҷиноят дар ҳаракатҳои фаъол яъне ғасби бино, иншоот, роҳҳо ё воситаҳои иттилоот ё алоқа, дигар иншооти коммуникатсионӣ ё ин ки нигоҳ доштани онҳо, марбут бо таҳдиди несту нобуд ё вайрон кардани онҳо ё бо таҳдиди куштори шахрвандон ё расондани зарар ба саломатии онҳо ифода меёбад.

Тарафи субъективи ин ҷиноят гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад. Мақсад дар ҷинояти мазкур ба сифати аломати хатмӣ баромад намуда, он аз маҷбур кардани давлат ё дигар мақомот, шахсони ҳуқуқӣ ё воқеӣ ё гурӯҳи шахсон ба иҷро ё худдорӣ кардан аз иҷрои ягон ҳаракат ҳамчун шартӣ иҷро накардани таҳдид иборат аст.

Ба ҳайси субъекти ҷинояти номбурда шахси воқеии мукаллафӣ ба синни 16 сола расида баромад мекунад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 182 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 182 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидаанд:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) бо истифодаи зӯрварие, ки барои ҳаёт ё саломатии инсон хавфнок мебошад;

г) бо истифода аз силоҳ ё предмети, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 182 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 182 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидаанд:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташакил анҷом дода шуда бошад.

б) аз безҳиёгӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин шуда бошад.

в) дар ҳолати ретсидивӣ махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 182 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Роҳзании обӣ

Роҳзании обӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 183 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат аст. Дар диспозитсияи моддаи мазкур, аломатҳои ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: Ҳучум ба киштии обӣ бо мақсади ба даст овардани молу мулки ғайр, ки бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он содир шудааст.

Ба сифати объекти хелии (гурӯҳии) ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Объекти иловагии он бошад, амнияти ҳаёт ва саломатии инсон ва муносибатҳои молу мулкӣ мебошанд.

Ба ҳайси предмети ҷинояти номбурда киштӣ ва молу мулки дар дохили он ҷойдошта эътироф мешаванд.

Роҳи обӣ яке аз воситаҳои муҳими алоқаи савдоии байни давлатҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар вақт метавонанд соҳиби киштиҳои обӣ гардида, муносибатҳои савдоии худро дар обҳои кушод ба роҳ монанд. Худуди киштӣ ҳамчун сарҳади давлати Тоҷикистон баромад намуда, ҳама гуна ҷиноятҳои дар он рух дода тибқи қонунгузори Тоҷикистон баррасӣ мегарданд. Агар чунин ҷиноят дар баҳри кушод содир шавад, ки ба худуди ягон

давлат мансуб нест, он ҳамчун роҳзании обӣ бандубаст карда мешавад²¹.

Тарафи объективи ин чиноят аз ҳаракатҳои фаъол дар шакли ҳучум ба киштии обӣ бо мақсади ба даст овардани молу мулки ғайр, ки бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он содир шудааст, иборат аст.

Таҳти мафҳуми ҳучум дар чинояти мазкур ҳаракатҳои фаҳмида мешаванд, ки шахси гунаҳгор аз вазъияти муосид истифода бурда бо роҳи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он соҳибони киштӣ ва соҳимулкони молу мулки дар ҷой қарордоштаро маҷбур менамоянд, аз неъматҳои модии худ даст кашанд, борро ба ҷойи ба онҳо лозим бурда расонанд ва ё самти ҳаракатро тағйир диҳанд. Дар чинояти мазкур тағйир додани самти ҳаракат танҳо бо мақсади дар ҷойи лозима фаровардани молу мулки дар дохили киштӣ қарордошта мебошад.

Таркиби чинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи ҳучум ба киштии обӣ бо мақсади ба даст овардани молу мулки ғайр хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективи ин чиноят гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад. Гунаҳгор дарк мекунад, ки ғайриқонунӣ ба киштӣ бо мақсади ба даст овардани молу мулки ғайр ҳучум намуда, бо ин кирдораш ба муносибатҳои молу мулкии шахси дигар зарар мерасонад ва инро меҳақад.

Субъекти ин чиноят шахси воқеии мукаллафи ба синни 16 сола расида мебошад.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 1 моддаи 183 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 183 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ин чиноят муқаррар гардидаанд:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

б) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад;

в) такроран ё бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, содир шуда бошад.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 2 моддаи 183 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

²¹ Тафсири ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 353.

Ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби ҳавопаймо, киштӣ ё қатори роҳи оҳан

Ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби ҳавопаймо, киштӣ ё қатори роҳи оҳан ҳамчун ҷиноят дар моддаи 184 ҚҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ҷор қисм иборат аст. Дар қисми 1 моддаи мазкур аломатҳои ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби ҳавопаймо, киштӣ ё қатори роҳи оҳан, ҳамчунин ғасби ҷунин киштӣ ё қатор бо мақсади ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ин ки амалӣ намудани назорати ғайриқонунӣ дар дигар шакл.

Ба сифати объекти ҳелии ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Объекти иловагии он бошад, амнияти ҳаёт ва саломатии инсон ва муносибатҳои молу мулкӣ мебошанд.

Предмети ҷинояти мазкурро киштии ҳавоӣ, киштии обӣ ва қатори роҳи оҳан ташкил медиҳад.

Ба киштии ҳавоӣ самолётҳо, вертолётҳо ва дигар аппаратҳои парвозкунанда – дирижабл (аппарати сабуки ҳавопаймои пургаз), планёр, пуфаки ҳавоӣ, ки барои аз ҷо ба ҷо гузаронидани одамон ва бор таъйин шудаанд, дохил мешаванд.

Киштии обӣ – ин воситаҳои шинокунанда мебошад, ки тавассути муҳаррик ё қувваи шамол ба ҳаракат дароварда мешаванд. Қайқҳо ва дигар воситаҳои шинокунӣ, ки бо қувваи мушаки одам ба ҳаракат дароварда мешаванд, предмети ин ҷиноят махсуб намеёбанд.

Ба қатори роҳи оҳан локомотивҳо, вагонҳо, аробачаи ҷорҷарҳаи роҳи оҳан (дрезина) дохил мешаванд.

Тарафи объективи ин ҷиноят аз ҳаракатҳои ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби ҳавопаймо, киштӣ ё қатори роҳи оҳан, ҳамчунин ғасби ҷунин киштӣ ё қатор бо мақсади ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ин ки амалӣ намудани назорати ғайриқонунӣ дар дигар шакл, иборат аст.

Ғайриқонунӣ ҳай карда бурдани киштӣ ва қаторҳои номбаршуда амалиёстро оид ба аз ҷойи исти онҳо ба ҷойи дигар худсарона ба воситаи идора (ҳай) карда бурдан тақозо мекунад.

Ғасби киштӣ ва қаторҳои номбаршуда дар ба тобеияти худ таъдил додани ҷунин предметҳо, муқаррар намудани «ҳокимияти» худ, яъне, зери иттиҳоди худ гирифтани онҳо, ифода мегардад.

Тарафи субъективи ҷинояти мазкур дар қасди бевосита ифода мегардад.

Мақсад дар қисми 2 моддаи 184 КҶ ҚТ аломати хатмӣ махсуб ёфта, он аз мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои содир намудани ягон ҳаракат ё ин ки худдорӣ намудан аз он иборат аст.

Субъекти ин ҷиноят шахси воқеии мукаллафи ба синни 16-солагӣ расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 184 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Агар, содир намудан ё таҳдиди содир намудани кирдорҳои пешбининамудаи қисми якуми моддаи 184 КҶ ҚТ бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои содир намудани ягон ҳаракат ё ин ки худдорӣ намудан аз он, агар чунин кирдорҳо тавонанд воқеан ба бехатарии ҳавопаймо, киштӣ ё қаторай роҳи оҳан таҳдид намоянд, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ бо қисми 2 моддаи 184 КҶ ҚТ фаро мерасад.

Дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 184 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидаанд:

- қисми 3: ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуоми ҳамин модда, агар:

а) тақроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) бо зӯрварӣ, ки ба ҳаёт ва саломатии инсон хавфнок аст ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯрварӣ;

г) бо истифодаи силоҳ, ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, содир шуда бошад.

- қисми 4: ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои якум, дуоми ё сеюми ҳамин модда, агар:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

б) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибати вазнин гашта бошад;

в) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 184 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мешаванд.

Ғасб, вайрон кардан, содир намудани амалҳои зӯрварӣ дар платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ

Ғасб, вайрон кардан, содир намудани амалҳои зӯрварӣ дар платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ ҳамчун ҷино-

ят дар моддаи 184¹ КЧ ҚТ муқаррар гардида, аз панҷ қисм иборат аст.

Ба сифати объекти хелии ин ҷинойт амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Объекти иловагии он бошад, амнияти ҳаёт ва саломатии инсон мебошанд.

Тарафи объективии ин ҷинойт аз ҳаракатҳои ғаъл дар шакли ғасби платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ ё дигар шаклҳои назорати ғайриқонунӣ аз болои он ё қасдона вайрон кардани он ва ё расонидани зарар ба он, ки ба бехатарии платформа таҳдид менамояд, иборат аст.

Платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ ҷойи содиршавии ҷинойти мазкур мебошад.

Шелф – як минтақаи ҳамворшудаи канори зеробии материк, ки ба замин наздик аст ва бо сохтори умумии геологӣ бо он тавсиф мешавад.

Шелфи континенталӣ – қаъри баҳр ва қаъри заминҳои минтақаҳои зеробӣ, ки берун аз обҳои худудии давлат ҷойгир аст.

Тарафи субъективии ин ҷинойт гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад.

Субъекти ҷинойти номбурда шахси воқеии муқаллафӣ ба синни 16 сола расида мебошад.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисми 1 моддаи 184¹ КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 184¹ КЧ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунанда ин ҷинойт муқаррар гардидааст: содир намудани амали зӯрварӣ нисбати шахс дар платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ, ки ба бехатарии он таҳдид менамояд.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 184¹ КЧ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 3 моддаи 184¹ КЧ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунанда ин ҷинойт муқаррар гардидааст: содир намудан ё таҳдиди содир намудани кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуюми ҳамин модда бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он, агар чунин кирдорҳо тавонанд воқеан ба бехатарии платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ таҳдид намоянд.

Мақсад дар қисми 3 ҷинойти мазкур ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он аз мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир наму-

дани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он, агар чунин кирдорҳо тавонанд воқеан ба бехатарии платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ таҳдид намоянд, иборат аст.

Дар қисми 4 моддаи 184¹ КҶ ҚТ чунин ҳолати махсусан вазнинкунандаи ин ҷинойт муқаррар гардидааст: дар платформаи стационарии воқеи шелфи континенталӣ бо ҳар тарз ҷойгир кардан ё содир намудани ҳаракатҳо бо мақсади ҷойгир кардани восита ё моддае, ки метавонад платформаи стационариро вайрон намояд ё ба бехатарии он таҳдид кунад.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисмҳои 4 ва 5 моддаи 184¹ КҶ ҚТ пешбини гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 5 моддаи 184¹ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ин ҷинойт муқаррар гардидаанд: кирдорҳои пешбиниамудай қисмҳои яқум, дуюм, сеюм ё чоруми ҳамин модда, ки:

- а) такроран;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- в) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ;
- г) бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, содир шуда бошанд.

Кирдорҳои қасдона ба муқобили бехатарии ҳавопаймо ё киштӣ

Кирдорҳои қасдона ба муқобили бехатарии ҳавопаймо ё киштӣ ҳамчун ҷинойт дар моддаи 184² КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз чор қисм иборат аст. Дар диспозитсияи моддаи мазкур аломатҳои ин ҷинойт муқаррар гардидаанд: содир намудани амали зӯрварӣ нисбати шахсе, ки дар ҳавопаймо ё киштӣ қарор дорад, агар чунин амал тавонад ба бехатарии ин ҳавопаймо ё киштӣ таҳдид намояд.

Ба сифати объекти ҳелии ин ҷинойт амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Объекти иловагии он бошад, амнияти ҳаёт ва саломатии инсон ва муносибатҳои молу мулкӣ мебошанд.

Предмети ҷинойти мазкурро киштии ҳавоӣ, киштии обӣ ва қатори роҳи оҳан ташкил медиҳад.

Тарафи объективии ин ҷинойт аз чунин ҳаракатҳои ғайбӣ иборат аст:

1. Содир намудани амали зӯрварӣ нисбати шахсе, ки дар ҳавопаймо ё киштӣ қарор дорад, агар чунин амал тавонад ба бехатарии ин ҳавопаймо ё киштӣ таҳдид намояд (қисми 1 моддаи 184² КҶ ҚТ).

2. Вайрон кардани ҳавопаймо ё киштӣ ва ё расонидани зарар ба ин ҳавопаймо ё киштӣ ё ин ки ба бори он, аз ҷумла вайрон намудани таҷҳизоти навигатсионӣ ё ба вучуд овардани монеаҳои ҷиддӣ дар истифодабарии он, ки онро аз кор мебарорад ё метавонад ба бехатарии он таҳдид намояд, ҷойгир кардан ё содир намудани ҳаракатҳои, ки дар ҳавопаймо ё киштӣ бо ҳар тарз ҷойгир намудани восита ё моддае оварда расонад, ки метавонад чунин ҳавопаймо ё киштӣ ва ё бори онро вайрон намояд ё ба он зараре расонад, ки метавонад ба бехатарии он таҳдид намояд (қисми 2 моддаи 184² КҶ ҚТ).

Тарафи субъективии ин ҷиноят гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад. Мақсад дар қисми 3 ҷинояти мазкур ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он аз мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он, агар чунин кирдорҳо тавонанд воқеан ба бехатарии ҳавопаймо ё киштӣ таҳдид намоянд, иборат аст.

Субъекти ҷинояти номбурда шахси воқеии мукаллафи ба син 16 сола расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 184² КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 2 моддаи 184² КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи ҷиноят муқаррар гардидааст: вайрон кардани ҳавопаймо ё киштӣ ва ё расонидани зарар ба ин ҳавопаймо ё киштӣ ё ин ки ба бори он, аз ҷумла вайрон намудани таҷҳизоти навигатсионӣ ё ба вучуд овардани монеаҳои ҷиддӣ дар истифодабарии он, ки онро аз кор мебарорад ё метавонад ба бехатарии он таҳдид намояд, ҷойгир кардан ё содир намудани ҳаракатҳои, ки дар ҳавопаймо ё киштӣ бо ҳар тарз ҷойгир намудани восита ё моддае оварда расонад, ки метавонад чунин ҳавопаймо ё киштӣ ва ё бори онро вайрон намояд ё ба он зараре расонад, ки метавонад ба бехатарии он таҳдид намояд.

Дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 184² КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои маҳсусан вазнинкунандаи ҷиноят муқаррар гардидаанд:

- қисми 3: содир намудан ё таҳдиди содир намудани кирдорҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум ё дуёми ҳамин модда бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он, агар чунин кирдорҳо тавонанд воқеан ба бехатарии ҳавопаймо ё киштӣ таҳдид намоянд.

- қисми 4: кирдорҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум, дуҷум ё сеҷуми ҳамина модда, ки:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё гурӯҳи муташаккил;

в) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ;

г) аз беэҳтиётӣ боиси марғи инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошанд;

д) бо истифодаи силоҳ ё предмети, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 184² ҚҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мешаванд.

Ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии фурудгоҳҳое, ки ба авиатсияи граждани хизмат мерасонанд

Ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии фурудгоҳҳое, ки ба авиатсияи граждани хизмат мерасонанд, ҳамчун ҷиноят дар моддаи 184³ ҚҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ҷор қисм иборат аст.

Ба сифати объекти ҳелии ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ баромад мекунад.

Объекти иловагии он бошад, амнияти ҳаёт ва саломатии инсон ва муносибатҳои молу мулкӣ мебошанд.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҷунин ҳаракатҳо иборат аст:

1. Содир намудани амали зӯрварӣ дар фурудгоҳ нисбати шахсе, ки ба авиатсияи граждани хизмат мерасонад, агар ҷунин амал ба бехатарӣ дар ин фурудгоҳ таҳдид мекунад ё метавонад таҳдид кунад (қисми 1).

2. Вайрон намудан ё расонидани зарари ҷиддӣ ба таҷҳизот ё иншооти фурудгоҳе, ки ба авиатсияи граждани хизмат мерасонад ё ин ки ба ҳавопаймоҳои воқеи фурудгоҳ, ки дар истифодабарӣ қарор надоранд, ё ҳалал расондан ба кори ҳадамоти фурудгоҳ, агар ҷунин амал ба бехатарӣ дар ин фурудгоҳ таҳдид кунад ё метавонад таҳдид кунад (қисми 2).

Тарафи субъективии ин ҷиноят гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад. Мақсад дар қисми 3 ҷинояти мазкур ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он аз модда бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ қардан аз он, агар ҷунин кирдорҳо ба бехатарӣ дар фурудгоҳе, ки ба авиа-

тсияи граждани хизмат мерасонад, тахдид мекунанд ё метавонанд тахдид кунанд, иборат аст.

Субъекти ҷинояти номбурда шахси воқеии мукаллафи ба син 16 сола расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 184³ ҚЧ ҚТ пешбини гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 184³ ҚЧ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ҷиноят муқаррар гардидаанд:

- қисми 3: содир намудан ё тахдиди содир намудани кирдорҳои пешбиниамудаи қисми дуюми ҳамин модда бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ кардан аз он, агар чунин кирдорҳо ба бехатарӣ дар фурудгоҳе, ки ба авиатсияи граждани хизмат мерасонад, тахдид мекунанд ё метавонанд тахдид кунанд.

- қисми 4: кирдорҳои пешбиниамудаи қисмҳои яқум ё дуюми ҳамин модда, ки:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё гурӯҳи муташаккил;

в) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ;

г) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошанд;

д) бо истифодаи силоҳ ё предмете, ки ба сифати силоҳ истифода мешавад, содир шуда бошанд.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 184³ ҚЧ ҚТ пешбини гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мешаванд.

Интиқоли ғайриқонунии шахси содирнамудаи ҷинояти хусусияти террористидошта дар нақлиёт

Интиқоли ғайриқонунии шахси содирнамудаи ҷинояти хусусияти террористидошта дар нақлиёт ҳамчун ҷиноят дар моддаи 184⁴ ҚЧ ҚТ муқаррар гардида, аз як қисм иборат аст. Дар диспозитсияи моддаи мазкур аломатҳои ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: интиқоли ғайриқонунии шахс дар нақлиёт бо дарки он, ки ин шахс ҳаракате содир намудааст, ки бо моддаҳои 179, 179¹, 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 пешбиниамудаи ҳамин Кодекс ҷиноят мебошад, бо мақсади ёрӣ расонидан ба чунин шахс барои гурехтан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ.

Ба сифати объекти хелии ин чиноят амнияти чамбиятӣ баромад мекунад.

Тарафи объективи ин чиноят аз ҳаракатҳои фаъол дар шакли интиқоли ғайриқонунии шахс дар нақлиёт бо дарки он, ки ин шахс ҳаракате содир намудааст, ки бо моддаҳои 179, 179¹, 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310, 401¹ ва 402 пешбининамудаи ҳамин Кодекс чиноят мебошад, бо мақсади ёри расонидан ба чунин шахс барои гурехтан аз ҷавобгарии чиноятӣ иборат аст.

Тарафи субъективи ин чиноят аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст, яъне шахси гунаҳгор дарк мекунад, ки ба таври ғайриқонунӣ шахси содирнамудаи чиноятҳои террористиро интиқол дода истодааст ва инро мецоҳад. Мақсад дар ин чиноят ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он аз ёри расонидан ба шахси содирнамудаи чиноятҳои террористӣ барои гурехтан аз ҷавобгарии чиноятӣ мебошад.

Субъекти чинояти мазкур шахси воқеии муқаллафӣ ба синни 16 сола расида мебошад.

Категорияи чинояти мазкур махсусан вазнин эътироф мешавад.

Ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ

Ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ ҳамчун чиноят дар моддаи 185 ҚҚ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм ва эзоҳ иборат аст. Аломати чинояти мазкур дар диспозитсияи моддаи 185 ҚҚ ҚТ муқаррар гардидааст: ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ (иттиҳоия, отряд, дастаҳо ё дигар гурӯҳҳо), ҳамчунин роҳбарӣ ба ин гуна воҳидҳо ё иштирок дар онҳо.

Ба сифати объекти хелии ин чиноят амнияти чамбиятӣ баромад мекунад.

Амал кардани воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ, ки дар зери назорати мақомоти ҳокимияти давлатӣ қарор намегиранд, устуворӣ ва мувозинатро байни рукнҳои ҳокимият вайрон мекунанд, шиддатнокии иҷтимоиро дар байни аҳоли ба вучуд меоварад, таҳдиди бо роҳи ғайриконститутсионӣ ва зӯрварӣ ҳаллу фасл намудани праблемаҳои ҳокимияти давлатиро ба миён меоварад²².

Тарафи объективи ин чиноят аз ҳаракатҳои фаъол дар шакли ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ (иттиҳоия, отряд,

²² Тафсир ба ҚҚ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 356.

дастаҳо ё дигар гурӯҳҳо), ҳамчунин роҳбарӣ ба ин гуна воҳидҳо ё иштирок дар онҳо иборат аст.

Тахти мафҳуми ташкил намудани воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ чунин ҳаракатҳои фаҳмида мешаванд, ки дар натиҷаи он воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ таъсис дода мешаванд. Ба ҳайси унсурҳои фаъолияти ташкилӣ оид ба таъсис додани воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ, чунин аломатҳо дохил мешаванд: қабул намудани қарор оид ба таъсиси воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ, аз ҷиҳати ғоявӣ асоснок кардани таъсиси он, коркард ва тасдиқи рӯйхати штатӣ, интихоби кадрҳо, дарёфтани силоҳ ва лавозимоти ҷангӣ барои чунин воҳид, ба роҳ мондани таъминоти моддӣ ва ғайра.

Роҳбарӣ намудани воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ дар амалӣ гардонидани функсияҳои идорақунӣ нисбат ба чунин воҳидҳо, муайян намудани тактикаи фаъолияти чунин воҳидҳо ифода мегардад.

Воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ- ин иттиҳодия, отряд, дастаҳо ва ё дигар гурӯҳҳои бо силоҳ мусаллаҳи ғайриқонунӣ ҳисоб меёбанд.

Воҳидҳо (отряд, даста, иттиҳодия ва ё дигар гурӯҳҳо) – ин иттиҳодияи муташаккили дорои унсурҳои низоми дохилӣ, роҳбарият, тақсимои вазифа, системаи зердастӣ ва идорақунӣ бо аъзоёни ин воҳидҳо, аз ҷиҳати ғоявӣ асоснок кардани таъсиси он, дорои меъёрҳои муқарраршудаи рафтор, нишонаҳои махсус (либос, нишонаҳои махсуси сарисинагии фарқкунанда ва ғайра).

Тахти мафҳуми мусаллаҳӣ, ҳамчун яке аз нишонаҳои асосии воҳидҳои ғайриқонунӣ, ин доштани ақалан як адад силоҳи оташфишон бо шартӣ донистани он аз тарафи дигар иштирокчиён, фаҳмида мешавад. Инчунин доштани лавозимоти ҷангӣ, моддаҳо ва ё дастгоҳҳои тарқанда ҳамчун аломати мусаллаҳӣ, ба инобат гирифта мешавад.

Барои бандубаст кардан намуди силоҳ, тарзи тайёр кардан, асосноки ҳуқуқӣ будани он дар аъзоёни ин воҳидҳо, аҳаммият надорад.

Доштани макет, асбобҳои хоҷагӣ ва ғайра, ки ба силоҳ монанд мебошанд (масалан, маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ), тапончаҳои бонгдихӣ, тапончаҳои сохтмонӣ) ё силоҳе, ки барои истифодабарӣ корношоём аст, ҳамчун аломати мусаллаҳӣ ба назар гирифта намешавад.

Роҳбарӣ ба воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ – ин роҳбарии воҳидҳои мусаллаҳи алақай ташкилшуда, масалан додани фармону

супоришҳо ва бурдани назорат аз болои ичроиши он; муайян намудани тартиби кори воҳидҳо; ҳал намудани масъалаҳои муносибат бо мақомоти ҳокимияти давлатӣ, фикру ақидаҳои аъзоёни гурӯхро шунида, қарори ниҳойқабул кардан ва ичроиши дигар функсияи роҳбар, фаҳмида мешавад.

Иштирок дар воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ – ин аъзо шудан ба он, ичро намудани ҳама намуд супориши роҳбари воҳид, вобаста ба нақша ва вазифаҳои фаъолияти чунин воҳидҳо (хизмат кардан дар воҳидҳо, ичрои ягон қор ва супориши муайян, анҷом додани навбатчигӣ ё пайраҳадорӣ, иштирок дар ичрои супоришҳои ҷангӣ ва ғайра). Мафҳуми иштирок воқеӣ буда, ҳама гуна ёрирасонӣ ва кӯмакҳо барои фаъолияти ин воҳидҳо, дар назар дошта шудааст.

Тарафи субъективии ин ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад.

Субъекти ҷинояти номбурда шахси воқеии муқаллафи ба синни 16 сола расида мебошад. Дар қисми 2 моддаи 185 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҳамин ҳаракат, ки аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматӣ анҷом дода шудааст, муқаррар шудааст. Аз ин бар меояд, ки субъекти ҷинояти дар қисми 2 ин модда муқарраргардида, махсус мебошад: аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматӣ.

Тибки эзоҳи моддаи мазкур шахсе, ки ихтиёран аз иштирок дар воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ даст каша ва силоҳашро супурдааст, агар дар кирдори ӯ дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 185 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Бандитизм

Бандитизм ҳамчун ҷиноят дар моддаи 186 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз 3 қисм иборат аст.

Объекти ҳелии ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ мебошад.

Ба сифати объекти иловагии ҷинояти мазкур муносибатҳои молу мулкӣ баромад мекунанд.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур аз ду намуд ҳаракатҳо иборат аст: 1) ташкили гурӯҳи мусаллаҳи устувор бо мақсади ҳучум ба шахрвандон ё ташкилот; 2) роҳбарӣ ба чунин гурӯҳ.

Зери гурӯҳ (даста) бояд гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувори созмонёфтае фаҳмида шавад, ки аз ду ё зиёда шахс иборат буда,

пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҳучум ба шаҳрвандон ё ташкилот муттаҳид шудаанд.

Аз дигар гурӯҳи созмонёфта гурӯҳ (даста) бо мусаллаҳӣ ва мақсади ҷинояткоронаи худ - ҳучум ба шаҳрвандон ё ташкилот таффовут дорад.

Аломатҳои зерин аз устувории гурӯҳ (даста) шаҳодат дода метавонанд: босуббот будани ҳайати гурӯҳ (даста); вобастагии зич миёни аъзоёни он; бо ҳам мувофиқ карда шудани ҳаракатҳо байни онҳо; тағйирнопазирии шакл ва усулҳои фаъолияти ҷинояткории онҳо.

Аломати ҳатмии гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор, ки бо моддаи 186-и КҶ пешбинӣ шудааст, ин мусаллаҳии он мебошад. Пеш аз ҳама ин силоҳи оташфишони ҷангӣ ва шикорӣ, силоҳи сарди истеҳсоли саноатӣ ва худсоз, ҳаргуна воситаҳои тарканд, силоҳи газӣ, пневматикӣ фаҳмида мешаванд.

Зери мафҳуми ҳучум чунин ҳаракатҳои фаҳмида мешавад, ки он барои ноил шудан ба натиҷаҳои ҷиноятӣ бо роҳи истифодаи зӯрварӣ нисбат ба ҷабрдида ва ё бо роҳи ба миён овардани таҳдиди воқеӣ оид бо истифодаи зӯрварӣ равона карда шудааст.

Гурӯҳ (даста) мусаллаҳ эътироф мешавад, ҳатто дар мавриди мавҷуд будани силоҳ дар дасти яке аз аъзоёни он ва аз ин огоҳ будани дигар аъзоёни гурӯҳ (даста).

Зери мафҳуми ташкил намудани гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор чунин ҳаракатҳои фаҳмида мешаванд, ки дар натиҷаи он гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор бо мақсади содир намудани ҳучум ба шаҳрвандон ё ташкилот таъсис дода мешавад. Ин дар қабул намудани қарор оид ба таъсиси чунин гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор, маслиҳат оид ба ҷалб намудани шарикон, дарёфтани силоҳ, тартиб додани нақша ва тақсими вазифаҳо байни аъзоёни гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор ифода меёбад²³.

Таҳти мафҳуми роҳбарӣ намудан ба гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор қабул намудани қарорҳои, ки бо тартиб додани нақша, таъминоти моддии ташкили фаъолияти ҷинояткоронаи даста, инчунин ба содир намудани ҳучумҳои мушаххас алоқаманд мебошанд, фаҳмида мешавад.

Мафҳуми иштирок кардан дар гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор на танҳо бевосита иштирок намудан дар ҳучумҳои анҷоммедодаи он, инчунин аз ҷониби аъзои даста иҷро кардани дигар ҳаракатҳои фаъолоноро дар назар дорад, ки ба маблағгу-

²³ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 204.

зорӣ, таъмини силоҳ, воситаи нақлиёт, ҷустуҷӯ намудани объектҳо барои ҳуҷум ва ғайра равона шудаанд.

Бандитизм аз дигар ҷиноятҳое, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо истифодаи зӯроварӣ (қисмҳои 2 ва 3 моддаи 248, қисми 3 моддаи 249-и КҶ) содир шудааст, бо дараҷаи баланди ташкилии дохила, устуворӣ, муттаҳидӣ, силоҳнокии ҷинояткоронаи гурӯҳ (даста) фарқият дорад.

Аз ҷумла, бандитизм бо аломатҳои зерин аз роҳзанӣ фарқ мекунад:

-бандитизм мавҷудияти силоҳнокиро дар аъзоёни гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор талаб менамояд, ҳангоми содир намудани роҳзанӣ бошад на танҳо мавҷудияти силоҳ, балки истифодаи он зарур аст;

-ҳангоми роҳзанӣ ба сифати силоҳ предметҳое, ки аслан силоҳ намебошанд истифода бурда мешаванд, барои таркиби бандитизм бошад мавҷудияти силоҳҳо, ки махсус барои нобуд сохтани нишони зинда таъйин шудааст, ҳатмӣ мебошад;

-таркиби бандитизм аз лаҳзаи ташкил кардани гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор, роҳзанӣ бошад аз лаҳзаи ҳуҷум бо мақсади тассаруфи молу мулки ғайр, ки бо истифодаи зӯроварии барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯроварӣ содир гардидааст, хотимаёфта эътироф карда мешавад (Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба баррасии парвандаҳо марбут ба бандитизм” аз 23.11.2012. №15 (банди 5)²⁴.

Тарафи субъективии ҷиноят аз гуноҳ дар намуди қасди бевосита иборат аст.

Аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят ин мақсади ҷиноят, яъне ташкил ё роҳбарӣ ба чунин гурӯҳ бо мақсади ҳуҷум ба шахрвандон ё ташкилот мебошад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси ҷисмонии мукаллафи ба синни 16 расида мебошад. Шахсони аз синни 14 то 16-сола, ки ҳар гуна ҷиноятро дар ҳайати гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор содир намудаанд, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ танҳо барои ҳамон ҷиноятҳои мушаххас, ки ҷавобгарии ҷиноятиро аз синни 14 - солагӣ пешбинӣ намулдааст, қашида мешавад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1, 2 ва 3 моддаи 186 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мешаванд.

²⁴ Ҳамон асар. С. 205.

Дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 186 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи бандитизм муқаррар гардидаанд:

- қисми 2: иштирок дар гурӯҳи (дастаи) мусаллаҳи устувор ё дар ҳуҷумҳои анҷоммедодаи он.

- қисми 3: Қирдори пешбиниамудаи қисмҳои яқум ё дуоми ҳамин модда, агар аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ ё дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок анҷом дода шуда бошад.

Ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ)

Ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) ҳамчун ҷиноят дар моддаи 187 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз се қисм ва эзоҳ иборат аст. Аломатҳои ҷинояти мазкур дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 187 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ё ҷиноятҳои махсусан вазнин, ҳамчунин роҳбарӣ ба чунин иттиҳод (ташкilot) ё ба ҷузъу томи таркибии онҳо, инчунин ташкили иттиҳоди ташкilotчиён, роҳбарон ё дигар намояндагони гурӯҳҳои муташаккил бо мақсади таҳияи нақша ва фароҳамоварии шароит барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин.

Объекти ҳелии ин ҷиноят амнияти ҷамъиятӣ мебошад.

Тарафи объективии ҷинояти мазкурро ҳаракатҳои зерин ифода менамоянд:

- а) ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ);
- б) роҳбарӣ ба иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ);
- в) роҳбарӣ ба ҷузъу томи таркибии иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ);
- г) ташкили иттиҳоди ташкilotчиёни гурӯҳҳои муташаккил;
- д) ташкили иттиҳоди роҳбарони гурӯҳҳои муташаккил;
- е) ташкили иттиҳоди дигар намояндагони гурӯҳҳои муташаккил.

Мувофиқи қисми 4 моддаи 39 КҶ ҚТ тахти мафҳуми иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) муттаҳидшавии ду ё якчанд гурӯҳи муташаккил эътироф мешавад, ки барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ё махсусан вазнин ба ташкilotи устувор таъсис ёфта, фаъолияти он ба тақсмоти вазифаи идорақунӣ, таъмин ва иҷрои мақсадҳои ҷинояткоронаи иттиҳод дар байни аъзои иттиҳод ва сохторҳои он асос меёбад, фаҳмида мешавад.

Муташаккилӣ – ин маънои низоми дохилӣ, бо мувофиқа ва якҷоя амал намудани қисмҳои асоси сохторро ифода менамояд. Он

мачмӯи васеи ин нишонахоро дар бар мегирад: муайян намудани мақсадҳои якҷояи фаъолият: банақшагирии қасдҳои ҷинояткорона: сохтор мувофиқи дараҷаву мартаба ва тақсими мақом байни шарикон, низоми дохилӣ бо риояи бечунуҷарои намуди (вертикали), тартиби таъминот бо аслиҳа ва воситаҳои ҷиноят содиркунӣ, уҳдадорӣ таҳассусии шарикон ва итиҳодия; дастгирии дастаҷамъона ва махфият; коркарди нақшаи қонуни гардонидани «пулҳои сиёҳ», ва сармоягузорию лоиҳаҳои гуногун, ташкили тартиби аксуламал бар зидди ҷораҳои гуногун назорати иҷтимоӣ, бо дар назардошти таъмини бехатарии итиҳодия ва барқарор намудани робита бо ашхоси фасодзадаи дастгоҳи ҳукумат ва ғайраҳо.

Муттаҳидӣ – ҳамчун нишонаи рӯҳии иҷтимоии идтиҳодияи ҷиноятӣ мафҳуми ғайримустақими баёни фаъолияти муштараки ҷинояткоронаи якҷояи ғаразнок ва доимияти муносибати рафтори аъзоёни он мебошад. Дар зери мафҳуми муттаҳидӣ ба роҳбарон (ташкилотчиён) ва иштироккунандагони иттиҳодия (ташкилот) дарки мавҷудияти қасди ягонаи содир намудани ҷинояти вазнин ва ҷинояти махсусан вазнин, ҳамчунин дарки мақсади умумии фаъолияти чунин иттиҳодия ва мансубият ба он аст. Ба ин шакли ҷинояткорӣ муташаккил мавҷудияти мувофиқшавии хоси фарқҳои муштарак, мисли мавҷудияти таъсиси сохти идорақунӣ, манбаи муштараки моддию молиявӣ, ки аз ҳисоби аъзоҳақӣ аз ҷиноятҳо ва дигар фаъолият ба даст овардашуда, дараҷаи мансаб, низом ва қоидаҳои рафтору муносибати шарикони иттиҳодияи ҷиноятӣ ва ғайра мебошад²⁵.

Ҷинояти мазкур аз рӯйи сохти тарафи объективӣ расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани ҳаракатҳои алтернативии дар боло номбаршуда, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегадад.

Субъекти ҷинояти номбурда ташкилотчиён ва роҳбарони чунин иттиҳодияҳо (ташкилотҳо) мебошанд. Онҳо бояд ба синни 16 солагӣ расида бошанд.

Категорияи ҷиноятҳое, ки дар қисмҳои 1 ва 3 моддаи 187 ҚҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, махсусан вазнин ва дар қисми 2 муқарраргардида, вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 2 моддаи 187 ҚҶ ҚТ ҷавобгарӣ барои иштирок дар иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) ё иттиҳоди ташкилот-

²⁵ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодеси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Зери назари Қаҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 142.

чиён, роҳбарон ва ё дигар намояндагони гурӯҳҳои мутташакил, муқаррар гардидааст.

Дар қисми 3 моддаи 187 ҚЧ ҚТ ҷавобгарӣ барои Ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуёми ҳамин модда, ки аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ ё дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок анҷом дода шудааст, муқаррар гардидааст.

Тибқи муқаррароти эзоҳ ба моддаи 187 ҚЧ ҚТ шахсе, ки ихтиёран ба мақомоти ҳокимият оид ба иштироқаш дар иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) иттилоъ дода ва барои пешгирии ғаъолияти он мусоидат мекунад, агар дар қирдори ӯ таркиби ҷинояти дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгариҳои ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Бетартибҳои оммавӣ

Бетартибҳои оммавӣ ҳамчун ҷиноят, дар моддаи 188 ҚЧ ҚТ пешбинӣ шуда, аз 2 қисм иборат аст. Аломатҳои ҷинояти бетартибҳои оммавӣ дар диспозитсияи моддаи 188 муқаррар гардидаанд: ташкили бетартибҳои оммавӣ, ки бо зӯрварӣ нисбат ба шахсият, харобкорӣ, сӯхтор, несту нобуд ё вайрон қардани молу мулк, истифодаи силоҳи оташфишон, моддаҳои тарқанда, воситаҳои тарқиш ё моддаҳои оташзананда алоқаманд аст, инчунин муқобилият нишон додан ба ҳокимият, ки бо истифодаи силоҳ ё дигар предметҳои ба сифати силоҳ истифодашаванда содир шудааст, ҳамчунин иштирок дар ин амал.

Объекти ҳелии ҷинояти мазкур амнияти ҷамъиятӣ мебошад.

Ба ҷамъият хавфнокии бетартибҳои оммавӣ дар он зоҳир мегардад, ки он ғаъолияти мақомоти давлатӣ ва роҳбарикуниро ғалаҷ қардонид ва оммавӣ ба вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ, зери хатар гузоштани амнияти ҷамъиятӣ, боиси марги одамон шудан, зарари қалони иқтисодӣ расонидан ба давлат, ҷамъият, ё ин ки шахсони алоҳида оварда мерасонанд²⁶.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҳаракатҳои зерин иборат аст:

а) ташкили бетартибҳои оммавӣ, ки бо зӯрварӣ нисбат ба шахсият, харобкорӣ, сӯхтор, несту нобуд ё вайрон қардани молу мулк, истифодаи силоҳи оташфишон, воситаҳои тарқиш ё моддаҳои тарқанда алоқаманд аст, инчунин муқобилият нишон додан

²⁶ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Қодеси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Зери назари Қаҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 146.

ба ҳокимият, ки бо истифодаи силоҳ ё дигар предметҳои ба сифати силоҳ истифодашаванда содир шудааст;

б) иштирок кардан дар бетартибҳои оммавӣ.

в) даъват чихати ғаёлона итоат накардан ба талаботи қонунии намояндагони ҳокимият ё ба бетартибҳои оммавӣ, ҳамчунин даъват ба зӯрварӣ нисбат ба шаҳрвандон (қисми 2 моддаи 188 КҶ ҚТ).

Ташкили бетартибҳои оммавӣ дар шаклҳои гуногун ифода мегардад: бо роҳи ба нақшагирӣ ва омода сохтани чунин ҳаракатҳо, таъсис додани гурӯҳи одамон барои барангехтани бетартибҳои оммавӣ, интиҳоби ҷой ва вақти содиркунии бетартибҳо, ташкили таъмини иштирокчиён бо силоҳ ва дигар предметҳои ба сифати силоҳ истифодашаванда, аз ҳисоби иштирокчиёни бетартибҳои оммавӣ муайян намудани масъулин оид ба ин ё он аксияҳо, таҳрикуни ба содир кардани чунин ҳаракатҳо, роҳбарӣ кардан бо амалҳои иштирокчиёни бетартибҳои оммавӣ бо мақсади моил (чалб) кардани онҳо ба харобкорӣ, сӯхтор, несту нобуд ё вайрон кардани амвол ё истифодаи силоҳи оташфишон, моддаҳои тарканда ё воситаҳои таркиш ва инчунин бо муқобилият нишон додан ба намояндагони ҳокимият²⁷.

Иштирок кардан дар бетартибҳои оммавӣ бошад ин бевосита дар бетартибҳои оммавӣ ҳузур дошта ба ҳаракатҳои худ бо харобкорӣ, сӯхтор, несту нобуд ё вайрон кардани амвол, истифода бурдани силоҳ, воситаҳои таркиш ё моддаҳои тарканда, ҳамчун муқобилияти мусаллаҳона ба намояндаи ҳокимият даст задан мешавад.

Даъват ба ғаёлона итоат накардан ба талаботи қонунии намояндагони ҳокимият ё ба бетартибҳои оммавӣ, ҳамчунин даъват ба зӯрварӣ нисбат ба шаҳрвандон - ин мурочиат ба гурӯҳи одамон (туда) бо мақсади таъсир расонидан ба шуур, ирода ва ҳиссиёти иштироккунандагон барои содир намудани ин кирдорҳо, додани мешавад.

Тарафи субъективии ин ҷиноят дар қасди бевосита ифода мегардад.

Субъекти ҷинояти номбурда шахсе, ки чунин бетартибҳои оммавино ташкил кардааст ва ё шахсе, ки дар чунин бетартибҳои оммавӣ бевосита иштирок кардааст. Онҳо бояд ба синни 16 солағӣ расида бошанд.

²⁷ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 364.

Категорияи ҷиноят, ки дар қисми 1 моддаи 188 муқаррар гардида, вазнин ва ҷинояти дар қисми 2 ин модда пешбинигардида миёна эътироф мешаванд.

Барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ)

Барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ) ҳамчун ҷиноят дар моддаи 189 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз 3 қисм иборат аст. Аломатҳои барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ) дар диспозитсияи моддаи 189 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: ҳаракатҳои, ки барои барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ), паст задани шаъну эътибори наҷодӣ, миллӣ, динӣ (мазҳабӣ) ё маҳал, инчунин тарғиби махсусият ва бартарии шахрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин (мазҳаб), забон, мансубият ба наҷод, миллат ё маҳал равона шудаанд, агар ин кирдорҳо ба таври оммавӣ ё бо истифодаи воситаҳои ахбори омма ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла интернет, дар давоми соли пас аз татбиқи ҷазои маъмури барои ҷунин ҳуқуқвайронкуниҳо содир шуда бошанд.

Объекти ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Хавфнокии баланди ҷинояти мазкур дар он зоҳир мегардад, ки дар натиҷаи содир кардани он ҳаёт, саломатӣ ва ҳуқуқу озодиҳои гурӯҳи муайяни одамон вобаста ба мансубияташон ба ягон миллат, наҷод, дин ё маҳал, дар зери хатар монанда мешавад.

Ин кирдори хавфноки ҷамъиятӣ аз ҳаракатҳои зерин, ки бо таври оммавӣ ё бо воситаи ахбори омма ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла интернет ибраз гардидаанд, иборат мебошад:

а) барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ);

б) паст задани шаъну эътибори наҷодӣ, миллӣ, динӣ (мазҳабӣ) ё маҳал;

в) тарғиби бартарии шахрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин (мазҳаб), забон, мансубият ба наҷод, миллат ё маҳал.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои кирдорҳои мазкур танҳо пас аз татбиқи гардидани ҷазои маъмури дар давоми сол фаро мерасад. Яъне, шахсони воқеӣ ва ё ҳуқуқӣ агар аъзои фаъоли ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ набошанд ва дар давоми сол як маротиба ҷунин кирдор (паст задани обрӯ ва эътибори дигар шахсон аз рӯйи

ангезаҳои динӣ-мазҳабӣ, миллатгарой, наҷодпарастӣ, маҳалчигӣ) содир карда бошанд, аввал онҳо тибқи талаботи моддаи 462¹ Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгари маъмури кашида мешаванд. Аммо агар шахс ба даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯроварӣ (чиҳоди мусаллаҳона, ташкил кардани хилофати исломӣ) тағйи додани асосҳои сохти конститусионӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ва вайрон намудани тамомияти арзии он машғул шуда бошад, пас барои чунин кирдор танҳо бо моддаи 307¹ КҶ ҚТ ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашида мешавад.

Тибқи талаботи моддаи 462¹ Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ андозаи ҷазо ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз панҷох то сад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима ё ҷабси маъмури ба муҳлати аз панҷ то даҳ шабонарӯз тағйин карда мешавад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 189 КҶ ҚТ муқарраргардида, миёна эътироф мешавад.

Ба таври оммавӣ чунин маъно дорад, ки гунаҳгор ҳаракатҳои худро оид ба барангехтани кинаю адоват, низои миллӣ, наҷодӣ, динӣ ё маҳалгарой дар назди теъдоди (гурӯҳи) зиёди одамон анҷом медиҳад. Мисол, дар вақти маҷлис, маърақаҳои сиёсӣ, фарҳангӣ, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва ё бо воситаи ахбори омма ё шабақаҳои иҷтимоии интернет. Яъне, доираи чунин шунавандагон бояд гурӯҳи номуайяни – «омма»-ро ташкил диҳад.

Таҳти мафҳуми «воситаҳои ахбори умум» тибқи қонунгузори миллӣ телевизион, радио, рӯзномаву маҷаллаҳо ва дигар воситаҳои паҳнкундаи расмӣ ва ғайрирасмӣ иттилоот эътироф гардида, воситаҳои шабаки барқӣ бошад, шабақаҳои иҷтимоии интернет ва дигар воситаҳои аудио ва телекоммуникатсиониро низ дар бар мегирад.

Агар ҳаракатҳои зикркарда сабаби сар задани бетартибҳои оммавӣ ё исёни мусаллаҳона гарданд, дар ин ҳолат кирдори мазкур аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо (бо моддаҳои 188, 313 КҶ ҚТ низ) бандубаст карда мешавад.

Ҷиноят аз лаҳзаи содир кардани кирдорҳои номбурда (новобаста аз оқибатҳои бамиёномада) хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси ба синни шонздаҳсола расида эътироф мегардад. Субъекти банди «в» қисми 2 моддаи 189 бошад, махсус аст, ки бо истифода аз мақоми хизматӣ ин кирдорро содир менамояд.

Тарафи субъективии ҷиноятро қасди бевосита ташкил медиҳад. Гунаҳгор ҳаракатҳои худро дарк намуда, хоҳони содир намудани онҳо мебошад.

Қисми 2 моддаи 189 КҶ ҚТ ҳолатҳои вазнинкунандаи содир намудани ин ҷиноятро муқаррар менамояд:

- а) такроран;
- б) бо зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он;
- в) бо истифодаи мақоми хизматӣ;
- г) аз ҷониби гурӯҳи ашхос ё гурӯҳи ашхос бо маслиҳати пешакӣ.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 189 КҶ ҚТ муқарраргардида, вазнин эътироф мешавад.

Қисми 3 моддаи 189 КҶ ҚТ дар ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда содир намудани ин ҷиноятро муайян намудааст:

- а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;
- б) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнингардида бошад;
- в) ба зӯран пеш кардани шаҳрванд аз маҳалли сукунати доимӣ оварда расонад;
- г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 189 КҶ ҚТ муқарраргардида, вазнин эътироф мешавад.

§ 3. Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ, ки бо вайрон кардани қоидаи махсуси бехатарӣ алоқаманданд

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии корҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар корҳо

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии корҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар корҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 190 КҶ ҚТ муқарраргардида, аз ду қисм иборат аст. Аломатҳои вайрон кардани қоидаҳои бехатарии корҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар корҳо дар диспозицияи моддаи 190 КҶ ҚТ муқарраргардидаанд: вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ ҳангоми корҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар корҳо, агар ин аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ва ё миёна гардида бошад.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Ба сифати объекти бевоситаи ҷинояти номбурда муносибатҳои ҷамъияти баромад карда метавонанд, ки бехатарии қорҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар қорҳоро таъмин менамоянд.

Объекти иловагии ҷинояти мазкур саломатии инсон (қисми 1 моддаи 190 ҚЧ ҚТ), ҳаёти шахс ва муносибаҳои молу мулкӣ махсуб меёбанд (қисми 2 моддаи 190 ҚЧ ҚТ).

Тарафи объективии ҷинояти номбурда кирдорҳои (ҳаракат ва бехаракатӣ) зерин иборат аст:

1. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии қорҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар қорҳо бо ба вучуд овардани оқибат дар шакли аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ва ё миёна (қисми 1).

2. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии қорҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар қорҳо бо ба вучуд овардани оқибат дар шакли аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин (қисми 2).

3. Робитаи сабабӣ байни кирдори ба ҷамъият хавфнок (вайрон кардани қоидаҳои бехатарии қорҳои кӯҳӣ, сохтмон ва дигар қорҳо) ва оқибати ба ҷамъият хавфнок (аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ва ё миёна, марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин).

Диспозитсияи модда хусусияти бланкетӣ дорад, яъне барои муайян кардани аломатҳои ҷиноятии кирдор ҳатман бояд он санадҳои меъёрии ҳуқуқро муқаррар кард, ки меъёрҳои мушаххаси он риоя карда нашудаанд. Нисбат ба ҳар як навъи қорҳои кӯҳӣ, сохтмонӣ ва дигар қорҳо меъёрҳои махсусе амал мекунанд, ки шарту шароитҳои анҷом аҷом додани онҳо ба таври муфассал ба танзим дароварда шудаанд. Бинобар ин, муайян кардани онҳо барои бандубасти ҷиноят ҳатмӣ мебошад²⁸.

Таҳти мафҳуми қорҳои кӯҳӣ ҷунин қорҳое, ки бо сохтан, дигаргунӣ кардан (реконструксия), истифода бурдан ва таъмир кардани иншоотҳои пармакунанда, шахтаҳо ё дигар қоргардҳо оид ба истихроҷи канданиҳои фойданок, ки ҷӣ ба тарзи зеризаминӣ, ё ҷӣ ба тарзи рӯйизаминӣ алоқаманданд, ҳамҷунин қорҳои кӯҳӣ оид ба сохтмон ва таъмири иншоотҳои зеризаминӣ, ки бо истихроҷи кандани фойданок вобаста нестанд (мисол сохтани нақбҳо), фаҳмида мешаванд.

Таҳти мафҳуми қорҳои сохтмонӣ ин қорҳои заминӣ, сангшиканӣ, бетонрезӣ, монтажӣ, демонтажӣ, изолятсионӣ, бомпушӣ, электромонтажӣ, ороишдиҳанда, санитарӣ-техникӣ, боркунӣ-

²⁸ Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 368.

борфурорӣ ва дигар намудҳои кор фаҳмида мешавад, ки дар ҳудудҳои сохтмонӣ вобаста ба бино қардан, реконструксия қардан, таъмир қардан, вайрон қардани иморатҳои манзилӣ, биноҳо ва иншоотҳои таъйиноти истеҳсоли, анборӣ, маишӣ, ҷамъиятӣ ва дигар дошта анҷом дода мешаванд.

Зери мафҳуми “дигар қорҳо” дигар намудҳои қорҳои, ки берун аз ҳудудҳои сохтмонӣ анҷом дода мешаванд, ба мисли сохтан ва таъмир қардани ҳатти алоқа, ҳатти электрикӣ (барқӣ), роҳҳо, коммуникатсия (қубурҳои) таъминоти гармӣ ё таъминоти газӣ ё таъминоти обӣ, канализатсияҳо ва дигар шабакаҳои муҳандисӣ дохил мешаванд.

Таркиби ҷиноят моддӣ буда аз лаҳзаи фаро расидани оқибатҳои пешбинишуда дар намуди аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ва ё миёна, марғи инсон ё дигар оқибатҳои вазнин, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур аз гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ (бепарвой ва худбоварӣ) иборат аст. Ҷинояти мазкур ҳангоме аз худбоварӣ содиршуда эътироф мешавад, ки агар шахс имконияти фаро расидани расонидани зарари вазнин ва ё миёна, марғи инсон ё дигар оқибатҳои вазнини ҳаракати (беҳаракатии) худро пешбинӣ қарда, вале бе асосҳои ба он қофӣ, худбоварона ҳисоб қарда бошад, ки он оқибатҳоро бартараф мекунад. Ҷинояти мазкур ҳангоме аз бепарвой содиршуда эътироф мешавад, ки агар шахс имконияти фаро расидани расонидани зарари вазнин ва ё миёна, марғи инсон ё дигар оқибатҳои вазнини ҳаракати (беҳаракатии) худро пешбинӣ нақарда бошад, ҳол он, ки дар сурати бодикқатӣ ва дурандешии зарурӣ мебоист ва метавонист он оқибатҳоро пешбинӣ қунад.

Субъекти ин ҷиноят маҳсус буда, танҳо шахсе шуда метавонад, ки барои риояи қоидаҳои беҳатарии қорҳои қӯҳӣ, сохтмон ва дигар қорҳо масъул аст.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 190 ҚҚ ҚТ муқаррар қардидааст, миёна ва дар қисми 2 ин модда муқаррар қардида вазнин эътироф мешавад.

Вайрон қардани қоидаҳои беҳатарӣ дар объектҳои, ки ҳавфи тарқиш доранд

Вайрон қардани қоидаҳои беҳатарӣ дар объектҳои, ки ҳавфи тарқиш доранд, ҳамчун ҷиноят дар моддаи 191 ҚҚ ҚТ муқаррар қардида, аз ду қисм иборат аст. Аломатҳои вайрон қардани қо-

идаҳои бехатарӣ дар объектҳои, ки хавфи таркиш доранд дар диспозитсияи моддаи 191 КЧ ҚТ муқаррар гардидаанд: вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ дар объектҳо ё сеҳҳои, ки хавфи таркиш доранд агар ин аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ё миёна гашта бошад.

Объекти хелии ин ҷинойт муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунад.

Ба сифати объекти бевоситаи ҷинойти номбурда муносибатҳои ҷамъияти баромад карда метавонанд, ки бехатариро дар объектҳои, ки хавфи таркиш доранд таъмин менамоянд.

Объекти иловагии ҷинойти мазкур саломатии инсон (қисми 1 м.191 КЧ ҚТ), ҳаёти шахс ва муносибаҳои молу мулкӣ махсуб меёбанд (қисми 2 м.191 КЧ ҚТ).

Предмети ҷинойти мазкур объектҳо ё сеҳҳои, ки хавфи таркиш доранд, мебошад.

Ба объектҳои, ки хавфи таркиш доранд лабораторияҳо, анборҳо, биноҳои истехсоли ва ғайра, ки дорои моддаҳои тарканда ё зудтарканда мебошанд ва ё ҷойҳои, ки дар он озмоишҳои илмӣ-тадқиқотӣ (эксперименталӣ) оид ба коркард ва истифодабарии моддаҳои тарканда гузаронида мешаванд.

Сеҳҳои, ки хавфи таркиш доранд – ин воҳидҳои таркибии корхонаҳои истехсолие, ки дар он истехсоли бевоситаи моддаҳои тарканда, воситаҳои таркиш ва ё зуддаргиранда ба роҳ монда шудаанд.

Тарафи объективии ҷинойти номбурда аз кирдорҳои (ҳаракат ва беҳаракатӣ) зерин иборат аст:

1. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ дар объектҳо ё сеҳҳои, ки хавфи таркиш доранд бо ба вучуд овардани оқибат дар шакли аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ва ё миёна (қисми 1 моддаи 191 КЧ ҚТ).

2. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ дар объектҳо ё сеҳҳои, ки хавфи таркиш доранд бо ба вучуд овардани оқибат дар шакли аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин (қисми 2 моддаи 191 КЧ ҚТ).

3. Робитаи сабабӣ байни кирдори ба ҷамъият хавфнок (вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ дар объектҳо ё сеҳҳои, ки хавфи таркиш доранд) ва оқибати ба ҷамъият хавфнок (аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ва ё миёна, марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин).

Таркиби ин модда хусусияти бланкетӣ дорад ва барои муайян кардани аломатҳои он бояд қоидаҳои мушаххасе, ки риоя кар-

да нашудаанд муайян кард. Онҳо бошанд аз тарафи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки чораҳои бехатариро аз тарқишҳо ва сӯхторҳо, захролудшавӣ ва дигар оқибатҳои вазнин пешбинӣ мекунад, ба таълим дароварда шудаанд.

Вайрон кардани тартиби рафти ҷарайёни истеҳсоли, риоя накардани талаботи технологӣ, ки оид ба низоми (режими) кори таҷҳизотҳо, аппаратҳо ва асбобҳо муқаррар карда шудаанд, бехатарии корхоро аз тарқишҳо сӯхторҳо таъмин менамоянд, ки натиҷаи он фаро расидани оқибатҳои пешбинишуда мегарданд, тарафи объективии ҷинояти мазкурро ташкил медиҳад²⁹.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур аз гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ (бепарвоӣ ва худбоварӣ) иборат аст.

Субъекти ин ҷиноят махсус буда, танҳо шахсе шуда метавонад, ки барои риояи қоидаҳои бехатарии объектҳои, ки хавфи тарқиш доранд масъул аст.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 191 ҚЧ ҚТ муқаррар гардидаанд, наҷандон вазнин эътироф мешаванд.

Риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор

Риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор, ҳамчун ҷиноят дар моддаи 192 ҚЧ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат аст.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунад.

Объекти бевоситаи ҷинояти номбурда муносибатҳои ҷамъиятии баромад карда метавонанд, ки бехатарӣ аз сӯхторро таъмин менамоянд.

Ба сифати объекти иловагии ҷинояти мазкур ҳаёт ва саломати инсон баромад мекунад.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз кирдорҳои (беҳаракатӣ) зерин иборат аст:

1. Риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор аз ҷониби шахсе, ки ба зиммааш уҳдадорӣ оид ба риоя намудани ин қоидаҳо воғузур шудааст, агар он аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари миёна ё вазнин ба саломатӣ гардида бошад (қисми 1 моддаи 192 ҚЧ ҚТ).

2. Риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор аз ҷониби шахсе, ки ба зиммааш уҳдадорӣ оид ба риоя намудани ин қоидаҳо воғузур шудааст, агар аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари ваз-

²⁹ Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 364.

нин ба саломатии ду ва зиёда шахсон ё боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад (қисми 2 моддаи 192 КҶ ҚТ).

3. Риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор аз ҷониби шахсе, ки ба зиммааш уҳдадорӣ оид ба риоя намудани ин қоидаҳо вогузор шудааст, агар аз беэҳтиётӣ боиси марги ду ва зиёда шахсон гардида бошад (қисми 3 моддаи 192 КҶ ҚТ).

4. Робитаи сабабӣ байни кирдори ба ҷамъият хавфнок (риоя накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор) ва оқибати ба ҷамъият хавфнок (аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ва ё миёна, марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин).

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур аз гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ (бепарвой ва худбоварӣ) иборат аст.

Субъекти ин ҷиноят махсус буда, танҳо шахсе шуда метавонад, ки барои риояи қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор масъул аст.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 192 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, начандон вазнин ва дар қисми 3 ин модда муқарраргардида, миёна эътироф мешаванд.

§ 4. Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ, ки бо вайрон кардани қоидаҳои муносибат қардан бо предметҳои хатари умумидошта алоқаманданд

Муносибати ғайриқонунӣ бо маводи радиоактивӣ

Муносибати ғайриқонунӣ бо маводи радиоактивӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 193 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз чор қисм иборат аст. Аломатҳои ҷиноятии муносибати ғайриқонунӣ бо маводи радиоактивӣ дар диспозитсияи моддаи 193 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: ғайриқонунӣ соҳибӣ қардан, истифода бурдан, ба даст овардан, фуруҳтан, нигоҳ доштан, интиқол, ба дигарон додан ё вайрон қардани маводи радиоактивӣ.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Ба сифати объекти бевоситаи ҷинояти номбурда муносибатҳои ҷамъиятии баромад қарда метавонанд, ки бехатарии муносибат бо маводи радиоактивиро таъмин менамоянд.

Объекти иловагии ҷинояти мазкур ҳаёт ва саломатии инсон (қисми 3 ва 4 моддаи 193 КҶ ҚТ) мебошад.

Предмети ҷиноят – маводи радиоактивӣ мебошад, ки ба он на танҳо ашёи тиббӣ, балки дар шароитҳои лабораторӣ коркардашуда дохил мешаванд (плутоний, уран, радий, палладий, сезий)

маводе, ки дар таркибашон унсурҳои кимиёвӣ дошта, ядроӣ онҳо қобилияти худ аз худ коҳишёбӣ дорад, моддаҳои ядроӣ, ки ба паҳн кардани афканишоти ионизатсия шуда мусоидат мекунад, партовҳо, моддаҳо ва ашёҳои радиоактивӣ, предметҳои, ки дар худ қобилияти аз нав ба вучуд овардани моддаҳои ядроӣ доранд, вале барои истифода пешбинӣ нашудаанд.

Тарафи объективии ин чиноят аз ҳаракатҳои ғайришаклӣ дар шакли ғайриқонунӣ соҳибӣ кардан, истифода бурдан, ба даст овардан, фуруҳтан, нигоҳ доштан, интиқол, ба дигарон додан ё вайрон кардани маводи радиоактивӣ иборат аст.

Тахти мафҳуми соҳибӣ кардани маводи радиоактивӣ ин харидан, ба сифати тухфа гирифтани, бар ивази ягон молу мулк ё ба сифати қарз гирифтани ва ғайра фаҳмида мешавад.

Тахти мафҳуми истифода бурдани маводи радиоактивӣ ин бевосита мувофиқи таъйиноташ татбиқ кардани он барои коркард ва тайёр намудани ягон силоҳ, асбоб ва ғайра фаҳмида мешавад.

Тахти мафҳуми ба даст овардани маводи радиоактивӣ ин харидани онҳо, ба сифати василаи ҳисоббаробаркунии тарафайн барои кори анҷомдодашуда, ёрии расонидашуда ё дар пардохти қарз, ба ивази дигар молҳо ва анҷомҳо, қарз ё тухфа гирифтани фаҳмида мешавад.

Тахти мафҳуми фуруҳтани маводи радиоактивӣ ин бар ивази маблағ ё молу мулки дигар ба дигар шахс додан ё воғузур намудани фаҳмида мешавад.

Тахти мафҳуми нигоҳ доштани маводи радиоактивӣ ин дар худ ё дар бино, манзил, воситаи нақлиёт гирифтани гаштан ва пинҳон кардани фаҳмида мешавад.

Тахти мафҳуми интиқоли маводи радиоактивӣ ин аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдан, яъне тағйири макон намудани маводи радиоактивӣ фаҳмида мешавад.

Дар зери мафҳуми ба дигарон додани маводи радиоактивӣ ин бемузд ё бо музд ба соҳибияти каси дигар доданро дар бар мегирад.

Дар зери мафҳуми вайрон кардани маводи радиоактивӣ ин тағйир додани сохти физикии маводе, ки манбаи шуоъбарории ионӣ буда, сабаби вайрон кардан ва паҳншавии маводи радиоактивӣ мебошад, ки дар натиҷа хатари ба вучуд омадани зарар ба саломати одамон мегардад, фаҳмида мешавад.

Аз тарафи субъективӣ, муомилоти ғайриқонунӣ бо маводи радиоактивӣ, танҳо бо қасди бевосита содир карда мешавад.

Субъекти ҷиноят – шахси мукаллафи синнаш ба 16 солағӣ расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 193 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 193 КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст: содир намудани ҳаракате, ки аз талабот бо таҳдиди зӯрӣ ё истифодаи он ё ин ки бо ягон шакли дигари тарсонидан барои додани маводи радиоактивӣ иборат мебошад. Дар ин маврид, тарзи содир намудани ҷиноят аломати ҳатмии тарафи объективии ҷинояти мазкур баромад мекунад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 2, 3 ва 4 моддаи 193 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 193 КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст: кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуҷуми ҳамин модда, ки аз беэҳтиётӣ ба саломатии инсон зарари вазнин ё миёна расонидааст.

Дар қисми 4 моддаи 193 КҶ ҚТ чунин ҳолати ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст: кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуҷуми ҳамин модда, агар аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Тасарруфи маводи радиоактивӣ

Тасарруфи маводи радиоактивӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 194 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм ва эзоҳ иборат аст. Аломатҳои ҷиноятии тасарруфи маводи радиоактивӣ дар диспозитсияи моддаи 194 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: тасарруфи маводи радиоактивӣ ҳамчунин таҳдиди тасарруфи онҳо бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Ба сифати объекти бевоситаи ҷинояти номбурда муносибатҳои ҷамъияти баромад карда метавонанд, ки беҳатарии муносибат бо маводи радиоактивиро таъмин менамоянд.

Объекти иловагии ҷинояти мазкур амнияти ҳаёт ва саломатии инсон мебошад.

Предмети ҷиноят ин маводи радиоактивӣ мебошад.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҳаракатҳои ғайбӣ дар шакли тасарруфи маводи радиоактивӣ иборат аст.

Тасарруф дар ин ҷиноят дар шаклҳои азониҳудкунӣ ё исрофкорӣ дуздӣ, қаллобӣ (қисми 1 моддаи 194 КҶ ҚТ), ғоратгарӣ, роҳзанӣ ва тамаъҷӯӣ (қисмҳои 2 ва 3 моддаи 194 КҶ ҚТ) ифода мегардад.

Тарафи субъективии ин ҷиноят аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст. Мақсади ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят ба ҳисоб меравад: бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он.

Субъекти ҷинояти номбурда шахси воқеии мукаллафи ба синни 16 сола расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 194 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 194 КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст:

- а) такроран;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- в) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ;
- г) бо истифодаи зӯроварӣ, ки ба ҳаёт ё саломатии шахс хавфнок намебошад ё таҳдиди истифодаи чунин зӯроварӣ анҷом дода шуда бошад.

Тибқи эзоҳи моддаи 194 КҶ ҚТ дар моддаҳои 199 ва 202-и ҳамин Кодекс ҳамон вақт ҷиноят такроран содиршуда эътироф карда мешавад, агар шахс пештар як ё бештар ҷиноятҳои пешбининамудаи ҳамин моддаҳо, инчунин ҷиноятҳои пешбининамудаи моддаҳои 186, 244-251-и ҳамин Кодексро содир карда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 194 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 194 КҶ ҚТ чунин ҳолати махсусан вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст:

- а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;
- б) бо истифодаи зӯроварии барои ҳаёт ё саломатии инсон хавфнок ё таҳдиди истифодаи чунин зӯроварӣ;
- в) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 194 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Истифодабарии ғайриқонунии мавод, воситаи радиоактивӣ ё объекти ядрой

Истифодабарии ғайриқонунии мавод, воситаи радиоактивӣ ё объекти ядрой ҳамчун ҷиноят дар моддаи 194¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз як қисм ва эзоҳ иборат аст. Аломатҳои ин ҷиноят дар диспозитсияи моддаи 194¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: истифодабарии ғайриқонунии мавод, воситаи радиоактивӣ ё объекти ядрой бо тарзе, ки раҳиёбӣ ва ё хатари раҳиёбии маводи радиоактивӣ ба вучуд омада, боиси хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон ё ин ки расонидани зарари ҷиддӣ ба моликият, ба муҳити зист мегардад, бо мақсади маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он, ҳамчунин таҳдиди содир намудани ҷунин кирдор бо ҳамин мақсад.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятие мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Ба сифати объекти бевоситаи ҷинояти номбурда муносибатҳои ҷамъиятие баромад карда метавонанд, ки беҳатарии муносибат бо маводи радиоактивиро таъмин менамоянд.

Объекти иловагии ҷинояти мазкур амнияти ҳаёт ва саломатии инсон, муносибатҳои молу мулкӣ, амнияти экологӣ ва муҳити зист мебошад.

Предмети ҷиноят ин мавод, восита ва объекти радиоактивӣ мебошад.

Тибқи эзоҳи моддаи 194¹ КҶ ҚТ дар моддаи мазкур зери мафҳуми "маводи радиоактивӣ" маводи ядрой ва дигар моддаҳои радиоактивии нуклиддоре фаҳмида мешавад, ки худ аз худ таҷзия меёбанд (ҷараёне, ки зимни он афканишоти ионии як ё якчанд намуд, масалан, алфа-афканишот, бета-афканишот, афканишоти нейтронӣ ва гамма-афканишот сурат мегирад) ва онҳо вобаста ба хусусиятҳои радиологӣ ва ё таҷзияи худ метавонанд боиси марг, зарари вазнин ба саломатӣ ва ё зарари ҷиддӣ ба моликият ва муҳити зист шаванд.

"Маводи ядрой" - плутоний, ба истиснои плутонийи дорои ҷамъи изотопҳо, ки зиёда аз 80 фоизаш плутоний-238 аст; уран-233; урани бо изотопҳои уран-235 ё уран-233 ғанигардонидашуда; урани дорои омехтаи изотопҳои, ки дар табиат дар шакле воমেҳуранд, ки аз маъдан ё пасмондаҳои маъданӣ фарқ мекунанд; ва ҳар гуна маводи дорои як ё якчанд унсурҳои зикргардидае мебошад, ки дар ин ҳолат "урани бо изотопҳои уран-235 ё уран-233 ғанигардонида-

шуда" урани дорои изотопҳои уран-235 ё уран-233 номида мешавад ва ё дорои ҳар ду изотопест ба андозае, ки фоизи барзиёди маҷмӯи ин изотопҳо дар муқоиса бо изотопи уран-238 нисбат ба фоизи изотопи уран-235 дар муқоиса бо изотопи уран-238, ки дар табиат вохӯрада, зиёдтар аст.

"Объекти ядрой" аз инҳо иборат аст:

а) ҳама гуна реактори ядрой, аз он ҷумла реакторҳои, ки дар киштиҳои баҳрӣ, воситаҳои нақлиёт, дастгоҳҳои парвозкунанда ё объектҳои кайҳонӣ барои истифодабарӣ ба сифати манбаи барқ барои ба ҳаракат овардани чунин киштиҳо, воситаҳои нақлиёт, дастгоҳҳои парвозкунанда ё объектҳои кайҳонӣ ва ё ҳама гуна дигар мақсад насб карда шудаанд;

б) ҳама гуна иншоот ё воситаи ҳамлу нақл, ки барои истеҳсол, нигоҳдорӣ, азнавкоркардабароӣ ё интиқоли маводи радиоактивӣ истифода мегардад.

"Восита" аз инҳо иборат аст:

а) ҳама гуна воситаи тарканди ядрой;

б) ҳама гуна воситаи паҳнкунандаи маводи радиоактивӣ ё афканандаи радиатсия, ки метавонад вобаста ба хусусиятҳои радиологии худ боиси марг, зарари вазнин ба саломатӣ ё зарари воқеӣ ба моликият ё муҳити зист гардад.

Тарафи объективи ин ҷиноят аз ҳаракатҳои зерин иборат аст:

1. Истифодабарии ғайриқонунии мавод, воситаи радиоактивӣ ё объекти ядрой бо тарзе, ки раҳиёбӣ ва ё хатари раҳиёбии маводи радиоактивӣ ба вучуд омада, боиси хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон ё ин ки расонидани зарари ҷиддӣ ба моликият ва ба муҳити зист мегардад.

2. Таҳдиди содир намудани чунин кирдор.

Аз тарафи субъективӣ, муомилоти ғайриқонуни бо маводи радиоактивӣ, танҳо бо қасди бевосита содир карда мешавад. Мақсад дар ин ҷиноят ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он аз маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он иборат аст.

Субъекти ҷиноят – шахси мукаллафи синнаш ба 16 солагӣ расида мебошад.

Категорияи ҷинояти мазкур вазнин эътироф мегардад.

Ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии дастгоҳи ядрӣ

Ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии дастгоҳи ядрӣ ҳамчун ҷинойт дар моддаи 194² КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм ва эзоҳ иборат аст. Аломатҳои ин ҷинойт дар диспозицияи моддаи 194² КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: содир намудани ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии дастгоҳи ядрӣ, инчунин ҳаракатҳои ба истифодабарии дастгоҳи ядрӣ ҳалалрасонанда, ки таъсиррасонии шуоъи радиоактивӣ ё партовҳои маводи радиоактивӣ боиси хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон ё ин ки расонидани зарари ҷиддӣ ба моликият ё ба муҳити зист мегардад.

Объекти ҳелии ин ҷинойт муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Объекти бевоситаи ҷинойти номбурдари муносибатҳои ҷамъияти ташкил мекунанд, ки бехатарии муносибат бо дастгоҳи ядроиро таъмин менамоянд.

Ба сифати объекти иловагии ҷинойти мазкур амнияти ҳаёт ва саломатии инсон, муносибатҳои молу мулкӣ, амнияти экологӣ ва муҳити зист баромад мекунанд.

Предмети ҷинойт ин дастгоҳи ядрӣ мебошад.

Тибки эзоҳи моддаи 194² КҶ ҚТ зери мафҳуми "дастгоҳи ядрӣ" дар моддаи мазкур дастгоҳе (инчунин биноҳо ва таҷҳизоти бо вай алоқаманде) фаҳмида мешавад, ки дар он истеҳсол, азнавкоркардабароӣ, истифодабарӣ, коркард, нигоҳдорӣ ё гӯронидани маводи ядрӣ амалӣ карда мешавад, агар зарар ё даҳолат ба истифодабарии ҷунин дастгоҳ метавонад ба шуоъхӯрии зиёди радиоактивӣ ё партови зиёди маводи радиоактивӣ оварда расонад.

Тарафи объективии ин ҷинойт аз ҳаракатҳои ғайбӣ дар шакли содир намудани ҳаракатҳои қасдона ба муқобили бехатарии дастгоҳи ядрӣ, инчунин ҳаракатҳои ба истифодабарии дастгоҳи ядрӣ ҳалалрасонанда, ки таъсиррасонии шуоъи радиоактивӣ ё партовҳои маводи радиоактивӣ боиси хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон ё ин ки расонидани зарари ҷиддӣ ба моликият ё ба муҳити зист мегардад.

Тарафи субъективии ин ҷинойт аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст. Мақсад дар қисми 2 моддаи 194² КҶ ҚТ ҳамчун аломати ҳатмӣ баромад намуда, он содир намудани ин кирдорро бо шакли маҷбур намудани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он муқаррар намудааст.

Субъекти чиноят – шахси мукаллафи синнаш ба 16 солагӣ расида мебошад.

Категорияи чинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 194² ҚЧ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Ғайриқонунӣ тайёр кардани воситаи тарканди ядрӣ ё воситаи афканандаи радиатсия

Ғайриқонунӣ тайёр кардани воситаи тарканди ядрӣ ё воситаи афканандаи радиатсия дар моддаи 194³ ҚЧ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм ва эзоҳ иборат аст. Аломати ин чиноят дар диспозицияи моддаи 194³ ҚЧ ҚТ муайян шудааст: ғайриқонунӣ тайёр кардани воситаи тарканди ядрӣ ё воситаи паҳнкунандаи маводи радиоактивӣ ё афканандаи радиатсия, ки боиси хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон ё ин ки расонидани зарари ҷиддӣ ба моликият ё ба муҳити зист мегардад.

Объекти хелии ин чиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Объекти бевоситаи чинояти номбурдаро муносибатҳои ҷамъияти ташкил мекунанд, ки бехатарии муносибат бо воситаи тарканди ядрӣ ё воситаи афканандаи радиатсияро таъмин менамоянд.

Ба сифати объекти иловагии чинояти мазкур амнияти ҳаёт ва саломатии инсон, муносибатҳои молу мулкӣ, амнияти экологӣ ва муҳити зист баромад мекунад.

Предмети чиноят ин воситаи тарканди ядрӣ ё воситаи афканандаи радиатсия мебошад.

Тарафи объективии ин чиноят аз ҳаракатҳои ғайриқонунӣ тайёр кардани воситаи тарканди ядрӣ ё воситаи паҳнкунандаи маводи радиоактивӣ ё афканандаи радиатсия, ки боиси хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон ё ин ки расонидани зарари ҷиддӣ ба моликият ё ба муҳити зист мегардад.

Таркиби чинояти мазкур моддӣ буда, фаро расидани оқибат дар шакли ба вучуд овардани хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон ё ин ки расонидани зарари ҷиддӣ ба моликият ё ба муҳити зист ҳатмист.

Тарафи субъективии ин чиноят аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст.

Субъекти чинояти мазкур шахси воқеии мукаллафи ба синни 16 сола расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 194³ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 2 моддаи 194³ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидаанд:

а) тақроран содир шудааст;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудааст.

Дар қисми 3 моддаи 194³ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидаанд:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шудаанд;

б) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шудаанд.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 194³ КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Тибқи муқаррароти эзоҳ ба моддаи 194³ КҶ ҚТ, шахсе, ки воситаҳои дар моддаи мазкур зикргардидаро бо ихтиёри худ месупорад, агар дар ҳаракати ӯ дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Ҳамлу нақли ғайриқонунии моддаҳои тарқанда, маводҳои радиоактивӣ, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой дар ҳавопаймо, киштӣ ё нақлиёти хушкигард

Ҳамлу нақли ғайриқонунии моддаҳои тарқанда, маводи радиоактивӣ, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой дар ҳавопаймо, киштӣ ё нақлиёти хушкигард ҳамчун ҷиноят дар моддаи 194⁴ КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз ду қисм иборат аст. Аломатҳои ин ҷиноят дар диспозитсияи моддаи 194⁴ КҶ ҚТ муқаррар гардиданд: ҳамлу нақли ғайриқонунӣ дар ҳавопаймо, киштӣ ё нақлиёти хушкигард:

а) ягон моддаи тарқанда ё маводи радиоактивӣ, бо дарки он ки онҳо барои расонидан ё ба вучуд овардани таҳдиди расонидан ба марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ё зарар бо мақсади тарсонидани аҳоли ё маҷбур намудани давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ аз он таъйин гардидаанд;

б) ҳама гуна силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой бо дарки он ки он силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой мебошад;

в) ҳама гуна маводи ибтидоӣ, ки махсус таҷзия мешавад ё таҷҳизот ё маводе, ки махсус барои коркард, истифодабарӣ ва ё истеҳсоли маводи махсус таҷзияшаванда таъйин ё тайёр карда шуда-

анд, бо дарки он ки онҳо барои истифода дар фаъолияти бо таркишҳои ядрои ё дигар фаъолияти ядрои алоқаманди бо кафолатҳои мувофиқи созишнома дар бораи кафолатҳои пурра бо Агентии байналмилалӣ оид ба энергияи атомӣ фаронагиранда, таъйин гардидаанд;

г) ҳама гуна таҷҳизот, мавод ё таъминоти барномавӣ ё ин ки технологияи мувофиқ, ки саҳми назаррасро дар банақшагири, истеҳсол ё расонидани силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрои мегузорад, бо нияти истифодаи онҳо ба ин мақсад.

Объекти ҳелии ин чиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунад.

Объекти бевоситаи чинояти номбурдаро муносибатҳои ҷамъияти ташкил мекунад, ки беҳатарии муносибат бо моддаҳои тарканда, маводи радиоактивӣ, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядроиро таъмин менамоянд.

Ба сифати объекти иловагии чинояти мазкур амнияти ҳаёт ва саломатии инсон баромад мекунад.

Предмети чинояти мазкур моддаҳои тарканда, маводи радиоактивӣ, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрои мебошад.

Тарафи объективи ин чиноят ҳамлу нақли ғайриқонунӣ дар ҳавопаймо, киштӣ ё нақлиёти хушкгардро бо чунин тарзҳо муқаррар намудааст:

а) ҳамлу нақли ягон моддаи тарканда ё маводи радиоактивӣ, бо дарки он ки онҳо барои расонидан ё ба вучуд овардани таҳдиди расонидан ба марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ё зарар бо мақсади тарсонидани аҳоли ё маҷбур намудани давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ аз он таъйин гардидаанд;

б) ҳамлу нақли ҳама гуна силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрои бо дарки он ки онҳо силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрои мебошад.

в) ҳамлу нақли ҳама гуна маводи ибтидоӣ, ки махсус таҷзия мешавад ё таҷҳизот ё маводе, ки махсус барои коркард, истифодабарӣ ва ё истеҳсоли маводи махсус таҷзияшаванда таъйин ё тайёр карда шудаанд, бо дарки он ки онҳо барои истифода дар фаъолияти бо таркишҳои ядрои ё дигар фаъолияти ядрои алоқаманди бо кафолатҳои мувофиқи созишнома дар бораи кафолатҳои пурра бо Агентии байналмилалӣ оид ба энергияи атомӣ фаронагиранда, таъйин гардидаанд; ва ё

г) ҳамлу нақли ҳама гуна таҷҳизот, мавод ё таъминоти барномавӣ ё ин ки технологияи мувофиқ, ки саҳми назаррасро дар банақшагири, истеҳсол ё расонидани силоҳи биологӣ, химиявӣ ё

ядрой мегузорад, бо нияти истифодаи онҳо ба ин мақсад, бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол чазо дода мешавад.

Аз тарафи субъективӣ ин ҷиноят танҳо бо қасди бевосита содир карда мешавад. Мақсад дар ин ҷиноят ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он аз маҷбур намудани давлат ё ташкилоти байналмилалӣ ба содир намудани ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он иборат аст.

Субъекти ҷиноят – шахси мукаллафи синнаш ба 16 солагӣ расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 194⁴ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 194⁴ КҶ ҚТ ҳолати вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст: аз беэҳтиётӣ ба марг расондан ё расонидани зарари вазнин ба саломатии ягон шахс бинобар содир намудани кирдори дар қисми якуми ҳамин модда пешбинишуда.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 194⁴ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Ғайриқонунӣ истифода бурдан ва ё партофтани моддаҳои тарканда, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой, моддаҳои хатарнок ва зараррасон аз киштӣ ё платформаи стасионарии воқеи шелфи континенталӣ

Ғайриқонунӣ истифода бурдан ва ё партофтани моддаҳои тарканда, силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой, моддаҳои хатарнок ва зараррасон аз киштӣ ё платформаи стасионарии воқеи шелфи континенталӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 194⁵ КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм иборат аст. Дар диспозитсияи моддаи мазкур аломатҳои ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: ба муқобили киштӣ ё платформаи стасионарии воқеи шелфи континенталӣ ғайриқонунӣ истифода бурдан ё ин ки аз киштӣ ё платформаи стасионарии воқеи шелфи континенталӣ партофтани моддаҳои тарканда, маводи радиоактивӣ ё силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой, ё ин ки нафт, гази моеи табиӣ ё дигар моддаи хатарнок ё зараррасон ба андоза ва ҳаҷме, ки он боиси марг ё зарари вазнин ба саломатӣ мегардад ё шуда метавонад.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Ба сифати объекти бевоситаи ҷинояти номбурда муносибатҳои ҷамъиятии баромад карда метавонанд, ки бехатарии муно-

сибат бо силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой, моддаҳои хатарнок ва зараррасонро таъмин менамоянд.

Объекти иловагии ин ҷинойт амнияти ҳаёт ва саломатии инсон маҳсуб меёбад.

Предмети ҷинойт ин силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой, моддаҳои хатарнок ва зараррасон мебошад.

Тарафи объективии ин ҷинойт дар ҳаракатҳои ғайриқонунии воқеи шелфи континенталӣ ғайриқонунӣ истифода бурдан ё ин ки аз кишти ё платформаи стационари воқеи шелфи континенталӣ партофтани моддаҳои тарканда, маводи радиоактивӣ ё силоҳи биологӣ, химиявӣ ё ядрой, ё ин ки нафт, гази моеи табиӣ ё дигар моддаи хатарнок ё зараррасон ба андоза ва ҳаҷме, ки он боиси марг ё зарари вазнин ба саломатӣ мегардад ё шуда метавонад, ифода меёбад.

Аз тарафи субъективӣ ин ҷинойт танҳо бо қасди бевосита содир карда мешавад. Мақсад дар қисми 2 моддаи 194⁵ КҶ ҚТ ба сифати аломати ҳатмӣ баромад намуда, он бо мақсади тарсонидани аҳоли ва ё маҷбур кардани давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои иҷрои ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он содир карда мешавад.

Субъекти ҷинойт – шахси мукаллафи синнаш ба 16 солагӣ расида мебошад.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисми 1 моддаи 194⁵ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 194⁵ КҶ ҚТ ҳолати вазнинкунандаи ҷинойти мазкур муқаррар гардидааст: содир намудан ё таҳдиди содир намудани кирдорҳои пешбининамудаи қисми якуми ҳамин модда бо мақсади тарсонидани аҳоли ва ё маҷбур кардани давлат ё ташкилоти байналмилалӣ барои иҷрои ягон ҳаракат ё худдорӣ намудан аз он.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисми 2 моддаи 194⁵ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан, гирифта гаштани силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш

Ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан, гирифта гаштани силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш ҳамчун ҷинойт дар моддаи 195 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ҷор

қисм ва эзоҳ иборат аст. Эзоҳи он дар навбати худ ба се қисм чудо карда шудааст. Аломати ин ҷинойт дар диспозитсияи моддаи 195 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст: ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан ё бо худ гирифта гаштани силоҳи оташфишон, (ғайр аз силоҳи суфтамили шикорӣ), лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ё воситаҳои таркиш.

Объекти ҳелии ин ҷинойт муносибатҳои ҷамъиятие мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Объекти бевоситаи ҷинойти номбурдаро муносибатҳои ҷамъиятие ташкил мекунанд, ки бехатарии муносибат бо силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш таъмин менамоянд.

Предмети ҷинойти мазкур силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш (қисми 1 моддаи 195 КҶ ҚТ), силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ё дигар намуди силоҳи қатли ом ё мавод ё таҷҳизоте, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст (қисми 2 моддаи 195 КҶ ҚТ) ва силоҳи газӣ, ханҷар, корди дудаме ё дигар силоҳи сард, аз ҷумла силоҳи ҳаводиханд (қисми 2 моддаи 195 КҶ ҚТ) маҳсуб меёбад.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи силоҳ» таҳти мафҳуми силоҳ васила ва ашёе, ки амалан барои зарба задан ба ҳадафи зинда ва ё нишони дигар, додани ишораҳо (сигналҳо) таъйин шудаанд, фаҳмида мешавад.

Таҳти мафҳуми лавозимоти ҷангӣ таҷҳизоти аслиҳа, ки барои зарба задан ба ҳадаф ва иҷрои вазифаҳои таъйин гардидаанд, ки барои зарба задан ба он мадад мерасонанд ва дорои кулоҳаки тарканда, ҳаводиханда, тарфгарӣ (пиротехникӣ), зада баровардан ва ё кулоҳаки якҷояи онҳо мебошанд, фаҳмида мешавад. Ба лавозимоти ҷангӣ патронҳои силоҳҳои оташфишон ва газӣ низ дохил мешаванд.

Моддаҳои тарканда ин пайвастиҳои кимёвӣ ё моддаҳои мебошанд, ки барои зудхудпаҳншавии табдилёбии кимёвӣ ва таркиш қобилият доранд.

Воситаҳои таркиш ин маҳсулоти саноатӣ ё худтайёркардае мебошанд, ки моддаи таркандаро бо ҷиҳозе, ки барои таркиш истифода мешавад, вазифааш моддаи дигари таркандаро тарконандан мебошад, инҳо; оташгирон, (запал), тарконанда (взрывател) детонатор ва ғайраҳо мебошанд.

Силоҳи газӣ – силоҳе, ки барои зарбазани муваққатӣ ба ҳадафи зинда бо истифодаи моддаҳои ашқовар ё ғашовар таъйин шудааст.

Силоҳи сард – аслиҳаест, ки ба воситаи қувваи мушаки одам (бо бозувон) ва бо роҳи васли бевосита бо ҳадаф ба нишон расонида мешаванд, ки инҳо кордҳои чангӣ, шикорӣ, найза-корд, шамшер ва аслиҳаҳои буррандаю халанда (найза, табарҳои чангӣ) ва ғайра ва зарбазанандаю шикананда (костет, нунчаки, кистенҳо) ва ғайра мебошанд, инчунин аслиҳаҳои хаводиҳанда, ки бо қувваи бозувон ба ҳадаф расонида мешаванд, инҳо корд, табар ва дротик мебошанд.

Тарафи объективи ин ҷинойт аз ҷунин ҳаракатҳо иборат аст:

1. Ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан ё бо худ гирифта гаштани силоҳи оташфишон, (ғайр аз силоҳи суфтамили шикорӣ), лавозимоти чангӣ, моддаҳои тарканда ё воситаҳои тарқиш (қисми 1 моддаи 195 КҶ ҚТ).

2. Ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан ё бо худ гирифта гаштани силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ё дигар намуди силоҳи қатли ом ё мавод ё таҷҳизоте, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст (қисми 2 моддаи 195 КҶ ҚТ).

3. Ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан ё гирифта гаштани силоҳи газӣ, ханҷар, корди дудама ё дигар силоҳи сард, аз ҷумла силоҳи хаводиҳанда, агар ҷунин кирдор дар давоми соли баъди татбиқи ҷазои маъмурӣ содир шуда бошад (қисми 3 моддаи 195 КҶ ҚТ).

Соҳиб шудани силоҳ ин мафҳуми соҳибияти феълӣро дорост ва он ба ихтиёрдорӣ худ қабул намудани силоҳ ва дигар предметҳои ифода менамояд.

Ба дигарон додан – ин муваққатан ба соҳибияти каси дигар додани силоҳ дигар предметҳо мебошад. Мафҳуми ба соҳибияти каси дигар додан, бо бозгашт ё бебозгашт додани силоҳ аст.

Интиқол - ин ба воситаи нақлиёт интиқол додани силоҳ аз як ҷо ба ҷойи дигар. Интиқоли силоҳ, лавозимоти чангӣ моддаҳои тарканда, моддаҳои тарқишдиҳанда ин ҳамагуна намуди интиқол бо нақлиёт (боркаш ё мусофиркаш) бо ҳамагуна мақсад (барои худ, бо шарту паймон ё аҳд, бо мақсади фуруш ва ғайраҳо) мебошад.

Бо худ гирифта гаштан – ин гирифта гаштани силоҳ аз як чо ба чойи дигар гирифта гаштани гунаҳгор (дар ғилоф, дар миён, дар киссаи либос ва ғайраҳо) мебошад.

Тибқи қисми 2 эзоҳи моддаи 195 КҶ ҚТ мутобиқи қисми якуми ҳамин модда ҷавобгарии ҷиноятӣ барои кирдорҳои ғайриқонунӣ бо тирҳо танҳо он гоҳ ба миён меоянд, ки агар шумораи тирҳо то даҳ дона бошад ва агар ин кирдор дар давоми соли баъди татбиқи ҷазои маъмури содир шуда бошад. Барои зиёда аз даҳ дона тир бошад, ҷавобгарии ҷиноятӣ новобаста аз ҷавобгарии маъмури ба миён меояд.

Тарафи субъективии ин ҷиноят гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад.

Субъект – шахси ба синни 16 солаги расида ба ҳисоб меравад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 195 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 195 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидаанд:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) ба миқдори калон анҷом дода шуда бошад.

Тибқи қисми 3 эзоҳи моддаи 195 КҶ ҚТ силоҳи оташфишон (ду адад ва зиёда аз он), лавозимоти ҷангӣ (граната, снаряд ва ғайра ду адад ва зиёда аз он, тир 30 адад ва зиёда аз он), миқдори калон ҳисоб карда мешавад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 2 ва моддаи 195 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 3 моддаи 195 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидаанд: кирдори пешбининамудаи қисми якуми ҳамин модда агар аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад, ҳамчунин ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан ё бо худ гирифта гаштани силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ё дигар намуди силоҳи қатли ом ё мавод ё таҷҳизоте, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст.

Дар қисми 4 моддаи 195 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои ҷинояти мазкур муқаррар гардидаанд: ғайриқонунӣ соҳиб шудан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан ё гирифта гаштани силоҳи газӣ, ханҷар, корди дудам ё дигар силоҳи сард, аз ҷумла силоҳи ҳаводиханда, агар чунин кирдор дар давоми соли баъди татбиқи ҷазои маъмури содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 4 моддаи 195 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Тибқи қисми 1 эзоҳи моддаи 195 КҶ ҚТ шахсе, ки ихтиёри предметҳои дар моддаи мазкур номбурдашударо месупорад, агар дар кирдори ӯ дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгари ҷинояти озод карда мешавад.

Ғайриқонунӣ расонидан, ҷойгир намудан, ба қор андохтан ё тарқондани воситаи тарқанда ё воситаи дигари марговар

Ғайриқонунӣ расонидан, ҷойгир намудан, ба қор андохтан ё тарқондани воситаи тарқанда ё воситаи дигари марговар дар моддаи 195¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз як қисм ва эзоҳ иборат аст. Эзоҳи он дар навбати худ ба ду қисм ҷудо карда шудааст.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Объекти бевоситаи ҷинояти номбурдаро муносибатҳои ҷамъияти ташкил мекунанд, ки бехатарии муносибат бо воситаи тарқанда ё воситаи дигари марговарро таъмин менамоянд.

Предмети ҷинояти мазкур воситаи тарқанда ё воситаи дигари марговар махсуб меёбад.

Тибқи муқаррароти эзоҳ ба моддаи 195¹ КҶ ҚТ, воситаи тарқанда ё воситаи дигари марговар аз инҳо иборат аст:

а) силоҳи тарқанда ё оташбор ё воситае, ки дорои таъиноти расонидан ё қобили расонидан ба марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ё зарари ҷиддии моддӣ мебошад;

б) силоҳ ё воситае, ки бо усули раҳо, паҳн кардан ё таъсир расондан бо моддаҳои захрнокӣ химиявӣ, агентҳои биологӣ ё захрҳо ва ё моддаҳои ба онҳо монанд ё ин ки радиатсия ё маводи радиоактивӣ дорои таъиноти расонидан ё қобили расонидан ба марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ё зарари ҷиддии моддӣ мебошад.

Тарафи объективӣ ин ҷиноят аз ҳаракатҳои ғайриқонунӣ дар шакли ғайриқонунӣ ва қасдона расонидан, ҷойгир намудан, ба қор андохтан ё тарқондани воситаи тарқанда ё воситаи дигари марговар дар ҳудуди ҷойҳои истифодаи ҷамъиятӣ, объекти давлатӣ ё ҳукуматӣ, объекти системаи нақлиёти ҷамъиятӣ ё объекти инфрасохтор, инчунин ба тарзе, ки он ба муқобили онҳо равона шуда, боиси хавфи марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатии одамон мегардад ё ин ки ҷунин ҷойҳо, объект ё

системаро бағоят хароб сохта, зиёни калони иқтисодӣ мерасонад ё метавонад расонад, иборат аст.

Тарафи субъективии ин ҷинойт гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад.

Субъект - шахси воқеии мукаллафи ба синни 16 расида ба ҳисоб меравад.

Категорияи ҷинойте, ки дар моддаи 195¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Муомилот ва истифодаи моддаҳои оташзананда

Муомилот ва истифодаи моддаҳои оташзананда ҳамчун ҷинойт дар моддаи 195² Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шуда, аз 4 қисм ва эзоҳ иборат аст. Эзоҳи он дар навбати худ аз 3 қисм иборат аст.

Зарурати ба Кодекси ҷинойтӣ ворид кардани моддаи мазкур дар он буд, ки солҳои охир дар давлатҳои алоҳида аз ҷумла вобаста ба рӯйдодҳои ҷой дошта дар Украина, ки дар натиҷаи муноқишаҳо бо истифодаи маводҳои оташзананда содир намудани кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок бештар гардида, таҳдиди воқеӣ ба бехатарии шаҳрвандон, ҷамъият ва давлат ба вучуд оварда шудааст. Ин ҳодисаҳо нишон доданд, ки ин гуна амалҳо дар воқеъ ба оқибатҳои вазнин ва боиси расонидани зарари назаррас шуда метавонанд.

Объекти ҷинойти мазкур муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки амнияти ҷамъиятро таъмин менамоянд.

Предмети ҷинойтро моддаҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, ташкил медиҳад.

Ба маводҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, восита ва олотҳои оташангезанда ва дудкунандаи таъиноти ҳарбӣ вуқоъҳои ҳамаҷониба дохил мешаванд, ки тавассути рағғон, бензин, солярка, керосин ва дигар пайвастагиҳои химиявӣ зуддариранда фаъол карда мешаванд.

Ба маҳлулҳои оташангез ва моддаҳои зуддариранда бензин, керосин, газ, спирт ва дигар моддаҳои зуддарирандаи ҳолати моеъ, газ ва сахт дохил мешаванд. Ин моддаҳои химиявӣ худ аз худ предмети ҷинойти мазкурро ташкил намедиҳанд, зеро соҳаи истифодабарии онҳо хело ва хело васеъ мебошад (дар нақлиёт ҳамчун сузишворӣ, дар корҳои рангуборкун ва дар

корхонаҳои саноатии хурду калон). Онҳо танҳо он вақт предмети ин ҷинойтро ташкил медиҳанд, агар пешакӣ бо мақсади ба сифати силоҳ истифода бурдан омода карда шуда бошанд. Омода намудан дар навбати худ чунин шарҳ дода мешавад: дар зарфҳо ҷойгир карда шуда бо пилта таҷҳизонида шуда бошад, ки дар натиҷаи онро даргирондан чунин предмет ба сифати воситаи оташзананда баромад кунад.

Тарафи объективии ҷинойти мазкур аз ҳаракатҳои ғаёл аз қабилӣ истехсол, тайёр кардан, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, фиристодан, интиқол додан, бо худ гирифта гаштан ва истифодаи моддаҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, иборат мебошад.

Таҳти мафҳуми истехсол кардан дар моддаи мазкур ҳаракати ғаёли ғайриқонунии шахси гунаҳгор фаҳмида мешавад, ки барои ба муомилот баровардани моддаҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, бо роҳи дар таҷҳизоти саноати ё худсоз истехсол намудани он, равона карда шудааст.

Таҳти мафҳуми тайёр кардани моддаҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, кирдори барқасдонае фаҳмида мешавад, ки барои аз зарфҳои шишагӣ, маҳсулотҳои равшанӣ ва нафтӣ омода кардани маводҳои мазкур равона шудааст.

Зери мафҳуми нигоҳ доштан ҳама гуна кирдоре, ки ба воқеъан мавҷуд будани маводҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд дар ихтиёри гунаҳгор (бо худ, агар ин ба интиқол додани онҳо дар бино, маҳфигоҳ ва дигар ҷойҳо мавҷуд набошад) алоқаманд мебошад, фаҳмида мешавад. Ғайриқонунӣ нигоҳ доштан ҷинойти давомнок аст ва аз ин рӯ ҷавобгарӣ барои ин кирдор новобаста аз давомнокии он ба вучуд меояд.

Таҳти мафҳуми ба дигарон додан ва ба соҳибияти каси дигар додани маводҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, кирдори қасдонаи содиршудаеи фаҳмида мешавад, ки бо роҳи бомузд ё бемузд ба соҳибияти ашхоси дигар додани онҳо (фурӯхтан, тўхфа додан, иваз кардан, пардохти қарз, ҳамчун қарз додан ва ғ.) равона гардидааст. Мафҳумҳои ба дигарон додан ва ба соҳибияти каси дигар ҳаммаъноанд.

Тахти мафхуми ғайриқонунӣ фиристонидан бояд тавассути почта, бағоч, бо истифодаи воситаҳои дастӣ ё дигар намуд, ирсол доштан, аз як ҷой ба ҷои дигар равон кардани маводҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, бе иштироки ирсолкунанда фаҳмида мешавад.

Тахти мафхуми ғайриқонунӣ интиқол додан бояд кирдори барқасдонаи аз як ҷой ба ҷои дигар, аз он ҷумла, аз ҳудуди ҳуди ҳамон як нуқтаи аҳолинишин гузаронидани (кашонидани) маводҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд фаҳмида шавад, ки бо истифода аз ҳамагуна воситаҳои нақлиёт содир шуда бошад.

Зери мафхуми истифода бурдан ҳаракати қасдонаи ғайриқонунии шахси гунаҳгор дар назар аст, ки аз ғаёл гардонидани маводҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, тибқи таъиноташон иборат мебошад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст. Гунаҳгор дарк менамояд, ки кирдори ғайриқонуниро бо маводҳои оташзананда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, содир карда истодааст ва содир кардани ин ҳаракатхоро мехоҳад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии муқаллафи ба сини 16 расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар моддаи 195² ҚҶ ҚТ муқаррар гардидааст: қисмҳои 1 ва 2 - миёна; қисмҳои 3 ва 4 - вазнин.

Ғайриқонунӣ сохтани силоҳ

Ғайриқонунӣ сохтани силоҳ дар моддаи 196 ҚҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ҷор қисм ва эзоҳ иборат аст.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Объекти бевоситаи ҷинояти номбурдаро муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил мекунанд, ки бехатарии муносибат бо силоҳ, қисмҳои комплектии (пурқунандаи) онҳо, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои тарқиш таъмин менамоянд.

Ба сифати предмети ҷинояти мазкур силоҳ, қисмҳои комплектии (пурқунандаи) онҳо, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои тарқиш (қисми 1 моддаи 195 ҚҶ ҚТ) силоҳи газӣ,

ҳамчунин ханҷар, корди дудаме ё дигар силоҳи сард, аз ҷумла силоҳи ҳаводиханда (қисми 4 моддаи 195 КҶ ҚТ) эътироф мешаванд.

Тарафи объективи ин ҷиноят дар ҳаракатҳои зерин ифода меёбад:

1. Ғайриқонунӣ сохтан ё таъмир кардани силоҳи оташфишон, қисмҳои комплекти (пурқунандаи) онҳо, ҳамчунин ғайриқонунӣ сохтани лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарқанда ё воситаҳои тарқиш (қисми 1 моддаи 195 КҶ ҚТ).

2. Ғайриқонунӣ сохтани силоҳи газӣ, ҳамчунин ханҷар, корди дудаме ё дигар силоҳи сард, аз ҷумла силоҳи ҳаводиханда (қисми 4 моддаи 195 КҶ ҚТ).

Сохтани ҷунин предметҳо маънои онро дорад, ки шахс онҳоро бе иҷозати махсус аз ашёҳои гуногун ба вуҷуд меорад ё дигаргун мекунад, ки дар натиҷа онҳо хусусияти оташфишон ва ғайраро ба худ пайдо мекунад. Мисол, аз оҳани маъмулӣ сохтани силоҳ, дигаргун кардани ракетнитса, писталетҳои газӣ, пневматикӣ, стартӣ, сохтмонӣ-монтажӣ, спортӣ ва ғайра.

Таъмир кардан ҷунин маъно дорад, ки шахс бе иҷозати махсус силоҳи корношоям, хусусиятҳои гумкардашудаи силоҳи оташфишон ва ё қисмҳои комплекти онро барқарор мекунад.

Тарқиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, он аз лаҳзаи сохтан ва ё таъмир кардани предметҳои дар боло зикршуда хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективи ин ҷиноят гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад. Гунаҳгор дарк мекунад, ки бар хилофи тартиби муқаррарнамудаи қонун предметҳои дар боло зикршударо месозад ё таъмир мекунад ва онро меҳада.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии муқаллафӣ ба синни 16 сола расида мебошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 196 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, миёна эътироф мешаванд.

Дар қисми 2 моддаи 196 КҶ ҚТ ҷунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидаанд:

- тақроран содир шудааст;
- аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудааст.

Дар қисми 3 моддаи 196 КҶ ҚТ ҷунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидаанд:

- аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шудааст;
- дар ҳолати ретсидиви ҳавфнок ё махсусан ҳавфнок содир шудааст.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 196 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 4 моддаи 196 КҶ ҚТ ҷунин ҳолати ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст: ғайриқонунӣ сохтани силоҳи газӣ, ҳамҷунин ханҷар, корди дудама ё дигар силоҳи сард, аз ҷумла силоҳи ҳаводиханда.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 4 моддаи 196 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Тибқи муқаррароти эзоҳ ба моддаи 196 КҶ ҚТ, шахсе, ки ихтиёрӣ предметҳои дар ҳамин модда зикршударо месупорад, агар дар кирдори ӯ дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Нигоҳдошти бепарвоёнаи силоҳ

Нигоҳдошти бепарвоёнаи силоҳ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 197 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, аз як қисм иборат аст. Дар диспозитсияи моддаи мазкур аломатҳои ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: нигоҳдошти бепарвоёнаи силоҳи оташфишон, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарқанда ё воситаҳои тарқиш аз ҷониби дорандаи қонунии онҳо, ки барои онро истифода бурдани шахси дигар шароит фароҳам овардааст ва агар он аз беэҳтиётӣ боиси оқибатҳои вазнин гардида бошад.

Объекти ҳелии ҷинояти мазкур ҷинояти мазкур амнияти ҷамъиятӣ мебошад.

Ба сифати объекти иловагии ҷинояти мазкур амнияти ҳаёт ва саломатии шахс баромад мекунад.

Тарафи объективӣ дар аломатҳои зерин ифода мегардад:

а) нигоҳдошти бепарвоёнаи силоҳи оташфишон, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарқанда ё воситаҳои тарқиш аз ҷониби дорандаи қонунии онҳо, ки барои онро истифода бурдани шахси дигар шароит фароҳам овардааст.

б) ба вучуд овардани оқибати вазнин.

в) робитаи сабабӣ байни кирдори ба ҷамъият хавфнок ва робитаи сабабӣ.

Шарти асосии таркиби ин ҷиноят фаро расидани оқибатҳои вазнин, алоқаи сабабӣ байни он ва оқибатҳои вазнини руҳдода, ки силоҳро бепарвоёна нигоҳ доштааст, мебошад.

Дар зери мафҳуми оқибатҳои вазнин - ин сабабгори марғ ё оқибатҳои вазнин ба саломатии шахси ҷунин предметҳоро истифода

дабаранда ё шахси дигар, ҳамчунин худкушӣ намудан ё ҷиноят со-
дир кардан ва ғайраҳо, мебошад.

Масалан, бинобар сабаби бепарвоёна нигоҳ доштани силоҳ
(гум кардан, дар ягон ҷой фаромӯш кардан, дар ҷойҳои муқаррар-
шуда дохили сейф, ҷевонҳои оҳанин), нигоҳ надоштани силоҳ аз
ҷониби шахсе, ки ҳуқуқи нигоҳдории силоҳро дорад, боиси ба
дасти дигар шахс (ҷинояткор) расидани он мегардад. Пас аз ба их-
тиёрдории дигар кас гузаштани силоҳ, аз ҷониби охири ҷино-
ятҳои вазнин ва махсусан вазнин, аз қабилу куштор, роҳзанӣ, та-
маъҷӯӣ, бандитизм, ғасби гаравгон ва дигар ҷиноятҳо содир карда
мешавад. Танҳо дар чунин ҳолатҳо, яъне ҳангоми мавҷуд будани
алоқаи сабабӣ байни кирдори содиршудаи бепарвоёна нигоҳ до-
штани силоҳ ва оқибатҳои вазнин ё махсусан вазнини ба вуқӯъ
омада, ҷавобгарии ҷиноятӣ ба миён меояд³⁰.

Таркиби ҷинояти мазкур моддӣ буда, барои ҷиноятро хоти-
маёфта эътироф намудан фаро расидани оқибат (оқибатҳои вазнин
дар шакли марғи инсон ё дигар оқибатҳо) ҳатмист.

Тарафи субъективии ҷиноят дар безҳиёти ифода мегардад.
Агар шахс қасдона шароит фароҳам оварад, ки силоҳи ӯро дигар
шахс гирифта истифода барад, он гоҳ кирдори ӯ мувофиқи мод-
даи 195 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Субъекти ҷинояти мазкур махсус, яъне шахсе, ки дар асоси
қонунӣ дорандаи (соҳибӣ) чунин предметҳо мебошад. Мисол, кор-
манди милитсия, шикорчӣ, муҳофиз ва ғайра, ки ҳуқуқи нигоҳдошт
ва гирифта гаштани ин предметҳоро доранд.

Категорияи ҷинояте, ки дар модаи 197 КҶ ҚТ муқаррар
гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Иҷрои номатлуби вазифаи ҳифзи силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, мод- даҳои тарқанда ва воситаҳои тарқиш

Иҷрои номатлуби вазифаи ҳифзи силоҳ, лавозимоти ҷангӣ,
модаҳои тарқанда ва воситаҳои тарқиш дар модаи 198 КҶ ҚТ
муқаррар гардида, аз ду қисм иборат аст. Дар диспозитсияи мод-
даи мазкур аломатҳои ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: иҷрои но-
матлуби вазифаи ҳеш аз ҷониби шахсе, ки ба зиммааш ҳифзи си-
лоҳи оташфишон, лавозимоти ҷангӣ, модаҳои тарқанда ё воси-
таҳои тарқиш гузошта шудааст, агар он сабаби тасарруф ё нобуд
шудани онҳо ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

³⁰ Тафсир ба модаҳои алоҳидаи Қисми махсуси Кодеси ҷиноятӣи Ҷумҳурии
Тоҷикистон // Зери назари Қаҳоров А.А. Душанбе, 2011. С. 142.

Объекти хелии ин чиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Объекти бевоситаи чинояти номбурдари муносибатҳои ҷамъияти ташкил мекунанд, ки бехатарии муносибат бо силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиширо таъмин менамоянд.

Предмети чинояти мазкур силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш махсуб меёбанд.

Тарафи объективии ин чиноятро иҷрои номатлуби вазифаи хеш аз ҷониби шахсе, ки ба зиммааш ҳифзи силоҳи оташфишон, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ё воситаҳои таркиш (қисми 1 моддаи моддаи 198 КҶ ҚТ), силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ё дигар намуди силоҳи қатли ом ё мавод ё таҷҳизоте, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст (қисми 1 моддаи моддаи 198 КҶ ҚТ), гузошта шудааст, агар он сабаби тасарруф ё нобуд шудани онҳо ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Таркиби чинояти мазкур моддӣ буда, барои хотима ёфтани чинояти мазкур, фаро расидани оқибат дар шакли тасарруф ё нобуд шудани онҳо ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гардидан ҳатмист.

Оқибати тасарруф шудан дар ин чиноят маънои онро дорад, чунин предметҳо бо сабаби иҷрои номатлуби вазифаи хеш аз ҷониби шахси масъул, шароит фароҳам оварда шудааст, ки аз ҷониби шахси дигар бо роҳи ғайриқонунӣ, боғараз ва ройгон гирифта ё ситонида шудаанд.

Нобуд шудани силоҳ, маънои онро дорад, ки силоҳ аз байн рафта, гум шудааст ва дигар онро қор фармудан ғайриимкон гардидааст.

Дар зери мафҳуми оқибатҳои вазнин, ба марг расидан, расонидани зарари миёна ё вазнин ба саломатии шахс ва ғайраҳо фаҳмида мешавад.

Тарфи субъективии чинояти номбурда гуноҳ дар шакли беэҳтиёги ташкил медиҳад.

Субъекти ин чиноят махсус яъне танҳо шахсе шуда метавонад, ки вазифаи ҳифзи предметҳои дар боло зикршуда ба зиммааш гузошта шудааст.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 1 моддаи 198 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, наҷандон вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 198 КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи чинояти мазкур муқаррар гардидааст: иҷрои номатлуби ва-

зифа оид ба ҳифзи силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ё дигар намуди силоҳи қатли ом ё мавод ё таҷҳизоте, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст, агар ин боиси дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад ё хавфи ба миён омадани чунин оқибатҳоро пеш оварда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 198 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Тасарруфи силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш

Тасарруфи силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш дар моддаи 199 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ҷор қисм иборат аст. Аломатҳои ҷинояти мазкур дар диспозитсияи моддаи 199 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: тасарруфи силоҳи оташфишон, қисмҳои комплектии (пуркунандаи) он, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ё воситаҳои таркиш.

Объекти ҳелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд.

Объекти бевоситаи ҷинояти номбурдаро муносибатҳои ҷамъиятии ташкил мекунанд, ки беҳатарии муносибат бо силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ва дигар намуди силоҳи қатли ом, ҳамчунин мавод ё таҷҳизотҳое, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст, таъмин менамоянд.

Ба сифати предмети ҷинояти мазкур силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ва дигар намуди силоҳи қатли ом, ҳамчунин мавод ё таҷҳизотҳое, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст, эътироф мешаванд. (Муфассалтар нигаред ба моддаи 195 КҶ ҚТ).

Тарафи объективи ин ҷиноят аз ҳаракатҳои ғаъол дар шакли тасарруф намудани предметҳои дар боло зикршуда иборат аст.

Мувофиқи қонун таҳти мафҳуми тасарруфи силоҳи оташфишон, қисмҳои такмилкунандаи он, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ё воситаҳои таркиш ва силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ва дигар намуди силоҳи қатли ом, ҳамчунин мавод ё таҷҳизотҳое, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст, ғайриқонунӣ, боғараз, ройгон гирифтани ва

(ё) ситонидани предмети зикршуда ба фоидаи гунаҳгор ё дигар шахс фаҳмида мешавад.

Дар ҳолатҳои тасарруфи силоҳи оташфишон, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ё воситаҳои тарқиш, воситаи дигари марговар, маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) ва силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ва дигар намуди силоҳ қатли ом, ҳамчунин мавод ё таҷҳизотҳои, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст, ҳам аз корхонаҳо ё ташкилотҳои давлатӣ ё ғайридавлатӣ ва ҳам аз шахрвандони алоҳида, ки онҳоро қонунӣ ё ғайриқонунӣ ихтиёрдорӣ мекунанд, ҷавобгарии ҷиноятӣ бо моддаи 199-и КҶ фаро мерасад.

Дар ҳолатҳои, ки ҳангоми бо мақсади соҳиб шудани силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ё воситаҳои тарқиш, воситаи дигари марговар қисмҳои таркибӣ ё қисмҳои такмилкунандаи онҳо, ки барои ҷамъ кардани силоҳ ё лавозимоти ҷангии барои истифода коршоям кофӣ бошанд, тасарруф шуда бошанд, кирдори содиршуда бояд чун ҷинояти хотимаёфта бо моддаи 199-и КҶ бандубаст карда мешавад. Дар баробари ин таҳти мафҳуми қисмҳои такмилкунандаи кофии силоҳ, бояд чунин маҷмӯи онҳо фаҳмида шавад, ки бе коркард ва таҷҳизотҳои иловагӣ имконияти тир парронданро дошта бошанд (масалан, мили милтиқ бо механизми зарбазанак – камонак), қисмҳои таркибии такмилкунандаи кофии лавозимоти ҷангӣ бошад, чунин маҷмӯест, ки барои аз рӯйи таъйиноташ истифода бурда шудани онҳо имконият диҳад. Тасарруфи қисмҳо ва деталҳои алоҳидаи силоҳи оташфишон ҳангоми муқаррар намудани қасди истифодаи онҳо дар яққоягӣ бо деталҳои намерасидагии ба таври иловагӣ тайёркарда барои ҷамъ кардани силоҳи барои паррондан коршоям, бояд чун сӯиқасд ба тасарруфи силоҳи оташфишон бо моддаҳои 32 ва 199-и КҶ ва нисбати шахсе, ки силоҳро сохтааст, инчунин бо моддаи 196-и КҶ чун ғайриқонунӣ сохтани силоҳ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бандубаст карда мешавад³¹.

Субъекти ҷинояти дар моддаи 199-и КҶ пешбинишуда шахсе мебошад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни 14-солагӣ

³¹ Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба баррасии парвандаҳои марбут ба тасарруф ва гардиши ғайриқонунии силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда, воситаҳои тарқиш, ҳамчунин маҳлулҳои оташангез ва моддаҳои зуддаргиранда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан таъйинанд ё мувофиқ карда шудаанд, инчунин воситаи дигари марговар ва маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ)» аз 23.11.2012 №38 (банди 18) // Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 211.

расидааст, ҳамчунин шахсест, ки силох, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарқанда ё воситаҳои тарқиш аз рӯи мақоми хизматиаш ба ӯ бовар карда супурда шудааст (масалан, тасарруф бо роҳи азонахуҷуки).

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 199 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 199 КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидааст: тасарруфи силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ (бактериологӣ) ва дигар намуди силоҳи қатли ом, ҳамчунин мавод ё таҷҳизоте, ки ҳангоми сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 199 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 3 ва 4 моддаи 199 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидаанд:

- қисми 3: кирдори пешбиниамудаи қисмҳои яқум ё дуоми ҳамин модда агар:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) бо истифодаи зӯрварӣ, ки ба ҳаёт ва ё саломатӣ хавфнок нест ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯрварӣ анҷом дода шуда бошад.

- қисми 4: кирдори пешбиниамудаи қисмҳои яқум, дуоми ё сеоми ҳамин модда, агар:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил,

б) бо истифодаи зӯрварӣ, ки барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок аст ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯрварӣ;

в) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизмати;

г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 4 моддаи 199 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, махсусан вазнин эътироф мешаванд.

Муомилоти ғайриқонунии маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ)

Муомилоти ғайриқонунии маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) ҳамчун ҷиноят дар моддаи 199¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз ду қисм ва эзоҳ иборат аст. Аломатҳои муомилоти ғайриқонунии маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) дар диспозитсияи моддаи 199¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: ғайриқонунӣ ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан, истехсол кардан, нигоҳ доштан, фурӯхтан,

ба сохибияти каси дигар додан ва истифода бурдани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) ба миқдори на чандон калон ё дар давоми сол пас аз таъйини ҷазои маъмури барои содир намудани чунин кирдорҳо.

Объекти хелии ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунад.

Объекти бевоситаи ҷинояти мазкур ин муносибатҳои ҷамъиятии аз тарафи қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда, дар соҳаи танзими тартиби истифодаи маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ), ҳисобида мешавад.

Ба сифати предмети ин ҷиноят маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) баромад мекунад.

Таҳти мафҳуми маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) барои оташфаввораҳо истифодашаванда, капсулаҳо барои туфангҷаҳои бозича (дар лентаҳо, варақҳо, роликҳо ё ҳалқаҳои гирди пластикӣ печонидашуда) ва ғайраҳо, ҳисобида мешаванд.

Тарафи объективи ин ҷиноят аз ҳаракатҳои ғайриқонунӣ дар шакли ғайриқонунӣ ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан, истехсол кардан, нигоҳ доштан, фурӯхтан, ба сохибияти каси дигар додан ва истифода бурдани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) иборат аст.

Таҳти мафҳуми ворид намудан дар моддаи мазкур, тавассути сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё бо роҳи қочоқ, барқасдона ва ғайриқонунӣ ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани маводҳои тарфгарӣ (пиротехникӣ) фаҳмида мешавад.

Зимни пешбурди тафтиши ин қабил парвандаҳо, ба ҳолати ворид намудани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) ба ҳудуди ҷумҳури дикқат додан зарур аст ва дар сурати муайян намудани ҳолати бо роҳи қочоқ ворид намудани ин мавод, кирдор ба таври иловагӣ, бо қисми дахлдори моддаи 289 КҶ, бандубаст карда мешавад.

Таҳти мафҳуми истехсол кардан дар моддаи мазкур ҳаракати барқасдонаи ғайриқонунии шахси содиркунандаи кирдор фаҳмида мешавад, ки барои ба муомилот баровардани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ), бо роҳи дар таҷхизотҳои заводӣ ё худсоз истехсол намудани он, равона карда шудааст.

Таҳти мафҳуми ғайриқонунӣ нигоҳ доштани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) бояд дар бино, махфигоҳ, ҳамчунин дар дигар ҷойҳо будани ашёи зикргардида, ки амнияти онҳоро таъмин мекунад, ҳисобида шавад.

Дар воситаи нақлиёти шахси гунаҳгор дарёфт кардани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ), ки бе иҷозати дахлдор мебошанд, ҳаракатҳои ӯ бояд ҳамчун ғайриқонунӣ нигоҳ доштан ё бо худ ғирифта гаштан, вобаста аз ҳолатҳои мушаххаси қор, бандубаст карда мешаванд.

Тахти мафҳуми фуруҳтан, дар асоси шартнома ё қарордод, ба ивази маблағҳои пулӣ аз тарафи гунаҳгор ғайриқонунӣ ба ихтиёрдории пурраи шахси дигар додани маводи тарфгарӣ дар назар дошта шудааст.

Тахти мафҳуми ғайриқонунӣ ба соҳибияти каси дигар додани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) фуруҳтан, тухфа додан, иваз кардан, ҳамчун пардохти қарз ё барои истифодаи муваққатӣ додани онҳо ва ғайра доништа мешавад.

Зери мафҳуми истифода бурдан, ҳаракати қасдонаи ғайриқонунии шахси гунаҳгор дар назар аст, ки аз ҷаҳл гардонидани маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) тибқи таъйиноташон, иборат мебошад.

Тарафи субъективии ин ҷиноят гуноҳ дар шакли қасди бевоситаро дар бар мегирад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки кирдори ғайриқонуниро бо маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ) содир карда истодааст ва содир кардани ин ҳаракатҳоро мецоҳад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии муқаллафе мебошад, ки дар вақти содири ҷиноят ба синни 16-солагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояте, ки адар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 199¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, начандон вазнин эътироф мешаванд.

Дар қисми 2 моддаи 199¹ КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидааст: ҳамин кирдорҳо, агар ба миқдори қалон содир шуда бошанд.

БОБИ XXXI ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ САЛОМАТИИ АҲОЛӢ

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли;
- § 2. Чиноятҳое, ки бо гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо, прекурсорҳо, моддаҳои сахтгаъсир ё захрнок ва парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда алоқаманд мебошанд;
- § 3. Дигар чиноятҳое, ки ба муқобили саломатии аҳоли равона гардидаанд.

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли

Чиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли дар боби 22 КҶ ҚТ муқаррар гардида, моддаҳои 200 то 210¹ – ро дар бар мегирад.

Хусусияти ба ҷамъият хавфнокии кирдорҳои чиноятӣ дар моддаҳои боби 22 КҶ ҚТ муқарраргардида аз он иборатанд, ки онҳо на танҳо ба саломатии фарди мушаххас хавфнок мебошанд, балки дар умум ба саломатии аҳоли хавфноканд. Фарқияти чиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли, аз чиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ, ки дар боби 16 КҶ ҚТ оварда шудаанд, дар он аст ки, объекти чиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ - ҳаёт ва саломатии шахси мушаххас ё доираи шахсони мушаххас эътироф мешаванд.

Ҳамаи чиноятҳое, дар боби 22 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, дар умум як объекти намудӣ доранд, ки маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки беҳатарии саломатии аҳолиро таъмин мекунанд ва аз тарафи қонунгузори чиноятӣ ҳифзшаванда мебошанд.

Дар моддаи 38 Конститутсияи ҚТ муқаррар карда шудааст, ки «Ҷар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад». Мутобиқи муқаррароти моддаи 1 Кодекси тандурустии ҚТ саломатии аҳоли дар беҳбудии пурраи ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоӣ, набудани беморӣ ва нуқсонҳои ҷисмонии аҳоли ифода мегардад.

Дар аксарияти ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли ба сифати аломати ҳатмии ин ҷиноятҳо, предмети онҳо баромад мекунад: воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ; ҳаммонанди (аналогӣ) воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ; прекурсорҳо; моддаҳои сахтгаъсир ё захролуд; зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда; мол ё маҳсулоте, ки ба талаботи беҳатарӣ ҷавоб намеридад; дорувории бесифат, қалбақӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯӣ набуда, инчунин дорувории муҳлати истифодааш гузашта.

Диспозитсияи аксарияти ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли бланкетӣ буда, барои муқаррар кардани онҳо дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ қабул гардидаанд. Мисол, моддаҳои 200 то 206¹ КҶ ҚТ бе муқаррароти меъёрҳои Қонуни ҚТ «Дар бораи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо», ки 10 декабри соли 1999 қабул гардидааст, таҳлил намудан ғайриимкон аст. Ғайр аз ин, муҳтавои як қатор кирдорҳои, ки дар диспозитсияи моддаҳои зикргардидаи КҶ ҚТ дар қарори Пленуми Суди Олии ҚТ таҳти № 5 аз 12 декабри соли 2002 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳои, ки ба воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо алоқаманданд»³², ифода гардидаанд.

Тарафи объективии аксарияти ҷиноятҳои, ки дар боби 22 КҶ ҚТ мустаҳкам гардидаанд, дар кирдор шакли ҳаракати ғайрибағавҷ мекунад. Баъзеи ин ҷиноятҳо дар шакли беҳаракатӣ низ содир карда мешаванд. Мисол, моддаи 206¹ КҶ ҚТ – вайрон намудани қоидаҳои муомилоти воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, моддаҳои сахтгаъсир ё захролуд мумкин аст дар шакли беҳаракатӣ содир карда шавад.

Бештари ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли аз лаҳзаи содир гардиданашон хотимаёфта эътироф гардида, таркибашон расмӣ мебошад. Баъзе ин ҷиноятҳо таркибашон моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани ин ё он оқибат хотимаёфта эътироф мешаванд. Мисол, қисми 3 моддаи 203 КҶ ҚТ, қисми 2 моддаи 206¹ КҶ ҚТ, моддаи 207 КҶ ҚТ, банди «б» қисми 2 моддаи 208 КҶ ҚТ, бандҳои «б» ва «в» қисми 2 ва қисми 3 моддаи 209 КҶ ҚТ, моддаи 210 КҶ ҚТ, банди «в» қисми 3 моддаи 210¹ КҶ ҚТ.

Ҷой ва тарзи содир намудани ҷиноят дар баъзе таркиби ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли ба сифати аломати ҳатмии таркиби ин ҷиноятҳо баромад мекунад. Мисол: *ҷойи содир наму-*

³² Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 3-12.

дани ҷиноят – банди «б» қисми 3, банди «б» қисми 4 моддаи 200 КҶ ҚТ, банди «в» қисми 3 моддаи 201 КҶ ҚТ, банди «е» қисми 2 моддаи 203 КҶ ҚТ, моддаи 205 КҶ ҚТ ва моддаи 210¹ КҶ ҚТ; *тарзи содир намудани ҷиноят* – банди «д» қисми 2, банди «в» қисми 3 моддаи 202 КҶ ҚТ, банди «в» қисми 2, банди «б» қисми 3 моддаи 202² КҶ ҚТ, банди «в» қисми 2 моддаи 203 КҶ ҚТ.

Тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳолиро дар бештари ҳолатҳо гуноҳ дар шакли қасд ташкил медиҳад. Баъзе меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятҳои ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли ҳолатҳоеро муқаррар менамояд, ки аз безҳиёти оқибатҳои гуногун фаро расиданашон мумкинанд: қисми 3 моддаи 203 КҶ ҚТ, моддаҳои 206¹, 207 КҶ ҚТ, банди «б» қисми 2 моддаи 208 КҶ ҚТ, банди «б» қисми 2 ва қисми 3 моддаи 209 КҶ ҚТ, моддаи 210 КҶ ҚТ.

Мақсади ҷиноят дар баъзе таркиби ҷиноятҳо ба муқобил саломатии аҳоли ба сифати аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят баромад мекунад. Аз ҷумла, кирдорҳои, ки дар моддаҳои 200, 202¹, 202², 206, 209 КҶ ҚТ.

Дар баъзе ҳолатҳо мақсади ҷиноят маҳаки асосии тафовути ҷиноятҳои аз рӯи дигар аломатҳои таркиби ҷиноят ба ҳам монанд, баромад мекунад. Масалан, кирдорҳои, ки дар моддаҳои 200 ва 201 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, аз рӯи мақсад аз ҳамдигар тафовуд доранд.

Субъекти ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли умумӣ эътироф мешавад, яъне шахси воқеии муқаллафе, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноятҳо ба синни шонздаҳсолагии расидааст, ба истиснои ҷинояти дар моддаҳои 200, 201, 202, 204 ва 206 КҶ ҚТ пешбинигардида, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 23 КҶ ҚТ аз синни чордаҳсолагии фаро мерасад. Тибқи моҳияти диспозитсияи банди «а» қисми 2 моддаи 203 КҶ ҚТ, синни ҷавобгарии ҷиноятӣ аз ҳаҷдаҳсолагии муқаррар мегардад.

Ҳамчунин, дар як қатор ҳолатҳо субъекти ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли махсус ба ҳисоб меравад, яъне ғайр аз талаботи субъекти умумии ҷиноят, дорои аломатҳои иловагии мебошанд. Мисол, банди «г» қисми 4 моддаи 200 КҶ ҚТ, банди «г» қисми 3 моддаи 201 КҶ ҚТ, банди «в» қисми 2 моддаи 202 КҶ ҚТ, банди «в» қисми 2 моддаи 202¹ КҶ ҚТ, банди «г» қисми 2 моддаи 202² КҶ ҚТ, банди «в» қисми 4 моддаи 204 КҶ ҚТ, банди «в» қисми 2 моддаи моддаи 205 КҶ ҚТ, моддаҳои 206¹, 207, 208 ва 209 КҶ ҚТ.

Дар назарияи ҳукуки ҷиноятӣ ҷиноятҳое, ки дар боби 23 КЧ ҚТ муқаррар гардидаанд, ба таврҳои гуногун тасниф карда шудаанд. Аз ҳама маъмултарини он, ба ду гурӯҳ тасниф намудани ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли эътироф карда мешавад:

1. Ҷиноятҳое, ки бо гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ, ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо ва прекурсорҳо, зироятҳое, ки дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъ шуда мебошанд, моддаҳои сахтасир ё захролуд, алоқаманд мебошанд – моддаҳои 200 то 206¹ КЧ ҚТ;

2. Дигар ҷиноятҳое, ки ба муқобили саломатии аҳоли равона гардидаанд – моддаҳои 207 то 210¹ КЧ ҚТ.

Вобаста ба хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиашон ҷиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли аз чунин категорияҳо иборат мебошанд:

1. Начандон вазнин – қисми 1 моддаи 201 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 204 КЧ ҚТ, моддаи 206¹ КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 207 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 208 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 209 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 210 КЧ ҚТ ва қисми 1 моддаи 210¹ КЧ ҚТ;

2. Миёна – қисми 1 моддаи 200 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 201 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 202 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 202¹ КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 202² КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 203 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 204 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 205 КЧ ҚТ, қисми 1 моддаи 206 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 207 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 208 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 209 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 210 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 210¹ КЧ ҚТ;

3. Вазнин – қисмҳои 2 ва 3 моддаи 200 КЧ ҚТ, қисмҳои 3 ва 4 моддаи 201 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 202 КЧ ҚТ, қисмҳои 2 ва 3 моддаи 202¹ КЧ ҚТ, қисмҳои 2 ва 3 моддаи 202² КЧ ҚТ, қисмҳои 2 ва 3 моддаи 203 КЧ ҚТ, қисмҳои 3 ва 4 моддаи 204 КЧ ҚТ, қисми 2 моддаи 205 КЧ ҚТ, қисмҳои 2 ва 3 моддаи 206 КЧ ҚТ, қисми 3 моддаи 209 КЧ ҚТ, қисми 3 моддаи 210¹ КЧ ҚТ;

4. Махсусан вазнин – қисми 4 моддаи 200 КЧ ҚТ ва қисми 3 моддаи 202 КЧ ҚТ.

§ 2. Чиноятҳое, ки бо гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо, прекурсорҳо, моддаҳои сахтгаъсир ё захрнок ва парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда алоқаманд мебошанд

Муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан

Муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ҳамчун чиноят дар моддаи 200 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз чор қисм ва се қисм эзоҳ иборат мебошад.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи қисми 1 моддаи 200 КҶ ҚТ, кирдори ба ҷамъият хавфноки мазкур дар ҷунин ҳолат чиноят эътироф карда мешавад: ғайриқонунӣ истехсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиристодан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, ҳамчунин ғайриқонунӣ ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ба миқдори кам.

Ба ҷамъият хавфнокии чинояте, ки дар моддаи 200 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, дар он ифода мегардад, ки дар натиҷаи ғайриқонунӣ истехсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиристодани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ, онҳо дар байни аҳолии паҳн мегарданд. Оқибати ин амалҳо ба нашъамандии аҳолии оварда мерасонад, ки он як шакли носолимии аҳолии эътироф мегардад.

Нашъамандӣ яке аз проблемаҳои глобалии тамоми инсоният ба ҳисоб меравад. Истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ба инкишофи муътадили ҷисмониву руҳии шахс зарар расонида, вобастагии ҷисмониву руҳии шахсро ба онҳо ба миён меорад.

Нашъамандӣ беморие, эътироф мегардад, ки аз захролудшавии пайҳами организм дар натиҷаи суиистеъмоли воситаҳои нашъадор, ки дар Конвенсияҳои байналмилалӣ дахлдор ва Рӯйхати милли айнан гурӯҳбанд шудаанд ба вучуд омада, ба вобастагии рӯҳию ҷисмонӣ аз онҳо тавсия мешавад.

Объекти ин чиноят муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори чиноятӣ ҳифзшавандае, ки бехатарии саломатии аҳолиро таъмин мекунанд, эътироф мешавад.

Предмети ҷиноят аломати ҳатмии объекти ҷиноят ба ҳисоб рафта, бе он таркиби ҷинояти мазкур умуман ҷой дошта наметавонад: воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо.

Дар моддаи 2 Қонуни ҚТ «Дар бораи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо» таҳти № 874 аз 10 декабри соли 1999 мафҳуми воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ оварда шудаанд, ки тибқи он:

– воситаҳои нашъадор - маводи сунъӣ ё табиӣ, шаклҳои доруворӣ онҳо, инчунин растаниҳое, ки дар Конвенсияҳои байналмилалӣ дахлдор ва Рӯйхати миллий айнан гуруҳбанд шудаанд;

– моддаҳои психотропӣ - маводи сунъӣ ё табиӣ, шаклҳои доруворӣ онҳо, ки дар Конвенсияи байналмилалӣ дахлдор ва Рӯйхати миллий айнан гуруҳбанд шудаанд.

Мутобиқи муқаррароти сарҳати 7, моддаи 2 Қонуни ҚТ «Дар бораи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо», ҳаммонанди (аналоги) маводи нашъаовар – маводе эътироф мешавад, ки дар конвенсияҳои байналмилалӣ дахлдор ҳамчун воситаи нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо гуруҳбандӣ нашуда, ба Рӯйхати миллий дохил нагардидааст ва сохтори химиявӣ хусусиятҳои ба сохтори химиявӣ ва хусусияти маводи нашъаовар, ки таъсири психоактивӣ дорад, монанд мебошад.

Тарафи объективӣ ҷинояти мазкурро кирдор дар шакли ҳаракат ташкил медиҳад.

Таркиби ин ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани яке аз ҳаракатҳои алтернативӣ зерин, хотимаёфта эътироф мегардад:

➤ ғайриқонунӣ истехсол кардан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо;

➤ ғайриқонунӣ тайёр кардан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо;

➤ коркард кардан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо;

➤ соҳиб шудан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо;

➤ нигоҳ доштан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо;

➤ интиқол додан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо;

➤ фиристодан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо;

➤ ғайриқонунӣ ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо.

Истеҳсол кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо амалиёте эътироф мешавад, ки барои ҳосил кардани пайдарпаи (сериявии) воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ равона шудааст.

Тайёр кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо амалиёте эътироф мешавад, ки дар натиҷаи онҳо аз воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо шаклҳои барои истифода тайёри воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ ё шаклҳои дорувории онҳо ҳосил карда мешаванд.

Коркард кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо амалиёте эътироф мешавад, ки дар натиҷаи онҳо воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ аз омехтаҳо тоза мешаванд ё ба дигар моддаҳои ба воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ мансуб набуда, табдил дода мешаванд.

Соҳиб шудани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо – харидан, ёфта аз они худ кардан, гирифтани ба ивази дигар ашё ва мол, қарз ё ҳада ва ба ивази қарз додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ, инчунин чамъ намудани растаниҳои нашъадори худрӯй ё қисмҳои онҳо, ё ин ки ба боқимондаҳои ҳифзнашавандаи кишти растаниҳои нашъадор баъди чамъоварии онҳо ва бо дигар роҳҳо соҳиб шудан.

Нигоҳ доштани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ҳама гуна амалиёте эътироф карда мешавад, ки бо қасдона ихтиёрдорӣ намудани (бо худ, дар бино, дар пинҳонгоҳ ва дигар ҷойҳо) воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ алоқаманданд.

Интиқол додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо аз як ҷо ба ҷойи дигар бурдани воси-

таҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ дар худуди қаламрави ҚТ, новобаста аз намуди нақлиёти истифодашуда, ба ҳисоб меравад.

Фиристодани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо интиқол додани воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ба воситаи почта ва шуъбаҳои бағоч ва ё бо дигар тарз бе иштироқи интиқолдиҳанда, эътироф мешавад.

Ғайриқонунӣ ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ҳама гуна тарзҳои ғайриқонунӣ паҳн намудани (фурӯш, ҳадя, иваз, ба ивази қарз додан, додани қарз ва бо дигар тарз) воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо, эътироф карда мешавад.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ бо қисми 1 моддаи 200 КҶ ҚТ он вақт ҷой дорад, ки агар воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ғайриқонунӣ истехсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиристодан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, ҳамчунин ғайриқонунӣ ба соҳибияти каси дигар додани онҳо ба миқдори кам содир шуда бошанд. Бо қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи тағйири иловаҳо ба Кодекси ҷиноатии ҚТ» аз 17 майи соли 2004 ба КҶ ҚТ замимаи 1 илова карда шуд, ки ҷадвали № 1-уми он номгуӣ ва миқдори воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропиро муқаррар менамояд. Тибқи ин ҷадвал, чунин миқдорҳо муайян карда шудаанд:

1. Миқдори кам;
2. Миқдори начандон калон;
3. Миқдори калон;
4. Миқдори махсусан калон.

Миқдорҳои мазкур ба ҷиноятҳое, ки дар моддаҳои 201, 202 ва 204 КҶ ҚТ низ таъаллуқ доранд.

Мутобиқи қисми 4 ба эзоҳи моддаи 200 КҶ ҚТ, миқдори кам, начандон калон, калон ва махсусан калони ҳаммонанди (аналоги) маводи нашъаовар ва моддаҳои психотропӣ ба миқдори кам, начандон калон, калон ва махсусан калони воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ, ки маводи ҳаммонанди (аналоги) онҳо мебошанд, мувофиқанд.

Тарафи субъективии ҷинояти дар моддаи 200 КҶ ҚТ пешбинигардидаро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад, яъне ба ҷамъият хавфнокии кирдорашро дарк мекунад ва хоҳони содир намудани ин кирдор мебошад.

Аломати ҳатмии тарафи субъективи ин ҷиноятро мақсади он ташкил медиҳад: бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогии) онҳо, онҳоро ғайриқонунии истехсол мекунад, тайёр мекунад, коркард мекунад, соҳиб мешавад, нигоҳ медорад, интиқол медиҳад ё мефиристонанд.

Субъекти муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогии) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан шахси воқеии мукаллафе эътироф карда мешавад, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноят ба синни чордаҳсолагии расида бошад.

Категорияи ҷинояти муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогии) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, ки дар қисми 1 моддаи 200 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 200 КҶ ҚТ ҳолати вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардида аст, ки тибқи он ҳаракатҳои пешбини-намудаи ҳамин модда, агар ба миқдори начандон калон содир шуда бошад. Миқдори он дар замимаи 1 ба КҶ ҚТ, ки дар он Номгӯй ва миқдори воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳои дар муомилоти ғайри қонуни буда нишон дода шудаанд, муқаррар гардидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 200 КҶ ҚТ пешбинигардида вазнин эътироф мегардад.

Дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 200 КҶ ҚТ ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидаанд.

Мутобиқи қисми 3 моддаи 200 КҶ ҚТ ҳаракатҳои пешбини-намудаи қисмҳои якум ё дуҷуми ҳамин модда, агар дар чунин мавридҳо содир карда шаванд, ҳамчун ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ин ҷиноят эътироф карда мешаванд:

а) такроран;

б) дар муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ё дар дигар ҷойҳои, ки барои гузаронидани ҷорабиниҳои таълимӣ, варзишӣ ё дигар ҷорабиниҳои ҷамъиятӣ истифода бурда мешавад;

в) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

г) ба миқдори калон;

д) дар ҳолати ретсидиви хавфнок.

Такроран муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда дар банди «а» қисми 3 моддаи 200 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст. Такрори дар банди мазкур

хам соф ва ҳам омехта буда метавонад. Агар, чинояти дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 200 КҶ ҚТ ду ва зиёда маротиба содир карда шавад тақрори соф эътироф мешавад. Мутобики эзоҳи 1 ба моддаи 200 КҶ ҚТ, агар чинояти дар моддаҳои 200 КҶ ҚТ содир карда шавад ва баъдан яке аз чиноятҳои дар моддаҳои 202, 203, 204 ё 205 ҳамин Кодекс пешбинишударо содир наояд, тақрори омехта эътироф мешавад, зеро дар эзоҳи 1 ба моддаи 200 КҶ ҚТ омадааст: «Дар моддаҳои 200 – 205- и ҳамин Кодекс ҳамон вақт чиноят тақроран содир шуда эътироф карда мешавад, ки агар шахс қаблан як ё якчанд чиноятҳои пешбиниамудаи ҳамин моддаҳоро содир карда бошад».

Муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан дар муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ё дар дигар ҷойҳое, ки барои гузаронидани ҷорабиниҳои таълимӣ, варзишӣ ё дигар ҷорабиниҳои ҷамъиятӣ, ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда дар банди «б» қисми 3 моддаи 200 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст. Дар муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ асосан ноҳолигон таҳсил менамоянд ва ҷалби онҳо ба кирдорҳои мазкур нисбатан осонтар мебошад. Чи тавре ки маълум аст, ҷавонон ояндаи миллат ва давлат мебошанд. Дар сурати ба кирдорҳои дар боло зикргардида ҷалб гардидани онҳо солимӣ дар байни онҳо коста мегардад.

Бо дарназардошти ҳолатҳои зикргардида, муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан дар муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ё дар дигар ҷойҳое, ки барои гузаронидани ҷорабиниҳои таълимӣ, варзишӣ ё дигар ҷорабиниҳои ҷамъиятӣ, ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда муқаррар гардидааст.

Муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда дар банди «в» қисми 3 моддаи 200 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст ва он вақт эътироф мешавад, ки агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар хусуси якҷоя содир намудани он пешакӣ маслиҳат кардаанд.

Агар, муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ба миқдори калон содир шуда бошад, пас ҷавобгарии чиноятӣ бо банди «г» қисми 3 моддаи 200 КҶ ҚТ фаро мерасад. Миқдори он дар замимаи 1 ба КҶ ҚТ, ки дар он

Номгӯй ва миқдори воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳои дар муомилоти ғайри қонуни буда нишон дода шудаанд, муқаррар гардидааст.

Агар, муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир шуда бошад, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ бо банди «д» қисми 3 моддаи 200 КҶ ҚТ фаро мерасад. Ҳамин тавр, Г. пеш дар содир намудани ҷинояти дар банди «д» қисми 4 моддаи 200 КҶ ҚТ суд шуда, ба худ хулосаи зарурӣ набароварда, боз дар бозори назди сарҳади давлатӣ воқеъ дар маҳаллаи Теми шаҳри Хоруғ бо шаҳрванди Ҷумҳурии Исломии Афғонистон М. ном шахс шиносӣ пайдо намуда, бо маслиҳати пешакӣ бар ивази ду литр машруботи спиртӣ 1 килограмму 50 грамм воситаи нашъадори навъи ҳашишро гирифта, маводи мазкурро дар бадани худ барои минбаъд ба шаҳри Душанбе интиқол додан пинҳон мекунад. Г. дар дидбонгоҳи муваққатии ШБДА дар деҳаи Рузвайи ноҳияи Дарвоз аз тарафи кормандони ШВҚД дар ноҳияи Дарвоз дастгир карда, маводи нашъадор ёфта гирифта шуд. Прокурори ВМКБ нисбати Г. бо бандҳои «а, в, г, д» қисми 3 моддаи 200 ва қисми 3 моддаи 289 КҶ ҚТ парвандаи ҷиноятӣ оғоз намуда, бо анҷоми тафтишоти пешакӣ ба суд ирсол намудааст. Бо ҳукми суди ВМКБ Г. гунаҳгор доништа, ба ҷазои маҳруми аз озодӣ ба муҳлати 12 сол бо адои ҷазо дар қалонияи ислоҳии низомаш саҳт маҳкум гардид³³.

Мутобиқи қисми 2 моддаи 21 КҶ ҚТ ретсидиви ҷиноят дар ҳолатҳои зерин хавфнок доништа мешавад:

а) дар ҳолати содир намудани ҷинояти вазнин, агар ин шахс қаблан на камтар аз ду маротиба барои қасдан содир намудани ҷиноятҳои дараҷаи миёна бо маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

б) дар ҳолати содир намудани ҷинояти вазнин, агар шахс қаблан барои содир намудани ҷинояти вазнин ё махсусан вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

в) дар ҳолати содир намудани ҷинояти махсусан вазнин, агар ин шахс қаблан барои содир намудани ҷинояти вазнин ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 3 моддаи 200 КҶ ҚТ пешбинигардида вазнин эътироф мегардад.

³³ БОЗ ЯК НАШЪАҶАЛОБ ДАСТГИР ШУД // <http://www.prokuratura.tj/news-tj/1057-alasai-ayati-mushovara-dar-prokuraturai-general-338.html>.

Мутобиқи қисми 4 моддаи 200 КЧ ҚТ ҳаракатҳои пешбини-
намудаи қисмҳои якум ё дуоми ҳамин модда, агар дар чунин
мавридҳо содир карда шаванд, ҳамчун ҳолатҳои махсусан вазнин-
кунандаи ин ҷиноят эътироф карда мешаванд:

- а) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок;
- б) дар маҳалли адои ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ;
- в) бо истифодаи мақоми хизматӣ;
- г) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташки-
лоти ҷиноятӣ);
- д) ба миқдори махсусан калон содир шуда бошад.

Агар шахс ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё
дуоми дар моддаи 200 КЧ ҚТ пешбинигардидаро дар ҳолати рет-
сидиви махсусан хавфнок содир намуда бошад, пас кирдори ӯ бо
банди «а» қисми 4 моддаи 200 КЧ ҚТ бандубаст карда мешавад.
Тибқи қисми 3 моддаи 21 КЧ ҚТ ретсидиви ҷиноят дар ҳолатҳои
зерин махсусан хавфнок доништа мешавад:

а) дар ҳолати содир намудани ҷинояти вазнин, агар ин шахс
қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ба
маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад;

б) дар ҳолати содир намудани ҷинояти махсусан вазнин, агар
ин шахс қаблан ду маротиба барои содир намудани ҷиноятҳои ваз-
нин маҳкум карда шудааст, ё ин ки қаблан барои содир намудани
ҷинояти махсусан вазнин маҳкум шуда бошад.

Агар шахс ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё
дуоми дар моддаи 200 КЧ ҚТ пешбинигардидаро дар маҳалли
адои ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ содир карда бошад,
пас кирдори ӯ бо **банди «б» қисми 4 моддаи 200 КЧ ҚТ** бандубаст
карда мешавад.

Ҳангоми бандубасти ҳаракатҳои гунаҳгор бо банди «б»
қисми 4 моддаи 200 КЧ ҚТ бояд дар назар дошт, ки мувофиқи мод-
даи 58 КЧ ҚТ маҳалли адои ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ коло-
нияҳои ислоҳии сукунат, колонияҳои ислоҳии дорони низоми
умумӣ, пурзӯр, саҳт, махсус, маҳбас, барои ноболиғон колонияҳои
тарбиявии дорони низоми умумӣ, пурзӯр ва изоляторҳои тафтишотӣ
нисбати маҳкумшудагон, ки барои иҷрои қорҳои хизматрасонии
хоҷагидорӣ мононда шудаанд, ҳисобида мешаванд.

Агар ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуоми
дар моддаи 200 КЧ ҚТ пешбинигардида бо истифодаи мақоми
хизматӣ содир гардида бошад, пас кирдори субъекти ҷиноят бо
банди «в» қисми 4 моддаи 200 КЧ ҚТ бандубаст карда мешавад. Ис-
тифодаи мақоми хизматӣ маънои онро дорад, ки гунаҳгор ҳангоми

содир намудани ҷинояти бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ алоқамандбуда, бо истифодаи мақоми хизматӣ кирдори ғайриқонунӣ содир менамояд. Субъекти ҷинояти мазкур шахсе мебошад, ки дар ташкилотҳои давлатӣ ё ғайридавлатӣ (масалан, дар муассисаи таълимӣ бо шакли моликияти хусусӣ) хизмат менамояд. Ба ин ҳам шахси мансабдор ва ҳам бе мансаб, ки барои кор кардан бо воситаҳо ва моддаҳои мазкур иҷозат доранд ё онҳое, ки барои иҷрои вазифаҳои хизматиашон алоқамандбуда дода шудаанд ё барои посбонӣ бовар карда шудаанд, дохил шуда метавонанд. Инҳо метавонанд кормандони соҳаи тиб (духтурон, ёварони духтур, дорусозон), кормандони корхонаҳое, ки дар онҳо воситаҳои нашъадор истифода мешаванд, анборҳое, ки ин мавод нигоҳ дошта мешаванд, посбонон, намоёнҳои мақомоти ҳокимият ва дигарон бошанд.

Агар ҳаракатҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум ё дуҷуми дар моддаи 200 КҶ ҚТ пешбинигардида аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) содир шуда бошад, пас кирдори субъекти ҷиноят бо **банди «г» қисми 4 моддаи 200 КҶ ҚТ** бандубаст карда мешавад.

Ҳангоми аз ҷониби гурӯҳи муташаккил бояд ба инобат гирифт, ки мутобиқи қисми 3 моддаи 39 КҶ ҚТ, сухан дар бораи гурӯҳи устувори ашхосе меравад, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд. Дар баробари ин, ҳамаи иштирокчиёни гурӯҳи муташаккил, новобаста аз иҷрои нақши ҳар кадоми онҳо дар муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ҳамчирокунандагонӣ он эътироф мешаванд.

Агар ҳаракатҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум ё дуҷуми дар моддаи 200 КҶ ҚТ пешбинигардида ба миқдори махсусан қалон содир шуда бошад, пас кирдори субъекти ҷиноят бо **банди «д» қисми 4 моддаи 200 КҶ ҚТ** бандубаст карда мешавад. Ҳангоми бандубасти кирдори субъекти ҷиноят бо банди мазкур, бояд аз андозаҳои воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо, ки дар Номгӯй ва миқдори воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳои дар муомилоти ғайри қонуни буда нишон дода шудаанд, истифода намуд. Ҳамин тавр, миёнаҳои моҳи ноябри соли 2016 К., Қ. ва Д. дар назди бозори марказии шаҳри Кӯлоб вохӯрда, барои дарёфт ва интиқоли маводи нашъадор нақшаи ҷинояткоронаи тарҳрезинамудаашонро маслиҳат намуноданд. Қ. дар рафти маслиҳати кардаашон изҳор намуд, ки воситаҳои нашъадори ғайриқонуниро барои онҳо шаҳрванди ҚИА бо

номи Камолиддин валади Тутӣ тариқи қочоқ дастрас менамояд. Шаби 2-юм ба 3-юми декабри соли 2016 тахминан соатҳои 02 ба 03 Камолиддин валади Тутӣ дар якҷоягӣ бо аъзоёни гурӯҳи ҷиноятии худ аз ҳисоби шаҳрвандони ҚИА бо силоҳҳои оташфишон мусаллаҳ гардида, 4 адад борхалтаҳои воситаҳои нашъадори навъҳои «Ҳашиш», «Афюн» ва «Бангдонаи хушконида» доштаро бо худ гирифта, бо роҳи қочоқ ғайриқонунӣ аз сарҳади давлатии ҚТ гузарониданд. Тибқи маслиҳати пешакӣ воситаҳои нашъадори қабулнамуздашонро ҷинояткорон ба самти ноҳияи Ҳамадонӣ интиқол доданд. Дар натиҷаи гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯи аз тарафи кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ 05-уми декабри соли 2016, хангоми азназаргузаронии боми бинои манзили истиқомати шаҳрванд Т., воқеъ дар ноҳияи Ҳамадонӣ, аз дохили зарфи оҳанин, чор адад борхалтаҳои дар дохилашон бастаҳои дорои маводи бӯйи махсус доштаи сиёҳчатоби ба воситаи нашъадор монанд, ёфта гирифта шуданд, ки аз он 63 кг 492 грамм воситаи нашъадори “Ҳашиш”, 2 кг 640 грамм “афюн” ва 1 кг 520 грамм “Бангдонаи хушконидашуда” будааст. Нисбати Қ. ва дигарон бо банди “д” қисми 4 моддаи 200, қисми 2 моддаи 289 ва қисми 2 моддаи 335 ҚЧ ҚТ парвандаи ҷиноятӣ оғоз гардида, бо сабаби аз ҷойи ҳодиса ғайб заданаш нисбати ӯ кофтуков эълон карда шуд. 04 феввали соли 2020 охири дастгир карда шуда, тафтиши парвандаи ҷиноятӣ нисбаташ ба итмом расонида шуда, барои баррасӣ намудан ба суд ирсол карда шуд. Бо ҳукми суди Ҳарбии гарнизони Душанбе аз 16 март соли 2020 судшаванда Қ. бо банди “д” қисми 4 моддаи 200, қисми 2 моддаи 289 ва қисми 2 моддаи 335 ҚЧ ҚТ гунаҳгор доништа, ҷазои ниҳои дар мачмӯъ маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 13 сол бо адо намудани ҷазо дар колонияи ислоҳии низомаш сахт, таъйин карда шуд³⁴.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 4 моддаи 200 ҚЧ ҚТ муқаррар гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Муносибати ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо

Муносибати ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 201 ҚЧ ҚТ муқаррар гардида, моддаи мазкур аз 4 қисм иборат мебошад.

³⁴ Узви гурӯҳи нашъачалобон маҳкум карда шуд // <http://www.prokuratura.tj/news-tj/1134-ba-khudkushi-rasonidan-15.html>.

Аломатҳои муносибати ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо ҳамчун ҷиноят дар қисми 1 моддаи 201 КҶ ҚТ оварда шудаанд: «ғайриқонунӣ истехсол, тайёр намудан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиристондани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо, бе мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ба миқдори кам»

Объекти ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки саломатии аҳолиро таъмин менамоянд, эътироф мешавад.

Предмети ҷиноят аломати ҳатмии объекти ҷиноят ба ҳисоб рафта, бе он таркиби ҷинояти мазкур умуман ҷой дошта наметавонад: воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо.

Тарафи объективии ҷинояти дар моддаи 201 КҶ ҚТ пешбинигардида бо ғайриқонунӣ истехсол, тайёр намудан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиристондани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо, бе мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, тавсиф карда мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Мақсад ҳамчун аломати иловагии тарафи субъективии ҷиноят, ҷинояти мазкурро аз ҷинояте, ки дар моддаи 200 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, фарқ мекунонад. Дар моддаи 200 КҶ ҚТ бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо муқаррар гардида, дар моддаи 200 ин кирдор бе мақсади ба соҳибияти каси дигар содир карда мешавад.

Субъекти ҷинояти дар моддаи 201 КҶ пешбинигардида шахси воқеии мукаллафе эътироф мегардад, ки хангоми содир намудани ин ҷиноят ба синни ҷордахсолагӣ расидааст.

Категорияи ҷинояти мазкур, ки дар қисми 1 моддаи 201 муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Дар қисмҳои 2, 3 ва 4 моддаи 201 КҶ ҚТ ҳолатҳои вазнинкунанда ва махсусан вазнинкунандаи муносибати ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо муқаррар гардидаанд ва бо ҳамин ҳолатҳои моддаи 200 КҶ ҚТ ҳамшабеҳ мебошанд.

Мутобиқи қисми 2 моддаи 201 КҶ ҚТ ҳаракатҳои пешбининамудаи қисми якуми ҳамин модда он вақт ҳамчун ҳолати вазнин-

кунанда баромад карда метавонад, ки агар он ба миқдори начандон калон содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 201 КҶ ҚТ муқарраргардида миёна эътироф мегардад.

Дар қисми 3 моддаи 201 КҶ ҚТ ҳолатҳои вазнинкунандаи муносибати ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо муқаррар гардидааст: ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои яқум ё дуоми ҳамин модда эътироф мешаванд, агар:

- а) тақроран содир шуда бошад;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;
- в) дар маҳалли адои ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ содир шуда бошад;
- г) бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад;
- д) дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир шуда бошад;
- е) ба миқдори калон содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 201 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мешад.

Дар қисми 4 моддаи 201 КҶ ҚТ ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи муносибати ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо муқаррар гардидааст: ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои яқум ё дуоми ё сеюми ҳамин модда эътироф мешаванд, агар:

- а) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад;
- б) ба миқдори махсусан калон содир шуда бошад,

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 4 моддаи 201 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мешад.

Тасарруфи воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо

Тасарруфи воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 202 КҶ ҚТ муқаррар гардида, моддаи мазкур аз 3 қисм иборат мебошад.

Объекти ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки саломатии аҳолиро таъмин менамоянд, эътироф мешавад. Объекти иловагӣ метавонанд ҳаёт ва саломатии шахси мушаххас, моликият, бошанд.

Предмети ҷиноят аломати ҳатмии объекти ҷиноят ба ҳисоб рафта, бе он таркиби ҷинояти мазкур умуман ҷой дошта наметавонад: воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо.

3. Тарафи объективии ҷиноят дар тасарруфи воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо дар ҳама шаклҳои ифода мегардад. Яъне, кирдори ба ҷамъият хавнокӣ мазкур танҳо дар шакли ҳаракат содир карда мешавад.

Тасарруф – ин ғайриқонунӣ, беподош аз ташкилотҳо, муассисаҳо ва корхонаҳои давлатӣ, ҷамъиятии ҳама гуна шакли мокият ё аз шаҳрвандон гирифтани воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо мебошад. Ин ҳолат ҷамъоварии ғайриқонунии зироатҳои нашъадор ё ин ки қисмҳои онҳо (ғузаҳо ва пояҳои кукнор, пояҳои бангдона ва ғайра) аз ҳудудҳои хифзшавандае, ки бо мақсадҳои хочагидорӣ парвариш карда мешаванд, низ мебошад. Агар ҷамъоварии растаниҳои нашъадор ё ин ки қисмҳои онҳо дар ҳудудҳои хифзнашаванда, ки дар он ҷо ин растаниҳо бо мақсадҳои хочагидорӣ кошта нашудаанд, ба амал бароварда шуда бошад, чунин ҳаракатҳо бояд бо моддаи 200 ҚҶ ҚТ ҳамчун ғайриқонунӣ ба даст овардани воситаҳои нашъадор бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ё бо моддаи 201 ҚҶ ҚТ ҳамчун ғайриқонунӣ ба даст овардани воситаҳои нашъадор бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, бандубаст карда шаванд.

Тасарруфи воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо бо роҳи дуздӣ, қаллобӣ, ғоратгарӣ бе истифодаи зӯроварӣ содир шуданашон мумкин аст. Ҷиноят аз лаҳзаи гирифтани воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ва аз ҷониби гунаҳгор пайдо кардани имконияти амалан аз рӯйи салоҳдидаш истифода намудани ин воситаҳо ё моддаҳо, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии тасарруфи воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳоро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Мақсад ҳамчун аломати тарафи субъекти ҷиноят, дар таркиби ҷинояти мазкур ба сифати аломати факултативӣ баромад мекунад, яъне ин амал ҷӣ бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ва ё ҷӣ бе ин мақсад содир шавад, таркиби ҷиноят ҷой дорад.

Субъекти тасарруфи воситаҳои нашъадор; моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо, шахси воқеии муқаллафе эътироф мегардад, ки ҳангоми содир намудани ин ҷиноят ба синни ҷордахсолағӣ расидааст.

Тасарруфи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо баъдан нигоҳ доштан, коркард, интиқол ё фиристандан, ба соҳибияти каси дигар додани онҳо, аз рӯи маҷмӯи ҷиноятҳои дар моддаҳои 200-202 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 202 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 202 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар ардидааст:

- а) такроран;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- в) бо истифода аз мақоми хизматӣ;
- г) ба миқдори калон содир шуда бошад;
- д) бо зӯрварӣ, ки барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок нест ё бо таҳдиди истифодаи он анҷом дода шуда бошад.

Объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят, ки дар банди «д» қисми 2 ва банди «в» қисми 3 моддаи 202 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, дахлнопазирии ҳаёт ва саломатии шахси дигар баромад мекунад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 202 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 202 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда муқаррар гардидааст, ки агар он:

- а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;
- б) ба миқдори махсусан калон содир шуда бошад;
- в) бо истифодаи зӯрварӣ, ки барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок аст ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯрварӣ содир шуда бошад;
- г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Таҳти мафҳуми зӯрварӣ, ки барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок аст бояд чунин зӯрварие фаҳмида шавад, ки бо он ба саломатии ҷабрдида зарари вазнин, миёна ё сабук расонида мешавад. Ба ин, ҳамчунин зӯрварие, ки дар лаҳзаи татбиқ намудани он барои ҳаёт ва саломатии ҷабрдида хавфнокии воқеӣ дошт, гарчанде зарар ба саломатӣ нарасонида шуда бошад ҳам, мансуб мебошад. Зӯрварӣ, ки барои ҳаёт ва саломатӣ хавфнок аст, ё ин ки таҳдиди расонидани чунин зӯрварӣ боиси чунин намуди тасарруф ба монанди роҳзанӣ, мегардад. Бо назардошти ин, ҷинояти мазкур аз лаҳзаи ҳучум бо мақсади тасарруфи воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Пленуми Суди Олии ҚТ тавзеҳот додаст, ки тасарруфи воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ, ки аз ҷониби гурӯҳи (да-

стаи) мусаллахи устувор содир шудааст, бояд аз рӯи маҷмӯи ҷинойтҳои бо моддаҳои 202 ва 186 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад. Дар ин маврид Пленум эҳтимол банди «а» қисми 3 моддаи 202 КҶ ҚТ, ки ҷавобгариро барои тасарруфи воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропиро аз ҷониби гурӯҳи муташаккил пешбинӣ намулдааст, дар назар дорад³⁵.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 202 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, махсусан вазнин эътироф мешавад.

Ғайриқонунӣ истехсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, ба соҳибияти каси дигар додан, интиқол ё фиристонидани прекурсорҳо

Ғайриқонунӣ истехсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, ба соҳибияти каси дигар додан, интиқол ё фиристонидани прекурсорҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 202¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, моддаи мазкур аз 3 қисм иборат мебошад. Моддаи 202¹ ба КҶ ҚТ 17-уми майи соли 2004 ворид карда шудааст.

Аломатҳои ин ҷиноят дар диспозитсияи моддаи 202¹ КҶ ҚТ муайян гардидаанд: «Ғайриқонунӣ истехсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, ба соҳибияти каси дигар додан, интиқол ё фиристодани прекурсорҳо бо мақсади истифода бурдани онҳо барои истехсол ё тайёр кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ба миқдори калон».

Объекти ҷинояти дар моддаи 202¹ КҶ ҚТ пешбинигардида, саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда, эътироф мегардад.

Тарафи объективии ин ҷиноят дар ҳаракатҳои зерини ғайриқонунӣ бо мақсади истифода бурдани прекурсорҳо барои истехсол ё тайёр кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ, ифода мегардад:

- истехсол;
- тайёр кардан;
- коркард;
- соҳиб шудан;
- нигоҳ доштан;
- ба соҳибияти каси дигар додан;
- интиқол ё фиристодан.

³⁵ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 9.

Тарафи субъективии ҷиноятҳои дар моддаи 202¹ КҶ ҚТ муайянгардидаро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Мақсади ин ҷиноят аломати ҳатмии тарафи субъективӣ эътироф мешавад: бо мақсади истифода бурдани прекурсорҳо ба рои истеҳсол ё тайёр кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 202¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 202¹ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ғайриқонунӣ истеҳсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, ба соҳибияти қаси дигар додан, интиқол ё фиристонидани прекурсорҳо муқаррар гардидаанд:

- а) тақроран;
- б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- в) бо истифода аз мақоми хизматӣ.

Дар қисми 3 моддаи 202¹ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ғайриқонунӣ истеҳсол, тайёр кардан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, ба соҳибияти қаси дигар додан, интиқол ё фиристонидани прекурсорҳо муқаррар гардидаанд:

- а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;
- б) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок;
- в) ба миқдори махсусан қалон.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 202¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Тасарруфи прекурсорҳо

Тасарруфи прекурсорҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 202² КҶ ҚТ муқарра гардида, аз аз 3 қисм иборат мебошад. Моддаи 202² ба КҶ ҚТ 17-уми майи соли 2004 ворид гардидааст.

Объекти ин ҷиноят саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда эътироф мешавад.

Предмети ҷиноят аломати ҳатмии ин ҷиноят буда, ба сифати он прекурсорҳо баромад мекунанд.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур бо ҳама гуна шаклҳои тасарруф тавсиф мегардад.

Тасарруфи прекурсорҳо – ин ғайриқонунӣ, беподош аз ташкилотҳо, муассисаҳо ва корхонаҳои давлатӣ, ҷамъиятии ҳама гуна шакли моқият ё аз шахрвандон гирифтани прекурсорҳо мебошад.

Тарафи субъективии ин ҷинойтро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Ба сифати аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷинойти мазкур, мақсади ин ҷинойт ин ҷинойт баромад мекунад. Қонунгузории ҷинойтӣ ҷавобгарии ҷинойтиро барои тасарруфи прекурсорҳо ба шарте пешбинӣ намудааст, ки агар гунаҳгор прекурсорҳоро бо мақсади истехсол ё тайёр кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ тасарруф намуда бошад.

Субъекти тасарруфи прекурсорҳо шазси воқеии муқаллафе шуда метавонанд, ки ҳангоми содир намудани ҷинойт ба синни шонздаҳ расидааст.

Категорияи ҷинойти дар қисми 1 моддаи 202² КҶ ҚТ муқарраргардида миёна эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 202² КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи тасарруфи прекурсорҳо муқаррар гардидаанд, ки агар он:

а) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;

б) такроран содир шуда бошад;

в) бо истифодаи зӯрварие, ки барои ҳаёт ё саломатӣ хавфнок нест ё бо таҳдиди истифодаи он содир шуда бошад;

г) бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

д) ба миқдори калон содир шуда бошад.

Категорияи ҷинойти дар қисми 2 моддаи 202² КҶ ҚТ муқарраргардида вазнин эътироф мегардад.

Дар қисми 3 моддаи 202² КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи тасарруфи прекурсорҳо муқаррар гардидаанд, ки агар ҳаракатҳои пешбининамудаи қисмҳои яқум ё дуоми моддаи зикргардида:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;

б) бо истифодаи зӯрварие, ки барои ҳаёт ё саломатӣ хавфнок аст ё бо таҳдиди истифодаи чунин зӯрварӣ содир шуда бошад;

в) ба миқдори махсусан калон содир шуда бошад.

Категорияи ҷинойти дар қисми 3 моддаи 202² КҶ ҚТ муқарраргардида вазнин эътироф мегардад.

Моил кардан ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо

Моил кардан ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо ҳамчун ҷинойт дар моддаи 203 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз аз 3 қисм иборат мебошад.

Қинойати мазкур яке аз қинойатҳои паҳнгардида ба муқобили саломатии аҳоли ба ҳисоб меравад, зеро ба бемории нашъамандӣ мубтало гардидани шахс дар бештари мавридҳо аз моил қардани шахси дигар ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо, вобаста аст. Истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо ҷавобгари қинойатиро ба бор намеорад, аммо ба ин қирдор моил қардани шахси дигар, ҷавобгари ро моддаи 203 ҚҚ ҚТ ба миён меорад.

Объекти қинойати мазкурро саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории қинойатӣ ҳифзшаванда ташкил медиҳад.

Ба сифати объекти иловагӣ мумкин аст ҳаёт ва саломатии шахс баромад наояд (банди «г» қисми 2 моддаи 203 ҚҚ ҚТ).

Тарафи объективии ии қинойатро қирдор дар дилхоҳ ҳаракате ташкил медиҳад, ки баҳри моил намудани шахси дигар ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо равона шудаанд.

Таркиби қинойат расмӣ буда, аз лаҳзаи моил қардани шахси дигар ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо, хотимаёфта эътироф мешавад. Барои хотимаёфта эътироф гардидани қинойат, фаро расидани ягон оқибат муҳим нест.

Моил қардан ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо метавонад дар ҳама гуна ҳаракатҳои қасдона, аз ҷумла хусусияти яқдафъаина, ки ба иродаи ҷабрдида таъсир мерасонад ва ба бедор қардани хоҳиши шахси дигар ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо нигаронида шудааст (боварӣ, пешниҳод, додани маслиҳат, таҳдид, лату қўб ва ғайра), инчунин бо роҳи фиреб, зӯрварии рӯҳӣ ё ҷисмонӣ, маҳлуд қардани озодӣ ва дигар қирдорҳои, ки бо мақсади маҷбур қардан ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо нисбати ҷабрдида содир шудаанд, эътироф мешавад. Ҳамин тариқ, барои анҷомёфта эътироф намудани қинойати мазкур, талаб қарда намешавад, ки шахси моилшаванда воқеан аз маводи нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо истифода қардаст ё не.

Агар шахси ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо моилқунанда айни замон онҳоро ба соҳибияти қаси дигар диҳад ё барои тасарруф, ё ин ки

соҳиб шудан, нигоҳ доштан, истехсол, тайёр кардан, коркард, интиқол ё фиристодан, кӯмак намояд, кирдори ӯ бояд бо моддаи 203 КЧ ҚТ ва қисмҳои дахлдори моддаҳои 200, 201 ё 202 КЧ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Субъекти ҷиноят дарк менамояд, ки шахси дигарро ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо моил карда истодааст ва хоҳони он мебошад, ки ин ҳаракатҳоро содир намояд. Дар аксар мавридҳо, мақсади гунаҳгор дар зиёд кардани доираи эҳтиёҷмандони воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо ва бо ҳамин роҳҳо паҳн кардани ин ашёҳо равона карда шудааст.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки ҳангоми моил кардани шахси дигар ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо, ба синни шонздаҳ расида бошад. Ҳангоми ашхоси баръало но болиғро моил намудан (банди «а» қисми 2 моддаи 203 КЧ ҚТ) субъект бояд болиғ, яъне ба синни ҳаждаҳ расида бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 203 КЧ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 203 КЧ ҚТ чунин намудҳои моил кардани шахси дигар ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо муқаррар гардидаанд, ки агар:

- а) нисбати шахсони баръало но болиғ содир шауда бошад;
- б) нисбати ду ё зиёда шахсон содир шуда бошад;
- в) бо роҳи фиреб содир шуда бошад;
- г) бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он содир шуда бошад;
- д) такроран содир шуда бошад;
- е) дар маҳалли адои ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ содир шуда бошад;
- ж) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад.

Фиреби шахси дигар баҳри истеъмол намудан воситаи нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо (банди «в» қисми 2 моддаи 203 КЧ ҚТ), дар гумроҳ кардани ҷабрида ифода мегардад (қасдан вайрон нишон додани ҳолати воқеии ашё, барқасдона гумроҳ кардани ӯ дар хусуси воқеаҳои муайян, ҳолатҳо, ҳодисаҳо бо маълумоти дурӯғ ё қасдан нагуфтани ҳақиқат, бо роҳи қалбаки истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо талқин кардан ва ғайра).

Категорияи ҷиноятҳое, ки дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи 203 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мегарданд.

Дар қисми 3 моддаи 203 КҶ ҚТ ҳолати махсусан вазнинкунандаи моил кардани шахси дигар ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо муқаррар гардидааст: ҳаракати пешбининамудаи қисмҳои яқум ё дуоми ҳамин модда, агар аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида ё расонидани дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Тибқи муқаррароти Қарор Пленуми Суди Олии ҚТ аз 12 - уми декабри соли 2002, таҳти № 5, таҳти мафҳуми дигар оқибатҳои вазнин, ки дар қисми 3 моддаи 203 КҶ ҚТ нишон дода шудаанд, аз тарафи ҷабрдида худкушӣ ё сӯиқасд ба худкушӣ намудан, дар ӯ авҷ гирифтани мӯҳтоҷии нашъамандӣ, гирифтор шудан ба касалии вазнини бо истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ алоқамандбуда, сироят кардан ба инфекцияи ВНМО ва ғайраҳо фаҳмида мешавад³⁶.

Тарафи субъективии ҷинояти дар ин қисм муқаррар гардида бо ду шакли гуноҳ содир карда мешавад: нисбат ба кирдор – қасд, нисбат ба оқибат – беэҳтиётӣ.

Парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда

Парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда ҳамчун ҷиноят дар моддаи 204 КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 4 қисм иборат мебошад.

Аломатҳои ҷиноятии парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда дар диспозитсияи моддаи 204 КҶ ҚТ муайян гардидаанд: парвариш, яъне кишт ё нигоҳубини ғайриқонунии зироатҳое, ки дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда мебошанд, ба миқдори кам содир шуда бошад.

Объекти ҷинояти мазкурро саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшаванда ташкил медиҳад.

Аз мафҳуми диспозитсияи қисми 1 моддаи 204 КҶ ҚТ бар меояд, ки ба ашёи ин ҷиноят зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшудае, ки барои тайёр кардани воситаҳои нашъадор ҳамчун маҳсулот ба ҳисоб меравнд, мансуб мебошанд.

³⁶ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 9-10.

Навъҳои мушахаси воситаҳои нашъадор дар «Номгӯ ва миқдори воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳои дар муомилоти ғайриқонунӣ буда», ки ба Кодекси ҷиноятӣ замима карда шудааст нишон дода шудаанд.

Тарафи объективии ин ҷиноятро кирдор дар шакли ҳаракатҳои ташкил медиҳад, ки дар қисми 1 моддаи 204 ҚҶ ҚТ номбар шудаанд: парвариш, яъне:

- кишт кардани зироатҳои, ки дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда мебошанд;

- нигоҳубин кардани зироатҳои, ки дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда мебошанд.

Таҳти мафҳуми парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъаовари кишташон манъшуда, бояд бе иҷозати лозимӣ, дар ҳамагуна қитъаҳои замин, аз он ҷумла дар заминҳои ҳолӣ рӯёнидани зироатҳои қайдшуда, коркард, нармкунии хок, ҳамчунин кишт ва парвариши ин зироатҳо, фаҳмида шаванд. Ба ғайр аз ин, таҳти мафҳуми парвариш намудан, бояд такмилдиҳии технологияи рӯёнидани зироатҳои қайдшуда, баровардани навъҳои нав, баланд бардоштани ҳосилнокии онҳо, мустаҳкам намудани устуворӣ ба шароити обу ҳавои номувофик, фаҳмида шавад.

Таҳти мафҳуми ғайриқонунӣ кишт намудани зироатҳои дорои моддаҳои нашъаовари кишташон манъшуда, бо мақсади парвариш намудани чунин зироатҳо, ба хок пошидани (кишт намудани) тухмӣ ё шинондани кӯчатҳо фаҳмида мешавад.

Таҳти мафҳуми ғайриқонунӣ парвариш намудани зироатҳои дорои маводи нашъаовар бояд нигоҳубини (об додан, хишоа кардан, нури пошидан ва ғайраҳо) кишт ва майсаҳо бо мақсади ин зироатҳоро то марҳилаи пухта расиданашон, яъне то вақте ки онҳо барои тайёр кардани воситаҳои нашъадор коршоам мегарданд, фаҳмида мешавад.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи парвариш, яъне кишт ё нигоҳубини ғайриқонунии зироатҳои, ки дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда, хотимаёфта эътироф мешавад.

Барои ҷинояти мазкурро эътироф намудан шарт нест, ки гунаҳгор онро кишт намуда бошад. Агар тухмии зироатҳои дорои маводи нашъаовар дар ҷое паҳн шуда хурдӯй бошад, пас кирдори шахс на барои кишт, балки барои минбаъда парвариши он бо моддаи мазкур бандубаст карда мешавад.

Парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда он вақт ҳамчун ҷиноят бо қисми

1 моддаи 204 КҶ ҚТ эътироф мешавад, ки агар он ба миқдори кам содир шуда бошад.

Тарафи субъективии ин ҷиноятро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Субъекти ҷинояти дар моддаи 204 КҶ ҚТ пешбинигардида, шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки ҳангоми содир намудани ин ҷиноят ба синни чордаҳ расидааст.

Категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 204 КҶ ҚТ муқарраргардида, начандон вазнин эътироф мегардад.

Агар ҳаракатҳои пешбининамудаи қисми 1 моддаи 204 КҶ ҚТ ба миқдори начандон калон содир шуда бошад, пас кирдори субъекти ҷиноят бо қисми 2 ҳамин модда бандубаст карда мешавад.

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 204 КҶ ҚТ муқарраргардида, миёна эътироф мегардад.

Категорияи ҷиноятҳое, ки дар қисмҳои 3 ва 4 моддаи 204 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд, вазнин эътироф мегарданд.

Дар қисми 3 моддаи 204 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда, муқаррар гардидаанд, ки агар:

а) такроран содир шуда бошад;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;

в) дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир шуда бошад;

г) ба миқдори калон содир шуда бошад.

Дар қисми 4 моддаи 204 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда, муқаррар гардидаанд, ки агар:

а) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошад;

б) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) содир шуда бошад;

в) бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

г) ба миқдори махсусан калон содир шуда бошад.

Ташкил ё нигоҳдошти фасодхона барои истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо

Ташкил ё нигоҳдошти фасодхона барои истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналоги) онҳо

хамчун чиноят дар моддаи 205 КЧ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 2 қисм иборат мебошад.

Объекти чинояти мазкурро саломатии аҳоли хамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузорию чиноятӣ ҳифзшаванда ташкил медиҳад.

Ташкил ва ниғаҳдошти фасодхона барои ҷамъият хавфнокии баландтар дорад, зеро барои истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё аналоғи онҳо, зиёд кардани доираи ашхоси мубталои нашъамандӣ, шароит фароҳам меоваранд.

Тарафи объективии ин чиноятро кирдор дар шакли ҳаракатҳои марбут ба ташкил ё ниғаҳдошти фасодхона барои истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ зоҳир гардад. Содир намудани яке аз ҳаракатҳои зикргардида чинояти хотимаёфтaro ташкил мекунад.

Фасодхона бояд манзил (истикомаатгоҳ, уток, боғот (дача), хона) ё бинои ғайриманзилӣ (таҳхона, боми хона, оғил, гараж, анбор ва ғайраҳо), ки аз тарафи гунаҳгор мунтазам барои истеъмоли маводи нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди онҳо пешниҳод карда мешавад, фаҳмида шавад.

Ташкили фасодхона кирдорero ифода мекунад, ки ба созмондиҳии фасодхона, масалан, ҷустуҷӯ кардан, киро кардан, мувофиқ қунондани бино, таҷҳизондани он равона карда шудааст.

Нигоҳ доштани фасодхона маҷмӯи кирдорҳои дар назар дошта мешаванд, ки барои таъмину ташкили фасодхона (таъминоти моддии он, муҳофизат, таъмир намудан, ташкили рӯбучини бино, хизматрасонии мизочон ва ғайра) равона карда шудаанд.

Тарафи субъективии чинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Субъекти ин чиноятро шахси воқеии мукаллафе ташкил медиҳад, ки ҳангоми содир намудани чинояти мазкур ба синни шонздаҳ расидааст.

Дар Қарори Пленуми Суди Олии ҚТ, ки ба чиноятҳои категорияи мазкур бахшида шудааст, қайд гардидааст, ки чинояти мазкур метавонад бо моил кардан ба истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ, ба соҳибияти муштариёни фасодхона додани он, иртибот дошта бошад. Дар ин ҳолат кирдори гунаҳгорро мувофиқан барои маҷмӯи чиноятҳои бо моддаҳои 205 ва 203 ё ин, ки моддаҳои 205 ва 200 КЧ ҚТ пешбинишуда бандубаст намудан лозим аст³⁷.

³⁷ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 10.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 205 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, миёна эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 205 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ташкил ё ниғаҳдошти фасодхона барои истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогии) онҳо муқаррар гардидаанд, ки агар:

а) тақроран содир шуда бошад;

б) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;

в) бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 205 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Муомилоти ғайриқонунии моддаҳои сахттаъсир ё захрнок бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан

Муомилоти ғайриқонунии моддаҳои сахттаъсир ё захрнок бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ҳамчун ҷиноят дар моддаи 206 КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 3 қисм ва эзоҳ иборат мебошад. Аломатҳои ин ҷиноят дар диспозитсияи моддаи 206 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: ғайриқонунӣ истехсол, тайёр намудан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиришодан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, ҳамчунин ғайриқонунӣ ба соҳибияти каси дигар додани моддаҳои сахттаъсир ё захрнок, ки воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ намебошанд.

Объекти ҷиноятро саломатии аҳоли ҳамчун объекти бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда ташкил медиҳад.

Ба сифати аломати ҳатмии объекти ҷиноят – предмети ҷиноят баромад мекунад. Предмети ҷинояти мазкурро моддаҳои сахттаъсир ё захрнок, ки воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ онҳо намебошанд, доништа мешавад.

Моддаҳои сахттаъсир чунин моддаҳои мебошанд, ки минбаъд хангоми бе таъйин кардани духтур, ҳатто дар миқдори кам, боиси мушкilotи саломатӣ мегарданд. Ин моддаҳо метавонанд ҳолати вобастагӣ ба вучуд оранд, ба системаи марказии асаб таъсири ҳавасмандкунанда ё афсурдагӣ расонанд.

Моддаҳои захрнок моддаҳои мебошанд, ки хангоми дучор шудан ба организмҳои зинда боиси яқбора ҳалалдор шудани ҳаёти муқаррарӣ, яъне захролудшавӣ ва марг мешаванд.

Ба моддаҳои сахттаъсир, масалан клонидин, эфедрин, эфир ва ғайра шомил шуда, ба моддаҳои захрнок бошад, спирти метил,

заҳри занбӯр, стрихнин, кислотаи гидросианӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Тарафи объективи чинояти дар қисми 1 моддаи 206 КЧ ҚТ пешбинигардида бо истехсол, тайёр намудан, коркард, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиристодан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, ҳамчунин ба соҳибияти каси дигар додани моддаҳои сахттаъсир ё заҳролуд, ки воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ намебошанд, тавсиф мешавад.

Мафҳумҳои «истехсол», «тайёр намудан», «коркард», «соҳиб шудан», «нигоҳ доштан», «интиқол ё фиристодан», «ба соҳибияти каси дигар додан» аз рӯйи мазмунашон бо пуррагӣ ба ҳамин монанд мафҳумҳо, ки дар тавсифи ҳуқуқи чиноятии моддаи 200 КЧ ҚТ зикр гардидаанд, мвофиқат мекунад.

Тарафи субъективи чинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Аломати ҳатмии тарафи субъективи чиноят – мақсади он баромад менамояд.

Субъекти чинояти мазкур, ки дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 206 КЧ ҚТ муқаррар гардидаанд, шахси воқеии муқаллафе эътироф мешавад, ки ҳангоми содир намудани чиноят ба синни чордаҳ расидааст.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 1 моддаи 206 КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст, миёна эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 206 КЧ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи муомилоти ғайриқонунии моддаҳои сахттаъсир ё заҳрнок бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан муқаррар гардидаанд, ки агар:

а) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;

б) такроран содир гардида бошад.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 2 моддаи 206 КЧ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 206 КЧ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи муомилоти ғайриқонунии моддаҳои сахттаъсир ё заҳрнок бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан муқаррар гардидаанд, ки агар кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуҷуми ҳамин модда:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;

б) вобаста ба моддаҳои сахттаъсир ба миқдори калон содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 3 моддаи 206 КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст, вазнин эътироф мегардад.

Тибқи муқаррароти эзоҳ ба моддаи 206 КҶ ҚТ рӯйхатҳои моддаҳои сахттаъсир ва моддаҳои захрнок, инчунин миқдори калони моддаҳои сахттаъсир барои мақсадҳои ҳамин модда ва дигар моддаҳои дахлдори КҶ ҚТ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешаванд.

Вайрон намудани қоидаҳои муомилоти воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, моддаҳои сахттаъсир ё захрнок

Вайрон намудани қоидаҳои муомилоти воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, моддаҳои сахттаъсир ё захрнок ҳамчун ҷиноят дар моддаи 206¹ КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 3 қисм иборат мебошад.

Дар қисми 1 моддаи 206¹ КҶ ҚТ қонунгузор ҷавобгарии ҷиноятиро барои вайрон намудани қоидаҳои истехсол, тайёр кардан, коркард, ниғаҳдошт, баҳисобгирӣ, додан, фуруш, тақсимот, интиқол, фиристодан, соҳиб шудан, истифода, воридот, содирот ё нобуд кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, инчунин мавод, асбоб ё таҷҳизоте, ки барои тайёр кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо истифода бурда мешаванд ва таҳти назорати махсус қарор доранд, агар ин кирдор аз ҷониби шахсе анҷом дода шуда бошад, ки он вазифадор аст қоидаҳои зикргардидаро риоя кунад, муқаррар намудааст.

Объекти ҷинояти мазкурро саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшаванда ташкил медиҳад. Дар баробари саломатии аҳоли, ин ҷиноят ба ғаъолияти муътадилӣ корхона ва муассисаҳое, ки ба истехсол ва дигар амалиётҳо бо воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо машғуланд, зарар мерасонад.

Предмети ҷинояти мазкурро воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, ҳамчунин мавод, асбобҳо ва таҷҳизот, воситаҳои дар назорати махсус қарордошта, ки барои тайёр кардани воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ истифода мешаванд, яъне мошинаҳо ё ҷиҳозҳое, ки дар завод тайёр шуда, барои ҳаб (таблетка) кардани воситаҳои нишондода; махлуткунакҳои дастӣ ва автоматӣ ҷавҳар ва воситаҳое, ки ба ҷиҳози ошхонагӣ дохил намешаванд; масолеҳи нимтайёр; таҷҳизоти заводӣ барои хунук кардани моеъҳо ҳангоми кашаида гирифтани ва соф кардан (ба

истиснои яхдонҳои хонагӣ), ҳамчунин дастгоҳҳо барои кашида гирифтани ва соф кардани; дастгоҳҳо барои ҷолоидани моеъҳо ва ғайраҳо ташкил медиҳанд.

Тарафи объективии ҷинояти дар қисми 1 моддаи 206¹ КҶ ҚТ пешбинигардидааро чунин кирдорҳо ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ташкил медиҳанд:

1. Вайрон намудани қоидаҳои истеҳсол, тайёр кардан, коркард, ниғаҳдошт, баҳисобгирӣ, додан, фуруш, тақсимот, интиқол, фиристодан, соҳиб шудан, истифода, воридот, содироти воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, ки таҳти назорати махсус қарор доранд. Таркиби ҷиноят дар чунин маврид расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани ин кирдорҳо, хотимаёфта эътироф мешавад;

2. Нобуд кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, инчунин мавод, асбоб ё таҷҳизоте, ки барои тайёр кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо истифода бурда мешаванд ва таҳти назорати махсус қарор доранд. Таркиби ҷиноят дар чунин маврид моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар намуди нобуд гардидани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, инчунин мавод, асбоб ё таҷҳизоте, ки барои тайёр кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо истифода бурда мешаванд, хотимаёфта эътироф мешавад.

Барои бо моддаи 206¹ КҶ ҚТ бандубаст намудани кирдори гунаҳгор, дар кирдори ӯ муайян намудани вайронкунии талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки қоидаи истеҳсол ва муомилоти воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо танзим мекунанд, шартӣ зарурӣ мебошад. Аз ҷумла қоидаҳои баҳисобгирӣ, ниғаҳдорӣ, бақайдгирӣ ва истифодаи воситаҳои доруғии нашъадор ва ғайраҳо.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли ҳам қасд (бевосита ва бавосита) ва ҳам беэҳтиётӣ ташкил медиҳад.

Субъекти ҷиноят махсус мебошад: шахси воқеии муқаллафи ба синни шонздаҳ расидае мебошад, ки вазифадор аст қоидаҳои истеҳсол, тайёр кардан, коркард, ниғаҳдошт, баҳисобгирӣ, додан, фуруш, тақсимот, интиқол, фиристодан, соҳиб шудан, истифода, воридот, содирот ё нобуд кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо, инчунин мавод, асбоб ё таҷҳизоте, ки барои тайёр кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳо истифода бурда мешаванд ва таҳти назорати махсус қарор доранд, ғайри қунад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 206¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мегардад.

Дар қисми 2 моддаи 206¹ КҶ ҚТ чунин ҳолати вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар гардидааст: вайрон кардани қоидаҳои истехсол, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, баҳисобгири, додан, интиқол ё фиристодани моддаҳои сахттаъсир ё захрнок, агар он боиси тасарруфи онҳо ё расонидани дигар зарари ҷиддӣ гардида бошад.

Предмети ин ҷиноятро моддаҳои сахттаъсир ё захрнок ташкил медиҳанд.

Вайрон кардани қоидаҳо мумкин аст ҳам дар ҳаракат (масалан, бепарвоёна баҳисобгирии моддаҳо), ҳам дар беҳаракатӣ (масалан, наандешидани чораҳои лозимӣ барои эҳтиёт кардани ин моддаҳо, ки барои тасарруфи онҳо мусоидат намудааст) зохир гардад.

Дар чунин маврид, таркиби ҷиноят моддӣ буда, пас аз фаро расидани оқибат дар намуди «тасарруфи онҳо» ё «расонидани дигар зарари ҷиддӣ», хотимаёфта эътироф мешавад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 206¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мегардад.

Қоидаҳои муносибат бо моддаҳои сахттаъсир ё захролуд дар санадҳои меъёрии идоравӣ муқарра карда шудаанд.

Ҷиддӣ будани зарари расонидашуда дар ҳар як ҳолат мушаххас бо дарназардошти ҳамаи ҳолатҳои парвандаи ҷиноятӣ ҳал карда мешавад. Ба чунин оқибатҳои вайрон кардани қоидаҳои зикргардида мумкин аст, бо моддаҳои захролуд ифлос шудани муҳити атроф, бемории одамон, вайрон гардидани фаъолияти муътадили корхонаи дорусозӣ, муассисаи тиббӣ ва ғайра, муносиб доништан шавад.

§ 3. Дигар ҷиноятҳое, ки ба муқобили саломатии аҳолии равона гардидаанд

Вайрон кардани қоидаҳои меъёрҳои санитарии гигиенӣ ва зиддиэпидемикӣ

Вайрон кардани қоидаҳои меъёрҳои санитарии гигиенӣ ва зиддиэпидемикӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 207 КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 3 қисм иборат мебошад.

Аломатҳои ин ҷиноят дар диспозитсияи моддаи зикргардида муқаррар гардидаанд: вайрон кардани қоидаҳои меъёрҳои санита-

рию гигиенӣ ва зиддиэпидемикӣ, ки аз беҳтиётӣ боиси бемории оммавӣ ё захролудшавии одамон гардидааст.

Объекти ҷинойати мазкур муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи беҳдошти санитарияу эпидемиологӣ, ки саломатии аҳолиро таъмин мекунанд, ба ҳисоб меравад.

Тарафи объективии ҷинойати мазкурро кирдор ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ ташкил медиҳад.

Ҳаракат дар истифодаи маҳсулоти хӯрокворие, ки санҷиши санитариро нагузаштаанд ё бо оби ҷавобгӯи нормативҳои гигиенӣ набудаи дорои барангезаҳои беморихобуда, коркард кардани онҳо, зоҳир гардад.

Беҳаракатии ҷинойатӣ мумкин аст дар риоя накардани дастурҳое, ки бо қоидаҳо, тартиб ё дигар уҳдадорихои санитарӣ муқаррар гардидаанд, зоҳир гардад. Масалан, иҷро накардани ҷорабинихои зиддиэпидемиологӣ, риоя накардани қоидаҳои карантин, буда метавонад.

Таркиби ҷинойати мазкур моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар намуди беморӣ ё захролудшавии оммавии одамон, хотимаёфта эътироф мешавад.

Бемории оммавӣ дар бемор шудани шумораи зиёду назарраси одамон, ки дар муддати муайян дар ҳудуди муайян аз ҳадди миёнаи бо он касалшавиро баръало мегузарад, ифода мегардад. Солҳои охир ба беморихои оммавӣ дифтерия, холера ва дигарҳо, мансуб мебошанд.

Захролудшавӣ беморихои саҳт, давомдор, истехсолӣ, дорӯворигӣ, химиявӣ ва дигарҳо, ки дар натиҷаи ба бадани одамон таъсир расонидани захрҳои пайдоишашон гуногун бо роҳи фӯрӯбарии онҳо бо роҳҳои нафасакашӣ, ба пуст ва луобҳои одам расонидан, бо хӯрок ва об фӯрӯ бурдан ва ғайра ба амал меоянд, фаҳмида мешавад.

Тарафи субъективии ҷинойати мазкурро гуноҳ дар шакли беҳтиётӣ худбаварона ва бепарвоёна ташкил медиҳад.

Субъекти ҷинойатро шахси воқеии муқаллафи ба синни шонздаҳ расида ташкил медиҳад, ки бар зиммааш таъмин намудани беҳдошти санитарияу эпидемиологӣ одамон воғузур шудааст.

Категорияи ҷинойате, ки дар қисми 1 моддаи 207 ҚЧ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 207 ҚЧ ҚТ вайрон кардани қоидаҳои меъёрҳои санитарияу гигиенӣ ва зиддиэпидемикӣ муқаррар гардидааст, ки агар дар шароити пайдоиш ва паҳншавии бемории баъри инсон хавфнок ё хангоми амалигардонии ҷорабинихои

маҳдудкунандаи карантинӣ содир шуда бошад, ки аз беэҳтиётӣ боиси бемории оммавӣ ва ё захролудшавии одамон гардидааст.

Шароити содир намудани ҷинойт ҳамчун аломати ҳатмии тарафи объективии он баромад мекунад: шароити пайдоиш ва паҳншавии бемории барои инсон хавфнок.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисми 2 моддаи 207 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 207 КҶ ҚТ вайрон кардани қоидаю меъёрҳои санитарии гигиенӣ ва зиддиэпидемикӣ муқаррар гардидааст, ки агар аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ва ё мубталои сирояти вируси норасоии масунияти одам ва ё марги як ё зиёда шахсон гардида бошанд.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисми 3 моддаи 207 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Ниҳон доштани иттилоот оид ба ҳолатҳое, ки барои ҳаёт ва саломатии одамон хавфнок мебошанд

Ниҳон доштани иттилоот оид ба ҳолатҳое, ки барои ҳаёт ва саломатии одамон хавфнок мебошанд ҳамчун ҷинойт дар моддаи 208 КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 2 қисм иборат мебошад. Дар диспозитсияи моддаи мазкур аломатҳои ин ҷинойт ифода гардидаанд: ниҳон доштан ё таҳриф кардани иттилоот дар мавриди ҳодисаҳо, воқеаҳо ё рӯйдодҳое, ки барои ҳаёт ё саломатии одамон ё муҳити атроф хавфнок мебошанд, аз ҷониби шахсе, ки вазифадор аст аҳолиро бо чунин иттилоот таъмин намояд.

Қонунгузор вазнинии оқибатҳои эҳтимолиеро, ки дар натиҷаи ниҳон доштан ё таҳриф кардани иттилоот дар мавриди ҳодисаҳо, воқеаҳо ва рӯйдодҳое, ки барои ҳаёт ва саломатии одамон хавфнок мебошанд, ба амал омаданашон мумкин аст, дар назар дошта, барои ин кирдорҳо дар моддаи 208 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷингятиро пешбини намудааст.

Объекти ҷинойтро саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятӣ ташкил медиҳад. Ба сифати объекти иловагӣ бошад, ҳаёт, саломатӣ ва муҳити атроф баромад мекунад.

Тарафи объективии ҷинойти мазкурро кирдор ҳам дар шакли ҳаракат (таҳриф кардани иттилоот дар мавриди ҳодисаҳо, воқеаҳо ё рӯйдодҳое, ки барои ҳаёт ё саломатии одамон ё муҳити атроф хавфнок мебошанд) ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ (ниҳон доштани иттилоот дар мавриди ҳодисаҳо, воқеаҳо ё рӯйдодҳое, ки барои ҳа-

ёт ё саломатии одамон ё мухити атроф хавфнок мебошанд) ифода мегардад.

Ниҳон доштан – ин пинҳон кардани иттилоот оид ба ҳолатҳои зикргардида, ба самъи шаҳрвандон ва мақомоти дахлдор нарасонидани он, сари вақт нарасонидани он, рад кардан аз пешниҳод кардани иттилоот бо дархости шаҳрвандон ё ташкилотҳо, мебошад. Ниҳон доштани иттилоот дар ҳолатҳои ҷой дошта метавонад, ки агар мутобиқи дастурҳои санадҳои мейёрии ҳуқуқӣ хабар додани он ҳатмӣ мебошад ё барои пешгирии кардани ҳодисаҳо, воқеаҳо ва рӯйдодҳои, ки барои ҳаёт ва саломатии одамон ё мухити атроф хавфнок мебошанд, зарур бошад.

Таҳриф кардан – ин пешкаш кардани иттилооти нодуруст ва ғайриобъективона, ноаниқ, сохтакорона дар мавриди ҳодисаҳо, воқеаҳо ва рӯйдодҳои, ки барои ҳаёт ва саломатии одамон ё мухити атроф хавфнок мебошанд.

Таркиби ҷинойти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи ниҳон доштан ё таҳриф кардани иттилоот, хотимаёфта эътироф мешавад (тибқи диспозитсияи қисми 1 моддаи 208 КҶ ҚТ).

Тарафи субъективии ҷинойти дар қисми 1 моддаи 208 КҶ ҚТ пешбинигардида бо гуноҳ дар шакли қасди бевосита тавсиф мешавад. Гунаҳгор дарк менамояд, ки иттилоотро ниҳон медорад ё таҳриф мекунад ва хоҳони он мебошад.

Субъекти ҷинойт махсус мебошад. Инҳо ашхосе мебошанд, ки барои аҳолиро ва мақомотро, ки доири андешидани ҷораҳо оид ба бартараф намудани хатари барои ҳаёт ва саломатии одамон таҳдидкунанда, ваколатдор шудаанд, таъмин намудани иттилоот вазираданд. Дар сурати ҳуди ин шахсон надоштани чунин маълумот, ҷавобгарии ҷинойтӣ бо моддаи мазкур ҷой дошта наметавонад. Онҳо бояд маълумоти аниқро оид ба ҳодисаҳо, воқеаҳо ё рӯйдодҳои, ки барои ҳаёт ё саломатии одамон ё мухити атроф хавфнок мебошанд, дошта бошанд.

Категорияи ҷинойте, ки дар қисми 1 моддаи 208 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 208 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ниҳон доштани иттилоот оид ба ҳолатҳои, ки барои ҳаёт ва саломатии одамон хавфнок мебошанд, муқаррар гардидаанд, агар он:

а) аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

б) аз безҳиёӣ ба саломатии инсон зарар расонида бошад ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Таркиби ҳолати вазнинкунадае, ки дар қисми 2 ин модда муқаррар гардидааст, моддӣ буда, аз лаҳзаи ба саломатии инсон расидани зарар ё фаро расидани дигар оқибатҳои вазнин, хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективии банди «б» қисми 2 моддаи 208 КҶ ҚТ – ро ду шакли гуноҳ тавсиф мегардад: нисбат ба кирдор – қасд, нисбат ба оқибат – беэҳтиётӣ.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 208 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Истеҳсол, нигоҳ доштан, интиқол ё ба соҳибияти каси дигар додани мол ва маҳсулот, иҷрои кор ё хизматрасоние, ки ба талаботи бехатарӣ ҷавоб намедихад

Истеҳсол, нигоҳ доштан, интиқол ё ба соҳибияти каси дигар додани мол ва маҳсулот, иҷрои кор ё хизматрасоние, ки ба талаботи бехатарӣ ҷавоб намедихад ҳамчун ҷиноят дар моддаи 209 КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 3 қисм иборат мебошад. Аломати ин ҷиноят дар диспозитсияи моддаи зикргардида муқаррар гардидааст: истеҳсол, нигоҳ доштан ё интиқол додан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ё ин ки ба соҳибияти каси дигар додани мол ё маҳсулот, иҷрои кор ё хизматрасонӣ, ки ба талаботи бехатарӣ барои ҳаёт ё саломатии истеъмолкунандагон ҷавоб намедихад, ҳамчунин ғайриқонунӣ додани санади расмӣ ё истифодаи чунин санад, ки мутобиқати ин мол, кор ё хизматрасонию ба талаботи бехатарӣ тасдиқ мекунад.

Объекти ҷинояти мазкурро бехатарии саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузорию ҷиноятӣ ҳифзшаванда, ташкил медиҳад.

Предмети ин ҷиноятро мол ё маҳсулоте, ки ба талаботи бехатарӣ барои ҳаёт ё саломатии истеъмолкунандагон ҷавоб намедиханд, ташкил медиҳанд.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур бо ҳаракатҳо дар намуди истеҳсол, нигоҳ доштан ё интиқол додан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан ё ин ки ба соҳибияти каси дигар додани мол ва маҳсулот, иҷрои кор ё хизматрасонӣ, ки ба талаботи бехатарӣ барои ҳаёт ё саломатии истеъмолкунандагон ҷавоб намедихад, ҳамчунин ғайриқонунӣ додани санади расмӣ ё истифодаи чунин санад, ки мутобиқи ин мол, кор ё хизматрасонию ба талаботи бехатарӣ тасдиқ мекунад, тавсиф мешавад.

Таҳти мафҳуми истехсол кардан бояд барои ба истеъмолкунанда додан, тайёр ва омода кардани молҳо (саноатӣ ё хӯрокворӣ) ё молҳо барои фурӯш ва бо сертификатҳои мувофиқат таъмин кардани онҳо, ки аз рӯйи қоидаҳои соҳаи сертификатсия, маркировкакунонии молҳо дар сурати мавҷуд будани иҷозатнома барои татбиқ намудани нишони мувофиқаткунанда, дода шудаанд, фаҳмида шавад.

Нигоҳ доштан – ин ҳаракатҳои марбут ба амалан дар ихтиёри гунаҳгор будани молҳо, маҳсулотҳо алоқамандбуда, мебошанд. Молҳо ва маҳсулотҳо мумкин аст дар анборҳои маҳсулоти тайёри молистеҳсолкунанда ё ин ки дар фурӯшанда, миёнавар ё маҳфигоҳҳо ва дар дигар ҷойҳо бошанд.

Таҳти мафҳуми интиқол додан аз ҷониби истеҳсолкунанда аз як ҷой ба дигар ҷой ба воситаи ҳама гуна намуди нақлиёт барои фурӯшанда ё барои миёнавар ё ин ки аз ҷониби миёнавар барои фурӯшанда ва ғайраҳо, гузаронидани молҳо ва маҳсулотҳо, фаҳмида мешавад.

Ба соҳибияти каси дигар додан дар ҳолате ҷой дошта метавонад, ки агар молҳо ё маҳсулотҳо аз ҷониби дигар ашхос дар ҳама гуна шакл (бевосита ба истеъмолкунанда, ба ташкилотҳои фурӯши чакана ё бозорӣ ва ғайраҳо) фурӯхта мешаванд. Барои бо молдаи 209 ҚҶ ҚТ бандубаст намудани кирдори содиргардида аҳамият надорад, ки кадом вақт хусусиятҳои барои саломатии одамон зарарноки маҳсулот ба амал омадаанд – дар ҷараёни истеҳсол ё пас аз истеҳсоли маҳсулот (масалан, пас аз гузаштани муҳлати муқарраргардидаи коршоямӣ фурӯхтани молҳо).

Иҷрои кор ё хизматрасонӣ – ин сохтмон, таъмир, хизматрасониданӣ ба иртиботи хизматҳои ветеранарӣ, тиббӣ ва ғайраҳо, мебошанд. Корҳо ва хизматрасониҳои мазкур ба талаботи амнияти аҳоли ҷавобгӯ намебошанд ва мумкин аст новобаста аз шакли моликияти иҷрокунанда (истеҳсолкунанда) ҷой дошта бошанд. Дар ҳар ҳолат хусусияти корҳо ва шароитҳои иҷрокунии онҳо бо шартномаҳо муқаррар карда шуда, бо қонунгузориҳои маданӣ ба танзим дароварда мешаванд.

Таҳти мафҳуми ғайриқонунӣ додани санади расмӣ дидаву дониста бо вайронкунии қоидаҳои муқарраргардида пешниҳод кардани онҳо, бе эъломиякунонии мувофиқат ё гузаронидани сертификатсия, аз ҷониби мақомот ё шахси масъабдори беваколат додани онҳо фаҳмида мешавад.

Таҳти мафҳуми истифодаи ғайриқонунии ҷунин санадҳо, дар ҳолатҳое, ки агар гардиши онҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдор

боздошта ё қатъ карда шуда, агар муҳлати гардиши онҳо тамом шуда бошад ва ғайра, ин хуччатҳо истифода шудаанд, фаҳмида мешавад. Истифодаи ғайриқонунии чунин хуччатҳо дар ҳолатҳои, масалан, фуруҳтунӣ молҳо (хизматрасонӣ ва амсоли инҳо) бо сертификатӣ мувофиқат, ки барои дигар мол дода шудааст, низ буда метавонад.

Тарафи субъективӣ бо гуноҳ дар шакли қасдони бевосита тавсиф мешавад. Истехсол, нигоҳ доштан ё интиқол бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани молу маҳсулотҳо, ки ба талаботи амнияти ҳаёт ва саломатии аҳоли ҷавоб намериданд, ба амал бароварда мешавад.

Субъекти ҷиноят – шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки ба синни шонздаҳ расидааст ва барои истехсол, нигоҳ доштан ё интиқол ё ин ки барои ба соҳибияти каси дигар додани молҳо ва маҳсулотҳо, барои иҷро кардани қорҳо ё хизматрасониҳо, барои назорат оид ба талаботи беҳатарӣ мувофиқат кардани молҳо (қорҳо, хизматрасониҳо), барои додани хуччатҳои, ки ба талаботи беҳатарӣ мувофиқ будани молҳоро (қорҳо, хизматрасониҳоро) собит месозанд (қорҳои мақомоти стандарти давлатӣ, қорҳои шубаҳои назорати техникӣ, фурушандаҳо ва дигарҳо), масъулият дорад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 209 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, наҷандон вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 209 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи истехсол, нигоҳ доштан, интиқол ё ба соҳибияти каси дигар додани мол ва маҳсулот, иҷрои қор ё хизматрасоние, ки ба талаботи беҳатарӣ ҷавоб намериданд, муқаррар гардидаан, ки агар он:

а) вобаста ба мол ё маҳсулот, қор ё хизматрасоние, ки ба қўдакони то синни шашсола тааллуқ доранд, содаир шуда бошад;

б) аз беэҳтиётӣ ба саломатии ду ё бештар ҷабридагон зарар расонида бошад;

в) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон шуда бошад.

Тарафи субъективии бандҳои «б» ва «в» қисми 2 моддаи 209 КҶ ҚТ бо ду шакли гуноҳ тавсиф мегардад: нисбат ба қирдор – қасд, нисбат ба оқибат – беэҳтиётӣ.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 209 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Агар истехсол, нигоҳ доштан, интиқол ё ба соҳибияти каси дигар додани мол ва маҳсулот, иҷрои қор ё хизматрасоние, ки ба талаботи беҳатарӣ ҷавоб намериданд, аз беэҳтиётӣ боиси марги ду ё

бештар чабрдидагон гардида бошад, пас кирдори субъекти ин чиноят бо қисми 3 моддаи 209 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 2 моддаи 209 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Ғайриқонунӣ машғул шудан ба ғаёлияти хусусии тиббӣ ва ғаёлияти хусусии фармасевтӣ

Ғайриқонунӣ машғул шудан ба ғаёлияти хусусии тиббӣ ва ғаёлияти хусусии фармасевтӣ ҳамчун чиноят дар моддаи 210 КҶ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 2 қисм иборат мебошад. Аломатҳои чинояти мазкур дар диспозитсияи моддаи 210 КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд: машғул шудан ба ғаёлияти хусусии тиббӣ ё ғаёлияти хусусии фармасевтӣ аз ҷониби шахсе, ки барои ин ғаёлияти интихобнамудааш иҷозатнома (литсензия) надорад, агар ин аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарар ба саломатии инсон гашта бошад.

Хавфи ҷамъиятии чинояти мазкур дар он мебошад, ки вай ба муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба таъмин намудани саломатии аҳоли таъсир мерасонад, бинобар ин, амнияти саломатии аҳоли ҳамчун объекти чиноят эътироф мешавад.

Тарафи объективии ин чиноятро машғул шудан ба ғаёлияти хусусии тиббӣ ё ғаёлияти хусусии фармасевтӣ бидуни иҷозатнома, ҳамчун кирдор тавсиф мешавад.

Ғаёлияти хусусии тиббӣ бояд хизматрасонии тиббие, ки ба таври доимӣ ва мунтазам анҷом дода мешавад, эътироф карда мешавад.

Машғул шудан ба ғаёлияти фармасевтӣ бо коркард, ҷӯстучӯй, ҳосил кардан, таҳқиқот, тайёр кардан ва додани воситаҳои табобатӣ аз рӯйи нишондоди духтурон ва муассисаҳои профилактикӣ-табобатӣ, тавсиф мешавад.

Таҳти мафҳуми набудни иҷозатнома бояд нагирифтани он (бо ҳар гуна сабабҳо), анҷом додани намудҳои ғаёлиятҳои зикргардида пас аз ба итмом расидани муҳлати иҷозатнома, мавҷуд будани иҷозатномаи дигар, ки барои машғул шудан ба ғаёлияти мазкур истифода бурда мешавад, фаҳмида шавад.

Таркиби чиноят моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар намуди расонидани зарар ҳатто ба саломатии як одам пешбинӣ намулдааст.

Тарафи субъективӣ бо гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ дар намуди худбоварӣ ё бепарвоӣ тавсиф мешавад.

Субъекти чиноят шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ин чиноят ба синни шонздаҳ расида бошад.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 1 моддаи 210 КЧ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

Ғайриқонунӣ машғул шудан ба ғаёлияти хусусии тиббӣ ва ғаёлияти хусусии фармасевтӣ, агар он аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ё мубталои сирояти вирусӣ норасоии масунияти одам ё марги инсон гардида бошад, пас қир дори шахс бо қисми 2 моддаи 210 КЧ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Категорияи чинояте, ки дар қисми 2 моддаи 210 КЧ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Ғайриқонунӣ ба ҳудуди ҚТ ворид намудан, истехсол ва ба муомилот баровардани дорувории бесифат, қалбақӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯинабуда, инчунин дорувории муҳлати истифодааш гузашта

Ғайриқонунӣ ба ҳудуди ҚТ ворид намудан, истехсол ва ба муомилот баровардани дорувории бесифат, қалбақӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯинабуда, инчунин дорувории муҳлати истифодааш гузашта ҳамчун чиноят дар моддаи 210¹ КЧ ҚТ муқаррар гардида, ин модда аз 3 қисм ва эзоҳ иборат мебошад. Чинояти мазкур ба КЧ ҚТ бо қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи тағйири иловаҳо ба КЧ ҚТ» аз 31-уми декабри соли 2008 ворид карда шудааст.

Аломатҳои ин чиноят дар диспозитсияи моддаи 210¹ КЧ ҚТ муқаррар гардидаанд: ғайриқонунӣ ба ҳудуди ҚТ ворид намудан, истехсол ва ба муомилот баровардани дорувории бесифат, қалбақӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯинабуда, инчунин дорувории муҳлати истифодааш гузашта ба миқдори қаллон.

Объекти бевоситаи чинояти мазкурро амнияти саломатии аҳоли ҳамчун муносибати ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшаванда ташкил медиҳад.

Предмети чиноят аломати ҳатмии объекти ин чиноят баромад мекунад: дорувории бесифат, қалбақӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯинабуда, инчунин дорувории муҳлати истифодааш гузашта.

Дорувории бесифат, қалбақӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯинабуда, инчунин дорувории

мухлати истифодааш гузашта, ки ғайриқонунӣ ба ҳудуди ҚТ ворид, истехсол ва ба муомилот бароварда мешавад, бояд миқдори калонро ташкил диҳанд. Тибқи эзоҳ ба моддаи 210¹ КҶ ҚТ, тахти мафҳуми ворид намудан, истехсол ва ба муомилот баровардани дорувории бесифат, қалбакӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯйнабуда, инчунин дорувории мухлати истифодааш гузаштаи дар ҳамин модда пешбинишуда ба миқдори калон арзиши маводи дорувории аз сад нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд фаҳмида мешавад.

Тарафи объективии ҷиноятро кирдор дар шакли ҳаракатҳои алтернативии зерин ташкил медиҳад:

1. Ғайриқонунӣ ба ҳудуди ҚТ ворид намудан дорувории бесифат, қалбакӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯйнабуда, инчунин дорувории мухлати истифодааш гузашта;

2. Истехсоли дорувории бесифат, қалбакӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯйнабуда;

3. Ба муомилот баровардани дорувории бесифат, қалбакӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯйнабуда, инчунин дорувории мухлати истифодааш гузашта.

Таркиби ҷиноят расмӣ буда, аз лаҳзаи содир намудани яке аз ҳаракатҳои зикргардида, хотимаёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкурро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад.

Субъекти ҷиноят шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷинояти мазкур ба синни шонздаҳ расидааст.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 1 моддаи 210¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, миёна эътироф мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 210¹ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунанда муқаррар гардидаанд, ки агар кирдори дар диспозитсияи қисми 1 моддаи мазкур:

а) такроран содир шуда бошад;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад;

в) бо истифодаи мақоми хизматӣ содир шуда бошад.

Категорияи ҷинояте, ки дар қисми 2 моддаи 210¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, вазнин эътироф мешавад.

Дар қисми 3 моддаи 210¹ КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда муқаррар гардидаанд, ки агар кирдори дар диспозитсияи қисмҳои 1 ва 2 моддаи мазкур:

- а) аз чониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;
- б) ба миқдори махсусан калон содир шуда бошад;
- в) аз безҳатиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гашта бошад.

Тибқи эзоҳ ба моддаи 210¹ КҶ ҚТ, таҳти мафҳуми ворид намудан, истехсол ва ба муомилот баровардани дорувории бесифат, қалбакӣ (сохта) ва ба талаботи стандартҳои муқарраршуда ҷавобгӯинабуда, инчунин дорувории муҳлати истифодааш гузаштаи дар ҳамин модда пешбинишуда ба миқдори махсусан калон арзиши маводи дорувории аз як ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд фаҳмида мешавад

Таркиби ҷинояти дар банди «в» қисми 3 моддаи 210¹ КҶ ҚТ муқарраргардида моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани оқибат дар намуда марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин, хотимаёфта эътироф мешавад. Дар сурати фаро нарасидани ин оқибатҳо, кирдори шахс бо қисми 1 ё 2 моддаи 210¹ КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти дар банди «в» қисми 3 моддаи 210¹ КҶ ҚТ пешбинигардида бо ду шакли гуноҳ содир карда мешавад: нисбат ба кирдор – қасд, нисбат ба оқибат – безҳатиётӣ.

БОБИ XXXII ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ БЕХАТАРИИ ҲАРАКАТ ВА ИСТИФОДАИ НАҚЛИЁТ

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт**
- § 2. Чиноятҳои бевосита ба вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт алоқамандбуда**
- § 3. Чиноятҳои бевосита ба вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт вобастанабуда**
- § 4. Чиноятҳои дигари нақлиёти**

§ 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт

Нишондодҳои оморӣ аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки имрӯзҳо вайрон кардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, ки аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари миёна ё зарари вазнин ба саломатии инсон, зарар ба миқдори калон ва ё аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон мегардад, хело зиёд содир мешаванд ва ҳатто сол то сол шумораи онҳо меафзояд. Яъне, бехатарии ҳаракат дар роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт яке аз проблемаҳои замони муосир гаштааст.

Ин чиноятҳо барои ҷомеа аз он сабаб хавфноканд, ки хеле зиёд содир мешаванд. Бинобар ин, вайрон кардани қоидаҳои бехатарии роҳро мардум бо як овоз «фалокати роҳу нақлиёт» ё «садамаи нақлиётӣ» ном мегиранд, ки дар натиҷаи содир шудани он ба саломатии одамон зарари вазнин мерасонанд. "Фалокати роҳу нақлиёт" - ҳодисае, ки бо иштироки ҳатто як воситаи нақлиёти ҳаракаткардаистода рӯй дода, боиси ҳалокат ё захмӣ шудани одамон, зарар дидани воситаи нақлиёт, борҳо, иншоот ё дигар амвол гардидааст³⁸. Инчунин, аксарияти ҷабрдидагон ҳалок мегарданд ва ё зарари калони моддӣ ва ҷисмонӣ мебинанд.

³⁸ Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ: қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз "29" июни соли 2017, № 323.

Соҳибони воситаҳои нақлиёт бояд зарареро, ки воситаҳои нақлиёти онҳо расонидаанд, мувофиқи қарори мақомоти суд ҷуброн намоянд.

Дар сурати ҳалокати иштирокчиёни ҳаракат дар роҳ соҳибони воситаҳои нақлиёт, ки бо айби онҳо ҳодисаи нақлиёти роҳ рӯй додааст, ба оилаи шахси ҳалокшуда ё нонхӯрони ӯ ба андозаи маоши сесолаи шахси ҳалокшуда ёрдампулии якҷафта мепардозанд, ки ин маблағ аз шахсони гунаҳгор ситонида мешавад. Дар ҳолати маҷрӯҳ шудани иштирокчии ҳаракат дар роҳ соҳибони воситаҳои нақлиёт ба вай аз маоши яксола то дусола ёрдампулии якҷафта мепардозанд, ки ин маблағ аз шахсони гунаҳгор ситонда мешавад.

Ин албатта, аз эҳтимол дур нест, ки агар сиёсати давлат дар пешгирии ҷинояткориҳои нақлиётӣ мавҷуд набошад, аксарияти одамон ҳаёти осоиштаи худ, дигарон ва ҷомеаи давлатро барбод хоҳанд дод.

Яке аз сабабҳои зиёд шудани шумораи садамаҳои нақлиётӣ ва ҷиноятҳо дар ин самт эҳтимол дар он аст, ки дар замони истиқлолият қисми зиёди роҳҳои автомобилгарди ҷумҳурӣ таъмири азнавсозӣ карда шудаанд. Чуноне ки дар Паёми соли гузашта Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии иброн дошта буд, ки дар замони истиқлолият беш аз 2000 километр роҳи мошингард, 190 километр роҳи оҳан ва зиёда аз 30 километр нақбҳои мошингузар ба маблағи умумии 11,4 миллиард сомонӣ мавриди истифода қарор дода шуданд³⁹.

Барои ҳамин, аксарияти садамаҳои нақлиётӣ, ки оқибатҳои нохушро ба бор меоваранд, дар натиҷаи баланд кардани суръати ҳаракат дар роҳ ва баъдан идора карда натавонистани автомобил руҳ медиҳанд.

Яке аз василаҳои ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти таъмини фаъолияти муътадили нақлиёт тавасути қонунгузориҳои ҷиноятӣ ба амал бароварда мешавад.

Қонунгузориҳои ҷиноятӣ аввалин бор дар таърихи қонунгузориҳои кишвар, дар боби алоҳида ҷиноятҳо ба муқобили ҳаракат ва истифодаи нақлиётро муқаррар намуд, ки он боби 23-ро дар бар гирифта, аз моддаи 211 оғоз шуда, бо моддаи 219 КҶ ҚТ ба охир мерасад, яъне ёздаҳ таркибро дар бар мегирад.

³⁹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 22 декабри соли 2016).

Назарияи ҳукуки ҷиноятӣ тамоми ҷиноятҳои ба муқобили ҳаракат ва истифодабарии нақлиётро ба се зергурӯҳ тақсим менамояд:

1. Ҷиноятҳое, ки бевосита бо вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодабарии нақлиёт алоқаманд буда (моддаҳои 211, 212, 212¹, 212², 216, 218, 219 КҶ ҚТ);

2. Ҷиноятҳое, ки бевосита бо вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодабарии нақлиёт алоқаманд набуда (моддаҳои 213 ва 217 КҶ ҚТ);

3. Дигар ҷиноятҳои нақлиётӣ (моддаҳои 214 ва 215 КҶ ҚТ).

Мутобиқи боби 23 КҶ ҚТ ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт - ин кирдорҳои (ҳаракат ё бехаракатии) ба ҷамъият хавфнок, гунаҳгоруна ва зиддиҳуқуқие мебошанд, ки ба бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт таъовуз намуда, ба муносибатҳои ҷамъиятии дар ин самт ҷойдошта, зарари гуногун мерасонанд.

Дар зери мафҳуми «ҷиноятҳои нақлиётӣ» кирдорҳои ба ҷамъият хавфноки бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае фаҳмида мешавад, ки фаъолияти муътадили бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ, обӣ, магистралӣ ва дигар воситаҳои нақлиёте, ки ба таҳдиди расонидани зарар ба саломатии одамон, марг ё ба моликияти онҳо инчунин, расонидани ҷунин зарарро доро мебошанд, фаҳмида мешавад⁴⁰.

Бехатарии ҳаракат дар роҳ – ин ҷунин ҳолате мебошад, ки инъикоскунандаи дараҷаи муҳофизати иштирокчиёни он аз ҳодисаҳои роҳу нақлиёт ва оқибатҳои онҳо аст.

Бехатарии истифодаи нақлиёт бошад, ҷунин ҳолати мавҷудияти низомии нақлиётгиро менаманд, ки ба таъмини дахлнопазирии ҳаёт ва саломатии одамон, бехатарии молу мулк ва муҳити зист равона карда шудааст.

Қайд намудан ба маврид аст, ки барои дуруст муқаррар ва бандубасти меъёрҳои боби 23 КҶ ҚТ баъзе аз хусусиятҳои ин боб бояд ба инобат гарифта шавад.

Аввалан, зикр қардан зарур аст, ки меъёрҳои боби 23 КҶ ҚТ хусусияти бланкетӣ доранд. Диспозитсия бланкетӣ ҷунин диспозитсия мебошад, ки дар он на ҳамаи аломатҳои таркиби ҷиноят пешбинӣ карда шудааст. Барои мӯяян қардани аломатҳои таркиби ин ҷиноят, ки дар диспозитсия нишон дода нашудааст, ба меъёрҳои дигари соҳаҳои ҳуқуқ назар қардан зарур мебошад. Ба ин

⁴⁰ Ниг.: Алексеев Н.С. Транспортные преступления. ЛГУ, 1957. С. 147; Российское уголовное право / под ред. Э.Ф. Побегайло. М., 2008. Т. 2. С. 531.

гурӯҳ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, Қонуни ҚТ “Дар бораи ҳаракат дар роҳ” аз 04.11.1995, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи нақлиёт” аз 29 ноябри соли 2000, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ” аз 25 июни соли 2021 ва «Қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки аз 29 июни соли 2017 № 323 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, дохил кардан мумкин аст.

Дувум, ҳангоми бандубасти ҷиноятҳои ин боб хусусиятҳои предмети моддаҳои алоҳидаи он ба назар гирифта шавад. Чунки предмети баъзе аз ҷиноятҳои ин боб, масалан, моддаи 211 (нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ) аз моддаи 212 КҶ ҚТ (нақлиёти автомобилӣ ё дигар нақлиёти механикӣ) чун аломати фарқкунандаи инҳо баромад мекунад.

Сеюм, ҳатман зарур аст, ки оқибати дар моддаҳои алоҳидаи ин боб пешбинишуда бояд фаро расанд. Дар сурати мавҷуд будани ҳаракатҳои дар диспозитсияи моддаҳои алоҳидаи боби 23 КҶ ҚТ пешбинишуда, вале набудани оқибати муайян дар намуди зарари миёна ё вазнини ҷисмонӣ, марги инсон ё зарар ба миқдори калон кирдори шахс ҷиноят ҳисобида намешавад.

Чорум, бояд байни кирдори содиршуда ва оқибати муайяни дар моддаи алоҳидаи боби 23 КҶ ҚТ пешбинишуда, алоқаи сабабӣ мавҷуд бошад ва он бояд муқаррар карда шавад. Масалан, Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар банди аввали қарори худ аз 18 декабри соли 2009 № 28 “Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба ҷиноятҳои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, инчунин ғайриқонунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф” дарч гардидааст, ки диққати мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ ба он ҷалб карда шавад, ки ҷавобгарӣ барои ҷинояти дар моддаи 212 КҶ ҚТ пешбинишуда, танҳо дар сурати фарорасии оқибатҳои дар моддаи мазкур нишондода ба миён омада метавонад, агар аз ҷониби шахс вайрон намудани қоидаҳои ҳаракати роҳ ё ин ки истифодабарии воситаҳои нақлиёт бо оқибатҳои ба амалномада, алоқаи сабабӣ дошта бошанд⁴¹.

Ҳамин тавр, ҳулоса кардан мумкин аст, ки ҳамаи ҷиноятҳои дар боби 23 пешбинишуда, ба ғайр аз моддаи 217 – вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ ҳангоми сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири

⁴¹ Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 112.

хатҳои кубури магистралӣ бевосита ба бехатарӣ ва истифодабарии воситаҳои нақлиёт алоқаманданд.

Инчунин, барои дуруст муайян кардани табиати ҳуқуқии ҷиноятии ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат дар роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, ҳатман бояд аломатҳои объективӣ ва субъективӣ таркиби онҳо муайян карда шаванд.

Қонунгузор дар боби 23 КҶ ҚТ ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро муттаҳид сохтааст.

Ҳамин тавр объекти намудии ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро таъмин менамояд, эътироф мешавад.

Аз рӯйи нишонаи объекти бевоситаи ҷиноят, ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаҳои нақлиёт (боби 23 КҶ ҚТ) ба се зергурӯҳ ҷудо карда мешаванд:

1. Ҷиноятҳои бевосита ба вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт алоқамандбуда:

- Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ – моддаи 211 КҶ ҚТ;

- Вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт – моддаи 212 КҶ ҚТ;

- Идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбаки ва ё тайёр кардани рақамҳои қалбакии қайди воситаи нақлиёт – моддаи 212¹ КҶ ҚТ;

- Идора кардани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад – моддаи 212² КҶ ҚТ;

- Вайрон кардани қоидаҳое, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамояд – моддаи 216 КҶ ҚТ;

- Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ – моддаи 218 КҶ ҚТ.

2. Ҷиноятҳои бевосита бо вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт вобастабуда:

- Таъмири бадсифати роҳҳо, воситаҳои нақлиёт ва ба истифода баровардани онҳо бо норасоии техникӣ моддаи – 213 КҶ ҚТ;

- Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ ҳангоми сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири хатҳои кубури магистралӣ – моддаи 217 КҶ ҚТ.

3. Чинойтҳои дигари нақлиётӣ:

- Корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳо – моддаи 214 КҶ ҚТ;

- Ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарқанда ё зудтаргиранда – моддаи 215 КҶ ҚТ.

Объекти бевоситаи иловагӣ ҳамеша дар меъёрҳои мушаххаси Қисми махсуси КҶ ҚТ, ки ҷавобгариро барои чинойтҳои дуобъекта ё бисёробъекта муқаррар мекунад, нишон дода мешавад. Мисол, агар вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт боиси марғи ҷабридаи вайрон кардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт (қисми 2 моддаи 212 КҶ ҚТ) гардида бошад, дар ин ҷо объекти бевоситаи асосӣ – муносибатҳое, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаи нақлиётро таъмин менамоянд, объекти бевоситаи иловагӣ бошад, - ҳаёти шахс баромад мекунад. Объекти бевоситаи иловагӣ дар чунин таркибҳои чинойтҳо ҳатмӣ ба ҳисоб рафта, мавҷудияти он хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии кирдорро баландтар мекунад ва бояд дар назар дошт, ки объекти бевоситаи иловагӣ бо объекти гурӯҳӣ дар як сатҳ қарор надорад.

Ҳамин тавр, чунин чинойтҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт объекти бевоситаи асосӣ ва объекти бевоситаи иловагиро доро мебошанд:

1. Қисмҳои 1, 2, 3 моддаи 211 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии чинойт – муносибатҳое, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро таъмин менамоянд; объекти бевоситаи иловагии ин чинойт – бехатарии саломатӣ ва ҳаёти инсон;

2. Қисмҳои 1, 2, 3 моддаи 212 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии чинойт – муносибатҳое, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро таъмин менамоянд; объекти бевоситаи иловагии ин чинойт – бехатарии саломатӣ ва ҳаёти инсон;

3. Қисмҳои 1, 2, 3 моддаи 213 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии чинойт – муносибатҳое, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро таъмин менамоянд; объекти бевоситаи иловагии ин чинойт – бехатарии саломатӣ ва ҳаёти инсон;

4. Қисмҳои 1, 2, 3 моддаи 214 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии чинойт – муносибатҳое, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро таъмин менамоянд; объекти бевоситаи иловагии ин чинойт – бехатарии саломатӣ ва ҳаёти инсон;

5. Қисмҳои 1, 2, 3 моддаи 216 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии чинойт – муносибатҳое, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи

нақлиётро таъмин менамоянд; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – бехатарии саломатӣ ва ҳаёти инсон;

6. Моддаи 219 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи асосии ҷиноят – муносибатҳое, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳанро таъмин менамоянд; объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноят – бехатарии саломатӣ ва ҳаёти инсон.

Чунин ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт дорой объекти бевоситаи факултативӣ мебошанд:

1. Моддаи 211 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи факултативии ҷиноят – муносибатҳои бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки муносибатҳои молумулкиро ба танзим медароранд;

2. Моддаи 213 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи факултативии ҷиноят – муносибатҳои бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки муносибатҳои молумулкиро ба танзим медароранд;

3. Моддаи 214 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи факултативии ҷиноят – муносибатҳои бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки муносибатҳои молумулкиро ба танзим медароранд;

4. Моддаи 216 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи факултативии ҷиноят – муносибатҳои бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки муносибатҳои молумулкиро ба танзим медароранд;

5. Моддаи 217 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи факултативии ҷиноят – муносибатҳои бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки муносибатҳои молумулкиро ба танзим медароранд;

6. Моддаи 219 КҶ ҚТ: объекти бевоситаи факултативии ҷиноят – муносибатҳои бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки муносибатҳои молумулкиро ба танзим медароранд.

Тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар шакли ҳаракат ё дар шакли беҳаракатӣ, инчунин ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли беҳаракатӣ содир карда мешаванд.

Чунин ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаҳои нақлиёт танҳо дар шакли ҳаракат содир карда мешаванд:

1. Идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр кардани рақамҳои қалбақии қайди воситаҳои нақлиёт – моддаи 212¹ КҶ ҚТ;

2. Идора кардани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад – моддаи 212² КҶ ҚТ;

3. Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ – моддаи 218 КҶ ҚТ;

4. Корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳо – моддаи 214 КҶ ҚТ;

5. Ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканди ё зуддариранда – моддаи 215 КҶ ҚТ;

6. Худсарона бидуни зарурат боздоштани поезд – моддаи 219 КҶ ҚТ;

7. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ хангоми сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири хатҳои кубури магистралӣ – моддаи 217 КҶ ҚТ.

Чунин ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт, ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли бехаракатӣ содир карда мешаванд:

1. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ – моддаи 211 КҶ ҚТ;

2. Вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт – моддаи 212 КҶ ҚТ;

3. Таъмири бадсифати роҳҳо, воситаҳои нақлиёт ва ба истифода баровардани онҳо бо норасоихои техникӣ – моддаи 213 КҶ ҚТ;

4. Вайрон кардани қоидаҳое, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамоянд – моддаи 216 КҶ ҚТ.

Ҳамин тавр, **тарафи объективии** ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро кирдор ҳам дар шакли ҳаракат ва ҳам дар шакли бехаракатӣ ташкил медиҳад.

Таркиби баъзе аз ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт моддӣ (материалӣ) ба ҳисоб мераванд. Ин мазмуни онро дорад, ки нишонаи ҳатмии ин қабил ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт, оқибати ҷиноятӣ дар намудҳои зерин ба ҳисоб мераванд:

- ба саломатии инсон зарари вазнин ё миёна расонидааст ё зарар ба миқдори калон ворид намудааст – қисми 1 моддаҳои 211, 212, 213, 214, 216, 217 КҶ ҚТ;

- боиси марги инсон гардида бошад – қисми 2 моддаҳои 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, (қисми 1) - 219 КҶ ҚТ;

- боиси марги ду ва ё зиёда шахс ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад – қисми 3 моддаҳои 211, 212, 213, 214, (қисми 2) – 215, 216 (ё боиси садама гардида бошад), 217 КҶ ҚТ;

Таркиби боқимонда ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт расмӣ мебошанд, яъне аз лаҳзаи содир намудани кирдори ба ҷамъият хавфнок, новобаста аз фаро расидани оқибати ҷиноят, хотимаёфта эътироф мешаванд.

Қой, вақт, тарз, олуту воситаи содир намудани ҷиноят ба сифати нишонаҳои иловагии тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт баромад карда метавонанд.

Тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро гуноҳ ҳам дар шакли қасд ва ҳам дар шакли беэҳтиётӣ ташкил медиҳад.

Тарафи субъективии идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр кардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт (моддаи 212¹ КҶ ҚТ), идора кардани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад (моддаи 212² КҶ ҚТ), ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканда ва ё зуд даргиранда (моддаи 215 КҶ ҚТ), вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ (моддаи 218 КҶ ҚТ)-ро гуноҳ дар шакли қасдона ташкил медиҳад. Боқимонда ҳамаи ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт аз гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ иборат мебошанд.

Аломатҳои иловагии (факултативии) тарафи субъективии ҷиноят дар ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт ҳамчун аломати ҳатмӣ баромад наменамоянд ва мумкин аст, ки дар вақти фардиқунонии ҷазо ба инобат гирифта шаванд.

Субъекти ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро шахсони воқеии мукаллафе, ки дар вақти содир намудани ин ҷиноятҳо ба синни ҷордаҳ ва шонздаҳсолагӣ расиданд, инчунин дар баъзе мавридҳои дигар субъекти махсусро ташкил медиҳанд.

Субъекти моддаи 214 КҶ ҚТ (корношоям сохтани воситаи нақлиёт ё роҳҳо)-ро шахси воқеии мукаллафи ба синни ҷордаҳсола расида ташкил медиҳад.

Субъекти ҷунин ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро шахси воқеии мукаллафи ба синни шонздаҳсола расида ташкил медиҳад:

1. Идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр кардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт (моддаи 212¹ КҶ ҚТ);

2. Идора кардани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад (моддаи 212² КҶ ҚТ);

3. Ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканда ва ё зуддаргиранда (моддаи 215 КҶ ҚТ);

4. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ хангоми сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири хатҳои кубури магистралӣ (моддаи 217 КЧ ҚТ);

5. Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ (моддаи 218 КЧ ҚТ);

6. Худсарона бидуни зарурат боз доштани поезд (моддаи 219 КЧ ҚТ).

Шахси воқеии мукаллафе, ки дар вақти содир намудани ин ҷинойтҳо ба синни шонздаҳсолагӣ (чордаҳсолагӣ) расидааст, мафҳуми субъекти умумии ҷинойт эътироф мешавад. Агар, ғайр аз нишонаҳои шахси воқеӣ будан, мукаллаф будан ва ба синни шонздаҳсолагӣ (чордаҳсолагӣ) расидан, ки субъекти умумии ҷинойтро ифода мекунанд, дорои нишонаҳои иловагӣ бошад (шаҳрвандӣ, синну сол, муносибати ҳешутаборӣ, ҷинс, фаъолияти касбӣ, сирри хизматӣ, аз рӯйи мансаб, уҳдадорихоӣ ҳарбӣ ва ғ), пас он ҳамчун субъекти махсус эътироф мешавад.

Субъекти чунин ҷинойтҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро махсус ташкил медиҳад:

1. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ (моддаи 211 КЧ ҚТ);

2. Вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт (моддаи 212 КЧ ҚТ);

3. Таъмири бадсифати роҳҳо, воситаҳои нақлиёт ва ба истифода баровардани онҳо бо норасоихоӣ техникӣ (моддаи 213 КЧ ҚТ);

4. Вайрон кардани қоидаҳое, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамоянд (моддаи 216 КЧ ҚТ).

Дарачаи ба ҷамъият хавфнокии ҷинойтҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт аз се категорияи ин ҷинойтҳо иборат мебошанд:

1. Категорияи ҷинойти начандон вазнин ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт: қисми 1-2 моддаи 211, қисми 1-2 моддаи 212, қисмҳои 1-2 моддаи 212¹, моддаи 212², қисми 1-2 моддаи 213, қисми 1-2 моддаи 214, қисми 1-2 моддаи 216 ва қисми 1-2 моддаи 217 КЧ ҚТ;

2. Категорияи ҷинойти дарачаи миёна ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт: қисми 3 моддаи 211, қисмҳои 3, 4 ва 5 моддаи 212, қисми 3 моддаи 213, қисми 3 моддаи 214, қисми 1 моддаи 215, қисми 3 моддаи 216 ва қисми 3 моддаи 217 КЧ ҚТ;

3. Категорияи ҷинойти дарачаи вазнин ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт: қисми 2 моддаи 215 КЧ ҚТ.

§ 2. Чиноятҳои бевосита ба вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт алоқамандбуда

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 211 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст. Ин модда аз се қисм иборат аст.

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ дар моддаи 83 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 ҳамчун ҷиноят пешбинӣ гардида буд.

Дар моддаи 83 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон номи ин модда каме дигар буд, яъне вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифода бурдани нақлиёт ном дошт ва аз ду қисм иборат буд. Моддаи 83 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешуд, ки агар қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодабарии нақлиёти роҳи оҳан, нақлиёти обӣ ё ҳавоиро вайрон кардани коркуни нақлиёт, ки ин боиси рӯй додани ҳодисаҳои бадбахтии одамон, чапша, ғарқ ё дучори дигар ҳалокат шудани поездкушӣ ё ки боиси рӯй додани дигар ҳел оқибатҳои вазнин гардида бошад, инчунин бадсифат таъмир кардани воситаҳои нақлиёт, роҳҳо, воситаҳои сигналдиҳӣ ва алоқа, ки боиси рӯй додани ҳамон гуна оқибатҳо гардидааст⁴².

Аммо, тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 211 КҶ ҚТ вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ё истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ аз ҷониби шахсе ҷиноят эътироф мешавад, ки вобаста ба корҳои иҷронамуда ё вазифаҳои ишғолнамудааш уҳдадор шудааст ин қоидаҳоро риоя қунад, агар ин кирдор аз беэҳтиётӣ ба саломатии инсон зарари вазнин ё миёна расонидааст ё зарар ба миқдори калон ворид намудааст.

Дар моддаи 211 КҶ ҚТ мақомоти қонунгузор ду таркиби ҷинояти ба ҳам монанд, вале алоҳидаро пешбинӣ намудааст. Яқум вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракати нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ ва дуҷум, иҷро накардани уҳдадорихо оид ба истифодаи нақлиёт аз ҷониби шахсе, ки тибқи қонун уҳдадор буд, онро иҷро намояд.

Диспозитсияи моддаи тафсиршаванда бланкетӣ буда, дар он вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодабарии

⁴² Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон: Бо тағйироту иловаҳое, ки то 1 юни соли 1988 дохил карда шудаанд. Душанбе: Ирфон, 1989. 224 с.

нақлиёт шарҳ дода нашудааст ва барои муайян кардани ин мафҳумҳо ба дигар санадҳои, ки бехатарии ҳаракат ва истифодабарии ин намудҳои нақлиётро таъмин менамояд, назар кардан даркор аст.

Ҳамин тариқ, мувофиқи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ – бехатарии ҳаракат дар роҳ – ҳолати раванди мазкур буда, инъикоскунандаи дараҷаи муҳофизати иштирокчиёни он аз ҳодисаҳои роҳу нақлиёт ва оқибатҳои онҳо аст.

Таъмини бехатарии ҳаракат дар роҳ - фаъолияте мебошад, ки барои пешгирии сабабҳои ба амал омадани ҳодисаҳои роҳу нақлиёт, сабук гардонидани вазнинии оқибатҳои он нигаронида шудааст.

Нақлиёт – соҳаи истехсолоти моддиест, ки кашонидани борҳо, мусофирҳо ва бағочро амалӣ мегардонад.

Объекти хелии (гурӯҳии) ҷинойти мазкурро фаъолияти муътадили бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаи нақлиёти роҳи оҳан, обӣ ва ҳавоӣ ташкил медиҳад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ объекти хелии (гурӯҳии) ин ҷинойт ба маъноҳои гуногун зикр гардидааст, ба монанди «муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки бехатарии ҳаракат ва истифодабарии воситаи нақлиётро таъмин менамоянд»⁴³.

Объекти асосии ин ҷинойт – ин муносибатҳои бо қонунгузори ҷинойтӣ ҳифзшавандае мебошад, ки бехатарии фаъолияти нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ва обиро таъмин менамояд, ки имконияти иҷрои интиқоли мусофирон ва бор бе таҳдид ба ҳаёт ва саломатии одамон, вайрон ё несту нобуд кардани амвол зоҳир мегардад.

Ба сифати объекти иловагии қисми 1 ин ҷинойт саломатии инсон ва шахрванд баромад мекунад.

Ба сифати объекти иловагии қисми 2 ва 3 ин ҷинойт ҳаёти инсон ва шахрванд баромад мекунад.

Объекти факултативии ин ҷинойт – моликият ва амволи ғайр мебошад.

Ба сифати предмети ҷинойти мазкур воситаҳои нақлиётӣ ба-ромад карда метавонанд, ки дар диспозитсияи модда қайд шудаанд (ба монанди нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ва обӣ).

⁴³ См., например: Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1996. С. 328; Уголовное право Российской Федерации / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. М., 2011. С. 533.

Дар зери мафҳуми «нақлиёти роҳи оҳан» ҳамаи воситаҳои нақлиёти фаҳмида мешавад, ки дар релс ҳаракат мекунанд ва ҳамчунин ба ин намуди воситаҳои нақлиёт роҳҳои даромадгоҳи ташкилотҳои истеҳсоли, роҳҳои оҳани камбари таъйиноташон махсус дохил мешаванд. Ба ин воситаҳои нақлиёт локомотив, тепловоз ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Нақлиёти ҳавоӣ – ин ҳамаи авиатсияи шаҳрвандӣ (гражданин) ва ҳамаи воситаҳои ҳавопаймоие мебошанд, ки таъйиноти мусофиркашӣ ва ё боркашии шаҳрвандӣ доранд. Ба ин гуруҳи воситаҳои нақлиёти ҳавоӣ дохил мешаванд: тайёраҳо, вертолётҳо, планеру дережаблҳо, аэростатҳо ва дигар нақлиёте, ки ба инҳо монанданд.

Тобеияти идоравии воситаҳои нақлиёти дар боло нишондодашуда аҳамият надорад.

Ба нақлиёти обӣ – ҳамаи киштиҳои худгард, новобаста аз тобеияташон ва бо бақайдгирии дар обанборҳо ва бандарҳои баҳри-тиҷоратӣ дохил мешаванд. Воситаҳои нақлиёти обие, ки худгард нестанд, лекин ба воситаи санадҳои меъёрии идоравӣ ба нақлиёти обӣ дохил карда шудаанд, предмети чинояти мазкурро ташкил карда наметавонанд.

Киштиҳои ҳавоии ҳарбӣ предмети ин чиноятро ташкил намекунанд, аммо вайрон кардани бехатарии ҳаракат ва истифодаи чунин воситаҳои нақлиёт аз рӯи моддаи 390 КҶ ҚТ баҳо дода мешавад.

Бехатарии фаъолияти автомашина, трамвай, троллейбусҳо ва дигар воситаҳои механикӣ аз тарафи моддаи 212 КҶ ҚТ ҳифз карда мешавад⁴⁴.

Тарафи объективи моддаи мазкур аз кирдорҳои зерин иборат мебошад:

- кирдори ба ҷамъият хавфнок – дар шакли ҳаракат ё бехаракатӣ (вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракати нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ, вайрон кардани қоидаҳои бехатарии истифодаи воситаҳои нақлиёти номбаршуда);

- оқибати ба ҷамъият хавфнок (расонидани зарари миёна ва вазнин ба саломатию одам ё ба миқдори калон расонидани зарар ба амволи он ё боиси марг ё боиси дигар оқибатҳои вазнин);

- робитаи сабабӣ байни кирдори ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок.

⁴⁴ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 530.

Бехатарии ҳаракат дар роҳ ва истифодабарии воситаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё оби аз тарафи якҷанд қонунҳо ба танзим дароварда мешавад, ба монанди: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ» аз 23 апрели соли 2002, № 261; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нақлиёт» аз 28.12.2013 с. № 1050; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 18.07.2017 с., № 1458; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти нақлиётӣ» аз 03 июли соли 2012, № 847; КҶ ҚТ аз 21.05.1998 с; Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.08.2017 с., № 1466; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 29 июни соли 2017 № 323.

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт дар моддаи мазкур чунин ифода ёфтааст:

- дар нақлиёти роҳи оҳан - набудани мушоҳида доир ба ҳолӣ будан ё набудани роҳ, худсарона ишғол кардани роҳ, надодани сигнал, баланд кардани суръат дар чойи манъшуда ва ғайра;

- дар нақлиёти ҳавоӣ – иҷро накардани нақшаи парвоз, инкор кардани талаботе, ки ба парвоз ва экипаж пешбинӣ шудааст, риоя накардани техникаи ҳавонавардӣ;

- вайрон кардани дарвозаи парвоз ва фурудой, вайрон кардани хати парвоз ва ғайра.

Кирдори ба ҷамъият хавфноки содиршуда ҳамон вақт таркиби ин ҷиноятро ташкил мекунад, ки он қоидаҳои дар меъёрҳои ҳуқуқӣ ҷойдоштаро вайрон кунанд. Вайрон кардани чораҳои эҳтиётӣ умумии қабулшуда таркиби ҷиноятро ташкил намедиханд. Зеро ҳангоми вайрон кардани қоидаҳои ҳаракат ва истифодаи нақлиёт, мақомоти тафтишотӣ ва суд вучуд доштани ҷиноятро бо ибораҳои “чораҳои эҳтиётиро надидааст”, “асосҳои чораҳои заруриро наандешидааст” ва ғайра асоснок карда наметавонанд. Аз рӯйи ҳар як парванда бояд аниқ муайян карда шавад, ки кадом қоидаи вайрон карда шудааст ва шахси гунаҳгор вазифадор буд, ки ин қоидахоро риоя кунанд.

Дар зери мафҳуми “вайрон кардани қоидаҳо”, ки дар моддаи мазкур гуфта шудааст, гунаҳгорона содир кардани ҳаракатҳое, ки ба танзими ҳуқуқии бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ва нақлиёти обӣ зидбуда ё ки иҷро накардани қоидаҳои бехатарӣ фаҳмида мешавад.

Бехатарии кори нақлиёт на фақат аз таҷҳизотҳои техникии ӯ вобаста аст, балки аз тарзи дуруст риоя кардани қоидаҳои ҳаракат ва истифодабарии воситаҳои нақлиёт низ вобаста аст.

Вайрон кардани қоидаҳои дар қонун пешбинишуда бо роҳи ҳаракат ва ҳам бо роҳи беҳаракатӣ содир мешавад.

Аз рӯйи беҳаракатӣ вайрон кардани қоидаҳои номбаршуда фақат дар он ҳолат ҷовобгарии ҷиноятиро ба миён меорад, ки гунаҳгор вазифадор бошад, ки ҳаракат содир кунад. Ин уҳдадорӣ дар санадҳои меъёрӣ – идоравӣ муайян карда шудааст. Зеро барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ аз рӯйи беэҳтиётӣ ҷалб намудани субъекти ҷиноят ҳамчун як қисми таркибии низоми муносибатҳои, ки бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиётро таъмин намуда, барои он, ки фаъолияти вай барои таъмини бесадама дар нақлиёти роҳи оҳан, обӣ ва авиатсияи шаҳрвандӣ равона карда шудааст.

Дар қонун бо баробари вайрон кардани қоидаҳои ҳаракат инчунин, дар бораи вайрон кардани қоидаҳои истифодаи нақлиёти номбаршуда суҳан меравад. Дар зери мафҳуми вайрон кардани қоидаҳои истифодабарӣ, вайрон кардани қоидаҳои истифодаи воситаҳои нақлиёт ва ҳам вайрон кардани қоидаҳои истифодабарии он олоту системаҳои, ки бехатарии фаъолияти нақлиётро таъмин мекунад, фаҳмида мешавад. Мафҳуми “истифодабарии нақлиёт” аз мафҳуми “ҳаракат” васеътар мебошад.

Агар, раванди ҳаракати воситаи нақлиёт аз истифодабарии он ҷудонашаванда бошад, истифодабарии воситаи нақлиёт бе раванди ҳаракат ҳам вучуд дорад (масалан, ҳангоми истгоҳ, давраи тайёрии пеш аз парвоз ва ғайра). Вайрон кардани қоидаҳои истифодаи нақлиёт, ки ба бехатарии он алоқаманд нест, таркиби ин ҷиноятро ташкил намекунад.

Оқибати ба ҷамъият хавфнок дар қисми якуми моддаи мазкур дар намуди аз беэҳтиётӣ ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ё миёна ё зарар ба миқдори калон пешбинӣ шудааст.

Дар робита ба ҳамин масъала тафсири КҶ ҚТ ро нигарем, гуфта шудааст, ки зараре, ки ба саломатии инсон дар натиҷаи содир кардани ҷиноят мерасад, метавонад, ҳам ҷисмонӣ ва ҳам моддӣ шавад. Андозаи расонидани зарари миёна ва вазнин ба саломатӣ тибқи моддаҳои 110 ва 111 КҶ ҚТ муайян карда мешавад. Аммо зарар ба миқдори калон ворид намуданро ҳамчун мафҳуми баҳодихӣ шарҳ додааст. Дар зери мафҳуми зарар ба миқдори калон расонидан ҳам зарари моддӣ расонидашуда ва ҳам зарар ва фаъолияти муътадили ҳаракати воситаҳои нақлиёти номбаршуда

фаҳмида мешавад⁴⁵. Лекин зарар ба миқдори калон то чӣ андоза аст ва кадом зарар ба ҳайси зарари калон баромад мекунад, муайян карда нашудааст.

Бо баробарии оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки дар қонун пешбинишуда, дар ин таркиби ҷиноят оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки иловагӣ пайдо шуданаш мумкин аст. Дар ин ҷо сухан дар бораи оқибатҳои меравад, ки аз рӯи хусусияташон ва ба ҷамъият хавфнокиашон аз он оқибатҳои, ки дар қонун пешбинӣ шудааст, камтаранд. Масалан, расонидани зарари сабук ба саломатӣ ё ворид намудани зарар ба миқдори миёна ё хурд. Дар ҳолати руҳ додани ҷунин оқибатҳо баҳодихии ҷиноят на аз рӯи маҷмӯи ҷиноят, балки бо ҳамин модда баҳо дода мешавад, зеро оқибатҳои, ки дар қонун пешбинӣ шудааст, ҷунин оқибатҳои дар боло номбаршударо дар бар мегиранд.

Муайян кардани алоқаи сабабии байни кирдори шахсони қоидаи бехатарӣ ва истифодабарии воситаҳои нақлиётро вайронкунанда ва оқибатҳои ба вучуд омада аҳаммияти муҳим дорад. Сар задани оқибатҳои дар қонун нишондодашуда дар бисёр ҳолатҳо натиҷаи на танҳо як, балки якчанд вайронкунии қоидаи бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт мегардад. Вобаста ба ин, муайян намудан зарур аст, ки кадом омили вайронкунии (вайронкуниҳо) сабаби асосии расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ, ё боиси марғи инсон гаштаанд. Агар қоидавайронкуниҳо якчанд намуд буда, аз ҷониби шахсони гуногун ба амал омада бошанд, пас масъалаи ба ҷавобгарии ҷиноятии қашидани ҳар яки онҳоро, бояд ба таври фардӣ ҳал кард.

Таркиби ин ҷиноят моддӣ буда, аз лаҳзаи дар натиҷаи беҳаққии ба саломатии инсон зарари вазнин ё миёна расонидан ё зарар ба миқдори калон ворид намудан, хотимаёфта эътироф мешавад.

Ба сифати аломати ҳатмии тарафи объективӣ дар ин ҷиноят ҷойи содиркунии ҷиноят баромад менамояд, яъне танҳо нақлиёти роҳи оҳан, ҳавой ва обӣ.

Тарафи субъективии ҷинояти вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавой ё обиро гуноҳ дар шакли беҳаққии дар намуди худбонарӣ ё бепарвоӣ ташкил медиҳад.

Ҷинояти моддаи мазкур ҳангоме аз худбонарӣ содир карда мешавад, ки шахс, қоидаҳои ҳаракат ва истифодаи нақлиётро вай-

⁴⁵ Тафсир ба ҚҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 530.

рон карда, пешбинӣ мекунад, ки ин кирдорҳо ба зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ ё зарар ба миқдори калон оварда мерасонанд, лекин шахс бе асоси кофӣ худбоварона умед бар он мебандад, ки чунин оқибатҳо рух намедиханд ё ӯ чунин оқибатҳоро пешгири карда метавонад.

Қиояти моддаи мазкур ҳангоме аз рӯйи бепарвоӣ содир карда мешавад, ки шахс оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки рух медодаро пешбинӣ карда наметавонад, лекин дар натиҷаи бодикқатӣ ё дурандешии зарурӣ, мебоист ва метавонист он оқибатҳоро пешбинӣ кунад.

Субъекти қиояти мазкур – махсус эътироф мешавад. Яъне шахсе, ки аз рӯйи иҷрои вазифааш, ишғоли мансабаш вазифадор аст, ки қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёти ҳавоӣ, роҳи оҳан ва обиро риоя намояд. Ин гурӯҳи одамонро ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст.

1. Гурӯҳи шахсоне, ки корашон бо ташкили бехатарии фаъолияти нақлиёт алоқаманданд.

2. Гурӯҳи шахсоне, ки фаъолиятҳои ба ҳаракат ва истифодаи чунин воситаҳои нақлиёт алоқаманданд.

Муайян кардани ин гурӯҳи ашхос ва вазифаҳои онҳо аз рӯйи санадҳои меъёрии идоравӣ гузаронида мешавад.

Масалан: шахсоне, ки вазифаҳои диспетчери калон, диспетчер, маркази идораи ҳаракати ҳавоӣ, штурмани калон, штурмани фурудгоҳ, сардори парвозҳо ва ғайраро иҷро мекунанд.

Ба корҳое, ки бо ҳаракат ва истифодаи нақлиёт алоқаманд аст, фақат шахсони ба синни 18 расида гирифта мешавад. Аз синну соли муайяншуда ба ҷавобгарии қиоятӣ ҷалб карда мешавад.

Содир кардани ин кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок аз тарафи ноболиғон таркиби ин қиоятро ташкил намекунад. Нисбати онҳо меъёрҳоеро татбиқ мекунанд, ки маҳдудиятро аз рӯйи нишоҳои субъекти махсус надоранд.

Ҳангоми қабул ба кор дар системаи нақлиёт вазъи саломатӣ, тайёрии касбӣ мувофиқи санадҳои меъёрӣ аҳаммияти аввалиндарача доранд, аммо онҳо аломати субъекти қиоятҳои мазкурро ташкил намедиханд. Нокофӣ будани тайёрии касбӣ, таҷрибаи ками қиоятӣ, ваъзи саломатӣ ҷавобгарии қиоятиро истисно накарда, балки боз ба намуд ва андозаи қиоят таъсир мерасонанд⁴⁶.

⁴⁶ Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 530.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 211 КҶ ҚТ пешбинигардида, дараҷаи начандон вазнинро ташкил медиҳад.

Вобаста аз оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки руҳдода, таркиби асосӣ, бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар қисми дуюми ҳамин модда аз беэҳтиётӣ ба вучуд омадани марғи инсон пешбинӣ шудааст.

Қисми дуюми моддаи мазкур низ аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи начандон вазнин дохил мешавад.

Ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда бошад, дар қисми 3-юми моддаи мазкур оқибати ба ҷамъият хавфнок дар намуди аз беэҳтиётӣ боиси марғи ду ва ё зиёда ашхос ва ё боиси дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад, пешбинӣ шудааст.

Қисми 3-юми моддаи мазкур аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи дараҷаи миёна дохил мешавад.

Вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт

Вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт ҳамчун ҷиноят дар моддаи 212 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ки аз се қисм иборат аст.

Вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар моддаи 225 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 ҳамчун ҷиноят пешбинӣ гардида буд.

Дар моддаи 225 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон номи ин модда каме дигар буд, яъне қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаҳои нақлиётро вайрон кардани шахсоне, ки воситаҳои нақлиётро идора мекунанд ном дошт ва аз чор қисм иборат буд. Моддаи 225 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешуд, ки агар қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаҳои нақлиётро шахси идоракунандаи воситаи нақлиёт вайрон кунад, ки дар натиҷаи он ба ҷабрдида зарари начандон вазнин ё зарари сабуки ҷисмонӣ ё ин ки зарари ҷиддии моддӣ расонида шуда бошад⁴⁷.

Аммо, тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 212 КҶ ҚТ аз ҷониби шахси идоракунандаи автомобил ё дигар воситаи нақлиёти механикӣ вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ё истифодаи воситаи нақлиёт ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешавад, ки агар

⁴⁷ Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон: Бо тағйироту иловаҳо, ки то 1 июни соли 1988 дохил карда шудаанд. Душанбе: Ирфон, 1989. 224 с.

дар натиҷаи содир кардани ин кирдор аз беэҳтиётӣ ба саломатии инсон зарари миёна расида бошад.

Вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодабарии воситаи нақлиёт яке аз ҷинойтҳои паҳнғашта дар замони ҳозира мебошад. Яъне, воситаи нақлиёт дар ҳаёти инсоният нақши муҳимро мебозад. Чунки, аз тарзи дуруст истифода бурдани он ҳаёту саломатии ҳазорон нафар иштирокунандагони ҳаракат дар роҳ вобастагӣ дорад.

Дар рафти вайрон кардани қоидаи ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт расонидани ҷӣ зарари миёна ва ҷӣ зарари вазнин ба саломатӣ, инчунин марги инсонҳо боиси ташвиш гардидааст.

Аксарияти қоидавайронкуниҳои дар ин модда пешбинишуда вобаста дар ҳаракат дар роҳ руҳ медиҳанд.

Тибқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳаракат дар роҳ», ҳаракати роҳ – маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки дар рафти ҷойивазкунии одамон ва бор дар роҳ, бо ёрии воситаҳои нақлиёт ё бе воситаҳои нақлиёт, ба амал меоянд.

Иштирокчии ҳаракати роҳ – шахсе, ки дар рафти ҳаракати роҳ ба сифати ронандаи воситаи нақлиёт, пиёдагард, мусофири воситаи нақлиёт иштироки бевосита дорад.

Роҳ – ҳамвории замин ё сатҳи иншооти сунъии ободкардашуда ва мувофиқ қунонидашудае мебошад, ки барои ҳаракати воситаҳои нақлиёт истифода мешавад. Роҳ - аз як ё якчанд қисмҳои мошингард, ҳамчунин роҳҳои трамвай, пиёдараҳа, гузаргоҳҳо ва хатҳои тақсимкунанда, дар сурати мавҷуд будани онҳо, иборат аст¹.

Объекти асосии ин ҷинойт – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории ҷинойтӣ ҳифзшавандае мебошанд, ки бехатарии ҳаракати роҳ ва ё истифодаи воситаи нақлиётро таъмин мекунанд².

Ба сифати объекти иловагии ин ҷинойт ҳаёт ва саломатии инсон баромад менамояд.

Объекти факултативии ин ҷинойт – моликият ва амволи ғайр мебошад.

¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳаракат дар роҳ” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2018. №5. Мод. 284.

² Бохан А. П. Уголовная ответственность за нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств: дис канд.юр. наук. Ростов н/Д, 2002. С. 67.

Предмети ҷинояти тафсиршаванда - автомобил, трамвай ва дигар воситаҳои механикии нақлиёт, ки дар эҳзоҳи моддаи 212 ҚЧ ҚТ номбар шудаанд, яъне троллейбусҳо, тракторҳо, дигар мошинҳои худҳаракаткунанда, мотосиклҳо ва ғайра шуда метавонанд.

Дар Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ чинин мафҳумҳои автомобил, трамвай, троллейбус, трактор, дигар мошинҳои худҳаракаткунанда ва мототсикл оварда шудаанд:

- автомобил - воситаи нақлиёти механикии берелс, ки барои интиқоли одамон ё бор дар роҳҳо истифода мешавад ё барои дар роҳҳо кашола карда бурдани воситаҳои нақлиёте, ки барои интиқоли одамон ё бор истифода мешаванд. Ба автомобилҳо квадратсиклҳо (мотоаробаҳо) - воситаҳои нақлиёти механикии чорчархаи дорои маҷмӯи идоракунии намуди автомобилӣ ва вазни мучаҳҳази на зиёда аз 550 кг дошта баробар карда мешавад;

- трамвай - воситаи нақлиёти механикие, ки дар раванди ҳаракат дар роҳ бо релсҳо пешбинӣ шудааст ва ба воситаи нақлиёти роҳи оҳан мансуб нест;

- троллейбус - воситаи нақлиёти механикие, ки ба воситаи муҳаррики барқии аз манбаи шабакаи овезаи васлкунандаи берунаи барқӣ таъминшаванда ба кор дароварда мешавад;

- трактори чархдор - воситаи нақлиёти механикие, ки барои иҷро намудани амалиёти гуногуни технологӣ бо истифода аз таҷҳизоти овеза, нимовеза ва мошинҳо ё олотҳои васлшаванда, инчунин барои ба кор даровардани мошинҳои статсионарӣ (ғайри-сайёр) ё ҳаракат дар ҳайат бо ядак пешбинӣ шудааст;

- дигар мошинҳои худҳаракаткунанда - тамоми мошинҳои роҳрав, сохтмонӣ, хоҷагии кишлоқ ва дигар мошинҳои махсус (экскаваторҳо, грейдерҳо, автокранҳо, скреперҳо, мошинҳои борбардор ва ғайраҳо) дохил мешаванд;

Номгӯии дигар воситаҳои механикӣ зиёд буда, наметавонанд ба як рӯйхати муайян маҳдуд гарданд. Онҳо метавонанд дар мақомоти БДА ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти назорати давлатии техникӣ, БҲА қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба қайд гирифта шаванд.

Дар зери мафҳуми «воситаҳои нақлиёти механикӣ» ҳамаи воситаҳои нақлиёти ғайри фаҳмида мешаванд, ки бо қувваи муҳаррик ҳаракат мекунанд ва ғунҷоиши муҳарриқашон аз 50 см³ кам набуда, суръати ҳаракаташон аз 40 км/соат зиёд мебошанд.

Воситаҳои нақлиёти, ки аз қисмҳои эҳтиётии аз сертификатсия барои мувофиқат ба қоидаҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳо ва стандартҳои муқарраргардида нагузаштаанд,

дар мақомоти БДА ва назорати давлатии техникӣ ба қайд гирифта намешаванд: мисол автомобилҳои пойга ва мототсиклҳо, ҳамчунин воситаҳои нақлиёти ба тартиби фардӣ аз қисмҳои эҳтиётӣ ва агрегатҳо сохташуда, аммо ин маъноӣ онро надорад, ки чунин воситаҳои нақлиёт предмети ҷинояти мазкур шуда наметавонанд.

Ба воситаҳои нақлиёти механикӣ, ҳамчунин мотороллер, мотоколяска, мотонарт дохил мешаванд.

Ба воситаҳои нақлиёти механикӣ мопед, яъне воситаҳои нақлиёти ду ё сечарха, ки муҳарикро бо ҳаҷми кори на зиёда аз 50 см кубӣ ба ҳаракат мебароранд ва суръати баландтарини ҳаракатшон на зиёда аз 50 км /соат аст, дохил намешаванд. Ба мопедҳо велосипеди бо муҳаррики овезон ва дигар воситаҳои нақлиёти ҳамин навъ монанд дохил мешаванд.

Шахси идоракунандаи воситаи нақлиёт ё дигар мошинҳои худгард субъекти ҷинояти мазкур шуда метавонад, дар ҳолате, ки воситаҳои нақлиёт ё дигар мошинаҳои худгард бо вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ё истифодаи воситаҳои нақлиёт алоқаманд бошанд.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҳаракатҳои (беҳаракатии) зерин иборат мебошанд:

- кирдори ба ҷамъият хавфнок - дар шакли ҳаракат (вайрон кардани қоидаҳои сабқат, аз суръати муайяншудаи Қоидаҳои ҳаракати роҳ баланд кардани суръат ва ғ) ва беҳаракатӣ (вайрон кардани қоидаҳои истифодаи воситаҳои нақлиёт);

- оқибати ба ҷамъият хавфнок (расонидани зарари миёна ва вазнин ба саломатии одам ё боиси марги инсон);

- робитаи сабабӣ байни кирдори ба ҷамъият хавфнок ва оқибати он, ки дар қонун пешбинӣ шудааст.

Диспозитсияи моддаи тафсиршаванда бланкетӣ буда, дар он вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт шарҳ дода нашудааст ва барои муайян кардани ин мафҳумҳо ба дигар санадҳои, ки беҳатарини ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаи нақлиётро таъмин менамоянд, назар кардан зарур аст.

Вайрон шудани қоидаи ҳаракат дар роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт метавонанд инҳо шаванд:

– баланд намудани суръати ҳаракат зиёда аз маҳдудиятҳои муқарраргардида;

– номувофиқии суръати ҳаракат дар ҳолати конкретии роҳ, яъне интиҳоби он бе баинобатгирии муҳимот ва ҳолати воситаи нақлиёт ва бор, шароитҳои роҳ ва боду ҳаво;

– надидани чораҳои саривактӣ барои паст кардани суръат то ба ҳолати боз доштани воситаи нақлиёт, хангоми ба вучуд омадани хатар барои ҳаракат, ки ронанда дарки онро дорад;

– баромадан ба самти ҳаракати муқобил;

– риоя накардани қоидаҳои сабқат, гузаштан аз чорроҳа, гузаргоҳҳои роҳи оҳан, гузаргоҳҳои пиёдагардӣ, ҳаракат дар байни дигар воситаҳои нақлиёт, ҷойи воситаҳои нақлиёт дар қисмати гузаргоҳ;

– риоя накардани масофаи пахлӯӣ, фосилаи зарурӣ;

– итоат накардан ба ишораи чароғаки роҳнамо ва танзимгар ва ғайраҳо.

Риоя накардани ин қоидаҳо танҳо дар ҳолате ҷиноят ҳисобида мешавад, ки агар ба саломатии ҷабрдида зарари миёна, вазнин ва ё марғи инсон ба вуқӯъ ояд ва миёни оқибати ба ҷамъият хавфнок ва кирдори ба ҷамъият хавфнок алоқаи сабабӣ ҷой дошта бошад. Вагарна, дар сурати фаро нарасидани оқибатҳои дар моддаи мазкур пешбинишуда ҷавобгарӣ на бо моддаи 212 КҶ ҚТ ба миён меояд, балки ҷавобгарӣ бо моддаи 310 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури фаро мерасад. Моддаи 310 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури ҷавобгариро барои риоя накардани қоидаҳои истифодаи воситаҳои нақлиёт аз тарафи ронандагон муқаррар кардааст.

Дар вақти ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашидани шахс бо моддаи 212 КҶ ҚТ хатман бояд муайян карда шавад, ки шахси ҷиноятсодирнамуда кадом қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодабарии воситаи нақлиётро вайрон намудааст.

Агар, дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, кирдор аз якчанд ҳаракат иборат буда, ба як чанд объект зарар расонад, он гоҳ кирдорҳои мазкур ҳамчун маҷмӯи ҷиноят бандубаст карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, 3. рӯзи 12.05.2012 сол тахминан соати 15.30 дақиқа автомашинаи тамғаи «Опел астра», рақами кайди давлати-яш 0000 АМ 01-ро, ки дар ҳолати хуби техникӣ қарор дошт, идора карда, бо роҳи рости мошингарди мумфарши сатҳи болоияш хушкӣ кучаи Фучики шаҳри Душанбе аз тарафи кучаи Қаҳҳоров ба тарафи кучаи Коргар бе бор ва бе мусофир аз рӯи суръати тахминан 20- км/соат ҳаракат менамуд. Хангоми расидан дар рӯ ба рӯи бинои хонаи истиқоматии № 1044-и кучаи Фучики шаҳри Душанбе ӯ талаботи бандҳои 10.1 қисми 2 ва 9.9-и Қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дағалона вайрон намуда, худбаварӣ ҳосил намуда, аз масофаи кифоябуда хатари барои ҳаракат ба

вучуд омадаро дида, чораҳои имконпазирро барои паст намудани суръати ҳаракат то дараҷаи боздории автомашинааш наандешида, фосилаи зарурии паҳлӯиро риоя накарда, пиёдагарди ноболиғ С. санаи таваллудаш 27 ноябри 2006-ро, ки дар канори рости роҳ беҳаракат истода ва машғули бозӣ будааст, бо оинаи оқибназораткунандаи паҳлӯии тарафи рости автомашинаи идоракардаи стодааш зада аз пой меафтанад, ки охирин С. чароҳати ҷисмонӣ мебардорад. Баъди зада аз пой афтадани пиёдагарди ноболиғ, ки аз садама чароҳати ҷисмонӣ бардоштааст ва ханӯз ноболиғ мебошад, 3. ўро дар ҳолати барои ҳаёт ва саломатияш хатарнок гузошта, ёрии худро дар намуди ба беморхонаи наздиктарин дастрас кардан намерасонад, инчунин ба кормандони милитсия оид ба ҳодиса хабар надода, аз ҷойи ҳодиса ғайб мезанад. 3. бо ин кирдораш талаботи бани 2.5-и Қоидаҳои ҳаракат дар роҳро дағалона вайрон менамояд. Мувофиқи хулосаи ташҳиси тиббӣ - судӣ № 2890 аз 21.05.2012 сол ҷабрдидаи ноболиғ С. дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ чароҳатхое мегирад, ки ба дараҷаи зарари миёна ба саломатӣ мансуб мебошад. Рӯзи 15.05.2012 сол хангоми гузаронидани корҳои оперативӣ-ҷустуҷӯии ронанда 3. аз тарафи кормандони милитсия муайян ва дастгир карда мешавад. Ҳамин тариқ, суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе кирдори судшаванда 3.-ро бо моддаи 212 КҶ ҚТ, ки он ҷавобгарии ҷиноятиро барои аз ҷониби шахси идоракунандаи автомобил ё дигар воситаи нақлиётӣ механикӣ вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ, ки аз безҳатиётӣ боиси расонидани зарари миёна ба саломатии инсон гаштааст ва бо моддаи 127 қисми 1 КҶ ҚТ пешбинишударо, ки он ҷавобгарии ҷиноятиро барои дидаю доништа нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ва саломатияш хавфнок қарор дорад ва бо сабаби хурдсолӣ, пиронсолӣ, беморӣ ё аз сабаби очизии худ имконияти андешидани чораҳои худмухофизатиرو надорад, хангоме, ки шахси гунаҳгор метавонист, ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифодор буд, нисбати ў ғамхорӣ зоҳир намояд ё ўро дар ҳолати барои ҳаёт ва саломатияш хатарнок гузоштааст, бандубаст намуд¹.

Истифодаи воситаҳои нақлиёте, ки норасогиҳои техникӣ доранд ва барои ҳаракати роҳ хатар ба вучуд меоранд, ки рӯйхаташон аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст, манъ карда шудааст.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ тибқи моддаи мазкур, новобаста аз маконе, ки дар он воситаи нақлиёт ҳаракат мекунад ва ҷиноят содир

¹ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсӣ // Парвандаи ҷиноятии № 1-410/12.

мешавад, ба амал меояд. Масалан, на танҳо дар роҳи худдодор та-аллуқдошта, (ҳавлиҳо, ҷойҳои истиқоматӣ, майдонҳои нигоҳдории автомобилҳо, стансияҳои таъмини сӯзишворӣ, корхонаҳо ва ғ.) ҳамчунин дар майдонҳо, сахро, майдонҳои кушоде, ки дар он ҷо умуман роҳи ҳамвор мавҷуд нест, яъне дар ҳама ҷойе, ки ҳаракати воситаи нақлиёт имкон дорад.

Ҳангоми бақайдгирии ҳодисаҳои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ, чунин намудҳои онҳо муайян шудааст:

- бархӯрдан;
- чапшавӣ;
- бархӯрдан ба воситаи нақлиёти дар ҷояш истода;
- бархӯрдан ба монетаҳо;
- бархӯрдан ба пиёдагард;
- бархӯрдан ба велосипедсавор;
- бархӯрдан ба нақлиёти тасмачарх;
- бархӯрдан ба ҳайвонот;
- афтидани бор ё аз зери чархи воситаи нақлиёт партофта шудани чизе ба сӯи одам ё дигар воситаи нақлиёт;
- бархӯрдан ба шахсе, ки иштирокчии ҳаракати роҳ нест;
- бархӯрдан ба монетаи ногаҳон пайдошуда (бори афтида, чархи ҷудоғашта);
- афтидани мусофир аз воситаи нақлиёти ҳаракаткунанда ё дар дохили воситаи нақлиёти ҳаракаткунанда дар натиҷаи якбора иваз намудани суръат ё самти ҳаракат бавучудомада ва дигар ҳодисаҳо.

Ба дигар ҳодисаҳо, ҳамчунин, афтидани воситаҳои нақлиёт ҳангоми ивазшавии баландӣ (аз оббур, эскада ва ғайраҳо), фурурафтани он, ба об бархӯрдан ба ҳайкунандаҳои ҳайвоноти саворӣ ё рама, дохил кардан мумкин аст.

Аломати асосии тарафи объективи ҷинояти мазкур ин алоқаи сабабӣ байни вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодабарии воситаи нақлиёт ва оқибатҳои бавучудомада мебошад. Барои ҳамин, муайян кардани алоқаи сабабӣ байни кирдори ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки руҳдода аҳаммияти ниҳоят калон дорад. Зеро, тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки сабаби ҳодисаҳои нохуши нақлиётӣ зиёда аз 250 омил шуда метавонанд¹.

Таркиби ҷинояти мазкур моддӣ буда, аз лаҳзаи дар натиҷаи беэҳтиётӣ ба саломатии инсон расонидани зарари миёна, вазнин ё

¹ Коробеев А.И. Транспортные преступления. Учебное пособие. СПб.: Юридический центр-Пресс, 2003. С. 61.

фаро расидани марги инсон хотимаёфта эътироф мешавад. Таркиби ин ҷинойт чунин сохта шудааст, ки қонунгузор танҳо барои аз беэҳтиётӣ ба саломатии дигар шахсон расонидани зарари миёна, вазнин ё фаро расидани марги инсонро ҳамчун ҷинойт пешбинӣ намудааст. Аммо, ҷавобгарии ҷинойтӣ истисно мегардад дар ҳолате, ки агар дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодабарии воситаи нақлиёт худӣ ронанда дучори садама гардаду ба саломатияш зарар ворид шавад ва оқибатҳои дар моддаи 212 КҶ ҚТ ба миён наоянд¹.

Тарафи субъективии ҷинойти мазкур аз гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ бо худбоварӣ ё бепарвоӣ содир мегардад.

Шахсе қоидаҳои ҳаракати роҳ ё истифодаи воситаҳои нақлиётро вайрон карда, пешбинӣ мекунад, ки ба саломатии одамон зарари миёна (қисми 1 моддаи 212 КҶ) ворид карданаш мумкин аст, лекин бе асоси кофӣ худбоварона ба руҳ надодани чунин оқибатҳо боварӣ мекунад.

Ин ҷинойт дар ҳолате аз бепарвоӣ содир мегардад, ки шахси қоидаи ҳаракати роҳ ё истифодаи воситаҳои нақлиётро вайронкарда пешбинӣ намекунад, ки бо ин кирдор ба саломатии инсон зарари миёна ворид менамояд, лекин, дар натиҷаи дурандешӣ ва бодикқатӣ мебоист ё метавонист чунин оқибатро пешбинӣ кунад.

Агар дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт шахс ин кирдорро дар шакли қасдона содир намуда бошад, ӯ барои қасдан расонидани зарар ба саломатӣ ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида мешавад.

Ангеза ва хусусияти вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати ҳаракати роҳ ё истифодаи воситаҳои нақлиёт, ки аз тарафи ҷинойткор роҳ дода шудааст, хангоми интиҳоби намуд ва андозаи ҷазо ба назар гирифта мешавад.

Субъекти ҷинойти мазкур шахси ҷисмонии мукаллафи ба синни 16-солагӣ расидаи ронанда ё идорақунандаи воситаҳои нақлиёт шуда метавонад.

Субъекти ин ҷинойт на танҳо ронандае, ки имтиҳонро барои ҳуқуқи идора намудани воситаи нақлиёти намуди мазкур супорида, шаҳодатномаи дахлдорро гирифтааст, инчунин шахси дигари идорақунандаи воситаи нақлиёт, аз он ҷумла шахсе, ки аз ӯ ҳуҷҷати номбурда бо тартиби муқарраркардаи қонун барои қаблан вайрон кардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ гирифта шудааст, инчунин шах-

¹ Бохан А.П., Алтухов С.А. Преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта: учебное пособие. Ростов н/Д, 2016. С. 49.

се, ки омӯзонандаи ронандагӣ дар воситаи нақлиёт бо идоракунии дутарафа мебошад, доништа мешаванд.

Вучуд надоштани ҳуччати ронандагӣ, таҷрибаи кофии ронандагии воситаҳои нақлиёт ҳангоми ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахси гунаҳгор аҳаммият надорад.

Аз рӯи маҷмӯъ, қоидаҳои ҳамин модда ҳамон вақт истифода бурда мешаванд, ки агар содиршавии якчанд ин гуна кирдорҳо дар вақтҳои гуногун ба амал омада бошад.

Ҳангоми рондани воситаҳои таълимии нақлиёт барои ҳаракатҳои нодурусти таълимгиранда, ки ба оқибатҳои дар қонун пешбинишуда оварда мерасонад, таълимдиханда (инструктор) ҷавобгар мебошад. Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки таълимгирандагон ҳам ба гуруҳи ронандагон дохил мешаванд, зеро онҳо ронанда, идоракунандаи воситаҳои нақлиёт мебошанд ва вазифадор ҳастанд, ки ҳамаи қоидаҳои ҳаракати роҳ ва воситаҳои нақлиётро риоя намоянд. Аз ин хотир, вақте ки таълимгиранда ё курсант гуфтаҳои таълимдихандаро риоя накарда, ба вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ё истифодаи нақлиёт роҳ диҳад ва ин ба оқибатҳои вазнин оварда расонад, он гоҳ ӯ низ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад¹.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 212 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи начандон вазнинро ташкил медиҳад.

Вобаста аз оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки руҳдода таркибӣ асосӣ, бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар қисми дуюми ҳамин модда расонидани зарари вазнин ба саломатӣ ё аз безҳиёти ба вучуд омадани марги инсон пешбинӣ шудааст.

Қисми дуюми моддаи 212 КҶ ҚТ аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи начандон вазнин дохил мешавад.

Ҳамин тариқ, Ф. рӯзи 29 январӣ соли 2012, тахминан соатҳои 10:22 дақиқа, бо вайронкунии талаботи банди 10.2 Қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар маҳалҳои аҳолинишин ҳаракатҳои воситаҳои нақлиёт бо суръати 60 км/соат иҷозат дода мешавад», автомашинаи тамғаи «Нексиа» рақами қайди давлати-яш Е 0000 РТ 03, ки дар ҳолати хуби техникӣ қарор дошт, бо ваколатнома идора карда, бо роҳи рости мошингарди мумфарши сатҳи болоияш хушқу бенуқсони кучаи Н.Қарабоев аз тарафи кучаи 50 - солагии Тоҷикистон, ба самти кучаи А.Дехотии шаҳри Душанбе,

¹ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 530.

бо катори дуҷуми роҳ, бе бор ва бе мусофир, аз ҳадди муқарршудаи суръат зиёдтар, яъне аз рӯйи суръати 77 км/соат ҳаракат намудааст, ки инро хулосаи ташҳиси судӣ - автотехникӣ таҳти № 16/387/2012 аз рӯзи 09.02. 2012 сол тасдиқ мекунад. Ф. ҳангоми ҳаракаташ ва вақти расидан ба рӯ ба рӯйи бинои истиқоматии № 72/1 кучаи Н.Қарабоеви шаҳри Душанбе талаботи банди 10.1-и Қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дағалона вайрон намуда, бехатарии ҳаракатро таъмин накарда, худбоварӣ зоҳир намуда, пиёдагард О. санаи таваллудаш 27.06.1983-ро, ки роҳи мошингардро аз тарафи чап ба тарафи рост нисбати самти ҳаракати автомашинаи ӯ бо қадамҳои тез тез давида мегузашт, бо қисми пеши тарафи чапи автомашина зада, аз пой меафтанад. Дар натиҷа пиёдагард О. зарари ҷисмонӣ бардошта, аз тарафи ҳуди ронанда ба беморхонаи Маркази миллии тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистон расонида мешавад. Ҷабрдида О. бинобар сабаби вазнинии вазъи саломатияш аз беморхона бароварда шуда, дар хонаи истиқоматияш беҳбудӣ наёфта, рӯзи 01.02.2012 сол тахминан соатҳои 18:10 дақиқа вафот кардааст. Тибқи ташҳиси иловагӣ ва такрорӣ тиббӣ - судӣ таҳти № 703 аз 08.02.2012 сол ҷабрдида О. дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ ҷароҳате мегирад, ки ба дараҷаи зарари вазнин ба саломатӣ бо аломатҳои хавфнок будан ба ҳаёт мансуб буда, ин ҷароҳатҳо аз эҳтимол дур нестанд, ки боиси марги ӯ гардида бошанд. Ҳамин тарик, бо ҳукми суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе Ф. дар содир намудани ҷинояти моддаи 212 қисми 2 КҶ ҚТ гунаҳгор доништа шуда, нисбати ӯ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати се сол бо маҳрум намудан аз ҳуқуқи идораи воситаи нақлиёт ба муҳлати як сол ҷазо дар калонияи ислоҳии дорои низомаш сукунат таъйин карда шуд¹.

Ҳамчун ҳолати махсусан вазнинкунанда бошад, дар қисми 3-юми моддаи мазкур оқибати ба ҷамъият хавфнок дар намуди аз беэҳтиёти боиси марги ду ва ё зиёда ашхос ба вучуд омада пешбинӣ шудааст.

Агар ҳангоми вайрон кардани қоидаҳои ҳаракат ва истифодаи воситаҳои нақлиёт оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки дар қисмҳои гуногун пешбинишуда рух диҳанд, он гоҳ, кирдори содиршуда аз рӯйи оқибати вазнинтарин баҳо дода мешавад.

Қисми 3, 4 ва 5-уми моддаи мазкур аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиашон ба категорияи дараҷаи миёна дохил мешаванд.

¹ Бойгонии суди ноҳияи Фирдавсӣ // Парвандаи ҷиноятии № 1-164/12.

Дар қисми 4 моддаи 212 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: кирдорҳои пешбининамудаи қисми якуми ҳамин модда, ки аз тарафи шахси дар ҳолати мастӣ қарордошта ё шахсе, ки ҳуқуқи идора қардани воситаҳои нақлиётро надорад, содир карда шуда, аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё расонидани зарари вазнин ба саломатии инсон гаштааст.

Дар қисми 5 моддаи 212 КҶ ҚТ чунин ҳолатҳои махсусан вазнинкунандаи ин ҷиноят муқаррар гардидаанд: кирдорҳои пешбининамудаи қисми якуми ҳамин модда, ки аз тарафи шахси дар ҳолати мастӣ қарордошта ё шахсе, ки ҳуқуқи идора қардани воситаҳои нақлиётро надорад, содир карда шуда, аз беэҳтиётӣ боиси марги ду ва ё зиёда шахсон гардидааст.

Идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр қардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт

Идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр қардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт ҳамчун ҷиноят дар моддаи 212¹ КҶ ҚТ муқаррар гардидааст ва аз як қисм иборат мебошад.

Идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр қардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт дар Кодекси ҷиноятӣи РСС Тоҷикистон соли 1961 ҳамчун ҷиноят пешбинӣ нагардида буд.

Идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр қардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт, моддаи нав буда, бо қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани таъйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 23 июли 2016 сол таҳти № 1331 ба КҶ ҚТ дар боби ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаи нақлиёт ворид карда шуд (криминализатсия).

Вақтҳои охир, идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр қардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт аз тарафи шахрвандон бениҳоят зиёд ба чашм мерасид, ки қори қормандони милитсияро дар самти нигоҳ доштани тартиботи ҷамъиятӣ ва ошкор намудани ҷиноят мушқил сохт. Аз ин лиҳоз, мақомоти қонунгузор зарур шуморид, ки барои сари вақт таъмин намудани тартиботи ҷамъиятӣ ва қушодани ҷиноят аз тарафи қормандони ҳифзи ҳуқуқ моддаи

мазкурро ба хайси чиноят дар Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намояд.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 212¹ КҶ ҚТ идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр кардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт, ҳамон вақт чиноят эътироф мешавад, ки агар дар давоми як соли пас аз татбиқи қазои маъмури барои чунин кирдор содир шуда бошад.

Объекти асосии ин чиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори чиноятӣ ҳифзшавандае мебошанд, ки бехатарии ҳаракати роҳро таъмин мекунанд.

Ба сифати предмети чинояти мазкур ҳама гуна воситаҳои нақлиёте баромад карда метавонад, ки дар Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, оварда шудааст (ба монанди воситаи нақлиёти механикӣ, воситаи нақлиёти маршрутӣ, воситаи нақлиёти таъйиноти оперативӣ (фаврӣ, махсус), воситаи нақлиёти сустҳаракат, воситаи нақлиёти релсӣ, воситаи нақлиёти гаронвазн ва ё бузургҳаҷм ва ғайраҳо):

- воситаи нақлиёт - механизме, ки барои бо роҳҳо интиқол намудани одамон, бор ё таҷҳизоти дар болои он васлшуда таъйин шудааст;

- воситаи нақлиёти механикӣ - воситаи нақлиёте, ки тавассути муҳаррик ба ҳаракат дароварда мешавад. Ин истилоҳ ба тракторҳо, мошинҳо ва механизмҳои худгард, ҳамчунин троллейбусҳо ва воситаҳои нақлиёти муҳаррики барқӣ дошта, ки дорой суръати ҳаракати ниҳии конструктивии беш аз 50 км/соат мебошанд, паҳн мегардад;

- воситаи нақлиёти маршрутӣ - воситаи нақлиёти истифодаи умум (автобус, троллейбус, трамвай ва ғайра), ки бо хатсайри муқарраргардидаи қойҳои бозистиаш ишоратшуда ҳаракат мекунад;

- воситаи нақлиёти таъйиноти оперативӣ (фаврӣ, махсус) - воситаи нақлиёте, ки рангубори махсус ва (ё) сигналҳои нурию овозӣ дорад;

- воситаи нақлиёти сустҳаракат - воситаи нақлиёти механикӣ, ки бо аломати фарқкунандаи "Воситаи нақлиёти сустҳаракат" ишорат шудааст ва аз рӯйи сохти конструктивии ё вобаста ба шароити таъмини бехатарӣ хангоми интиқоли бор наметавонад бо суръати зиёда аз 30 км/соат ҳаракат намояд;

- воситаи нақлиёти релсӣ - трамвай ва платформаҳо, ки бо таҷҳизоти махсус бо роҳи трамвай ҳаракат мекунанд;

- воситаи нақлиёти гаронвазн ва (ё) бузургҳачм - воситаи нақлиёти дорои чунин вазн ва (ё) андоза, ки барои ҳаракаташон дар роҳ ичозати махсуси мақомоти ваколатдор зарур аст;

- велосипед, веломобил (минбаъд – велосипед) – воситаи нақлиёте (ғайр аз аробачаҳои маъҷубӣ), ки бо воситаи қувваи мушаки одами (одамони) дар болои (доҳили) он буда ба ҳаракат дароварда мешавад.

Тарафи объективии ҷинояти мазкур аз ҳаракатҳои зерин иборат мебошад:

- идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона;

- идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қалбақӣ;

- тайёр кардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт.

- алоқаи сабабӣ байни кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои он, ки дар қонун пешбинӣ шудааст.

Диспозитсияи моддаи мазкур преюдитсияи маъмури буда, кирдор ҳамон вақт ҷиноят ҳисобида мешавад, ки агар ин кирдор дар давоми як соли пас аз татбиқи ҷазои маъмури содир шуда бошад.

Дар ҳолати бори аввал содир намудани кирдори мазкур яъне, идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона ё рақами қалбақӣ шахс мутобиқи моддаи 313 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъмури қашида мешавад.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва тайёр кардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиёт вале, дар давоми як сол баъд аз татбиқи ҷазои маъмури содир шуда бошад, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди давлатии бегона, рақами қалбақӣ ва ё тайёр кардани рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиётро гуноҳ дар шакли қасди бевосита ташкил медиҳад. Шахси гунаҳгор дарк менамояд, ки тартиби муқарраркардаи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст, вайрон менамояд ва хоҳони фаро расидани он мебошад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси ҷисмонии мукаллафи ба синни 16-солагӣ расидаи ронанда ё идоракунандаи воситаҳои нақлиёт ва ё дигар шахсоне, ки рақамҳои қалбақии қайди воситаи нақлиётро тайёр менамоянд, шуда метавонад.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 212¹ КҶ ҚТ пешбиниғардида дараҷаи начандон вазнин мебошад.

Вобаста аз оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки руҳдода таркиби асосӣ, бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар қисми дуоми ҳамин модда тайёр кардани рақамҳои қалбакии қайди воситаи нақлиёт дарҷ гардидааст.

Қисми дуоми моддаи тафсиршаванда низ, аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи начандон вазнин дохил мешавад.

Идора кардани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад

Идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, ҳамчун ҷиноят дар моддаи 212² КҶ ҚТ муқаррар гардидааст ва аз ду қисм иборат мебошад.

Идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад дар моддаи 225¹ Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 ҳамчун ҷиноят пешбинӣ гардида буд.

Дар моддаи 225¹ Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон номи ин модда каме дигар буд, яъне идора кардани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати мастӣ, ғайриқонунӣ идора кардан ва ба идоракунии дигарон додани онҳо ном дошт ва аз се қисм иборат буд.

Моддаи 225¹ Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешуд, ки агар воситаи нақлиётро идора кардан аз тарафи шахсе, ки дар ҳолати мастӣ қарор дошт ва ин кирдорро дар давоми як сол такроран содир карда буд, ҳамчунин шахсе, ки аз ҳуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиёт барои чунин вайронкунии маҳрум карда шуда буд.

Қисми сеюми моддаи 225¹ Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ҳамон вақт ҷиноят ҳисобида мешуд, ки агар ба шахси маст барои идора кардан додани воситаҳои нақлиёт, агар ин дар давоми як сол такроран содир мешуд, ҳамчунин дар давоми муҳлати маҳрум кардан аз ҳуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиёт ба шахс додани воситаҳои нақлиёт барои идора кардан¹.

¹ Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон: Бо тағйироту иловаҳое, ки то 1 июни соли 1988 дохил карда шудаанд. Душанбе: Ирфон, 1989. 224 с.

Тибки муқаррароти диспозитсияи моддаи 212² КҶ ҚТ бошад, идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешавад, ки агар ин кирдор дар давоми як соли пас аз татбиқи ҷазои маъмури барои чунин кирдор содир шуда бошад.

Идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, моддаи нав буда, бо қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани таъйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 23 июли 2016 сол таҳти № 1331 ба КҶ ҚТ дар боби ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаи нақлиёт ворид карда шуд (криминализатсия).

Вақтҳои охир, идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, аз тарафи шахрвандон бениҳоят зиёд ба чашм мерасид, ки кори кормандони милитсияро дар самти нигоҳ доштани тартиботи ҷамъиятӣ ва ошкор намудани ҷиноят мушкул сохт. Аз ин лиҳоз, мақомоти қонунгузор зарур шуморид, ки барои сари вақт таъмин намудани тартиботи ҷамъиятӣ ва кушодани ҷиноят аз тарафи кормандони ҳифзи ҳуқуқ моддаи мазкурро ба ҳайси ҷиноят дар КҶ ҚТ ворид намояд.

Объекти асосии ин ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошанд, ки бехатарии ҳаракати роҳро таъмин мекунанд.

Ба сифати объекти иловагии ин ҷиноят амнияти ҳаёт ва саломатии инсон баромад менамояд.

Ба сифати предмети ҷинояти мазкур, ҳама гуна воситаҳои нақлиёте баромад карда метавонанд, ки дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти нақлиётӣ» оварда шудаанд (ба монанди нақлиётҳои ҳавоӣ, роҳи оҳан, автомобилӣ, обӣ, барқӣ ва қубурӣ, ки барои ҳамлу нақл муқаррар шудаанд).

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҳаракатҳои зерин иборат мебошад:

- идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад;

- идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки дар ҳолати мастӣ қарор дорад;

- аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, барои идоракунӣ воситаи нақлиётро додан ба шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад;

- аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, барои идорақунӣ додани воситаи нақлиёт ба шахсе, ки дар ҳолати мастӣ қарор дорад;

- алоқаи сабабӣ байни кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои бавучудода, ки дар қонун пешбинӣ шудааст.

Диспозитсияи моддаи мазкур преюдитсияи маъмури буда, кирдор ҳамон вақт ҷиноят ҳисобида мешавад, ки агар ин кирдор дар давоми як соли пас аз татбиқи ҷазои маъмури содир шуда бошад.

Дар ҳолати бори аввал содир намудани кирдори мазкур яъне, идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, шахс мутобиқи моддаҳои 332, 336, 337 ва 342 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъмури кашида мешавад.

Таркиби ҷинояти мазкур расмӣ буда, аз лаҳзаи аз тарафи шахс идора намудани воситаи нақлиёт, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, вале, дар давоми як сол баъд аз татбиқи ҷазои маъмури содир шуда бошад, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти идора намудани воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад аз гуноҳ дар шакли қасди бевосита иборат аст. Шахси гунаҳгор дарк менамояд, ки тартиби муқарраркардаи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст, вайрон менамояд ва хоҳони фаро расидани он мебошад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси ҷисмонии мукаллафи ба синни 16-солагӣ расидае, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад ва дар ҳолати мастӣ қарор дорад, шуда метавонад.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 212² КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи начандон вазнин мебошад.

Вайрон кардани қоидаҳои, ки қори бехатарии нақлиётро таъмин менамояд

Вайрон кардани қоидаҳои, ки қори бехатарии нақлиётро таъмин менамояд, ҳамчун ҷиноят дар моддаи 216 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст ва аз ду қисм иборат мебошад.

Вайрон кардани қоидаҳое, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамояд, дар моддаи 228 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 ҳамчун ҷиноят пешбинӣ гардида буд.

Дар моддаи 228 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон номи ин модда каме дигар буд, яъне вайрон кардани қоидаҳои ҷорӣ нақлиёт ном дошт ва аз се қисм иборат буд.

Моддаи 228 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешуд, ки агар ин вайронкунӣ боиси ҳалокати одамон ё рӯй додани дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад².

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 216 ҚҶ ҚТ бошад, аз ҷониби мусофир, пиёдагард ё дигар иштироккунандаи ҳаракат (ба ғайр аз шахсони дар моддаҳои 211 ва 212 ҚҶ ҚТ зикргардида) вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ё истифодаи воситаи нақлиёт ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешавад, ки агар ин кирдор аз беэҳтиётӣ ба саломатии инсон зарари вазнин ё миёна расонида бошад.

Таъмин намудани бехатарии ҳаракат дар роҳҳо на фақат уҳдадорӣ ронандагон ва шахсони идоракунандаи воситаи нақлиётҳо ба ҳисоб меравад, балки уҳдадорӣ тамоми иштироккунандагони ҳаракат дар роҳҳо маҳсуб меёбанд.

Вайрон кардани қоидаҳои муқаррашудаи ҳаракат дар роҳ аз ҷониби як ё дигар иштироккунандагони ҳаракат дар роҳ аксар вақт, ба оқибатҳои вазнини номусоид оварда мерасонад.

Аз ин лиҳоз, ба шумораи ҷиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт қонунгузор ҳуқуқвайронкунии қоидаҳои дахлдорро аз тарафи пиёдагардон, мусофирон, велосипедронон ва дигар иштирокчиёни ҳаракат муқаррар намудааст.

Аз нахостани риоя кардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ дарачаи ба ҷамъият хавфнокии чунин ҷиноятҳо ба андозае зиёд гардидааст, ки ҳатто шумораи зиёди одамон ба ҳалокат расида, ба саломатии ҳазорон нафарони дигар зарар ворид мешавад.

Объекти асосии ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошанд, ки бехатарии воситаҳои нақлиёти роҳи оҳан, ҳавой, обӣ, автомобилӣ ва нақлиёти шахрии барқиро таъмин менамоянд.

Ба сифати объекти иловагии ин ҷиноят ҳаёт ва саломатии инсон баромад менамояд.

Объекти факултативии ин ҷиноят – моликият ва амволи ғайр мебошад.

² Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон: Бо тағйироту иловаҳое, ки то 1 июни соли 1988 дохил карда шудаанд. Душанбе: Ирфон, 1989. 224 с.

Тарафи объективии ин чиноят аз ҳаракатҳои зерин иборат мебошад:

- кирдори ба ҷамъият хавфнок - дар шакли ҳаракат (аз ҷониби мусофир, пиёдагард ё дигар иштироккунандаи ҳаракат вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ё истифодаи воситаи нақлиёт);

- оқибати ба ҷамъият хавфнок (расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатии одам, марг, садама ё дигар оқибатҳои вазнин);

- алоқаи сабабӣ байни кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои он, ки дар қонун пешбинӣ шудааст.

«Пиёдагард» - шахсест, ки берун аз воситаи нақлиёт, дар роҳ аст ва дар он ҷой (роҳ) қореро анҷом намедихад. Шахсоне, ки бо аробачаҳои маъюбии бемухаррик ҳаракат мекунанд, велосипед, мопед, мототсикл меронанд, чана, ароба, аробачаи бачагона ё маъюби роҳ мекашанд (мебаранд), ба пиёдагардон мансубанд.

Дар зери мафҳуми “дигар иштирокчиёни ҳаракати роҳ” велосипедсавор, мопедсавор ва шахсоне, ки ба воситаи қалъаскаи инвалидӣ ҳаракат мекунанд, боз чанасавор, аробакаш ва ғайраҳо фаҳмида мешаванд. Ҳамчунин ронандаҳои воситаҳои нақлиёте, ки механикӣ нестанд, ба ин гурӯҳ низ дохил мешаванд.

Мисол, ронандаҳои аспароба ҳамчун субъекти чинояти мазкур ҳамон вақт ҳисобида мешаванд, ки онҳо қоидаҳои қори бехатарии нақлиётро вайрон кунанд, ба фаъолияти бехатаронаи воситаҳои нақлиёти механикӣ ҳалал расонанд ва оқибатҳои дар қонун пешбинишударо пайдо гардонанд. Субъекти ин чиноят дар қонун оварда шудааст, аммо шахсоне, ки субъекти моддаҳои 211 ва 212 ҚҶ ҚТ мебошанд, субъекти ин чиноят шуда наметавонанд.

Мафҳуми “иштироккунандаи ҳаракатҳо”-ро бояд дуруст фаҳмид ва онро набояд ба таври васеъ истифода бурд.

Ба ин гурӯҳи одамон қорандони бозрасии давлатии автомобилӣ, ки дар роҳ вазифаҳои ба танзимдарории ҳаракатҳо иҷро мекунанд, ҳамчун шахсоне, ки таъмири роҳро иҷрокардаистода (шахсони қисми роҳро таъмиркунанда ва ғайраҳо) дохил намешаванд. Ҳуқуқ ва уҳдадорҳои онҳо дар асоси дастурамалҳои мақомотӣ ба танзим дароварда мешаванд. Ҳарчанд ин дастурамалҳо ба қоидаҳои ҳаракати роҳ муқобил набоянд ҳам, лекин онҳо хусусияти мустақил доранд.

Моддаи мазкур хусусияти бланкетӣ ва ҳаволақуниро дорад. Барои дуруст дарк кардани диспозитсияи ин модда ба дигар меъёрҳои, ки қоидаҳои ҳаракат дар роҳро муайян менамоянд ва моддаҳои 211 ва 212 ҚҶ ҚТ мурочиат қардан лозим мебошад. Бояд

ба назар гирифт, ки дар моддаи 216 КЧ ҚТ нисбат ба моддаи 211 КЧ ҚТ дар бораи доираи хурди қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт сухан меравад, зеро дар ин модда сухан дар бораи бехатарии на худ нақлиёт, балки бехатарии кори воситаҳои нақлиёт – ҳамчун як қисми системаи нақлиёти меравад.

Қоидаҳои, ки ба онҳо қонун ҳавола мекунад, дар санадҳои меъёрии мақомоти роҳи оҳан, ҳавой, обӣ ва автомобилӣ муайян ва мустаҳкам карда шудаанд.

Вайрон кардани қоидаҳои, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин мекунад, аз тарафи субъектони гуногуни дар қонун пешбинишуда содир карда мешаванд. Аз ин хотир, номгӯи ин таҷовузҳо ҷинойти ғайриимкон мебошад. Бисёртар вайрон кардани қоидаҳои, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамояд, асосан аз тарафи пиёдагардоне, ки якуяқбора дар пеши нақлиёти дарҳаракатбуда пайдо мешаванд ва пиёдагардони роҳро дар ҷойҳои манъшуда мегузаранд, содир карда мешавад.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳаракати роҳ» пиёдагардон дорои чунин уҳдадорихо мебошанд:

– талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳаракат дар роҳ», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигар асноди меъёриро оид ба ҳаракат дар роҳ донанд ва бечунучаро риоя намоянд;

– барои ҳаракат дар роҳ шароити бехатарро фароҳам оранд, бо амалҳо ё беамалиҳои худ ба дигар иштирокдорони ҳаракат дар роҳ зарар нарасонанд;

– зарареро, ки бо гуноҳи онҳо дар натиҷаи риоя накардани қонунгузори оид ба ҳаракат дар роҳ расидааст, ҷуброн намоянд;

– дастурҳои мақомоти назорати давлатиро доир ба риояи қонунгузори оид ба ҳаракат дар роҳ иҷро кунанд;

– бояд бо пиёдараҳа ё пайраҳаҳои пиёдагардӣ ва дар сурати мавҷуд набудани онҳо аз канори роҳ ҳаракат намоянд. Пиёдагардоне, ки чизҳои калонҳаҷмро мекашонанд ё мебаранд, ҳамчунин ашхосе, ки дар аробачаҳои маъҷубии бемуҳаррик ҳаракат мекунад, агар ҳаракати онҳо дар пиёдараҳа ё канори роҳ барои дигар пиёдагардон монеа ба вуҷуд орад, метавонанд лаб лаби қисми мошингарди роҳ ҳаракат намоянд;

– хангоми набудани пиёдараҳа, пайраҳаҳои пиёдагард ё канори роҳ, ҳамчунин ғайриимкон будани ҳаракат бо онҳо, пиёдагардон метавонанд бо пайраҳаи велосипедгард ё дар як қатор лаб

лаби қисми мошингарди роҳ (дар роҳҳои дорои хатҳои тақсим - бо канори берунии қисми мошингард) ҳаракат намоянд;

– берун аз маҳалҳои аҳолинишин, пиёдагардон хангоми ҳаракат бо қисми мошингарди роҳ бояд рӯ ба рӯи самти ҳаракати воситаҳои нақлиёт пеш раванд. Ашхосе, ки дар аробачаҳои маъюбии бемуҳаррик ҳаракат мекунанд, мототсикл, мопед, велосипед меронанд, дар ин ҳолатҳо бояд бо рафти ҳаракати воситаҳои нақлиёт ҳаракат намоянд;

– ҳаракати гурӯҳи муташаккили пиёдагардон бо қисми мошингард танҳо бо самти ҳаракати воситаҳои нақлиёт бо тарафи рост ва на зиёдтар аз чор нафар дар як қатор иҷозат дода мешавад. Аз тарафи чапи пеш ва ақиби гурӯҳ бояд мушоияткунандагон бо байрақчаҳои сурх, дар вақти торикӣ ва дар шароити дидашавандагии маҳдуд - бо фонусҳои фурузон: аз пеш - ранги сафед, аз ақиб - ранги сурх ҳаракат намоянд;

– бурдани гурӯҳҳои бачагон танҳо бо пиёдараҳа ва пайраҳаи пиёдагард ва дар сурати мавҷуд набудани чунин роҳҳо, бо канори роҳ, аммо танҳо рӯзона ва танҳо бо мушоияти калонсолон иҷозат дода мешавад;

– пиёдагардон қисми мошингардро бояд аз гузаргоҳи пиёдагард, аз ҷумла гузаргоҳҳои зеризаминӣ ва рӯйизаминӣ, хангоми мавҷуд набудани чунин гузаргоҳҳо - аз чорраҳа бо хатти пиёдагард ё канори роҳ убур намоянд. Хангоми дар наздики мавҷуд набудани гузаргоҳ ё чорраҳа, убури роҳ бо кунчи рост нисбат ба қисми мошингард дар қитъаҳо, ки хати ҷудокунанда ва иҷотаҳо надоранд, аз ҷое, ки роҳ аз ҳарду тараф хуб дида мешавад, иҷозат дода мешавад;

– дар ҷойҳои, ки ҳаракат танзим карда мешавад, пиёдагардон бояд мувофиқи сигналҳои танзимгар ё ишораҳои ҷароғи раҳнамо (светофор) ва дар сурати мавҷуд набудани онҳо - мувофиқи ишораҳои ҷароғаки раҳнамои нақлиёти амал намоянд;

– дар гузаргоҳҳои пиёдагарди танзимнашаванда пиёдагардон баъди арзёбии масофаи байни онҳо ва воситаи нақлиёти наздикшудаистода, суръати онҳо ва боварӣ ҳосил кардан ба ин, ки гузариш барои онҳо бехатар аст, ба қисми мошингард дохил шуда метавонанд. Хангоми берун аз гузаргоҳи пиёдагард гузаштани қисми мошингард, пиёдагардон ба ғайр аз ин набояд ба ҳаракати воситаҳои нақлиёт ҳалал расонанд, набояд аз ақиби воситаи нақлиёти истода ё дигар монесае, ки доираи назарро маҳдуд месозад, ба набудани воситаҳои нақлиёти наздикшудаистода боварӣ ҳосил накарда, бароянд;

– вақте ки пиёдагардон ба қисми мошингард дохил мешаванд, набояд таъхир кунанд ё бозистанд, ба шарте ки агар таъхир ё бозистӣ бо таъмини бехатарии ҳаракат вобаста набошад. Пиёдагардоне, ки гузаришро тамома карда натавонистаанд, бояд дар ҳатти ҷудокунандаи самтҳои муқобили ҳаракати нақлиёт истанд. Гузаришро танҳо баъди он ки ба бехатарии ҳаракати минбаъда бо-варӣ ҳосил мешавад ва бо дарназардошти аломати чароғи раҳнамо (танзимгар) идома додан мумкин аст;

– ҳангоми наздикшавии воситаҳои нақлиёт бо чароғи раҳнамои ранги кабудӣ фурузон ё чароғҳои раҳнамои рангҳои кабуд ва сурхи фурузон ва сигнали махсуси овозии ба қор андохташуда пиёдагардон бояд аз убури қисми мошингард худдорӣ намоянд ва онҳое, ки дар қисми мошингард қарор доранд, бояд ба ин воситаҳои нақлиёт роҳ диҳанд ва бетаъхир қисми мошингардро озод намоянд;

– воситаи нақлиёти маршрутӣ ва таксиро танҳо дар майдончаҳои нисбат ба қисми мошингард баландгар сохташуда ва ҳангоми мавҷуд набудани чунин майдончаҳо - дар пиёдараҳа ё қанори роҳ интизор шудан мумкин аст. Дар истгоҳҳое, ки майдончаҳои махсуси сохташуда надоранд, ба қисми мошингард баромадан барои саворшавӣ ба воситаи нақлиёт танҳо баъди бозистодани он иҷозат дода мешавад. Баъди аз воситаи нақлиёт фаромадан таъхир накарда, қисми мошингардро ҳолӣ қардан зарур аст.

Дар вақти ҳаракат бо қисми мошингард ба сӯи истгоҳ ё аз тарафи истгоҳ пиёдагардон бояд мувофиқи талаботи бандҳои 4.4 - 4.7 Қоидаҳо амал намоянд.

Аксарияти (аз ҳор се ҳиссаи) ҳодисаҳои нохуши нақлиёти нисбати пиёдагардон, бо гуноҳи ҳуди пиёдагардон ба вуқӯ меоянд ва бояд ҳуди пиёдагардоне, ки қоидахоро вайрон намудаанд, ба ҷавобгарӣ кашида шаванд.

Ҳангоми тафтишот ва дида баромадани парвандаҳои ҷиноятӣ аз рӯйи моддаи мазкур ҳатман бояд маълум карда шавад, ки кадом қоидаҳо вайрон карда шудаанд ва қоидаҳои вайроншуда дар ҷи ифода меёбанд³.

³ Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, № 28, 18.12.2009 сол. «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба ҷиноятҳои вайрон қардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, инчунин ғайриқонунӣ ҳай қарда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф» // Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 112.

Моҳияти ин ҷиноят дар он зоҳир мегардад, ки шахси воситаи нақлиётро идоранакунанда ба тариқи сунъӣ ба кори бехатарии нақлиёт ҳалал мерасонанд, дар ҳама ҳолат аз рӯи моддаи мазкур шахсоне ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб карда мешаванд, ки худашон идоракунандаи воситаи нақлиёт нестанд ва ҳамчунин намебошанд, лекин ба бехатарии кори нақлиёт ҳалал мерасонанд. Агар шахси гунаҳгор худаш корманди нақлиёт бошад ва аз рӯи иҷрои вазифааш уҳдадор бошад, ки бехатарии нақлиётро таъмин намояд, мувофиқи моддаи 211 КҶ ҚТ ӯ ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатии инсон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб карда мешавад.

Ин чунин маъно дорад, ки шахси маъсул доир ба таъмини бехатарии нақлиёт ӯ истифодаи чунин воситаи нақлиёт на аз рӯи ин модда, балки мувофиқи моддаҳои дахлдори ҳамин боб ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб карда мешавад.

Таркиби ин ҷиноят хусусияти моддӣ дорад. Барои хотима ёфтани ҷинояти мазкур, ба ғайр аз кирдори ба ҷамъият хавфнок, вайрон кардани қоидаҳое, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамояд, боз руҳ додани оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок дар шакли расонидани зарари вазнин ӯ миёна ба саломатии одам (қисми 1), марги шахс (қисми 2), марги ду ва ӯ зиёда ашхос, садама ӯ дигар оқибатҳои вазнин (қисми 3) зарур мебошад.

Ҳамчунин, муайян кардан ва вучуд доштани алоқаи сабабии байни кирдори ба ҷамъият хавфнок ва оқибати он ҳатмӣ мебошад.

Дар айни ҳол, вайрон кардани қоидаҳое, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамоянд, агар оқибати ба ҷамъият хавфнок набошад, он гоҳ кирдор ҳамчун ҳуқуқвайронкунии маъмури ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят гуноҳ дар намуди беэҳтиётӣ дар шакли худбодарӣ ӯ бепарвой содир карда мешавад.

Шахси гунаҳгор медонад ва дарк мекунад, ки бо ҳаракатҳои худ қоидаҳое, ки кори бехатарии нақлиётро таъмин менамояд, вайрон мекунад. Пешбинӣ мекунад, ки ин ҳаракатҳои ӯ ба оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок оварда мерасонад ва худбодарона нисбати оқибатҳо умед мекунад, ки чунин оқибатҳо руҳ намедиханд (худбодарӣ).

Дар намуди бепарвой бошад, шахси гунаҳгор дарк намекунад, ки кирдораш ба оқибатҳои ҷиноятӣ оварда расониданаш мумкин аст, аммо дар натиҷаи дурандешӣ ва бодикқатии зарури мебоист ва метавонист он оқибатҳоро пешбинӣ кунад.

Ангеза ва мақсад дар ин ҷиноят гуногун матавонад шавад ва дар вақти бандубасти ҷиноят аҳаммият надорад. Лекин дар вақти таъйин кардани ҷазо ба инобат гирифта мешаванд.

Субъекти ҷиноят, пеш аз ҳама, мусофир, пиёдагард ё дигар иштироккунандагони ҳаракат шуда матавонанд.

Аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 216 КҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи начандон вазнинро ташкил медиҳад.

Вобаста аз оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки рухдода таркибӣ асосӣ, бо ҳолатҳои вазникунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазникунанда дар қисми дуюми ҳамин модда аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон пешбинӣ шудааст.

Қисми дуюми моддаи 216 КҶ ҚТ аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи дараҷаи начандон вазнин дохил мешавад.

Ҳамчун ҳолати махсусан вазникунанда дар қисми сеюми ҳамин модда се ҳолат пешбинӣ шудааст, яъне кирдори пешбининамудаи қисми якуми ҳамин модда агар:

а) аз беэҳтиётӣ боиси марги ду ё зиёда шахсон гардида бошад;

б) сабаби садама гардида бошад;

в) боиси оқибатҳои дигари вазнин гардида бошад.

Қисми 3 моддаи 216 КҶ ҚТ аз рӯи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи дараҷаи миёна дохил мешавад.

Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ

Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 218 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст ва аз як қисм иборат мебошад.

Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ дар моддаи 82 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 ҳамчун ҷиноят пешбинӣ гардида буд.

Дар моддаи 82 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон номи ин модда каме дигар буд, яъне вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ ном дошт ва аз як қисм иборат буд.

Моддаи 82 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешуд, ки бе иҷозати муқарраршуда ба ИҶШС парвоз карда даромадан ва аз ИҶШС парвоз карда баромадан, рӯя накардани маршрутҳо, ҷойи фурумад, дарвозаҳои ҳавоӣ, ба-

ландии парвоз, ки дар ичозатнома нишон дода шудаанд ё дигар хел вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ⁴.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 218 КҶ ҚТ бошад, риоя накардани хати парвози муайяншуда, ҷойи фуруд, дарвозаҳои фазой, баландии парвоз ё вайрон кардани дигар қоидаҳои парвози байналмилалӣ ҳамчун ҷиноят пешбинӣ шудааст.

Ба ҷамъият хавфнокӣ ин ҷиноят дар он зоҳир мегардад, ки дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ он метавонад, ба садамаҳои ҳавой, марги чандин нафар мусофирон, расонидани ҳисороти калони моддӣ ва ба миён овардани мушкิลӣ байни муносибатҳои байнидавлатӣ гардад.

Объекти асосии ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошанд, ки беҳатарии ҳаракати хаворо таъмин менамоянд.

Ба сифати объекти иловагии ин ҷиноят дохилнопазирии сарҳадҳои давлатӣ баромад менамояд.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ оид ба объекти ин ҷиноят ақидаҳои гуногун ҷой доранд. Масалан, Н.И. Ветров чунин мешуморад: «муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки на танҳо, беҳатарии парвозҳои байналмилалӣ ва беҳатарии парвозҳои нақлиёти ҳавоиро ба танзим медиароранд, инчунин муносибатҳое, ки ҳаёт ва саломатии мусофирон ва ҳайати экипажро ба танзим медиароранд, объекти ҷинояти мазкурро ташкил медиҳад»⁵. Аммо, моддаи 218 КҶ ҚТ ягон гуна оқибатро дар диспозитсияаш пешбинӣ намекунад. Диспозитсияи моддаи 218 КҶ ҚТ ҷавобгариро танҳо барои вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ пешбинӣ мекунад ҳалос.

Предмети ҷинояти мазкурро ҳавопаймо ва киштиҳои ҳавоие, ки парвозҳои байналмилалиро анҷом медиҳанд, ташкил медиҳанд.

Ҳавопаймо – дастгоҳи парвозкунанда мебошад, ки дар атмосфера аз ҳисоби амали дугарафаи ҳавое, ки он аз ҳавои сатҳи замин ва ҳавои сатҳи об фарқ мекунад, нигоҳ дошта мешавад.

Тарафи объективи ҷиноятро риоя накардани хати парвози муайяншуда, ҷойи фуруд, дарвозаҳои фазо, баландии парвоз ё дигар қоидаҳои парвози байналмилалӣ ташкил медиҳад.

Парвози байналмилалӣ ҳавопаймо – парвози ҳавопаймо дар фазои ҳавоии зиёдатар аз як давлат мебошад.

Парвози байналмилалӣ ҳавопаймоҳо дар фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷи-

⁴ Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон: Бо тағйироту иловаҳое, ки то 1 июни соли 1988 дохил карда шудаанд. Душанбе: Ирфон, 1989. 224 с.

⁵ Ветров Н.И. Уголовное право. Особенная часть. М., 2002. С. 356.

кистон, принципҳо ва меъёрҳои қабулшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иҷро карда мешавад.

Парвози байналмилалии ҳавопаймоҳо дар асоси санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст ё иҷозатҳое, ки бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешаванд, иҷро карда мешавад.

Аломатҳои фарқкунандаи ҳавопаймоҳои давлатҳои хориҷӣ аз тарафи истифодабарандагон то оғози иҷрои парвози байналмилалӣ ба мақоми махсуси ваколатдори соҳаи мудофия ва мақоми махсуси ваколатдори соҳаи авиатсияи граждани хабар дода мешаванд.

Барои иҷрои парвози ҳавопаймоҳои давлатҳои хориҷӣ дар фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодабарандагон вазифадоранд, ки ба мақоми махсуси ваколатдори соҳаи авиатсияи граждани маълумотро дар бораи суғурта ё таъмини дигари масъулият барои расонидани зарар ба шахсони сеюм ва ҳавопаймоҳо пешниҳод наоянд. Шароити чунин таъминот аз тарафи мақоми махсуси ваколатдори соҳаи авиатсияи граждани муқаррар карда мешавад⁶.

Киштиҳои ҳавоии Тоҷикистон парвозҳои байналмилалиро мувофиқи шартномаҳои дар тартиби махсус додашуда ба амал мебароранд.

Парвози киштиҳои ҳавоии хориҷӣ дар ҳудуди фазои Тоҷикистон, дар асос ва мувофиқи шартномаҳои байналмилалӣ ва иҷозатномаҳои махсус доир ба парвози якдафъаина иҷозат дода мешавад.

То саршавии иҷрои чунин парвоз шахси истифодабарандаи воситаҳои нақлиёти ҳавоӣ ба мақомоти дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба идораи парвози шахрвандӣ, нишонаҳои шиноскунандаи худро, яъне, нишонаҳои киштии ҳавоиро бояд маълум кунад. Ба ғайр аз ин, ӯ уҳдадор аст, ки маълумот дар бораи бурдани ҷавобгарӣ дар бораи суғуртаро дар ҳолати расонидани зарар ба шахсони сеюм пешниҳод кунад.

Ҳуҷҷатҳое, ки дар дохили киштиҳои ҳавоӣ мавҷуданд, дар ҳудуди ҳавоии фазои Тоҷикистон ҳақиқӣ эътироф карда мешаванд, агар он ҳуҷҷатҳо ба талаботи авиатсияи байналмилалӣ аз тарафи Тоҷикистон эътирофшуда мувофиқат кунад.

⁶ Кодекси фазои ҳавоии Ҷумҳурии // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 1998. № 23-24. Мод. 342.

Хамаи киштиҳои ҳавоии хориҷие, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон фурӯд меоранд, бевосита ҳуҷҷатҳои онҳо аз назар гузаронида мешаванд. Дар ҳолатҳои ба талаботи байналмилалӣ ҷавобгӯ набудани ҳуҷҷатҳои киштиҳои ҳавоӣ ё носоз будани ин киштиҳо, мақомоти дахлдори ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба авиатсияи шаҳрвандӣ ҳуқуқ доранд баргаштани онҳоро боздоранд.

Парвозҳои байналмилалӣ ба намудҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

1. Парвози байналмилалӣ мувофиқи нақша;
2. Парвозҳои иловагӣ мувофиқи нақша;
3. Парвозҳои махсус;
4. Парвозҳои чартерӣ;
5. Парвозҳои якбора.

Мувофиқи принципҳои соҳибхитиёрии давлатӣ ҳар як давлат дар ҳудуди фазоии худ мустақилона қоидаҳои парвозҳоро муайян мекунад. Ин меъёри умумиэтирофшуда дар шартномаҳои байналмилалӣ ва давлатҳои алоҳида мустақкам карда шудааст.

Инкишофи авиатсияи шаҳрвандӣ ва зиёд шудани парвозҳо ба зарурати коркард ва татбиқкунии меъёрҳои якхеларо оид ба парвозҳои байналмилалӣ ба миён овард.

Тартиби ҳуқуқии фазои ҳавоӣ вобаста аз дараҷаи муқаррароти ҳуқуқии ҳамон давлате, ки фазо дар ҳудуди он давлат мебошад, муайян карда мешавад.

Нисбати ҳудуди фазоие, ки дар болои баҳрҳои кушод, ҳудудҳои байналмилалӣ, обҳои ҳудудии давлатҳои дар соҳилбуда, Антарктида ва уқёнусҳои ҷаҳонӣ воқеанд, мувофиқи муқаррароти ҳуқуқии байналмилалӣ муайян карда мешавад.

Дар ин ҳолатҳо давлат наметавонад қоидаҳои худро муайян ва татбиқ намоянд, чунки давлат вазифадор аст, қоидаҳои байналмилалии парвозро риоя намоянд.

Дар қонун фақат номгӯи хурди парвозҳои умумии вайрон кардани қоидаҳои байналмилалии парвоз нишон дода шудааст. Барои дуруст ҳал кардани парвандаҳо оид ба вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ ба меъёрҳои ҳуқуқӣ бояд муроҷиат кард, ки ин қоидаҳоро пешбинӣ ва ба танзим медароранд.

Ҳангоми иҷрои парвозҳои байналмилалӣ, ҳаёти ронандагонии киштиҳои ҳавоӣ қоидаҳои зеринро бояд иҷро кунанд:

– дар ҳудуди фазои Ҷумҳурии Тоҷикистон риоя кардани қоидаҳое, ки аз қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бар меояд, пеш аз ҳама, қоидаҳои умумии парвозҳо ва нишондодҳо оид ба риояи парвозҳои авиатсияи граждани;

– дар худуди фазои давлатҳои хориҷӣ асосан риоя кардани қоидаҳои парвози ҳамон давлат ва ҳамчунин қоидаҳои парвози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қоидаҳои парвози давлати хориҷӣ наменбошанд;

– риоя кардани шартномаҳои байнидавлатие, ки аз тарафи давлатҳои хориҷӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба парвози байналмилалӣ эътироф шудааст.

Киштии ҳавоие, ки сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистон вайрон карда, бе иҷозати махсус гузоштааст, ба тариқи фаврӣ ба фурудой маҷбур карда мешавад. Баъди фурудой, муайян кардани сабаби вайрон кардани қоидаҳои парвози киштии ҳавоӣ барои давом додани парвоз аз тарафи мақомоти идорақунандаи ҳаракати ҳавоӣ иҷозат дода мешавад⁷.

Ҷиноят таркиби расмӣ дошта, аз вақти содир кардани кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок, ки вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалиро дар бар мегиранд, хотимаёфта ҳисобида мешаванд, новобаста аз фаро расидани дигар оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур бо гуноҳ дар шакли қасди бевосита содир мешавад, яъне гунаҳгор ба ҷамъият хавфнок будани кирдори худро дарк карда, имконият ё ногузирии фаро расидани оқибатро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани оқибат мебошад.

Анғеза ва мақсадҳои ин ҷиноят гуногун мешаванд.

Субъекти ҷинояти мазкур – ин ҳайати ронандагони киштиҳои ҳавоии ҷи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷи давлатҳои хориҷа ва шахсони бешаҳравандӣ шуда метавонанд. Ҳайати ронандагони киштиҳои ҳавоие, ки дар зери маҷбуркунӣ ба вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ роҳ додаанд, ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашида намешаванд.

Мусофирони дар дохили киштиҳои ҳавоибуда, ки қоидаҳои парвози байналмилалиро вайрон кардаанд, ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ мувофиқи ин модда ҷалб карда намешаванд. Ба мавҷуд будани баъзе шароитҳои муайян кардани ин мусофирон, мувофиқи моддаи 335 КҶ ҚТ баҳо дода мешавад.

Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ дар бисёр ҳолатҳо бо таркибҳои дигар, ба монанди қочоқ моддаи 289 КҶ ҚТ, ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби киштиҳои ҳавоӣ, обӣ ё каторҳои роҳи оҳан – моддаи 184 КҶ ҚТ якҷоя содир карда меша-

⁴¹ Тафсир ба КҶ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Х.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 560.

ванд. Дар ин ҳолат кирдорҳои содиршуда аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо баҳо дода мешавад⁸.

Категорияи ҷинояте, ки дар моддаи 218 КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, начандон вазнин эътироф мешавад.

§ 3. Ҷиноятҳои бевосита бо вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт вобастанабуда

Таъмири бадсифати роҳҳо, воситаҳои нақлиёт ва ба истифода баровардани онҳо бо норасоии техникаӣ

Таъмири бадсифати роҳҳо воситаҳои нақлиёт ва ба истифода баровардани онҳо бо норасоии техникаӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 213 КҶ ҚТ муқаррар гардида, аз се қисм иборат мебошад.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 213 КҶ ҚТ таъмири бадсифати воситаҳои нақлиёт, роҳҳо, воситаҳои огоҳонӣ ё алоқа ё дигар таҷҳизоти нақлиёт, ҳамчунин барои истифодабарӣ иҷозат додани нақлиёти аз ҷиҳати техникаӣ носоз аз ҷониби шахси масъули ҳолати техникаӣ воситаҳои нақлиёт ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешавад, ки агар, ин кирдор аз беэҳтиётӣ ба саломатии ҷабрдида зарари вазнин ё миёна, ё зарар ба миқдори калон расонида бошад.

Объекти асосии ин ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки дурустии техникаӣ воситаи нақлиёт ва бехатарии истифодаи онро таъмин мекунад.

Ба сифати объекти иловагии қисми якуми моддаи мазкур саломатӣ ва ба сифати объекти иловагии қисми дуюм ва сеюми модда ҳаёти инсон баромад мекунад.

Ба сифати объекти факултативӣ дар моддаи тафсиршаванда моликияти шахси бегона баромад мекунад.

Ба сифати предмети ҷинояти моддаи 213 КҶ ҚТ дохил мешаванд:

1. Воситаҳои нақлиётӣ (нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ, обӣ, автомобилӣ, шаҳрии барқӣ);

2. Роҳҳо, ки дарозии қитъаи маҳалро дар бар мегиранд (ҳамчунин рӯйи об), ки барои таъмини ҳаракати воситаҳои нақлиёт пешбинӣ шудаанд ё истифода бурда мешаванд (роҳи оҳан, ғӯлаҷӯбо, майдонҳои (хатҳои) фурудгоҳ, ки барои фуруд омадан

⁸ Бохан А.П. Уголовная ответственность за нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 2002. С. 67.

ва парвоз кардани воситаҳои нақлиёти хавоӣ пешбинӣ шудаанд ва ғайраҳо);

3. Таҷҳизоти нақлиётӣ- яъне ҳамагуна восита ва иншооте, ки барои таъмин намудани кори муътадили нақлиёт пешбинӣ шудаанд (воситаҳои огоҳкунӣ, семафор, маяк, дастгоҳи радиой), воситаҳои алоқа (телефонӣ, телеграфӣ, телевизионӣ, асбобҳои ахборотдиҳанда, шлагбаумҳо ва ғайраҳо).

Тарафи объективи ин чиноят аз ҳаракатҳои (беҳаракати) зерин иборат мебошад:

- кирдори ба ҷамъият хавфнок - дар шакли ҳаракат (таъмири бадсифати воситаҳои нақлиёт ва ё аз истифода баровардани онҳо бо норасогиҳои техникӣ) беҳаракатӣ (масалан, бо роҳи беҳаракатӣ надидани чораҳо, оид ба баргараф кардани истифодаи воситаҳои нақлиёти аз ҷиҳати техникӣ носоз);

- оқибати ба ҷамъият хавфнок (ба саломати одамон расонидани зарари вазнин ё миёна ё дигар зарари калон);

- алоқаи сабабӣ байни кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои он, ки дар қонун пешбинӣ шудааст.

Тахти мафҳуми таъмири бадсифати воситаи нақлиёт - баргараф накардани ҳамаи норасоҳо тибқи қоидаҳои технологӣ ва меъёрӣ ё ин, ки васл намудани қисмҳои эҳтиётии бадсифат ё ғайристандартӣ (масалан, бандакҳо ва ҷузъиётҳои, ки истифодабарии бехатарии воситаи нақлиётро таъмин мекунанд), фаҳмида мешавад.

Ба истифода баровардани онҳо маънои онро дорад, ки аз тарафи шахсони муайян воситаҳои нақлиёти аз ҷиҳати техникӣ носоз ба истифода иҷозат дода мешавад. Воситаҳои нақлиёти аз ҷиҳати техникӣ носоз чунин воситаҳои нақлиёте мебошанд, ки истифодаи мақсадноки онҳо таҳдид ба бехатарии ҳаракат ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дорад.

Иҷозат додани дигар низом ва агрегатҳои воситаҳои нақлиёт ба монанди низоми коммуникативӣ, таҷҳизоти нақлиётӣ, воситаҳои хабардиҳӣ ва алоқа дар ҳолати носозбуда, аз рӯи ин модда баҳо дода намешавад. Чунин кирдорҳо дар шароитҳои муайян, ҳамчун чиноятҳои мансабӣ баҳо дода мешаванд.

Иҷозат додан ба истифодаи воситаҳои нақлиёти носоз метавонад, даҳонӣ ва ҳам хаттӣ шавад.

Воситаҳои нақлиёти механикӣ, ки дар ҳаракати роҳ иштирокдоранд, ҳамчунин ядакҳои (нимядакҳои) онҳо аз рӯи тартибе, ки ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, бояд ҳатман аз муоинаи техникӣ гузаранд.

Ба воситаҳои нақлиёти механикӣ, ки аз муоинаи ҳатмии навбатии техникӣ нагузаштаанд, минбаъд барои истифода иҷозат дода намешад.

Таркиби ҷинойти мазкур аз рӯи тарафи объективи ҷинойт моддӣ буда, аз лаҳзаи фарорасии оқибатҳо дар намуди аз беэҳтиётӣ ба саломатии ҷабрдида расонидани зарари дараҷаи миёна, вазнин, зарар ба миқдори калон ё боиси марги инсон гардидан хотимаёфта доништа мешавад. Миқдори зарари калон аз андозаи зарари воқеан ба ҷабрдида расонидашуда муайян карда мешавад. Агар оқибатҳои дар қонун пешбинишуда вучуд надошта бошад, он гоҳ кирдор ҷинойт эътироф намешавад.

Аломати асосии тарафи объективи ҷинойт, ин "алоқаи сабабӣ" мебошад. Яъне, ҳангоми баҳо додани кирдор аз рӯи ин модда бояд алоқаи сабабӣ байни таъмири бадсифати воситаҳои нақлиёт ё ба истифода баровардани онҳо бо норасогиҳои тахникӣ ва оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок дар намуди расонидани зарари миёна ё вазнин ба саломатии одамон ё зарари калон расонидан хатман бояд муайян карда шавад.

Вобаста ба ин масъала дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин омадааст: «диққати мақомоти пешбурди парвандаи ҷинойтӣ ва судҳо ба он ҷалб карда шавад, ки ҳангоми тафтиш ва баррасии парвандаҳо дар бораи таъмири бадсифати воситаҳои нақлиёт ва барои истифодабарӣ иҷозат додани нақлиёти носоз бояд алоқаи сабабии байни таъмири бадсифати қисмҳои алоҳида, бандакҳои воситаи нақлиёт, инчунин вайрон кардани ҷараёни технологӣ ҳангоми васл ё иваз кардан ва ба истифода баровардани онҳо ва фарорасии оқибатҳои дар моддаи 213 ҚЧ ҚТ пешбинигардида, муайян карда шавад»⁹.

Тарафи субъективи ин ҷинойт аз гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ бо худбоварӣ ё бепарвой содир мегардад.

Дар ҳолати худбоварӣ шахс имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии вайрон кардани қоидаҳои таъмир ё ба истифода баровардани воситаи нақлиётро пешбинӣ карда, вале бе асосҳои қофӣ ба он бовар аст, ки оқибатҳоро баргараф менамояд.

⁹ Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.12.2009 сол, № 28 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба ҷинойтҳои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, инчунин ғайриқонунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф» // Маҷмуаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). Душанбе, 2019. С. 114.

Дар ҳолати бепарвой бошад, шахс имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии вайрон кардани қоидаҳои таъмир ё ба истифода баровардани воситаи нақлиётро пешбинӣ намекунад, ҳол он, ки дар сурати бодикқатӣ ва дурандешии зарурӣ мебоист ё метавонист оқибатҳоро пешбинӣ намояд.

Ангезаи таъмири бадсифат ва баровардани воситаҳои нақлиёти носоз ба истифодабарӣ, метавонанд гуногун бошанд, онҳо ҳангоми баҳодихии кирдор аз рӯйи моддаи мазкур аҳаммият надоранд, аммо аз тарафи суд ҳангоми таъйини ҷазо ба инобат гирифта мешавад.

Субъекти ин ҷиноят – мумкин аст, ҳам кормандони ташкилотҳои нақлиётӣ новобаста аз шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва моликият, ки бо нақлиёти автомобилӣ ва барқии шахрӣ ба кашонидани мусофирон ва бор машғуланд, инчунин кормандони дигар ташкилотҳо, ки ба онҳо дар асоси дастуралалҳо ё ин, ки қоидаҳои амалкунанда, амрҳои дахлдор ё ин, ки тибқи вазифаи хизмати ишғол намудаашон барои ҳолати корӣ ё истифодабарии воситаҳои нақлиёт масъулият вогузор карда шудааст, ҳамчунин молик – соҳибкорон ё кормандони устохонаҳои таъмири нақлиёт, ки барои ба амал баровардани фаъолияти соҳибкорӣ иҷозатнома дошта, таъмири бадсифатро иҷро намудаанд аз беэҳтиётӣ боиси ба саломатии инсон расонидани зарари дараҷаи миёна, вазнин ё марғи ӯ гардидааст, доништа мешаванд.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 1 моддаи 213 КҶ ҚТ пешбинигардида, дараҷаи наҷандон вазнин мебошад.

Вобаста аз оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки руҳдода таркибӣ асосӣ, бо ҳолатҳои вазникунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазникунанда дар қисми дуюми моддаи 213 КҶ ҚТ, ҳамин кирдор агар аз беэҳтиётӣ боиси марғи инсон шуда бошад, пешбинӣ шудааст.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 213 КҶ ҚТ пешбинигардида, дараҷаи наҷандон вазнин мебошад.

Ҳамчун ҳолатҳои махсусан вазникунанда дар қисми сеюми моддаи 213 КҶ ҚТ, дар намуди аз беэҳтиётӣ боиси марғи ду ва зиёда ашхос ё боиси оқибатҳои дигари вазнин гардида бошад, пешбинӣ шудааст.

Қисми 3 моддаи 213 КҶ ҚТ аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи дараҷаи миёна дохил мешавад.

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ ҳангоми сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири хатҳои қубури магистралӣ

Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ ҳангоми сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири хатҳои қубури магистралӣ ҳамчун ҷиноят дар моддаи 217 КҶ ҚТ муқаррар карда шудааст. Моддаи мазкур аз се қисм иборат мебошад.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 217 КҶ ҚТ вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ ҳангоми сохтмон, истифода ё таъмири хатҳои қубури магистралӣ ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешавад, ки агар ин қирдор аз беэҳтиётӣ ба саломатии ҷабрида зарари вазнин ё миёна, ё зарар ба миқдори калон расонида бошад.

Объекти асосии ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки бехатарии сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири хатҳои қубури магистралро таъмин мекунад.

Ба сифати объекти иловагии қисми якуми моддаи мазкур саломатӣ ва ба сифати объекти иловагии қисмҳои дуюм ва сеюми модда ҳаёти инсон баромад мекунад.

Ба сифати объекти факултативӣ дар моддаи тафсиршаванда моликияти шахси бегона баромад мекунад.

Предмети ҷинояти мазкурро қубури магистралӣ, яъне маҷмӯи воситаҳои техникӣ барои интиқоли нафт, маҳсулоти нафтӣ, газҳои табиӣ, сунъӣ, нафти аз минтақаи истеҳсоли онҳо ё ҷойи ниғадориашон то ҷойи истеъмолашон ташкил медиҳанд.

Қубурҳои магистралӣ – иншооти техникӣ, ки ба воситаи он ҳаракати маҷмӯи асосии маводи интиқолшаванда амалӣ мегардад (нафт, маҳсулоти нафтӣ, гази табиӣ, нафтӣ ва ғайраҳо). Дигар навъҳои қубурҳо (хатҳои иловагӣ ба хонаҳои истиқоматӣ, анборҳо ва ғайраҳо) предмети чунин навъи ҷиноятро ташкил намедиҳанд. Ба предмети ин ҷиноят на танҳо бевосита ҳуди қубурҳои магистралӣ, балки иншооти қори онро таъминкунанда (стансияҳои компрессорӣ, зиддисӯхтор, зидди зангзанӣ ва дигар иншооту бино, насосҳои кашанда ва резонанда ва ғайраҳо), дохил мешаванд.

Ҷойи истеъмоли ин маҳсулоти номбаршуда, базаи нафтӣ, стансияҳои тақсими маҳсулоти газу нафт ё қорхонаву ташкилотҳое, ки барои фаъолияти онҳо истеъмоли маҳсулоти газу нафт заруранд, шуда метавонанд.

Ба таркиби қубури магистралӣ дохил мешаванд:

1. Қубур бо шохакӯш, стансияҳои интиқолӣ бо воситаҳои интиқолдиҳиш, воситаҳои ченаки сарфшавии газу нафт, восита, механизмҳои қабул ва фиристодани маҳсулоти номбаршуда;

2. Воситаҳои химиявии химояи кубурҳо аз хӯрдашавӣ, хатҳо ва иншооти алокаи технологӣ;

3. Хатҳои барқӣ, ки таъйиноташон хизматрасонии кубурҳои магистралӣ мебошад;

4. Воситаҳои зидди оташ, иншооти зидди хӯрдашавӣ ва химоякунандаи кубурҳои магистралӣ;

5. Зарфҳо барои нигоҳдории нафт ва анбори замини барои партофтани нафт дар ҳолатҳои садама;

6. Бино ва иншооти хатти хизмати истифодабарии кубурҳои магистралӣ;

7. Роҳҳои доимӣ ва майдонгоҳи чархболи дар назди кубури магистралӣ, аломатҳои шиноснамоеи ҷойи воқеии хатҳои кубури магистралӣ;

8. Стансияҳои газтақсимкунӣ;

9. Стансияҳои зеризаминии нигоҳдории газ;

10. Нуқтаҳои гармкунии нафт ва маҳсулоти нафтӣ;

11. Нишондодҳо ва аломатҳои огоҳкунӣ.

Кубурҳои магистралӣ ба объектҳои хатарашон зиёд дохил мешаванд. Зеро вайрон шудани кубурҳо ё унсурҳои алохидаи он бо пахншавӣ, пошхӯрии пӯлод ва хок, оташ гирифтани маҳсулоти нафту газ, таркиши якҷояи газу ҳаво, вайрон ё несту нобуд кардани иншоот ва ба муҳити атроф баровардани маҳсулоти захрнок алокаманд мебошад¹⁰.

Тарафи объективии ин ҷиноят аз ҳаракатҳои (беҳаракатии) зерин иборат мебошад:

- кирдори ба ҷамъият хавфнок - дар шакли ҳаракат (вайрон кардани қоидаҳои беҳатарӣ ҳангоми сохтмон, истифодабарӣ ва таъмири хатҳои кубурҳои магистралӣ) ва ё беҳаракатӣ (шахсоне, ки талаботи вучуддоштаро ба назар намегиранд, яъне хатҳои кубурҳои магистралӣ бо гузаргоҳҳои дарёӣ ё каналиро ишора намекунанд);

- оқибати ба ҷамъият хавфнок (ба саломатии одамон расонидани зарари вазнин ё миёна ё зарар ба миқдори калон);

- алокаи сабабӣ байни кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои он, ки дар қонун пешбинӣ шудааст.

Мавҷуд будани алокаи сабабӣ байни вайронкунии қоидаи муқарраргардида ва ба вучуд омадани оқибатҳои дар қонун ишорагардида, асоси ба ҷавобгарӣ кашидан мебошад.

¹⁰ Бохан А.П. Уголовная ответственность за нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 2002. С. 133.

Диспозитсияи моддаи мазкур бланкетӣ мебошад. Барои муайян намудани ҳаққонияти қоидавайронкунӣ ба санадҳои меъёрӣ-идоравӣ муроҷиат кардан зарур аст, масалан ба қоидаҳои техникий истифодаи қубурҳои магистралӣ, қоидаҳои муҳофизати қубурҳои магистралӣ ва ғайраҳо. Вайрон намудани чунин қоидаҳо бояд ба сохтмон, истифода ё таъмири қубурҳои магистралӣ, алоқаманд бошад.

Сохтмони хатҳои қубурҳои магистралӣ – ин лоихакашӣ, санҷиши он бо мустаҳкамӣ ва нагузаронидани ҳаво.

Истифодабарӣ - истифодаи функционалии ҳуди қубур, қисмҳои алоҳидаи он ва иншоотҳои таъминкунандаи он.

Таъмир – бартараф намудани носозиҳо ва хисороти қубурҳои магистралӣ ва иншоотҳои қори онро таъминкунанда. Таъмир метавонад навбатӣ, пурра ё садамавӣ – барқароркунанда бошад.

Қоидаҳои сохтмон, истифодабарӣ ё таъмири қубурҳои магистралӣ барои шахсоне зарур аст, ки ба соҳаи нақлиёти қубурҳои магистралӣ вобаста карда шудаанд, баробар ба шахсони дигари соири корхона ва идораҳо, мақомоти ҳокимият ва идораи маҳаллӣ, шахрвандони оддӣ дар маҳали гузаштани қубурҳои магистралӣ ва ҷойгиршавии иншоотҳои таъминкунандаи онҳо кор мекунанд.

Барои бартараф кардани имкониятҳои зараррасонӣ ба қубурҳои магистралӣ ҳудудҳои муҳофизатшаванда дар атрофи ин қубурҳо муқаррар карда мешавад. Ташкилот, муассиса ё шахрвандоне, ки барои бурдани қорҳо дар назди қубурҳои магистралӣ иҷозати хаттӣ (махсус) гирифтаанд, вазифадоранд, қоидаҳои беҳатари дар назди қубурҳои магистралӣ бударо риоя кунанд¹¹.

Таркиби ҷинояти мазкур аз рӯйи аломатҳои тарафи объективии ҷиноят моддӣ буда, аз вақти пайдо шудани оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки дар қонун пешбинишуда дар намуди аз беэҳтиётӣ ба саломатии инсон расонидани зарари вазнин ё миёна ё зарар ба миқдори калон хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноят аз гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ бо худбонарӣ ё бепарвой содир мегардад.

Дар ҳолати худбонарӣ шахс имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии вайрон кардани қоидаҳои беҳатарӣ ҳангоми сохтмон, истифода ё таъмири хатҳои қубури магистрალიро пешбинӣ карда, вале бе асосҳои кофӣ ба он бовар кардааст, ки оқибатҳоро бартараф менамояд.

¹¹ Тафсир ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Х. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 557.

Дар ҳолати бепарвой бошад, шахс имконияти фаро расидани оқибати барои чамъият хавфнокии вайрон кардани қоидаҳои беҳатарӣ ҳангоми сохтмон, истифода ё таъмири хатҳои кубури мағистралоиро пешбинӣ намекунад, ҳол он, ки дар сурати бодикқатӣ ва дурандешии зарурӣ мебоист ва метавонист оқибатҳоро пешбинӣ намояд.

В.Д. Иванов мепиндорад, ки ҷинояти мазкур бо ду шакли гуноҳ содир мегардад¹².

Ангега ва сабабҳои содиршавии ҷинояти мазкур ҳангоми муайян намудани намуд ва андозаи ҷазо ба назар гирифта намешавад. Аммо, дар вақти фардиқунонии ҷазо ба инобат гирифта мешавад.

Субъекти ҷинояти мазкур шахси муқаллафи ҷисмонии мувофиқи моддаи 23 ҚҶ ҚТ ба синни 16-солагӣ расида ҳисобида мешавад.

Аз рӯйи дараҷаи ба чамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 217 ҚҶ ҚТ пешбинигардида дараҷаи начандон вазнин мебошад.

Вобаста аз оқибатҳои ба чамъият хавфноки руҳдода таркиби асосӣ, бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар қисми дуҷуми модда ҳамин кирдор агар аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон шуда бошад, пешбинӣ шудааст.

Қисми дуҷуми моддаи 217 ҚҶ ҚТ аз рӯйи дараҷаи ба чамъият хавфнокиаш ба категорияи начандон вазнин дохил мешавад.

Ҳамчун ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда дар қисми сеҷуми модда дар намуди аз беэҳтиётӣ боиси марги ду ва зиёда ашхос гардида бошад, пешбинӣ шудааст.

Қисми сеҷуми моддаи 217 ҚҶ ҚТ аз рӯйи дараҷаи ба чамъият хавфнокиаш ба категорияи дараҷаи миёна дохил мешавад.

§ 4. Ҷиноятҳои дигари нақлиётӣ

Корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳо

Корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳо ҳамчун ҷиноят дар моддаи 214 ҚҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст. Моддаи мазкур аз се қисм иборат мебошад.

¹² Иванов В.Д. Уголовное право. Особенная часть. Ростов н/Д, 2002. С. 338.

Корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳо дар моддаи 84 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 ҳамчун ҷиноят пешбинӣ гардида буд.

Дар моддаи 84 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон номи ин модда каме дигар буд, яъне зарар расонидан ба роҳҳои алоқа ва воситаҳои нақлиёт ном дошт ва аз як қисм иборат буд.

Моддаи 84 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешуд, ки агар қасдан вайрон кардан ё зарар расонидан ба роҳҳои алоқа, иншооти он, поездҳо ё киштиҳо, воситаҳои алоқа ё сигналдихӣ, ки ба чаппа шудан ё ғарқ шудан ё дучори дигар ҳалокт шудани поезд, кишти ё ба вайрон гардидани кори муътадили нақлиёт ва алоқа сабаб шудааст ё сабаб шуда метавонист.

Тибқи муқаррароти диспозитсияи моддаи 214 КҶ ҚТ хароб кардан, осеб расонидан ё бо усулу воситаҳои дигар барои истифода корношоям гардонидани воситаҳои нақлиёт, роҳҳо, воситаҳои огоҳонӣ ё алоқа ё дигар таҷҳизоти нақлиёт, ҳамчунин муҳосираи роҳҳои нақлиёт ҳамон вақт ҷиноят эътироф мешавад, ки агар ин кирдор аз беэҳтиётӣ ба саломатии ҷабрдида зарари вазнин ё миёна, ё зарар ба миқдори калон расонида бошад.

Объекти асосии ҷиноят – муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошанд, ки бехатарии ҳаракат ва ё истифодаи воситаҳои нақлиётро (ҳавоӣ, обӣ, роҳи оҳан) таъмин мекунад¹³.

Ба сифати объекти иловагии қисми якуми моддаи мазкур саломатӣ ва ба сифати объекти иловагии қисми дуюм ва сеюми модда ҳаёти инсон баромад мекунад.

Ба сифати объекти факултативӣ дар моддаи тафсиршаванда моликияти шахси бегона баромад мекунад.

Предмети ҷиноят – воситаҳои нақлиёт, роҳҳо, воситаҳои огоҳонӣ ё алоқа ва ҳамчунин, дигар таҷҳизоти нақлиёт мебошад.

Нақлиёт – соҳаи истеҳсолоти моддиест, ки кашонидани борҳо, мусофирҳо ва бағочро амалӣ мегардонад¹⁴.

Мафҳуми «воситаҳои нақлиёт»-и дар моддаи мазкур омада дар шарҳи моддаи 211-и КҶ ҚТ дар боло оварда шудааст. Автомо-

¹³ См., например: Иванов В.Д. Уголовное право. Особенная часть. Ростов н/Д, 2002. С. 339; Уголовное право. Часть Общая и Особенная / под ред. А.И. Рарога. М., 2010. С. 567; Уголовное право. Общая и Особенная части / под ред. В.Ю. Малаховой. М., 2011. С. 616.

¹⁴ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нақлиёт» аз 29 ноябри соли 2000, № 32 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2000. № 11. Мод. 507.

бил, трамвай ва дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ предмети ҷинойати мазкур шуда наметавонанд.

Роҳҳо – ин дар воситаҳои нақлиёти роҳи оҳан, роҳи қатора бо релсҳо, дар хатҳои ҳавой, фурудой, ва парвоз, ҷойҳои ҳавопаймо дар фурудгоҳ, хати бехатарӣ ва ғайраҳо фаҳмида мешавад.

Воситаҳои огоҳонӣ – ин воситаҳои маълумоти шартӣ-диҳанда, фармон, хабарбаранда, идоракунанда ва ғайра мебошанд. Воситаҳои огоҳонӣ метавонанд овозӣ, ишорагӣ, аломатӣ ва рӯшноигӣ шаванд. Ба чунин воситаҳо семафорҳо: маякҳо, аломатҳои роҳӣ ва идоракунанда дохил мешаванд.

Воситаҳои алоқа – чунин воситаҳои техникӣ мебошанд, ки қабул ё фиристодани маълумот бо ёрии онҳо сурат мегирад. Алоқа метавонад ба воситаи телефон, телеграф, телекодӣ, факсӣ ва телевизионӣ сурат гирад. Аз рӯйи восита ва ҳудуди паҳншавӣ, алоқа ба алоқаи ноқилӣ, алоқаи мавҷӣ, радиореллегӣ, кайҳонӣ, лазерӣ ва оптикӣ тақсим мешавад.

Дар зери мафҳуми «таҷҳизоти нақлиёт» маҷмӯи механизмҳо, қисмҳои зарурии воситаҳои нақлиёт фаҳмида мешавад, ки барои истифодаи бехатаронаи роҳи оҳан, ҳавопаймоҳо заруранд.

Ҳамаи предметҳои дар боло номбаршуда, ки предмети ҷинойтро ташкил мекунанд, фақат фаъолияти ба онҳо хоси гуногунро иҷро карда, аз рӯйи як хусусияташон дар ин модда ҳамчун предмети ҷинойат баромад мекунанд. Ин хусусияти онҳо таъмини бехатарии фаъолияти воситаҳои нақлиёти роҳи оҳан, ҳавой ва киштиҳои обӣ мебошанд. Механизму агрегатҳое, ки чунин хусусиятро надоранд, предмети ҷинойати мазкурро ташкил карда наметавонанд.

Ҳамчунин, механизму воситаҳо носозу вайрон, ки онҳоро аз рӯйи таъйиноташон истифода бурдан ғайриимкон аст ё механизму воситаҳои эҳтиётӣ низ, предмети ҷинойати мазкур шуда наметавонанд.

Предмети ҷинойати мазкур сарчашмаи пайдошавии хавфи қалон мебошад ё ба системаи таъмини фаъолияти муътадили чунин сарчашмаҳо дохил шуда метавонанд.

Ҳолати дигари махсуси ин предметҳо ҳолати ҳуқуқии онҳо мебошад. Аломатҳои ҳуқуқӣ фаъолияти муътадили қорӣи ин механизмҳо воситаҳо мебошанд, ки аз тарафи санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ба низом дароварда мешавад.

Предмету воситаҳои номбаршуда ҳамон вақт предмети ҷинойати мазкур мешаванд, ки онҳо ҳам хусусияти яқум таъмини бехата-

рии истифодаи воситаҳои нақлиёт ва ҳам хусусиятҳои ҳуқуқӣ дошта бошанд¹⁵.

Тарафи объективии ҷиноятро кирдорҳои зерин ташкил медиҳанд:

– кирдори ба ҷамъият хавфнок (хароб кардан, осеб расонидан ё бо усули воситаҳои дигар корношоям гардонидани огоҳонӣ ё алоқа ва дигар таҷҳизоти нақлиёт, ҳамчунин муҳосираи роҳҳо);

– оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок (ба саломатии одамон расонидани зарари вазнин ё миёна ё расонидани зарар ба миқдори калон;

– алоқаи сабабӣ (байни кирдорҳои ба ҷамъият хавфноки содиршуда ва оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки дар қонун пешбинигардида).

Хароб кардан – ин пурра несту нобуд ва вайрон кардани воситаҳои мебошад, ки дар натиҷа истифодаи онҳо аз рӯи таъйиноташон ғайриимкон мегардад. Хароб кардани предметҳои номбаршуда маънои онро дорад, ки барқарор кардани онҳо ғайриимкон мебошад ё аз нуқтаи назари иқтисодӣ қобили мақсад намебошад.

Осеб расонидан – ин қисман аз кор баровардани предметҳои ин таркиби ҷиноятро ташкилқунанда мебошанд, ки барқарор кардани онҳо имконият дорад.

Бо усулу воситаҳои огоҳонӣ ё алоқа ва дигар таҷҳизоти нақлиёт - ин аз кор муваққатан баровардани онҳо мебошанд, ки фаъолияти таъмини бехатарии воситаҳои нақлиётро иҷро карда наметавонад.

Дар зери ин кирдор ҳамчунин ҳаракатҳои паҳншудатарини ба роҳи оҳан партофтани предметҳои гуногун ба монанди симчуб, санг, дарахт, бетон ва ғайраҳо фаҳмида мешавад, ки истифодаи бехатаронаи роҳи оҳанро ғайриимкон мегардонанд.

Муҳосираи роҳҳои нақлиёт – маънои онро дорад, ки аз тарафи гунаҳгор як қисми системаи таъминоти бехатарии воситаҳои нақлиёти роҳи оҳан ё ҳавоӣ фаъолиятҳои маҳдуд карда мешавад ё аз кор бароварда мешавад. Масалан, роҳи оҳан ё роҳи парвоз ё фурудомадани ҳавопаймо маҳкам карда мешавад.

Таркиби ҷинояти мазкур моддӣ буда, аз лаҳзаи фаро расидани яке аз оқибатҳои дар диспозитсияи модда пешбинишуда дар намуди аз безҳиёӣ расонидани зарари вазнин ё миёна ё зарар ба миқдори калон хотимаёфта ҳисоб мешавад.

¹⁵ Тафсири ба ҚЧ ҚТ // Зери таҳрири Шарипов Ҳ.Ҳ. Душанбе: «ГЛОБУС», 2006. С. 547.

Зарари калон – категорияи моддӣ буда, тахти он ҳаминро бо-яд фаҳмид, ки зарари бевоситаи моддӣ дар шакли нобудсозӣ ё корношоям кардани воситаҳои нақлиёт, нобуд сохтан ё зарар овардан ба иншоотҳо, ифлос намудани хушкӣ ва воситаҳои оби, дуру дароз гирифтани пеши ҳаракати нақлиёт ва ғ.

Мавҷуд будани алоқаи сабабӣ дар байни кирдор ва оқибатҳои нишон додашуда баҳои ҳақиқии ҷиноятро муайян месозад. Муқаррар намудан зарур аст, ки хароб кардан, осеб расонидан ё ба ҳолати азкормонӣ расонидани воситаи нақлиёт, роҳҳо, воситаҳои огоҳкунӣ ё таҷҳизоти нақлиётии дигар, баробар бо бастанӣ ҳаракати нақлиёт ба оқибатҳои пешбиниамуда расонида бошад.

Тарафи субъективии ҷиноят – муносибати шахси гунаҳгор нисбати оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок бо гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ ифода меёбад. Беэҳтиётӣ дар ин таркиби ҷиноят метавонад, ҳам дар шакли худбонарӯш бошад ва ҳам дар шакли бепарвоӣ.

Дар ҳолати худбонарӯш шахс имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳоро пешбинӣ карда, вале бе асосҳои кофӣ ба он бонарӯш кардааст, ки оқибатҳоро баргараф менамояд.

Дар ҳолати бепарвоӣ бошад, шахс имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳоро пешбинӣ намекунад, ҳол он, ки дар сурати бодикқатӣ ва дурандешӣ зарурӣ мебоист ва метавонист оқибатҳоро пешбинӣ намояд.

И.М. Тяжкова корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳоро чун ҷинояте, ки бо ду шакли гуноҳ содир мегардад ва ин ҷиноятро ҷинояти қасдона мешуморад¹⁶.

Ангеза ва сабабҳои содиршавии ҷинояти мазкур ҳангоми муайян намудани намуд ва андозаи ҷазо ба назар гирифта намешавад. Аммо, дар вақти фардиқунонии ҷазо ба инбат гирифта мешавад.

Дар ҳолатҳое, ки агар шахс кирдорҳои пешбиниамудаи моддаи 214 КҶ ҚТ ро бо мақсади ноустувор сохтани амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии мудофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон содир намояд, онҳо кирдори шахси содирнамудаи ҷиноят бо моддаи 309 КҶ ҚТ (таҳрибкорӣ) бандубаст карда мешавад.

Субъекти ҷинояти мазкур мувофиқи қисми 2 моддаи 23 КҶ ҚТ, шахси воқеии муқаллафи ба синни 14-сола расида мебошад.

¹⁶ Тяжкова И.М. Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности. СПб., 2002. С. 263.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 214 КҶ ҚТ пешбиниғардида дараҷаи начандон вазнин мебошад.

Вобаста аз оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки руҳдода таркиби асосӣ, бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар қисми дуёми модда ҳамин кирдор агар аз беэҳтиётӣ боиси марғи инсон шуда бошад, пешбинӣ шудааст.

Қисми дуёми моддаи 214 КҶ ҚТ аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи начандон вазнин дохил мешавад.

Ҳамчун ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда дар қисми сеюми модда дар намуди аз беэҳтиётӣ боиси марғи ду ва зиёда ашхос ғардида бошад, пешбинӣ шудааст.

Қисми сеюми моддаи 214 КҶ ҚТ аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи дараҷаи миёна дохил мешавад.

Таркиби ҷинояти мазкур аз таркиби ҷинояти дар моддаи 256 КҶ ҚТ - қасдан несту нобуд ё вайрон қардани амволи ғайр бо предмети таҷовусашон фарқ мекунанд. Несту нобуд ё вайрон қардани воситаҳое, ки ба нақлиёт таъаллуқ доранду лекин фаъолиятшон бо таъмини бехатарии воситаҳои нақлиёт алоқаманд намебошанд, ҳамчун ҷиноят ба муқобили молиқият баҳо дода мешаванд, Воситаҳою механизмҳое, ки хароб ё ба онҳо осеб расонида шудааст, дар ҳама ҳолат маълум қардан лозим аст, ки бевосита воситаю механизмҳои корношоямшуда ё осебдида дар таъмини бехатарии воситаҳои нақлиёт нақши ҳалкунанда мебозанд ё не, яъне ин механизму воситаҳо дар системаи таъминкунандаи бехатарии воситаҳои нақлиёт иштирок мекунанд ё не? Муайян қардани ин масъала аҳаммияти қалони амаливу назариявӣ дорад. Вобаста аз ҳалли ин масъала вучуд доштани ҷинояти нақлиётӣ ё ҷиноят ба муқобили молиқият муайян қарда мешавад.

Ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавой бо худ бурдани моддаҳои тарқанда ё зуддариғранда

Ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавой бо худ бурдани моддаҳои тарқанда ё зуддариғранда ҳамчун ҷиноят дар моддаи 215 КҶ ҚТ муқаррар ғардидааст. Ин модда аз ду қисм иборат мебошад.

Муқаррароти диспозитсияи моддаи 215 КҶ ҚТ аломатҳои ҷинояти ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавой бо худ бурдани моддаҳои тарқанда ё зуддариғрандаро чунин муқаррар намудааст: ғайриқонунӣ дар қиштии ҳавой бо худ бурдани моддаҳои тарқанда ё зуддариғранда.

Объекти асосии ҷиноят – муносибатҳои бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшаванда мебошанд, ки бехатарии ғаёлияти нақлиёти ҳавоӣ ва ё бехатарии ҳаракати нақлиёти ҳавоиро таъмин меку-
нанд.

Ба сифати объекти иловагии ҷинояти тафсиршаванда ҳаёт ва саломатии инсон баромад мекунад.

Ба сифати объекти факултативӣ дар моддаи тафсиршаванда моликияти шахси бегона баромад мекунад.

Яъне, ҳангоми дар нақлиёти ҳавоӣ ғайриқонунӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканда ё зуддаргиранда мумкин аст, ба ҳаёт, саломатии мусофирон ва моликиятшон зарари калон ворид гардад.

Предмети ҷинояти мазкур – моддаҳои тарканда ё зуддаргиранда мебошад.

Моддаҳои тарканда – ин чунин якҷоягии химиявӣ ё омехтаҳои химиявӣ механикӣ мебошанд, ки қобилияти дар муддати кӯтоҳ худпахншавӣ ва табдилёбии химиявӣ дошта, ки аз худ энергияи зиёди кинетикӣ хориҷ карда, бавучудоваранда фаҳмида мешавад. Ин моддаҳо, пеш аз ҳама, симоб, тротил, борут, динамит, омехтаи водород бо ҳавоӣ таркибаш бойшуда (кислород) омехтаи метан бо ҳаво ва ғайраҳо мебошанд.

Моддаҳои зуддаргиранда – ин чунин моддаҳои химиявие мебошанд, ки дар натиҷаи якҷояшавии об бо ҳаво ё дар натиҷаи таъсири дигар омилҳо қобилияти зудоташгириро дошта фаҳмида мешавад. Ҳамчунин моддаҳои, ки ҳарорати пасти оташгириро соҳиб мебошанд. Ин моддаҳо, пеш аз ҳама, саярка, селитра, бензин, спирт, эфир, керосин, фосфор ва ғайраҳо мебошанд.

Ин моддаҳои номбаршуда манбаҳои хавфи зиёд доранд. Аз ин нуқтаи назар, ғайриқонунӣ бурдани чунин моддаҳои номбаршуда дар нақлиёти ҳавоӣ ҷиноят эътироф шуда, дар қонуни ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарӣ оид ба он пешбинӣ шудааст.

Тарафи объективии ҷиноят аз ҳаракатҳои ғаёлона иборатанд, яъне ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканда ва ё зуддаргиранда.

Таркиби қисми якуми ин модда расмӣ буда, аз лаҳзаи ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканда ё зуддаргиранда хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Таркиби қисми дуюми ин модда хусусияти моддӣ дорад, яъне агар ҳангоми ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканда ва ё зуддаргиранда аз беҳатиёти боиси оқибатҳои вазнин гардида бошад, баъд ҷиноят бо қисми 2 моддаи 215 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Дар зери мафхуми «оқибатҳои вазнин» ба вучуд омадани садама ва дар натиҷа расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломати одамон, вайрон ё несту нобуд гардидани амволи бегона фаҳмида мешавад.

Тарафи субъективии ҷинояти мазкур бо гуноҳ дар шакли қасд содир карда мешавад. Яъне, гунаҳгор ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракати худро дарк карда (ғайриқонунӣ дар нақлиёти ҳавоӣ бо худ бурдани моддаҳои тарканда ва зуд даргиранда), имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати ба ҷамъият хавфнокро пешбинӣ намуда (боиси рӯй додани оқибатҳои вазнин), хоҳони фаро расидани оқибат мебошад.

Субъекти ҷинояти тафсиршаванда шахси мукаллафи ҷисмонӣ ба синни 16 сола расида ба ҳисоб меравад.

Аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш, категорияи ҷинояти дар моддаи 215 КҶ ҚТ пешбинигардида, миёна мебошад.

Вобаста аз оқибатҳои ба ҷамъият хавфноки рухдода, таркиби асосӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда пешбинӣ шудааст. Ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар қисми дуюми модда ҳамин кирдор агар боиси рӯй додани оқибатҳои вазнин гардида бошад, пешбинӣ шудааст.

Қисми дуюми моддаи 215 КҶ ҚТ аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокиаш ба категорияи вазнин дохил мешавад.

А М Р И
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
РАСПОРЯЖЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

I. В связи с принятием нового Уголовного кодекса Республики Таджикистан и для разработки комментариев к Уголовному кодексу Республики Таджикистан создать рабочую группу в составе:

1. Салихов М.С. - Руководитель исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан – руководитель рабочей группы.
2. Юсупова С.О. - Проректор и заведующая кафедрой Уголовного права и процесса Налогово-правового института, кандидат юридических наук – руководитель редакционной коллегии.
3. Шаропов С.Ш. - Генеральный прокурор Республики Таджикистан, доктор юридических наук – член редакционной коллегии.
4. Бабаджанов И.Х. - Старший советник Президента Республики Таджикистан – член редакционной коллегии.
5. Шарипов Т. - Заместитель декана Юридического факультета Национального университета, кандидат юридических наук – член редакционной коллегии.
6. Солнев К.Х. - Начальник кафедры уголовного права Высшей школы Министерства внутренних дел Республики Таджикистан – член редакционной коллегии.

7. Ашуров М.К. - Председатель Комитета Маджлиси Оли Республики Таджикистан
8. Шоев Ш.Т. - Первый заместитель Министра юстиции Республики Таджикистан
9. Зоиров Ш.Ю. - Советник Президента Республики Таджикистан
10. Салымов Ю.С. - Заместитель Председателя Верховного Суда, Председатель военной коллегии Верховного Суда Республики Таджикистан
11. Рахимов Р.Х. - Заместитель Начальника УБЭП Министерства внутренних дел Республики Таджикистан
12. Салымов Ш.О. - Прокурор города Душанбе
13. Шафатов М. - Начальник следственного управления Министерства безопасности Республики Таджикистан
14. Кабинова Л.А. - Судья Верховного Суда Республики Таджикистан

Президент
Республики Таджикистан

Э.Рахмонов

г. Душанбе
13 июля 1998 года
№ РП-662

МУНДАРИЧА

БОБИ XXIV. МАФҲУМ, НИЗОМ ВА АҲАММИЯТИ ҚИСМИ МАХСУСИ ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

- § 1. Мафҳум, низоми ва аҳаммияти Қисми махсуси ҳуқуқи
чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон 6
- § 2. Бандубасти чиноят 12

БОБИ XXV. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ҲАЁТ ВА САЛОМАТИ

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили шахсият 33
- § 2. Мафҳум ва намудҳои чиноятҳо ба муқобили ҳаёт 35
- 2.1. Одамқушии оддӣ 40
- 2.2. Одамқушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда 45
- 2.3. Одамқушӣ бо ҳолатҳои сабуккунанда 63
- 2.4. Дигар намуди чиноятҳо ба муқобили ҳаёт 72
- § 3. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили саломатӣ 78
- 3.1. Кирдорҳои, ки ба саломатии шахси дигар дараҷаҳои
гуногун зарарро мерасонанд 84
- 3.2. Лату қуб ва азобу уқубат 129
- 3.3. Кирдорҳои, ки ба зӯрӣ вобаста нестанд, вале
саломатии шахси дигарро дар хатар мегузоранд 134
- 3.4. Кирдорҳои, ки ҳаёт ва саломатии шахси дигарро дар
хатар мегузоранд 147

БОБИ XXVI. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ОЗОДӢ, ОБРӢ ВА ЭЪТИБОРИ ШАХС

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили озодӣ, обрӯ ва
эътибори шахс 203
- § 2. Чиноятҳо ба муқобили озодии шахс 206
- § 3. Чиноятҳо ба муқобили обрӯ ва эътибори шахс 258

БОБИ XXVII. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ОЗОДИИ ЧИНСӢ ВА ДАХЛНОПАЗИРИИ ЧИНСӢ

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили озодии чинсӣ ва
дахлнопазирии чинсӣ 267
- § 2. Тавсифи ҳуқуқи чиноятии чиноятҳо ба муқобили
озодии чинсӣ 273
- § 3. Тавсифи ҳуқуқи чиноятии чиноятҳо ба муқобили
дахлнопазирии чинсӣ 294

**БОБИ ХХVIII. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ҲУҚУҚ ВА
ОЗОДИҲОИ КОНСТИТУТСИОНИИ ИНСОН ВА
ШАҲРВАНД**

- § 1. Мафҳум ва тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ
ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд 308
- § 2. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон
ва шаҳрванд 313
- § 3. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон
ва шаҳрванд 341
- § 4. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ-
иқтисодии инсон ва шаҳрванд 371

**БОБИ ХХIX. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ОИЛА ВА
НОБОЛИҒОН**

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили оила ва
ноболиғон 393
- § 2. Чиноятҳо ба муқобили оила..... 406
- § 3. Чиноятҳо ба муқобили ноболиғон 429

**БОБИ ХХХ. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ АМНИЯТИ
ЧАМЪИЯТӢ**

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили амнияти
чамъиятӣ 459
- § 2. Чиноятҳо ба муқобили асосҳои амнияти чамъиятӣ..... 462
- § 3. Чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ, ки бо вайрон
кардани қоидаи махсуси беҳатарӣ алоқаманданд..... 501
- § 4. Чиноятҳо ба муқобили амнияти чамъиятӣ, ки бо вайрон
кардани қоидаҳои муносибат кардан бо предметҳои
хатари умумидошта алоқаманданд 506

**БОБИ ХХХI. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ
САЛОМАТИИ АҲОЛӢ**

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили саломатии аҳоли . 534
- § 2. Чиноятҳо, ки бо гардиши ғайриқонунии воситаҳои
нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди
(аналогӣ) онҳо, прекурсорҳо, моддаҳои сахттаъсир ё
заҳрноқ ва парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои
моддаҳои нашъадори кишташон манъшуда алоқаманд
мебошанд 538
- § 3. Дигар чиноятҳо, ки ба муқобили саломатии аҳоли
равона гардидаанд 565

**БОБИ XXXII. ЧИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ
БЕХАТАРИИ ҲАРАКАТ ВА ИСТИФОДАИ НАҚЛИЁТ**

- § 1. Тавсифи умумии чиноятҳо ба муқобили бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт 576
- § 2. Чиноятҳои бевосита ба вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт алоқамандбуда.. 589
- § 3. Чиноятҳои бевосита ба вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодаи нақлиёт вобастанабуда... 620
- § 4. Чиноятҳои дигари нақлиётӣ..... 627

ҲУҚУҚИ ҚИНОЯТӢ

ҚИСМИ МАХСУС

КИТОБИ ДАРСӢ

Ҷилди II

Мусахҳех: Самиязода Б.С.

Хуруфчинон: Валиёр Н., Лангаризода М.Л.,
Ҷононаи З., Начмиддинов Ҳ.Қ.

Ба чоп 16.11.2023 иҷозат дода шуд.
Андозаи 90x60 1/16. Коғази офсет. Чопи офсет.
Гарнитурани Times New Roman Тj. Ҷузъи чопии шартӣ 40.
Тездоди нашр 500 нусха.

Дар ҶСП «Нашриёти муосир» ба таъб расидааст.
Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Зарнисор, 3.
Тел.: (+992 44) 600-35-52
E-mail: info@nmuosir.tj